ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
sekce ekonomicko-právní
ÚSTAV PRÁVA
ODDĚLENÍ (KABINET) DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

III

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědečtí redaktoři Dr Jaroslav Houser a Dr Jiří Kejř

Recensoval člen korespondent ČSAV univ. prof. Dr Václav Vaněček

Článek prof. Václava Vaněčka recensovali
akademik Josef Dobiáš a akademik Jan Filip

Článek Michala Lakatoše recensoval
kandidát právních věd Dr Ivan Bystřina

Překlad článku prof. Dr Michala Sczanieckého z polštiny: Dr Vladimír Procházka
Překlady resumé do ruštiny: Dr Evžen Tarabrin
Překlady resumé do němčiny: prof. Karel Šelepa

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

III

PRAHA 1957

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

Knihovna právnické fakulty
University Karl...

Znač.: 7 A 12 / d

Inv. č.: 4291 / 75

26.8.71 Academia Ab 2154

KELTSKÁ A GERMÁNSKO-ŘÍMSKÁ KAPITOLA DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČESKOSLOVENSKU*

(Z posledních fází vývoje předslovanské rodové společnosti u nás)

Univ. prof. Dr Václav VANĚČEK

OBSAH

Úvod: vytčení úkolu, dosavadní stav otázek sem patřících (str. 5—8); společenská diferenciace u nás od počátku doby bronzové (str. 9—10); t. zv. kmenová superposice u nás od konce neolitu (str. 10—12).

I. Naši Keltové: společenská diferenciace a zjevy superposiční ve společnosti ovládané u nás Kelty (str. 14—15); rozklad rodového zřízení v této společnosti (str. 16—21); naše oppida (str. 21—22); ražba a používání mince za Keltů u nás (str. 23—24); formování hospodářské základny otrokářského řádu (str. 25—26); náznaky nadstavby společnosti spějící k třídám a k státu (str. 27—29); přerušení vývoje k státu germánskou invasí (str. 30—31); některé stopy po našich Keltech (str. 31—32).

II. Naši Germáni: písemné zprávy a památky hmotné kultury (str. 33—34); t. zv. říše Marbodova (str. 34—35) a její charakter kmenového svazu (str. 35—38); kmenové svazy Katvaldův, Vanniův, Vibiliův a j. (str. 39—43); vztah podunajských Germánů k severnějším oblastem dnešního našeho státu (str. 44—45); germánská hegemonie mezi ostatním obyvatelstvem (str. 46—47); celkový ráz této superposice (str. 48—49); úsilí římského imperia zmocniti se našich zemí (str. 50—52); hospodářské poměry a společenská struktura v našich zemích v této době (str. 53—57); tehdejší předstátní řády společenské (str. 58—59); některé politické a právní instituce (str. 60—67); konec Germánů na našem území (str. 68—71).

ÚVOD

Pro žalostný stav, v jakém nejstarší období našich *právních* dějin zanechala věda dosavadní, je charakteristické naprosté zanedbání některých významných historických zjevů, které na dnešním území Československa přineslo už první tisíciletí našeho letopočtu a poslední staletí před obratem letopočtu. Platí to, jdeme-li od doby plně historické nazpět do »šera pravěku«, nejen o raně feudálním státě moravských Mojmírovců, který se posléze vyvinul v t. zv. Velkomoravskou říši[1], a o počátcích českého státu

---

* Za cenné rady a připomínky k této práci vděčí autor oběma recensentům, akademikům prof. Dr Josefu Dobiášovi a prof. Dr Janu Filipovi.

[1] S hlediska právně historického psal o věci naposledy, avšak ne vždy s plným pochopením všech otázek, J. Hlavsa, Velkomoravská říša — ranofeudálný štát, Právnické štúdie III., Bratislava 1955, str. 527—550. K tomu nyní Czasopismo prawno-historyczne VIII/2 1956, str. 190.

přemyslovského,[2] nýbrž i o t. zv. říši Samově ze 7. stol.,[3] dále o osudech našich zemí v době »stěhování národů« a tím více ovšem o obdobích ještě vzdálenějších, kdy hegemonii mezi obyvatelstvem našich zemí měli podle historických zpráv jednak Germáni, jednak — před nimi — Keltové.[4]

Historikové státu a práva nebrali dosti na vědomí, že se tu rozvinula pozoruhodná literatura obecně historická o těchto dějinných jevech a lze říci, že přímo ignorovali práci archeologů, kteří svými nálezy bohatě začali doplňovat skoupé prameny historické a pro naše údobí keltské a pro doby ještě starší začali přímo objevovati nový, »praehistorický« svět naší minulosti. A přece bylo a jest — jako všude, v kterémkoli úseku dějin — i zde naléhavě zapotřebí spolupráce odborníka specialisovaného na vývoj vztahů mezi lidmi, na proměny společenských řádů a na dějiny politických a právních institucí. Bylo a jest toho zapotřebí tím spíše, že tu jde o společnosti, jejichž problematika se nevyčerpává běžnými zřeteli medievalistiky (v případě raných dějin Slovanů u nás) anebo vědy o antice (v případě Keltů, Germánů a otázek působení otrokářského Říma), nýbrž vyžaduje si rozboru především s hlediska vývoje zřízení prvotně pospolného. Pro tuto problematiku právně historická věda dosavadní neměla porozumění, neboť s pojmy jako prvobytně pospolná společnost, rodové zřízení, otrokářský řád, feudální řád, ba ani s pojmy tak základními jako jsou »stát« a »právo«, náležitě zacházet nedovedla a dokonce náležitému používání jich se vší mocí vzpírala. Obecná historie pak, neorientovaná na otázky společenského zřízení a jeho vývoje, ponechávala obyčejně otázky politických a právních institucí buď zcela stranou anebo jim nevěnovala takovou pozornost, jaké by si zasluhovaly.[5]

Dnes již stává se stále jasnějším, že skutečně vědecké dějiny státu a práva u nás nemohou začínat českým a slovenským stoletím 9. a 10. n. l., nýbrž že historikové státu a práva musí si všímat i všech období předchozích, pokud vůbec o nich máme pramenný materiál. Nemůže zde být na překážku, že mluva *písemných* pramenů je zde stále více zatlačována do pozadí památkami hmotné kultury. Jestliže za archeologickými nálezy vidíme *člověka*, to jest vždy lidskou společnost, stávají se nám i z nich výmluvné historické prameny. Nemůže zde platiti ani námitka, že státu a práva před 9. stol. n. l.

---

[2] V. Vaněček, Prvních 1000 let..., Praha 1949. (Potřebuje nyní naléhavě doplnění.)

[3] Poslední slova o tom zatím pronesli: G. Labuda, Pierwsze państwo słowiańskie państwo Samona, Poznań 1949; R. Holinka, Moinwinidi et Radanzwinidi, Zprávy Anthropologické společnosti IV-2, 1951, str. 21—24; Zd. Nejedlý, Dějiny českého národa II., str. 175 a d. a H. Preidel, Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens, 1954, Kap. 9 »König Samo und sein Reich«, str. 82—106. Srov. také Byzantinoslavica XVI/2, 1955, str. 345.

[4] Kelty a Germány zahrnul do svého výkladu o dějinách státu a práva v ČSR ze starších jediný O. Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder, I., 2. vyd., 1933, str. 11—12 a 13—14 v nejstručnějších (zvláště pokud jde o Kelty) zmínkách, které nám dnes nedostačují.

[5] Proti podceňování otázek vývoje státu v naší historické práci psal Zd. Nejedlý, Dějiny I., str. 125.

u nás snad nebylo. I když pravděpodobně je tomu tak, znamená to jen, že je třeba tím spíše podrobit rozboru všechny předchozí historicky dosažitelné lidské společnosti na území naší vlasti a pokusit se určit jejich povahu, stupeň jejich rozvoje, stadium rozkladu jejich rodového zřízení a blízkost či vzdálenost jejich společenské struktury ke vzniku tříd, státu a práva.

V první řadě je třeba splnit tento úkol, pokud jde o údobí keltské a germánské (resp. germánsko-římské), zaujímající dohromady téměř plných tisíc let našich nejstarších dějin. Jsou to první údobí, kdy obyvatele naší vlasti můžeme označiti určitými ethnickými jmény a spojit je v souvislé linii bezpečně s národy dnešního světa. Je to tím důležitější, že konec konců právě tito starověcí Keltové a Germáni představují nám článek, který nedílně spojuje minulost území českého i slovenského, a to hned v její nejstarší, psanými prameny zachycené fázi. Přímo se nám vnucuje otázka, jaké vlastně povahy byla ona vojenská, hospodářská a politická moc Keltů v našich zemích, o níž se běžně píše v pracích archeologických, a co je pravdy na tom, že to byli germánští Markomané a Kvádové, kdo u nás založili první státy. A ovšem neubráníme se ani otázce ještě další, zdali snad nemáme — spolu s některými našimi archeology — spatřovat počátky státního života u nás ve společnostech ještě dávnějších, dokonce snad někdy už v době bronzové.

I když metodicky není řešení otázek sem spadajících snadné, přece jen dávno není dnes už beznadějné[6] pověděti alespoň to nejnezbytnější i s hlediska právně historického a otevříti tak nové, jakkoli hodně vzdálené, kapitoly dějin státu a práva u nás. Vědecká thematika těchto údobí není o nic méně významná než thematika kterékoliv doby pozdější. Její důležitost zvyšuje naopak to, že jedině cestou aplikace historického a dialektického materialismu lze pronikat do tohoto komplexu záhad.

Je třeba vyzvednout i to, že tu jde na našem území o první výskyt otázek, které se pak v nových a nových obměnách dlouho ještě v našich dějinách vracejí, tvoříce jeden ze základních problémů časového úseku skoro 1500 let: je to rozklad prvotně pospolné společnosti, vznikání státu a přeměna předstátních řádů v právo. Zákonitosti odtud získané mají pak význam ještě obecnější, uvážíme-li jejich souvislost celokeltskou, celogermánskou a možná i protoslovanskou.

Nijak nezmenšuje významnost těchto otázek skutečnost, že tu máme co činit se společnostmi, jejichž historická souvislost s pozdějším — a také dnešním — slovanským osídlením je poměrně nepatrná. Charakteristickým znakem dějin prvotně pospolného osídlení u nás v posledních dvou tisíciletích před naším letopočtem a ještě v prvním půltisíciletí našeho letopočtu, tedy až do plného osídlení našich zemí Slovany, bylo totiž právě to,

---

[6] Typický pozdně buržoasní agnosticismus čiší z P e t e r k o v ý c h slov na str. 13 citované knihy (viz výše pozn. 4).

že vývoj od rodového zřízení ke státu nebyl zde plynulý. Neodehrával se v rámci jednoho lidu, který by hospodářsky, kulturně i politicky vykazoval plnou kontinuitu od neolitu k středověku. Naopak, pokud věc můžeme sledovat napřed z hmotných pozůstatků a pak — od Keltů a Germánů — i z pramenů písemných, šlo o vývoj, který byl vždy znovu přerušován a přerýván, takže až po dobu slovanskou na prahu středověku u žádného dřívějšího prvotně pospolného lidu u nás rozklad rodového zřízení nebyl dovršen a nedozrál k třídám a k státu. Jen tím je také vysvětlitelné, že společenská formace otrokářská se u nás nikdy nerozvinula, ač náběhy k ní zjišťujeme několikráte.

Naše oblasti, a zejména kraje úrodné, bezlesé anebo oplývající přírodním bohatstvím, na př. nerosty, byly osídleny od doby kamenné téměř stále a téměř stále se v nich pracovalo. Přesto však nebylo zde — zejména pokud jde o vývoj institucí politických a právních — opravdové kontinuity. Nedostatek kontinuity byl způsobován několika příčinami, které se dají uvést na společného jmenovatele střídání vedoucích složek prvobytného osídlení. V různých dějinných souvislostech jednotlivé skupiny osídlení vždy znovu ztrácely možnost samostatného dalšího rozvoje a jiné skupiny, obyčejně nově přišlé, tuto možnost začínaly plně uplatňovat, a to pravidelně zase jen dočasně. Jinými slovy, prvotně pospolná společnost se u nás podle obecných zákonitostí rozkládá od doby bronzové vždy znovu a znovu v nových a nových variantách a rozklad v různých případech dosahuje různého stupně, avšak až do doby slovanské nikdy nedospívá k plné likvidaci rodového zřízení.

Jako hlavním představitelům pozdní předslovanské rodové společnosti na našem území je Keltům a Germánům — každému v onom údobí, v němž má hlavní slovo — navzájem společné mnoho rysů významných pro dějiny společenské organisace. Některé z těchto rysů mají nad to Keltové a Germáni společné se staršími ještě fázemi našeho pravěku, jejichž představitele nemůžeme ještě označit určitými ethnickými jmény.

Sem patří především všechny zjevy, jejichž podstatou je diferenciace pravěkého obyvatelstva našich zemí bohatstvím a zároveň — jak vše tomu nasvědčuje — vždy i vlivem, významem a přímo *mocí* v daném prostředí.

Sem patří dále nesmírně důležitý komplex vztahů, který archeologové označují běžně jako překrývání, převrstvování čili superposici a jehož podstata je v tom, že na témž území jeden prvotně pospolný společenský útvar ocitá se vůči společenskému útvaru jinému, rovněž prvotně pospolnému, v postavení nadřazeném.

Jak pro diferenciaci, tak pro superposici máme až do doby po obratu letopočtu u nás ovšem jen důkazy archeologické. Přesněji řečeno: co o věci víme, spočívá až do prvních století n. é. na úsudcích získaných z odborného pozorování památek hmotné kultury. Avšak nic zatím nenasvědčuje tomu, že by tyto poznatky byly zcela chybné nebo že by závažněji skreslovaly

historickou skutečnost. V každém případě je třeba nejen s nimi počítat, nýbrž přímo z nich vyjít.

Je také jasné, že oba zjevy, společenská diferenciace uvnitř téhož lidu a »převrstvení« jednoho lidu lidem jiným, navzájem úzce spolu souvisejí. Úspěch převrstvení zajisté závisel i na tom, do jaké míry pokročila diferenciace v daných společenských útvarech a na druhé straně nemůže být pochyb o tom, že převrstvení — alespoň u lidu nadřazeného — diferenciaci zesílilo a dále rozvíjelo. Pokud jde o diferenciaci uvnitř téhož »lidu«, stačí prohlédnouti novější práce pojednávající o našem pravěku, abychom našli bezpečné doklady pradávného společenského rozlišení v životě i po smrti (pohřby) mezi obyvatelstvem našich zemí, a to počínaje zejména dobou bronzovou.[7] Vývojové stadium, jež tyto zjevy u nás jasně vykazuje, odpovídá vcelku asi Morganovu a Engelsovu střednímu stupni barbarství.[8] U nás konkretně je to případ t. zv. únětického lidu (t. j. obyvatelstva s kulturou typu únětického), znovu pak případ lidu mohylového, dále případ lužického lidu popelnicových polí a posléze ovšem — v době už zachycované stále hustěji doklady jinými — případ našich Keltů a našich Germánů.

Vysokého stupně dosáhla majetková a mocenská diferenciace mezi rody i jednotlivci v prostředí charakterisovaném t. zv. lužickou kulturou (od počátku 1. tisíciletí př. n. é.). Obyvatelé opevněných hradů (»hradišť«) a jiných sídlišť představují se nám v archeologickém materiálu jako vedoucí složka obyvatelstva, s níž na všech složitějších a rozsáhlejších dílech (na pozemních stavbách) pracuje zřejmě lid zdola z dalekého okolí.[9] Lze míti zato, že to byly zejména také loupeživé stránky života tohoto »lužického« lidu, co dávalo stálé popudy k diferenciaci majetkové cestou růstu soukromého bohatství náčelnických rodů a rodů nejvýznamnějších bojovníků.[10]

V našich zemích už lid pozdní kultury únětické a pak lid t. zv. mohylový, a tím zřetelněji právě zejména lid popelnicových polí (»lužický«), stál ve svém hospodářském a politickém životě a ve svém společenském rozvrstvení tak vysoko, že zkušený archeolog domníval se zde pozorovati náznaky »administrativní soustavy větších celků patrně státních«.[11] Klidně z toho můžeme přijmout alespoň fakt četných opevněných míst (hradů, »hradišť«), která ve svém rozložení a v jiných daných souvislostech jsou (mezi jiným) i neklamným svědectvím společenské diferenciace lidu, jenž je budoval.

---

[7] Viz Jan Filip, Pravěké Československo, Praha 1948, na př. str. 172, 173, 180, 185 a j. v. — O širší problematice sem náležející týž autor, Problémy doby bronzové ve střední Evropě, Archeologické Rozhledy V., 1953, str. 63—68.

[8] Charakteristiku viz u B. Engelse, Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, české vydání 1950, str. 25—27.

[9] Srov. Jan Filip, Pravěké Československo, zvl. str. 202.

[10] Srov., jak líčí takovouto přibližně situaci Ostrovičanov, Nástin ekonomiky předkapitalistických formací, str. 56: »S rozvojem výroby zboží vzrůstá touha po zbohatnutí. Bohatství jedněch kmenů vyvolává závist jiných a války, které původně byly vedeny ze msty nebo pro rozšíření území, mají nyní za svůj hlavní cíl loupež a stávají se do určité míry řemeslem«.

[11] Filip, l. c., str. 173; srov. také str. 185 a 202.

Střed prvního tisíciletí před naším letopočtem vykazuje v tehdejší prvobytně pospolné společnosti v Čechách značnou vyvýšenost určitých rodů a jejich nejbližšího společenského okruhu nad ostatním lidem. Bezpečným svědectvím toho jsou velké, přepychové hrobky zjištěné na několika místech středních Čech z doby 6.—5. stol. před n. l., uprostřed obyvatelstva možná předkeltského, možná protokeltského, určitě ale před našimi Kelty historickými. Archeolog mluví tu o »knížatech« a jejich »dvorských kruzích« a o »knížecím prostředí v době starolaténského stylu«.[12]

My budeme zjev interpretovat tak, že zde rodová aristokracie vládnoucího (nadřazeného) lidu dosvědčuje pokročilé stadium rozkladu dané prvotně pospolné společnosti, aniž by tím jakkoli prokazovala vznik tříd, *zánik* rodového zřízení a jeho základní struktury a tím méně ovšem vznik *státu*. Pojetí státu, jak je vypracoval marxismus-leninismus, nepřipouští, abychom zde i jen vzdáleně mluvili o nějakém snad »státu« naší doby bronzové, údobí halštatského či laténského. Stačí ostatně i jen nahlédnouti do Engelsovy klasické knihy »Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu«, abychom se přesvědčili, že všechny příznaky rozkladu rodového zřízení, které lze u nás ve společnostech oněch dob zjistiti, plně se ještě dají zařadit do rámce pravěké společnosti beztřídní, v podstatě stále ještě prvobytně pospolné. Patří sem nejen ony rozdíly majetkové, existence bohatých a chudých, zjev rodové a válečnické aristokracie a otroctví válečných zajatců, nýbrž i instituce krále, vojevůdce, shromáždění svobodných mužů, rady rodových stařešinů (stále více aristokratické) atd. To vše připouštěl Engels na pokročilých stupních *rodové společnosti*, v níž sice tvořily se již předpoklady pro vznik tříd a státu, ale skutečných tříd a skutečného státu zde ještě nebylo.[13] Jsou to v různých obměnách konec konců vždy *jen tyto* prvky, s nimiž se opět a opět budeme setkávat v obou kapitolách dalších — jak mezi našimi Kelty, tak mezi našimi Germány.

Pokud jde o superposici, má — ve srovnání se společenskou diferenciací — badatel zabývající se speciálně společenskými vztahy úkol mnohem obtížnější. Do značné míry spadá to na vrub skutečnosti, že bližší propracování superposiční problematiky v souvislosti se všemi ostatními otázkami vývoje

---

[12] F i l i p, tamtéž, str. 235, 239 a 240. O téže věci (bylanská kultura v Čechách, hroby horákovského typu na Moravě) viz i J. P o u l í k, Jižní Morava, 1948—1950, str. 20. — Srov. poněkud fantastické, ale barvité a i jinak výstižné líčení J. B ö h m a, Kronika objeveného věku, str. 404: »V období halistattského stylu vyrůstá tak z původních jednodušších poměrů rodová aristokracie opírající se o stáda i zemědělství, pravá aristokracie zemědělská, jíž majetek poskytl možnost opatřiti si produkty mezinárodního obchodu a svou poptávkou usměrniti i domácí výrobu. Kmenové útvary byly tak třídně odstupňovány od magnátů, vlastnících stáda i pozemky, až k bezzemkům, závislým na držitelích majetku. Nezdá se, že by knížecí moc, vzniklá tímto způsobem, byla vázána na určitý rod, spíše to byla třída velkostatkářů, z nichž jen někteří dovedli mezi svými vrstevníky zaujmouti ještě významnější postavení . . .« — Nověji viz o této společenské diferenciaci v době halštatské a pak laténské s hlediska archeologického J. F i l i p, Archeologické Rozhledy V., 1953, zvl. str. 206 a d. Celkový přehled od téhož autora viz nyní v díle Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, str. 243 a d., zvl. str. 265 a d.

[13] B. E n g e l s, Původ, čes. vyd. 1950, str. 98—99.

prvobytně pospolné společnosti nám dosud chybí.[14] Jisté však je, »že překrývání« staršího lidu — »původního«, domácího, starousedlého — novými příchozími (mladším lidem) je podle dat naší archeologie u nás zjevem velmi starým. Za společenskou jednotku, v jejímž rámci se převrstvování uskutečňuje — ať na straně aktivní či pasivní — je považován *kmen*. Archeologové proto mluví o *kmenové* superposici. Vše ukazuje na př. k tomu, že prastaré zemědělské obyvatelstvo našich zemí bylo už od konce mladší doby kamenné v tak příznivé situaci, pokud jde o výsledky své práce, že skupiny nových příchozích mohly někdy jako vrstva dobyvatelská a nadřazená »překrývati« obyvatelstvo původní a dáti se od něho živit nebo aspoň od něho značnou část svých životních potřeb odebírat za podmínek pro sebe zvláště výhodných.

Převrstvení jednoho lidu druhým nemohlo totiž nemít nejen své hospodářské důvody, nýbrž i své hospodářské předpoklady. Produktivita práce v nejstarších společnostech byla dlouho tak nízká, že tam, kde se usadili jedni, daleko široko nebylo místa pro druhé. Slabší musili buď odejít jinam anebo byli vyhlazeni.

Je jistě možno myslit v některých dobách a na některých místech i na takovou formu soužití, že dvojí, ba i trojí lid v některé oblasti žil těsně vedle sebe, ba mezi sebou, zachovávaje plně všechny rysy prastaré prvobytně pospolné společnosti a rozvíjeje svou symbiosu především na zásadách dělby práce a vzájemné směny produktů. Ale v takovýchto případech nešlo vlastně o superposici, nýbrž o spolužití prvobytně pospolných skupin původně odlišných, pro něž takto byly dány předpoklady k eventuálnímu ponenáhlému srůstání v jednu společnost a posléze v jeden lid, kmen atd.

K soužití rázu skutečně superposičního mohlo dojít teprve tam, kde byly z výsledků práce jisté přebytky, na jejichž spotřebě nadřazený lid mohl se podílet. A musily to být přebytky tak značné, že nadřazenému lidu stálo za to o ně bojovat a své postavení *nad* druhým lidem si udržovat.

Ani zdaleka nesmíme si zde představovati nějaké zotročení lidu převrstveného anebo snad jeho nějaké kvasifeudální znevolnění. Z celé situace prvobytně pospolných společností, jak je z naší oblasti známe z posledních 2000 let před n. l. — a víme o nich zásluhou archeologické práce již nemálo — lze usuzovat na to, že superposice dála se běžně s dalším zachováním alespoň

[14] U nás upozornil — především na základě výsledků vědy sovětské — na některé důsledky, které kmenová superposice měla v řeckém starověku, P. Oliva, Raná řecká tyranis, 1953, str. 92 a d. — Nic o superposičních vztazích nemá ani kniha V. K. Nikolského, Dejiny prvotno-pospolnej spoločnosti, Bratislava 1953, ani sborník odborných statí »Rodová spoločnosť«, Bratislava 1954. — K výsledkům novějšího bádání o způsobech raně dějinného osídlení (se soupisem literatury) viz W. Radig, Siedlungsforschung auf dem Gebiet der Ur- und Frühgeschichte, Wissenschaftliche Annalen V., 1956, str. 73—86. — Stojí za poznamenání, že konstrukce kmenové superposice, pokud jde o naše země a speciálně o případ prvotně pospolných Germánů u nás, je v podstatě dosti stará. Její zastánce, počínaje J. Schulzem z r. 1826 a pak zejména právníkem-archeologem Matějem Kalinou z Jäthensteina (1772—1848), shrnul A. V. Šembera, Slované v pravěku, Vídeň 1868, str. X—XI.

nejnižších složek rodového zřízení u lidu převrstveného (viz níže), o plném zajištění dalšího rozvoje rodového zřízení u lidu nadřazeného ani nemluvě. To je *hlavní rozdíl*, který tyto vztahy liší od vztahů otrokářských a feudálních, jež předpokládají na obou stranách už podstatné rozrušení, ba zánik starého zřízení rodového, nehledě k rozdílům dalším, jež jsou nasnadě.

Po nejstarších, neolitických ještě případech přicházejí u nás, jak plynou staletí, případy překrývání další a další. Stačí jen nahlédnouti do známých nám už příruček dějin našeho pravěku.[15] Zvláště pozoruhodné je, že v mladší době bronzové je u nás zjišťována dokonce superposice dvojnásobná, spočívající v tom, že v části Čech, a to v oblasti zvláště úrodné, kde byl již od dřívějška lid únětické kultury převrstven t. zv. lidem mohylovým,[16] usazují se někdy koncem 2. tisíciletí před n. l. »nad nimi« oběma ještě příslušníci lidu lužické kultury t. zv. popelnicových polí.

Jistě není radno přeceňovat anebo dokonce bráti dogmaticky společensko-organisační interpretaci, jakou svým nálezům dávají archeologové, ne vždy dostatečně vyzbrojení znalostí theorie vývoje lidské společnosti. Avšak v tomto případě zdá se i při velmi střízlivém hodnocení nesporné, že tu skutečně k nadřazování jednoho prvotně pospolného společenství nad druhým docházelo. A je konec konců nutno dáti alespoň v základní konstrukci za pravdu badatelům, kteří interpretují řeč hmotných památek v této situaci na př. tak, že v určité době 1. tisíciletí před n. l. onen právě zmíněný lid lužické kultury »po několik generací udržoval vládu nad krajem«, kde jinak sídlil starší lid domácí.[17] Je jen třeba vyvoditi odtud důsledky pro správný celkový výklad dějin prvotně pospolné společnosti u nás a viděti všechny tyto a podobné zjevy starší doby v náležité souvislosti se zjevy mladšími, už historickými, k nimž v prvé řadě patří případ našich Keltů v 5.—1. stol. před n. l. a případ našich Germánů ve stol. 1.—4. n. l. Významný je i sám fakt, že archeology zjišťované ovládnutí určité části našich zemí a prvotně pospolného obyvatelstva v nich do té doby žijícího v posledních stoletích před naším letopočtem Kelty — rovněž prvotně pospolnými — nebylo, obecně vzato, zjevem u nás zcela novým. Tím hladčeji pak zapadá do tohoto řetězu zjevů skutečnost ověřitelná už celkem bezpečně zprávami písemných pramenů, že naše země po Keltech zčásti ovládli Germáni, a to se vší pravděpodobností opět i se starousedlým obyvatelstvem.

Od konce neolitu přes dobu bronzovou, přes období halštatské až do konce laténu pozorujeme zde prostě v různých konkretních podobách vždy nové a nové superposiční zjevy téhož v podstatě základního charakteru. A není

---

[15] K tomu na př. J. Filip, Pravěké Československo, 1948, str. 162, 169, 171, 185, 214, 238, 242 a j. v.

[16] J. Filip, l. c., zvl. str. 185, 189 a d.

[17] Tamtéž, str. 214. — Vládne dnes mínění, že lužický lid popelnicových polí byl patrně v určité souvislosti s vytvářením historických Slovanů. — Proti ztotožňování »lidu lužické kultury bronzové doby« (lidu popelnicových polí) se Slovany nebo Protoslovany vyslovuje se nověji E. Šimek, Velká Germanie Klaudia Ptolemaia IV., 1954, str. 230—231.

možno nechati stranou otázku, jaké následky pro další rozvoj daného prvotně pospolného rodového zřízení nezbytně musilo s sebou přinášet převrstvení jednoho lidu druhým, ať již se událo v konkretní formě jakékoli. Sotva lze pochybovati o tom, že každá taková superposice konec konců nutně se dotýkala dosavadního rodového zřízení, i když s ním nebyla neslučitelná. V případech, kdy došlo k převrstvení, vývoj dosavadní vždy byl více méně narušen či uchýlen a nastoupily zjevy nové i když jistě se i tu využilo všeho, co vybudovala společnost dosavadní, zvláště také dosavadní společnost lidu převrstveného. Následky superposice byly při tom zřejmě jiné pro lid nadřazený a jiné pro lid »podmaněný«. Mám za to, že zde došlo k vzdálené analogii zjevů, o nichž klasicky hovoří Engels, když v závěrečné partii »Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu« líčí rozklad a konec rodového zřízení,[18] jehož »předpokladem bylo, že členové rodu nebo aspoň kmene byli usazeni jednotně na témž území, že zde byli jedinými obyvateli«. I zde se nezbytně objevovaly »nové potřeby a zájmy, které byly starému rodovému zřízení nejen cizí, nýbrž se v každém směru křížily« — objevovaly se uvnitř obojího lidu a ovšem i ve vztazích mezi obojím lidem zvláště. Čisté rodové zřízení, společnost prvobytně pospolná v plné síle, nezná ještě ani podrobování jiných společností ani na druhé straně nadkmenové sjednocování.[19] Obojí druh zjevů znamená v podstatě už »počátek úpadku« příslušné rodové společnosti. Abychom mluvili slovy Engelsovými: znamená, že společnost prvotně pospolná buď spěje k vyššímu stadiu organisace anebo že se rozkládá a zaniká, což může, avšak nemusí být jedno a totéž. V našem případě lid nadřazený nesporně bude dále rozvíjet své organisační možnosti přes rámec rodového zřízení až k třídám a státu. Naproti tomu lid převrstvený bude rychle zbavován všech vyšších složek rodového zřízení, jeho organisace bude dříve nebo později redukována na nižší a nejnižší svazky rodové a bude zde tendence k tomu, aby jeho příslušníci, za současného všeobecného vývoje obojího lidu k třídám, stali se většinou buď otroky (u nás v dobách do 3.—4. stol. n. l.) anebo feudálními poddanými (od 4.—5. stol. u nás počínaje). Svazky rodové budou zároveň u obojího lidu pozbývat původní váhy a na jejich místě budou se čím dále víc uplatňovat svazky teritoriální, v nichž obojí lid bude stále více splývat.

Tento vývoj, přirozeně, vyžaduje si dlouhé doby. Je velmi pomalý i v těch dobách, kdy — jako tomu bylo uprostřed epochy bronzové anebo za Keltů v době železné — se jeho tempo poměrně zrychluje. V každém případě probíhají tu celá staletí, v nichž, pro jednotlivé generace téměř nepozorovaně, dějí se změny právě naznačené. A jednotlivé fáze tohoto vývoje jsou ovšem poznamenávány většími či menšími konflikty, jež v naší minulosti spíše tušíme, než abychom je znali a které, v různém zahalení, vždy v jádře znamenají boj nového se starým.

---

[18] Na str. 154 českého vydání z r. 1950.
[19] Engels, Původ, čes. vyd., str. 91—92.

I. NAŠI KELTOVÉ

Nedovršený (přerušený) vývoj k státu

Na území dnešního Československa sídlili Keltové po dobu nejméně půl tisíciletí a vezmeme-li v počet Kotiny na Slovensku v prvních stoletích našeho letopočtu (k předpokládaným zbytkům ostatních Keltů nehledě), pak po dobu nejméně tří čtvrtin tisíciletí. To je časový úsek i pro rozvoj prvotně pospolné společnosti dosti značný, zvláště uvědomíme-li si, že valná část připadá na t. zv. dobu železnou, v níž všeobecně probíhá rychlý vzestup lidstva od středního k nejvyššímu stupni barbarství.[20]

Ať se již historičtí Keltové u nás vyvinuli na domácí půdě v jižních a západních Čechách[21] či přišli k nám ze západu a severozápadu počínaje někdy asi V.—IV. stoletím před n. l.,[22] jisté je, že společenské poměry, jež se v souvislosti s nimi na naší půdě na několik století vytvořily, byly velmi složité. Rychlý rozvoj hospodářský, stupňující se zvláště ve druhém a prvním století před n. l., přivodil hluboké změny v rodovém zřízení, za jehož plného ještě rozkvětu pravděpodobně Keltové většinu našeho dnešního území ovládli. Vše nasvědčuje tomu, že nastal i u našich Keltů, podobně jako u Keltů jiných oblastí, rozklad starého rodového řádu, jevící se navenek nejzřetelněji společenskou diferenciací jednotlivých rodů, rodin i jednotlivců na základě především majetkovém.

Avšak nešlo tu pouze o společenskou diferenciaci uvnitř keltského lidu samého podle zákonitostí vyplývajících z osudů vlastní keltské společnosti. Ve světle historických zpráv a archeologických nálezů nabývá stále větší síly představa, že historičtí Keltové přišli k nám jako dobyvatelé, kteří naše země ovládli i se starším lidem zde již dávno sídlícím, a to na jihu Čech původu rovněž keltského (protokeltského) a na severovýchodě původu lužického (snad prazápadoslovanského), při čemž na východě našeho území, na dnešním Slovensku, známe ještě v prvním století před n. l. také Illyry (Osy) a Dáky (Anarty), obojí patrně na Keltech nezávislé.

Novější archeologické práce otevřeně mluví o tom, že na př. na Moravě Keltové jeví se nám jako bojovníci, »kteří zde žili na hospodářské základně domácího lidu a kteří ho zcela ovládli«[23] a celkem podobně vyslovují se jiné práce i o Keltech v Čechách.[24]

---

[20] Viz podle L. H. Morgana u B. Engelse, Původ, český překlad 1950, str. 27—28.

[21] Tak soudí zvláště Nejedlý, Dějiny národa českého I., str. 271, k tomu srov. J. Filip, Pravěké Československo, 1947, str. 248; J. Böhm, Naše nejstarší města, 1946, str. 38—48.

[22] O průběhu »okupace« našich zemí historickými Kelty viz u J. Filipa, Pravěké Československo, str. 262 a d. — Odlišný obraz má E. Šimek, viz na př. jeho Velká Germanie Klaudia Ptolemaia IV, 1954, str. 209—210, 221—223. Viz téhož autora Chebsko, 1955, str. 71. — »Bezpečné historické vystoupení Keltů« u nás umisťuje časově »kamsi na rozhraní 5.—4. stol.« J. Filip, Archeologické rozhledy V, 1953, str. 206. Závěry z dosavadního bádání viz nyní v díle téhož autora, Keltové ve střední Evropě, 1956, str. 221—222.

[23] Poulík, Jižní Morava, str. 21.

[24] Viz na př. Filip, Dějinné počátky Českého Ráje, str. 42 a 61; srov. týž autor Keltové ve stř. Evr., str. 288.

Je stále zřejmější, že Keltové, kteří v posledních staletích před naším letopočtem tvořili vládnoucí lid v našich zemích s těžištěm ve středních Čechách a v některých oblastech Moravy,[25] byli těsně před zánikem své moci ve stadiu vývoje, kdy už z nejvyššího stupně barbarství[26] dostávali se k civilisaci a kdy u nich začal vznikat život státní. Můžeme zde předpokládati anebo máme zde přímo či nepřímo doloženou celou řadu zjevů, jež jsou předpokladem ke vzniku tříd a třídní společnosti a s nimi i státu, zcela ve smyslu Engelsova klasického výkladu.[27] Náleží sem soukromé vlastnictví, otcovské právo, stoupání významu rodin v rodech, hluboká společenská diferenciace na základě zvláště majetkovém, vytváření aristokracie, a to nejen staré rodové, nýbrž patrně i nové obchodní, otroctví, instituce »království« (dokonce podle všeho již v zániku), »řemeslná« válka (rovněž pravděpodobně toto »zaměstnání« spíše už v likvidaci) a ještě řada jiných příznačných zjevů, na něž upozorníme dále.

Naši Keltové jeví se nám jako jedna z nejpokročilejších větví rozlehlé keltské rodiny, jejíž jednotliví členové byli v té době v různých stadiích vývoje. Zatím co jedni ještě zachovávali základní rysy prvotně pospolného rodového zřízení, jiní vykazují již rodový řád rozložený a jsou jasně na cestě k státu.[28] Všude jest při nejmenším už rodová šlechta, která jednotlivým keltským plemenům-kmenům dodává vůdce. Objevují se však už i představitelé zájmů otrokářských.

Keltové západoevropští (Gallové v dnešní Francii) jsou od poloviny 1. stol. před n. l. v rámci římského imperia, zatím co Keltové středoevropští, mezi nimi také naši, nejen jsou svobodni, nýbrž sami jsou pány jiných.

Avšak nežli se u nás nadvláda Keltů nad ostatním obyvatelstvem a převaha velmožů rodových, obchodních i jiných uvnitř vlastní keltské společnosti mohla státi v procesu svého vývoje diktaturou třídy a tím dát naplno vznik státu, byli Keltové buď z našich zemí vypuzeni (čeští Keltové, Bojové) anebo v nich zaraženi ve svém vývoji (moravsko-slovenští Kotinové, zbytek keltského obyvatelstva vůbec).

Co na společnosti Kelty ovládané u nás zvláště udivuje, jest vysoká úroveň výroby, ať už šlo o zemědělství, pastevectví či (a to zejména) nejrůznější řemesla. Byl tu neobyčejně vysoký stupeň rozvoje výrobních sil, který dovoloval zejména také hromadnou výrobu nástrojů ze železa jak pro zemědělství, tak pro vyspělá řemesla. Jedině pokročilé a produktivní zemědělství[29] a dobytkářství mohlo zajistit dosti potravy lidnatým centrům a

---

[25] Filip, Pravěké Československo, str. 255.
[26] Ve smyslu definovaném Engelsem, Původ, str. 27.
[27] Tamtéž, str. 100—101.
[28] Bolšaja Sovětskaja Encyklopedia XX, 1953, str. 503.
[29] K bádání o původu slova *pluh* (V. Machek, Slavia XX, 1951, zvl. str. 206 a d.) jest třeba upozorniti na keltské prý označení nového tehdy těžkého pluhu s dvěma koly, taženého několika páry volů, »ploum«. Viz Holder, Alt-celtischer Sprachschatz II, sloupec 1019 (známé místo z Plinia, Nat. hist. 18, 171 a d. se zde přijímá ve čtení »quod genus vocant *ploum* Raeti«).

jiným sídlištím, která se tehdy zde vytvořila a v nichž žilo obyvatelstvo zabývající se řemesly, dobýváním rud, zpracováváním kovů, obchodem a činnostmi souvisícími s nadstavbou (kněží, umělci, vojáci, »úředníci« atd.). Výstižně líčí vyspělou výrobu Keltů u nás i na západ od nás pozorovatel — archeolog.[30]

Mnohé výrobní techniky a postupy stejně jako nástroje byly tehdy zavedeny ve střední Evropě po prvé a překonal je až vyspělý středověk. Platí to na př. o hrnčířském kruhu. Jiný znalec-archeolog domnívá se z hmotných památek této doby poznávat, že Keltové u nás »stali se převážně profesionálními řemeslníky a obchodníky«, zatím co ostatní obyvatelstvo, mimo lidnatá centra, bylo zemědělské.[31] Nesporné je, že v době, kdy Keltové u nás byli lidem vládnoucím, byla zde vysoce vyvinuta výroba zboží a běžnou byla směna výrobků všech druhů mezi jednotlivci i rodovými jednotkami, a to i do jiných zemí. Ničím mimořádným nebyl ani prodej-koupě, t. j. směna věcí za peníze. Vysokou úroveň keltského hospodářství svorně konstatují pro tuto dobu i díla zabývající se Kelty všeobecně.[32] Pozoruhodné jsou nálezy písařského náčiní, z nichž lze soudit na používání písma v keltských střediscích u nás,[33] patrně latinského i řeckého.[34]

S tímto obrazem je třeba srovnat Engelsovo pozorování, že vlastní rodové zřízení »ve svém rozkvětu« je možné jen za »krajně nerozvinuté výroby« a za »krajně řídkého obyvatelstva na rozlehlém území«.[35] Toto srovnání nám jen potvrdí, že už od doby bronzové, a tím více nyní, prvotně pospolná společnost u nás musela být dávno v rozkladu, který ovšem v jednotlivých dobách a u různých skupin osídlení dosahoval patrně velmi nestejného stupně.

Jedna z posledních souborných prací o Keltech[36] a jejich »civilisaci« zná ve společnostech Kelty ovládaných v posledních staletích před n. l. jednak svobodné Kelty, jednak Kelty svobodné deklasované (především dlužníky), jednak otroky a jednak staré domácí (domorodé, předkeltské) obyvatelstvo. Mezi svobodnými se pak odlišují vyšším postavením zvláště bohatí (velmoži) a druidové (kněží). Je to generalisace velmi široká, odvozená zejména z poměrů na území dnešní Francie, ale mnohé nasvědčuje tomu, že se hodí

---

[30] Filip, Pravěké Československo, str. 252—253, 270 a d. Srov. nyní materiál v díle téhož autora Keltové ve střední Evropě, zvláště v kap. III. a IV.

[31] Šimek, Velká Germanie IV, str. 331.

[32] H. Hubert, Les Celtes et la Civilisation celtique. Les Celtes depuis l'époque de La Tène, 2. vyd., Paříž 1950, str. 311—312 (o keltské produkci zboží v zemědělství a dobytkářství), str. 313—317 (o keltských řemeslech); zvláště zajímavá je zpráva o opevněných keltských dílnách v krajích bohatých na nerosty (str. 315).

[33] Šimek, Velká Germanie IV, str. 331.

[34] K tomu viz Fustel de Coulanges, Historie des institutions politiques de l'ancienne France, I, 1895, str. 14, zvl. pozn. 6. — O užívání písma našimi Kelty pro latinu viz Nejedlý, l. c., I, str. 297.

[35] Engels, Původ, str. 92—93.

[36] Hubert, l. c., str. 254 a d. U nás nyní srov. Filip, Keltové, 1956, str. 312, kde se právem klade důraz na protiklad pohřbů bohatých (zvláště vojenské vrstvy) a pohřbů chudých a bez inventáře.

rámcově i na naše poměry v dobách těsně před obratem letopočtu. I badatelé poslední doby[37] postupují u nás tak, že za nedostatku přímých zpráv o životě *našich* Keltů a společnosti jimi ovládané berou za základ to, co o Keltech je známo obecně, snažíce se srovnávati to se zdejšími archeologickými nálezy, jejichž mluva, pokud byly učiněny pokusy historicky ji tlumočit, ony obecné znalosti většinou potvrzuje.

Existence — nesporná — velkých osad (»měst«) s rozvinutou výrobou i obchodem a časté nálezy mincí, ba celých jejich pokladů, z této doby v našich zemích ukazuje na to, že stadium »tvoření šlechtické rodiny v každém rodu«,[38] čímž vznikala první rodová aristokracie, kmenová šlechta v jádře zemědělského rázu, měla keltská společnost u nás v posledních staletích před n. l. už za sebou.

Velmožské rody starého typu držící se v opevněných sídlištích označovaných slovem »dun(um)« nebo »rat(um)« (srov. častá místní jména s takovouto koncovkou v keltských oblastech[39]) byly v 2. a zvláště 1. stol. před n. l. jakoby podrůstány velmožstvem nového typu, jehož bohatství pramenilo jednak z otrocké práce v dílnách, jednak z obchodu,[40] domácího i »zahraničního«. Převážná část svobodných Keltů i u nás zřejmě se dávno už ocitala v závislosti na malé menšině bohatých. Dostávali se do hospodářské, politické a posléze i »právní« závislosti jakožto lidé poddaní, dokonce jako nevolníci (nikoli ovšem feudálního rázu) velmožské velkorodiny téhož původně rodu. A jejich situace byla vždy bližší situaci domorodého zemědělského obyvatelstva Kelty původně převrstveného a zbaveného pravděpodobně vlastní aristokracie. Vede nás to posléze k představě, že kolem velkých a bohatých velmožských sídel, ve velkých hrazených osadách i po »venkově«, kupily se chaty obyvatelstva původního i závislých Keltů, zatím co otroci, původu nejrůznějšího, bydleli přímo v dvorcích, při dílnách, dolech, lomech a dřevařských pracovištích atd. svých pánů. Tím byl posléze i u nás vystřídán »starý stav, v němž rodová aristokracie ovládala masy drobných rolníků, pastevců i řemeslníků«, můžeme-li užít slov badatele, který líčí analogický vývoj jinde.[41]

---

[37] Šimek, Velká Germanie IV, str. 226 a d. (především na základě zpráv Caesarových). — Nejedlý, l. c., I, str. 298.

[38] Engels, Původ, str. 132—133. Srov., jak líčí vznik keltské pozemkové aristokracie a jak vypočítává příčiny jejího zrodu Hubert, l. c., str. 260—261. — »Charakteristickým odznakem vedoucích vrstev« keltských byl v počátcích keltské expanse zlatý (nebo z jiného drahého kovu) »nákrčník s pečetítkovými konci« (torques). Filip, Keltové ve střední Evropě, 1956, str. 247. Torques je doložen i u nás, a to jednak v hrobech, jednak (později) zobrazený na mincích u nás nalezených, jednak na známé keltské hlavě v Národním muzeu, viz Filip, l. c., tab. LXX.

[39] Hubert, l. c., str. 258. Některá takováto jména jsou pro naše země zaznamenána ještě v geografických pracích Klaudia Ptolemaia z 2. stol. n. é. Viz nyní B. Horák, Geografický a ethnografický obraz českých zemí v době římského císařství, Rozpravy ČSAV, roč. 65, r. SV, č. 3, 1955, příloha 1.

[40] Srov. skvělou charakteristiku obchodnictva pro podobnou situaci u B. Engelse v závěrečné kapitole Původu, str. 152.

[41] P. Oliva, Raná řecká tyranis, 1953, str. 98.

Keltští velmoži bývali mimo to, jak víme odjinud, obklopeni družinou lidí různého původu, pokrevně nepříbuzných, kteří jimi byli vydržováni a konali jim nejrůznější služby.[42] V boji bývali kolem svého pána jako pěšáci. Caesar je označoval po římsku slovem »clientes« a jak mám za to, byla to jiná kategorie než »ambaktové« uvádění Caesarem zároveň, o kterých budeme mluvit níže. Z části byli to asi i dlužníci, o nichž jsou tak závažné zprávy z předřímské Gallie.

Na tyto houfy »klientů« vztahuji ono slovo *slōgō,[43] které znamená asi voj, houf, to jest v tomto případě soubor závislých přisluhovačů. Domněnka, že výraz »sluga« převzali naši předkové z keltštiny,[44] nabývá v této souvislosti stále více na pravděpodobnosti a také ovšem na historickém významu.

Byli to právě tito keltští velmoži, kdo v první řadě tvořil kádr stálých odběratelů římského zboží z jihu, zvláště luxusního. Na druhé straně pak táž vrstva, v tom jistě i stará rodová aristokracie,[45] dodávala Římanům — buď přímo nebo přes keltské i římské překupníky —, oč oni měli zájem: zlato, otroky, obilí atd.

O druidech, kteří tolik vzněcovali fantasii všech, kdož se zabývali dějinami Keltů, lze říci jistě alespoň to, že nepochybně stáli především ve službě vrstev velmožských.[46] Všude, kde byli, tvořili i se svými rodinami jakési »kolegium« nebo »korporaci« (jak se vyslovují pozorovatelé jurističtí), sice rozptýlenou po kmeni a jeho složkách, avšak současně soudržnou.[47] Nebojovali s ostatním lidem a nepodléhali žádným břemenům své společnosti. Objektivně byla to jasně parasitní složka keltské society, pro niž provozovali v souvislosti s keltskými pověrami a mythy všeliké rity a ceremonie provázené i lidskými oběťmi. Byly tu zejména rity ovlivňující, jak se věřilo, úrodnost polí, tedy primitivní, pověrečná agronomie. A důležité byly i rity pohřební, zvláště ony, jež v posledních staletích před n. l., jak vše tomu nasvědčuje u našich Keltů — snad ve spojení s druidskou naukou o duši — nahradily staré pohřbívání celých těl v zemi pouhým žehem.[48] O úloze druidů při aplikaci prvotně pospolných řádů zmíníme se dále.

Mimo vlastní keltskou společnost byly i na územích Kelty ovládaných

---

[42] Hubert, l. c., str. 255, 270. Viz i Fustel de Coulanges, Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, I, str. 35 a d., 38.

[43] Holder, l. c., II, sloupec 1593.

[44] Viz u Niederla, Slovanské starožitnosti III-2, str. 404. Srov. Vaněček, Prvních tisíc let, str. 69—70, pozn. 171.

[45] Srov., jak v analogické situaci v raném Řecku »obchodnímu podnikání se věnovali často i aristokraté«, P. Oliva, l. c., str. 86.

[46] Tak Nejedlý, l. c., I, str. 298. — Nově o nich s aplikací na naše poměry Šimek, l. c., IV., str. 535 a d. Filip, l. c. 314. — Podrobně, avšak se zřejmým přeceněním jejich »celokeltského« významu, o druidech Hubert, l. c., str. 226—227 a 275 a d.

[47] »Skutečné korporace« říká o organisaci druidů Fustel de Coulanges, l. c., I, str. 26.

[48] K tomu viz Šimek, l. c., IV., str. 565—566. Odlišně Filip, Keltové ve střední Evropě, 1956, str. 290 a d.

skupiny lidí charakteru nezávislých zbojníků, které nicméně stály někdy ve službách jednotlivých vynikajících keltských velmožů a jejich svazů. Na půdě římského imperia, zvláště v odlehlejších provinciích, byla jejich analogií společenstva zvaná běžně »latrocinia«.[49]

Staré prvobytně pospolné rodové zřízení se svými nižšími i vyššími svazky bylo v 1. stol. před n. l. u Keltů většinou už v rozkladu. Abychom mluvili slovy Engelsovými, i v příkopech přede zdmi keltských oppid »zeje hrob rodového zřízení.«[50] Stále více narůstají zde vztahy, které svou podstatou jsou prvobytně pospolné společnosti cizí, neboť náleží společnosti už vykořisťovatelské, v tomto případě otrokářského charakteru.

Hlavními nižšími složkami rozložené rodové organisace historických Keltů byly *rody*, které poskytovaly rámec drobným rodově teritoriálním útvarům na podkladě zvláště (ne však výlučně) pokrevní příbuznosti a konkretních pracovních resp. výrobních možností. Těmto drobným jednotkám se běžně říká »klany«, což je označení více méně konvenční.[51] Uvnitř nich jsou velkorodiny odpovídající na př. asi slovanským zádruhám. Pozoruhodné je keltské slovo *trbho-, kterým bývala označována společenská jednotka pracující společně ve volném terénu, konkretně na obdělávání kusu půdy,[52] což i významově spojuje tento výraz se slovanským »třeb-iti«.[53]

Vyššími svazky pokročilého rodového zřízení jsou u historických Keltů útvary odpovídající řeckým frátriím (tuath, cantref), jaké římští pozorovatelé jmenovali »pagy«. Jsou to známé »čtvrti« svazů ještě vyšších, jak je známe u Keltů na místech velmi různých, v dnešním Švýcarsku, v maloasijské Galacii i jinde.[54] Uvnitř pagů jsou pak »oppida« a »vici« (civitates), jak to označovali Římané.

Ještě vyššími svazky pozdního rodového zřízení u Keltů byly kmeny, jichž několik tvoří obyčejně to, co u Engelse (v českém překladu Původu rodiny) vystupuje jako »národ«. Engels počítal, že jeden keltský »národ« v Gallii čítal průměrně 125.000 obyvatel.[55]

---

[49] O tomto zajímavém zjevu z několika století kolem obratu letopočtu chybí dosud speciální studie. Že výrazy »latro« a »latrocinium« v tehdejších pramenech většinou neznamenají prostě lupiče, lupičství a pod., o tom viz na př. Sovětská věda, Historie 1952, str. 803 (ve zmínce o studii A. D. Dmitrijeva o hnutích lidových mas v římské říši). O »latronech« a »latrociniích« viz dále: Borys Łapicki, Poglądy prawne niewolników i proletariuszy rzymskich, Łódź 1955, zvl. str. 96; P. Oliva, Sborník historický, III, 1955, str. 47—53.

[50] Engels, Původ, str. 151.

[51] Hubert, l. c., str. 240—241.

[52] Viz u Holdera, Alt-celtischer Sprachschatz II., sl. 1908—1909, s významem (podle d'Arbois) »groupe d'habitations sans enceinte de murailles«.

[53] Hubert, l. c., str. 256.

[54] Hubert, l. c., str. 58—59, 271. — K tomu i pozorování V. Ondroucha (podle písemného sdělení), který má za to, že keltský pagus bylo »sdružení několika rodů se společnou tvrzí«. — Rodové prvky u keltských »pagů« zdůrazňuje Mommsen, Historische Schriften II, 1908 (psáno 1881), str. 430. Tamtéž, str. 438 se srovnává pagus, tribus a φύλη (fylé). Podle Mommsena (tamtéž, str. 401) všude tam, kde vznikly římské provincie, keltské pagy zanikly se zánikem samostatných »civitates«.

[55] Původ, str. 134—135, poznámka.

– Vesměs byli Keltové v posledních staletích před naším letopočtem už ve stadiu organisace patriarchátní s výsadním postavením otce rodiny, avšak zároveň se značnými stopami kdysi rovnoprávného, ba přednostního postavení žen (matriarchátu). Rodové zřízení nebylo zřejmě ani u nejpokročilejších Keltů zcela odstraněno a neustoupilo ještě uspořádání čistě územnímu. O některých keltských kmenech lze říci, že žily »ve vojenské demokracii, která byla založena na rodech, frátriích a kmenech, z nichž se vyvinula«.[56]

Pokoušeti se povědět dnes o rodovém zřízení starých Keltů něco bližšího, znamenalo by zabřednout do divergujících theorií buržoasní literatury,[57] jejíž bezvýchodnost je dnes jasná. Ostatně je i tento velmi povšechný, abstraktní, schematický a vybledlý obraz získán z velké části zpětnými úsudky z pozorování Keltů středověkých a novověkých, u nichž se — jak se převahou soudí[58] — zachovala řada přežitků organisace pravěké.

*

Mimořádně těžkou úlohou je, aplikovati tyto všeobecné poznatky o keltském rodovém zřízení na poměry Keltů *našich*, zejména když ani archeologie nepřinesla zde dosud potřebný nejnezbytnější materiál (pohřebiště, sídliště kromě oppid atd.). Historické bádání není si dosud plně jisto ani v tom, zdali u nás máme co činit s příslušníky jednoho keltského národa ve smyslu Engelsově. Je známo jméno keltských Bojů pro západní část dnešního Československa a keltských Kotinů pro část východní. Pro severní Čechy a Moravu nabízí se nověji nadto jméno keltských Volků Tektosagů.[59]

Pokud jde o Boje, konkretní jejich historická situace u nás není ani zdaleka zřetelná. Do jisté míry otázkou je už to, v jakém vztahu Bojové, doložení historicky ve střední Evropě, byli vlastně k pozdějšímu historickému celku české země. Podle současného stavu bádání je nesporné alespoň to, že Bojové v dobách před počátkem našeho letopočtu ovládli při nejmenším jižní polovinu Čech.[60] Avšak zároveň je velmi pravděpodobné, že to byli

---

[56] Tamtéž, české vydání 1946, str. 124.

[57] Srov. nyní mnohé o ní u Kosvena, Matriarchát, český překlad, Praha 1952.

[58] Tak i Engels, Původ, str. 121—125. Naproti tomu skepticismus, ba přímo odpor proti hledání starokeltských prvků v obyčejích feudálního Irska a Walesu projevil Fustel de Coulanges, l. c., I, str. 120.

[59] Šimek, Velká Germanie IV, str. 212—213, 221—223. Šimek má za to, že Kotinové byli větví Volků Tektosagů a že označení Valaši je odvozeno ze jména Volků.

[60] Konstrukce E. Šimka (Velká Germanie Klaudia Ptolemaia IV, 1954, str. 208 a d., zvl. str. 216 a d.), podle níž starověké Bojsko zaujímalo jenom jižní Čechy, zatím co střední a severní Čechy zaujali Volkové Tektosagové, naráží zvláště na to, že historické zprávy přece jen poměrně spolehlivě ukazují k tomu, že Markomané (viz níže v následující kapitole) vystřídali Boje kdesi v nitru Čech. Pravda ovšem je, že Tacitovo Boihaemum leží velmi neurčitě v široké oblasti kdysi osídlené Boji, což podle Tacitových představ bylo východně od jihozápadního okraje Hercynského lesa včetně snad i tohoto lesa. Tacitus v kap. 28 své Germanie líčí někdejší rozšíření Keltů na západ do současné Germanie prostě takto: »A tak mezi Hercynským lesem a řekami Rýnem a Mohanem zaujali sídla Helvetiové a dále od nich Bojové, obojí gallský lid. Jméno Boihaemum trvá dosud a je

z našich Keltů právě oni, kdo ovládli i ostatní části této země (až do dnešního Ústecka, které již nebylo celé keltské)[61] a velkou část Moravy. Těžiště jejich moci bylo jistě v Čechách, jak o tom zvláště dobře svědčí od názvu Bojů odvozené latinské, řecké, německé a možná i staré slovanské jméno podstatné části tohoto území, které se brzy rozšířilo na celé středověké i novověké Čechy (viz o tom níže).

Ptáme-li se po vyšších i nižších rodových svazcích, jaké Keltové snad u nás tvořili, je především sotva pravděpodobné, že by byl onen keltský lid, který nesl název Bojů, a který sídlil i v rozsáhlém území na západ a na jih od novodobých Čech, tvořil kdy organisačně jeden kmen. Mimo pochybnost je při tom, že Bojové uvnitř věnce českých hor byli s Boji sídlícími na západ a na jih odtud ve spojeních hospodářských a kulturních.

Vzhledem k celé historické situaci, jak ji známe dnes, je rovněž pochybné, že by byli jednu »civitatem« tvořili třeba i jen Keltové, kteří ovládli Čechy a Moravu, a to i za předpokladu, ostatně pravděpodobného, že všichni patřili k Bojům.

O Kotinech, kteří sídlili ve východní polovině dnešního Československa, zdá se být naproti tomu jisté, že alespoň v dobách po obratu letopočtu, kdy jsou již jasně soustředěni na Slovensku, tvořili kmen samostatně organisovaný, který podle plně historických zpráv se ocítal vůči sousedům ve vztazích velmi pozoruhodných, o kterých bude řeč v kapitole další.

O jednotné kmenové obci (civitas) našich Bojů nic historicky jasného nevíme a přece — kdyby byla existovala — sotva by byla mohla ujít pozornosti soudobého antického světa, zvláště když její vnější podoba by se už byla musila silně blížit státu. Těžiště politického života našich Keltů bylo až do germánské invase zřejmě v nižších svazech rodového zřízení, jakým Římané v té době u Keltů i u Germánů říkali »pagy«. Nanejvýš je možno připustiti, že se od případu k případu jednotlivé pagy našich Keltů čas od času spojovaly v širší útvary, které však neměly než význam dočasných svazů ad hoc uzavíraných. Teprve v době, kdy už Bojové byli politicky zničeni, donutily snad poměry jinou keltskou větev u nás, Kotiny, kteří invasi Germánů přečkali, k vyšší semknutosti — k vytvoření kmenového svazku.

Jestliže za dnešního stavu našich vědomostí o životě Keltů u nás nic nás neopravňuje k tomu, abychom mluvili o jednotné kmenové organisaci na př. bojské, a tím méně ovšem o nějakém bojském »státě«, přece na druhé straně je tu řada skutečností, jež nezvratně prokazují vysoký stupeň rozkladu starokeltského rodového zřízení. Patří sem především historická skutečnost keltských *oppid*, kterou z našich dějin nic již nemůže vymazat, dále stejně nezvratná jako průkazná skutečnost zárodků peněžního hospodářství včetně

---

upomínkou na místní minulost, ač obyvatelstvo se změnilo.« Teprve další zmínka Tacitova v kap. 42 téhož díla o tom, že Boje vytlačili Markomané, kteří v jejich někdejší zemi dále sídlí, soustřeďuje naši pozornost na historické Čechy, což dále ještě zesilují zprávy jiných pramenů hovořících o Markomanech.

[61] Filip, Pravěké Československo, str. 264, 279.

vlastní ražby mince u našich Keltů a konečně všechny zjevy, z nichž archeologové a všeobecní historikové (na ně zde musíme spoléhat) usuzují, že ve společnosti Kelty u nás ovládané byla dvojí v podstatě podřízenost resp. závislost, jedna uvnitř Keltů samých, druhá mezi Kelty a ostatním obyvatelstvem.[62]

Pro pokročilý stav rozkladu rodového zřízení zjevem navenek snad nejnápadnějším a při bližší analyse také nejpřesvědčivějším je existence hrazených velkých osad, které mají blízké analogie všude tam, kde v téže době sídlili Keltové, tedy zejména také v Gallii (dnešní Francie).[63] Nemá mnoho smyslu mluviti zde o »městech«, jak činí někteří archeologové, neboť šlo o dřevěná sídliště svého druhu, plná chat, chatrčí a dílen,[64] u nichž označení »město« k přesnému jejich vystižení nijak nepřispívá, ba spíše mate, zejména vzhledem k tomu, že při skutečných městech vždy myslíme na určitou juristickou jednotu (právnickou osobnost) a na jistou organisační svéprávnost, což při těchto keltských osadách je při nejmenším málo zdůvodněno. Nejvhodnější je mluvit o keltských »oppidech«, jak těmto osadám říkali Římané.[65]

O životě v oppidech u nás jsme zpraveni dosti podrobně díky nálezům archeologů, kteří zpracovali zejména někdejší velké keltské hrazené osady v Čechách na Berounce u dnešních Stradonic,[66] a na Moravě na Starém Hradisku u Plumlova.[67] Hlavní rozkvět oppid podle J. Filipa náleží u nás době ± 125 až ± 50 před n. l.[68] Příznačné je, že nejvýznamnější hrazené osady našich Keltů vznikly v blízkosti ložisek železných rud (Stradonice, Staré Hradiště) nebo jiných nerostů (Třísov u Českého Krumlova při ložiskách tuhy potřebné pro hrnčířství a železářství).[69] Jiné opět, nejmladší, vznikly nikoli z potřeb hospodářského života nýbrž z vojenské nutnosti, totiž na ústupu Bojů před Germány koncem 1. stol. před n. l.[70] Velikost některých z nich, pestrost a složitost života a zvláště rozsah výroby a zřejmě i směny

---

[62] Viz nyní F i l i p, Keltové ve Střední Evropě, str. 314.

[63] B ö h m, Naše nejstarší města, str. 46.

[64] Viz na př. B ö h m o v o líčení v knize právě citované, str. 57. Srov. opatrněji F i l i p, l. c., str. 272 v tom smyslu, že tato sídliště »se namnoze podobala městům«. Za obydlí v těchto osadách sloužily dřevěné chaty buď sroubené, nebo z tenkého dřeva pokryté mazanicí. O tom P í č, Starožitnosti II.-2, str. 76. O Keltech a jejich domovech a domácnostech kolem počátku našeho letopočtu viz dobře také A. M e i t z e n, Siedelungen und Agrarwesen etc., II, str. 78, 95, 215.

[65] H u b e r t, l. c., str. 303.

[66] Původní archeologické zpracování bohatých hmotných pramenů ze stradonického naleziště má J. L. P í č, Starožitnosti země České II.—2, 1903, zvl. sl. 31 a d. Nové všeobecně historické použití těchto pramenů viz u N e j e d l é h o, Dějiny I, zvl. str. 289 a d. — Š i m e k, Velká Germanie IV, str. 329 připisuje stradonické oppidum (i oppida jiná) Volkům Tektosagům a nikoli Bojům. — Je třeba poznamenati, že mnohé závěry P í č o v y, zvl. o domnělé isolovanosti stradonického keltského střediska v daném prostředí (l. c., sl. 108) jsou dnes ovšem překonány.

[67] Viz populární vyličení u J. B ö h m a, Naše nejstarší města, zvl. str. 58 a d. — Srov. k tomu o životě v keltských oppidech u nás vůbec Š i m e k, l. c., IV, str. 317 a d.

[68] Keltové ve střední Evropě, str. 315 a d.

[69] B ö h m, Naše nejstarší města, str. 50—51.

[70] O tomto dvojím druhu sídlišť viz Š i m e k, l. c., IV, str. 235 a d.

zboží v nich, — to vše neklamně ukazuje na pokročilý stupeň rozkladu rodového zřízení. Platí to konec konců o všech našich oppidech, ať již ústupových či jiných, a to bez ohledu na to, zdali si je představujeme v souvislosti s jednotlivými »pagy« či snad jako střediska jiných, nižších svazků. V každém případě existence takovýchto »měst« neshoduje se s čistým rodovým zřízením, nýbrž odpovídá nanejvýš stavu, kdy společnost je držena pohromadě jeho více méně silnými pozůstatky.

Tomuto stavu plně odpovídá i nesporná skutečnost, že také Keltové na území dnešního našeho státu již před dvěma tisíciletími běžně razili mince, a to ze zlata, ze stříbra, z bronzu i z jiných slitin (»potinu«). Na základě hlavních zlatých jednotek o váze 6–7 g jsou tu raženy zlaté mince drobnější, na př. ve váze $^1/_3$, $^1/_8$ a dokonce až $^1/_{24}$ jednotky hlavní[71] a vedle toho ovšem v průběhu dob a na různých místech nepřehledné množství mincí jiných. V hrazené osadě stradonické razila se na př. drobná zlatá mince se symbolem ruky a koule,[72] který vysvětlen dosud není, ale jistě měl význam společensky organisační. Razila se tu i drobná mince stříbrná.[73] Zlaté a jiné mince razili i Keltové (snad Kotinové) na území Slovenska.[74]

Kov pro své mincovnictví Keltové jednak získávali vlastním dobýváním,[75] jednak — to v případě zlata — loupežnými nájezdy, které byly jedním z pramenů jejich bohatství zvláště ve starší době.[76]

Existence mincí ve společnosti ovládané u nás Kelty neznamená ovšem ještě, že by tu snad bylo bývalo naturální hospodářství nahrazeno hospodářstvím peněžním. Neznamená to sám o sobě ani fakt vlastní ražby mincí. Ostatně mince, tak jak se u Keltů vyráběly a jak u nich obíhaly, pravidelně byly ani ne tak počítány jako spíše hodnoceny podle váhy. Dokazuje to častý výskyt jemných vah v keltských sídlištích u nás, zvláště také u Stradonic. Keltskou minci bylo nutno pro její nedokonalost, nepravidelnost a pro množství typů — často jde o napodobeniny jiných mincí starší soudobé antiky — vždy znovu ověřovat co do jakosti i váhy.[77]

Nesporné ovšem je, že oběh mincí a zvláště jejich vlastní ražba ukazuje na vysoký už stupeň dělby práce v dané společnosti, na vysoký stupeň rozvoje výrobních sil, na vysoko rozvinutou směnu zboží a nepřímo na velmi

---

[71] Robert Forrer, Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande, Strassburg 1908, str. 217.

[72] Tamtéž, obr. č. 4, k tomu text na str. 216. Mimo jiné vyskytuje se i na mincích jako symbol »triskele—triquetrium«, t. j. »trojramenný útvar s rameny často prohnutými«, viz Filip, Keltové ve střední Evropě, str. 245 (zde se používá označení triskeles-triquetrum).

[73] Píč, Starožitnosti II-2, sl. 30.

[74] Jan Eisner, Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, str. 187 a d.; Arch. rozhledy 1951, str. 318 a d.

[75] Filip, Pravěké Československo, str. 276, upozorňuje na to, že jakost kovu stradonických mincí ukazuje na původ z jílovské oblasti. — O rýžování zlata Boji, chráněném útočištnými hrady, na př. až v okolí Kašperských Hor, viz Šimek, l. c., IV, str. 336.

[76] Upozorňuje na to Forrer, l. c., str. 243.

[77] Hubert, l. c., str. 309.

pokročilý rozklad rodového zřízení,[78] zvláště když uvážíme, že u jiných Keltů v této době a v těchže souvislostech celkových jsou doloženy peněžní i jiné zápůjčky a existence velmi příznačných poměrů dlužnických.[79]

Těžkou otázkou je, kdo vlastně u našich Keltů minci razil. Mnohé nasvědčuje tomu, že ražba mincí nebyla nijak pravidelně řízena a že tu nešlo o vyhrazené právo nějakého »státního« orgánu, na př. panovníka. Soudil bych, že mince si mohl u našich Keltů razit každý, kdo měl k disposici potřebný kov a opatřil si k tomu technické předpoklady, včetně příslušného řemeslného odborníka. Je přirozené, že první, kdo za těchto okolností pro vydávání mincí přicházejí v úvahu, jsou bohatí velmožové (»knížata«), zvláště obchodně zainteresovaní. V tom smyslu bych také řešil otázku, co znamenají nápisy na našich keltských mincích (na př. ono známé BIATEC), za předpokladu ovšem, že jde vskutku o jména osob. V druhé řadě bylo by lze ještě myslit na možnost, že jde v některých případech o jméno funkcionáře keltské obce (»pagu«), který snad měl jakousi kontrolu nad mincí[80] a možná i nad trhy, kdyby se takováto hodnost dala předpokládati u Keltů našich. Kmenové mince vydávané přímo úředními orgány z jakéhosi státního pokladu bych v keltských i jiných barbarských mincích této doby neviděl.[81]

Na svou dobu a v daném prostředí je ovšem keltské mincovnictví zjevem mimořádně pozoruhodným pro dějiny státu a práva u nás. Pozorování, jež učinil odborný znalec,[82] dávají tušit, že i Germáni, když se po Keltech zmocnili našich zemí, používali snad nějaký čas keltských mincovních praktik, ač přesných dokladů o tom dosud není.

Pokročilému už rozkladu starého zřízení rodového u našich Keltů nasvědčuje vše to, co archeologové domnívají se až dosud z pozůstatků hmotné kultury keltské vyčísti o vlastní struktuře společnosti Kelty u nás ovládané. Všichni se celkem dnes shodují v tom, že »poddanými« historických Keltů stali se u nás příslušníci starého domácího lidu zemědělského rázu, v tom i »část lidu popelnicových polí«, při čemž někteří mají za to, že tento lid mezi Kelty ještě za jejich panství zanikl.[83] V každém případě šlo by tu o jeden z případů závislosti daných situací kmenové superposice, jak jsme

---

[78] O penězích a jejich funkci a působení v počátcích civilisace viz Engels, Původ, str. 152. »Staré rodové zřízení neznalo ani peníze, ani zálohu, ani peněžní dluh«, Engels, tamtéž, str. 104. — Srov. také tamtéž (str. 103—104) »Rodové zřízení je absolutně neslučitelné s peněžním hospodářstvím.«

[79] K hodnocení tohoto zjevu viz Engels, Původ, str. 152. — O dlužnické závislosti srov. výše v pozn. 36.

[80] Hubert, l. c., str. 309. — Že by byly i u nás, tak jako u některých Keltů na západě, mince po ražbě »kontrasignovány«, t. j. opatřovány ještě ověřovacími značkami zvláštních, snad »veřejných«, orgánů, není dosud zjištěno (podle sdělení akad. J. Filipa).

[81] Jinak Šimek, l. c., IV, str. 165—166; Eisner (pro Slovensko), Slovensko v pravěku, str. 187—194. — Všeobecně k tomu Forrer, l. c., str. 216—217.

[82] Forrer, l. c., str. 225.

[83] K tomu Filip, Pravěké Československo, zvl. str. 257, 258, 270; Šimek l. c., IV, str. 229 a d., 587 a d. — Důvody — ne plně přesvědčující — pro domněnku o zániku zbytku lidu popelnicových polí pod Kelty viz u Šimka, zvl. na str. 231 uvedeného díla. — O Keltech jako »vrstvě vládnoucí« Filip, Dějinné počátky Českého Ráje, str. 42 a 61.

o ní mluvili v úvodu k této stati. A současně šlo by tu o dělbu práce mezi zemědělci a ostatními zaměstnáními.

Avšak archeologický obraz keltských sídlišť u nás odkrytých ukazuje také na to, že i uvnitř hrazených osad (měst) byly značné společenské rozdíly. Zejména poutá naši pozornost zjištění, že se zde vyskytuje dvojí typ obydlí: jednak velké chaty na povrchu půdy, jednak malé chalupy zapuštěné do země, z čehož se soudí, že zde byla bohatší a chudší vrstva.[84] To by se také plně krylo s poměry popisovanými v 1. stol. před n. l. u Keltů jiných, zejména v Gallii.

Určité skutečnosti přímo svědčí o tom, že někteří z našich Keltů byli opravdovými boháči, snad boháči-obchodníky. Sem patří především poklad zlatých mincí nalezený u Stradonic r. 1877, v němž nelze nevidět doklad mimořádné zámožnosti ať už jednotlivce či rodiny nebo celého určitého rodu.[85] Sem patří také onen soubor asi 1200 kusů bronzových předmětů uschovaných v bronzové nádobě ve skalní rozsedlině při duchovském horkém vřídle, v němž vidím nikoli »jakýsi chrámový poklad« keltský,[86] nýbrž část skladu keltského obchodníka. A konečně je zde ohromující přímo bohatství více než 45 kg (podle jiných údajů více než 30 kg) zlatých mincí keltských nalezených pohromadě r. 1771 »u Podmokel nedaleko Berounky, uprostřed mezi Křivoklátem a Zbirohem« v bronzové nádobě.[87] Ať již by tu šlo o bohatství soukromé či snad o nějaký poklad celé keltské obce (pagu), v každém případě je to doklad poměrů, které se už značně vymykají z obrazu čistého pravěkého rodového zřízení.[88]

Jak poklad stradonický, tak i podmokelský bezpečně prokazují vyspělý hospodářský život poslední fáze keltského období u nás a nepřímo svědčí o velmožské vrstvě, která pravděpodobně ve společnosti Kelty ovládané byla složkou rozhodující.

Naši archeologové vidí však u nás v době, kdy zde sídlili Keltové, ještě další významnou složku společnosti, totiž otroky.[89] A činí tak v plné shodě

---

[84] Viz nyní shrnutí u Šimka, l. c., IV, str. 284. — Z Tacita (Hist. II, 61) je známo jméno jednoho z příslušníků nejnižší vrstvy (plebs) Bojů. Byl to jakýsi Marik (»Mariccus quidam, e plebe Boiorum . . .«), který vyvolal v Gallii lidové povstání. Nevíme sice, na které Boje se věc vztahuje, ale nesporné je, že to byl při nejmenším keltský lid zvláště blízký Bojům našim.

[85] O tomto nálezu viz R. Forrer, l. c., str. 215—216.

[86] Šimek, l. c., IV, str. 538.

[87] Viz údaje u J. L. Píče, Starožitnosti, II, 2, 1903, sl. 23 a 141, dále u Forrera, l. c., str. 215. u Šimka l. c., IV, str. 402, a v Reallexikon der Vorgeschichte (M. Ebert), X, 1928, str. 174, heslo »Podmokl«, kde se uvádí podle Fialy váha pokladu 30,5 kg. — Podle J. Filipa, Keltové ve střední Evropě, 1956, str. 228, byl tento poklad uložen do země již kolem poloviny 1. stol. před n. l. — Všeobecně o tomto a jiných podobných pokladech Nohejlová-Prátová, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I., 1955, 1. Nálezy keltských mincí (P. Radoměřský), str. 35—84.

[88] Srov. interpretaci E. Šimka, který se domnívá, že tu máme »bohatý sklad mincí keltského obchodníka« a odmítá plným právem odvážnou domněnku Píčovu, podle níž jde tu o poklad kdysi Marbodův a pak Katvaldův, tedy z první doby germánského panství (Šimek, l. c., IV, str. 527—528, Píč, Starožitnosti II, 2, sl. 23 a d.).

[89] Šimek, l. c., IV, str. 331.

s literaturou, která se zabývá starými Kelty všeobecně[90] a pro niž zjev, který K. Marx označil za »naturální přivlastnění cizí pracovní síly přímým fysickým přinucením«,[91] je u Keltů v posledním stol. před n. l. čímsi běžným.

Ač přímých dokladů pro otroctví u našich Keltů není, přece jen je tu mnohé, co nás vede k tomu, domněnku používání otrocké práce u nich přijmout. Je to zejména častý výskyt dílen na hromadnou řemeslnou výrobu zboží všech druhů, fakt rozsáhlé těžby nerostného bohatství a zpracovávání rud, skutečnost velkých opevňovacích staveb, úvaha o nezbytnosti rozsáhlých prací lesních a dřevařských i prací v lomech atd., co dohad o existenci otrokářských výrobních vztahů i u našich Keltů činí pravděpodobným.

I otrokářské hospodářství se vyvíjí, jak víme, pomalu. Probíhá celým žebříkem stupňů, počínajíc systémem patriarchálního otroctví, který pracuje převážně pro vlastní spotřebu.[92] Obě základní podmínky pro vznik otroctví, totiž úroveň výrobních sil zajišťující možnost získat nadvýrobek a majetková nerovnost[93] byly u Keltů v našich zemích již dávno splněny a vysoká úroveň výroby zboží, jaká zde nesporně byla, mluví dosti zřetelně pro představu, že od patriarchálního otroctví začínalo se přecházet v posledním století před n. l. k otroctví plnému, klasického rázu, zcela tak jak to obecně shrnuje Engels,[94] včetně ovšem i otroctví pro dluhy.

Z této řady pozorování a úvah, skutečností a domněnek, žádná není toho rázu, aby se vůbec nesnášela s rodovým zřízením a aby snad nezbytně v dané situaci předpokládala rozvitou už společnost třídní a stát. Naopak, je třeba konstatovat, že všechny uvedené skutečnosti i domněnky kryjí se stále ještě v podstatě s představou společnosti prvobytně pospolné, ovšem takové, která vykazuje rodové zřízení už silně, ba do krajnosti narušené, i když ještě plně nezlikvidované. U našich Keltů současně s rozkladem rodových řádů začala se zřejmě už formovat hospodářská základna otrokářského společenského řádu, který je nejjednodušším případem společnosti třídní, vykořisťovatelské.

Představitel naší archeologie měl v hlavní věci pravdu, když u našich Keltů konstatoval ». . . vnitřní napětí mezi dvorskou, snad přímo feudální vrstvou a produktivní vrstvou výrobní, v tomto prostředí zemědělskou«.[95] Měl pravdu potud, že zde byly rozpory související s přechodem od společnosti beztřídní k společnosti třídní. Zmýlil se silně, pokud jde o bližší určení třídní společnosti, která zde začínala vznikat.

Z toho, co jsme dosud pověděli, vyplývá, že ve společnosti ovládané u nás po několik století Kelty byla živná půda pro rozpory všech druhů, až k tříd-

---

[90] Hubert, l. c., str. 312.
[91] K. Marx, Kapital II, Berlín 1948, str. 484, české vydání.
[92] ». . . vorwiegend für Selbstgebrauch«, Marx, das Kapital III, 2, (oddíl VI, kap. 47) vyd. z r. 1928, str. 301.
[93] Srov. Ostrovitjanov, Nástin ekonomiky předkapitalistických formací, str. 53.
[94] Engels, Původ, str. 150.
[95] Böhm, Kronika objeveného věku, str. 405.

nímu boji v pravém slova smyslu, počínaje rozporem mezi Kelty a domorodci, přes rozpory mezi Kelty samými (zvláště bohatými a chudými)[96] až k rozporu mezi otrokáři a otroky.

Avšak nesmíme zapomínat, že při tom stále ještě Keltové pravděpodobně i u nás — jako jinde — dále žili ve svazcích rodových, i když velmi uvolněných, a nadto že v takovýchto svazcích patrně dále bylo i obyvatelstvo Kelty podrobené, s výjimkou otroků, takže k úplnému opuštění rodových institucí se naši Keltové až do samé germánské invase nedostali. Tak jako pod Kelty po staletí žila rodová společnost domorodců, byť i rozbitá a zbavená možností dalšího vývoje, tak posléze Keltové sami resp. jejich zbytky, byli ke konci 1. stol. před n. l. u nás převrstveny opět rodovou společností — Germány. Proces vzniku státu byl u našich Keltů zaražen germánskou invasí ještě než mohl býti dovršen. Nestačila jej uspíšiti ani skutečnost kmenové superposice, která jinde — ovšem v situaci celkově příznivější — přece jen někdy vedla k státnímu životu, i když tu ještě nebyly podmínky k plnému rozvití otrokářské společnosti.[97]

Je samozřejmé, že společnost tak už pokročilá jako byla (zvláště v poslední době svého trvání) společnost ovládaná našimi Kelty měla i své orgány, které ji representovaly, měly v rukou moc a vykonávaly vládu svého druhu. V důsledku toho, co jsme právě pověděli, nemohly to být než orgány, které většinou stále ještě nesly pečeť rodového zřízení, ač už — jistě alespoň některé z nich — vykazovaly také rysy vznikajícího státního aparátu.

Už Zd. Nejedlému[98] bylo nápadné, že nikde není zmínky o tom, že by Keltové v našich zemích měli své krále ve smyslu skutečných monarchů. Je to dobrý postřeh, ale na věci není nic divného, připomeneme-li si, k čemu jsme došli výše, totiž že podle vší pravděpodobnosti netvořili naši Keltové jeden velký politický útvar, nýbrž žili v drobnějších obcích, které Římané označovali »pagy«.[99] I takovéto útvary rodové společnosti sice mívaly u Keltů náčelníky, kterým se říkalo »rix«, ale v 1. stol. před n. l. starobylá funkce takovýchto králů většinou už u Keltů vymizela nebo ustoupila do pozadí.[100] Tam, kde ji ještě zastihli, nazývali její nositele římští pozorovatelé latinsky »rex« nebo (u menších jednotek) »regulus«. Avšak skutečnou moc uvnitř keltských »pagů« mívali v této době aristokratičtí »úředníci«, funkcionáři představující staré i nové velmožské rody. Můžeme v nich vidět zárodky státního aparátu, který se — abychom užili Engelsových slov — »mezitím

---

[96] Srov. k tomu o rozporech mezi keltskými velmoži a masou keltského lidu v Gallii u Caesara VI, 11, »omnes civitates in partes divisae sunt duas«. K tomu Fustel de Coulanges, l. c., I, str. 43.

[97] Srov. líčení vzniku dorského otrokářského státu u Olivy, Raná řecká tyranis, str. 82—83.

[98] Nejedlý, Dějiny národa českého I, str. 297—298.

[99] K jejich charakteristice viz Engels, Původ, str. 99—100, dále str. 118.

[100] Hubert, l. c., str. 238, 265.

v tichosti rozvíjel«.[101] U nás je to zejména skutečnost kvetoucích keltských oppid, co tuto představu podporuje.

»Úřady« tvořící podstatnou složku »veřejného zřízení« této společnosti, v níž stát už začíná vznikat,[102] starají se i u našich Keltů patrně o život hospodářský, zvláště o trhy a cesty, cla, mýta, daně, možná i o minci atd.[103] Uveďme zde slovo »ambakt«,[104] jehož bylo patrně u Keltů běžně užíváno pro první funkcionáře státního aparátu rodícího se z lůna rozložené prvotně pospolné společnosti. Vznikla z něho řada slov jiných řečí, zejména také nakonec německé »Amt« i francouzské »ambassade«.[105]

Zaznamenejme i keltské původně jádro německého slova »Pferd«, jehož základem bylo pozdně antické označení přípřežných služeb pro veřejné orgány.[106] A upozorněme i na slovo »gablum« — snad keltské — s významem »dávka, poplatek, důchod«, které není ve své historii dosti probádáno a mohlo by poskytnout některé podněty naší etymologii i toponomastice.[107]

Orgán známý v rodové společnosti jako shromáždění všech svobodných byl patrně také u našich Keltů v poslední době jejich samostatného života již v úpadku a byl nahrazován užším shromážděním místních velmožů.[108]

Vše nasvědčuje tomu, že orgány keltské společnosti v našich zemích neoddělily se ještě zcela od mas alespoň *vlastního* lidu,[109] poutaného dosud svazky rodového zřízení a neměly proto charakter státních orgánů.

Mohli-li jsme povědět jen zcela málo k otázce orgánů keltské společnosti u nás, nemůžeme říci skoro nic k otázce jejích obyčejů, mravů a předstátních řádů. Je to přirozené, neboť nemáme dosud methody, pomocí které bychom přímo a ve větší míře mohli převádět poznatky z oblasti památek

---

[101] Engels, Původ, str. 106.

[102] Terminologie užitá v této větě je oprávněna dikcí B. Engelsa, resp. českého překladu jeho díla, viz Původ, zvl. str. 89—90 a 107.

[103] Srov. obraz hlavních institucí ve starokeltské společnosti, sociologicky pojatý a zatížený řadou předsudků buržoasní vědy, který podává Hubert, l. c., str. 238 a d. S hlediska právně historického zůstává tu ovšem základním dílem klasická už kniha Fustela de Coulanges, Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. I, La Gaule Romaine (1. vyd. 1875), nové vyd (C. Jullian), Paris 1891. — Tam na př. i o »daních« v předřímské Gallii, str. 17. — O pozoruhodné politické organisaci Keltů maloasijských viz přehledně Hubert, l. c., str. 58—59, kde jsou i odkazy na speciální literaturu.

[104] *»Ambactus«*, jak toto slovo zachytili římští autoři, byl keltský (galský) výraz pro služebníka, zřízence. Dosvědčuje to zvláště Festus slovy »Ambactus apud Ennium lingua Gallica servus appellatur«. Viz Thesaurus linguae latinae I., 1902, sl. 1833. U Caesara je toto slovo rovněž dosvědčeno pro Kelty ve smyslu služebník, funkcionář v družině keltského velmože »Equitum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se *ambactos* clientesque habet« (VI, 15, 2). — Srov. k tomu heslo *»amb-ac-to-s«* u Holdera, Alt-celtischer Sprachschatz III, sl. 582—583.

[105] Viz F. Kluge, Etymol. Wörterbuch, 12—13. vyd., 1943, str. 16. Srov. také údaje v Deutsches Rechtswörterbuch I, 1914—1932, sl. 544 a d.

[106] Viz F. Kluge, l. c., str. 440—441; Forcellini (atd.), Lexicon totius latinitatis II, 1920, str. 948; Holder, l. c., III, sl. 206 a d.

[107] Viz doklady snesené u Du Cange, Glossarium IV, 1885, pod hesly *»Gablum«* až *»Gabella«*. Jinak na př. Bloch, Dictionnaire étymol., I, 1932, str. 323. — Srov. také u Holdera, l. c., I, sl. 1505 kořen *»gab-«* ve významu dávati i bráti.

[108] K tomu Hubert, l. c., str. 269, 292 a d.

[109] Engels, Původ, str. 110, »podstatným znakem státu je veřejná moc odlišná od mas lidu«.

hmotné kultury na poznatky z oblasti politických a právních institucí. Nepochybným zůstává — a to spojuje tento odstavec s odstavci těsně předcházejícími — že pro uchovávání, evidenci, interpretaci a aplikaci norem (ohromnou převahou obyčejových), které zde vládly, byli rozhodujícím činitelem keltští kněží — druidové. Fungovali běžně jako rozhodčí ve sporech a bylo-li třeba, stanovili výši výkupů, náhrad, odplat a pokut.[110] Těžko ovšem se můžeme smířit s myšlenkou, že by druidský vliv byl zajišťoval nějak ideovou jednotu všech Keltů vůbec a společný majetek jejich nadstavby právní, mravní i náboženské, jak by to vyplývalo z líčení některých autorů.[111] Naopak, je třeba míti za to, že mezi keltským lidem různých oblastí, kmenů ba i pagů byly po stránce jejich mravů všude rozdíly, podobně jako to s důrazem zjišťuje pro území dnešní Francie na mnoha stránkách svého díla Fustel de Coulanges. Některá pravidla byla společná jen některým rodům, jiná platila pro celé pagy, ba kmeny, a nad nimi vznikaly po př. i řády celého určitého svazu kmenů, nadkmenového společenství.[112]

Sankce dodává těmto pravidlům zásadně společenství všech svobodných mužů příslušné jednotky. Proto jde o řády, jež ve svém celku nemají dosud charakter práva v pravém slova smyslu, totiž souboru pravidel, jimž by propůjčovala sílu jen vládnoucí třída a její státní aparát.

Na základě toho, co víme odjinud [113] o Keltech současných asi našim historickým Bojům a Kotinům, lze usuzovat na to, že jádrem keltských řádů byla jednak ochrana patriarchálního rodu a výsad rodových náčelníků, jednak ochrana vlastnictví, dávno už soukromého, zvláště také movitého (charakteristický je častý výskyt domovních klíčů v archeologickém materiálu z našich keltských osad), dále ochrana určitých smluvních vztahů, zejména vztahů mezi věřitelem a dlužníkem, ochrana orgánů představujících vládnoucí složky společnosti a konečně ochrana pokojných vztahů mezi nižšími a vyššími články rodového zřízení (pravidla o vyřizování konfliktů všech druhů, zárodky soudního řízení).

Ti, kdož se provinili proti celé společnosti, byli páleni v proutěných koších jako oběť bohům, jejichž podobu koše měly.[114] Jinak »soukromá« příkoří, urážky a škody byly vyrovnávány stranami samými.[115] Je to obraz řádů silně rozložené prvobytně pospolné společnosti, jak ji v analogii nacházíme konec konců v podobné situaci všude a jichž jinou ukázku uvidíme v druhé kapitole této stati u našich Germánů.

---

[110] Srov. doklady pro Gallii u Fustela du Coulanges, l. c., I, str. 19—21. U nás viz Nejedlý, l. c., I, str. 298. — Všeobecně o věci Hubert, l. c., str. 278.

[111] Viz na př. Hubert, l. c., str. 226—227. Střízlivěji o působení druidů Šimek, l. c., IV, str. 535 a d.

[112] »Všeobecné národní právo« nazývá to Engels, Původ, str. 102—103.

[113] S naprostým odmítáním jiných pramenů a jiných method poznání, zvláště i rozboru pozdějších feudálních památek práva irského nebo waleského, shromáždil sporé zmínky z antických autorů o řádech francouzských Gallů Fustel de Coulanges, l. c., I, str. 120—121.

[114] Naráží na to týž autor tamtéž I, str. 21 a 123.

[115] Systematický obraz toho pokusil se sestrojit Hubert, l. c., str. 261—264.

Pád keltského panství v našich zemích neudál se jedním dnem. Nebyl ostatně zcela dokončen ani ještě koncem 1. stol. n. l., neboť na východě dnešního našeho státu dále jsou i v této době historicky doloženi keltští Kotinové, i když jejich postavení mezi kmeny nekeltskými je už velmi nepříznivé.[116]

Už během celého 1. stol. před n. l. byla država Keltů u nás, a zvláště ve středních Čechách, zřejmě předmětem útoků ze severu a severozápadu. Útočníky byli Germáni, jež sem vábil hospodářský rozkvět této oblasti. Během 2. polovice 1. století před n. l. omezovali se naši Keltové pravděpodobně jen na obranu, zajišťovali se stále více v opevněných sídlištích a připravovali si ústup směrem do Podunají.[117] Je historicky dosvědčeno, že celé velké skupiny Bojů ve více méně vojenských útvarech odcházejí v té době z dosavadních sídel jinam, zvláště na jih. Byli to posléze germánští Markomané, kdo se na konci 1. stol. před n. l. utkali s Boji v rozhodujícím zápasu, přinutili k odchodu bojské vládnoucí vrstvy a sami se vsunuli na jejich místo.[118]

Malá odolnost našich keltských obcí vůči germánské invasi je za stavu, v jakém jsme je shledali a vylíčili, celkem pochopitelná. Málo zde platila vyspělost jejich hospodářství a kulturní výše jejich vládnoucí vrstvy. Rozhodujícím se stalo, že zde narůstala prudká krise prvotně pospolných rodových řádů, za níž se schylovalo k boji proti mocným dosud zbytkům zřízení starokeltského a zejména proti keltské aristokracii, rodové i nové, obchodní. Masa vlastních Keltů (plebs), masa nekeltského domorodého obyvatelstva a tím méně otroci — neměli zájmu na tom, panství bohatých rodů a rodin hájit. Odchody skupin keltské bojovné mládeže v dobách před vlastní markomanskou agresí oslabily asi bojskou schopnost obrany rovněž.[119]

Tuto představu o zániku keltské moci na převážné části území dnešního Československa podporuje vše to, z čeho soudíme na další trvání značného počtu Keltů i předkeltského ještě obyvatelstva a nejen to, nýbrž i samých keltských oppid po jistou dobu ještě i za Germánů. Památky hmotné kultury ukazují, že kulturní souvislost s Kelty nebyla zde přervána a že souvislost na př. s římským prostředím se pro první dobu rovněž upevnila, zejména hospodářsky a kulturně. Právem spatřují se nositelé těchto souvislostí v obyvatelích země, kteří zde zůstali z údobí vlády Keltů.[120] Daleko

---

[116] Podle J. Dobiáše, Čsl. vlastivěda IV, 1932, str. 17, žili keltští Kotinové u nás až do konce 2. stol. n. é. Posledně je v naší literatuře zaznamenává B. Horák, l. c. (viz výše v pozn. 39), str. 7—8.

[117] O tom, že keltské hrady (oppida, hradiště) byly zřizovány ve střední Evropě proti germánské expansi, viz u Šimka, l. c., IV, str. 92 a d. O ústupu Keltů na jih Čech před Germány mluví Nejedlý, l. c., I, str. 305.

[118] Archeologický pohled na tyto události viz u Filipa, Pravěké Československo, str. 274. Nejnověji týž autor, Keltové, str. 329 a d.

[119] Tuto okolnost zdůrazňuje Nejedlý, l. c., I, str. 394.

[120] Prokazoval to už B. Svoboda v knize »Čechy a římské imperium«, Praha 1948, nově viz Šimek, l. c. IV, str. 339. O dalším trvání keltských měst viz i Nejedlý, l. c., I, str. 357. K brzkému zániku oppid se kloní Böhm, Naše nejstarší města, str. 48.

to nemusili být přímo Keltové nebo dokonce přímo Bojové. Byl to spíše celý zbytek širšího keltského a keltisovaného ethnického podloží, který tuto významnou spojovací historickou roli sehrál.

Zpestřeno a obohaceno dalšími ethnickými prvky za velmi proměnlivé nadvlády germánské ve stoletích 1.—4. n. l. podléhalo toto obyvatelstvo už někdy od 4. stol. procesu slavisačnímu, který byl dokončen po odchodu Germánů někdy mezi údobím Hunů a Avarů ve stoletích 5. a 6. celkem asi v tom smyslu, jak tyto děje narýsoval nejnověji Nejedlý.[121] Keltské a keltisované podloží poskytovalo v této době velmi vhodné prostředí pro takovýto proces, jak vidíme na Keltech dnešní Francie, kteří se po udělení římského občanství r. 48 n. l. pořímšťují během 3.—4. stol. s udivující rychlostí.[122]

Z našich Keltů zůstavili po sobě stopu navenek nejvýraznější Bojové. Je to ve jménech, jimiž byla — a částečně dosud jest — v průběhu dějin v různých jazycích označována od doby pobytu Bojů u nás nejzápadnější geografická složka současného Československa, vlastní Čechy, a dlouho i území k nim přiléhající na jihu a jihozápadě.

Jsou zde pro tuto oblast a lid v ní sídlící dvě řady názvů odvozených od Bojů. Jednak jsou zde názvy, v nichž jméno Bojů je na konci obohaceno o germánské »-heim«, jednak názvy jiné, na germánském označení nezávislé a patrně odvozené či přejímané přímo od keltského resp. keltisovaného ethnického podloží na tomto území. První skupina názvů trvá do dneška jak v latinském Bohemia tak v německém Böhmen. Příslušnost k ní prozrazuje se při nejmenším vždy souhláskou »m«. Názvy této linie přešly z řecké a římské antiky k Frankům, do říše karlovské a pak dále do středověku a novověku. Od Strabona a Velleia Patercula, Tacita a Claudia Ptolemaia[123] můžeme je sledovati v řadě téměř nepřetržité do doby nynější. Přirozeně náleží sem i »Beheimare« t. zv. Geografa bavorského a »Bujma« Ibrahima ibn Jakuba.[124]

Ještě zajímavější, a přitom vědou bohužel zcela zanedbaná, je druhá linie názvů pro Čechy a jejich obyvatele odvozených od jména Bojů, totiž ony názvy bez souhlásky »m«.[125] Náleží sem především označení »Baias« či přes-

---

[121] Nejedlý, l. c., II, 1955, str. 25 a d.
[122] Fustel de Coulanges, l. c., I, str. 94 a d.
[123] Pravdu má asi B. Horák, l. c., str. 24, píše-li, že u Klaudia Ptolemaia názvy »Markomané, Baimové a Bainochaimové ... naznačují poměry politické a nikoli ethnografické ... (a) vlastně znamenají jeden a týž lid«. Precisoval bych věc tak, že tu jde o označení obyvatelstva oblastí, v níž kdysi vládli Bojové a v níž hegemonii měli pak zejména Markomané, o čemž viz více v kapitole další této statí. K názvům právě uvedeným srov. také označení Bainaib=Bainahaim z dějin longbardských, které správně spojil se jménem Čech V. Novotný, České dějiny I-1, 1912, str. 163 a zvl. 167, pozn. 2.
[124] O těchto názvech V. Vaněček, Prvních tisíc let, 1949, na místech podle rejstříku, zvl. str. 48—49 a 125.
[125] Dosud, pokud vím, narazili na ně novější jen Flajšhans, Pekařův sborník »Od pravěku k dnešku« I, 1930, str. 41 a dále Profous, Místní jména v Čechách I, 1947, hesla Bohnice (str. 99), Bojmany (str. 109), Bojanov, Bojanovice, Bojenice, Bojice (str. 107—108).

něji asi »Boias« zaznamenané u t. zv. Geografa ravenského.[126] Že se vztahuje na Čechy, nepochyboval už Th. Mommsen,[127] aniž se však pokusil blíže jméno vysvětlit. Vnucuje se totiž otázka, zdali tu nemůže jít o slovanský lokál toho druhu jako je na př. »Dolas = v Dolanech« známé listiny litoměřické z pozdějšího středověku.[128] V tom případě šlo by tu skutečně o označení země podle obyvatel, kteří se po slovansku označovali po Bojích za »Bojany«, tak jak to tušil Václav Flajšhans.[129] A velmi dobře by to odpovídalo situaci u nás někdy v 7. stol., do něhož, jak mám za to, doklad náleží.[130]

Je-li tomu tak, jevilo by se nám v novém světle i označení »Bojky« (přesněji snad Bojíky) u Konstantina Porfyrogenita,[131] kde představuje pozdní a dosti zmateně podaný doklad na tutéž přibližně historickou situaci ze 7. stol. v našich zemích.[132] Tato skupina názvů pro Čechy a její obyvatele vyhynula patrně tím, že ji někdy v 8.—9. stol. v souvislosti se změnami politických vztahů mezi slovanskými kmeny u nás vytlačil nový souborný název »Čechy«.[133]

---

[126] Joseph Schnetz, Itineraria Romana II, Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica, Lipsko 1940, kap. IV, 18, str. 56 »patria, quae dicitur Albis Ungani, (quae) montuosa per longum quasi ad orientem multum extenditur, cuius aliqua pars *Baias* dicitur . . .« — Jmenný tvar Boias, avšak se vztahem snad na Bavory (a možná akkusativ?) z téže přibližně doby 7. stol. vyskytuje se ve Vita s. Agili, viz údaje F. Dahna, Die Könige der Germanen, IX.—2, 1905, str. 3, pozn. 1.

[127] Th. Mommsen, Historische Schriften II, 1908, str. 310 (psáno r. 1851). Že Baias-Boias ravennského kosmografa jsou Čechy, měl za to také Fr. Rački, Biela Hrvatska i Biela Srbija, Rad Jugoslavenske Akademije, kniha 52, Zagreb 1880, str. 153. Srov. k jiným dosavadním výkladům B. Krusch, Der Bayernname, Neues Archiv d. Gesellschaft f. ältere deutsche Geschichtskunde, sv. 47, 1928, str. 31—78. Vlastní výklad Kruschův (str. 48 a d.), že »Baias« (rozumím-li dobře) nebylo vůbec jméno země, nýbrž znamenalo »vodu« nebo »přístav«, sotva obstojí.

[128] Friedrich, Codex diplomaticus et ep. I, č. 55, str. 60 (»Dolas«) ib. č. 386, str. 370 (»Dolaz«).

[129] Viz výše v pozn. 125.

[130] T. zv. Ravennský geograf je podle mého soudu pramen nejpozději z 8. st., ale daleko spíše (vzhledem k umístění Avarů a k zmínce o hranicích franské říše na východě) už ze 7. století. Dosavadní literaturu viz k tomu v příručce Wattenbach-Levison, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Vorzeit und Karolinger, 1. H., Weimar 1952, str. 169.

[131] Gy. Moravcsik, Constantine Porhyrogenitus De administrando imperio, Budapest 1949, c. 32, 3, str. 152. — Hned je třeba ovšem poznamenat, že emendace textu na »Boïmi«, jak ji má Grégoire, převedla by tento název do jiné linie názvů odvozených pro Čechy od Bojů a přinesla by jiné problémy (označení země a jejích obyvatel slovanským názvem »Bojmové« a pod.).

[132] Srov. k tomu P. J. Šafařík, O zemi jmenované Bojky, Časopis Českého Museum XI, 1837, str. 23—36, kde ovšem je navrhováno řešení málo přesvědčující. — Boïki Konstantina Porfyrogenita za *slovanské* jméno Čech má Fr. Rački, l. c., str. 153. Téhož názoru byl už F. M. Pelcl, Nová kronika česká, 1791, I., str. 84—87. — K této otázce je třeba si povšimnouti také jména »Baicarii« pro lid sídlící prý »in extrema Germania, in sinu Germaniae« v životě svaté Salabergy ze 7. století, viz F. Dahn, l. c., IX., — 2, 1905, str. 3.

[133] Pro úplnost je třeba uvést, že se jméno Bojů ozývá pravděpodobně i v názvu Bavorů (Baiovarii, Baibarii atd. původně), ač není zcela jasné, jakým pochodem se tak stalo. K tomu Theodor Hopfner, Griechisch-lateinisch-deutsches Quellenbuch zur Siedlung und Geschichte der Germanen im böhmisch-mährischen, schlesischen und Karpathenraume, Stuttgart-Prag 1943, str. 49. — Zvláště sugestivně o původu jména Bavorů ze jména Bojů píše F. Dahn, l. c. IX—2, 1905, str. 1 a d. Název Bajovarii ve významu »strážců hranic proti Bojům, už slavinisovaným« chápe u nás V. Ondrouch (podle předběžného písemného sdělení). Srov. také stať B. Kruscha uvedenou výše v poznámce 127.

II. NAŠI GERMÁNI

Nejvyšší stupeň organisace rodové společnosti

S germánskými kmeny, s jejich osídlením a s jejich nadvládou a panstvím v prvních pěti stoletích n. l. jsou oblasti tvořící dnes území Československa spojovány především na základě řady *písemných* zpráv, přesněji řečeno na základě jejich více méně extensivního výkladu.

Velice snadno lze na těchto zprávách uplatnit výklad zužující, zvláště je-li u badatele dána apriorní nedůvěra k písemným pramenům týkajícím se těchto otázek,[134] anebo je-li tu snad snaha, význam Germánů pro naše dějiny co možná zmenšiti, jako tomu bylo u určité části naší buržoasní historiografie.

Pro skepticismus, ba nedůvěru k historickým zprávám o pobytu Germánů u nás staly se od jisté doby živnou půdou výsledky archeologických bádání, které — ač světlo do věcí ani zdaleka ještě nevnesly — stále přesvědčivěji ukazují, zejména v interpretaci slovanských badatelů, ethnickou a mocenskou situaci v našich zemích v 1.—5. stol. n. é. mnohem složitější než jak si ji zvykl vidět starší dějepis. Na druhé straně ovšem rozpor, který se začal objevovat, pokud jde o hodnocení archeologických nálezů z tohoto údobí, zvláště mezi badateli slovanskými a německými, přinesl na některých stranách pochybnosti o tom, zdali význam památek hmotné kultury pro poznání právě tohoto údobí ve srovnání se základním významem *psaných* pramenů není přeceňován.

K tomu je třeba především konstatovat, že ve skutečnosti není zde ani rozporu mezi zprávami písemnými a památkami hmotné kultury, ani důvodu k tomu, abychom ke kterémukoliv druhu pramenů při studiu problematiky sem spadající chovali se ať už s přehnaným skepticismem nebo dokonce s nedůvěrou, či snad s výhradným jednostranným respektem. Správná cesta je jen jedna: vyváženě dáti se vést i zde zdroji poznání všech druhů a vyhýbati se všemu, co (na př. v chronologii nebo v otázce ethnické přináležitosti archeologických nálezů) není zatím dosti pevné a zralé. V každém případě však je třeba počítat s tím, a na to na rozdíl od většiny prací dosavadních klademe obzvláštní důraz — že také zde, právě tak jako v otázkách společnosti ovládané Kelty, jsme na terénu charakterisovaném existencí rodového zřízení, jehož vývoj má své specifické zákonitosti a že na scestí se nutně octá každý badatel, který na historické zjevy zde se vyskytující chtěl by hleděti stejně jako na »podobné« či dokonce zdánlivě »totožné« zjevy, jež poznal ve společnosti otrokářské, feudální nebo dokonce buržoasní. A tím

---

[134] Srov. u J. Poulíka, Jižní Morava, str. 124—125: »... stále více a více se ukazuje, že archeologie může pro řešení ethnogenetických otázek přispět mnohem větší měrou než nezaručené písemné zprávy starých autorů, kteří namnoze v těchto krajích nad Dunajem nikdy nebyli a své závěry čerpali nejčastěji z vyprávění obchodníků nebo válečníků.«

spíše je třeba ovšem zbaviti se předsudků, jež bývají dány příslušností třídní (na př. v otázkách podstaty státu a práva) nebo národní (buržoasní nacionalismus vystupující zejména u historiků z éry fašismu).

Naším cílem je získati plný a všestranně pravdivý obraz tisíciletého minulosti naší vlasti. Není důvodu styděti se za to, že tato tisíciletá minulost, tak nesmírně bohatá, poučná a pestrá, nebyla vždy jen minulostí slovanského živlu. Není důvodu styděti se za to, že v dobách, kdy obyvatele našich zemí po prvé můžeme označiti ethnickými jmény, přichází nám v psaných pramenech po jménu Keltů nejdříve jméno *Germánů*.

*

Hned na počátku germánského údobí našich dějin setkáváme se s politickým útvarem, který pro svou povšechnou nápadnost neušel pozornosti snad žádného z těch, kdož se zabývali nejstarší historií naší vlasti. Je to t. zv. říše *Marbodova*. K její populárnosti přispělo hodně i to, že byla poměrně podrobně zachycena antickými historiky,[135] jejichž zprávy stále ještě jsou téměř výhradným naším pramenem k otázkám sem spadajícím. Pro nás zvyšuje se význam tohoto historického zjevu zejména také tím, že Marbodova »říše« běžně bývá pokládána za stát a v důsledku toho ovšem za první stát na našem území historicky doložený.[136]

Tento pozoruhodný politický útvar vznikl tak, že na počátku posledního desetiletí před obratem letopočtu Marbod, v Římě vychovaný[137] mladý předák svébského, západogermánského kmene Markomanů,[138] odvedl lid, v jehož čelo se dostal, z jeho sídel v nebezpečné blízkosti římského středního Porýní dále na západ, aby byli co nejvíce jisti před úklady otrokářského imperia.[139]

Velleius Paterculus, bývalý římský důstojník a Marbodův současník, ná-

---

[135] Marboda a jeho »říši« zachytil historicky zejména C. Velleius Paterculus ve své »Historia Romana« II., c. 108, 109, 119 a 129. Viz: Caii Velleii Paterculi quae exstant opera omnia, ed. N. E. Lemaire — D. Ruhnkenius, Paris 1822, str. 246—249, 272, 289; novější edice: C. Vellei Paterculi ex historiae Romanae libris duobus quae supersunt, ed. C. Stegmann de Pritzwald, 1933. — U Tacita, který psal mnohem později a měl o věci jen nepřímé informace, je zpráv méně, není tu nic podstatně nového a celková situace je zde poměrně nejasná. Viz: Tacitus, Annales, II, c. 44—46, 62—63, v edici: P. Cornelii Taciti libri qui supersunt, C. Halm — G. Andresen — E. Koestermann, Lipsko 1952 I., str. 66, 68, 75—76. — Významná zmínka je i u Strabóna, VII. Hopfner (viz výše v pozn. 133) č. 14 a 29a.

[136] Viz na př. J. Dobiáš, Čsl. vlastivěda, IV., Praha 1932, str. 11: »Marbod — tvůrce prvního státního celku na půdě RČS.«

[137] O výchově Marbodově v Římě, viz u Strabona VII., 3 (Hopfner č. 29a; plnou citaci této sbírky pramenů viz v pozn. 133). Je skutečně velmi dobře možné, že Marbod byl v Římě jako rukojmí (Nejedlý, l. c., I, str. 311). — Srov. k tomu také níže o rukojemství při poznámce 285—288 níže.

[138] O tom, že jméno Markomanů není germánské (a nesouvisí tudíž s »markou«), nýbrž je původu keltského, viz Hubert, l. c., str. 111 (s odvoláním na Dattina, Klugeho a Myllenhoffa). K možnému keltskému původu jména Markomanů viz i H. Preidel, sborník »Vorgeschichte der deutschen Stämme« II., 1940, str. 561.

[139] Srov. slova Velleia Patercula II., 108, cit. ed.: »... avocata procul a Romanis gente sua ...«, »... cum propter potentiora arma refugisset«.

zorně popisuje nová sídla Markomanů. Byly prý to roviny obklíčené horami, a to kdesi na sever od římské hranice na Dunaji. Čelem prý Marbod z nových sídel byl obrácen ke Germanii a stejně prý Germanie byla od něho nalevo. Napravo od něho byla prý Pannonie, v zádech měl Noricum. Od Italie, přesněji od nejvyšších Alpských pásem začínalo prý panství Marbodovo asi po 200.000 dvojkrocích.[140] Krajina, kde Marbod svůj lid usídlil, jmenovala se prý »Boiohaemum« (»id regioni, quam Marobuduus incolebat, nomen est«).

Byly a jsou spory, kam těžiště Marbodovy »říše« umístit. Kloním se k názoru, že ony »incincti Hercynia silva campi« přece jen lze nejspíše ztotožniti s oblastí českého Polabí, dolního Povltaví a Poohří, tedy s oněmi krajinami Čech, k nimž, jak jsme viděli, od neolitu až do slovanské doby vždy se připínal hlavní zájem všech nově příchozích, ježto jim zde přírodou samou byly dány větší než jinde možnosti ekonomického i jiného rozvoje.

Pro Markomany v Čechách, a to v jejich středu, mluví nejen věrná interpretace doslovného znění historických pramenů (přirozeně že v jejich kombinovaném užití), nýbrž i důvody hospodářské, některé nálezy archeologické a vůbec logické domyšlení všech souvislostí.[141]

V čele Markomanů vládl Marbod v těchto oblastech pravděpodobně do r. 19 n. l., tedy po dobu asi jedné čtvrtiny století. Velmi rychle vznikl kolem tohoto centra rozsáhlý svaz svébských, jinogermánských a snad i negermánských kmenů pod hegemonií Markomanů. Právního historika přitom leccos upomíná na pozdější, o šest století mladší slovanský svaz Samův, jehož těžiště bylo ovšem pravděpodobně poněkud dále na západ.

Marbodův svaz jevil se Římanům jako nebezpečná pro ně germánská říše.

---

[140] Srov. k tomu, jak později s opačného stanoviska, ale ve věci samé stejně, zmiňuje se o sídlech Markomanů (a Kvádů) Tacitus, Germania, c. 42 »Eaque Germaniae velut *frons* est, quatenus Danuvio praecingitur«.

[141] Že Marbodova říše měla přece jen centrum v Čechách, dovodil zvláště J. Dobiáš, Český časopis historický 1937, zejména str. 273, 277, 283 a 289. Totožnost Marbodem osídleného a obsazeného »Boiohema« se zemí českou prokázal ostatně dobře už J. L. Píč, Starožitnosti země české II,—2, zvl. sl. 123—124. Naposledy o lokalisaci Markomanů do Čech (»území, jehož osou asi celkem byla údolí Ohře a Labe«) psal B. Horák, Geografický a ethnografický obraz, str. 7. — Proč musíme mít za to, že Markomané s Marbodem přišli do Čech, dobře vyložil také Nejedlý, l. c. I, str. 310—311. Z jiné literatury viz L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme, die Westgermanen I., 1938, str. 153 a d. — Konstrukce Šimkova (Velká Germanie IV, str. 208 a d., zvl. str. 216 a d.), že Markomané neusadili se v Čechách, nýbrž v Rakousích, přece jen naráží na tolik obtíží, zejména v písemných pramenech historických, že není možno jí použíti. Jestliže již skutečně keramika ze středních Čech, na př. v kultuře pičhorské, je v 1. stol. n. l. odlišná od keramiky v téže době zjistitelné v Rakousích (Šimek, tamtéž, str. 44—45), nijak to nemusí znamenat, že dočasnými pány ve středních Čechách nemohl být ethnický element, který brzy na to nebo současně žil v Rakousích. Podloží mohlo zde býti jiné, a to bylo pro jiný ráz keramiky a vůbec hmotné kultury rozhodující. — V. Ondrouch (podle netištěného předběžného sdělení) domnívá se nověji, že těžiště Marbodova panství bylo na Moravě, kde prý leželo i Marbodovo královské sídlo, a že v Čechách Markomané nikdy nebyli. Avšak argumentace použitá pro tuto thesi daleko není přesvědčivá, i když ovšem je nutno uznat, že z pouhé Tacitovy Germanie (c. 28 a c. 42) totožnost nových sídel Markomanů s dnešními Čechami ani nevyplývá, ani není vyloučena.

Na jihu sahal až k rakouskému dnes Dunaji,[142] na severu hluboko do dnešní Německé demokratické republiky a na severovýchodě hluboko do dnešního Polska (Lugiové ve Slezsku). Velleius Paterculus dobře upozorňuje, že svaz byl docílen jednak násilným donucením (»bello domuit«), jednak — u jiných kmenů vyjednáváním (»conditionibus«). Všichni příslušníci svazu se však ve skutečnosti, jak to viděl Řím, stali vůči Marbodovi lidmi eius iuris (slova: »finitimos omnes . . . iuris sui fecit«). Nezdařená výprava Římanů vedená proti Marbodovi r. 6 n. l. Tiberiem (císařským princem tehdy) zřejmě tento svaz dočasně jen upevnila. Jak známo, byla výprava, zachycená historicky opět u Velleia Patercula, přerušena velkým protiřímským povstáním v Pannonii, Dalmacii a sousedních oblastech.

Mezi Germány v dobách kolem obratu letopočtu je Marbodovo panství zjevem zcela výjimečným.[143] Velleius Paterculus (II, 108) jasně dosvědčuje, že Marbodovo náčelnictví (principatus) nebylo získáno ve zmatcích (tumultuarius) a nebylo ani náhodné (fortuitus) ani vratké (mobilis) a založené na vůli podřízených (ex voluntate parentium constans), tak jako tomu zřejmě bývalo v rodové společnosti starých Germánů normálně (viz také níže v této stati), nýbrž že to byla pevná všestranná pravomoc se skutečnou panovnickou mocí (certum imperium visque regia). Další okolnosti nám to jen potvrzují.

Vláda Marbodova u nás měla především vojenský a jaksi okupační charakter. Jeho podstatou byla pravděpodobně vláda Marboda a jeho vojenské družiny nad zbytky Bojů a ostatního domácího obyvatelstva keltského i předkeltského, dále nad jinými (nemarkomanskými) Germány přivedenými s sebou do nových sídel,[144] nad otroky rázu patriarchálního i už jiného, klasického, a konečně ovšem i nad vlastními svobodnými Markomany. Byl to nesporně pokus o stát, k němuž Marboda v dané mimořádné situaci vedly i jeho římské zkušenosti, avšak pokus, který v prostředí stále ještě převahou — alespoň pokud jde o Germány samé — prvobytně pospolném byl předem odsouzen k nezdaru. Jistě se Marbod s družinou svých bojovníků pokusil opřít o markomanskou šlechtu rodových předáků (viz níže), kterou po jistý čas skutečně representoval, avšak právě tato opora nebyla nijak trvalá. Dočasně přešlo vojenské náčelnictví Marbodovo[145] v královskou moc, která v pozorovatelích antických i moderních budila dojem moci státní.

Vysoká úroveň hospodářská a kulturní, jakou v našich oblastech této doby vidíme, především jako dědictví po Keltech, složitá situace ethnická a konečně přímé římské nebezpečí a současně římský vzor — to vše při-

---

[142] K tomu J. Dobiáš, ČČH 1937, str. 268, 276.

[143] Tak už Felix Dahn, Die Könige der Germanen, I., 2. vyd., 1910, str. 93, tamtéž str. 103.

[144] Podle Strabona (VII, 1, 3, Hopfner, č. 14) — tam špatný německý překlad — přivedl Marbod do svého nového království Bójajma vedle Markomanů ještě příslušníky *mnohých jiných* kmenů. K tomu správně Horák, l. c., str. 23, pozn. 98.

[145] Srov. F. Dahn, l. c., IX—2, str. 15.

spělo k tomu, že Marbodovo panství, jinak tak neobyčejné, poměrně dlouho se udrželo.

Jaká byla organisace vlastního jádra Marbodova panství,[146] antické zprávy jen vzdáleně naznačují. Rozumíme-li dobře korumpovanému místu z líčení Velleia Patercula, měl Marbod jakousi gardu vybraných bojovníků (corpus custodientium) odlišující se od běžných jinak družin germánských předáků nejen patrně počtem a organisací, nýbrž i výcvikem odborně prováděným podle římského vzoru.[147] O toto jádro své vojenské moci Marbod se především opíral. Avšak svaz, který Marbod utvořil, mohl postaviti do boje armádu daleko ještě vyšší. Podle římského odhadu bylo tu stále k disposici 4000 jezdců a 70.000 pěšáků. Se sousedy prý tato vojska neustále válčila.

Je třeba míti za to, že pomocí tohoto vojenského aparátu vykonával Marbod v rozsáhlé míře potlačovací funkce jak vůči příslušníkům vlastního kmene, tak vůči otrokům, jistě zde dosti početným, i konečně vůči závislému a různými břemeny zatěžovanému obyvatelstvu jiné ethnické příslušnosti, jež tvořilo podloží nadřazenému kmeni Markomanů.

S Římem udržoval Marbod spojení pomocí »legátů«, kteří měli přesné instrukce, jak vystupovat.[148]

Marbod měl i stálé sídlo při jednom z vojenských a patrně i hospodářských center své državy. Buď toto sídlo, nebo celé ono centrum (»město«) bylo označováno jménem vládce. Řekové (Klaudios Ptolemaios) psali toto jméno *Μαροβοῦδον*. Zde byl zejména dvůr i palác (regia), a to vedle hradu (castellum), jak se o tom zmiňuje Tacitus.[149] Zde byl i Marbodův poklad, jehož součástí byly prý zvláště »veteres praedae«.[150]

Římským obchodníkům a živnostníkům poskytl Marbod ve své zemi právo provozovati své zaměstnání — *ius commercii*. Římští kramáři z provincií žili prý přímo při Marbodově sídle.[151]

Je nasnadě domněnka, že se Marbod pokusil o vybudování také jiných ještě složek státního aparátu, než byly orgány vojenské a zahraniční, jasně

---

[146] S hlediska právně historického pověděl o Marbodovi a jeho panství dosud nejvíce F. Dahn, l. c., I, 2. vyd. 1910, str. 101—108.

[147] Viz znění, jež má Hopfner (č. 31b) ve srovnání s textem edicí výše uvedených. Přijímáme čtení: »Corpus suum custodientium imperium, perpetuis exercitiis paene ad Romanae disciplinae formam redactum . . .«

[148] Velleius Paterculus II—109.

[149] Annales II, 62: »inrumpit (Catvalda) regiam castellumque iuxta situm«.

[150] Tamtéž. — O tom, kde Marobudon leželo, názory se velmi různí. Jak zdůrazňuje novější zvláště Nejedlý (l. c., I, str. 317), bylo prý to původně keltské oppidum Markomany okupované. Píč (l. c., II—2, sl. 143—144) dokazoval, že Marobudon je totožné s velkým keltským sídlištěm u Stradonic na Berounce. Kamsi do českého Poohří umisťuje nyní Marobudon B. Horák, l. c., str. 16 a 23. — Mnoho má pro sebe domněnka, že Marobudon leželo na výšinách dnešního Hradiště nad Závistí naproti Zbraslavi nad Vltavou. Viz o tom Jiří Král, Kde se rozkládal Vyšehrad?, 1947, oddíl II. Problém Marobuda a Kášina, zvl. str. 147—182. Pro Závist mluví výhodná poloha uprostřed země se spojením jak do povodí Berounky tak do dolního Povltaví i — a to zejména — na Kolínsko a dále skutečnost, že zde jde o hrad dvojitý. Proti Závisti mluví to, že zde dosud nic nenasvědčuje existenci střediska hospodářského, obchodního a kulturního, jakým Marobudon pravděpodobně bylo.

[151] Tacitus, Annales II, 62 ». . . lixae ac negotiatores«.

doložené. Snad tu šlo o jakési orgány správy ve věcech hospodářských, zvláště finančních (trhy, cla a mýta, poplatky obchodníků, řešení sporů s cizinci a pod.). Avšak nic více než domněnku pronésti nemůžeme.

Pokud jde o Marbodův svaz jako celek, je jasné, že to byl organisační zjev, který u všech zúčastněných kmenů nemohl než působit ve směru rozkladu starého rodového zřízení.[152] To však bylo stále ještě příliš pevné. Jak to správně vystihl Nejedlý, trvalá hodnost všesvazového krále a moc panovnická, jak ji Marbod provozoval, byla funkcí nezvyklou,[153] náležející až k vyššímu stadiu vývoje. Staré svazky, nižší i vyšší, rodové společnosti, o kterých budeme mluvit dále, neztratily jistě ani v době, kdy byl Marbod na vrcholu moci, u žádného ze zúčastněných kmenů svou váhu, a jakmile Marbod své moci začal pozbývat, ocítaly se znovu v popředí.

K tomu došlo, když mezi středoevropskými Germány opět nabyly vrchu radikální protiřímské směry vedené Arminiem a když Řím začal dovedně těžit ze skutečnosti, že Marbod pro svou opatrnou politiku vůči Římu jeví se náhle ve světle oněch směrů téměř jako zrádce a římský agent. Germánská aristokracie i masa svobodných přestaly náhle vidět důvod pro monarchii tohoto typu a pro »státní« mašinerii toho druhu, jak ji představovala vláda Marbodova, hospodářsky nepochybně velmi tíživá. Výsledek byl, že se stalo »Marobuduum regis nomen invisum apud populares«, totiž že Marbod začal být nenáviděn vlastními lidmi.[154] Stačilo nyní, aby Římané použili svých možností nevojenských. Marbodem zorganisovaný svaz se rozpadával. Otevřeně mluvilo se o tom, že Marbod je »proditor patriae, satelles Caesaris« atd.[155] Ani svým vojskem nebyl si Marbod už jist.

Objektivní pravda je asi ta, že Marbod patrně skutečně asi nebyl nepřítelem římského imperia a že mezi Germány působil, pokud jde o poměr k Římu, spíše odzbrojivě, uváděje přirozený, živelný, ba přímo historicky zákonitý antagonismus barbarů vůči Římu na cesty co nejneškodnější. Římanům však byla nepohodlná již sama existence Marbodova politického útvaru, což jsme nejlépe viděli už na římském pokusu z r. 6 n. l., zničiti jej. Římanům vadila každá soustředěná germánská moc, která se vymykala jejich bezprostřední kontrole. Konkretně vytýkali Marbodovi zvláště to, že poskytoval útočiště různým elementům — prý i celým kmenům — které se s Římem octly v konfliktu.[156]

---

[152] Srov. Engels, Původ, str. 133. — Snad něco podobného měl na mysli i Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder I, 2. vyd., 1933, str. 14.

[153] Nejedlý, l. c., I, str. 313.

[154] Tacitus, Annales II, 44, cit. ed. str. 66.

[155] Tamtéž, II, 45 (str. 66—67). — Nacistická literatura vytýkala Marbodovi anachronicky a nehistoricky »unvölkisches Verhalten« v bojích ostatních Germánů s Římany. Viz u Th. Hopfnera, l. c., str. 26.

[156] »Gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium«, stěžují si na Marboda Římané (Velleius Paterculus, cit. ed., str. 247). Nověji vyslovil G. Walser (Rom, das Reich und die Fremden Völker in der Geschichtsschreibung der frühen Kaiserzeit, Basel, 1951, str. 104) přímo názor, že Marbodova »Markomanská říše mohla vzniknout a trvala jen za podpory Římanů«. Toto odvážné tvrzení není však zde ani doloženo, ani

Marbod byl posléze přinucen opustiti útvar, který zorganisoval, a hledat útočiště u Římanů. Velleius Paterculus se potměšile chlubí, že to bylo způsobeno »salubribus medicamentis«, tedy »zdravou medicinou«. Má jistě pravdu potud, že tu hrála svou roli římská diplomacie, jejímž nástrojem se stal zvláště Katvalda, mladý bojovník z rodové šlechty markomanské,[157] který měl s Marbodem jakési staré účty. Uprchl kdysi od Marboda ke Gotům, kamsi do blízkého sousedství Marbodova svazu, a využil pak nesnadné politické situace, v níž se Marbod octl. Patrně r. 19 n. l. vtrhl v čele značného vojska do Marbodovy říše, získal na svou stranu markomanskou aristokracii, úspěšně přepadl residenci Marbodovu a — snad současně i jako slepý nástroj Říma — Marboda přinutil k útěku ze země.[158]

Avšak — jak se dále o tom bezpečně dovídáme — ani Katvalda nezůstal dlouho v panství někdy Marbodově. Podle Tacita byl sám »haud multo post« rovněž ze země vypuzen a hledal a našel i on útočiště, příjemné celkem, u uznalých Římanů. Marbod dožil se ještě dlouhých let v Ravenně a Katvalda žil ve Forum Julium v Narbonské Gallii, tedy na dnešní francouzské Rivieře.[159]

Vypuzení Katvaldy — někdy už v r. 21 — stalo se podle Tacita vojenskými silami Hermundurů, tedy jiných Germánů, tentokráte od severozápadu. Nabízí se domněnka, že se Katvalda pokusil pokračovati ve vnitřní i vnější politice Marbodově a že proto i on narazil na tytéž síly, které podvrátily Marboda, totiž na staré zřízení germánské rodové společnosti a na zásadní odpor Říma vůči jakémukoli silnějšímu barbarskému útvaru na východ od Rýna a na sever od Dunaje.

Co nyní následuje, je jeden z nejdůležitějších bodů v dějinách našich Germánů. Římané poskytli sice na své půdě asyl Marbodovi i Katvaldovi, avšak nebyli ochotni poskytnouti jej trvale těm, kdož je doprovázeli. Zdá se, že spolu s Marbodem i s Katvaldem opustila zemi vždy nejen jejich družina, nýbrž i určitá část jejich přívrženců, a to celé rody a vše, co k nim patřilo. Tacitus svým lapidárním a sevřeným stylem praví o tom, co se událo, pouze toto: »Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias inmixti turbarent, Danuvium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum«.[160]

Přímý rozbor málomluvných pramenů vyúsťuje dnes, jak se nám zdá, v několik důležitých poznatků. Germáni, o nichž je řeč, byli usídleni na sever od středního Dunaje v krajině, jejíž hranici tvořil na jedné straně (nevíme,

---

blíže rozvedeno. Srov. I dále na str. 107, kde je řeč o postavení Marbodově Římany protežovaném) (»von Rom protegierte Stellung«).

[157] Že byl Katvalda *markomanský* šlechtický běženec, který našel útočiště a oporu u sousedních Gotů, o tom zvláště F. Dahn, l. c., I, 2. vyd., str. 105.

[158] Domněnku, že římská diplomacie měla prsty jak v Katvaldově nájezdu na Marboda, tak potom zase ve vypuzení Katvaldy hermundurským Vibiliem, neprávem odmítá F. Dahn, l. c., I, str. 106, pozn. 1.

[159] Tacitus, Annales II—63, cit. ed. str. 76.

[160] Tamtéž.

zda na východě či na západě) dolní tok Moravy (Marus). Který tok byl míněn označením »Cusus«, o tom není ani zdaleka jednoty. Závažnější důvody mluví, myslím, pro představu, že těžiště vykázaných sídel, bylo v dnešních Dolních Rakousích, tedy přece jen spíše na západ než na východ od ústí Moravy do Dunaje.[161]

Germáni byli zde usazeni se záměrem dáti jim funkci římských hraničářů. A sotva to bylo v krajině osídlené již jinými Germány, a zvláště Markomany samými, ač nelze zcela vyloučit možnost, že zde až dosud jacísi jiní barbaři sídlili, ale byli buď vyhnáni, nebo dáni novým osídlencům na milost a nemilost ve smyslu známých nám již principů superposičních. Velmi pravděpodobné je, že nová sídla »markomanských družin« (jak se běžně o tom mluví) byla v těsné blízkosti sídel Kvádů, rovněž Germánů svébské větve. Pozoruhodné je, že v čelo lidu takto zde usazeného, který zatím netvořil nějaký samostatný kmen, nýbrž představoval jen odštěpky markomanského (hlavně) osídlení z Čech, byl Římany dán Kvád, a to jako »král«.[162]

Po prvé zde Římané učinili to, o čem pak slyšíme častěji, a to zvláště také s rozšířením na samé Kvády: dali našim barbarům za náčelníka (»krále«) osobu své důvěry, která v oblasti, již si dovedla podrobit, měla vládnout pod ochranou Říma. V tomto prvním případě je to Kvád (jistě také velmož, příslušník rodové šlechty) jménem Vannius (v římské formě), o němž se dále dovídáme, že v oblastech zaujímajících značnou část dnešního Československa »vládl« asi tři desetiletí. Historická pravda je asi ta, že Vannius — nástroj Římanů — pokusil se dostat (sit venia verbo) pod jeden klobouk, Římanům původně neškodný, všechny barbary v bližším i vzdálenějším sousedství na sever, severozápad a severovýchod od nových sídel, jež byla Římany vykázána při Dunaji lidem někdy Marbodovým a Katvaldovým. Vzniklo tak markomanské (nikoli markomansko-kvádské a tím méně kvádské) »Vanniovo království« pod určitou — ne plnou a ne bezvýhradnou — římskou ochranou, jehož těžiště leželo v téže oblasti, kde téměř o 8 století později začala vznikat slovanská velkomoravská říše.

Máme tu jednu z cest, jakými se Římané pokoušeli naše dnešní území buď přímo ovládnout, nebo je svým způsobem »kontrolovat«, anebo je alespoň

---

[161] Viz k tomu zvláště J. Dobiáš, ČČH 1938, str. 238, 240 a d. Dobiáš sám hájil zde názor, že tok označený jménem Cusus je Kysúca nebo snad Váh. Srov. k tomu také skutečnost, že Klaudios Ptolemaios, který pracoval v Alexandrii mezi lety 135—142 n. l. (Šimek, Velká Germanie IV, str. 584—585) umisťuje Markomany »pod Gabrétou«. Mám za to, že se zde míní především Markomané přesídlení do Podunají, s nimiž se později antický svět převážně stýkal, zatím co Markomané, kteří eventuálně zůstali v Čechách, nejsou tu vůbec zvláště zaznamenáváni. K tomuto problému rovněž Dobiáš, tamtéž 1937, str. 296—300.

[162] O tom, kdo z Markomanů byl vlastně za Dunajem Římany usazen, viz Dobiáš, ČČH 1938, str. 250. Sám mám za to, že ethnicky i sociálně byla to skupina velmi pestrá, čímž také se vysvětluje, že Tacitus o ní mluví jednou velmi široce jako »barbari«, jindy — rovněž široce — jako »Suebi«. Srov. obě místa v Annales II, 63 a 12, 29; cit. ed. str. 76 a 232—233. — Že Vannius byl prostě Kvád (nikoli kvádský král), kterého Římané dali přesídlencům za náčelníka, o tom plně přesvědčivě F. Dahn, l. c., I, 2. vyd. 1910, str. 107, pozn. 1, dále tamtéž IX—2, str. 11 a 21.

udržovat ve stavu pro sebe nejméně nebezpečném. Po jistou dobu trvala zde takto loutková vláda svébská s těžištěm patrně při Dunaji, pomocí níž si Římané hodlali zabezpečiti hluboko do vnitrozemí střední Evropy hranice imperia se strany levého břehu středního Dunaje.

Vše nasvědčuje tomu, že se Římanům nepodařilo dosáhnout žádného z vytčených cílů trvaleji ani v tomto prvém případě »Vanniova království«. Všeobecně vzato, tím, že po rozbití panství Marbodova a Katvaldova byli Marbodovi a Katvaldovi lidé usídleni nad Dunajem, možnosti Markomanů a vůbec Svébů v končinách na sever od středního Dunaje spíše se rozšířily než zúžily, a to zvláště pokud jde o jejich expansivní orientaci směrem na jihozápad. Nasnadě bylo tu spojení Markomanů, kteří v panství někdy Marbodově a Katvaldově zůstali, s barbary nyní Vanniovými. Římany přímo kontrolovaná moc Vanniova sotva sahala na sever hlouběji než do Moravy,[163] i když je možno připustit, že dočasně Vannius k svému panství volně připojil — asi tak, jako jsme to viděli u svazu Marbodova — i oblasti širší, na Slovensku a snad i v Čechách.

Vanniův svaz posléze obsahoval asi Kvády jako nejbližší sousedy nově usazených »římských« Germánů na Dunaji a dále možná — ve spojení co nejvolnějším — lid střední a severní Moravy a jižních a snad i jihozápadních Čech. Antické zprávy[164] lze vykládati v tom smyslu, že na západě sousedilo Vanniovo »regnum« s germánskými Hermundury, na východě se Sarmaty, na severu s Lugii (snad slovanskými) a na jihu s římskou Pannonií. Řešil bych věc tak, že vzdálenější účastníci dočasného Vanniova svazu žili si dále více méně po svém a nelze se o nich ani zdaleka domnívat, že by se byli stali, třeba jen na čas, prostřednictvím Vanniovým poddanými Říma.

Asi po třicetileté vládě je i Vannius, jak se bezpečně dovídáme, svržen, a to Germány, jimž vládl, samými, za přispění vzdálenějších sousedů, Hermundurů (opět zde vystupuje Vibilius, který pomáhal svrhovat už Katvaldu), Lugiů a jiných.[165] Římané jeho pádu přihlíželi celkem nečinně, ale Vannia posléze přijali k sobě a usadili jej s jeho lidmi v Pannonii. Na to propůjčili svou přízeň a ochranu Vanniovým synovcům Vangionovi a Sidonovi, kteří se stali jako římské loutky Vanniovými nástupci a se svými bojovníky vystupovali pak běžně v rámci římských vojsk. O nějakém širším

---

[163] Srov. nejnověji názor B. Horáka, l. c., str. 7—10, zvl. str. 8.

[164] Shrnul je u nás nejlépe J. Dobiáš, ČČH 1938, str. 237 a d., zvl. str. 240. Jde tu zvláště o výklad místa z Pliniovy Nat. hist. IV — 12, 80—81. Český překlad tohoto místa viz v cit. práci Dobiášově na str. 246. — K týmž problémům nyní B. Horák, l. c., str. 9. Za některé podněty k této partii vděčím i netištěným studiím V. Ondrouchа, které jsem měl k disposici od autora (zvláště práci »Boiohemum a království Vanniovo«, cyklostyl, Bratislava 1954).

[165] Tacitus, Annales XII, 29, cit. ed. str. 233, zvláště slova: »vis innumera, Lugii aliaeque gentes«. O Luglích, které pokládá za lid slovanský, v této souvislosti píše K. Tymieniecki, Lugowie w Czechach, Przegląd zachodni VII, 1951, (pocta T. Lehru-Spławińskému), zvl. str. 150 a d. O slovanskosti Lugiů viz také Nejedlý, l. c., I, str. 379. Proti názorům o tom, že Lugiové byli Slované, nyní H. Preidel, Die Anfänge der slavischen Besiedlung Böhmens und Mährens, 1954, str. 28—30.

svazu, v jehož čele by stáli, již neslyšíme. Ten asi padl — k uspokojení Římanů — s Vanniem.

Důležitá je okolnost, že také Vannius, podobně jako Marbod a Katvalda, byli svrženi v podstatě zevnitř, i když zároveň za pomoci zvenčí. Nasvědčuje to tomu, že také Vannius pokusil se zorganisovat z Germánů »stát«, což se mu stalo osudným. Zřejmě měla to i zde být monarchie kvasiotrokářského rázu, tentokrát přímo pod autoritou Římanů.

V opaku k V. Novotnému[166] a jiným autorům nemůžeme však ani zde skutečný stát spatřovat. Také zde šlo nanejvýše jen o pokus, založiti »stát«, a to především v onom užším rámci Marbodových a Katvaldových přesídlenců. Šlo o pokus Římany podnícený, který nemohl než ztroskotat, ježto k němu došlo ve společnosti v podstatě stále ještě rodové, neznající třídních antagonismů v pravém slova smyslu. Jako Marboda a Katvaldu, tak i Vannia svrhli zřejmě rodoví náčelníci, pro něž monarchie státního charakteru byla útvarem ještě předčasným. V hospodářské a společenské struktuře tehdejší společnosti u nás se prostě ještě pro stát nevytvořily podmínky (viz níže). Řím sám takto u nás sice, ve svém bezprostředním sousedství, vývoj k státu svým způsobem podporoval, a to také ovlivňováním hospodářským, avšak na druhé straně zase vzdálenější složky obyvatelstva na našem dnešním území a zvláště nové barbarské elementy, jejichž tlak přes naše dnešní území k jihu byl stále větší, působily směrem právě opačným, to jest povšechně k zachování starých řádů rodových.

V západní části našeho území pravděpodobně zmocnili se v této době na čas hegemonie mezi lidem zde sídlícím, včetně Markomanů, kteří zde zůstali po odchodu Marboda a Katvaldy, Hermundurové, přesněji řečeno jedna jejich větev,[167] pod vedením »krále« Vibilia. Těžiště jejich moci u nás bylo snad v severních nebo severozápadních Čechách.

Až do poslední doby role tohoto dalšího germánského kmene u nás byla dosti přehlížena, ač zásah Hermundurů na našem území už při pádu Katvaldově a zvláště potom další jejich akce v našich oblastech při svrhování Vannia jsou mimo pochybnost. Zbylí Markomané, zbavení na dvakrát — těsně po sobě — svého válečnického jádra přesídleného k Dunaji, sotva pro jejich hegemonii mohli být vážnější překážkou.

Přirozeně ani v mocenském útvaru takto vzniklém nemůžeme spatřovati »stát«, jak má za to E. Šimek,[168] který ovšem jinak významnou situaci

---

[166] Novotný, České dějiny, I—1, str. 88. Dobiáš, ČČH 1938, str. 237 a 240.

[167] Hermunduři v dobách kolem obratu letopočtu hledali nová sídla. Zmínka o tom u Cassia Diona, kn. LV, 10a, 2 (ed. U. Ph. Boissevain, II, str. 494) zní tak, že — ve spojení s tím, co o Hermundurech jinak víme — vyvolává představu o rozdělení Hermundurů na několik skupin, z nichž jedna usadila se, jak mnohé tomu nasvědčuje, v Čechách. Viz slova: „.... *τούς τε Ἑρμουνδούρους ἐκ τῆς οἰκείας οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξαναστάντας καὶ κατὰ ζήτεσιν ἑτέρας γῆς πλανωμένους .... (κατῴκισε)*".

[168] Podle E. Šimka (Velká Germanie IV, 1953, str. 217, 254) zaujali Hermunduři severní polovinu Čech a vytvořili tu »silný kmenový stát«. Jim prý patří kultura t. zv. dobřichovská ve střed. a severních Čechách. — Tuto myšlenku znal už V. Novotný, l. c., 1, str. 86—87 a 738—740, avšak jeho negativní stanovisko k ní není dosti přesvědčivě odůvodněno.

Hermundurů u nás nesporně vidí ve správném světle. Buď i zde vznikl svaz, v jehož čele stál Vibilius, anebo prostě Vibiliovi Hermunduři i bez zvláštního svazu měli na čas rozhodující postavení mezi kmeny a jinými rodovými svazky lidu různé ethnické příslušnosti v české oblasti.[169] Názor, na nějž jsme už narazili, že totiž Vanniovo panství sousedilo kdesi s Hermundury, nabýval by v této souvislosti poněkud jiného smyslu. S jednou větví Hermundurů mohl Vanniův svaz hraničiti v pozdějších Čechách. Domněnka, že by byl Vannius hraničil s Hermundury také kdesi za Krušnými horami, ostatně i jinak těžko přijatelná, odpadala by sama sebou.

Ve východnějších částech našeho dnešního státu upevnili zatím svou državu jiní Germáni, kteří na Moravu a snad už i na západní Slovensko přišli přibližně v téže době, kdy Marbod své Markomany převedl do starého Bojohema. Byli to Kvádové, rovněž náležející do širší západogermánské rodiny Svébů,[170] ethnicky blízcí příbuzní Markomanů. Jejich osudy se od pádu Marbodova a Katvaldova velmi těsně stýkají, ba přímo proplétají, s osudy lidu někdy Marbodova a Katvaldova přesídleného k dolní Moravě a k Dunaji. Kvádové stahovali se totiž, jak tomu vše nasvědčuje, z oblasti Moravy stále více na jihovýchod odtud, do dnešního západního a jižního Slovenska. Žili si tu v rodových pospolitostech, o nichž povíme více níže a které za zvláštních okolností tvořily po případě širší útvary, pod společnými králi, tu volnější, tu pevnější. Ocitali se při tom nezadržitelně pod stále silnějším tlakem Říma, jemuž vždy znovu a znovu pokoušeli se čelit.

Také mezi Kvády usilovali Římané o loutkové vlády »králů«, které svým vlivem dosazovali a jejichž moc měla spočívat na římské autoritě. Také zde vznikaly zdánlivé státy, jejichž prvobytně pospolná podstata při bližším pohledu je nesporná. Je známa mosazná římská mince (»sestercius«) ražená v letech 140—143 n. l., která má na rubu obraz císaře podávajícího ruku Germánovi a kolem nápis »Rex Quadis datus«.[171] Je to památka na soudobé ustanovení (jmenování) kvádského náčelníka (»krále«) se strany Římanů. Je jasné, že tu šlo o jeden z případů, o nichž jsme se právě zmínili.

V 2. stol. n. é. po jistou dobu Kvádové své krále volili, nato čekali na jejich schválení, resp. uznání římskými císaři a teprve pak je »konfirmovali«, patrně jakýmsi slavnostním nastolovacím aktem.[172]

---

[169] Zvláště je třeba zdůraznit, že naznačená konstrukce o panství části Hermundurů v Čechách není nijak závislá na známém Tacitově (Germania c. 41) údaji »In Hermunduris Albis oritur«, ač ovšem tento údaj by ji jen posiloval. K tomuto bodu viz nyní B. Horák, l. c., str. 6.

[170] Pokud jde o toto ethnické označení, důležitá je myšlenka E. Šimka, že jméno Svébů náleželo původně lidu popelnicových polí (kultura lužicko-slezská). Od nich přešlo prý na soubor germánských kmenů přišlých ze severu, kteří původní Svéby pohltili zvláště mezi Labem a Odrou (Velká Germanie IV, str. 203—204, 589—590). — Ve starší české literatuře pozoruhodné poznámky k původu jména »Suevi« měl Jaromír Hanel, Říšské i právní dějiny německé I., 1886, str. 48—51.

[171] Obraz viz v Československé vlastivědě IV, 1932, str. 12 (při článku J. Dobiáše).

[172] Script. hist. Aug. IV, 4, 1—8, Hopfner č. 60. O volení kvádských králů lidem a potvrzování jich Římany viz také u Cassia Diona LXXI, 13 (cit. ed. III, str. 258), zvláště

V území osídleném a ovládaném Kvády, na dnešním západním, jižním a částečně snad i středním Slovensku, odehrávala se v 2.—4. stol. dlouhá řada bojů mezi Germány (a jinými barbary s nimi spojenými) a Římany. První kniha úvah císaře Marka Aurelia »*Εἰς ἑαυτὸν*« napsaná či dokončená za bojů s našimi Germány a jinými barbary je označena »*Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούᾳ*«, tedy »V Kvádsku na Hronu«. Na Slovensku v kvádském území došlo tehdy i k známé bitvě, v níž Římany zachránil jen »zázračný déšť«, jak o tom poutavě vypráví Cassius Dio.[173]

Bližší právněhistorické údaje, jež pro naše Germány máme zachovány především o *Kvádech* na Slovensku, jsou shromážděny v další partii této studie.

Zcela mimořádný význam má nyní otázka, jaký byl vztah podunajských Germánů, a zvláště těch, kteří sídlili v Dunaji blízkých oblastech dnešní naší republiky, k oblastem Čech a střední a severní Moravy v době po pádu Vanniově. Odpověď není snadná a dá se, jak mám za to, za dnešního stavu našich vědomostí formulovat jen velmi přibližně. Nikterak nelze vyloučiti, že v této době byli to podunajští potomci družin někdy Marbodových a Katvaldových, kdo se ujal v nějaké formě hegemonie nad pestrým ethnickým konglomerátem, germánským, keltským i jiným, jaký představovalo obyvatelstvo sídlící v oblasti mezi Krušnými horami, Krkonošemi, Jeseníky a západními Karpatami. Je dobře možné, že k tomu došlo po prvé už v poslední čtvrtině 1. stol. n. l. A mnohé ukazuje k tomu, že teprve pod tlakem nových příchozích, kteří se začali valiti do těchto končin ze severu, se tito Germáni někdy uprostřed 2. stol. n. l. opět začali stahovat k Dunaji, jejž se posléze pokoušeli překročit směrem k samému srdci římského imperia, což bylo bezprostředním podnětem k t. zv. markomanským válkám.

Je totiž nanejvýš pravděpodobné, že nejen ethnické, nýbrž i mocenské poměry v oblasti dnešního našeho státu byly v těchto dobách stále složitější a že Germáni při dolní Moravě, Váhu a Hronu, o nichž jediných máme určité písemné zprávy, byli od středu 2. stol. vždy více orientováni na jih a na jihozápad, přes to, že je Římané znovu a znovu usilovali zatlačovati na sever a v dobách římských vítězství dokonce zaváděli těsně při Dunaji »uzavřené pásmo« pro jejich pobyt na levém břehu.

Byla pronesena domněnka, že část Germánů po markomanských válkách, tedy koncem 2. stol. n. l., opět se z jihu vrátila do Čech a tam byla zase »posílena svými soukmenovci«,[174] avšak také tento dohad nelze zatím ničím podepřít.

---

slova: „*καὶ τούτοις* (totiž Kvádům) *διὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ οὔτε ἐκεῖνον* (nového krále) *ὡς καὶ νομῷ τινὶ γεγονότα ἐβεβαίωσεν* ....“ O právu římských císařů potvrzovati kvádské krále ve 2. stol. n. l. viz F. Dahn, l. c., I, 2. vyd., 1910, str. 109—110, kde jsou doklady z pramenů. — O charakteru těchto »králů« — loutek v rukou Říma, viz Nejedlý, l. c., I, str. 330. J. Dobiáš (Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 17) mluví o nich jako o »placených vasalech římských císařů«. K věci srov. také známé místo z Tacita, Germ., c. 42.

[173] Cassius Dio, LXXI, 9 a d., cit. ed. III., str. 259—261.

[174] B. Horák, cit. práce, str. 26—27.

Skutečností zůstává, že z písemných pramenů se nedovídáme o vztazích mezi našimi Germány jihovýchodními (od dolní Moravy, Váhu a Hronu) a germánským i jiným obyvatelstvem uvnitř našich zemí (a zvláště v Čechách) pro dobu po Vanniovi přímo vůbec nic a mluvu archeologických památek že zatím v tomto ohledu uspokojivě tlumočiti nedovedeme. Jsme tu odkázáni na dohady a na úsudky více méně pravděpodobné, jimž se ovšem nemůžeme vyhnout.

Boje Germánů s Římany na Dunaji ve stoletích 2.—4., a to buď v těsné blízkosti našeho dnešního území anebo přímo na něm, těžko lze vysvětliti bez hlubšího zázemí, o něž by se Markomani a Kvádové byli opírali tím, že je ovládli. Římské vojenské opěrné body na západním a jižním Slovensku a na jižní Moravě těžko lze vysvětliti jinak než jako zajišťovací opatření proti nebezpečí, které hrozilo z tohoto území a jež Římané sami spojovali především s Markomany a Kvády.

Že zázemí hluboko na sever od Dunaje směrem do nitra našeho dnešního státu bylo nejméně do konce 2. stol. n. l. ovládáno Germány, a z nich především Markomany, tomu nasvědčuje i skutečnost, že nová provincie, kterou zde Marcus Aurelius zamýšlel zorganisovat, měla nésti název »Marcomannia«.[175] Pro hlubší zázemí v určité části zeměpisné šířky našeho dnešního státu v moci Markomanů a Kvádů od jihu mluví konečně i fakt, že podle mírů uzavřených mezi Římany a našimi Germány za Marca Aurelia a za Commoda měli Germáni uprázdnit na levém břehu Dunaje pásmo široké původně asi 14 a pak asi 7,5 km, což je sotva myslitelné bez představy o jejich sídlech a mocenské sféře daleko na sever odtud.[176]

Pro římské pozorovatele z konce 1. stol. n. l. byli Markomané a Kvádové ve středním Podunají, spolu s některými jinými germánskými kmeny na horním Dunaji (Naristy a Hermundury) jakoby čelem ohromné Germanie ve středu Evropy, čelem vzdorně namířeným proti jejich imperiu.[177] A zároveň je zřejmé, že s hlediska Římanů Markomani a Kvádové na římském limitu v Podunají nebyli než představitelé pestrého, složitého, proměnlivého a nepřehledného barbarského osídlení v bezprostřední blízkosti Římanů na našem dnešním území.

Zřetelně vystupuje nám to v historických zprávách o t. zv. markomanských válkách ve 2. pol. 2. stol. n. l., ač již o jedno století dříve nacházíme tu zmínku o »různých kmenech«, jež v nespočetném množství spolu s Hermundury a Lugii útočí na Vannia.[178] V t. zv. markomanských válkách ve skutečnosti daleko nešlo jen o naše Markomany a jiné u nás žijící Germány. Víme, že v době před vypuknutím těchto válek hnuly se na sever a severo-

---

[175] Script. hist. Aug. IV, 24 a 27, Hopfner, č. 81a, 83b. — K tomu správně J. Dobiáš, ČČH 1937, str. 278; před tím týž autor v Čsl. Vlastivědě IV, 1932, str. 16.

[176] Cassius Dio LXXI, 15, cit. ed. III, str. 262. — K tomu Dobiáš na místech uvedených v předchozí poznámce.

[177] Tacitus, Germ., c. 42; srov. výše v pozn. 140.

[178] Srov. výše v pozn. 165.

východ od našich zemí i masy lidu jiné ethnické příslušnosti a všichni spolu tlačili se na jih, k vybájenému Dunaji, do úrodných a bohatých provincií a do teplejšího klimatu. Tlačili se do zemí, kde zároveň byly vyhroceny protiklady otrokářské společnosti a kde byla připravena půda i pro povstání tamních utlačených mas.

V naší literatuře Zd. Nejedlý nověji dobře vystihl ráz těchto konfliktů označením »válka národů«.[179] Máme také přímé a výslovné doklady toho, že pod heslovitým označením útoku markomanského nebo kvádského (anebo i jiných významnějších kmenů) kryly se společné akce i celé řady kmenů dalších, méně známých.[180] Eutropius jasně píše, že t. zv. »bellum Marcomannicum« (první) byla válka, »quod cum his (t. j. Marcomannis) Quadi, Vandali, Sarmatae, Suebi *atque omnis barbaria* commoverat«.[181] Jiný pramen dokonce říká »bellum Germanicum sive Marcomannicum immo *plurimarum gentium*«.[182]

Ve 2. pol. 2. stol. byl tlak »severních barbarů« na Markomany sídlící při Dunaji tak těžký, že se sami nijak netajili tím, že vlastně při svých taženích na jih a jihozápad do římského imperia prý jen prchají před jinými.[183] Těžiště markomanských válek bylo s římské strany na úseku limitu Aquincum (Budín) — Vindobona (Vídeň). To ukazuje jasně do západního Slovenska a do Moravy jako do nezbytného zázemí vlastních bojů — do zázemí, v němž vládla ethnická pestrost právě naznačená.

V těchto všech souvislostech postavení našich Markomanů, podunajských především, ale také severnějších, *(byli-li zde, zvláště v Čechách, skutečně dále)*, mezi ostatními kmeny na dnešním našem území se vyskytujícími i jinými, nemůže se nám od konce 1. stol. n. l. jeviti jinak než jako postavení kmene *vedoucího* (hegemona) ve svazku jednou volnějším a jindy tužším, avšak vždy více méně dočasném, ba ad hoc uzavíraném. V každém případě bylo by chybné politickou roli Markomanů u nás v této době podceňovat anebo ji přehlížet, ač jistě, pokud jde o jejich celkový význam »pro

---

[179] Nejedlý, l. c. I, str. 400. — Vnější dějepisný přehled o bojích Říma s kmeny (»Völkerschaften«) na sever od středního Dunaje zvaných válka markomanská podává Th. Mommsen ve stati »Der Markomanen-Krieg unter Kaiser Marcus«, pův. napsáno 1896, Historische Schriften I, 1906, str. 487—497. Mommsen vychází z předpokladu, že Markomané byli tehdy v Čechách a Kvádové na Moravě a na Slovensku. Srov. u nás J. Dobiáš, K chronologii t. řeč. válek markomanských, Šimákův sborník, Příloha Čas. spol. přátel starožit., roč. 38, 1930, str. 21—36.

[180] Naznačuje to na př. i místo u Cassia Diona LXXI, 3, cit. ed. III, str. 250—251, odkud vyplývá, že zde bylo účastno nejméně 10 ethnických jednotek, ježto poselstvo barbarů sestávalo mimo Ballomara, krále Markomanů, ještě z 10 jiných mužů z každého kmene *(ἔθνος)* jeden. Srov. také další doklad ze Script. hist. Aug. IV — 14, 1—6, Hopfner č. 60, kde se píše, že do římské říše násilím se tlačí s Markomany i jiné kmeny, výslovně nejmenované: »aliis etiam gentibus«. Srov. tamtéž níže pasus o témž tažení barbarů: »Nam plerique reges et cum populis suis se retraxerunt et tumultus auctores interemerunt«.

[181] Eutropius VIII, 13, Hopfner č. 89. — O Slovanech jako také účastnících markomanských válek píše Nejedlý, l. c. I, str. 409.

[182] Script. hist. Aug. IV, 22, Hopfner č. 81c.

[183] Tamtéž IV, 14, 1—8, Hopfner č. 80: »...Marcomannis ... aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant ...« (k událostem z r. 166 n. l.).

hospodářský rozvoj jihomoravské nížiny a staroslovanské nížiny mezi Dunajem a Dyjí« může býti vysloven názor jiný, zvláště s ohledem na 4.—5. stol. n. l.[184]

Jako samostatné kmeny, mezi nimiž Markomané v určitých dobách opětovně vystupovali v roli hegemonů, lze konkretně jmenovati vedle Kvádů, vícekráte už zmíněných, Hermundury a Lugie, avšak také Marsigny (Marsingy) a Bury — obojí tito patřili rovněž k Svébům — a kromě toho na dnešním Slovensku keltské Kotiny, illyrské (pannonské) Osy a sarmatské Jazygy.[185] Poměr těchto kmenů a jejich částí k sobě navzájem byl asi velmi proměnlivý a řídil se konkretní hospodářskou, vojenskou a všeobecně politickou (vnitřní i vnější) situací, jaká v té které době byla. O superposici ve skutečném smyslu slova zde není možno dobře mluvit, neboť všichni jmenovaní, včetně Kotinů a Osů, jak hned ukážeme, měli svůj samostatný kmenový život, daný zákonitostmi vývoje prvobytně pospolné společnosti a charakterisovaný rodovými řády.

O různých možnostech vzájemných vztahů v této kategorii složek osídlení poučuje nás případ Kotinů a Osů, kteří v Tacitově době sídlili na dnešním Slovensku uprostřed mezi germánskými Kvády, které měli s jihozápadu, a Sarmatskými Jazygy, které měli se severovýchodu. Tacitus[186] zaznamenává, že tyto zbytky předgermánského osídlení na našem území odváděly svým sousedům »tributa«, tedy poplatky, a Kotinové zvláště ještě že jim dodávali železo. »Tributa ukládají Kotinům a Osům zčásti Sarmatové, zčasti Kvádové. Kotinové jim k své hanbě kopají nadto ještě železo« — tak zní ve volném překladu zpráva Tacitova.[187] Obojí, Kotinové i Osové, byli — jak je zřejmé — současně poplatni jak Kvádům, tak Jazygům. Právě to, že jsou zavázáni současně na dvě strany, nasvědčuje tomu, že jako rodově organisované ethnické skupiny žijí jinak samostatně, nepodléhajíce naplno a výhradně ani jen Kvádům, ani jen Jazygům. Ostatně i ze souvislosti, v jaké je Tacitus uvádí, vysvítá, že tu jde o kmeny žijící dále v samostatné organisační formě a svým sousedům jen poplatné. O »dani« v pravém slova smyslu zde naprosto nemůže jít. »Tributa« plní Kotinové částečně v dodávkách železa (či snad jen železné rudy?), jehož výroba pro ně patrně byla výhodným a přírodou samou daným oborem zaměstnání, neboť v době, o kte-

---

[184] Srov. P o u l í k, Jižní Morava, str. 125: »Germáni, možná i Kvádové, projevují se zde jen jako řídká okupační vrstva, která nikdy k tomuto kraji nepřilnula a nezapustila zde pevné kořeny. Její význam je proto pro hospodářský rozvoj jihomoravské nížiny a staroslovanské nížiny mezi Dunajem a Dyjí nepatrný.« — N e j e d l ý, l. c. I, str. 342—343, vyslovuje se v tom smyslu, že germánské kmeny nepůsobily mnoho na své podloží u nás, nýbrž naopak samy mu spíše podléhaly.

[185] Uvedeno především na základě údajů Tacitových, zvláště Germania c. 43.

[186] Tacitus, Germ. (ed. A. S t e i n e r), c. 43 »Cotinos gallica, Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt«.

[187] Za základ je tu vzat překlad a výklad tohoto místa u J. D o b i á š e, Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 10; srov. týž autor ČČH 1937, str. 475 a d., zvl. str. 486. — K této otázce viz také u Š i m k a, Velká Germanie IV, str. 330 a (vzdáleněji) str. 70 a 219.

rou jde, sídlili v oblasti blízké slovenskému Rudohoří. Podle toho zde ani nemohlo jít o nějaké přímé »robotování« Kotinů Kvádům a Jazygům. Naopak je dobře možné, že Kotinové sami k dobývání rudy používali otrockých sil. Se železem jinak pravděpodobně obchodovali na všechny strany.

Avšak tím, co bylo právě pověděno, není ethnická pestrost a vnitřní mocenská složitost poměrů na našem území v prvních stoletích našeho letopočtu ani zdaleka vyčerpána. Nemám při tom na mysli ani tak ony »superiores barbaros«, kteří — snad spíše jen přechodně — v různých útvarech, širších i užších, snažili se našimi zeměmi projíti k jihu, nýbrž další zbytky obyvatelstva starousedlého, jehož zánik nebo prostě neexistenci nic nás neopravňuje předpokládat a o nichž přes to výslovných historických zpráv nemáme, zřejmě proto, že (na rozdíl od Kotinů a Osů) samostatným kmenovým životem už nežili, ježto v konfliktech s novými příchozími, odchodem vedoucích vrstev atd. byli zbaveni vyšších svazků rodového zřízení.

Především tu jde o zbytky onoho keltského obyvatelstva a zvláště Bojů, kteří dali celé zemi její řecké, latinské a germánské jméno a jejichž vládnoucí vrstva byla Germány vytlačena anebo zničena. Vedle toho však jde tu o tušené obyvatelstvo ještě starší, zvláště na severovýchodě Čech, které snad patřilo k předkům západních Slovanů, a možná dále i o ethnické složky jiné, zejména v jižních a západních Čechách a na severní Moravě. Bylo to, jak se zdá, obyvatelstvo vesměs rolnické, které zčásti už za nadvlády Keltů (Prazápadoslované), zčásti pak od doby Marbodovy (Bojové) bylo předmětem cizí kmenové superposice a v této situaci zůstávalo i nadále, ať už pod Hermundury, Markomany či jinými Germány. Archeologie totiž nověji ukazuje, že téměř celá oblast dnešního Československa — až na hory — byla v době 1.—4. stol. n. l. dosti hustě a patrně také dosti pestře obydlena.[188]

Byli to také od počátku naši archeologové, kdo (po prvé už před 120 lety) upozorňovali na důležitost superposičních situací pro tuto dobu u nás, nedávajíce se másti ani zdánlivou povšechnou »římskou« uniformitou pozůstatků hmotné kultury v této době, ani tím, že antické prameny o ethnických elementech, které by představovaly jakési »podloží« germánského osídlení, mlčí.[189] Nelze ovšem nevidět, že archeologický obraz prvního půltisíciletí

---

[188] Pro jižní Čechy viz v tomto směru B. Dubský, Pravěk jižních Čech, 1949, zvl. str. 399. K otázce pestrosti tohoto osídlení viz přehled literatury tamtéž, str. 500 a d.

[189] Že Markomané v našich zemích byli v poměru nadřazené ethnické složky vůči složkám jiným, tvrdil už M. Kalina z Jaethensteina r. 1836 (viz bližší u A. V. Šembery, Západní Slované, 1868, str. 286). — Nověji na př. J. Poulík shrnuje, že na Moravě se Germáni jeví »jako řídká vrstva« (Jižní Morava, 1948—1950, str. 30) a domnívá se naproti tomu spatřovat »od mladého hallstattu až do pozdního římského období« kontinuitu vlastní masy zemědělského a řemeslnického osídlení. — Že na Moravě »na rozsáhlých sídlištích z 1.—4. stol. po Kristu sídlil především starší zemědělský lid«, píše týž autor tamtéž, str. 124—125. — J. Filip, Arch. rozhl. IV, 1952, str. 153, naznačuje, že v Čechách 1. pol. 1. stol. byly dokonce snad dvě bohaté a mocné vrstvy: a) jedna měla pohřby kostrové beze zbroje, ale jasně velmožské; b) druhá pohřbívala žárově a měla v hrobech zbraně. — Obraz zřejmě příliš jednoduchý je u Nejedlého, l. c. I., str. 358, který píše, že za Germánů u nás »Obyvatelstvo .... zůstávalo .... natrvalo rozděleno ve dvě nepřestupné vrstvy či třídy: v kmen vládnoucí a v kmen porobený, se všemi toho důsledky«.

naší éry v našich zemích, ač je proti obrazu čistě historickému (založenému jen na písemných pramenech) bohatší a pestřejší, je zároveň mnohem nejistější a vyvolává množství dalších a dalších otázek.

Zřejmě nesprávným jeví se dnes starší jednostranné hledisko, podle něhož byli Germáni v této době jedinými obyvateli našich zemí, takže jen jim bylo by třeba přičítat všechny archeologické nálezy.[190] Jaký však je vlastně poměr Germánů k lidu, jenž jimi byl u nás »převrstven«? Je správná na př. domněnka E. Šimka,[191] že Keltové, kteří u nás zůstali, žili mezi Germány, kteří nad nimi vládli, v oppidech, zatím co Germáni žili jaksi »na venkově«? Mám za to, že jednotné všeobecné řešení není zde na místě. Daleko spíše je třeba předpokládati velikou různost konkretních vztahů na různých místech, v různých dobách a vůči různým ethnickým skupinám, a to zvláště také podle toho, jaký stupeň rodové organisace různým ethnickým složkám »podloží« zůstal a jaký byl hlavní způsob jejich obživy. Při souvislém čtení pramenů k dějinám prvních století naší éry rozhodně se nám nejeví ani Markomané ani Kvádové a tím méně ostatní Germáni jako nějaký »Herrenvolk«,[192] který by byl jen tyl ze závislých a sobě podrobených příslušníků kmenů jiných a bezdůvodně a zlovolně obtěžoval a napadal nevinné Římany na Dunaji. Naopak, tak jako sám příchod Markomanů (a Kvádů) do našich zemí vykazuje částečně rysy zoufalého podniku z nouze, tak také řada historických situací, v nichž tyto barbary vidíme potom, zvláště ve 2. a 3. stol., zřetelně nese stopy tísně, vyvolané ať už přírodou samou (zima, hlad z neúrody), či tlakem jiných barbarů či dokonce štvaním, provokacemi a politickými intrikami římských otrokářů z jižního sousedství.

Superposice v této době nemůže se nám jevit ani jako feudální panství ani jako otrokářská nadvláda. V řadě případů šlo spíše o jakousi nerovnou »juxtaposici« než o superposici v pravém slova smyslu. Ani starousedlí lidé sami ani půda, na níž si zaopatřovali obživu, nebyly ještě »vlastnictvím« nadřazeného kmene, jehož velmoži a bojovníci dávali se ode všech ostatních obyvatelů i od svých soukmenovců ostatně (viz níže) do značné míry vydržovati dodávkami a pracemi. Část pracujících mohla přitom skutečně mít ráz otroků, jiná ráz kolonů a opět jiná ráz lidí závislých jen skupinově, v rámci celých svých rodů a jejich svazků. Současně jest nutno pamatovati i na to, že část »nadřazených« (kmenově, celkově) Germánů obsadila přímo také určitou část pastvin a zemědělské půdy, na níž pracovala asi tak, jak to líčí Tacitus pro konec 1. stol. n. l., hlavně tedy ženy, starci a děti.

---

[190] Na př. H. Preidel, ve sborníku »Vorgeschichte der deutschen Stämme« II, str. 561—632. — Pro Kvády na Moravě E. Beninger, tamtéž, str. 675 a d. — S možnostmi převrstvení při řešení otázky Germánů u nás vůbec nepočítal na př. V. Novotný, České dějiny I — 1, jehož dílo jinak tvoří v těchto otázkách stále bohatý zdroj poučení a podnětů.

[191] Velká Germanie IV, str. 529 a j. v.

[192] Naopak theorii germánských panských vrstev hájí H. Preidel, Die Anfänge der slavischen Besiedlung Böhmens und Mährens, 1954, zvl. str. 40, 52 a d. Srov. tamtéž, str. 39—40 o tom, že Slované v oblastech, kde byli také Germáni, byli buď nevolníky nebo otroky (»Hörige oder Sklaven«).

Že by v této situaci lid žijící u nás v prvních stoletích n. l. současně s Germány musil přijmout také germánskou kulturu, není ani zdaleka takovou samozřejmostí (Selbstverständlichkeit), jak si to představují někteří autoři.[193]

*

Obraz ethnické, sociální a mocenské pestrosti v dané době u nás nebyl by úplný, kdybychom se nezmínili ještě o jednom velmi charakteristickém zjevu, který spadá na vrub sousedství římského imperia. Po celou dobu germánského osídlení u nás byly také ve všech oblastech na sever od středního Dunaje běžným zjevem různí uprchlíci, utečenci a zběhové, kteří se z římského otrokářského ráje uchylovali k barbarům, na druhý břeh. Jak ukazuje zmínka už z doby Marbodovy (viz výše, pozn. 156), bývaly to někdy i celé kmeny. Mladší antické prameny naznačují, že vždy, jakmile jsou v blízkosti barbaři, lidé z římské strany, ať už z vojska či z místního obyvatelstva, přecházejí k nim a hledají u nich spásu.

Jsou to *ἀντομόλοι*, jak o nich mluví řecké prameny, přeběhlíci a zběhové, jejichž vydání v případech vítězství si Římané na nepřátelích vymiňují.[194] Římanům zřejmě zde jednak záleželo na pracovních silách, které jim v přeběhlících z provincií unikaly, jednak měli na mysli politické nebezpečí, které jim v některých případech z přeběhlíků hrozilo. Naši barbaři naproti tomu nacházeli v přeběhlících patrně jednak vítaný zdroj zpráv o poměrech v imperiu, jednak pomoc ve výrobě, zvláště šlo-li o řemeslníky, jednak konečně podporu svých vojenských akcí, šlo-li o vojáky.

Z toho, co jsme o situaci na našem území v první polovině prvního tisíciletí n. l. pověděli až dosud, vyplývá celkem zřetelně, že žádná část našich zemí v této době nebyla natrvalo přímo v moci Říma a dokonce že římskou moc pro žádné delší období v žádné rozsáhlejší oblasti zde nemůžeme považovati za rozhodující. Nesporné ovšem je, že imperium, a to hlavně provincie Pannonie a Noricum (v dnešním Maďarsku a Rakousku) měly v této době ohromný vliv hospodářský, kulturní i politický u nás, čímž je také do jisté míry odůvodněno, že historikové — zvláště archeologicky orientovaní — mluví o stoletích 1.—4. n. l. u nás jako o době *římské*. Římané na středním Dunaji ovlivňovali tehdy pronikavě zvláště vrstvu germánských předáků u nás a bedlivě střežili každé větší hnutí mezi barbary ve svém severním sousedství zde.

Římské pokusy zmocniti se *skutečně* našeho dnešního území byly starého data a trvaly s přestávkami téměř čtyři století. Avšak nikdy neměly plný a zejména ne trvalý úspěch. Naopak mnohdy naši barbaři sami s úspěchem přecházeli Dunaj a pronikali válečně hluboko do imperia, ba až do samé Italie (v letech 166—172 n. l.).

---

[193] Typicky týž autor tamtéž, str. 48.

[194] Viz na př. Cassius Dio LXXI, 20, cit. ed. III, str. 274—275, v souvislosti s Markomany i Kvády a tamtéž LXXI, 11, LXXII, 2, cit. ed. III, str. 253, 282, v souvislosti s Kvády.

Za Augusta r. 6 n. l. byl přímý pokus Tiberiův, ovládnouti samo středisko Marbodova svazu, zmařen povstáním v provinciích, jehož zdolání Tiberius byl nucen dát přednost. Po celé 1. stol. n. l. provozují Římané s Germány na našem území a v jeho těsné blízkosti politickou hru velmi jednoduchou a velmi perfidní. Snaží se znemožniti upevnění jakékoli větší a trvalejší jednoty mezi nimi, která by se vymykala jejich kontrole. Vědí dobře o silách, jež mezi Germány působí proti sjednocování a dovedou těchto sil využívat. Svědčí o tom osudy Marboda, Katvaldy, Vannia a posléze i Vangiona a Sidona. Vždy znovu opakuje se příběh s nastrčenými »králi«, kteří větší nebo menší část barbarů sjednocují, na čas je uklidňují a pacifikují vůči Římu, avšak, jakmile tuto svou úlohu překračují, je jejich kariéra u konce: jsou nuceni odejít — za tichého souhlasu Říma — poněvadž prý jich barbaři dále nesnášejí.[195]

Dnešní pozorovatel pociťuje sympatie s masami tehdejších našich barbarů, které Římané — nemohouce si je podmaniti anebo je vyhladiti — vždy znovu pokoušejí se zavést na scestí tím, že jim nastrkují vždy nové a nové loutkové vládce, kteří nastupují jako domnělí osvoboditelé po vládcích předchozích, až se sami stávají předmětem téhož manévru.

Jaké byly konečné cíle Říma v naší dnešní oblasti, není těžko poznat. V dobách, kdy přechodně měli vrch, jako za Marca Aurelia, zamýšleli Římané některé naše barbary (zvláště Jazygy) úplně vyhubiti, jiné pak měli v úmyslu »zkrotit«, to jest zotročit je a těžit z jejich práce i vojenského potenciálu. Vysvítá to dosti jasně na př. z vyprávění Cassia Diona.[196]

Čas od času pronikali Římané vojensky dosti hluboko do našich končin. Zejména pro Moravu, vzhledem k její přístupnosti od jihu, je možno připustiti pronikání hodně hluboké, jak pro to mluví i zjištěný římský kastel mušovský, avšak pokud jde o Čechy, je třeba být co nejstřízlivější.

Mezi lety 172—180 n. l. za t. zv. markomanské války byly to především střední a východní části dnešní Československé republiky, kde se vedl boj mezi Římany a Germány, zčásti za přímého vedení císaře Marca Aurelia. Ale právě zde je vidět, jak i dosažení takového Laugaricia 125 km severně od Dunaje v území Kvádů a pobyt 825 vojáků druhé legie (z Aquinca-Budína) zde byl pro Římany událostí tak kromobyčejnou, že neváhali zvěčniti ji nápisem vtesaným do trenčínské skály.[197] Dosažení na př. Labe v Čechách

---

[195] Podstata této římské taktiky je zřejmá zvláště z toho, co vypráví Tacitus, Annales II, 62—63; XII, 29—30. N e j e d l ý vystihl věc znamenitě v cit. knize I, str. 330.

[196] Cassius Dio LXXI, 20, cit. ed. III, str. 274—275; tamtéž 13, cit. ed. str. 258. — K úmyslu Římanů, vyhubiti Jazygy viz Cassius Dio LXXI, 16, cit. ed. III, str. 263, slova: *„ὁ γὰρ αὐτοκράτωρ ἤθελε μὲν (καὶ) αὐτοὺς καὶ παντάπασιν ἐκκόψαι"*.

[197] Fotografii a přepis trenčínského nápisu viz u H. B e n i n g e r a, sborník »Vorgeschichte der deutschen Stämme« II, 1940, tab. 290 při str. 698. Srov. také H o p f n e r, č. 88c, str. 110; Dobiáš, Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 16. — Kudy Římané táhli do trenčínské posádky, o tom viz B e n i n g e r, tamtéž, str. 705. — Dobiášovo ztotožnění Laugaricia u dnešního Trenčína s Ptolemaiovým Leukarjstem přijímá nověji i B. H o r á k, l. c., zvl. str. 3 a 12.

bylo by sotva ušlo pozornosti římských dějepisců, kdyby bylo bývalo k němu došlo. Těžko je ovšem možno odmítnout představu, že římské vojsko, když r. 172 porazilo na svém přechodu přes Dunaj — nevíme kde — Markomany (pod nimiž jsou zřejmě míněni středoevropští barbaři vůbec) a když, jak se výslovně praví, navrátilo pak obyvatelům římských provincií kořist odňatou nepřáteli,[198] nešlo za touto kořistí, za odplatou a pomstou, jak jen mohlo hluboko do zázemí, tedy nejen do dnešní Moravy a Slovenska, nýbrž i do Čech.

Od konce 1. stol. n. l. věnovali Římané mnoho úsilí tomu, aby se mezi barbary na sever od středního Dunaje na našem dnešním území pevně zachytili prostředkem vojenských opěrných bodů na stálo vybudovaných. Předsouvají své obranné a kontrolní stanice daleko na sever přes původní oblast, kterou kolem r. 20 n. l. vyhradili lidem někdy Marbodovým a Katvaldovým. Tehdy byly na našem břehu Dunaje založeny římské opěrné body na dnešním Děvíně a v Bratislavě.[199] Na počátku 2. stol., snad v letech 107 až 114, začali Římané stavět vojenský opěrný bod ve Stupavě, patrně jako jedno z východisk bojů do oblasti Kvádů.[200] Římská pevnost u dnešního Mušova na Moravě při soutoku Svratky, Jihlavy, Oslavy a Dyje měla být snad ústředím nové »markomanské« provincie, jak ji Římané ve 2. pol. 2. stol. zamýšleli zřídit.[201] Další římská vojenská stanice na našem území byla naproti dnešnímu Komárnu. Je nyní nově archeologicky zkoumána.[202]

Římské vojenské stanice na území Markomanů a Kvádů v dnešní ČSR měly proměnlivé osudy. Mírem Commodovým z r. 180 zavázali se Římané všechny je opustiti[203] a zřejmě tak na delší čas učinili. V dalších desetiletích, přes celé století třetí a hluboko do století čtvrtého spokojili se pak Římané tím, že svých hranic na Dunaji více méně jen hájili, a to ne vždy úspěšně, a že barbary na našem území rozrušovali všelijakými intrikami. Teprve r. 373 n. l., za císaře Valentiniána, začaly se římské opěrné body v Kvádsku opět stavět, avšak vyvolalo to válku.[204] To se ale blížila už doba, kdy se římské posice na Dunaji pomalu vůbec hroutily.

---

[198] Hist. August. IV, 21, 6, Hopfner č. 70. — Ještě Novotný l. c. I-1, str. 125 přijímá domněnku, že tehdy Římané vnikli za Markomany hluboko do Čech.

[199] Šimek, Velká Germanie IV, str. 64.

[200] Šimek, tamtéž.

[201] J. Dobiáš, ČČH 1937, str. 279; srov. Šimek, Velká Germanie IV, str. 64.

[202] Viz nyní tyto římské vojenské stanice (»tábory«) na mapě připojené k práci B. Horáka, Geografický a ethnografický obraz českých zemí v době římského císařství, Rozpravy ČSAV, roč. 65, č. 3, 1955. — O římských táborech, pevnostech a opěrných bodech na Slovensku viz Eisner, Slovensko v pravěku, 1933, str. 200 a d. — Zmínku o pokusu stavěti římské pevnosti na dnešním Slovensku v území Kvádů, koncem 2. stol. n. l. má Cassius Dio, LXXI, 20, cit. ed. III, str. 274—275. Viz zvláště příznačná slova: „*τοὺς Κουάδους μὴ ἐφορητας τὸν ἐπιτειχισμὸν . . . .*“ (str. 275).

[203] Cassius Dio, LXXII, 2, cit. ed. III, str. 293, slova: „*καὶ τὰ τε φρούρια πάντα τὰ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ὕτερ τὴν μεθορίαν τὴν ἀποτετμημένην ὄντα ἐξέλιπεν . . . .*“

[204] Ammianus XXIX, 6, 2, v edici C. U. Clark, Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt, II—1, Berlin 1915, str. 519, »Valentinianus . . . trans flumen Histrum ... ipsis Quadorum terris quasi Romano iuri iam vindicatis, aedificari praesidiaria castra mandavit: quod accolae ferentes indigne etc . . .«

Podívejme se nyní blíže, jaká asi byla hospodářská situace v našich zemích v době spojované v 1.—4. stol. n. l. s panstvím Germánů a jaké konkretní společenské pořádky zde vládly.

Z toho, co nám zjišťuje archeologie, vyplývá, že v 1. stol. n. l. zejména obyvatelstvo určitých oblastí dnešních Čech bylo na značně vysokém stupni hmotné kultury. Zřetelně se tu navazuje na předchozí údobí keltské. Římské vlivy se pro první dobu po Keltech zřejmě ještě zesilují. Pokud zde máme co činit s osídlením germánským, jeví se nám, hospodářsky i jinak, na vyšším stupni než jaký nám *obecně* u Germánů pro rozhraní 1. a 2. stol. zachycuje Tacitus.[205] Tento zjev by bylo lze uspokojivě vysvětliti jen tím, že naši Germáni převzali poměrně vysokou kulturu, kterou u nás zanechala vláda Bojů. Neboť je dobře známo, že kolem obratu letopočtu Keltové byli »na vyšším stupni vývoje« než Germáni.[206] Viděli jsme ostatně, že pro první dobu pobytu Germánů u nás — za Marboda — projevilo se toto dočasné stoupnutí celkové úrovně u Germánů, kteří k nám přišli, i ve sféře politické, totiž v pokusu o panství Marboda jako představitele nejen družiny, nýbrž i rodové šlechty markomanské, ve formě monarchie po římsku organisované. Viděli jsme také, že v daném prostředí, zvláště vzhledem ke Germánům samým, musil tento pokus zatím ještě ztroskotat, v první řadě pro překážky, jež mu kladlo rodové zřízení mezi Germány v plné síle dále trvající.

Archeologové se domnívají v Čechách tehdy (v 1. třetině 1. stol. n. l.) zjišťovat vládnoucí vrstvu knížecího rázu. Konstatují zde mírný ráz života. Pozorují živý kontakt s Římem, kulturní i jiný. Docházejí k poznání, že zdrojem bohatství bylo tu ne pouze zemědělství a dobytkářství, nýbrž i řemeslo, zvláště také zpracovávání kovů, a dále zahraniční obchod. Koncentrace zjevů sem patřících je zejména v oblasti pražské, kolínské a v dolním Poohří.[207]

Zboží dovážené na území naší republiky z Italie doby Augustovy a Tiberiovy — v první řadě bronzové nádobí — soustřeďuje se podle archeologických nálezů v 1. polovině 1. stol. n. l. do severnější části středních Čech, při čemž Morava a Slovensko zůstávají stranou. Názorně to ukázala mapka uveřejněná J. Filipem.[208] Cesta, kterou se obchod dál, šla z Carnunta, a to nepochybně přes jiná území dnešní ČSR,[209] avšak zákazníci byli zde, v oblasti mezi Železnými Horami a Rudohořím.[210] Mám zato, že toto zákaznictvo

---

[205] Viz na př. Germania, c. 5, kde se zejména upozorňuje, že jediným bohatstvím Germánů jsou stáda dobytka: »eaeque (armenta) solae et gratissimae opes sunt«.

[206] Engels, Původ, str. 135 (pozn.).

[207] O tom dobře B. Novotný, Památky archeologické, 46, 1955, zvl. str. 257. Srov. k tomu Nejedlý, l. c., I, str. 319, dále str. 369 a 371.

[208] Archeologické rozhledy IV, 1952, str. 151.

[209] O hlavních obchodních cestách u nás v 2. stol. n. é. viz nověji B. Horák, l. c., str. 13 a d. K tomuto bodu také Šimek, Velká Germanie, III—1, 1949, str. 97 a d.

[210] Souborně popisuje germánské — jak má za to — osady pod Pičhorou u Dobřichova a v Praze-Bubenči-Podbabě (zde s velkým počtem železářských pecí) z prvních tří století n. l. Šimek, Velká Germanie IV, str. 255 a d., 265 a d. Srov. týž autor tamtéž,

tvořili jak předáci (knížata) Germánů, tak zbytky zámožných Keltů (Bojů) i jiného domácího obyvatelstva, i konečně římští provinciálové (obchodníci v první řadě) dočasně nebo trvale zde usídlení. To také byli nositelé onoho vysokého stupně civilisace, který v těchto dobách v Čechách archeologové pozorují.[211]

Zde byla tehdy centra hospodářská, což mění téměř v jistotu pravděpodobnost, že tu bylo i jakési centrum mocenské, společenské a politické. Ať již toto politické centrum bylo v Polabí někde na Kolínsku, či v širší oblasti dnešní Prahy a ať již ethnické podloží bylo zde jakkoli pestré, je velmi pravděpodobné, že vládnoucí složkou osídlení byla v této době v Čechách germánská rodová šlechta v čele napřed s markomanským Marbodem, pak na krátko s Katvaldou a potom snad s hermundurským Vibiliem.

Jisté je, že zde byla složitě už utvářená společnost znající různé stupně společenské závislosti až k otroctví, právě tak jako přížívnický život panských zahalečů. Jisté je, že tu vedle zemědělské výroby, svobodné i nesvobodné, byla také výroba řemeslná všeho druhu, včetně hutnictví, a že tu byl i rozsáhlý obchod, tuzemský i »mezinárodní«, výměnný i za peníze.

Jako z jiných oblastí tehdejší Germanie, i od nás pravděpodobně vyvážel se tehdy do římských provincií živý dobytek, koně, drůbež, husí peří a — otroci,[212] o nichž bude ještě řeč níže. Že tu časem byly i přebytky obilní produkce, jichž se případně mohlo použíti jako vývozního zboží, ukazuje nám poplatek v obilí, který se naši Germáni zavázali Římanům ročně platit v mírové smlouvě s Commodem r. 180 n. l.[213]

Vlastního mincovnictví Germáni u nás asi neměli. Avšak časem mezi nimi zdomácněly některé mince římské,[214] zvláště stříbrné. Celkově byl hospodářský vývoj našich zemí ovšem také v těchto stoletích charakterisován dalším trváním naturálního hospodářství. Bezpečnou písemnou zprávu máme o tom, že při sídle Marbodově byli trvale usazeni římští živnostníci z provincií. Římané o jejich právním postavení říkali, že měli v Marbodově panství »ius commercii«.[215]

Kromě českých oblastí výše zmíněných nepozorujeme v době po Keltech na našem území nikde zvláštní rozkvět hospodářský nebo kulturní. Ostatně, jak se pozorovatelé z řad archeologů celkem shodují, ani v oněch českých oblastech hospodářský a kulturní rozmach nepřetrval o mnoho první století

---

str. 248—249. — Naproti tomu viz jiný názor u N e j e d l é h o, l. c., I, str. 392: »Nemá vůbec smyslu prohlašovat na př. dobřichovskou kulturu za germánskou«.

[211] Viz zvláště B. N o v o t n ý, l. c., zvl. str. 255—257.

[212] Viz nyní E. Š i m e k, l. c., IV, str. 141—142 a znovu tamtéž, str. 311; B. N o v o t n ý, l. c., str. 257.

[213] Cassius Dio LXXII, 2, cit. ed. III, str. 283, slova: „....*καὶ αὐτόν τινα κατ' ἔτος τακτὸν τελῶσιν, ὃν ὕστερον αὐτοῖς ἀφῆκεν.*" Jak vidno, poznamenává se hned, že císař tento závazek Germánům později odpustil, zřejmě pro tísnivou hospodářskou situaci, v níž se dočasně nacházeli.

[214] Š i m e k, l. c., IV, str. 529—530; N e j e d l ý, l. c., I, str. 318.

[215] Tacitus, Annales II, 62 »nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti quos *ius commercii* . . . hostilem in agrum transtulerat«.

n. l. Co následuje, jeví se po celém území dnešního našeho státu jako stálé chudnutí, hospodářské a kulturní klesání, zjednodušování a rozklad, zvláště od 3. stol., kdy neklidné poměry a povšechný úpadek dobře se projevují v keramice.[216]

Čilý život je naproti tomu stále — ku podivu i ze styku s tímto chudnoucím barbarským prostředím — v místech při římské hranici, v Podunají. Pro hospodářský styk mezi vnitrem našich zemí a římskými tržišti na »limitu« (limes začal být soustavně budován jako pevnostní pás od konce 1. stol. n. l.) nebylo tehdy zřejmě žádných politických překážek. Germáni na sever od Dunaje v dnešních Rakousích a na západním a jižním Slovensku sotva, jak jsme viděli, takovouto překážku mohli představovat. Mnohem spíše byli to právě oni, kdo s vnitrozemím potomních Čech, Moravy a Slovenska jako se svým vlastním zázemím udržovali úzké styky. Z našich zemí a skrze ně chodili na římské trhy v Podunají »nakupovat« (vlastně většinou směňovat) barbaři nejrůznější, podle své ethnické příslušnosti pro Římany a provinciály navzájem od sebe ne vždy dobře rozeznatelní.[217]

Teprve r. 172 n. l., mírem, který s Markomany uzavřel Marcus Aurelius, byl volný příchod Markomanů, a jistě tím samým i všech ostatních barbarů, určitým způsobem regulován. Omezen byl jen na některá místa a na pevně vyhrazené[218] dny, což bylo potvrzeno i mírem Commodovým o 8 let později.

To, co se dovídáme o sociálním rozvrstvení našich barbarů a zvláště Germánů ve stol. 1.—4. n. l., rovněž nijak nevybočuje z mezí, v nichž se pohybuje vývoj společnosti v podstatě stále ještě prvobytně pospolné, to jest poutané svazky rodového zřízení. Nevybočuje to celkem ani z všeobecného obrazu, který na rozhraní 1. a 2. stol. n. l. podává Tacitus, znající u Germánů šlechtu, obyčejné svobodné Germány, propuštěnce a otroky zvláštního, v Římě neobvyklého rázu.[219]

Rodovou šlechtu u našich Markomanů představují oni »primores«,[220] kteří s Katvaldou svrhují Marboda. Představuje ji patrně i Katvalda sám jakožto »nobilis iuvenis« — rozuměj markomanský — v řeči římského dějepisce.[221] Rodovou šlechtu máme ve 4. stol. n. l. výslovně doloženu také u našich Kvádů. Spatřoval bych ji v oněch *reges* a *regales* (králové a jejich synové,

---

[218] Viz níže v pozn. 299.

[217] Naznačuje to dobře pro 2. pol. 2. stol. n. é., a to právě pokud jde o oblast markomanskou a kvádskou, Cassius Dio v pasážích o markomanských válkách, LXXI, 11, (cit. ed. III, str. 253) a 15 (tamtéž, str. 262—263).

[218] Tamtéž LXXI, 15, cit. ed. III, str. 262—263. — O životě v římských oblastech při limitu viz Šimek, l. c., IV, str. 116 a d. — Barvitě líčí život v táborech — tržištích — městech na římském pohraničí nyní Nejedlý, l. c., I, str. 336—339.

[219] Tacitus, Germania, c. 25. — U nás o společenském rozvrstvení starých Germánů obecně, a to především právě podle Tacita, psal naposledy Šimek, l. c., IV, 1953, str. 232 a d., 291 a d.

[220] Tacitus, Annales II, 62. — O původu této rodové šlechty dobře F. Dahn, l. c., I, 2. vyd. 1910, str. 18—19.

[221] Tak jest zřejmě třeba vykládati slova Tacitova (viz předchozí pozn.): »Erat inter Gotones nobilis iuvenis . . . profugus olim vi Marobuduі«.

»princové« království), dále v oněch *subreguli* a zvláště v oněch *optimates et iudices* jednotlivých nižších i vyšších jednotek kvádské společnosti, jak o nich mluví dějepisec.[222]

Jak víme z Tacita, odlišovali se u svébských kmenů, k nimž patřili naši Markomané i Kvádové, svobodní od otroků úpravou vlasů. Svobodní muži nosili vysoké a uměle udržované účesy.[223] Mezi svobodnými bohatší odlišovali se od ostatních šatem (spodním)[224] a v některých případech i mravy, na př. tím, že měli více manželek,[225] zatím co obyčejní svobodní žili v párovém manželství přecházejícím už v monogamii.[226]

V otroky měnili se u našich Germánů především váleční zajatci. Máme výslovnou zprávu, že na př. Kvádové ve 2. stol. zajatce jednak prodávali, jednak upotřebovávali k práci, neboť prý vraceli Římanům jen ty, které nemohli ani prodat ani jich sami pracovně využít.[227] Jakých rozměrů válečné konflikty v údobí markomanských válek dosahovaly, je vidět — i když počítáme s tím, že čísla jsou přehnaná — z toho, že na př. Kvádové se tehdy v podmínkách mírové smlouvy zavázali vydati Římanům na poprvé 13.000 zajatců — vojáků a ostatní později.[228] Od ostatních barbarů mimo Kvády, Markomany a Bury dostávají tehdy Římané nazpět prý 15.000 zajatců.[229] Jiná zpráva zní, že Marcu Aureliovi nabízeli Kvádové dokonce 50.000 zajatců.[230]

Jak se vedly války mezi Římany a našimi barbary a co bylo předmětem kořistění, ukazuje pasáž z pozdně římského dějepisce o Kvádech, kteří vpadli r. 373 n. l. do Pannonie: pobili prý většinu lidu a co zbylo, odehnali prý s sebou spolu s množstvím rozličného dobytka.[231] To nám naznačuje, že pod označením zajatců nemínili se u našich barbarů (právě tak jako u Římanů) vždy pouze zajatí bojovníci, nýbrž i odehnané obyvatelstvo celých krajů, včetně žen a dětí. Podle toho, jaký byl jejich další osud, vznikali ze zajatců a z obyvatelstva odvlečeného z výprav buď úplní otroci na prodej a v domácnostech anebo otroci nepravidelného (s hlediska Římanů) typu usazení mimo sídlo pánovo a odvádějící pánovi výnos svého hospodaření.

---

[222] Ammianus Marcellinus, XVII, 12,
»...quorum regalis Vitrodorus, Viduari filius regis, et Agilimundus subregulus aliique optimates et iudices variis populis praesidentes...«

[223] Tacitus, Germania, c. 38; srov. tamtéž, c. 28: »...sic Sueborum ingenui a servis separantur«.

[224] Tamtéž, c. 17 »Locupletissimi veste distinguuntur...«

[225] Tamtéž, c. 18 »...exceptis admodum paucis, qui ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur«.

[226] O této situaci viz M. A. Kosven, Prechod od matriarchátu k patriarchátu, sborník »Rodová spoločnosť«, Bratislava 1954, str. 213—214.

[227] Cassius Dio, LXXI, 13, cit. ed. III, str. 258; vyplývá to ze slov: *„οὔτε τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀπέδοσαν ἀλλ' ὀλίγους, καὶ τούτους οἷς οὔτε ἐς πρᾶσιν* (prodej) *οὔτε ἐς ὑπηρεσίαν τινὰ χρήσασθαι ἐδύναντο.“*

[228] Tamtéž, LXXI, 11, cit. ed. III, str. 253; srov. LXXII, 2, cit. ed. III, str. 283.

[229] Tamtéž, LXXII, 3, cit. ed. III, str. 284.

[230] Tamtéž, LXXI, 13 (na konci), cit. ed. III, str. 258.

[231] Ammianus, XXIX, 6, cit. ed., II, 1.

To byl vztah, který Tacitus dobře znal u Germánů vůbec a neváhal jej také přirovnati ihned k římskému kolonátu.[232] Byl to vztah svého druhu, který za dalšího rozpadu rodových řádů snadno se mohl rozvinout v plné otroctví, jaké bylo pravidlem na druhé straně Dunaje, avšak současně také vztah, který — když se v dalších stoletích stal převládajícím způsobem výroby — dal za současného zániku rodových řádů a za ještě pokročilejšího stavu výrobních sil — vznik feudálnímu nevolnictví a poddanství. Do podobné situace upadla také asi pod Germány valná část původního obyvatelstva s tím rozdílem, že pravděpodobně, v důsledku zákonitosti kmenové superposice, zůstaly mu alespoň nižší složky jeho rodové organisace.

Vcelku lze tedy shrnouti věc asi tak, že nesvobodní se vyskytovali za Germánů u nás alespoň ve dvou nebo třech kategoriích: jako úplní otroci, jako »otroci« usazení mimo dům pána a jako domácí starousedlé podmaněné obyvatelstvo. Rozdíl mezi podrobeným starousedlým obyvatelstvem a ostatními nesvobodnými byl dán především tím, že v prvním případě šlo stále ještě i v prvních stoletích našeho letopočtu v zásadě o situaci superposičního charakteru, jak jsme o ní mluvili na počátku této práce.

Vnucuje se nyní otázka, do jaké míry se tito závislí a otroci účastnili na výrobním procesu, jímž si tehdejší společnost opatřovala své životní potřeby. Vyskytlo se na př. mínění, že Markomani a Kvádové sami nepracovali a že rolnictví a pastýřství za ně provozovali otroci a závislé obyvatelstvo.[233] Konkretní formu této otázky vidíme na případě družin kdysi Marbodových a Katvaldových, u nichž se ptáme, zdali v svých sídlech vykázaných jim Římany na levém břehu Dunaje v dnešních Rakousích[234] měli s sebou otroky a jiné snad závislé lidi, v jakém počtu a jaké ethnické příslušnosti a zdali snad ani tady svobodný Germán prostě nepracoval. Přímých opor pro odpověď v našich pramenech nemáme. Avšak to, co o Germánech tehdejší doby víme obecně a z čeho závěry vyvodil už Engels,[235] spolu s některými náznaky týkajícími se poměrů v našich zemích,[236] vede nás k názoru, že

---

[232] Germania, c. 25 »suam quisque sedem, suos penates regit; frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis *ut colono* iniungit et servus hactenus paret«. — Srov. k tomu o vykořisťování zemědělských otroků v soudobé římské říši cestou »přidělování určitého dílu půdy« nejnověji v práci Jana B u r i a n a, Evropské rudné doly za římského císařství, Praha 1954, str. 19. — N e j e d l ý vztahoval pasus o volném (mírném) postavení otroků u Germánů přímo na naše Markomany a jejich poddané Boje, l. c., I, str. 358—359. — Také ve staré Spartě »helotští nevolníci bydleli odloučeně na statcích«, to jest na jiném místě než jejich páni. Viz E n g e l s, Původ, str. 61. — Srov. také u T a c i t a jiná místa o otrocích u Germánů, Germania, c. 20, c. 24, c. 32.

[233] D o b i á š, Čsl. Vlastivěda IV, str. 11. Stejně soudí i L. S c h m i d t, l. c., str. 190. K tomuto názoru kloní se patrně i N e j e d l ý, l. c. I., str. 317.

[234] K tomu nejlépe D o b i á š, ČČH 1938, str. 250.

[235] E n g e l s, Původ, str. 128 dole.

[236] Na př. Cassius Dio LXXI, 11, cit. ed. III, str. 253, se zmiňuje o přidělování půdy barbarům slovy: *„οἱ δὲ καὶ γῆν οἱ μὲν ἐν Δακίᾳ, οἱ δὲ ἐν Παννονίᾳ . . . . ἔλαβον."* Vzpomeňme, že družinníkům a »klientům« Vanniovým jsou přidělována Římany v provincii *pole* (»acceptis agris in Pannonia locati sunt«, Tacitus, Annales XII, 30). — Cassius Dio má výslovně zprávu o tom, že římské vojsko překáželo Markomanům a Kvádům provozovati pastevectví a zemědělství, viz kniha LXXI, 20, cit. ed. III, str. 274—275, slova: *„οὔτε νέμειν οὔτε γεωργεῖν οὔτ' ἄλλο τι . . . . ποιεῖν."* Srov. na témž místě (str. 275 cit. ed.) všechny okolnosti

také u nás v 1.—4. stol. n. l. svobodní Germáni sami rovněž pracovali na polích a pastvinách, i když mezi nimi ovšem především ženy, mládež a starší, tedy obyčejně nikoli bojovníci v plné síle. Svébské kmeny žijící u nás v prvních stoletích našeho letopočtu provozovaly patrně zemědělství v rámci oněch »velkých rodových společností, jež zahrnovala několik generací a jež obdělávala příslušný kus půdy a okolní neobdělané půdy užívala společně se sousedy jako marky«.[237] Otroci tu byli, avšak sotva jich kdy byla ve výrobě trvalá převaha. A pokud jde o staré obyvatelstvo Germány »převrstvené«, upozornili jsme už, že kmenová superposice vylučuje považovati je jak za otroky ve smyslu otrokářského způsobu výroby, tak — tím méně — za nějaké poddané feudálního rázu. V celku odtud vyplývá, že nemáme ani po této stránce důvodu vidět společnost našich Germánů jinak než jako společnost v jádře stále ještě prvobytně pospolnou, byť i ve stadiu silného už a stále více pokračujícího rozkladu.

Germáni 1.—4. stol. n. l. byli skutečně stále ještě »gens fidei quam iussorum patientior«,[238] tedy — jak bychom to volně tlumočili — lid cítící se vázán nikoli příkazy a zákazy nějaké státní moci, nýbrž povinnostmi vyplývajícími z obyčejů a řádů rodové společnosti, byť i už pozdního rázu. Píše-li o našich Kvádech a sousedních Sarmatech římský dějepisec, že měli sklon spíše »ad latrocinia« než k pravidelnému válčení,[239] říká tím s jiného hlediska totéž, neboť i zde (jako na tolika jiných místech, srov. výše v pozn. 49) výraz »latrocinium« naznačuje, že tu máme před sebou předstátní organisační formy primitivních společností v římském pohledu.

Dopracovati se k poznání konkretní společenské organisace obyvatelstva žijícího v 1.—4. stol. u nás, je úkol nesmírně obtížný. Nicméně není možné před ním couvnout nebo mluvit vyhýbavě či povšechně. Cestu k řešení ukazuje nám možnost proniknout napřed alespoň k poznání organisace našich Germánů, t. j. alespoň k poznání nižších i vyšších složek jejich rodového zřízení, orgánů resp. představitelů těchto složek a alespoň hlavních politických a »právních« (jak to běžně označovala věda dosavadní) institucí této vlastní germánské společnosti.

Přichází zde především hned otázka, zdali Markomané, Kvádové, Hermunduři a jiní Germáni, tak jak do našich zemí přicházeli v dobách kolem počátku našeho letopočtu, prostě sem přenášeli a beze změn a odchylek zachovávali dále život starých Germánů, který v obecných rysech pro tuto

---

kvádského pokusu vystěhovat se z území dnešního Slovenska k Semnonům. — Za Marca Aurelia vykupují si na př. Kvádové mír tím, že dávají Římanům koně a hovězí dobytek (*„ἵππους καὶ βοῦς πολλὰς ἔδωκαν"*) Cassius Dio, LXXI, 11, cit. ed. III, str. 253. Srov. také v pozn. výše zprávu o tom, že naši Germáni jeden čas měli platiti Římanům roční poplatek v obilí.

[237] Takto podle Kovalevského vykládá posléze E n g e l s (Původ, str. 130—131) známé místo z Tacita (Germania, c. 26), jehož smyslem podle toho je, že »společenství zoralo každým rokem jinou lichu a role minulého roku nechalo ležet ladem anebo zcela zpustnout.«

[238] Tacitus, Hist. III, 5.

[239] Ammianus XVII, 12.

dobu známe dosti dobře[240] jednak na základě antických pramenů, jednak na základě srovnávacího bádání. Leccos mluví pro domněnku, že zde — alespoň uvnitř dnešních Čech, Moravy a Slovenska — mohly se vyskytnouti zvláštnosti a odchylky vyvolané jednak tím, že od pádu Marboda a Katvaldy těžiště politického života našich Germánů bylo většinou přece jen asi v krajinách dnes rakouských blíže k Dunaji a římské hranici, tedy nikoli uvnitř našich zemí, jednak tím, že Germáni nepřicházeli k nám do zemí pustých a prázdných, nýbrž z velké části naopak do staré kulturní země, což platí zvláště o úrodném Polabí, Poohří a Pomoraví. Víme už, že v našich zemích i po příchodu Germánů patrně žilo dále i obyvatelstvo jiné, starší, ke kterému nepřetržitě — zejména od 2. stol. — přibývaly po celé délce naší republiky od severovýchodu v nových a nových vlnách a v různých společenských útvarech, kusých i celých, ethnické elementy další, mezi nimi posléze i přímí předkové historických Čechů a Slováků.

Bylo by chybné vidět v našich zemích v této době jenom germánské řády. A bylo by sotva správné, pokud jde o Germány samé, mechanicky k nám přenášet všechno, co o starých Germánech a jejich řádech v této době — před érou barbarských »pravd« — víme z jiných oblastí. Nesporné ovšem je, že právě tento úsek dějin naší země spojuje historii státu a práva u nás *přímo* s právními dějinami všech germánských národů a zejména Němců. V každém případě bude záhodno postupně analysovati situaci cestou podrobných studií, které by se opíraly o příští, bezpečnější než dnešní, rozbory pozůstatků hmotné kultury u nás v těchto stoletích a bude na místě, s konečnými závěry raději sečkati než je ukvapeně urychlovati.[241]

---

[240] K povšechnému obrazu germánských předstátních řádů viz Hans Planitz, Germanische Rechtsgeschichte, 2. vyd. 1941, str. 9—42. Podrobnější obraz germánských institucí viz u Heinricha Brunnera, Deutsche Rechtsgeschichte I, 2. vyd. 1906, str. 110—267. S hledisek srovnávacích a zvláště za pomoci poznatků linguistických podává tytéž věci velmi podrobně také Karl v. Amira, Grundriss des germanischen Rechts, 3. vyd. 1913, str. 113—282. — Srov. k tomu, jak líčí Germány a jejich řády na rozhraní 1. a 2. stol. — především podle Tacita — Engels, Původ, str. 131 a d. — Ke germánským rodům a jejich rozpadu nejnověji M. Kosven, Patronimia u drevnich Germancev, Izvestija Akademii nauk SSSR, Ser. ist. filos. VI, 4, 1949. — Rovněž podle Tacita vyličil život Germánů u nás Nejedlý, l. c., I, str. 344 a d. — E. Šimek v nové knize Velká Germanie Claudia Ptolemaia IV, 1954 pokouší se na několika místech podat obraz života našich Germánů v širokém rámci líčení celé Germanie. — Poznamenejme také, že přehled stále ještě poučný starých poměrů germánských, a to zvláště pokud jde o hospodářství a instituce bezprostředně s ním související, obsahuje dílo Augusta Meitzena, Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen. I—II, Berlin, 1895, (zejména první svazek). V české literatuře podal povšechný obraz politických a právních institucí starých Germánů již Jaromír Hanel v knize »Říšské i právní dějiny německé« I, 1886, str. 51—101. — Se vztahem zvláště ke zprávám Tacitovým zabývá se nověji některými germánskými řády Gerold Walser v knize »Rom, das Reich und die fremden Völker in der Geschichtsschreibung der frühen Kaiserzeit (Studien zur Glaubwürdigkeit des Tacitus)«, Basel 1951, zvl. str. 103 a d., kde je zaujato kritické stanovisko k pracím nacisticky orientovaným, avšak zároveň je zřejmě podceněn germánsko-římský antagonismus.

[241] Na staré Markomany a Kvády jakožto předky Bavorů napojoval své líčení nejstarších bavorských právních dějin F. Dahn, Die Könige der Germanen IV—2, 1905. Avšak to, co pověděl o právu samém (na str. 238—407), bylo by lze vztahovat k dobám a místům, jimiž

Pro stav dosavadní vědy těmito otázkami se zabývající je příznačné, že si neuvědomovala základní rozdíl, který je mezi společností prvobytně pospolnou a společností třídní, ve které teprve lze mluviti jak *o státu*, tak *o právu* v technickém slova smyslu. Jak jsme už viděli, běžně se mluvívalo — výjimku tvoří na př. Felix Dahn, kterého častěji uvedeme — o germánských společenských útvarech doby 1.—4. století n. l. u nás i jinde jako o »státech« nebo »státečcích« a v souhlase s tím také předstátní rodové řády Germánů této doby byly běžně nazývány »právem«. Víme ostatně už, že se podobným způsobem hledělo také na analogické zjevy ve společnosti ovládané Kelty.

Jaká byla ve skutečnosti organisace germánských pospolitostí u nás v době prvních století našeho letopočtu a jaké byly řády zde vládnoucí? Je dáno konec konců povahou našich pramenů — jsou jimi téměř výlučně záznamy antických historiků píšících řecky a latinsky — že se nedovídáme téměř nic o vztazích majetkových, o trestání provinilců nebo o pravidlech řídících předstátní soudy a že naše zprávy jsou omezeny skoro výhradně na základní instituce politické povahy. Zato ovšem na tomto poli politických institucí nebude naše právněhistorická kořist nijak bezvýznamná.

V pramenech týkajících se přímo našich Germánů máme především doloženy lidové *sněmy* svobodných mužů, dále *krále* různých kategorií, *radu* předáků (starších), hodnost vojevůdce, instituci družin, pagy a jejich funkcionáře a konečně i zárodky veřejných břemen daňové povahy.

Na naše Germány v jižních končinách Moravy a Slovenska vztahuje se přímo zpráva o jednom z bodů mírové smlouvy, kterou s nimi na závěr t. zv. markomanských válek ujednal císař Commodus r. 180 n. l. Germáni tehdy mezi jiným přislíbili, že napříště budou sněmovati nanejvýš jednou měsíčně, a to vždy jen na jednom stálém místě své země. Přijali i ponižující podmínku, že sněmování bude přítomen vždy jeden římský setník.[242] Kdo na tyto sněmy chodil, naznačuje nepřímo táž zpráva ve zmínce o markomanských vyjednavačích, z nichž dva byli z předáků, tedy z rodové šlechty, a dva z obyčejných svobodných Germánů.[243]

Byť i ve věci samé (omezení sněmů) zpráva má cenu spíše jen pro římské politické snahy, neboť trvalejší povahu toto opatření nemělo, přece, pokud jde o instituci germánských sněmů, máme zde doklad pro naše území velmi cenný. Historickou únosnost zprávy Cassia Diona nesmíme ovšem přepínat v tom směru, že bychom ji dogmaticky rozpitvávali. Nicméně nesporným

---

se zabývá naše práce, jen ve zcela minimálním měřítku, a nadto ještě nepřímo. Vzhledem k nespolehlivosti zpětných úsudků z poměrů, jejichž historické těžiště je jinde a v dobách mnohem pozdějších, neposkytuje Dahnovo dílo v těchto směrech pro *naše otázky* prakticky téměř žádnou oporu.

[242] Cassius Dio LXXII, 2, cit. ed. III, str. 283, *„προσεπέταξε μέντοι σφίσιν ἵνα μήτε πολλάκις μήτε πολλαχοῦ τῆς χώρας ἀθροίζωνται ἀλλ' ἅπαξ ἐν ἑκάστῳ μηνὶ καὶ ἐς τόπον ἕνα ἑκατοντάρχου τινὸς Ῥωμαίου παρόντος . . . ."*

[243] Tamtéž, cit. ed. III, str. 282, *„δύο γοῦν μόνους τῶν πρώτων καὶ δύο ἄλλους τῶν κατα-δεεστέρων πρέσβεις . . . . ἔπεμψαν."*

zůstává, že naši Germáni, tam, kde nebyli sešněrováni římskými konkretními opatřeními, hojně se scházeli k poradním shromážděním přesně toho rázu, jaký v dané etapě vývoje je příznačný pro společnost stále ještě rodovou. Víme, že Germáni se scházeli k »pravým« sněmům, konaným beze zvláštního svolávání, obyčejně jednou ročně (na jaře), jednak k shromážděním ad hoc svolávaným, která mohla býti konána až dvakrát měsíčně.[244] Místo zasedání se měnilo podle okolností. Vše to potvrzuje nám i zpráva Cassia Diona pro naše území v 2. stol. n. l.

Odjinud víme, že právo »consilium inire«, jak tomu říkali Římané,[245] měli u Germánů všichni svobodní dospělí muži a že sněmy (Thing, Ding) byly v germánských obcích hlavní institucí, která tu měla »skutečnou moc« za předsednictví »krále nebo stařešiny kmene«.[246] Sněmy jednaly o nejdůležitějších věcech obce a zejména také fungovaly jako soudy.

Na sněmy mohli se scházeti buď svobodní celého kmene, nebo i více kmenů společně, anebo také jen svobodní menších pospolitostí místních (pagů, Gau, viz níže), a to opět buď jednotlivých pagů zvláště, nebo více pagů dohromady.[247] Je nyní otázka, jaké sněmy mělo na mysli ustanovení míru Commodova resp. o jakých sněmech mluví zpráva Cassia Diona. Mám zato, že Římané nejen nehodlali zřejmě rozlišovat mezi sněmy pravými a ad hoc svolávanými, nýbrž že jim také bylo lhostejné, zdali půjde o sněmy jednoho či více pagů a jednoho či více kmenů. Chtěli mít prostě veškerá shromáždění germánských bojovníků a starců pod kontrolou: odtud ono pravidlo — příliš jednoduché a proto také málo reálné —, které se pokusilo shromažďování našich Germánů tak bezohledně omeziti.

Další důležitý orgán rodové společnosti, který pro naše Germány máme doložen, je rada předáků čili starších. Ještě k r. 375 n. l. vkládá Ammianus Marcellinus do úst zástupcům našich Kvádů nepřímo pravidlo, že platná rozhodnutí — rozuměj tam, kde nerozhoduje přímo sněm — mohou za kmen učiniti jen »proceres gentis«, a to »ex communi mente«.[248] Jen za takovéto rozhodnutí hodlal kmen nésti odpovědnost. Mám za to, že jde o týž kruh osob, jaký — jak jsme viděli — autor píšící řecky označil slovem »πρῶτοι«.[249] Jsou to předáci, velmoži, »starší«, zvláště z rodové šlechty, a to především s funkcemi, ať již dočasnými či trvalými. Jinde jsou označováni jako »prin-

---

[244] J. Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde I, 1911, heslo »Ding«, zvl. str. 469—470. — Nedorozuměním je ovšem domněnka, že snad sněmy se konaly »v noci«, jak soudí na př. u nás E. Šimek, l. c., IV, 1954, str. 309. Měsíčním úplňkem nebo jeho první čtvrtí byla sice určována doba shromáždění, avšak to nijak neznamená, že by se bylo sněmovalo jen v noci. Fáze měsíce prostě určovaly sněmovní dny. Poutavě líčí nyní tato shromáždění Nejedlý, l. c., I, str. 347.

[245] Tacitus, Germania c. 6, viz dále o shromážděních (sněmech) tamtéž, c. 11.

[246] Engels, Původ, str. 132—133. Podrobnější vylíčení věci, dobře opřené o prameny, má L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme, Die Westgermanen I, 2. vyd. 1938, str. 187 a d.

[247] O tom F. Dahn, l. c., I, 2. vyd. 1910, str. 82—85.

[248] Ammianus, XXX, 6, cit. ed. II—1, str. 544.

[249] Cassius Dio, LXXII, 2, cit. ed. III, str. 282, viz v pozn. 243.

cipes«, na př. u Tacita.[250] O vojenských vůdcích (Herzog, dux, srov. pozdější slovanské vojvoda) ve smyslu vrchních velitelů vojska volených lidem (svobodnými dospělými muži) více méně dočasně ke konkretním bojovým akcím,[251] a to bez ohledu na původ a bez zřetele na to, že zde snad současně existuje v jiné osobě hodnost a funkce krále, u našich Germánů nemáme přímých a výslovných zpráv. Vzhledem k pokročilému stadiu rozkladu rodového zřízení sotva může býti pochybnost, že se zde vyskytovali. Avšak skrývají se nám patrně mezi těmi, jež antičtí pozorovatelé označují všeobecným termínem »král« a jichž poměrně značný počet máme doložen jak pro Markomany tak pro Kvády a v jednom případě i pro Hermundury.

Známe řadu králů markomanských počínaje v 1. stol. n. l. Marbodem, Katvaldou, Vanniem, Vangionem, Sidonem a Italikem. Máme zmínky o dalších (bez výslovného údaje jména) ve 2. stol., na konci 4. stol., ba ještě v polovici 5. stol. n. l. A ještě více pramenných zmínek (byť i opět ne vždy s výslovně udanými jmény), máme o králích Kvádů z 1.—4. stol. n. l. Známe ovšem i několik jmen králů langobardských z doby, kdy tento germánský kmen byl ve styku s našimi zeměmi (na rozhraní 5. a 6. stol.).

Z králů hermundurských bezpečně vystupuje na našem území 1. stol. n. l. Vibilius, a to nejméně dvakrát — někdy r. 20 n. l., po druhé kolem r. 50 n. l. — jestliže zde nebyl trvale usazen i v době mezi oběma daty. Právě jeho případ nám potvrzuje, že mnozí *duces* skrývají se nám prostě mezi t. zv. králi. Tacitus v souvislosti s Katvaldovým pádem mluví o něm jako o »vůdci« Hermundurů,[252] avšak v souvislosti s pádem Vanniovým jako o jejich »králi«.[253] Jistě je přirozené mysliti na to, že mnohý vojevůdce, dočasný původně, stal se králem a po případě i založil dynastii, právě tak jako mnohý král jistě mohl ve zvláštní situaci převzít dočasně funkci vojevůdce.

Římané výrazu rex používali s oblibou pro nejvyšší hodnostáře barbarských rodových pospolitostí vůbec, někdy i ve zdrobnělině *regulus*.[254] Avšak král v pravém slova smyslu byla u Germánů trvalá čestná hodnost náčelníka nižšího nebo vyššího svazku rodového zřízení, děděná v určitých aristokratických rodech tak, že lid (svobodní dospělí mužové) nového krále »volí« resp. přijímá.[255] Ani zdaleka neměli normální králové neomezenou moc a tím méně mohli vládnout snad po své libovůli.[256] Tuto moc měl sněm a rada. Pokud jde o válečné akce, měl ji vůdce.

---

[250] Tacitus, Germania, c. 13 (principes v širším smyslu slova); tamtéž c. 12 v užším smyslu: soudcové nad pagy a vesnicemi, každý se stovkou mužů, volení na shromážděních (principes, qui iura per pagos vicosque reddunt). Viz o těchto principes výklad u F. D a h n a, l. c. I, str. 66—73.

[251] Tacitus, Germania, c. 7. — E n g e l s, Původ, str. 132; F. D a h n, l. c., str. 63—66.

[252] Tacitus, Annales II, 63 »pulsus . . . Hermundurorum opibus et Vibilio duce«.

[253] Tamtéž, XII, 29.

[254] O mnohovýznamnosti římského výrazu »rex« v aplikaci na staré Germány podrobně F. D a h n, l. c., I, str. 85—94.

[255] Srov. Tacitus, Germania c. 7, »reges ex nobilitate . . . sumunt«.

[256] Srov. tamtéž: »nec regibus infinita aut libera potestas«. O funkcích králů F. D a h n, l. c., str. 25 a d. O království viz také B r u n n e r, l. c. I, str. 164 a d.

U našich Kvádů je v polovici 4. stol. doložena hodnost krále *(rex)*, je tu však také zmínka o královském princi *(regalis)*, je tu dosvědčen *»subregulus«* a nadto ještě »jiní optimáti a soudcové« stojící v čele různých skupin lidu.[257] Uvedený »podkrál« je patrně jeden z náčelníků (»králů«) jednotlivých pagů resp. více pagů dohromady. *Regalis* je následník v královské hodnosti určený rodem a přijatý sněmem. Ostatní jsou náčelníci zvláště významných rodin a funkcionářů (také možná »králové«) jiných útvarů germánské rodové společnosti. Různé složky rodové organisace, vyšší a nižší, širší a užší, jsou naznačeny ve zmíněném textu neurčitým výrazem *»varii populi«*.

Kategorii pro sebe tvoří v dějinách státu a práva u nás germánští králové dosazení Římany a vládnoucí z římské autority, milosti a moci. Nejsou to ani náčelníci rodové společnosti v pravém slova smyslu, ani vojevůdci, nýbrž nastrčení kvasimonarchové více méně umělých politických útvarů. Postavíme-li se na stanovisko římského práva, pak jsou to vlastně jakési prodloužené články římského státního aparátu, ovšem náležitě zahalené. Už jsme řekli, že jejich dobou bylo zvláště 1. století a první polovina 2. století n. l., že jejich moc do jádra našich zemí asi hluboko nesahala a že se jich Germáni a někdy i sami Římané rádi zbavovali. Se stanoviska germánských řádů šlo obyčejně o předstíranou hodnost společného kmenového náčelníka, po případě rozšiřovanou i na kmeny jiné. Římané se nositelům takovéto hodnosti, jimi samými vytvářené, pokoušeli přiznávat vlastnosti představitelů státní moci ve smyslu otrokářské monarchie a podporovali je ve snahách, takovouto »státní« moc mezi Germány i jinými barbary prakticky uplatňovat. Do této skupiny patří králové Vannius, Vangio, Sido a Italicus, vesměs z 1. stol. n. l.[258] Patří sem i onen »rex Quadis datus« z r. 140 n. l. (za vlády Antonina Pia).[259]

Jakmile vliv Říma byl oslaben — a to bylo zvláště ve 3. stol. — převládá opět jasně v organisaci našich Germánů politická rozptýlenost a do popředí se znovu dostávají místní rodoví náčelníci.[260]

Zvláštními případy jsou dále ovšem jednak »království« a »kralování« Marbodovo, jednak krátká vláda Katvaldova, obé s jádrem v Čechách. Marbod měl snad původně, při přesídlení Markomanů k nám, funkci vojevůdce.[261] Stal se pak králem Markomanů a náčelníkem mocného svazu kmenů, možná ne pouze germánských. Ve formách své vlády a v projevech své moci napodoboval vzor samého Augusta, při jehož dvoře byl vychován a jeho

---

[257] Ammianus Marcellinus XVII, 12, 21, cit. ed. I, str. 128 »Quorum regalis Vitrodorus, Viduari filius regis, et Agilimundus subregulus, aliique optimates et iulices, variis populis praesidentes . . .« K výkladu tohoto místa srov. F. Dahn, l. c., I, str. 113, pozn. 2.

[258] Srov. F. Dahn, l. c., str. 107.

[259] Viz výše pozn.

[260] J. Dobiáš, Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 17; L. Schmidt, l. c., I, 2. vyd. 1938, str. 188.

[261] F. Dahn, l. c., I, str. 103, pozn. 8.

potomstvo bylo podle Tacitova svědectví[262] pokládáno mezi Markomany za vznešenou dynastii, z níž se brali králové. O povaze moci Katvaldovy nelze říci nic více, než co bylo pověděno v jiné souvislosti výše. Ani zde nešlo o normální královskou hodnost.

Válečníci, kteří se proslavili, měli kolem sebe i u našich Germánů družinu (starohornoněmecky *truht*, latinsky *comitatus, comites, clientes),* více méně dočasnou, mladých bojovníků. V první řadě ovšem jako vůdcové družin přicházejí v úvahu válečníci velmožského původu, tedy principes a zejména králové. Družiny se staly ze »soukromých společností« posléze »stálými spolky«, jak říká Engels,[263] za účelem »vedení války na vlastní pěst«. Představovaly nakonec podle Engelsova správného postřehu »systém vojenského námezdnictví, hanbu a prokletí Germánů« (tamtéž), k čemuž ovšem je nutno hned poznamenat, že po několika stoletích vidíme analogické zjevy i u Slovanů.[264] S institucí království souvisí družiny tak, že eventuálně vůdce družiny ke královské hodnosti vedou.[265] S vypuzenými králi našich Germánů odcházejí pravidelně i jejich družiny, z čehož lze soudit na to, že ostatní germánské obyvatelstvo zůstávalo na místě. Vidíme to jasně na případu Marboda, Katvaldy i Vannia.[266]

Jak už naznačoval výklad o králích různých kategorií, rozpadly se i naše oblasti v době, kdy zde sídlili Germáni, na menší území, jejichž germánské obyvatelstvo bylo rodově spřízněno a mělo společné vedení. Římští pozorovatelé užívali pro tyto útvary označení *regna*[267] nebo *pagi*[268] nebo snad i *populi*.[269] Germánské označení bylo tu *Gau*. Semnonové, nejsilnější a nejváženější za Tacita ze všech Svébů, měli prý koncem 1. stol. n. l. sto pagů.[270] Že pagy mohly míti své krále (Gaukönige), je všeobecně přijímáno.[271] U Markomanů byl takovýmto náčelníkem, jak se zdá, na př. Ballomar zmíněný v markomanských válkách.[272] Avšak připouští se i možnost, že některé kvádské pagy na našem území ve 14. stol. n. l. neměly v čele krále, nýbrž jen »optimates et proceres«.[273]

Pagy měly někdy dosti volný poměr k sobě navzájem a ke kmenovému

---

[262] Tacitus, viz výše. K tomu F. Dahn, l. c., IX, — 2, str. 17.

[263] Engels, Původ, str. 133. O družinách právněhistorický materiál má Brunner, l. c., I, str. 180 a d.

[264] Srov. Vaněček, Prvních tisíc let, 1949, str. 97, pozn. 266.

[265] Engels, Původ, str. 134: »ulehčovaly vzestup královské moci«.

[266] Tacitus, Annales II, 63 (ed. Koestermann, I, str. 78) »barbari utrumque comitati« (o Marbodovi a Katvaldovi); tamtéž, XII, 30, str. 233 »secuti mox clientes« (o Vanniovi).

[267] Ammianus Marcellinus XVII, 12, 4 (cit. ed. I, str. 125) »ad Quadorum regna properabat exercitus«.

[268] Císař Valentinián r. 375 posílá římskou armádu do našich území, především ke Kvádům, »ad vastandos cremandosque barbaricos pagos«, týž autor XXX, 5, 13, cit. ed. II, str. 542.

[269] Týž autor XVII, 12, 21, cit. ed. I, str. 128, srov. výše v pozn. 257. K existenci pagů vztahuje tento doklad také F. Dahn, l. c., I, str. 111.

[270] Tacitus, Germania, c. 39.

[271] O tom viz F. Dahn, l. c. I, 2. vyd. 1910, str. 5—6.

[272] Tamtéž IX—2, 1915, str. 19—20.

[273] Tamtéž, I, str. 112, pozn. 5.

celku (civitas) zvláště. Nezřídka na př. samy válčí[274] a také s nepřítelem samostatně vedou jednání, vysílají poselstva a uzavírají mír. Diplomacie otrokářských států, zvláště římská, dovedla dobře rozlišovat, zda v jednotlivých případech šlo o vyslance celé barbarské civitas (ἔθνος) a jejího společného panovníka a kdy o pouhé posly pagů nebo dokonce pouhých rodů (γένη).[275] Snad můžeme předpokládat u našich Germánů i další rodově teritoriální rozdělení na *setniny* uvnitř pagů, v čele se setníky, jak o tom píše Tacitus.[276] Ovšem je třeba hned upozorniti, že setniny u všech Germánů nejsou prokázány.[277]

Ke kterým z těchto svazků rodového zřízení patřila opevnění, tvrze či hrady (castelli), o nichž se zmiňuje Tacitus, že byla v říši Vanniově,[278] nelze zatím rozhodnout. Avšak už sám fakt, že zde takovéto pevnosti v 1. stol. u našich Germánů byly, je velmi pozoruhodný. Z příslušné zprávy jasně vysvítá, že v případě nebezpečí se Vanniovy branné síly do těchto opevnění uzavíraly, z nich se bránily a po případě z nich »sestupovaly« k otevřenému boji v poli. Nasnadě je i domněnka, že Vannius v krajinách poblíže Dunaje sám zakládal jakési opevněné opěrné body podle římského vzoru a za pomoci Římanů.

Jak daleko pokročil rozklad rodového zřízení zvláště tam a v těch dobách, kdy mezi našimi Germány vládli »králové« dosazení Římany, ukazuje fakt, že pro Vanniovo království máme doloženy jakési královské »důchody« (vectigalia),[279] z nichž prý Vannius nahromadil velké bohatství. Šlo zde jistě především o jakýsi druh cel resp. mýt, která Vanniovi lidé vybírali zejména od procházejících kupců. Avšak není vyloučeno, že Vannius se pokoušel ukládati obyvatelstvu, jež ovládal, i určitá pravidelnější plnění. Věc nabývá náležitého významu teprve ve spojení s obecnější zprávou Tacitovou, že předáci germánští vůbec dostávají od svého lidu podle obyčeje (mos est) naturální příspěvky a dary[280] a že také od sousedů Germáni běžně přijímají dary (i v penězích), které jdou nejen od jednotlivců, nýbrž i od společenských celků.[281] Vzpomeňme v této souvislosti také toho, že naši germánští Kvádové vymáhali od sousedních keltských Kotinů v 1. stol. n. l. »tributa«, a v tom i dodávky železa.[282]

---

[274] Tamtéž, str. 6 a 112.

[275] Viz na př. Cassius Dio LXXI, 11.

[276] Tacitus, Germania, c. 6, »Centeni ex singulis pagis sunt . . . et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est«.

[277] B r u n n e r, l. c., I. str. 161.

[278] Tacitus, Annales XII, 29, 3 (cit. ed., str. 233) »(Vannius) castellis sese defensare bellumque ducere statuerat«. Tamtéž XII, 30, 1 »Igitur degressus castellis Vannius funditur proelio . . .« Podobné »castellum« je písemně doloženo již při královské residenci Marbodově (viz výše).

[279] Tacitus, Annales XII, 29, cit. ed., str. 233.

[280] Tacitus, Germania, c. 15 »Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit«. Srov. E n g e l s, Původ, str. 132 »čestné dary«.

[281] Tamtéž, »(dona), quae non modo a singulis, sed et *publice* mittuntur«.

[282] Viz výše pozn. 187.

V žádném z těchto případů přirozeně nejde o *daně* v pravém slova smyslu, avšak jsou to zjevy, z nichž se v celkově změněné situaci daňový systém snadno může vyvinout — spolu s třídami a se státem.[283]

Vše ukazuje k tomu, že zatím ani při oněch Římany inspirovaných a patronisovaných pokusech vytvořiti mezi našimi Germány »státy« Římanů poslušné, nepodařilo se zavésti něco, co by bylo lze označiti jako daně. Římanům obyčejně nakonec nezbývalo, než tyto útvary přímo vydržovati penězi, jak to dobře ukazují slova Tacitova o králích Markomanů a Kvádů Římany nastrčených: »... sed vis et potentia regibus ex autoritate Romana. Raro armis nostris, *saepius pecunia iuvantur* . . .«[284]

Z jiných běžně známých institucí starých germánských řádů máme pro naše Germány doloženo vlastně jen *rukojemství*, a to v použití na mezinárodní styky. Tak r. 172 n. l. je zpráva o tom, že se rukojmími zajišťuje mírové jednání mezi Římany a Markomany.[285] A obdobná zpráva je ze století 4., kdy rukojmí zajišťují dodržení podmínek míru se strany Kvádů.[286] Rukojmí se odevzdávají druhé smluvní straně (věřiteli), avšak neztrácejí svobodu. Ručí jakožto »gisil« (starohornoněmecky) za závazek jiného subjektu,[287] t. j. v těchto případech svého kmene, pagu a pod. Za rukojmí odevzdávají se obyčejně blízcí příbuzní vyjednavačů, poslů, resp. jiných představitelů příslušné germánské obce. Jak dosvědčuje Tacitus, za cennější rukojmí považoval se synovec se strany sestry anebo strýc se strany matčiny,[288] což je přežitek matriarchátních řádů v prostředí jinak už plně patriarchátním.

V této souvislosti dovídáme se i o přísahách, jimiž Kvádové dotvrzují přijaté závazky. Přísahá se na vytasené meče, k nimž prý Germáni chovali náboženskou úctu.[289] Jinak sotva může být pochybnost o tom, že i u našich Germánů byly známy — byť i s místními odchylkami — všechny ostatní hlavní instituce, typické tehdy pro stav barbarské společnosti na sever od středního Dunaje a na východ od Rýna vůbec, jak jsme o nich zpraveni z jiných pramenů. Příkladem je možno uvésti výkupné (náhradu) místo krevní msty za zabití nebo za zranění (Wergeld).[290] Srovnávací studium

---

[283] Srov. Engels, Původ, str. 157 »Rodové zřízení daně vůbec neznalo«. O tom, že Vannius vybíral daně, psal u nás Dobiáš, Čsl. Vlastivěda IV, str. 11.

[284] Tacitus, Germania, c. 42.

[285] Cassius Dio, LXXI, 15 cit. ed. III, str. 262, slova: „.....τούς τε ὁμήρους ἠλλάξατο....“

[286] Ammianus Marcellinus, XVII, 12, 21 (cit. ed. I, str. 128) »sobolemque suam obsidatus pignore (ut obsecuturi conditionibus impositis) tradiderunt . . .«

[287] Srov. o rukojemství u Amiry, Grundriss, str. 216 a d.

[288] Tacitus, Germania, c. 20. Je tu podle Engelsa »živý kus původního rodu organisovaného podle mateřského práva«, Původ, str. 127—128. Pozornosti zasluhují také ony pocty vzdávané u Germánů ženě vůbec. (Tacitus, Germania, c. 8). — Obecně k otázce t. zv. přežitků, a zejména po matriarchátu, viz u M. A. Kosvena. Prechod od matriarchátu k patriarchátu, sborník »Rodová spoločnosť«, Bratislava 1954, str. 218 a d.

[289] Ammianus (na místě uvedeném v pozn. 286): »eductisque mucronibus, quos pro numinibus colunt, iuravere, se permansuros in fide«.

[290] Engels, Původ, str. 129. K tomu Tacitus, Germania, c. 21. Sem patří i primitivní trestání (Tacitus, Germania, c. 7 a 11—12), instituce ztráty cti (ignominiosus) tamtéž, c. 6, a pod. K tomu u nás naposledy Nejedlý, l. c., I, str. 348.

keltsko-germánsko-slovanské ukáže nám jednou, že v dobách kolem počátku letopočtu byly různými ethnickými skupinami v našich zemích a v jejich okolí zachovány obyčejové řády navzájem velmi si podobné. Co dosud víme, utvrzuje nás v přesvědčení, že poznatky, které o germánské společnosti své doby zachytil Tacitus a které převzal v historicko-materialistické interpretaci B. Engels, jsou alespoň v hlavních rysech přesné a platí i pro Germány naše, ačkoli ovšem v jednotlivostech odchylky jsou pravděpodobné. Příliš velké změny během 1.—4. stol. n. l. zde asi nenastaly. Pokud máme na mysli podobnost řádů zachovávaných mezi germánskými a negermánskými ethnickými skupinami na našem území, je třeba daleko spíše v ní spatřovati odraz podobných podmínek života než nějaké převzetí kulturních statků vrstvy panující vrstvou závislou (srov. také výše na str. 50).

Ve spojení s tím, co jsme předtím řekli o sociálním rozvrstvení našich Germánů, vystupuje před námi z těchto institucionálních náznaků, ať jsou jakkoli fragmentární, společnost sice nesporně stále ještě prvotně pospolná, jejímž základem zůstávají rody, jak je klasicky vystihl Engels,[291] avšak stále více podléhající rozkladu, tu prudčímu, tu volnějšímu. V některých dobách a na některých místech je tato společnost už na samých hranicích vzniku státu, na př. za Marboda v Čechách, kdy se navazovalo hospodářsky a kulturně na dědictví Bojů a kdy i zde byl vytvořen svaz kmenů, znamenající počátek úpadku rodové organisace.[292] Kdežto však u našich Bojů stát už opravdu vznikal, u našich Germánů nikdy nedošlo se dále než k nejzazším organisačním možnostem společnosti prvobytně pospolné a jejího zřízení rodového.[293] Kmenové svazy toho rázu, jako bylo panství Marbodovo, Vanniovo a snad i Vibiliovo, nebyly trvalé. Nevzcházely z vnitřní nutnosti a nepřinášely trvalého podstatného narušení rodové organisace u Germánů samých. Teprve po staletích — a ovšem nikoli na naší půdě — nastoupily u Germánů politické útvary, jež znamenaly definitivní přechod k třídní společnosti a státu.

Zatím u svébských kmenů sídlících na našem dnešním území většinou byl takový stav, že pozdní prvotně pospolná společnost jeví se nám v konkretní podobě vojenské demokracie.[294] Jasně o tom mluví zejména instituce vojevůdce, rady a shromáždění lidu, o kterých jsme hovořili výše. Je to rodová společnost stále více se rozkládající a spějící pomalu k třídám a k životu státnímu.

Rodové svazky byly základem uspořádání společnosti ovšem nejen u Ger-

---

[291] Engels, Původ, str. 125 a d.

[292] Srov. tamtéž, str. 92.

[293] Engels sám (Původ, str. 132) mluví tu o »nejvyvinutějším zřízení, které se mohlo vyvinout z rodového řádu« a o »vzorném zřízení nejvyššího stupně barbarství«.

[294] »Vojevůdce, rada, shromáždění lidu tvoří orgány rodové společnosti vyvinuté ve vojenskou demokracii. Vojenskou, neboť . . .« (Engels, Původ, str. 150). — O původu výrazu »vojenská demokracie«, o jeho obsahovém jádře a o jeho užívání u klasiků marxismu-leninismu viz ve stati I. I. Potechina, Vojenská demokracia kmeňa Matabele, sborník »Rodová spoločnosť«, Bratislava 1954, str. 277—278.

mánů, nýbrž i u onoho starousedlého obyvatelstva a u všech ethnických složek nově příchozích.

Sídla Germánů samých musíme si představovati velmi rozptýlená, tak jak to plasticky líčí Tacitus.[295] Nebylo tu »měst«, jako kdysi u Keltů, nebylo tu ani souvislých vesnic. Všechna sídliště byla nanejvýše ze dřeva, pokud nebyla z materiálu ještě méně trvalého a ještě primitivnějšího. Základní jednotkou, s níž společenský řád počítal i po stránce právní, byla v rámci rodů »domácnost«,[296] to jest rozsáhlé společenství všech, kdož žili v jednom »domě« a těsně kolem něho v čele s hospodářem (fro), který má všechny příslušníky této domácnosti pod svou mocí (munt).

V průběhu oněch nejméně čtyř století, kdy naše země byly tak úzce spjaty se životem některých svébských kmenů, byl jistě i zde určitý vývoj. Tušíme dokonce, v jakých hlavních směrech tento vývoj šel, avšak prokázati věc v pramenech, ať už hmotných či jiných, zatím nemůžeme. Tušíme, že i u nás, jako jinde, ujímalo se vždy více hospodaření v menších rodinných jednotkách. Tušíme, že se rozšiřovala výroba pomocí otroků, zvláště zemědělská, a to především ve zmíněné formě kvasikolonátu. Tušíme, že převrstvené a v různých formách závislé a poplatné domorodé obyvatelstvo i obyvatelstvo nově příchozí se v nitru našich zemí stále více osamostatňovalo a že tam, kde v prvních dvou stoletích přítomnosti Germánů u nás ono obyvatelstvo bylo zbaveno vyšších svazků rodového zřízení, tyto svazky opět začaly narůstat.

Byl by tu tedy dvojí současný pochod v této době: na jedné straně desintegrace, pozvolný rozklad staré germánské rodové společnosti, rychleji postupující tehdy, kdy se její těžiště přesouvá a její zájem soustřeďuje k římské hranici; a na druhé straně reintegrace — ovšem i ta konec konců v rámci celkového povlovného rozkladu — rodového zřízení u ethnických složek negermánských, zvláště těch, jež žily dále od Dunaje, v územích, jež se od původního germánského převrstvení a od svazů z dob Marbodových, Vanniových, Vibiliových atd. postupně uvolňují.

Také po stránce ethnické se v této době ráz obyvatelstva našich zemí značně pozměnil. Jsou známky toho, že někdy ve 4. stol. n. l. se tlak Germánů na římské střední Podunají přestal opírat o vzdálenější české a moravské zázemí. Svébská složka obyvatelstva těchto území a zvláště její svobodná, bojovnická vrstva byla v této době silně oslabena ztrátami v neustálých bojích s Římem a odchody jinam.[297] Od počátku 3. stol. těžko lze

---

[295] Tacitus, Germania, c. 16.

[296] Tamtéž, c. 21 »recipitque satisfactionem universa domus utiliter in publicum«. O tomto »domácím společenství« (podle A. Heusslera) viz blíže u Engelsa, Původ, str. 157. — Srov. také »familiae et propinquitates«, t. j. tyto »domácnosti« a rody (Sippen) Tacitus, Germania, c. 7.

[297] Už od 1. stol. jsou dosvědčeny odluky jednotlivých složek, což pak pokračuje ve stoletích 3.—5. Srov. L. Schmidt, l. c., str. 194. — Stanovisko, že Markomané po celá první čtyři století n. é. sídlili i v Čechách samých, s německé strany vyjadřuje opětovně H. Preidel, zvláště na př. ve sborníku »Vorgeschichte der deutschen Stämme« II, 1940,

na př. podati doklady toho, že by Čechy nebo jejich některá část byly pod »vládou« Germánů. Podunajští Markomané se během 4. století — po posledních velkých srážkách s Římem v Italii za Aureliána (ve 2. pol. 3. stol.) — pomalu sžívají s imperiem, dodávají mu kontingenty vojsk a do značné míry se pořímšťují. Je to doba, kdy posléze s Čechami nemají už téměř nic společného, právě až na možné zbytky svých někdejších soukmenovců, jejichž osud ve 3.—4. století je však neznámý.

Ovšem Morava, zvláště jižní, a Slovensko, zvláště západní, zůstávají i v této době dosti hluboko přímo osídleny Germány, v první řadě (Slovensko) Kvády. Avšak i zde došlo ke značným proměnám. Kvádové se na př. během 3.—4. stol., jak nás o tom zpravuje zmínka u římského dějepisce, způsobem života velmi přiblížili svým sarmatským sousedům.[298] A na Moravě z 2. pol. 3. stol. a z poč. 4. stol. n. l. nacházíme keramiku, v jejíž různorodosti archeologové domnívají se vidět »výraz neklidných poměrů a úpadku«.[299]

Pro nás odtud vyplývá závěr, že nejméně od 4. stol. musíme vcelku už počítati s úpadkem germánských elementů a příslušných řádů u nás, ba s dočasným pohasínáním germánských vlivů na převážné části našeho dnešního území. Někteří Germáni možná prostě zanikli ve svém negermánském podloží, jiní stáhli se do určitých oblastí, odkud posléze se odstěhovali jinam. Vyloučiti nemůžeme ani případy, kdy reintegrované nebo zcela nově zformované vyšší složky negermánské rodové společnosti přijaly v našem prostředí označení, které původně patřilo Germánům. Ze slovanských »kmenových« označení později u nás doložených náleželo by sem snad jméno Lemuzů.[300] Byla by to česká analogie vzniku řady slovanských kmenových označení jinde (Slezané, Varnové, Rugiové a j.) a konec konců i analogie toho, jak se přenášelo na pozdější obyvatele země, kdysi bojské, jméno někdejších keltských Bojů (viz výše).

S definitivním koncem Markomanů a Kvádů jakožto organisovaných

---

str. 573. — Mezi českými historiky byl to zejména V. Novotný, kdo hájil názor, že po odchodu družin Marbodových a Katvaldových Markomané v Čechách nejen zůstali, nýbrž že ještě ve 2. stol., a dokonce ještě ve 4. stol. (na konci), »země české« byly hlavními sídly Markomanů a Kvádů. Viz Č. Dějiny I—1, str. 83 a d., 132—133, 140—141. — E. Šimek naproti tomu ve svých pracích, jak jsme viděli, pobyt Markomanů v Čechách důsledně popírá.

[298] Ammianus Marcellinus XVII, 12, 1 (cit. ed. I, str. 124) »permixtos Sarmatas et Quados, vicinitate et similitudine morum armaturaeque concordes . . .« (k r. 358).

[299] Poulík, Jižní Morava, str. 24.

[300] Před časem už V. Flajšhans uvažoval o Mikkolově námětu, že jméno »Lemuz« bylo by lze odvodit z germánského »Elemund«. (Pekařův sborník, »Od pravěku k dnešku« I, 1930, str. 42). Domnívám se, že by bylo na místě prozkoumati možnost, zdali jméno Lemuzů není poslovaněné, zkomolené a zkrácené jméno Hermundurů, kteří v pozdějších pramenech jsou označováni za »Hermundoly« (»Hermundolus«, Jordanes, Gettica, 21, 112 a d., Hopfner, č. 142). Jméno Lemuzů vyvinulo by se tedy týmž způsobem, jaký naznačuje Nejedlý (l. c., I, str. 383 a d.) na př. pro Krkonoše nebo jaký předpokládáme pro Rakousy či Slezsko. — K tomu srov. údaje o pohřebištích »pravděpodobně již hermundurských« v Podmoklech— Rozběsích, v Křešicích u Děčína a j. v. u E. Šimka, Velká Germanie IV, str. 252.

kmenů musíme pak u nás počítat během 5. století. Bylo to jednak v souvislosti s tažením Hunů, kteří s sebou strhovali kdekterý bojovný lid, s nímž se setkali, jednak v souvislosti s přívalem Gotů, kteří po pádu Hunů dostali se hned ještě v 5. stol. při nejmenším do středního Podunají, ne-li ještě dále do střední Evropy.[301] Významným činitelem byl také vzestup slovanských elementů, starých i nových, které rychle pohlcovaly a vytlačovaly z našich zemí jistě od 5. stol. vše neslovanské[302] a kromě některých výjimečně převzatých místních názvů bezděčně, avšak nezadržitelně a vskutku živelně, zahlazovaly stopy po keltské i germánské minulosti země.

To však neznamená, že by působení Germánstva na naše země v dobách hned na to následujících nepokračovalo v jiných formách a jinými cestami. Ještě po celé páté století a v první polovině století šestého je život obyvatelstva našich zemí, převahou už slovanského, značně ovlivňován Germány. Nebyly sice přineseny přesvědčující důkazy o tom, že by byl až k nám mocensky zasahoval nový politický útvar (»říše«), který v 5. stol. založili Durynkové[303] na západ od řeky Sály, v území někdy hermundurského jádra. Avšak našimi zeměmi procházeli tehdy na př. Herulové, o nichž už jsme se zmínili.[304] A nejen že tudy pravděpodobně prošli, nýbrž možná i hlouběji

---

[301] V 1. pol. 5. stol. se Markomané a Kvádové připomínají mezi mocnými kmeny, které jsou podrobeny Attilovi (»subiecti eius dominio« — Paul. Diacon. Hist. Rom. XV, 2, Hopfner č. 141); srov. k tomu u nás J. Dobiáš, Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 20. Je pravděpodobné, že tehdy dočasně většina dnešního Československa byla v moci Hunů, kteří se v Evropě objevili v blízkosti římské říše po prvé r. 376 a byli potřeni u Châlons sur Marne r. 451. Attila zemřel r. 453. — Pozoruhodnou zprávu o bojích Markomanů a Kvádů s Goty má gotský dějepisec Jordanes: »sub cuius (Gotorum gentis) saepe dextera Vandalus iacuit, stetit sub pretio Marcomannus, Quadorum principes redacti sunt« (Getica XVI, 89, Hopfner č. 144). Volně tlumočeno: »Pod pádnou pravicí Gotů často na zemi leželi Vandalové, do otroctví byli prodáváni Markomané jako zajatci a předáci Kvádů byli uváděni v poddanost.« — O Gotech v Pannonii po porážce Hunů viz L. Schmidt, Allgemeine Geschichte der germanischen Völker 1909, str. 190.

[302] J. Poulík (Jižní Morava, str. 137) má nověji za to, že na jižní Moravě »bylo již od konce 4. stol. souvislé slovanské osídlení a že v této době slovanská kultura, projevující se naprosto charakteristickými a svéráznými rysy, převládá, ukončujíc předchozí vývoj sídlišť a pohřebišť tak zvaného římského období«. Píše dále, že »Tato these ... v podstatě platí, bereme-li v úvahu dosavadní stav archeologických pramenů, pro celé území Československa«. — Srov. J. Eisner (Devínská Nová Ves, 1952, str. 251) o tom, že »na počátku doby hradištní« (konec 5., začátek 6. stol.) u nás »zbylí Germáni začali splývat se slovanskou masou«. Týž autor tamtéž (str. 287) uvádí, že se částečně od germánských zbytků Slované u nás učili kovářství. — Tento stav nám potvrzuje zejména i známá zpráva Prokopiova (Bellum Gothicum II, 15) o Herulech, kteří někdy r. 512 táhnou z oblasti mezi Dunajem a Tisou do svých původních sídel na severu střední Evropy a cestou se setkávají s různými Slovany, přes něž procházejí. H. Preidel (Die Anfänge etc., 1954, str. 38) neprávem staví se skepticky k výkladu Prokopiovy zprávy o slovanském osídlení velké části střední Evropy a zejména našich zemí v této době. — Nejedlý (l. c., I, zvl. str. 427 a d.) poukazuje na to, že koncem 4. stol. a ve stol. 5. mohli k nám přicházet slovanští bojovníci s Huny a s Goty jako jejich pomocníci a spojenci (»ne pod Goty, ale vedle nich«, str. 429; »poměr Slovanů k Hunům nebyl poměr otroků k pánům«, str. 428). — Speciálně o pronikání Slovanů přes Karpaty do území nyní slovenského již v prvních stoletích n. é. mluví Šimek, Velká Germanie IV, str. 70. — V této době také pravděpodobně zanikaly u nás i poslední zbytky Keltů.

[303] Plným právem zdrženlivě o tom W. Schulz ve sborníku »Vorgeschichte der deutschen Stämme«, I., 1940, str. 446. O přímé souvislosti mezi Hermundury a Durynky skepticky týž autor tamtéž, zvl. str. 401, 406, 446.

[304] Viz v pozn. č. 302.

sem zasáhli v této době Langobardi.[305] Není tu vyloučen v 5. stol. ani zásah Gotů.[306] Velmi dobře je možné, že právě v těchto souvislostech (Langobardové) zapustilo mezi slovanským obyvatelstvem našich zemí určité první kořeny i křesťanství.

Společenské poměry, jak se za těchto okolností u nás rozvíjely, nemohly nebýt opět velmi složité a pestré. Zjevy superposiční hrály i nadále důležitou roli.[307] Byly však komplikovány v této době nejen — jako dříve — souborem vztahů otrokářského rázu, nýbrž stále více také souborem vztahů už raně feudálních. Sledovati to vymyká se už ovšem z rámce této práce. Náleží to k další kapitole dějin státu a práva v Československu — ke kapitole raně slovanské.

Poznámka závěrečná

Dílo Jana Filipa, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, bylo laskavostí svého autora přístupno autorovi této studie v sloupcových korekturách těsně před odevzdáním práce do recensního řízení. Přesná citace stránek byla doplněna během korektur až po vyjití Filipova díla.

---

[305] Podle tvrzení německých archeologů a historiků Langobardi, snad blízcí původem Hermundurům, prošli v 5. stol. i našimi zeměmi, a to jak Čechami, tak Moravou. Zatím je nesnadné odlišit, co na tomto tvrzení jest přičísti buržoasnímu nacionalismu, zvláště fašistické éry, a co spočívá na faktech archeologické povahy. Nejpravděpodobnější je dnes, že Langobardi někdy na konci 5. stol. prošli k Dunaji od severovýchodu Moravou a že na počátku 6. stol. ze svých dočasných sídel na Moravském poli a při Dunaji ovládali přechodně část našich zemí, ovlivňujíce také celou karpatskou kotlinu. Srov. k této otázce E. Beninger ve sborníku »Vorgeschichte der deutschen Stämme« II, 1940, str. 828, 832. O tažení Langobardů přes Moravu viz L. Schmidt, Allgemeine Geschichte der germanischen Völker 1909, str. 79. O sídlech Langobardů v Podunají v krajině zvané »pole« (Feld) viz tamtéž, str. 80. Jinak z naší literatury viz J. Poulík, Jižní Morava, str. 50—51; J. Dobiáš, Čsl. Vlastivěda IV, 1932, str. 19—20 a V. Novotný, České dějiny, I, 1, str. 168 (kde průchod Langobardů našimi zeměmi je považován za pravděpodobný). Zajímavé poznámky k putování Langobardů má F. Dahn, l. c., XII, str. 5—10. H. Preidel, l. c., 1954, str. 60—80, podává nyní poučný přehled o otázce Langobardů v Podunají. Avšak jeho tvrzení, že Langobardové měli po delší dobu obsazenu Moravu i Čechy, přece jen není opřeno o přesvědčující důvody.

[306] Viz výše v pozn. č. 301. — Ke Gotům v našem blízkém sousedství viz dvě polské práce: Wł. Antoniewicz, Zagadnienie Gotów i Gepidów na ziemiach Polski w okresie rzymskim; L. Piotrowicz, Goci i Gepidowie nad dolną Wisłą etc.; obě práce v poctě T. Lehru-Spławińskému, Przegląd Zachodni VII, 1951, str. 26—59 a str. 60—76.

[307] Hmotnou památkou takovýchto vztahů je zejména t. zv. žuráňská mohyla nedaleko Brna, kterou naplno odkryl nedávný archeologický průzkum (viz J. Poulík, Záhadná mohyla Žuráň, Archeologické Rozhledy I, 1949, str. 10—15; týž autor, Jižní Morava, str. 45). Podle toho, co bylo výše řečeno, nelze pochybovati o tom, že mohyla byla vybudována v prostředí velkou převahou už slovanském. V první řadě přichází v úvahu spojití ji se slovanskou knížecí vrstvou, možná nově sem přišlou. V druhé řadě nabízí se možnost, spojití ji s neslovanskými ethnickými živly dočasné povahy, zvláště s Goty nebo Langobardy (viz výše v pozn. 301 a 305). — Pokud jde o ony »zvláštní svícnovitě rozvětvené a tordované železné předměty ... mající železné listovité závěsky« (Poulík, Jižní Morava, str. 45), které zde byly nalezeny, právní historik může v nich vidět buď druh symbolických ratolestí (»zlatých«), jež značily poddání se okolního obyvatelstva (srov. ještě u Kosmy »aurea virga«) anebo druh symbolů znamenajících oheň, blesk, slunce a život (»zlatá větev«), viz G. Frazer, Der goldene Zweig, něm. překlad 1928, str. 1018—1032.

Z literatury k thematům dotčeným v tomto pojednání, jíž autor nemohl použiti, ježto mu z různých důvodů nebyla včas přístupna, budiž uvedeno: D. van Berchem, Les Marcomans au service de l'Empire, Römische Forschungen in Niederösterreich, III, Carnuntina, 1956; G. Forni, Le Tribù Romane in Pannonia, tamtéž; J. Szilágyi, Die Bedeutung von Aquincum im Spiegel der neuesten Ausgrabungen, tamtéž; C. Jullian, Histoire de la Gaule, Paris 1920; L. Nowak, Quellen zur Geschichte der Bojer, Markomannen und Quaden, Liberec 1926; V. Ondrouch, Kedy k nám prišli naši slovanskí predkovia?, Naša veda 1957, str. 56—60; R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, 1954; H. Preidel, Die vor- und frühgeschichtlichen Siedlungsräume in Böhmen und Mähren, 1953; J. Szilágyi, Aquincum, 1956; Weisweiler, Die Stellung der Frau bei den Kelten und das Problem des keltischen Mutterrechts, 1939; Istorija Čechoslovakii v trech tomach I., Moskva 1956.

Březen 1957.

КЕЛЬТСКИЙ И ГЕРМАНО-РИМСКИЙ ПЕРИОД В ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА ЧЕХОСЛОВАКИИ

Проф. Д-р. В. Ванечек

В настоящее время становится все более ясным, что подлинно научная история государства и права в Чехословакии не может начинаться с 9-го и 10-го веков н. э., но что историки государства и права должны не упускать из виду и развитие общества на территории нынешней Чехословакии в течение всех предшествующих периодов, поскольку вообще о них можно найти материал в источниках.

Наука истории права до настоящего времени забывала, в частности, о периоде между 5-м веком до н. э. и 5-м веком н. э., когда территория нынешней Чехословакии была, согласно историческим данным и археологическим находкам по преимуществу заселена, с одной стороны кельтами (V.—I. вв до н. э.), и с другой германцами (I.—V. вв н. э.). Это первый период, когда мы можем назвать население нашей родины определенными этническими наименованиями и связать их непрерывной линией с народами настоящего времени.

Однако и задолго до кельтов и германцев у древнего населения нашей территории обнаруживаются явления, которые должны заинтересовать историка права. С одной стороны это общественное расслоение, а с другой — племенная суперпозиция, т. е. »перекыртие« (как выражаются археологи) одного первоначального народа (общества) другим народом. Оба явления безошибочно указывают на то, что первобытное родовое общество находится в стадии разложения. На нашей территории можно установить, что первобытно-общинный строй повторно разлагается указанным образом в соответствии с общими закономерностями уже с бронзового века, при чем это разложение проходит в разных вариантах и разложение в разных случаях достигает различных ступеней, но до с л а в я н с к о г о п е р и о д а никогда не достигает польной ликвидации родового строя.

Кельты, которые на нашей территории представляют собой господствующий слой населения в последние века до н. э., главным образом в Чехии и в некоторых областях Моравии, незадолго до прекращения их господства находились в стадии перехода от высшей ступени барбарства к цивилизации, когда у них начинала зарождаться государственность. Мы обнаруживаем у них высокую ступень развития произведительных сил, образование аристократии, постройку укрупленных населенных пунктов (города — оппида) и в частности собственную чеканку м о н е т ы. Крупные находки золотых монет кельтского периода (самый крупный клад содержал 45 кл золотых монет), равно как и находки бронзовых предметов (одна из них содержала 1200 предметов) с несомненностью свидетельствуют о развитой экономической жизни во время последнего периода кельтской эпохи в Чехословакии и являются косвенным доказательством о наличии аристократического слоя, который вероятно господствовал в обществе, где решающим элементом были кельты.

Все свидетельствует о том, что у кельтов в Чехословакии одновременно с разложением родового строя начала формироваться экономическая база р а б о в л а д е л ь ч е с к о г о общественного строя, являющегося самым простым видом классового, эксплоататорского общества.

Однако процесс возникновения государства у кельтов в Чехословакии был д о с в о е г о з а в е р ш е н и я в конце Iго века до н. э. приостановлен вторже-

нием германцев. Широкие массы кельтов (плебеи), некельтское туземное население, а конечно и рабы, не были заинтересованы в том, чтобы защищать господство богатых родов и семей. Поэтому посподство кельтов на территории нынешней Чехословакии пало довольно быстро. Но высокий культурный уровень германского периода в Чехословакии объясняется наследием кельтов, равно как латинское (Богемия) наименование самой западной части нынешней территории Чехословакии, происходит от кельтского племени Боев.

С германскими племенами, с их населением и господством в первых пяти столетиях н. э. в областях, ныне составляющих территорию Чехословакии, нас знакомит целый ряд письменных свидетельств античных историков. В самом начале нашей эры мы встречаемся с крупным политическим образованием т. наз. державой Маробода, представлявшим собою союз германских и негерманских племен под гегемонией Маркоманов, центр которого, по всей вероятности, находился в средней Чехии.

»Королевская« власть Маробода вызывала у античных наблюдателей, а до самого последнего времени и у современных исследователей, ошибочное представление о государственной власти. В действительности же мы имеем здесь дело с одной из высших ступеней организации родового общества, подовно тому, как несколько позже это имело место в т. наз. королевстве свевов Вания, имевшего свой центр по нижшему течению реки Моравы, приблизительно в тех местах, где 800 лет спустя образовалась славянская раннефеодальная Великоморавская держава.

Германские племена (маркоманы, квады и др.) удерживали свою гегемонию над разиородным населением на территории нынешней Чехословакии в течение нескольких столетий. Отношения германцев с Римской Империей и с этническими негерманскими элементами были очень сложны.

Остатки кельтского населения на территории нынешней Словакии, например, котины, уплачивали германским квадам »трибут«. В некоторых периодах римляне добились права утверждения германских вождей и контролировали германские народные собрания на нашей территории. Они имели на территории нынешней Словакии населенной германцами ряд военных укрепленных поселений и пытались установить определенную зону на север от Дуная, в которой было бы запрещено селиться германцам. Однако ни одна часть нынешней территории Словакии никогда не была под прочной властью Рима, хотя римляне этого и упорно добивались. Попытка императора Марка Аврелия образовать из этой территории провинцию »Маркоманию« не удалась.

Как у кельтов, так и у германцев основой общественной организации на территории Чехословакии были родовые территориальные единицы, называемые римлянами »pagi«. Из политических учреждений германцев на территории Чехословакии исторически установлено существование народных собраний, »королей« различных категорий, ряда вождей и военных дружин. На этом основании позднее первобытно-общинное общество этих германских племен представляется нам в конкретном виде военной демократии.

Начиная с конца, 2-го века н. э. власть германцев, сосредоточенная, главным образом вдоль Дуная, на территории нынешней Чехословакии и в особенности Чехии, ослабевает. В течение 5-го века германцы вообще исчезают из этой области, тогда как заселение славянами все усиливается и славянское население развивает свою организацию до поздних форм разлагающегося родового общества. На границе 5-го и 6-го веков здесь, на короткое время появляется германское племя Лангобардов, снова в явной форме племенной суперпозиции.

DAS KELTISCHE UND GERMANISCH-RÖMISCHE KAPITEL IN DER GESCHICHTE DES STAATES UND DES RECHTES IN DER TSCHECHOSLOWAKEI

Prof. Dr V. Vaněček

In der gegenwärtigen Zeit wird es immer klarer, daß eine wirklich wissenschaftliche Geschichte des Staates und des Rechtes in der Tschechoslowakei nicht mit dem tschechischen und slowakischen 9. und 10. Jahrhundert unserer Zeitrechnung beginnen kann, sondern daß die Staats- und Rechtshistoriker auch die Gesellschaftsentwicklung auf dem heute tschechoslowakischen Gebiet in allen vorhergegangenen Zeitabschnitten beachten müssen, soweit es darüber überhaupt ein Quellenmaterial gibt.

Namentlich wurde durch die bisherige rechtshistorische Wissenschaft der Geschichtsabschnitt zwischen dem 5. Jahrhundert vor u. Z. und dem 5. Jahrhundert nach u. Z. vernachlässigt, wo in der Bevölkerung der Länder der heutigen Tschechoslowakei nach historischen Berichten und nach archäologischen Funden einerseits die Kelten (5.—1. Jh. vor u. Z.), andererseits die Germanen (1.—5. Jh. u. Z.) die Vorherrschaft besaßen. Es sind die ersten Zeitabschnitte, da wir die Bewohner unserer Heimat mit bestimmten ethnischen Namen bezeichnen und sie in einer zusammenhängenden Linie mit den Völkern der heutigen Welt mit Sicherheit verbinden können.

Aber schon lange vor den Kelten und Germanen weist die urzeitliche Besiedlung unserer Länder Erscheinungen auf, die den Rechtshistoriker interessieren müssen. Es ist dies einerseits die gesellschaftliche Differenzierung, andererseits die Stammessuperposition, das ist die »Überschichtung« (wie sich die Archäologen ausdrücken) einer Urgemeinschaft durch die andere. Beide Erscheinungen sind ein untrügliches Zeichen dessen, daß die urgemeinschaftliche Sippengesellschaft zerfällt. In unseren Ländern kann man feststellen, daß die Urgemeinschaft schon seit der Bronzezeit immer von neuem nach der allgemeinen Gesetzmäßigkeit zerfällt, stets in neuen und neuen Varianten, wobei der Zerfall in verschiedenen Fällen verschiedene Grade erreicht, aber *bis zur slawischen Zeit* kommt es niemals bis zur vollständigen Liquidierung der Sippen.

Die Kelten, welche das herrschende Volk in unseren Ländern in den letzten Jahrhunderten vor der Zeitwende repräsentieren, und zwar mit dem Schwerpunkt in Mittelböhmen und in einigen Gebieten Mährens, waren knapp vor dem Untergang ihrer Macht in dem Entwicklungsstadium, da sie von der höchsten Stufe der Barbarei (Morgan—Engels) zur Zivilisation gelangen und da bei ihnen das *Staatsleben* zu entstehen begann. Wir beobachten bei ihnen einen hohen Grad der Entwicklung der Produktionskräfte, Entstehung der Aristokratie, Errichtung von befestigten volkreichen Zentren (Städte-oppida) und namentlich auch die eigene Prägung von *Münzen*. Große Schätze von Goldmünzen aus der keltischen Zeit (der größte von ihnen enthielt Münzen im Gesamtgewicht von 45 kg Gold) ebenso wie Schatzfunde von Bronzegegenständen (einer von ihnen enthielt 1200 Stücke) beweisen mit Bestimmtheit das hochentwickelte Wirtschaftsleben der letzten Phase der keltischen Ära in der Tschechoslowakei und bezeugen indirekt die Existenz einer Adelsschicht, welche wahrscheinlich in der von den Kelten beherrschten Gesellschaft der entscheidende Faktor war.

Alles zeugt dafür, daß bei den Kelten in der Tschechoslowakei gleichzeitig mit dem Zerfall der Sippenordnung sich die wirtschaftliche Basis der *Sklavenhaltergesellschaft* zu formen begann, welche der einfachste Fall der Klassengesellschaft ist.

Aber der Prozeß der Entstehung des Staates wurde bei den Kelten in der Tschechoslowakei zu Ende des 1. Jh. vor u. Z. durch die germanische Invasion zum Stehen gebracht,

noch ehe er vollendet werden konnte. Die Masse des keltischen Volks (plebs), die nichtkeltische bodenständige Bevölkerung, und umso weniger die Sklaven, hatten kein Interesse daran, die Herrschaft der reichen Geschlechter und Familien zu verteidigen. Daher brach die keltische Macht in den Ländern der heutigen Tschechoslowakei verhältnismäßig rasch zusammen. Das hohe Kulturniveau der ersten Germanenzeit in der Tschechoslowakei blieb aber als Erbschaft nach den Kelten gerade so wie der lateinische, deutsche usw. (Bohemia, Böhmen) Name des westlichen Gebietes der heutigen Tschechoslowakei, der von den keltischen Bojern abgeleitet ist.

Mit germanischen Stämmen, mit ihrer Ansiedlung und mit ihrer Herrschaft und Vorherrschaft in den ersten fünf Jahrhunderten u. Z. werden die Länder, welche heute das Gebiet der Tschechoslowakei bilden, vor allem auf Grund einer Reihe von *schriftlichen* Berichten antiker Historiker verbunden. Gleich an der Zeitwende begegnen wir hier dem bedeutenden politischen Gebilde, dem s. g. *Reiche Marbods*, welches einen Bund germanischer und nichtgermanischer Stämme, mit dem Zentrum höchstwahrscheinlich in Mittelböhmen, unter der Hegemonie der Markomannen, darstellt.

Die »Königsmacht« Marbods erweckte bei den antiken und auch modernen Beobachtern bis zur heutigen Zeit fälschlich den Eindruck einer Staatsmacht. In Wirklichkeit handelte es sich auch hier um eine der höchsten Stufen der Sippengesellschaftsorganisation, ebenso wie um einiges später im Falle des suebischen, s. g. Königreiches von Vannius, dessen Zentrum am Unterlauf der March lag, ungefähr dort, wo sich um 800 Jahre später das slawische frühfeudale Großmährische Reich entwickelte.

Die germanischen Stämme (Markomannen, Hermunduren und Quaden in erster Reihe) hielten ihre Vorherrschaft unter dem bunten Völkergemisch der Länder der heutigen Tschechoslowakei durch einige Jahrhunderte hindurch aufrecht. Mit dem Römischen Imperium auf der einen Seite und mit den nichtgermanischen ethnischen Elementen auf der anderen Seite gerieten die Germanen in sehr komplizierte Verhältnisse.

Der Überrest der keltischen Bevölkerung in der heutigen Slowakei, die Kotiner, zahlten z. B. den germanischen Quaden »tributa«. Die Römer erreichten zuweilen das Recht, die germanischen Häuptlinge zu genehmigen und die germanischen Volksthinge auf unserem Gebiet zu kontrollieren. Sie besaßen auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei unter den Germanen eine Reihe von militärischen Stützpunkten und versuchten, nördlich der Donau einen bestimmten Gebietsstreifen festzulegen, in dem sich die Germanen nicht aufhalten durften. Dauernd war aber niemals ein Teil der Länder der heutigen Tschechoslowakei in regulärer römischer Macht, obwohl sich die Römer sehr darum bemühten.

Der Versuch des Kaisers Mark Aurels, aus diesen Ländern die Provinz »Marcomannia« zu errichten, ist mißlungen.

Ebenso wie bei den Kelten, waren auch bei den Germanen der Grundstock ihrer Organisation auf dem Boden der heutigen Tschechoslowakei familien-territoriale Einheiten, welche die Römer als »pagus« bezeichneten. Von den politischen Institutionen haben wir bei den Germanen auf tschechoslowakischem Gebiet historisch belegt namentlich die Volksthinge, weiter die »Könige« verschiedener Kategorien, den Rat der Vorsteher und die Institution der Kriegsscharen. Demzufolge zeigt sich für uns die späte Urgemeinschaft dieser germanischen (suebischen) Stämme in der konkreten Form der *Militärdemokratie.*

Schon seit dem Ende des 2. Jh. u. Z. beginnt die germanische Kraft, welche wahrscheinlich hauptsächlich in den Gebieten nahe der Donau konzentriert war, auf dem eigentlichen Gebiet der heutigen Tschechoslowakei, und namentlich in Böhmen, an Kraft zu verlieren. Im Laufe des 5. Jh. verlieren sich die Germanen überhaupt von hier, während die slawische Besiedlung immer stärker wird und ihre Organisation in die späten Formen der erweiterten Urgemeinschaft entwickelt. An der Wende zwischen dem 5. und 6. Jahrhundert kommen für kurze Zeit hier auch die germanischen Langobarden zur Geltung und zwar wahrscheinlich wieder in der Form der Stammessuperposition.

POZNÁNÍ STÁTU A PRÁVA V HUSITSKÉM REVOLUČNÍM HNUTÍ — ZÁVAŽNÝ ÚKOL PRÁVNÍ HISTORIE

Jiří Kejř

Husitské revoluční hnutí, které je vrcholnou epochou českých dějin a bohatým zdrojem nejhlubší a nejživější národní tradice, je již půl tisíciletí předmětem soustředěné pozornosti literatury historické, politické i filosofické. Bádání o hospodářských a politických podmínkách jeho vzniku, o jeho dějinách, o velkých osobnostech státníků revoluce i jejích ideologických mluvčích, založené na stále podrobnějším poznávání zachovaného materiálu rukopisného, pokročilo už ve značné míře. I přes některé nedostatky a mezery můžeme považovati dobu husitskou za jednu z nejlépe probádaných epoch české historie.

Avšak v nesmírném množství knih i článků, vzniklých v nejrůznějších dobách, téměř úplně chybí jména autorů-právníků. Pro literaturu právnickou bylo husitské revoluční hnutí až do doby zcela nedávné obdobím téměř neexistujícím, jehož místo v českých dějinách sice bylo nutno brát na vědomí, ale bylo lépe se mu úplně vyhýbat.

Tato zarážející skutečnost má několik příčin. Jistě nelze popřít, že právní historie je mnohdy závislá na dobrém poznání politických událostí, na dostatečnosti edic a na předchozím historickém zpracování látky. Ani ideologie právní nemůže být s úspěchem zkoumána sama o sobě, isolovaně od ideologie politické, jejíž je integrující součástí,[1] nýbrž v celkové souvislosti ideologického boje celé historické epochy. A v těchto důležitých předpokladech byly ve starší literatuře dlouho mezery pro právnickou práci těžko překonatelné. I určitý nedostatek pramenů povahy vysloveně právní odrazoval od pokusů zabývati se soustředěně husitským hnutím s hlediska státu a práva.

Byly to jistě vážné potíže, které není možno podceňovati a s nimiž zápasíme namnoze ještě i dnes. Avšak nebyly jedinou a ani ne hlavní příčinou nedostatku vědeckých prací právnických, jejichž předmětem by bylo právo období husitského. Hlavním důvodem, proč se právníci období feudálního

---

[1] I. S. Kon, O úlohe politických a právnych názorov vo vývoji spoločnosti, Právny obzor 36 (1953), str. 584.

i kapitalistického tak bedlivě vyhýbali husitskému revolučnímu hnutí, byla obava, aby nebyla zpracována a hlásána revoluční ideologie a vyzdvihována revoluční praxe, která se pak snadno mohla stát i symbolem boje proti panujícím tehdy společenským zřízením. Proto tehdejší literatura suše odbývá husitské revoluční hnutí jako dobu, kdy »práva nejdou«, proto se vývoj jednotlivých institucí právních pro toto převratné období traduje v učebnicích jen nepatrnými zmínkami, ačkoliv je na první pohled patrno, jak hlubokými změnami tu české právo i zřízení státní prošlo. Nad právně historickou literaturou jako kdyby ležel starý odsudek V o i g t ů v, který vzdychá nad zastavením soudů[2] a prohlašuje husitství za období, ve kterém »inter arma silent leges«.[3]

Vývoj právních institucí je husitstvím v mnoha případech změněn, dochází k vytvoření nových; mění se vnitřní struktura státu ve stát stavovské monarchie, k širšímu politickému uplatnění přichází stav městský, je obsazen jiným způsobem sněm atd. Ve výpočtu těchto změn by bylo možno ještě dlouho pokračovati. Skutečnost tohoto kvasu v právním vývoji není a nemůže být vystižena pouhým konstatováním rozdílnosti stavu, jaký se vyvinul »do husitských válek« a jaký vznikl »po husitských válkách«.[4] Co bylo příčinou tak bouřlivých změn v našem právu i ve struktuře státu, které jsou z největších v našem feudalismu? Právnická literatura na to odpověď nedávala.

Jen velmi málo právních historiků se nebálo aspoň mimochodem pustit se do složité problematiky husitského revolučního hnutí a pokusit se aspoň částečně poznat právní poměry tohoto období. Čestné místo tu náleží dvěma vynikajícím představitelům české university pražské Bohuši R i e g e r o v i a Jaromíru Č e l a k o v s k é m u. První z nich jistě podléhal hlubokým vlivům svého děda Františka Palackého a na samém počátku své vědecké dráhy se zabýval v článku ještě ryze historickém krásnou postavou věrného husitského zemana Jana Hertvíka z Rušinova.[5] Ve svém vrcholném díle

---

[2] Adauct V o i g t, Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern, Dresden 1788, str. 177: »Nach Karls des Vierten Tode, schien in der böhmischen Gesetgebung gleichsam ein langwieriges Iustitium, oder Stillstand der Gerichte zu seyn . . .«

[3] Tamtéž, str. 177—8: »In seinen letzten Tagen (t. j. krále Václava) brachen zu Prag die husitischen Unruhen aus, welche Böhmen und die benachbarten Länder auf das jämmerlichste verheerten und zu einem Schauplatze nicht mehr der Selbsthilfe, oder des Faustrechts, sondern der grausamsten Unmenschlichkeiten, des Raubens, Mordens und Brennens machten. Hier traf es dem buchstäblichen Sinn nach ein: Inter arma silent leges.«

[4] J a n u K a p r a s o v i, Právní dějiny zemí koruny české II, Praha 1913, jest husitství faktickým dělítkem v jeho periodisaci mezi »dobou vytvoření státu stavovského« a »dobou státu stavovského«, avšak kromě nejnutnějších nepatrných zmínek není nikde podáno postačující vysvětlení, proč je tak důležitým předělem. Většinou se jen konstatuje, že »po válkách husitských« dochází k určitému právnímu vývoji, aniž je řečeno, co je příčinou takových změn — viz na př. str. 328, 330, 341 a j. — Rovněž v historické části V. svazku Československé vlastivědy — Stát, z pera téhož autora, je položeno jen srovnání doby před válkami husitskými a doby po nich bez jakéhokoli vysvětlení vlastního smyslu »válek« a jejich významu pro vývoj práva i státu — srv. tam str. 28, 32, 37.

[5] Bohuš R i e g e r, Jan Hertvík z Rušinova, Časopis českého musea 1877, nově otištěno v Drobných spisech Bohuše svob. pána Riegra I., Praha 1914, str. 521—540.

o krajském zřízení pak věnoval letům 1420—1452 samostatnou kapitolu, ve které chápe toto revoluční období přímo jako součást českého právního vývoje.[6] Druhý z nich pak přispěl k poznání husitského práva jednak znamenitým rozborem i přesným datováním t. zv. Soběslavských práv,[7] které je základem každého příštího studia tohoto zajímavého právního pramene a je dnes v literatuře obecně uznáváno,[8] jednak zvláště svou prací o vývoji radního zřízení v městech pražských,[9] posmrtně vydanou. I zde je převratnost doby husitské pochopena jako integrující část právního vývoje,[10] podrobně jsou sledovány časté změny ve správě měst přivoděné bouřlivými událostmi doby a celé dílo patří k významným příspěvkům pro poznání právního i politického života hlavního města.

Mohla by být vyslovena na adresu obou i výtka, že pouhým vřaděním husitského období do právního vývoje a nedostatečným vyzvednutím jeho revolučnosti je stírán právě jeho převratný charakter. Avšak zde by nebyla na místě, neboť tehdy bylo pokrokem už samo právnické chápání husitské doby, kdy se uznala tvůrčí síla hnutí i v oboru práva a kdy nebylo ještě ani zcela postačujícího poznání historického.

Dílem jistě ve své době záslužným je práce Kamila H e n n e r a »K nauce o státu a církvi v Čechách«,[11] psaná k pětistému jubileu smrti Husovy a již tím bojující proti tehdejšímu Rakousku-Uhersku. Autor mimo jiné po prvé právnickým způsobem probírá poměr mezi státem a církví podle nauky Husovy a Chelčického, stavě se se svými sympatiemi nekompromisně na jejich stranu.

Kladně lze oceniti i podobnou práci V a c k o v u z r. 1923, jejímž předmětem je rovněž vztah mezi státem a církví[12] a která — třebas bez dokladového aparátu a leckde trochu povrchně — obsáhlým způsobem probírá poměr husitství k církvi katolické, neváhajíc své závěry zahrotit zřetelně ve prospěch husitského hnutí. Na tuto knihu navazující článek K o u k a l ů v, pokoušející se poznat význam Husova učení pro vznik čtyř artikulů pražských,[13] zůstal jen snaživou seminární prací.

I když neupíráme těmto pracím poctivou snahu o proniknutí do obtížné látky, přece jen není možno nevidět jejich nedostatečnou prohloubenost

---

[6] Bohuš R i e g e r, Krajské zřízení v Čechách I, Praha 1889, str. 68—82.

[7] Jaromír Č e l a k o v s k ý, Povšechné české dějiny právní, Praha 1900, str. 635—8.

[8] Viz zejména edici Rudolfa S c h r a n i l a, Die sogenannten Sobieslaw'schen Rechte, München und Leipzig 1916, kde uvedena i starší literatura.

[9] Jaromír Č e l a k o v s k ý, O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy I/2, Praha 1921 (zvláštní otisk); kapitola III. Doba husitská, str. 54—107, a IV. Doba pohusitská, str. 108—153.

[10] I ve znamenité edici Codex iuris municipalis III, Privilegia královských měst venkovských z let 1420—1526, věnoval Č e l a k o v s k ý velkou péči období husitskému, jak o tom svědčí nejen texty privilegií, nýbrž zejména vzorný poznámkový aparát.

[11] Vydána ve Sborníku věd právních a státních 1915 (zvláštní otisk).

[12] Josef V a c e k, Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin I, Brno 1923, str. 47—206.

[13] K. K o u k a l, Vliv Husových názorů o poměru státu a církve na čtyři artikule pražské, Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně II (1923), str. 174—200.

a nedostatek smyslu pro pochopení převratnosti hnutí i revolučnosti tvorby jeho práva. A k tomu přistupuje i skutečnost, že nakonec jde v právně historické literatuře jen o výjimky potvrzující pravidlo naprostého nezájmu o husitství.

Na novou cestu ukázala naše revoluce let 1945 a 1948, která vytvořila v nejširší míře předpoklady pro hluboké pochopení pokrokových tradic v dějinách našeho národa. Byl tak dán i podnět k práci právních historiků na dějinách státu a práva v období husitského hnutí.

I když právně historické bádání o této převratné epoše nepřekročilo dosud obtížné začátky, přece jen první kroky byly již učiněny. Je třeba se zmíniti nejprve o práci Václava V a n ě č k a. Tento autor si již ve svých dřívějších spisech správně uvědomil, že husitské projevy při jednání mezi zástupci husitských Čech a koncilem v Basileji jsou formulací skutečně právnické konstrukce církevního jmění;[14] on správně označil čtyři pražské artikuly a kompaktáta za »zákon«,[15] rozpoznav tak jejich konstitutivní povahu pro vnitřní organisaci českého státu. Avšak ještě závažnější význam má pro právnické poznávání husitského období jeho článek »Stát a právo v husitském revolučním hnutí«.[16] Zde se po prvé na základě marxistickém probírá s hlediska právnického husitské revoluční hnutí a rozpoznává jeho důležitost jako mezníku ve vývoji našeho feudálního státu a práva. Článek je sice jen »předběžným nástinem«, jak praví jeho podtitul, ale za nynějšího stavu bádání bylo nemožno žádati více. Jeho zásadnost otvírá podnětně cestu dalšímu bádání, jak bylo zdůrazněno i kritikou.[17] Stal se i základem příslušných partií v nové V a n ě č k o v ě učebnici.[18]

Jako je nedostatečně zpracován stát a právo husitského období, tak ani právní a politické theorie husitské nenalezly dosud postačujícího prozkoumání a také zde je práce v samých počátcích. Je třeba se zmíniti o práci Radima F o u s t k y, probírající učení Petra Chelčického s hlediska právní nauky,[19] která je novým zpracováním jeho knížky dřívější[20] a která přes některé nedostatky je vítanou monografií tohoto úseku práce.

O zpracování některých dílčích otázek se v několika studiích pokusil i autor tohoto článku.[21] Menšími monografiemi, které by upravily cestu pro

---

[14] Václav V a n ě č e k, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.—15. stol.) I, Praha 1933, str. 35—37.

[15] Václav V a n ě č e k, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, str. 84.

[16] Právník 91 (1952), str. 360—384.

[17] Viz recensi tohoto V a n ě č k o v a článku od Josefa M a c k a, Československý časopis historický 1 (1953), str. 237—8.

[18] Václav V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 91—122.

[19] Radim F o u s t k a, Petra Chelčického názory na stát a právo, Praha 1955; viz recensi o této práci v tomto svazku Právněhistorických studií, str. 265.

[20] Radim F o u s t k a, Politické názory Petra Chelčického, Praha 1948.

[21] Jiří K e j ř, O manželském právu husitů, Právník 92 (1953), str. 50—58; týž, Dvě studie o husitském právnictví (Husitský právník v boji o dekret kutnohorský a Husitská kritika soudobé theorie soudních důkazů), Praha 1954; týž, Mistr Jan Hus o právnictví,

hlubší a stále širší poznávání vrcholného období našich dějin i po stránce právní, se pokouší najít základ pro budoucí systematické dílo o dějinách státu a práva v husitském revolučním hnutí.

Tento výčet několika právně historických prací o husitství ukazuje ve skutečnosti jen tolik, jak skromný je až dosud výsledek, jak zanedbaný je tu úsek české právní historie a jak mnoho úsilí bude třeba, abychom i zde aspoň přiblížili bádání současným potřebám i požadavkům vědecké práce. Bude proto snad s prospěchem ujasniti si ve stručném přehledu nejdůležitější problémy, které leží před námi.

Jistě by nebylo správné vymeziti práci jen úzce na časový úsek vlastních revolučních bouří. Navázání na období předcházející i význam pro vývoj budoucí jsou příliš závažné, než aby mohly být opominuty. Ostatně jedním z hlavních úkolů je i poznání změn v právu, které husitským revolučním hnutím nastaly, a to není možné bez bedlivého srovnání větších časových úseků dřívějších i následujících. Z toho důvodu je nutno najíti kritická rozmezí, která budou dělítky pro periodisaci celého období husitského,[22] poznávaného po stránce státu a práva.

Vývoj husitských právních i politických nauk i vznik skutečné revoluční praxe bude třeba sledovat od jejich počátků až k výbuchu vlastních revolučních událostí v r. 1419. Doba do tohoto roku je prvou periodou, která má své charakteristické rysy a jejíž význam zejména na poli theorie je zásadní. Je to doba působení Husova i jeho žáků, období ostrých bojů na pražské universitě i mohutných polemik. Tehdy vzniká a formuje se hnutí lidové a jsou položeny základy k vytvoření Tábora i organisovanému hnutí městské chudiny v Praze. S hlediska právnického je to údobí ideologického útoku proti feudálnímu řádu a proti jeho hlavnímu representantu — církvi. Nejvýznamnějšími postavami právníků jsou tehdy M. Mikuláš z Drážďan, programově hlásající již revoluci, a M. Jan z Jesenice, obhájce Husův a vynikající znalec procesního práva.

Druhou epochou je doba vlastních revolučních bojů, která zaujímá léta 1419—1436, od vypuknutí pražského vzbouření a smrti krále Václava až do vyhlášení kompaktát v Jihlavě a uznání císaře Zikmunda za českého krále. Toto období je přímo nabito převratnými událostmi a uvnitř něho jsou závažné další mezníky, které určují jeho vnitřní dělení časové. Prvním úsekem je období převahy chudiny, které končí 1421 porážkou a likvidací táborské radikální levice a nástupem Tábora měšťanského, a je nutno mu pro jeho mimořádnou důležitost věnovat zvláštní pozornost.[23] Na něj navazuje další vývoj hnutí stále ještě s jasnou tendencí protifeudální, jeho obrana

---

Právněhistorické studie I, Praha 1955; týž, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, Právněhistorické studie II, Praha 1956.

[22] Částečnou oporou je periodisace Mackova, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952.

[23] Vaněček v cit. učebnici mu věnuje zvláštní kapitoly č. 55—57 a správně praví (str. 98): »Po stránce státu a práva nejvýznamnějším plodem husitství byla revoluční selsko-chudinská obec „táborských bratří" z let 1419—1421.«

proti cizím vpádům a jeho mocenský vzestup, který trvá až do katastrofy lipanské v roce 1434. Pro toto období je charakteristické úsilí vytvořit nový systém správy i soudnictví, který by nahrazoval vyřazené instituce starší, při čemž zvláště významné postavení mají práva husitských měst. Základním politickým programem obou těchto úseků, ale i závazným zákonem jsou čtyři artikuly pražské. — Po porážce lipanské nastupuje již převaha konservativní pravice, která vede ke smíru s církví a přijetí kompaktát, jež mají povahu ústavního zákona českého státu, a k restauraci monarchie v českém státě.

Od přijetí kompaktát a obnovení královské vlády lze počítati další období, poměrně však krátké, charakterisované úsilím o znovuzřízení pravidelného soudnictví a správy. Nejvýznamnější problém politický a ústavní je vyvoláván snahou o upevnění a udržení královské vlády, zejména po smrti Albrechtově, kdy soupeří o moc v zemi významné skupiny šlechty prosazující podle svých stranických zájmů také kandidaturu bavorskou a polskou.

Opětné zrušení pravidelného soudnictví a neúspěch v organisaci jednotné správy i nedostatek vrcholné vládní moci dává vzniknouti nové úpravě poměrů právních, která je zahájena »listem mírným« z roku 1440 a charakterisována organisací landfrídní. Toto období, v pořadí čtvrté, bývá označováno literaturou jako bezvládí, avšak vyznačuje se svéráznými vztahy právními, kdy veřejnou správu nahrazují vztahy svou povahou smluvní — landfrídy.[24]

Závěr tohoto období, v jehož středu stojí již velká osobnost budoucího krále Jiřího z Poděbrad jako správce království, nastává v r. 1453 nástupem krále Ladislava na český trůn. Tento rok je třeba považovati za kritický mezník při sledování dějin práva v českém státě. Znamená trvalé obnovení monarchie, zavedení pravidelných řádných soudů a pevnou organisaci státu pod jednotnou správou. Současně pak lze od tohoto roku sledovati právě změny, které husitstvím v českém právu i zřízení státním nastaly. Lze již pozorovati náběhy k utužení druhého nevolnictví, dovršují se změny ve struktuře státu vytvořením nové formy státu — stavovské monarchie, zmizel téměř úplně vliv stavu duchovního, sněm má nové složení, mění se i instituce práva soukromého a procesního. Pozorujeme nové boje mezi třídami, zejména s mocným nástupem měst posílených revolucí. Je proto třeba bedlivě probádat příčiny těchto výrazných změn a přesně rozeznati jejich kořeny v rozvoji výrobních vztahů a v třídní struktuře společnosti.

Z těchto čtyř období ovšem se soustředí pozornost především na první dvě pro jejich zásadní důležitost pro vznik a průběh revoluce, zatím co druhá dvě budou mít význam pro sledování přechodu k dalšímu vývoji feudálního státu a práva u nás za stavovské monarchie. Bude tedy nutno

---

[24] V období po »listu mírném« má těžiště práce Valentina U r f u s e, Záští v Čechách v polovině 15. století, v tomto svazku Právněhistorických studií.

míti zřetel k časovému úseku delšímu než půl století. I to klade značné nároky na badatele a bylo by obtížným úkolem i v případě dobré přípravy látky ve starších vědeckých zpracováních. Znamená to tedy, bedlivě uvážiti methodu i techniku práce.

Věda, opřená o dialektický a historický materialismus, je vyzbrojena prostředky úplně postačujícími, aby mohla zodpovědně a s nadějí na plný úspěch řešiti otázky státu a práva v období husitského revolučního hnutí jak po stránce methody pracovní, tak i po stránce přesného zhodnocení výsledků a vytvoření přesných závěrů.

Zpracování všech otázek se bude opírati o všechny druhy pramenů, jež jsou badateli o době husitské k disposici:

1. Především je nutno obrátiti zřetel k památkám povahy právní, které jsou poměrně nečetné a nepříliš obsáhlé. Avšak i tak poskytne mnoho materiálu studium čtyř artikulů a jejich změn až do konečné formulace v kompaktátech, studium t. zv. Vojenského řádu Žižkova a rozbor zápisů sněmů a synod, které mají ve značné míře povahu zákonodárných orgánů ať již pro celý stát nebo pro jeho určité oblasti spojené do územní a organisační jednoty. Zvláštní místo připadne i pramenům práv městských, kde mají prvořadou důležitost zachované knihy městské z tohoto období (zejména knihy měst pražských, města Písku, Tábora[25] a Kutné Hory); dále pak t. zv. Právům Soběslavským a snesením veliké obce v Praze. Podrobně bude třeba využíti zpráv zachovaných listin a smluv.

2. Právní pravidla lze však rekonstruovati i z památek jiného druhu, i z pouhých záznamů kronikářských. Z přesného poznání skutečných událostí bude možno leckdy čerpati poznatky i o právu. Příkladem takového zkoumání jsou zprávy o výkonu královských regálů městem Prahou, které tak poskytují poučení o výsostném postavení města Prahy v některých obdobích revoluce.

3. Důležitým zdrojem poznatků o theoretických základech husitských právních názorů a vývoje politických nauk od opoziční kritiky platného práva feudálního řádu až k programové obhajobě práva revolučního, je literatura traktátová a postilová. Toto pole je přes úsilí některých badatelů posledních let až dosud nejméně zpracováno, ačkoliv důležitost jeho průzkumu je prvořadá. Literatura vzešlá z polemik vedených na pražské universitě je neobyčejně rozsáhlá a má pro právníky i znalce politických nauk zvláštní přitažlivost bohatostí problémů, které se v ní řeší. Literatura postil, velmi četná a z velké části rovněž čekající na své důkladnější probádání,[26] je pak

---

[25] Pro městskou knihu táborskou, zachycující zápisy let 1432—1450, máme již po ruce vynikající rozbor Václava Vojtíška, Na Táboře v letech 1432—1450, Sborník Žižkův, Praha 1924, nyní přístupný snadno i ve Výboru rozprav a studií, Praha 1953, str. 273—289, i podrobné zpracování všech údajů do statistických přehledů a tabulek u Josefa Macka, Tábor v husitském revolučním hnutí, Praha 1952, kap. VI. Obě tyto práce budou důležitou podporou práce právnické.

[26] Důležitým klíčem k postilové literatuře jest práce F. M. Bartoše, Dvě studie o husitských postilách, Praha 1955, kde je i množství citátů zajímajících právníka.

ještě významnější tím, že na kazatelnách byly formulovány požadavky lidu, kazatelé byli representanty mas, které se soustřeďovaly v jejich kostelích, byli mluvčími, ale i tvůrci politických programů a v jejich projevech je množství dokladů pro lidové názory na stát a na právo.

Toto studium naráží na těžko překonatelnou překážku: nedostatečnost našich edic, v nichž máme až dosud jen některá ze základních děl.[27] Většina materiálu — a bohužel je nutno říci: převážná většina — je dosud zakleta v objemných svazcích rukopisů a zůstává proto velkým úkolem jak pro právní historii, tak i pro dějiny politických nauk postupně je přibližovat odborné i širší čtenářské veřejnosti, ať už kritickými edicemi nebo podáním jejich rozboru a obsahu. Ediční činnost, již sama o sobě velmi obtížná, je ještě více znesnadněna rozptýleností rukopisů, ze značné části uložených v cizích knihovnách a archivech. Tuto překážku překonati bude možno jen prohloubením mezinárodní vědecké spolupráce.

Na tomto úseku práce bude třeba úzké spolupráce s historiky, archiváři a znalci středověké literatury latinské i české. K závažnějším úspěchům se nelze dopracovati bez základních znalostí středověké filosofie-theologie a vůbec literatury scholastické. Badatel se nesmí dát odstrašit těžkopádností traktátů psaných scholastickou formou. Z nich se pozornému čtenáři brzy vyloupne jádro živého a bojovného střetání politických stran doby. Nutno bude věnovati samozřejmě pozornost literárním i kazatelským projevům všech střetajících se stran, i polemikám protihusitsky zaměřeným, neboť jen v celkovém poznání literárního boje, který je výrazem boje politického, bude možno s plným porozuměním řešiti obtížné otázky husitské právní ideologie.

Zde nevystačíme s pouhým juristickým rozborem památek. Celkové probádání dějinného úseku jako předpokladu pro posuzování právnické je nesporné. Vyplývá to z dvojí nutnosti. První je zásadní methodická: bezpečné poznání hospodářské základny zkoumané doby, politického života i konkretních událostí dějinných, jichž je právo odrazem, je bezpodmínečně potřebné i pro práci právníkovu. Druhá nutnost je dána potřebou pokud možno úplného zvládnutí materiálu, který je — jak bylo řečeno — jen málokdy povahy vysloveně právnické. Bude proto nutno prostudovati i prameny zdánlivě hodně odlehlé, ve kterých budou nalezeny někdy jen malé zmínky, z nichž by bylo možno na právo usuzovati, avšak i této zdlouhavé práce se právník musí chopit, aby splnil řádně svůj úkol heuristický. Příčinou toho je nepostačující dosavadní zpracování látky s hlediska práva a státu. Právník tak bude přinucen někdy se zabývati řadou vedlejších otázek politické historie nebo sdružených zvláštních věd historických,[28] aby v množství za-

---

[27] Nemáme vydáno ještě ani celé dílo Husovo. O mezerách ve vydáních Husových spisů se lze přesvědčit ze soupisu jeho díla. — F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Husi, Praha 1948. Tím méně máme přístupny knihy jiných velkých představitelů husitských nauk.

[28] Používáním tohoto termínu ve smyslu výkladu Václava Vojtíška, O vývoji me-

chovaného a z valné části ještě nevydaného materiálu si mohl razit cestu pro poznání právnické.

Před právníkem leží množství problémů buď vůbec neřešených nebo jen nedostačujícím způsobem. *Výběr themat*, která je třeba zpracovati nebo aspoň si jich podrobněji povšimnouti, ukáže plasticky, jak velká práce čeká tu právní historiky a jak pestrý bude program jejich studia.

I. Kromě poznání hospodářských a politických poměrů celého období a určení třídního charakteru husitských stran bude nezbytným základem právně historické práce především také studium theorií státu a práva, jak je lze vyzkoumati z husitské publicistiky. Středem pozornosti bude dílo velkých politických spisovatelů a kazatelů v čele s M. Janem Husem, Janem Želivským, M. Jakoubkem ze Stříbra, zlomky chiliastických projevů táborských a pro pozdější dobu i spisy M. J. Rokycany. Zvláštní důležitost budou míti pro počátky hnutí díla právníka M. Mikuláše z Drážďan, dále pak právnické spisy M. Jana z Jesenice i právnicky bohatě fundované projevy diplomata M. Petra Payna.

Universitní disputace ukáží theoretické zájmy mluvčích pokrokového hnutí, zatím co pozornost soustředěná na literaturu postillovou přinese výsledky v poznání, jakým způsobem kazatelé formulovali a spolutvořili veřejné mínění. Srovnání projevů různých stran pak pomůže i k poznání rozdílnosti jejich názorů a tím i k poznání rozdílnosti jejich politických cílů a zájmů.

II. Upozorniti je třeba na význam studia českého státu a jeho formy v době husitské.[29] Avšak kromě celého státu, jeho vlády a správy zaujmou i jednotlivé politické útvary husitské, zejména táborský a sirotčí svaz a systém jejich organisace. Zvláštní zřetel bude jistě věnován povaze prvotního Tábora a jeho revoluční ideologii chiliastické, ze které vzešel dějinně významný pokus o vytvoření republiky spotřebního komunismu.

Dalším úkolem bude prozkoumati poměr husitských theorií i politické praxe k monarchické formě státu. V popředí zájmu bude zejména serie pokusů o získání polského panovníka na trůn český a vzájemný poměr obou států, při čemž bude třeba znovu probrati politické důvody polské kandidatury. Státoprávní povaha obojí vlády knížete Zikmunda Korybuta v Čechách je dalším problémem, který má právník objasnit, stejně jako poměr Čechů ke králi Zikmundovi během revoluce i po ní a jeho uznání za českého panovníka v r. 1436.

Do téže souvislosti patří i skutečnost pro první léta revoluce zvláště závažná, totiž vláda města Prahy nad velikým úsekem Čech, kdy na místě královském stojí v čele království. Vykonává panovnická práva, zmocňuje

---

thody diplomatické a jejích potřebách, Sborník historický II, Praha 1954, str. 35, místo nepřesného staršího označení »pomocné vědy historické«.

[29] Některé otázky s tím souvisící se pokouším řešit v článku Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, zmíněném v poznámce 21.

se regálů, vydává městům privilegia a je tak představitelkou monarchie — bez panovníka a na panovníkově místě. Tento problém je nyní již natolik znám a prozkoumán, že je zralý k řešení monografickému.[30]

Pro posouzení struktury státu bude důležité pozorně sledovati i povahu čtyř artikulů pražských jako ústavního zákona celého státu v době revoluce, pokud jest v husitské moci, a rovněž i ústavní povahu kompaktát jako mezinárodně uznaného základu poměru českého státu k církvi. Vyzvedne se jistě i skutečnost, že po odvolání kompaktát papežem jsou přesto základem právních poměrů v českém státě a nezávisle na církvi jako platný zákon uznávána a zachovávána.

Při probírání pramenů z období revoluce se velmi často setkáváme s termínem »obce« ve velmi různých souvislostech a s nejrůznějším obsahem. Tímto termínem je označena řada institucí od sebe mnohdy odlišných. Protože jde o označení tak zhusta se vyskytující, bude třeba »obcím« věnovati podrobné prozkoumání, neboť tím bude získán klíč k poznání systému husitské organisace a správy.[31]

III. Jen právník může s úspěchem řešit otázku soudnictví v českých zemích. Skutečnost je, že soud zemský i dvorský byly mimo činnost, že desky byly odvezeny z Prahy[32] a vrátily se tam až po revoluci při obnově soudů za krále Zikmunda. Přesto však o právní jistotu bylo postaráno jinak. Především pružně působily soudy městské; knihy městské byly úředními záznamy, do kterých se zapisovaly i údaje o jednáních právních, které by jinak svou povahou do nich nepatřily. Desky byly nadto nahrazeny zvláštními formami záruk smluvních, které po obnovení desk byly schopny vkladů. Pozornost vzbudí i organisace soudnictví stejně jako theoretické spisy a zmínky o procesu a soudnictví, kterých je více, než by se na první dojem předpokládalo. Za závažnou otázku je nutno míti i zrušení církevního soudnictví, kde bude třeba dobře poznati politickou povahu tohoto revolučního zákroku proti církvi a její moci.

IV. Nesporně novou společenskou funkci dostalo trestní právo. V popředí zájmu bude na svou dobu převratné zrušení trestu smrti i jeho theoretické odůvodnění. Velká literatura traktátová má četné zmínky o této věci; je sice z části známa, přece však dosud čeká na soustavné zpracování, zejména

---

[30] Zcela nedostačující je práce Simona Bindra, Die Hegemonie der Prager im Hussitenkriege I.—II., Praha 1901—1903, věcně chatrná a německy nacionalistická, jež byla podrobena tvrdé a zasloužené kritice Jaroslavem Gollem ve Věstníku královské české společnosti nauk, 1901, č. X.

[31] O objasnění »obcí« se první pokusil Friedrich v. Bezold, K dějinám husitství, přel. A. Chytil, Praha 1914, str. 68—70. Nejvíce materiálu je shrnuto u Rudolfa Urbánka, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, v prvé kapitole. Cenné jsou zmínky Vaněčkovy v cit. učebnici, kap. 61, str. 112—113, kde ukazuje na převratný význam tvoření »obcí«.

[32] Za zmínku stojí, že v r. 1422, kdy byly desky zemské chovány na hradě Karlštejně, se pokoušeli Pražané s Korybutem usilovně hradu dobýti; jistě nejen proto, že byl nepříjemnou oporou nepřátelské moci v tak těsné blízkosti Prahy, nýbrž i proto, aby se zmocnili desk.

na rozeznání politických kořenů tak závažného nového chápání funkce trestu. Za zmínku stojí, že tento názor prosazuje právě husitský střed a levice. Dalším polem zajímavým s hlediska práva trestního je praxe konfiskační, prováděná husitskými městy proti zrádným katolickým měšťanům (která má ostatně i zvláštní význam pro soukromé právo při nabývání těchto statků novými husitskými vlastníky).

Východiskem pro studium trestního práva husitského období je čtvrtý artikul pražský o stíhání zjevných hříchů. Přesné zhodnocení jeho politického smyslu, obsahu i genese (táborský původ!) je předpokladem pro pochopení husitských theoretických názorů na trestní právo.

V. Neméně zajímavé bude studium soukromého práva. Pozornost se soustředí především na právo vlastnické a zvláštní kapitolou bude vlastnictví v chiliastickém Táboře. Při změnách ve vlastnictví statků církevních i nemovitostí městských nepostačí jen určovati jejich rozsah a poznávati osoby, které je nově dostávají, nýbrž je třeba především rozeznati, zda a do jaké míry doznává vlastnictví jako instituce právní ve svém obsahu, společenské funkci a podstatě změn. Avšak i jiné instituce práva soukromého je třeba poznat, aby se dala vyčerpávajícím způsobem provést analysa celého tohoto oboru práva.

Převratné je tu především zrušení věčných rent, jak je provedla revoluce v Praze a jak byl toho theoretickým obhájcem zvláště Jakoubek ze Stříbra. Je to thema, které je již možno zpracovat s nadějí na plný úspěch, neboť je k disposici větší počet prací z dějin hospodářských i politických, které k němu shrnují velký materiál pramenný.

VI. Mimořádnou péči je třeba věnovati poznání poměrů mezi vrchnostmi a poddanými. Právní poměry poddaných jsou ukazatelem jejich postavení sociálního a pro srovnání s obdobím předrevolučním i dobou pozdější bude nutno sledovati je v daleko širším úseku časovém než u jiných institucí. V této otázce je v literatuře dosud veliký a mnohdy zbytečný zmatek, který je třeba odstranit, rozhodnouti na základě širokého materiálu pramenného, jaké bylo právní postavení poddaných jak na panstvích církevních, tak i na statcích vrchností světských, a přispěti tak k řešení »selské otázky v husitství« závažným a možná přímo základním podílem.[33] Předpokladem pro úspěšné splnění tohoto úkolu je důkladné probádání právního postavení poddaných ve stoletích dřívějších, zejména ve století čtrnáctém, na základě přísné kritiky pramenné. V tomto směru bude třeba naše dosavadní znalosti podstatně doplnit a prohloubit.

Z jednotlivých otázek bude třeba sledovati se zvláštní pozorností jednak úroky placené poddanými vrchnostem, jednak selské odúmrtí, o nichž byla

---

[33] Jest litovati, že obsáhlá práce Frant. G r a u s e, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I, Praha 1953, právě při posuzování právního postavení poddaných má značné nepřesnosti a mezery.

vedena veliká polemika a pokrokoví spisovatelé proti nim velmi útočně vystupovali, při čemž závažné místo patří i právníku Kunši z Třebovle.[34]

Dnešní názor vědecké literatury je, že poměry poddanstva se po celou dobu před husitskou revolucí horšily a že husitství tuto tendenci aspoň dočasně zastavilo. Za upozornění stojí, že právně historické literatuře byla tato věc naprosto samozřejmá již před více než půl stoletím.[35]

VII. Školení právníci hráli přes svou malou početnost v husitském revolučním hnutí roli nikoli nevýznamnou. Bude proto úkolem právních historiků osvětliti jejich působení. Kde není postačujících vědeckých životopisů a soupisů literární činnosti, je třeba je pořídíti (tak u M. Jesenice). Rozbor nejvýznamnějších děl s náměty právnickými, poznání vědecké výzbroje právníků a okruhu literatury, které používají, a jejich citátového aparátu přispěje svým podílem k seznámení s husitskou literaturou vůbec. Zaujme tu zejména pestrý rejstřík právnických themat probíraných při disputacích na pražské universitě. Politickou roli právníků bude zejména možno oceniti objasněním jejich poměru k lidovému hnutí a jednotlivým stranám husitským a určením, pokud se theoretické jejich úvahy shodují s názory lidovými a pokud jsou s nimi v rozporu.

VIII. Konečně patří k povinnostem právního historika přispěti svým podílem k vyzkoumání mezinárodního významu husitského revolučního hnutí. Husitství mělo významné místo i při tvorbě práva okolních států a některých ustanovení církve. Půjde tu nejen o obtížné prozkoumání, zda proniká i husitská právní ideologie mezi lid okolních zemí, nýbrž i o zjištění, jak reagovalo zákonodárství na nutnost vypořádati se se skutečností husitského revolučního hnutí. Zejména v Německu a v některých obdobích i v Polsku byla vydána řada předpisů, nejvíce hrozících tresty těm, kdož budou husity podporovat. Zákazy obchodu s Čechami jsou opřeny často textově o kanonické předpisy zákazu styku se Saracény.

K nejkrásnějším kapitolám nejen z husitství, nýbrž vůbec z našich národních dějin, patří mocenské, diplomatické i morální vítězství husitů, když si vynutí po dlouholetém boji slyšení na koncilu, který musí zrušit všechny klatby a po prvé v dějinách církve nikoli odsuzovat a autoritativně rozkazovat, nýbrž polemisovat a přiznávat i odpůrci pravdu. Je to závažný mo-

---

[34] O jeho traktátu proti odúmrtem posledně M. Boháček, Il diritto romano propagatore della libertà nel trattato del vicario generale di Praga Mag. Cunsso dell' anno 1388, Atti del congresso internazionale di diritto romano e di storia del diritto 1948, I, str. 407 až 426, Milano 1951.

[35] Jaromír Čelakovský, Povšechné české dějiny právní, str. 160: »Za Václava IV. šlechta zmocnivši se na čas správy zemské i krajské, osobila si všechno „právo královo" nad lidem poddaným, utlačujíc jej všelijak a duchovenstvo ji v tom následovalo, takže společenské a hospodářské poměry lidu selského staly se tou měrou nesnesitelnými, že vedly k velkým převratům ve válkách husitských.« Bohuš Rieger, Krajské zřízení v Čechách I, str. 50: »A již skutečně vítězili v nich (t. j. páni ve snahách protikrálovských) vůči slábnoucí moci královské, zvláště na útraty stavu městského a ještě hůře ku porobení obecného lidu; toliko mocná národní revoluce husitská na nějaký čas zadržela zdar těchto panských snah.«

ment při sledování poměru českého státu k církvi, který je rovněž málo zpracovaným úsekem našich právních dějin.

Kromě themat zde uvedených je jistě celá dlouhá řada dalších problémů, s nimiž se bude právník vyrovnávat ať již v drobných či rozsáhlejších monografiích nebo aspoň při jiné práci jako s vedlejšími otázkami. Na zpracování čekají husitské nauky o dovolenosti a spravedlnosti války i pravidla pro vojenské zřízení; poměr husitů k právu kanonickému a užívání předpisů kanonických při argumentaci v polemikách; organisace financí a mincovnictví atd. atd. Není přehnáno tvrzení, že právníci se budou muset seznámit s dějinami celého husitství po všech stránkách, aby mohli zodpovědně vytvořit vědecky hodnotné výsledky pro poznání státu a práva. Není snad ani jediného úseku velké problematiky revolučního hnutí, který by zájem právníkův mohl vynechat a ke kterému by právník neměl příležitost i se svého hlediska podstatně přispět. Bude pak třeba požadovati i od literatury historické, aby si hlouběji všímala otázek státu a práva, než se dálo dosud, a aby si byla lépe vědoma jejich významu pro celkové pochopení smyslu i vývoje revolučního hnutí.

Práce právníkova nebude marná a bez obecného užitku. Přinese prospěch pro historii státu a práva i pro ostatní obory historické, které tak najdou rozřešeny problémy, s nimiž by se samy nemohly vyrovnat v úplnosti a v plném proniknutí k jádru věci, čímž i pro jejich činnost bude podán velmi významný příspěvek. Výsledkem bude nejen obohacení našeho vědění o minulosti českého státu a práva v období pro další vývoj nesmírně důležitém, nýbrž i poznání hlubokých a tvořivých lidových tradic i v oboru státu a práva.

Tato práce se však svým rozsahem a závažností vymyká možnostem jedince. Bude k ní třeba většího počtu pracovníků právnicky dobře vzdělaných a s dobrou erudicí historickou, kteří společně přispějí k celkovému pohledu na naši vrcholnou epochu dějinnou.

»ZÁŠTÍ« V ČECHÁCH V POLOVINĚ 15. STOLETÍ

Valentin Urfus

Běžnou a denní událostí v životě starší feudální společnosti byly drobné války a boje mezi feudály. Neustálá a téměř nepřetržitá válčení mocných velmožů, drobných rytířů i měst naplňovala »svým hlukem« opravdu celý středověk.[1] V nich se projevovaly a řešily především rozpory uvnitř vládnoucí feudality mezi jejími příslušníky navzájem. Tento společenský jev vlastní středověkému feudalismu měl však ještě jednu pro vývoj společnosti velmi významnou stránku. Byl totiž i zvláštní — mimo běžný pozemkově vrchnostenský poměr stojící — formou, ve které se konkretisoval feudální útlak přímých výrobců.

V českém feudalismu je možno tento vývoj dobře sledovat zvláště v 15. stol. Český jazyk této doby si dokonce vytvořil svůj zvláštní výraz pro období, kdy drobné války mezi feudály nabyly takové míry, že ochromily funkci ústředních orgánů českého feudálního státu. V tehdejší dikci bylo takovéto období dobou, kdy »práva nejdou«.[2] Nejtypičtěji tomu bylo u nás v posledním desetiletí před polovinou 15. stol.

V Čechách tehdy však nepřestala s hlediska šlechty »práva jíti« po prvé. Český zemský soud jako hlavní článek v mechanismu českého feudálního státu nefungoval již v předcházejícím období vlastního rozmachu husitského revolučního hnutí a později až do opětného nastolení královské vlády. S podobnými poměry je možno se také setkat ve starších dobách za bojů panských jednot proti Václavovi IV. a v počátcích lucemburské vlády v Čechách.[3]

---

[1] Srv. Engelsovu charakteristiku, jak ji podal na počátku své práce »O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoasie«, str. 7. (dle vydání: Praha 1951).

Českému »záští« je do určité míry analogická germánská »Fehde«, o níž v současné době existuje rozsáhlá literární produkce. Pojem »Fehde« je však v německé oblasti širší, neboť zahrnoval různé formy právem uznaného soukromého nepřátelství, počínaje primitivní mstou a konče soukromými válkami feudálních rytířů.

[2] R. Urbánek, Věk poděbradský, I., str. 470 (Laichtrovy české dějiny, III., 1., Praha 1915) a St. let. čes. 118.

[3] Nepokoje a války feudálů v zemi byly vždy překážkou právních jednání. Proto bylo na tuto okolnost rozličně pamatováno. Srv. n. př. Rtt, I., č. 23. (str. 10.) (1318) — soudní rok je stanovován pro každý případ — »sive sit gwerra sive non«. Podobně jindy je umlouváno (J. Emler, Decem registra censuum . . . Praha 1881, str. 277): »Verum si ego

Poslední desetiletí prvé poloviny 15. stol. se však v jednom podstatně odlišuje. Zatím co jindy ustala činnost zemského soudu jako faktický následek revolučního výbuchu nebo vnitřních zmatků a politických bojů, došlo ve čtyřicátých letech k zastavení činnosti zemského soudu přímo z rozhodnutí předních zástupců vládnoucí feudality. Sněmovní usnesení, kterým bylo takto rozhodnuto, je známý »mírný list« z r. 1440.[4]

Pozadím »mírného listu« byly zájmové rozpory stranických skupin šlechty, v nichž se zvolna rýsovaly počátky pozdějších velkých šlechtických stran — poděbradské a strakonické jednoty. Silná a mocná strana utrakvistické šlechty opřená hlavně o východ země, která Albrechtovu vládu od počátku neuznávala, se snažila ze situace vzniklé jeho smrtí vytěžit pro sebe co nejvíce. Především šlo o to vypořádat se se všemi zisky a výhodami, které získali Albrechtovi stoupenci za jeho vlády a zvláště zamezit jim nadále, aby mohli využít proti svým protivníkům mocenských posic takto získaných, t. j. především zemského soudu. Vedle restituce poměrů, jaké byly před Albrechtovou vládou, měl politický program utrakvistické šlechty i jasnou perspektivu. Byla jí dokonalá organisace vlastní strany po stránce mocensko-politické. Ptáček z Pirkštejna a ostatní předáci utrakvistické šlechty v Čechách sáhli z jara r. 1440 k tehdy obvyklé a obecné organisační formě sdružování šlechty, kterou lze najít ve feudální Evropě všude tam, kde ústřední panovnická moc byla slabá — k organisaci na podkladě krajských landfrídních smluv.[5]

Z těchto příčin vzešel ve čtyřicátých letech 15. stol. v Čechách stav, kdy »práva nešla«, kdy ústřední orgány státu nefungovaly a z ústředního aparátu státu zbylo opravdu jen pouhé torso. Výjimku tvořila ovšem města, kde soudily nadále městské soudy, a patrimoniální jurisdikce pozemkově vrchnostenská. Rozhodujícím elementem v životě tehdejší české feudální společnosti se stalo otevřené a ničím nezastřené násilí. Násilí bylo užíváno jako prostředku ke skutečnému kořistnictví i jako násilné svépomoci k takovým cílům, o jejichž dosažení by bylo bývalo jinak usilováno na soudě cestou soudního řízení. V drobných válkách tak docházela plného uplatnění ničím nespoutaná zvůle a libovůle jednotlivých feudálů, toužících po bohaté kořisti a prosazujících svoje domnělé nebo skutečné nároky mečem s pomocí svých vojenských družin a služebníků. Plenění vesnic, zákeřné přepady, věznění zajatců na hradech — to vše se stalo běžnou denní skutečností.

Teodoricus vel mei heredes in terminis supranominatis ad ecclesiam supernominatam . . . afferre seu transmittere secure non poterimus generali gwerra tere impediente . . .«.

[4] Mírný list byl datován 29. lednem 1440. Zastavení činnosti zemského soudu se týkal jeho čl. 14. (podle vydání v AČ I., str. 248.): »Item úřady, kteříž jsú u desk zemských, poňavadž krále nemáme, ty také ze spolka stavujeme a zdvihámě, až do pána a krále budúcího, anebo obecnieho o to svolenie.« O jeho významu srv.: B. R i e g e r, Zřízení krajské v Čechách, Praha 1889, I., str. 75.; R. U r b á n e k, op. cit., str. 459.; nejnověji o významu mírného listu pro právního historika srv. J. K e j ř, Dějiny státu a práva v husitském revolučním hnutí — závažný úkol právní historie (srv. v tomto svazku Právněhistorických studií).

[5] K tomuto hodnocení srv. U r b á n e k, op. cit., str. 467. a n., str. 470. a n.

Jakkoli vzájemné boje a války feudálů byly namnoze jen výrazem jejich kořistnictví a zvůle, přece zde existovala určitá pravidla, která vzájemně se potírající protivníci zachovávali nebo o jejichž zachovávání se alespoň ve veřejnosti snažili vzbudit zdání.

ZÁŠTÍ A OPOVĚĎ

Vzájemná nepřátelství jednotlivých feudálů uskutečňovaná válečnými a kořistnými akcemi vojenských mocí obou soupeřů neměla v našem feudalismu jednotného názvu. Nejčastěji se snad pro ně užívalo označení »záští«, které bylo přijato i v dnešní historické literatuře. Téměř stejně často se však vyskytuje i termín »válka« nebo jeho slovesná varianta »váleti s někým«.[6] Označení »válka« pro soukromá nepřátelství jednotlivých feudálů nám však dovoluje zároveň velmi dobře vytknouti hlavní a zásadní odlišnost toho, jak ozbrojené nepřátelství (válku) chápalo feudální právo na rozdíl od dneška. Zatím co dnes je válka zpravidla mezistátním konfliktem, upravovaným normami mezinárodního práva válečného, připouštělo feudální právo také, aby každý politicky plnoprávný člen feudální společnosti vedl válku s kteroukoliv druhou stejně kvalifíkovanou stranou. Válku v právním slova smyslu vedli mezi sebou nejen králové jako hlavy feudálních států, nýbrž i jednotliví šlechtici v rámci téhož feudálního státu. Vedle šlechty vedla války i města, a to jak mezi sebou, tak i se šlechtou.

Přes toto zásadní a pro raně feudální právo typické stanovisko, nedovoloval však od určité doby každý feudální právní řád soukromé války. S více nebo méně výraznou tendencí omezit soukromé války se setkáváme zpravidla u silné feudální monarchie, která v nich právem cítila odstředivé síly feudálů udržující feudální rozdrobenost a roztříštěnost. V takovýchto dobách byl vynucován naopak obecný mír v zemi, t. j. stav vzájemného souladu mezi feudály čili opak nepřátelství.[7] U nás dokladem toho je pacifikační úsilí

---

[6] Dokladů na všechny uvedené termíny je mnoho. K »záští« srv. n. př. mírný list, kde se dokonce rozeznává »záští obecné« a »záští zvláštní« (čl. 9.). Měl se tím patrně odlišiti boj stran po Albrechtově smrti a snad i ještě za jeho života od individuálního záští dvou šlechticů. Dále srv. B. R y n e š o v á, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, II., Praha 1932, str. 359 (č. 412 1444): »Rač věděti, žeť jsem se sježděl s knězem Bedřichem o ta zaštie, kteráž mám s panem . . .«. Jindy se opět hovoří o »záští, nechuti a nesnázích« (AČ II., str. 270, 1450). Termín »záští« pro označení válek mezi feudály užíval již R i e g e r (n. př. op. cit., I., str. 80, kde hovoří o záštích a záhubách). Nejnověji a nejdůsledněji jej užil V. V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 174. K terminu »válka« srv. n. př. Listář II., str. 155 (č. 198 1442): »Poňavadž Táborští pravie, že sě jim to v příměří stalo a pán praví, že v válce odevřité bez příměří . . .«; na »váleti« srv. n. př. AČ II., str. 432 (1446), podobně AČ III., str. 44. (1447).

[7] K pojmu míru srv. V a n ě č e k, op. cit., tamtéž. Prvým a nejdůležitějším činem nového krále Jana Lucemburského je v pojetí kronikáře Petra Žitavského to, že »pacem in regno Bohemie ordinaverit« (Fontes, IV., Praha 1882, str. 175). Po míru volá tentýž kronikář verši: »O pax quam dulces epule tibi sunt, quia mulces. Celos quam terras cum tu scis pellere gwerras« (str. 143). Hlavním charakteristickým rysem stavu království v počátcích lucemburských je, že »florebat pax in Boemia, iustitiaque viget«.

Karla IV. hned na počátku jeho vlády v Čechách. Podobně byla motivována i některá ustanovení jeho kodifikačního pokusu.[8]

Ale i tehdy, kdy feudální právo takovýchto omezení ještě neznalo, nebyl vždy jakýkoliv násilný čin jednoho činitele považován za válku v právním slova smyslu. K tomu, aby takovéto nepřátelství bylo považováno za válku, bylo třeba, aby byla zachována určitá pravidla a náležitosti, jak je předepisoval feudální obyčej. Nebylo-li těchto podmínek dbáno, byla takováto činnost považována za protiprávní a nedovolenou, ba přímo za trestný čin.

Každé nepřátelství, které mělo být řádnou, dovolenou a právem uznanou válkou, musilo být především formálně započato. Tak tomu bylo běžně i v našem 15. stol. Za formální započetí záští byl všeobecně považován t. zv. opovědní list. Skutečným záštím v právním smyslu bylo tedy jen takové záští, které bylo řádně opovědeno, t. j. oznámeno protivníkovi. V každém jiném případě byl násilný čin odtud plynoucí naopak prohlašován za delikt na př. »výboj« nebo »loupež«.[9] Záležitosti šlechtické cti, které i jinak hrály ve feudálním světě velmi významnou a důležitou roli, docházely uplatnění i při soukromých nepřátelstvích. Proto také zpravidla jedna z válčících stran se snažila očernit svého protivníka tím, že jej obviňovala z toho, že spáchal násilí, aniž předem vypověděl nepřátelství. Takovéto obvinění bylo útokem na protivníkovu čest.[10]

Kromě formální opovědi byl k vypovězení nepřátelství požadován ještě určitý zvláštní důvod. Často slyšíme o tom, že jeden šlechtic vypověděl druhému válku, aniž ten, kterému bylo opovědeno nepřátelství, měl k němu nějaké »viny«. »Vina«, která byla požadována k vypovězení nepřátelství,

---

[8] Srv. Majestas Car., čl. XXXV. (Codex jur. Boh. II., 2).

[9] Srv. AČ II., str. 35—6 (1449). Aleš ze Šternberka píše Oldřichovi z Rožmberka o násilných akcích, kterých se dopustil Jindřich z Kolovrat na členech jednoty poděbradské. Násilné akce Kolovratovy jsou »noční lúpeží a výbojem«, neboť se jich dopustil v příměří mezi oběma jednotami. Velmi dobrým příkladem je dále korespondence Oldřicha z Hradce z r. 1448 (AČ IV., str. 12—13 a n.), v níž si stěžuje, že Jiří z Poděbrad zajal jeho otce Menharta, aniž mu dříve opověděl nepřátelství. Srv. dále AČ II., str. 288—289 (1451): »... toho jsme my nepoznali, ani nepoznáváme, by v tom pan Jiřík co proti příměří a proti úmluvám učinil; než učinil jest v tom záští, jako nepřietelí svému řádně«. Násilí proti poddaným od cizí vrchnosti a jejich úředníků je pychem, zřejmě proto, že nebylo opovědeno (AČ IV., str. 399 1443). Zabití v příměří je »mordem neřádným« (R y n e š o v á - P e l i k á n, Listář IV., Praha 1954, str. 173 1450 č. 232). Odnětí Lokte p. z Ilburka Šlikem se stalo »nešlechetně a zrádně«, neboť Šlik neměl na Ilburka »žádné péče«, jak píše Aleš ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka v r. 1448 (srv. AČ II., str. 419 a n.; k celému případu odnětí Lokte srv. i Ú r b á n e k, op. cit., III., 2., str. 158).

[10] Jak šlechtická záští souvisela s feudálním pojmem šlechtické cti, velmi dobře ukazuje opět korespondence Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad po dobytí Prahy v r. 1448. Oldřich žádá Jiřího, aby propustil jeho otce a vytýká mu, že otce zajal, aniž mu opověděl. Neučiní-li tak, hrozí Oldřich Jiřímu, že bude »všem dobrým lidem žalovati i rozpisovati pánóm i kniežatóm okolním, kterak jemu a jeho otci nepravost učinil«. Oldřich tedy hrozil ústním i písemným »haněním«. Podobně bylo n. př. agitováno asi proti Oldřichovi z Rožmberka, když zajal Jana Smila z Křemže (srv. stížný list bratří Příbíka a Jiříka z Křemže z r. 1445 — Listář III., str. 1., č. 1.). Velmi typickým je i doklad ze sedmdesátých let 15. stol. o záští Racka Kocovského s Budějovicemi. Hlavní obranou Budějovických bylo, že »jim bral neohradiv své cti«. K tomu velmi charakteristicky dodávají, že prý svoji čest zachovali lépe ve svém stavu než jiní ve svém (srv. AČ IV., str. 85., č. 32. 1475—6).

mohla být skutečností nejrůznějšího druhu. Všeobecně možno říci, že »vinou« byl rozuměn důvod k násilné svépomoci.[11] Takovouto »vinou« bylo nejčastěji předchozí neodůvodněné násilí z druhé strany. Poškozený prohlašoval útok za násilí bez opovědi, za bezpráví, »výboj« a žádal náhradu. Škůdce však takovýto názor odmítal. Poškozený mu tedy vypověděl záští, neboť škůdce měl k němu »vinu«. Uvážíme-li však, že ve čtyřicátých letech nebylo ve skutečnosti nikoho, kdo by mohl nějak závazně rozhodnout, která ze stran v takovémto případě mohla skutečně tvrdit, že má důvod k vyhlášení nepřátelství, je celkem jasné, že tento požadavek měl spíše účel vzbudit dojem, že v záští jde o »spravedlivé« nároky, než aby byl významnou kvalifikační skutečností. Potvrzuje to i okolnost, že »vinou« mohla být i skutečnost immateriální nebo domnělé povahy. Záští bylo na příklad vypovídáno proto, že protivník vypovídajícímu domněle škodil u některého významného činitele feudálního státu nebo politického života.[12]

V naprosto volném a ničím neomezeném provádění záští bránila ve čtyřicátých letech 15. stol. jedině landfrídní organisace. Landfrídní organisace vznikla v Čechách hned z jara 1440 přímo na podkladě mírného listu, který byl jakýmsi generálním landfrídem pro celou zemi.[13] Jejím základem se staly krajské landfrídy, uzavírané nejdříve mezi šlechtou východočeských krajů. Landfrídní organisace měla především stmelovat a organisovat šlechtické stranîky a sdružovat jejich vojenskou moc. Její úspěch tedy závisel od toho, jaká byla konkretní situace v tom nebo onom kraji. Tak na východě, kde většina šlechty a měst byla utrakvistická, ustavily se landfrídy poměrně nejpevněji. Naproti tomu jinde, zvláště na jihozápadě Čech, kde

---

[11] Velmi dobrým příkladem je opět vzájemná korespondence Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad po dobytí Prahy z r. 1448 (srv. AČ II., str. 15 a n.) Oldřich si stěžuje, že Jiří zajal jeho otce Menharta, aniž Menhart měl k němu nějaké »viny« a aniž Menhartovi opověděl. Chtěl prý jej tak »svévolně bez viny utisknúti proti řádu, obyčeji a právu země této«. Srv. dále AČ III., str. 25. (1443): Mikuláš Trčka žaluje Oldřichovi z Rožmberka na Rakušany, že spáchali násilí, aniž se Trčka něčím »provinil« proti rakouskému vévodovi nebo rakouské zemi. Protože nebylo takovéto »viny«, je spáchané násilí »bezprávím«. Trčka prohlašuje, že nemíní tuto věc déle snášeti a odpoví prý násilím sám. Jiným typickým případem bylo záští mezi Ješkem Svojanovským z Boskovic a Pertoldem z Lipé. Ješek odňal Pertoldovi v r. 1449 rajhradský klášter, který tento měl v »opravě« a v »držení«, aniž Pertold měl na Ješka »nějaké péče«. Ješek počal nepřátelství bezdůvodně (aniž měl k p. z Lipé nějaké »viny«). Nepřátelství však nadto započal ještě bez opovědi. Násilné dobytí kláštera bylo uskutečněno ve čtvrtek a opovědné listy Ješek zaslal teprve v neděli. Velmi dobře tu vystupuje i spojení se záležitostmi šlechtické cti. V dopise Jindřicha z Lipé, kterým Jindřich informuje o celé věci jihlavský sněm, se výslovně praví, že se Ješek dotýká cti svého protivníka (t. j. Pertolda z Lipé). Proto prý také bratr Pertoldův, Jindřich z Lipé, o celé věci sněm informuje (srv. AČ II., str. 258—9, 1449). R. 1448 (AČ II., str. 420) si stěžuje Šlik na Viléma z Ilburka, že »on ten kraj vždy hubil, bráním a pálením, nemaje k nám a zvláčše ke mně žádnú vinu spravedlivú«. Podobně si stěžuje Aleš ze Šternberka, že »nemaje k synu mému nižádné viny, svévolně JMt jemu jest opověděl . . .« (AČ II., str. 26., 1448). Jan z Cimburka v r. 1449 píše o Ješkovi Svojanském, že »zemi naši hubie svévolně, neb bohdá žádněj v pravdě vinny k této zemi nemá . . .« (Listář IV., str. 87, č. 108).

[12] Srv. AČ II., str. 416—7 (1447).

[13] Je to velmi dobře patrno z úvodu krajských landfrídních zápisů. Srv. čl. 1. landfrídu kraje boleslavského (AČ I., str. 250) a zápis landfrídu čtyř spojených krajů — kouřimského, čáslavského, chrudimského a hradeckého — čl. 1. (tamtéž, str. 257).

nebylo mezi šlechtou stranické jednolitosti, landfrídní organisace nenabyla nikdy takového významu.[14]

Krajský landfríd byl uzavírán smlouvou mezi shromážděnou šlechtou a zástupci měst kraje. Obsahem těchto smluv byl především závazek míru a pokojného řešení vzájemných sporů mezi jednotlivými účastníky landfrídu.[15] Požadavek vzájemného míru byl nutný, měl-li landfríd vystupovati navenek k prosazení zájmů šlechty v něm sdružené s náležitou vahou. Landfrídní smlouvy neměly být závazné jen pro signatáře, nýbrž i pro osoby nepřítomné na krajském sjezdu, kde byl landfríd uzavírán. Takovéto osoby měly do určité lhůty zaslati svoje přiznávací listy.[16] V landfrídních smlouvách byly konečně vyhlašovány i sankce na všechny rušitele landfrídu nebo na osoby ze šlechty, které k landfrídu svého kraje odmítly přistoupit.[17]

K tomu, že budou mezi sebou zachovávat vzájemný mír, se příslušníci vládnoucí feudality nezavazovali ve čtyřicátých letech 15. stol. jen v landfrídních smlouvách. S podobným závazkem se setkáváme i v jiné svérázné organisační formě české šlechty — v šlechtické jednotě. Strakonická jednota, která hrála tak významnou roli v politickém životě čtyřicátých let, byla po této stránce vlastně také jakýmsi landfrídem. Ovšem landfrídem vybudovaným ne na teritoriálním podkladě kraje, nýbrž na základě osobního spolku. Členové jednoty přijímali na sebe rovněž závazek vzájemného míru a pokojného řešení sporů.[18] Jednota se od landfrídu po vnější stránce lišila především tím, že ve smlouvě, kterou se jednotníci mezi sebou sdružovali, byl otevřeně formulován bojový a konkretní cíl šlechtické strany, která jednotu tvořila. Jinak však soudobý názor zřejmě mezi jednotou a landfrídem rozdílu nečinil.[19] Podobně jako strakonická jednota byla uvnitř organisována i jednota poděbradská, která se vytvořila přímo ze svazu východočeských landfrídů.[20] Landfrídní organisace, jsouc ve čtyřicátých letech převážně omezena jen na východ země, nikterak drobné války, zvláště na jihu a jihozápadě země, nevylučovala. Vzájemná záští feudálů nanejvýše jen omezovala.

Po formální stránce bylo záští zahajováno opovědním listem, kterým bylo

---

[14] Srv. k tomu R i e g e r, op. cit., str. 76, zvl. pozn. č. 13.
[15] Čl. 2., 3., 10. zápisu čtyř spojených krajů a čl. 2. a 4. zápisu boleslavského landfrídu.
[16] R i e g e r, op. cit., str. 77.
[17] Srv. výše pozn. č. 21. a R i e g e r, tamtéž.
[18] Zápis strakonické jednoty z 8. února 1449 (AČ II., str. 244 a n., zvl. str. 245).
[19] Analogii a příbuznost obou institucí — jednot a landfrídů — tušil zřejmě již R i e g e r, který se však jednoznačně nevyjádřil (op. cit., str. 81.). K otevřeně formulovanému cíli jednoty srv. zápis strakonické jednoty v úvodu. K soudobému názoru na jednotu a landfríd srv. opovědný list Mikuláše Trčky Oldřichu z Rožmberka, kde jednota a landfríd zřejmě splývá (Listář IV., str. 216, č. 288, 1450).
[20] Ze čtyř východních krajů se formálně jednota utvořila na sjezdu v Kutné Hoře 24. června 1448 — o této události je však poměrně málo zpráv (srv. U r b á n e k, op. cit., III., 2., str. 264).

protivníku vyhlašováno nepřátelství. Opovědní listy mívaly typický, praxí ustálený obsah. Nejčastěji přicházejí opovědní listy, v jejichž textu opovídající prohlašuje, že »ohražuje svoji čest« vůči adresátovi. Jinými slovy opovídající zde dával najevo, že adresát listu je bezectným člověkem, se kterým nechce mít nic společného. Takováto osoba, jako člověk beze cti, nemůže být opovídajícímu ničím jiným než nepřítelem. Tento typ opovědních listů ukazuje dobře, jak v mentalitě středověkého feudála souviselo vypovídání nepřátelství úzce s otázkami šlechtické cti. »Ohražení cti« bylo tedy největší urážkou, kterou bylo možno šlechtici učinit. Podobný význam měla i jiná obvyklá fráze, kterou se v opovědních listech vyhlašovalo nepřátelství. Opovídající oznamoval opovědním listem svému nepříteli, že se »jej vystříhá«. Méně urážlivý je třetí obvyklý slovní obrat, ve kterém slibuje opovídající, že »bude mít péči« na toho, komu opovědní list zasílá. Opovídající zde chtěl vyjádřit, že k adresátovi opovědného listu se bude nadále chovat jako ke svému nepříteli, kterého je nutno pečlivě sledovat a bedlivě pronásledovat a před kterým je třeba se mít jako před nepřítelem na pozoru.[21]

V opovědních listech se však nesetkáváme s nadávkami ani hrubými urážkami.[22] Naopak zpravidla je dbáno všech zdvořilostních oslovení a titulů, kterých vyžadovala feudální kurtoasie. Úzké spojení mezi vyhlašováním

---

[21] Opovědných listů v poměru k ostatním dokladům o záští je zachováno poměrně méně. Mnohé také zůstaly v edicích nepublikovány (srv. Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka). Je proto nutno v dokladech se neomezovat jen na desetiletí čtyřicátých let. K »ohražení cti« srv. n. př.: »Drslav z Letin, Janek z Domašic ... ohrazujem se proti ...« (AČ IV., str. 379, 1419 — seznam osob, které opověděly Praze); dále srv. doklady o záští Racka Kocovského s Budějovickými (AČ IV., str. 64 a n., 1472—84); dále opovědní listy proti Jiřímu z Poděbrad: opovědní list Beneše z Doupova (AČ IV., str. 124, 1466) »... Protož vystřiehám sě proti Vaší Královské Milosti, a svú čest proti vám ohrazuji ... že VKMti a vaším služebníkuom a poddaným světským i duchovním nepřietel chci býti ...; opovědní list Pražanů proti Zdenkovi ze Šternberka a opovědní list služebníků Zdenka ze Šternberka proti králi Jiřímu (AČ IV., str. 140 a n.); opovědní list Lva z Rožmitálu proti Janovi z Rožmberka (AČ I., str. 230, 1469); dále srv. List. IV., str. 210, č. 288, 1450, str. 215, č. 299, 1450 a str. 220, č. 311, 1450 (opovědní list Jiřího z Poděbrad proti Jindřichovi z Rožmberka — »vystřiehám sě a svú čest ohrazuji proti tobě ...«). K »vystřiehati« srv.: AČ IV., str. 380, 1419 — »Jan z Hrádku řečený Lopata ... vystřiehamy se proti tobě, pane Oldřiše ...«; ibd. str. 379. »Maceji mladší z Lipé, vystřiehamy se proti tobě ...«; Listář III., str. 263, č. 374, 1447 — Tomáš z Chotěmic opovídá Oldřichovi z Rožmberka u příležitosti popravy Jana Smila »A proti TMti sě vystřiehám i proti tvým poddaným a nechci ničímž vinen býti, poněvadž již tomu rozumiem, že na TMti péči mám ...«. K »péči« srv.: korespondenci Oldřicha z Hradce s Jiřím z Poděbrad v AČ IV., str. 12—13; k péči i ohrazení srv.: Listář III., str. 371 č. 523, 1448: »... nikdy se jemu neohradiv, an péče žádné naň neměl ...«. K termínu »opovědědti« srv.: AČ IV., str. 394, 1450, Listář III., str. 378 č. 535, 1448 a Listář IV., str. 211, č. 290, 1450.

[22] Tomu neodporují hrubé urážky, kterých užil v r. 1450 proti Oldřichovi z Rožmberka Jiří z Poděbrad (srv. Listář IV., str. 221—2, č. 317 a 318). Jiří Oldřichovi v opovědném listu píše: »Přivodímť ku paměti, kteraks mi sě byl pode cti a vierú zavázal i výše proti mým nepřátelóm pomáhati, a jestli že by toho neučinil, podvolils sě, abychom tě měli za zrádci a za z kurvy syna« (č. 318). Zde nejde totiž o normální opověď, nýbrž o vypovězení nepřátelství pro porušení předtím již sjednaného míru, který byl zajištěn »základem cti a víry« (podrobněji srv. níže v kapitolce o přiměří a míru). Proto nadávky v takovémto případě byly možné a přípustné. — Za toto upozornění, jakož i za jiné cenné připomínky, děkuji recensentovi této práce, členu korespondentu ČSAV prof. dr. V. Vaněčkovi.

nepřátelství a záležitostmi šlechtické cti dobře ukazuje i na to, jak brutální násilí zneužívané k sobeckým cílům bylo feudální kulturou idealisováno a zastíráno.

PRŮBĚH ZÁŠTÍ — HOLDY A ŠACOVÁNÍ

Průběh nepřátelství býval veden rozličnými prostředky. Povětšině se vzájemná záští vyčerpávala v drobné kořistné válce, v přepadání a plenění.[23]

Poměrně zřídka se setkáváme s rozsáhlejšími vojenskými akcemi nebo s fysickým zničením protivníka.[24] Účelem záští bylo ve většině případů daleko spíše dosáhnout výhodných podmínek pro sebe při uzavírání míru, získat kořist a poškodit protivníka. Ostří kořistné a záškodnické války bylo tak namířeno především ovšem proti poddaným soupeřících stran. Běžná válečná akce zpravidla vyhlížela tak, že ozbrojená jednotka jednoho soupeře vyplenila poddanskou vesnici svého nepřítele, spálila poddanské usedlosti, odehnala dobytek a zajala poddané. Jiným rovněž obvyklým způsobem vedení nepřátelství bylo přepadávání poddaných a služebníků protivníkových spojené s olupováním a zajímáním. Značná část zachované korespondence feudálů z této doby se týká také skutečně žádostí za propuštění poddaných a služebníků, vydání uloupených věcí, stížností na násilí a pod.

Pro poddané však nebylo rozhodně výhodou ani to, nesáhl-li opovědný nepřítel jejich vrchnosti hned k bezprostřednímu násilí. V takovémto případě se setkáváme zpravidla se zjevem typickým pro poddanské poměry u nás v 15. stol. — s institucí »holdů«. Názvem »holdy, braní holdů« se ve skutečnosti označovala dvojí situace. V prvém případě je nutno »holdy« rozuměti jednorázové výkupné, které platí poddaní nepříteli své vrchnosti za to, že jejich vesnici nevyplení.[25] Šlo zde tedy v podstatě o výpalné. V druhém případě, bezpochyby daleko obvyklejším, jsou »holdy« pravidelně placené dávky, které platí poddaní z určitých vesnic opovědnému nepříteli své dědičné vrchnosti.[26] V soudobé praxi se však mezi obojím asi valný rozdíl

---

[23] Obsah záští dobře charakterisuje Listář II., str. 313, č. 367, 1444, jako »šacuňkové, holdové a vzatkové«. Dobrými a typickými doklady je dále seznam škod, které učinil Oldřichovi z Rožmberka Jaroš z Drahonic se svými spojenci (Listář II., str. 313, č. 367, 1444). Podobně cenným je i seznam škod v záští mezi Rackem Kocovským (AČ IV., str. 85 a n.).

[24] Takovým případem bylo záští Viléma ze Šumburka proti Vendovi z Ilburka. Vilém Venda zajal, dobyv jeho hrad Egrberk u Kodaně a umořil jej ve vězení (srv. Urbánek, op. cit., III., 1. str. 819). K dobytí hradu došlo v r. 1443.

[25] Nejasně vykládal věc V. Brandl, který ve svém Glossariu (Brno 1876) pod dvěma hesly (»hold« a »holdovati se«) uvedl toto: »hold« = 1. Huldigungseid, 2. Die Unterthänigkeit, 3. Die Fronabgabe, 4. Die Brandschatzung; »holdovati se« = 1. sich unterwerfen, Brandschatzung leisten, 2. huldigen, 3. brandschatzen ... U bodu č. 3. prvého hesla však neuvádí a nevysvětluje nic bližšího. Velmi dobře naproti tomu vystihl podstatu »holdů« již H. Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, str. 62—65. Toman správně ukázal, že holdování mělo svůj »základ v poměru poddaných k pánům«. Nedostatkem jeho výkladu je však to, že vycházel téměř výhradně jen z analogie cizích právních řádů a nikoliv z domácích pramenů.

[26] Na pravidelnost těchto dávek n. př. ukazuje list císaře Zikmunda Oldřichovi z Rožm-

nečinil a obojí bylo prostě »brání holdů«. Patrně nebylo také nutno ani nějaký terminologický rozdíl činit, neboť obojí — jednorázové výpalné i pravidelné dávky — byly v podstatě pojmově velmi blízké, neboť i jednorázové výpalné bylo možno jistě opakovati bez zvláštního omezení. »Holdy«, které byly vybírány jako pravidelné dávky, nebyly ničím jiným než poddanským úrokem. Ukazuje na to velmi jasně především termín placení »holdů«, který se shodoval s termíny, kdy byly placeny poddanské úroky. Proto se také hovoří o »holdech svatohavelských« a pod.[27] Již samo označení těchto dávek jako »holdů« ukazuje rovněž velmi jasně na to, že poddaní jednoho soupeře jimi »holdovali«[28] protivníku své vrchnosti čili že se k němu chovali po této stránce jako ke své pozemkové vrchnosti. Mělo-li vybírání »holdů« od cizích poddaných důsledky i na ostatní složky pozemkově vrchnostenské pravomoci dědičné vrchnosti, je těžko přesně říci. Zdá se, že nikoliv. Rozhodně »holdující« poddaní zůstávali formálně dále poddanými své dědičné vrchnosti. Alespoň vynucení slibu člověčenství bylo považováno za porušení pravidel o vybírání »holdů«.[29] Donucování poddaných nepřítele k robotám, zřejmě tam, kde to bylo místně možné, se však připouštělo.[30]

Vybírání a ukládání »holdů« se v praxi provádělo tak, že opovědný nepřítel zasílal do vesnice, ze které chtěl bráti »hold«, t. zv. holdovní list. V něm buď přímo stanovil své požadavky v konkretních mírách s udáním požadovaných peněz či věcí, nebo v něm vyzýval poddanské obyvatele k tomu, aby se dostavili na určité místo za tím účelem, aby se s nimi o tom mohl smluviti. Každý takový požadavek býval sankcionován pohrůžkou ličnými násilnostmi (požadované bylo vymáháno »pálením, pleněním, šacováním«). Neuposlechnutí této výzvy mělo skutečně za následek násilnou akci, při které byl poddaným odebrán dobytek a někteří z nich zajati. Ode-

---

berka, kde oznamuje, že zapsal určité zboží, kdysi kláštera břevnovského, bratřím Zmrzlíkům a současně jej žádá, aby rožmberští úředníci na Zvíkově z tohoto zboží nevybírali »holdy« (srv. Listář I., str. 213, č. 319, 1437). Rožmberk odpovídá císaři (tamtéž, str. 215, č. 321, 1437), že dotyčné zboží nedrží žádnými »holdy«. Podobně srv. tamtéž, str. 155, č. 228, 1433 — »držeti v holdu ke Zvíkovu«. Na pravidelnost těchto dávek ukazuje n. př. i táborská kronika Mikuláše z Pelhřimova (K. H ö f l e r, Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen, Vídeň 1865, II., str. 484): » . . . tyrannice et gentiliter opprimebant et censum ab eo, quem holdy vocant, indifferenter etiam a fidelissimis sine misericordia exigebant . . .«. Příznačné je, že užívá termínu »census«, obvyklého pro pravidelné dávky. Dobře vyplývá rovnítko »holdovati« = odváděti pravidelný úrok i z AČ V., str. 322 (1471). Na trvalost těchto dávek posléze ukazuje i to, že »holdy« se v přiměří »propouštějí« — srv. n. př. Listář II., str. 252, č. 283, 1443. U vybírání »holdů« jako pravidelných dávek je možno upozornit i na určitou paralelu s immobiliární exekucí staršího českého feudálního práva. Zvodem získával exekvent podobná práva na pravidelné dávky na statku exekutově, na který byl zveden. Nebyly-li mu tyto dávky placeny, mohl při t. zv. »panování« bráti poddaným exekutovým dobytek podobně jako nepřítel, který cizí poddané »obholdoval«, ovšem za asistence úředních orgánů ve formách regulované svépomoci.

[27] Srv. Listář, II., str. 35, č. 47, 1439: »Item holdové svatohavelští najprv přišti, aby brání byli bez překážky podle milosti bez povýšení . . .«

[28] »Obholdovati« — srv. Listář II., str. 252, č. 367, 1443.

[29] Srv. AČ II., str. 259, 1449.

[30] Srv. AČ IV., str. 238 (1431).

brání dobytka se mohli poddaní ještě někdy v poslední chvíli vyhnout tím, že dobytek »vyručili«.[31]

V instituci »holdů« se snad nejlépe zračí, jak soukromá záští byla pro vítězné feudály ve skutečnosti lukrativním podnikem. Záští a »holdy« nebyly v podstatě ničím jiným než způsobem, jak feudál zvyšoval svoje příjmy na úkor druhého feudála a poddaných samých. Běžně se také u nás v 15. stol. setkáváme s tím, že téměř každý jen poněkud významnější feudál drží nějakou cizí poddanskou vesnici »v holdech«. Držení »v holdech« se tak stává u nás v 15. stol. přímo jedním druhem feudálního právního poměru k půdě.[32] V »holdu« béře feudál od poddaných feudální rentu a »hold« je mu i vítanou příležitostí k tomu, jak pohrůžkou násilí získat více než kolik by získal ve formě normálního poddanského úroku.[33]

»Holdy« konečně velmi plasticky ukazují, do jaké bídy uváděla poddanský lid vzájemná nepřátelství mezi šlechtou. Poddaní byli denně vystaveni nejhrubšímu násilí a zvůli vojenské soldatesky feudálů znepřátelených s jejich dědičnou vrchností. Kromě toho jistě ne každá pozemková vrchnost respektovala to, že její poddaní splnili svoji poddanskou povinnost tím, že vše, co měli na poddanské úroky, odevzdali jako »hold« nepříteli. Poddanští obyvatelé venkovských vesnic ocitali se tak bezpochyby často ve dvojím nebo i několikerém ohni.

Jiným běžným způsobem vedení nepřátelství bylo zajímání osob a jejich věznění. Nejčastěji zajímal nepřítel poddané a služebníky protivníkovy. Zajatí byli vězněni na nepřátelských hradech a běžně se jim říkalo »vězňové«. Takovéto »vězně« měl na svém hradě téměř každý feudál.

Zajatci byli zajímáni a vězněni proto, aby bylo za jejich propuštění získáno výkupné — byli »nošeni« na nepřátelský hrad a tam »šacováni«, t. j. za jejich propuštění požadováno výkupné.[34] Byl-li však někdo přepaden nepřítelem,

---

[31] O tom, jak byly holdy vybírány velmi dobře informuje 33 příkladů holdovních listů v AČ IV. (str. 165 a n.).

[32] Typickým dokladem toho je n. př. list Jana Hertvíka z Rušinova táborským z r. 1441 (AČ I., str. 366). Píše jim, že také bránili svých »holdů« v Rakousku, ač prý nebyly jejich »dědičnými«. Proto prý landfrid čáslavský, jehož jménem píše, musí tím spíše bránit svých dědičných poddaných. Podobně srv. smlouvu mezi císařem Zikmundem a táborskými z r. 1436 (AČ III., str. 450—1).

[33] Dobře je to patrno již z úmluv zdických (AČ III., str. 250), kde je dokonce výslovné ustanovení o tom, že na »obholdovaných« zbožích mají sice být vybírány příští svatohavelské úroky, ale s přihlédnutím k tomu, zda je vůbec možno, aby je poddaní platili. Kdyby je poddaní nemohli »pro chudobu« dáti, nemají být vymáháni násilím. Velmi dobrým dokladem je i odpověď Táborských na žaloby proti nim vznesené na sněmu čtyř spojených krajů v Kutné Hoře v r. 1442. Táborským je vytýkáno, že za přiměří holdovali zvěřinecké panství. Na to odpovídají, že tak sice učinili, ale prý jen proto, že byli o to přímo požádáni (od poddaných??), aby prý někdo jiný toto panství neholdoval a nebral na poddaných desetkrát více nežli oni.

[34] Srv. Listář II., str. 323, č. 367 (1444): »A potom po těch úmluvách jest Pihla z Kluk, člověk mój, jsa na Thabor jat, šacován; musil šacuňku dáti jim 4 kopy 20 gr. A Tenyek z Jehnědna, služebník mój z hradu Zvíkovského, jat jsa, musil šacuňku dáti 5 kop...« K »nošení« srv. Listář II., str. 149, č. 192 (1442): »a chudé lidi naše jímajíc do Němec k šacuňku nosie...« K šacování srv. dále ještě n. př. Listář II., str. 29, č. 41 (1439): ...posielám přiepis úmluvy, kteráž sě jest stala o vězně na Helffenburce, kteréžto Mathiáš

nemusil být vždy hned zajat a uvězněn. Dosti obvyklým bylo i to, že přepadený byl přinucen ke slibu, že v určité lhůtě zaplatí určitou sumu peněz. Pro případ, že by snad nemohl zaplatiti byl zároveň donucován ke slibu, že se bude v téže lhůtě »stavěti«, t. j. že se dobrovolně vydá jako vězeň do moci toho, kdo jej k takovému slibu přinutil.[35]

Dosáhnouti propuštění uvězněného zajatce bylo možno především zaplacením výkupného či »šacuňku«. Jinak bylo nutno, aby zajatce někdo »vyručil«. Zajatý tu byl pak propuštěn proti závazku jiné osoby, která jej »vyručovala«. Osoba, která zajatce »vyručila«, se zavazovala, že jej opět »postaví« (t. j. vydá v moc toho, kdo jej zajal) v určité lhůtě nebo za určitých podmínek. Vyručení spočívalo dále v tom, že vyručující složil určitou sumu peněz, kterou odevzdal tomu, kdo zajatce propouštěl, nebo kterou mu jinak zajistil. O takto propuštěném zajatci se říkalo, že má určitý »rok«, ke kterému se musí stavět.[36]

Byl-li zajatec propouštěn nadobro, musil zpravidla slíbiti, že nepodnikne v budoucnu nic proti tomu, kdo jej věznil, že se na něm nebude za svoje zajetí mstít, ani že na ně nebude ve zlém vzpomínati.[37]

Zajímání cizích poddaných splývalo asi v praxi začasté s obstavováním pro dluhy. Zajímající, nebylo-li předem formálně opověděno nepřátelství, patrně často na stížnost vrchnosti zajatých tvrdil, že nejde o žádný nepřátelský čin, nýbrž o normální svépomocný »stavuňk« pro dluhy.[38]

PŘÍMĚŘÍ A MÍR

Vzájemná záští mezi jednotlivými feudály mohla být kdykoliv přerušena nebo skončena. V obojím případě uzavíraly obě soupeřící strany o tom smlouvu.

V ní se strany především umlouvaly buď o dočasném či prozatímním přerušení nepřátelství, nebo o jeho definitivním skončení. V prvém případě

---

když propustiti měl, i šacoval jě v tom . . .«. O mučení pro šacuňk srv. AČ III., str. 25 (1443). O šacování ze starší doby srv. mnoho dokladů v popravčí knize rožmberské [n. př. č. 22, 23 (1409), 28 (1423) — Marešovo vydání v Abhandlungen d. Königl. Gesellschaft d. Wissenschaften, VI. ř., díl. IX., Praha 1878].

[35] Srv. Listář II., str. 146, č. 188 (1442): rožmberský poddaný byl přepaden táborskými služebníky, oloupen o koně a přinucen k závazku, aby zaplatil určitou sumu peněz, jinak, že se bude musit »stavovat, kdež oni káží«. Podobně AČ II., str. 35 (1449) — pán se zastává svého služebníka proto, že jej jiný šlechtic zajal a »slibem zavázal ke stavění«.

[36] Srv. Listář II., str. 254, č. 286 (1443): ». . . a jali dva sedláky z té vsi a chtiec je na Orlík vésti, a tak jsú je súsedé z Hlubockého zbožie vyručili, dobytek i koně osumetcítma kop aby dali od úterka kterýž najprv příjde, v témni: a ti dva sedláka každého dali v deset kop a týž rok na postavenie . . .«. Dále srv. tamtéž, str. 271, č. 314 (1443): ». . . vyznáváme tiemto listem . . . že jsme vyručili a mocí listu toho vyrukujem věžně Fridricha řečeného Maysnar . . . od urozeného pána, pana Oldřicha z Rožmberka, z vězení, slibujíc pod svú ctí a vierou věžně svrchupsané, když nám oprávce . . . káží a rok položie k opravám, v moc svrchupsaných oprávcí postaviti . . .«

[37] Listář II., str. 261, č. 414 (1444); AČ IV., str. 251 (1438).

[38] Ještě r. 1520 se velmi jasně rozlišuje mezi »vsazením« (= neoprávněným zajetím cizího poddaného) a »stavením právem« — srv. AČ I., str. 107, č. 44 (1520).

byla smlouva označována jako smlouva o příměří, v druhém jako smlouva o míru. Mírem byl mezi stranami obnovován stav dokonalého přátelského souladu a s konečnou platností i vyřešeny všechny vzájemné nároky a nahrazeny škody záštím způsobené. Příměřím ustávalo sice také nepřátelství mezi stranami, ale jen na čas. V 15. stol. u nás označují strany umluvené příměří nebo mír stereotypně v textu smlouvy jako příměří nebo mír »křesťanský«.[39] Tímto označením se mělo bezpochyby smlouvě o příměří nebo o míru dodat jisté morální a náboženské závaznosti. Nelze tu patrně ani zcela vyloučit domněnku o tom, že šlo snad i o pozdní ohlas starých »božích mírů« u nás. Fakt, zda byl uzavřen mír či příměří, se projevoval i ve vzájemném oslovování feudálů podle pravidel feudální šlechtické zdvořilosti. Osoby, které mezi sebou uzavřely příměří, byly si navzájem jen »bratry přiměřnými«, nikoliv »přáteli milými«, jak znělo běžné oslovování.[40]

Smlouvy o příměří neměly u nás v 15. stol. jednotné povahy. Podle jejich obsahu a funkce je můžeme děliti do dvou skupin. Prvou skupinu tvoří smlouvy, které lze snad nejlépe označit jako smlouvy o skutečném příměří. Jimi je vzájemné nepřátelství přerušováno opravdu jen dočasně a nikde se v nich nepočítá s definitivním skončením nepřátelství. Druhou skupinu tvoří naopak smlouvy, ve kterých sice také strany podle doslovného znění textu smlouvy uzavírají příměří, jenomže toto příměří má ve skutečnosti již funkci předběžného, prozatímního míru. Klid zbraní má umožnit mírová jednání, restituci a náhradu škod, rozhodnutí o vzájemných nárocích a činnost ubrmanů. V obou případech je však ve smlouvách přesně stanovován termín, do kdy má trvat klid zbraní mezi stranami. Ve smlouvách o skutečném příměří bývají uvedeny i přesně stanovené a terminované lhůty pro ukončení příměří před umluveným termínem.[41]

Rozdíl mezi oběma druhy smluv o příměří lze dále sledovat i na jiných úmluvách, které ve smlouvách o příměří typicky přicházejí. K takovýmto vedlejším úmluvám patří především úmluvy o holdech a zajatcích neboli

---

[39] Srv. AČ II., str. 284 (1450), kde ubrmané vypovídají stranám »pravý mír a pokoj křesťanský«. Jiří z Poděbrad a Oldřich z Hradce (tamtéž) uzavírají mírovou smlouvu: »boží pravý a křesťanský mír . . . činíme«. Listář II., str. 25, č. 36, 1439: ». . . vstúpili jsme a vstupujeme v pravé a křesťanské přimiřie . . .« Jinak dokladů je však celá spousta.

[40] Srv. AČ V., str. 322 (1471): »Službu svú vzkazuji, urozený přieteli a bratře milý běhu přiměřného!« Obvyklý počátek každého dopisu »službu svou vzkazuji« byl rovněž v těsné souvislosti se záštím. Takovéto oslovení bylo možné jen tehdy, nebylo-li mezi korespondujícími vzájemného nepřátelství. Při tom se však někdy rozlišovalo i mezi mírem a příměřím. V příměří bylo užíváno: »služba času přiměřného« (srv. Listář II., str. 272, č. 315, 1443, pozn. č. 1.). Srv. k tomu dále AČ II., str. 416, 1446: »Pověděl mi pan Rabštein, že Holický jemu řekl, aby jemu ote mne služby nepověděl, že mój přietel není, a že mi chce škoditi kdež móže . . . Buoh vie, žebych mu raději slúžil . . .«. AČ IV., str. 13, 1448: »Jehožť vždy věřím, pane, že se toho neráčíš dopustit, a mú službu zachováš . . .« — píše Oldřich z Hradce Jiřímu z Poděbrad po dobytí Prahy.

[41] Typickými příklady příměří, které je prozatímním mírem, jsou: smlouva hradecká a pelhřimovská z r. 1449 mezi jednotami (AČ II., str. 250), smlouva vildštejnská z r. 1450 (tamtéž, str. 274) a příměří Oldřicha z Rožmberka s Táborskými z r. 1443 (Listář, II., str. 251, č. 283). Typickými příklady skutečných smluv o příměří jsou příměří Oldřicha z Rožmberka s Táborskými z r. 1439 (Listář, II., str. 25, č. 36 a str. 35, č. 47).

vězních. Ve smlouvách o skutečném příměří bývala praxe taková, že se strany dohodly o tom, že budou nadále vybírat během záští získané holdy a zavazovaly se jen k tomu, že jejich zaplacení nebude vymáháno násilím a že holdovní dávky nebudou zvyšovány a budou vybírány »s milostí«.[42] Ve smlouvách o příměří, které bylo již prozatímním mírem, bývalo naopak od vybírání holdů upouštěno.[43]

Zajatci bývali v příměří obojího druhu propouštěni. Nikoli však definitivně, nýbrž jim byl dáván »rok« podobně jako při »vyručení«. Propuštění bylo obvykle omezeno dobou trvání příměří. K propuštění zajatců bylo někdy třeba zvláštního »základu«, stejně jako při vyručení.[44]

Vedle těchto typicky přicházejícím úmluv setkáváme se ve smlouvách o příměří ještě ojediněle s některými dalšími úmluvami. Jsou to na příklad úmluvy o »svobodě« cest a silnic, »svobodě« obchodu a trhů a pod.[45]

Každá smlouva bývala zajišťována rozličným způsobem. Nejobvyklejší zajištění bylo dvojího druhu: hmotné a ideální. Hmotnou zárukou toho, že úmluvy obsažené ve smlouvě o příměří budou dodrženy, býval zpravidla »základ«, t. j. v podstatě peněžitá konvenční pokuta, jejíž vyplacení pro případ porušení smluvních podmínek bylo nadto ještě zajišťováno rukojmími.[46] Kromě této hmotné záruky bývaly smlouvy o příměří zajišťovány ještě ideálně »nejvyšším základem cti a víry«.[47] Strany v této záruce prohlašovaly, že mají ztratit čest v případě porušení příměří. Poněkud komicky a současně i příznačně působí okolnost, že se strany obyčejně nespokojovaly ve smlouvě o příměří jen tímto »nejvyšším základem«, nýbrž že vedle něho umlouvaly ještě zajištění peněžitým základem.[48]

K důležitým zárukám smluv o příměří náleželo dále ustanovení o tom, jak mají být řešena všechna porušení příměří. Spory tohoto druhu byly svěřovány arbitrárnímu rozhodnutí t. zv. ubrmanů či oprávců, kteří byli současně ve smlouvě o příměří jmenováni. Tam, kde bylo příměří smlouváno jako prozatímní, neomezovalo se arbitrární rozhodování ubrmanů jen na případy porušení příměří a jejich jmenování ve smlouvě nebylo také jen pouhou zárukou smlouvy.[49]

Smlouvy o příměří, které vedly k uzavření míru, měly obsahově mnoho styčných bodů se zápisy o zemském nebo krajském míru (landfrídními smlouvami). Úmluvy o holdech a zajatcích byly totiž i tradičními obsaho-

---

[42] Srv. n. př. Listář II., str. 35, č. 47: »... Item holdové svatohavelští najprv příští aby bráni byli bez překážky podle milosti bez povyšenie. Pakli by se které proti tomu zpečovali a holdu dáti nechtěli, takoví mohú k tomu připraveni býti bez překažky našie ...«.

[43] Srv. Listář II., str. 252, č. 283, 1443 a smlouvu vildštejnskou (AČ II., str. 277).

[44] Srv. příměří citovaná výše v pozn. č. 44.

[45] Srv. citovaná příměří Oldřicha z Rožmberka z r. 1439.

[46] Srv. n. př. tatáž příměří Oldřicha z Rožmberka; dále srv. smlouvu vildštejnskou, kde ještě další zajištění »ležením a láním«.

[47] Srv. vildštejnskou smlouvu nebo příměří Oldřicha z Rožmberka z r. 1443 (Listář II., str. 251, č. 283).

[48] Srv. předchozí poznámku.

[49] Podrobněji srv. níže v kapitolce o »oprávcích a ubrmanech«.

vými složkami zemských nebo krajských landfridních smluv. V landfridních smlouvách však takovéto úmluvy nepatřily k podstatné části jejich obsahu, nýbrž jejich význam spočíval spíše v tom, že jimi byly vytvářeny předpoklady, aby landfridní smlouva mohla vůbec vejít v život. Mělo-li být totiž nadále zajištěno smírné vyřizování vzájemných sporů mezi krajany, bylo ovšem především nutno odstranit všechno, co natropila předchozí záští. Proto se v landfridních smlouvách setkáváme s úmluvami o holdech, zajatcích a jejich šacování, o ubrmanech a pod. Takováto ustanovení měl mírný list z r. 1440 i krajské landfridy z jara téhož roku.[50]

Mír byl zpravidla uzavírán po předchozím příměří a rozhodnutí o všech vzájemných nárocích a v záští způsobených škodách. Mírem končilo záští definitivně. Mírová smlouva bývala obsahově stručnější než předchozí smlouva o příměří. Strany v ní prohlašovaly, že jsou dokonale smířeny, že chtějí zapomenout na to, co si navzájem v záští způsobily a anulovaly v ní obvykle také všechny vzájemné urážky a útoky na protivníkovu čest, kterých se v záští snad nejrůznějším obviňováním dopustily (n. př. tvrzení, že protivník se zachoval nečestně, nevypověděv formálně nepřátelství a pod.). Uzavření mírové smlouvy prostředkovaly osoby, kterým bylo svěřeno arbitrární rozhodování o vzájemných nárocích a způsobených škodách. Jejich jména jako prostředkujících bývala také v čele zápisu o mírové smlouvě uvedena.

Styčné body a analogie s landfridními smlouvami existovaly i u mírových smluv. Setkáváme se s tím u mírové smlouvy, kterou je uzavírán mír mezi velkými šlechtickými stranami — mezi jednotou poděbradskou a strakonickou. Vlastní uzavření míru bylo uskutečněno mírovou smlouvou mezi Jiřím z Poděbrad a Oldřichem z Hradce, která měla všechny běžné znaky mírové smlouvy. Současně však sněmovní výbor — neboť k uzavření smlouvy došlo u příležitosti sněmu — v němž byli zastoupeni náčelníci obou stran, vyhlásil obecný mír v zemi.[51]

---

[50] Srv. list mírný čl. 4. a 9. a zápis kraje boleslavského čl. 10. (AČ I., str. 245 a n.).

[51] K mírovým smlouvám srv. mírovou smlouvu Jiřího z Poděbrad s Oldřichem z Hradce (AČ II., str. 286, 1450), mírovou smlouvu mezi Petrem Zmrzlíkem a Budějovickými (Listář III., str. 49, č. 66, 1445), mírovou smlouvu mezi Jarošem z Drahonic a Oldřichem z Rožmberka (tamtéž, str. 5. č. 9. 1445). Z charakteru mírových smluv vybočuje n. př. mírová smlouva mezi Táborem a králi Fridrichem, Ladislavem a celou rakouskou zemí (Listář III., str. 20, č. 28, 1445).

Setkáváme se zde s ustanoveními o tom, že mají pominout holdy a šacuňkové, ač takováto ustanovení bývají obvykle obsahem arbitrárních ubrmanských výpovědí, která uzavření mírové smlouvy předcházela. Důvodem této odchylky je bezpochyby to, že mírovou smlouvu zde nepředcházela právě zvláštní smlouva o prozatímním míru. Vydavatelé k tomu poznamenávají (str. 22, pozn. č. 1), že prý jde o návrh, dle kterého měly být sepsány hlavní příměřné (!) listy. Šlo tedy patrně jen o jakési písemné podklady mírového jednání. Jiný podobný návrh srv. tamtéž, str. 22, pozn. č. 1. V něm Vodňanští hrozí, že nebude-li jim vše z rakouské strany »opraveno«, nebudou sice odpovídati násilím, nýbrž že budou »právem stavovati« Rakušany a jejich majetek v Čechách.

V mírových smlouvách mohla být obsažena i úmluva o zvláštní »pokoře« pro neoprávněně vykonané rozsudky smrti. Srv. AČ III., str. 528, č. 441 (1444): »... p. Václav z Micha-

Ve vzájemných záštích jednotlivých šlechticů i celých šlechtických stran setkáváme se běžně s osobami, označovanými jako »ubrmané« nebo »oprávci«.[52] Oprávci nebo ubrmany byli stranami volení důvěrníci, jejichž arbitrárnímu výroku se strany podvolovaly.

Obyčej rozhodovati vzájemné spory volenými arbitry byl v českém feudálním právu obecným bezpochyby od nejstarších dob. Ve 14. stol. byl na příklad běžným případ, že spor již jednou vznesený na spud byl dohodou stran odňat soudnímu projednání a svěřen rozhodnutí volených rozhodců.[53] Zvláštní obliby nabylo však rozhodování sporů volenými rozhodčími v 15. stol. v soukromých válkách a záštích. Typicky tak tomu bylo ve čtyřicátých letech, kdy chyběl jakýkoliv státní orgán, který by mohl skutečně autoritativně rozhodnout.

K pojmovému obsahu obou termínů je možno říci asi tolik, že označení »ubrman« znamená spíše stranami voleného arbitra v obecném slova smyslu. Tedy především rozhodčího v jakémkoliv sporu bez ohledu na to, zda mezi stranami došlo k opovědi nepřátelství a k záští.[54] Název »oprávce« byl naopak asi omezen jen na oblast arbitrárního rozhodování v záštích. Jak se zdá, byl termín »oprava«, pokud přichází v souvislosti se vzájemnými spory a šlechtickými válkami,[55] užíván v 15. stol. významově pro náhradu škody způsobené násilnou nepřátelskou akcí vůbec, lhostejno, zdali bylo v konkretním případě formálně vypovědělo nepřátelství či nikoliv. V takovéto situaci nabízela zpravidla jedna ze stran smírné vyřešení »dobrými lidmi«, t. j. oprávci či ubrmany. Odmítnutí žádané náhrady (»opravy«) nebo odmítnutí nabídky arbitrárního rozhodnutí bývalo pak začasté důvodem k vlastnímu formálnímu vypovědění nepřátelství. Termín »oprávce« nebyl potud tedy výlučně omezen jen na arbitrární rozhodování ve formálně započatých (»opovědených«) nepřátelstvích.[56]

Věcně můžeme takto rozlišovat ubrmany, kteří rozhodovali jakýkoliv

---

lovic, má do města Písku poslati ... čtyry rytíře ... k obci, aby prosili obec pro Boha za odpuštění, že jí některé bez viny v příměří byl zvěsil ...«.

K uzavření míru mezi jednotou poděbradskou a strakonickou srv. AČ II., str. 286 (č. 47) a str. 284 (č. 46): »... jim (t. j. Jiřímu z Poděbrad a Oldřichovi z Hradce) i přitom také jich pomocníkóm ... i jiným všem této země pánom, rytieřom ... pravý mír a pokoj křesťanský vypovídámě ...«.

[52] Z ostatních variant termínu »ubrman« přicházejí nejčastěji: »uberman« [srv. L. Schlesinger, Stadtbuch von Brüx, Praha 1876, str. 99 (220) (1432)], »obermann« [srv. n. př. AČ XXIX., str. 13. (1459)].

[53] Srv. n. př.: Rtt I., str. 54, č. 198 (1318), str. 65 (1324); Officium c. t. t. čl. 153 a n. (Cod. jur. Boh., II., 2., str. 278).

[54] Srv. k tomu n. př. soudobý český překlad uvedených článků Officia.

[55] »Opravou« byl jinak nazýván totiž souhrn zakladatelských práv určitého feudála k jeho klášteru, po př. výkon těchto práv. V 15. stol. byla »opravou« i držba sekularisovaného klášterního majetku (srv. výše pozn. č. 17).

[56] Srv. Listář III., str. 10, č. 15 (1445) a regest na str. 191, č. 264 (1447) tamtéž.

spor, a ubrmany či oprávce, kteří rozhodovali spory, vyplývající ze vzájemných záští. Takovíto ubrmané a oprávci byli jmenováni nepřátelskými stranami ve smlouvách o příměří. Činnost ubrmanů, jmenovaných ve smlouvě o příměří byla však rozdílná podle toho, o jaký druh smlouvy o příměří šlo. Bylo-li uzavíráno jen skutečné příměří, znamenající pouhý dočasný odklad vzájemného nepřátelství, pak oprávci a ubrmané rozhodovali jen případy porušení příměří. Šlo-li však naopak o příměří, které bylo již prozatímním mírem, pak ubrmanům byl svěřován úkol širší a významnější. Ubrmané tu měli rozhodovat všechny sporné nároky stran, které byly často přímými motivy záští. Měli dále rozhodovat o všech škodách v záští spáchaných, o jejich náhradě a restituci. S tohoto hlediska byla tedy takováto smlouva o příměří vlastně smlouvou o ustanovení rozhodčích, kterým budou svěřeny sporné záležitosti. Velmi dobře to vystupuje tam, kde se v ojedinělém případě setkáváme dokonce s tím, že strany uzavírají ještě dříve, než dochází k vlastnímu příměří, smlouvu o ubrmanském rozhodování. Proto také jmenování ubrmanů ve smlouvě o příměří nebylo v tomto případě jen částí smluvních záruk, jako tomu bylo u smluv o skutečném příměří, nýbrž přímo podstatnou obsahovou složkou smlouvy (srv. výše). Činnost ubrmanů za prozatímního míru mezi stranami pak přímo připravovala uzavření definitivní mírové smlouvy. Ubrmané a oprávci zde vystupovali v roli skutečných »smluvců«, t. j. osob prostředkujících uzavření smlouvy.[57]

Ubrman a oprávce byl typickou funkcí ve veřejném životě české feudální společnosti v 15. stol. Byl jakýmsi svépomocným »orgánem«, který jediný rozhodoval mezi znepřátelenými stranami v době, kdy »práva nešla«. Ubrmané a oprávci vynášeli svoje arbitrární výroky nejen v méně významných sporech a nepřátelstvích jednotlivých šlechticů a měst, nýbrž jejich výpověď rozhodovala i o záštích celých šlechtických stran. V takovémto případě pak volení oprávci a ubrmané rozhodovali o záležitostech, dotýkajících se opravdu celé země. Tito »ubrmané království českého«[58] byli skutečně jakýmsi »nejvyšším orgánem« českého feudálního státu v mírových jednáních mezi jednotou strakonickou a poděbradskou. Ve shodě s tím, jak velké a zásadní úkoly jim byly svěřovány k rozhodnutí, bylo také po formální stránce řízení před nimi složitější a dokonalejší než tomu bylo u oprávců individuálních záští. Dokonce i s materiálního hlediska měli tito ubrmané větší a širší pravomoc. Tak jim zvláště byla zřejmě přisuzována i určitá trestně právní pravomoc. Přesto však nelze s těchto hledisek činit nějaký zásadní rozdíl a rozlišovat mezi oprávci individuálních šlechtických záští a mezi ubrmany volenými šlechtickými jednotami pro celou zemi jako mezi dvěma kvalitativně odlišnými jevy. I ubrmané zvolení pro rozhodnutí celé řady

---

[57] Srv. smlouvu vildštejnskou (AČ II., str. 275): »... že sme vydali mezi sebú za ubrmany a za smluvce...«; dále srv. příměří uvedená výše v pozn. č. 44.

[58] Nazývá je tak Palacký v regestu dopisu Aleše ze Šternberka v AČ II., str. 37, č. 37 (1449).

sporů v záští mezi jednotami a s pravomocí pro celou zemi byli v podstatě stejnými ubrmany jako každý jiný oprávce v jakémkoliv jiném, třebas sebe nepatrnějším záští jednotlivých málo významných feudálů. Základem ubrmanské moci byla právně v obou případech smlouva mezi stranami a vykonatelnost ubrmanského rozhodnutí byla v obou případech stejně zajištěna dohodou stran, aniž by ubrmané zvolení jednotami měli snad větší nebo jinou možnost prosadit vykonatelnost svého výroku. Rozdíl mezi oběma druhy ubrmanů je tedy jen kvantitativním a vyplývá prostě z toho, že ubrmané jmenovaní jednotami měli daleko více úkolů, dotýkajících se zájmů velké většiny soudobé české feudality.[59]

*

Své oprávce jmenovaly strany ve smlouvě o příměří nebo i v samostatné smlouvě, která časově předcházela smlouvě o příměří.[60] Jak k výběru osob ve smlouvě jmenovaných strany dospívaly, o tom se obvykle nic bližšího nedovídáme. Patrně každá ze stran označila osoby, které chtěla mít svými oprávci a druhá strana se k tomu vyslovila. V jednom případě slyšíme přímo o tom, že jedna ze stran předložila druhé seznam osob, ze kterých měla druhá strana zvolit oprávce.[61]

Počet volených oprávců mohl být různý. Oprávcem mohla být jediná osoba. Pravidelně oprávců však bývalo více, v počtu dvou, čtyř nebo i šesti, při čemž polovina z nich bývala vždy zástupci jedné ze soupeřících stran.[62]

Ubrmanem mohl být zásadně kterýkoliv příslušník privilegovaného stavu feudální společnosti. Měla to být zřejmě především třetí, blíže nezainteresovaná osoba. K tomu však v praxi docházelo jen tam, kde šlo o záští dotýkající se užšího okruhu zájmů. U záští celých šlechtických stran bývali ubrmany významní příslušníci obou jednot, nikoliv však přímo náčelníci.[63] Zvláště kvalifikované osoby jako ubrmany, ale jen pro některé konkretní a výslovně jmenované případy, předpisoval v r. 1440 mírný list. Ubrmany v těchto případech dle mírného listu měli být jen přísedící zemského soudu.[64]

Sbor ubrmanů a oprávců měl zásadně rozhodovat definitivně. Uvnitř ubrmanského kolegia rozhodovala asi spíše jednomyslnost, dosahovaná vzájem-

---

[59] Podrobněji o jednotlivých rozdílech srv. níže v textu.

[60] Srv. příměří mezi Oldřichem z Rožmberka s Táborskými z r. 1443 (Listář III., str. 251, č. 283). Uzavření příměří bylo stranám uloženo předcházející ubrmanskou výpovědí (tamtéž, str. 250, č. 282). Smlouva o ubrmanech předcházela tedy vlastnímu příměří.

Něco podobného můžeme pozorovat i u hradecké a pelhřimovské smlouvy, kde šlo zřejmě také v prvé řadě o to, aby byli mezi stranami ustanovení ubrmané a teprve v druhé řadě o příměří (AČ II., str. 251). Podobně i AČ III., str. 531, č. 459 (1445).

[61] Srv. spor Šlikův s Ilburkem — AČ II., str. 420 a n.

[62] Jeden oprávce — srv. Listář II., str. 26, č. 36 (1439); dva oprávci — n. př. tamtéž č. 283; čtyři oprávci — smlouva pelhřimovská a smlouva vildštejnská (obojí AČ II); šest oprávců — svatokateřinský sněm r. 1450 (tamtéž).

[63] Srv. opět smlouvu hradeckou a pelhřimovskou a smlouvu vildštejnskou.

[64] Mírný list čl. 10 (AČ I., str. 247).

nou dohodou, než princip většiny.[65] V některých případech býval stranami ještě vedle vlastních ubrmanů zvolen t. zv. »nejvyšší ubrman«, totiž osoba, která měla sama individuálně rozhodnout v případě, že se ubrmané nemohli o výroku dohodnout mezi sebou.[66]

Zvláštní pravidla o doplňovací volbě bývala stanovována pro případ smrti některého z ubrmanů. Podobně v případě předpojatosti byl ubrman vylučován z rozhodování a jmenován náhradník.[67]

Rozhodování oprávců a ubrmanů bylo označováno celou řadou termínů. Nejčastěji se snad říkalo »konec učiniti«.[68] Ojediněleji u ubrmanů volených jednotami se setkáváme s výrazem »souditi«. Sporné záležitosti, které ubrmané rozhodovali, byly běžně označovány jako »pře«.[69] Ubrmané a oprávci rozhodovali na zvláštních »rocích«, které stranám stanovili. O řízení před oprávci jednotlivých individuálních záští nebývalo zvláštních pravidel. Ubrmané sami byli o sporné věci dobře a bezprostředně informováni a mohli proto rozhodnouti již obvykle na prvém a jediném roku. Jinak tomu bylo však tam, kde ubrmané volení šlechtickými jednotami měli rozhodnout velké množství vzájemných sporů mezi straníky jednot a pacifikovat celou zemi. Ubrmané se zde musili především dobře seznámit se všemi spory, o kterých měli rozhodovat. Proto bylo stanoveno na př. hradeckou smlouvou o příměří mezi jednotou strakonickou a poděbradskou v r. 1449, aby jednotlivci zasílali své stížnosti ubrmanům ve formě písemných podání. K tomuto podání se měla vyjádřit protivná strana svým »odporem«. Tím byl získán základ pro rozhodování na ubrmanském roku. Stížnosti byly zde označovány jako »žaloby« a ten, proti němuž byla stížnost namířena, dokonce jako »obžalovaný«.[70]

Ubrmanské roky u ubrmanů mezi jednotami spadaly v jedno se sněmovními zasedáními. Vynášení ubrmanských rozhodnutí a projednávání případů před ubrmany se ve čtyřicátých letech stalo přímo součástí sněmovního jednání, a to součástí naprosto běžnou, která také vyplňovala převážnou část celého sněmovního jednání. Sněm je ve čtyřicátých letech 15. stol. v Čechách často vlastně jen jakýmsi obrovským ubrmanským rokem.[71]

---

[65] Nejlepším dokladem toho je právě volba »nejvyššího ubrmana« (srv. níže).

[66] Srv. n. př. vildštejnskou smlouvu: »... A jestliže by sě svrchupsaní páni ubrmané o v těch věcech dělili, snad smluviti nemohúce, tehdy toho má urozený pán, p. Zbyněk Zajíc z Hasenburka, mocný a nejvyšší ubrman i rozdielce býti ...«.

[67] Nejlépe opět smlouva vildštejnská.

[68] Srv. AČ II., str. 271: »... konečný konec a výpověď učiniti ...«, »konce a pokoje« nechtíti, »nekonce a roztržení hleděti«; dále srv. n. př. »rovné a spravedlivé podávání« (AČ II., str. 270), »podati k rovnému« (Listář II., č. 273), »dobrými ohledáti« (Listář III., str. 202), »mocně přijíti« (AČ III., str. 526, č. 424) a pod.

[69] K obojímu srv. vildštejnskou smlouvu: — předpojatý ubrmana nemá sám sebe »souditi« a jednotliví jednotníci mají své »pře« sepsané zasílati ubrmanům.

[70] »Rok položiti« — srv. n. př. AČ III., str. 526, č. 424. K řízení před ubrmany mezi jednotami srv. nejlépe hradeckou a pelhřimovskou smlouvu v AČ II.; dále srv. ubrmanskou výpověď na svatokateřinském sněmu v r. 1450 a manifest Jiřího z Poděbrad proti jednotě strakonické z r. 1450 (obojí tamtéž).

[71] Typicky tomu bylo na sněmu od 25. XI. 1450 do 6. I. 1451 (svatokateřinském). Po-

Ubrmané však sněmu nebyli nikterak odpovědni a nebyli také na něm nijak závislí. Jejich postavení se opíralo jen o smlouvu, kterou strany mezi sebou uzavřely a která nebyla uzavírána na sněmu.[72]

Rozhodnutí ubrmanů bylo obvykle nazýváno »výpovědí«.[73] Péče o vykonatelnost a dodržení této výpovědi nebyla však součástí ubrmanské pravomoci. Ubrmané rozhodnutí pouze vynášeli. Jeho dodržení nespadalo již do jejich kompetence a bylo zajištěno toliko smlouvou o příměří, kterou byli ustanoveni za ubrmany. Takovýmto zajištěním byl obvykle peněžitý »základ«, kterým byla současně zajištěna smlouva o příměří a její dodržení. Na neuposlechnutí ubrmanské výpovědi bylo tedy pohlíženo stejně jako na porušení smlouvy o příměří a její záruky byly tedy totožné se zárukami smlouvy o příměří (srv. výše).

Ubrmané rozhodovali především o náhradě a restituci škod způsobených záštím a o vzájemných sporných nárocích stran. Mezi tyto vzájemné nechuti, spory a »pře« bývaly zahrnuty i sporné věci mezi stranami, které původně záští přímo motivovaly. Konečně sem náleželo i rozhodování o dobytých a odňatých nemovitostech.[74]

K obvyklé agendě ubrmanů náleželo dále rozhodování o zajatcích. O holdech bývala přesná ustanovení již v textu smlouvy o příměří. V záležitostech dotýkajících se zajatců rozhodovali ubrmané o tom, pod jakými »základy« mají být během příměří propouštěni a za jakých podmínek mají být po případě propuštěni nadobro.[75]

Ubrmanská výpověď předcházela časově uzavření mírové smlouvy. Výpovědí byly strany »smířeny«, všechny sporné otázky mezi nimi odstraněny a rozšířeny. Tím byla výpověď ubrmanů přímo podkladem a předpokladem pro uzavření mírové smlouvy.[76]

Zvláštní a významnou episodou u nás byli zřejmě ubrmané volení v záští mezi jednotou poděbradskou a strakonickou podle hradecké smlouvy v r. 1449. U nich můžeme totiž pozorovat přímo jakési zárodky trestně právní pravomoci. Tento zjev zřejmě souvisel s úpravou t. zv. »popravy« v českém

---

dobně měl být ubrmanským rokem i pelhřimovský sněm v r. 1449, což se však zcela neuskutečnilo pro neúčast zástupců jednoty strakonické. Mírová jednání byla hlavní součástí sněmovních jednání na sněmu v r. 1440 v Praze a jejich výsledkem byl mírný list. Proto také byla v r. 1440 odkládána jednotlivá záští do sněmu — srv. AČ II., str. 13 (1440).

[72] Srv. smlouvu vildštejnskou a hradeckou.

[73] Někdy se také říkalo »rozsudek mírný«, AČ III., str. 538, č. 511 (1448).

[74] Srv. n. př. Listář II., str. 153 a n., č. 198 (1442) a výpověď ubrmanů na sněmu svatokateřinském v AČ II.

[75] Srv. ubrmanskou výpověď o zajatcích v AČ III., str. 540, č. 528 (1449). Přesně se rozeznává pod jakými základy mají být zajatcům dávány »roky«. Měřítkem výše základu bylo sociální postavení zajatců. K propouštění zajatců srv. AČ III., str. 524, č. 415 (1440).

[76] Srv. n. př. Listář II., str. 250—1, č. 282, 283 a k tomu AČ III., str. 528, č. 441 (1443—4); srv. výpověď mezi Jiřím z Poděbrad a Oldřichem z Hradce na sjezdu v Pelhřimově a mírovou smlouvu mezi nimi (AČ II., str. 284 a n., č. 46 a 47). Výpověď zde činí více osob spolu s původně (smlouvou vildštejnskou) zvolenými ubrmany. Jde zde o jakýsi sjezdový (sněmovní) výbor (srv. výše, str. 13, pozn. č. 54).

feudálním právu této doby. Instituce krajských poprávců, dobře známá z předhusitského období, zanikla během husitského revolučního hnutí. V třicátých letech 15. stol. se objevují v krajích nakrátko hejtmané a nový vývoj pak počíná zvláště od počátku čtyřicátých let v krajských landfrídech. Vedle krajských poprávců však již ve 14. stol. vykonávají »popravu« na svých panstvích některé pozemkové vrchnosti, při čemž výkon této patrimoniální »popravy« se namnoze udržel i během husitského revolučního hnutí.[77] V záštích ve třicátých a čtyřicátých letech se pak setkáváme s tím, že zajetí cizího poddaného bylo feudálem, který jej zajal, prohlašováno za zajetí zločince. Pravidelně se v takovýchto případech argumentovalo tím, že zajatý byl zajat jako zločinec »s jistinou«, t. j. s předmětem, který je důležitou indicií o tom, že spáchal zločin.[78] V řadě případů mohla být jistě takováto tvrzení správná a pravdivá. V řadě případů ovšem bezpochyby pravdou nebyla. Nebylo proto vždy snadnou věcí dosíci při mírovém jednání dohody o propuštění zajatců. Sporné záležitosti byly řešeny ubrmany, kteří musili často posuzovat individuální případy.[79] Při takovémto rozhodování se ubrmané jistě setkávali již s trestně právní problematikou. Jak se zdá, byla ubrmanům volenýmjednotami v některých případech dokonce přisuzována přímo i skutečná trestně právní pravomoc. Svědčila by pro to stížnost, že jeden ze šlechticů strakonické jednoty dal popraviti svého purkrabího pro delikt, aniž jej dříve postavil před ubrmany, jak jeden z nich žádal a jak on sám také slíbil učiniti. Stejně tak měli ubrmané rozhodovati o tom, zda má být své pozemkové vrchnosti vydán zajatý silniční lupič, či zda má být nad ním vykonána »poprava« tím, kdo jej zajal.[80]

Obecný zvyk urovnávati vzájemné spory volenými ubrmany působil v Čechách v 15. stol. i na vnitřní organisaci krajských landfrídů a šlechtických jednot. Hejtmané krajských landfrídů východočeských krajů měli být podle znění landfrídních smluv spolu s radou, která byla volena jako jejich poradní orgán, především arbitrážními orgány ve sporech mezi členy landfrídů.[81] Jde zde tedy nepochybně o určitou podobnost a analogii s ubrmany v příměřích. Tuto podobnost cítila i starší literatura, když u pravomoci krajských hejtmanů hovořila přímo o jejich úkolech soudních a oprávčích.[82]

Něco podobného lze pozorovat i uvnitř šlechtických jednot. Podobné postavení jako landfrídní hejtmané měli totiž na př. ve strakonické jednotě páni z Rožmberka a z Hradce, v poděbradské jednotě pak Jiří z Poděbrad.

---

[77] K vývoji srv. R i e g e r, op. cit., I.

[78] Srv. n. př. Listář II., str. 87, č. 106 (1440 nebo 1441).

[79] Srv. široké ustanovení o rozhodování zajateckých záležitostí v hradecké a pelhřimovské smlouvě z r. 1449 (AČ II., str. 252).

[80] K obojímu srv. velmi cenný dopis Aleše ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka, spolu s nímž byl zvolen hradeckou smlouvou za ubrmana (AČ II., str. 37, č. 37, 1449). O podobné funkci oprávců v individuálním záští srv. jiný dopis téhož šlechtice v Listáři III., str. 123, č. 171 (1446).

[81] Srv. zápisy landfrídních smluv v AČ I. a R i e g e r, op. cit., I., str. 77 a n.

[82] R i e g e r, op. cit., I., str. 79.

Na tomto příkladu lze tedy opětně poukázat na skutečnou podobnost mezi jednotami a landfrídy.[83]

Uvažujeme-li však o vzájemných analogiích mezi oprávci v příměří a mezi landfrídními hejtmany a předáky jednot, nutno v prvé řadě vytknouti také zásadní rozdíly. Takovýmto nejdůležitějším a opravdu podstatným rozdílem je skutečnost, že hejtmané a náčelníci jednot mohli toho ze členů landfrídu nebo jednoty, který se nepodřídil jejich rozhodčímu výroku, určitým, a to velmi citelným způsobem postihnouti. Podle landfrídních smluv měl být neposlušný člen landfrídu hejtmanem vypovězen z kraje a podle zápisu strakonické jednoty měl být neposlušný jednotník »vypovězen ze zápisu«, což v praxi znamenalo asi totéž.[84] Na tomto základě je tedy možno spolehlivě odlišit landfrídní krajské hejtmany a náčelníky jednot od ubrmanů a oprávců v příměří.

Co tedy zbývá, je společný základ, ze kterého obě instituce vyrůstají a kterým jsou společenské a politické poměry v Čechách v 15. stol. Obojí — ubrmané i hejtmané — jsou ustanovováni dohodou mezi feudály určitého teritoriálního okruhu. Hejtmané mají však poslání obecnější a trvalejší a vedle arbitrážních úkolů vystupuje u nich do popředí především vojenská funkce jako vůdců krajské hotovosti. Ubrmané a oprávci jsou naproti tomu jmenováni jen k rozhodnutí jediného případu nebo jediného komplexu určitých záležitostí a mají úkoly jen arbitrární povahy.

*

Počátkem padesátých let 15. stol. po vítězství Jiřího z Poděbrad nad strakonickou jednotou setkáváme se s ostrým potíráním šlechtických záští v zemi. Tím však nekončí snad u nás feudální opovědnictví vůbec. Uzavírá se jen jeho typické období — čtyřicátá léta. Proti záštím ostře namířený kurs souvisí přímo s upevňováním poděbradské moci v Čechách. Vzájemná šlechtická záští a drobné války záhy znovu ožívají v bojích Jiřího z Poděbrad s jednotou zelenohorskou a vhodným prostředím pro ně jsou pak zvláště rozhárané poměry vlády jagellonské. Skutečný zánik feudálního opovědnictví spadá u nás až do 16. stol. Silná panovnická moc prvých Habsburků s jasnými absolutistickými již náběhy definitivně likvidovala tento projev roztříštěnosti staršího feudalismu.

---

[83] Srv. zápis jednoty strakonické, AČ II., str. 244 a U r b á n e k, op. cit., III., 2., str. 264.
[84] Srv. zápis jednoty strakonické a R i e g e r, op. cit., I., str. 79.

УСОБИЦЫ (»ZÁŠTI«) В ЧЕХИИ В ПОЛОВИНЕ 15-ГО ВЕКА

В. Урфус

Типичным проявлением феодальной раздробленности раннего феодализма являлись почти что непрерывные войны, которые вели между собой отдельные феодалы и города. Это явление, общее в период раннего феодализма для всей Европы, в Чехии можно проследить лучше всего в борьбе дворянских партий после поражения народных гуситских войск в сороковых годах 15-го века.

Войной в юридическом понимании считался не только вооруженный конфликт между главами феодальных государств; таковыми являлись и конфликты (»zášti« — усобицы, частные войны) между отдельными феодалами, входившими в иерархическую систему одного единого феодального государства. Хотя решающими в этой борьбе были насилие и произвол, все же существовали определенные нормы обычного права, регулирующие их объявление и ведение.

Прежде всего противник должен был быть надлежащим образом уведомлен о начале враждебных действий. Это совершалось вручением осового документа (»оповедни лист«, т. е. объявительная грамота), содержание которого было установлено обычаем. Насилие, примененное без соблюдения этого условия, не считалось войной в юридическом смысле и рассматривалось как недозволенное и даже преступное деяние.

Частные войны между феодалами обычно не приводили к физическому уничтожению противника. Главная тяжесть падала на крепостных обоих соперников. Взаимные враждебные действия являлись средством, при помощи которого феодалы расширяли свои владения и обогащались за счет крепостных своего противника. Обычно военные мероприятия сводились к тому, что один из соперников принуждал крепостных своего соперника уплачивать ему как своему вотчиннику регулярно или же единовременно поземельные феодальные сборы. Эти сборы, уплачиваемые в этом порядке, носили название »гольды«, так как крепостные одного из соперников тем самым, что уплачивали их его сопернику по существу признавали последнего своей вотчинной властью. Другим общепринятым средством ведения борьбы был захват крепостных и слуг противника и требование выкупа за их исвобождение (т. н. »шацовани« пленных). Таким образом усобица в этом отношении представляла собой для победившей или побеждающей стороны выгодное предприятие.

Враждебные действия могли быть по взаимному соглащению в любой момент или приостановлены или прекращены. В первом случае имел место договор о перемирии, во втором — мирный договор. Договор о перемирии мог иметь два варианта. Подлинное перемирие приводило только к временному приостановлению враждебных действий. После обусловленного срока враждебные действия возобновлялись. Другим вариантом договора о перемирии был договор, носящий характер предварительного мирного договора. Он преследовал цель подготовить ликвидацию взаимых требований враждующих сторон, в частности требований по возмещению вреда, возникшего в результате враждебных действий, и подготовить заключение мира. Мирный договор по своему содержанию был значительно лаконичней чем предшествующий ему договор о перемирии. Обычно сто-

роны в нем заявляли, что они окончательно помирились и хотят предать забвению все, что они причинили друг другу во время усобицы.

О взаимных требованиях враждующих сторон решали во время перемирия избранные ими арбитры (т. наз. »убрманы« или »оправци«), которые являлись также и посредниками при заключении мирного договора. Эта деятельность была типичной в общественной жизни чешского феодального общества сороковых годов 15-го столетия, когда в Чехии не действовал центральный для всей страны дворянский суд. Особенно большое значение приобрели те арбитры этого рода, которые решали вопросы связанные с борьбой целых дворянских партий и которые на короткое время стали своего рода центральными органами для всей страны.

DIE FEHDEN (»ZÁŠTÍ«) IN BÖHMEN IN DER MITTE DES 15. JAHRHUNDERTS

V. Urfus

Eine typische Äußerung der feudalen Zersplittertheit des älteren Feudalismus stellen die fast ununterbrochenen Kriege dar, welche die einzelnen Feudalherren und Städte gegeneinander führten. Diese, im älteren Feudalismus in ganz Europa allgemeine Erscheinung, kann man in Böhmen am besten im Kampfe der Adelsparteien nach der Niederlage der hussitischen Volksheere in den Vierzigerjahren des 15. Jahrhunderts verfolgen.

Ein Krieg im juristischen Sinne des Wortes war nicht nur ein bewaffneter Konflikt zwischen den Häuptern der Feudalstaaten, sondern auch Konflikte — oder »záští« d. h. Fehden, so lautete ihre geläufigste Bezeichnung in der Sprache der tschechischen Gesellschaft jener Zeit — der Machtfaktoren innerhalb der Grenzen eines einzigen Feudalstaates. Obwohl in diesen Kämpfen Gewalt und Willkür entscheidend waren, gab es dennoch gewisse gewohnheitsmäßige Regeln über ihre Führung und Ansage.

Die Eröffnung der Feindeseligkeiten mußte vor allem dem Gegner ordentlich angekündigt werden. Das Mittel dazu pflegte ein besonderes Schreiben (»Absagebrief«) zu sein, welches einen durch Gewohnheit festgelegten Inhalt besaß. Jede andere Gewalt wurde nicht als Krieg im juristischen Sinne des Wortes anerkannt und im Gegenteil als unerlaubte, oder auch als sträfliche Tat qualifiziert.

Die Fehden (»záští«) zwischen den Feudalherren führten in der Regel nicht zur physischen Vernichtung des Gegners. Ihre Schwere traf die Untertanen der beiden streitenden Parteien. Die gegenseitige Feindschaft diente nämlich als ein Mittel, durch welches die Feudalherren ihre Herrschaftsgebiete erweiterten und durch das sie sich auf Kosten der Untertanen ihres Gegners bereicherten. Die übliche Kriegsaktion verlief in der Regel in der Art, daß der eine Widersacher die Untertanen seines Gegners zwang, ihm regelmäßig oder auch nur einmalig Grundobrigkeitsabgaben als ihrer Grundobrigkeit abzuliefern. Die auf diese Weise bezahlten Abgaben wurden »holdy« (Holden) genannt, denn die Untertanen der einen der streitenden Parteien erkannten durch ihre Ablieferung an die andere Partei sie im Wesentlichen als ihre Grundherrschaft an. Ein anderes beliebtes Mittel der Kampfführung war die Gefangennahme von Untertanen und Dienern des Gegners und die Erpressung von Lösegeld für ihre Freilassung (die s. g. »Schatzung« der Gefangenen). Die Fehde (»záští«) war also in dieser Hinsicht für die siegreiche oder siegende Partei ein einträgliches Unternehmen.

Die Feindseligkeiten konnten jederzeit duch ein gegenseitiges Abkommen unterbrochen oder beendet werden. Im ersten Falle handelte es sich um ein Waffenstillstandsabkommen, im zweiten um das Friedensabkommen. Es gab zweierlei Waffenstillstandsabkommen. Der tatsächliche Waffenstillstand diente wirklich nur zu einer zeitweiligen Unterbrechung der Feindseligkeiten. Nach Ablauf der Frist, die vereinbart worden war, wurden die Feindseligkeiten wieder von neuem aufgenommen. Eine zweite Art des Waffenstillstandsabkommens war ein solches Abkommen, welches schon die Funktion eines Separatfriedens erfüllte. Der Zweck eines solchen Abkommens war es, die Liquidierung der gegenseitigen Ansprüche der feindlichen Parteien vorzubereiten, besonders der Ansprüche auf Ersatz der Schäden, welche durch die Feindseligkeiten zugefügt worden waren, und den Abschluß des Fiedens vorzubereiten. Der Friedensvertrag war gewöhnlich inhaltlich knapper als der vorhergegangene Waffenstillstandsvetrag. Die Parteien erklärten in der Regel darin, daß

sie vollends versöhnt seien und daß sie alles vergessen wollten, was sie sich während der Fehde gegenseitig zugefügt haben.

Über die Ansprüche der Gegner entschieden im Verlauf des Waffenstillstandes die von ihnen gewählten Arbiter — die s. g. »ubrmané« (Obermänner) oder »oprávci« (Schiedsmänner) welche auch den Abschluß des Friedensvertrages vermittelten. Der »ubrman« oder »oprávce« war eine typische Funktion im öffentlichen Leben der bömischen feudalen Gesellschaft der Vierzigerjahre des 15. Jahrhunderts, da in Böhmen kein zentrales Adelsgericht für das ganze Land fungierte. Eine besonders große Bedeutung erlangten jene Schiedsmänner, welche über die Feindschaften ganzer Adelsparteien entschieden und so für eine kurze Zeit fast zu einem gewissermaßen Zentralorgan für das ganze Land wurden.

POZNÁMKY K MAPĚ HRDELNÍCH SOUDŮ V ČECHÁCH V PRVNÍ A VE DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Bohuslav Roučka

Hrdelní soudy a jejich organisace v té podobě, v jaké se s nimi setkáváme v Čechách na počátku 18. století, jsou výsledkem dlouhodobého vývoje, který začíná již v období raného feudalismu a vrcholí koncem 13. a během 14. století,[1] kdy — zejména po nezdařeném pokusu Karla IV. o vyhrazení hrdelního soudnictví panovníkovi, který měl být realisován přijetím nově sepsaného obecného zákoníka Majestas Carolina[2] na generálním sněmu zemí české koruny — dochází později alespoň k uznání výhradního práva panovníka na hrdelní jurisdikci,[3] jež se stává hrdelním regálem.[4] Tím skončilo první sta-

[1] V. V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 86.

[2] CIB II-2, str. 164: »Auctoritatem omnimodam *(praeter justiciam personalem, quae semper regiae dignitati intelligitur reservata)* baronibus nostris regni Boemiae in eorum hominibus et bonis hominum ipsorum, sicut antiquis temporibus servatum fore comperimus, esse totaliter attributam, exceptis casibus infra scriptis.« Pozdější český překlad (tamtéž): »Z paměti ustavenie starého pánóm pójčieme nad jich lidmi poddanými moci všelijaké, trestati, pomstiti, súditi podle spravedlnosti, *kromě života odjetie pro zlý skutek; toho sobě zachováme, lečbychom komu na popravu dali listy zvláštnie.*« Srov.: B. R i e g e r, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 47; B. R i e g e r, Zřízení krajské v Čechách, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 429. S názorem Karla IV., že hrdelní pravomoc přísluší jedině panovníkovi, se setkáváme i v některých jiných jeho listinách. Tak v zakládací listině kláštera kartuziánského z roku 1342 čteme: »... damus fratribus super omnes homines ipsorum omnia judicia in singulis causis et casibus, que rebus et pecunia poterint emendari. Si vero aliquis quacumque enormitate vel excessu mortis fecerit ... quem burggravius noster vel quicumque officiatorum nostrorum secundum consuetudinem terre postulaverit ...« (Č e l a k o v s k ý, Právník 1878, str. 329, pozn. 64). V listině dané roku 1353 klášteru sv. Tomáše na Malé Straně je tato myšlenka formulována následujícím způsobem: »... enormibus criminibus, videlicet stupro, adulterio, furto, rapina, incendio et falsi crimine duntaxat exceptis et illis etiam criminibus, ad quorum vindictam manus vel capitis plaxio videtur accedere, quorum examen et judicium discussorium nostre et judicium nostrorum auctoritate et diffinitionem duximus reservandum.« (Č e l a k o v s k ý, Právník 1878, str. 329, pozn. 64.) Myšlenka, že hrdelní pravomoc přísluší panovníkovi, není vlastní jen Karlu IV., takže se s ní setkáváme i v některých listinách starších, jako na příklad v listině Přemysla Otakara II. z roku 1263: »... iudiciaria potestas ... tam in furtis quam in homicidiis sive in omnibus causis ad regiam dignitatem spectantibus.« (Regesta II., čís. 432, str. 167.)

[3] Výstižnou definici hrdelní jurisdikce podává Constitutio criminalis Thereziana, 1768, díl I., čl. 18 § 1: »Ein Blut- Hals- oder Landgericht ist das Recht und Macht in peinlichen Sachen über Leib, Gut und Blut der Menschen zu richten.«

[4] J. K a p r a s, Právní dějiny II., Praha 1913, str. 243. V. V a n ě č e k, Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století, Praha 1928, str. 93. V. V a n ě č e k, Selské poddanství v starém českém právu, Český lid, roč. III (1948), str. 150.

dium vývoje hrdelního soudnictví v Čechách, které se vyznačuje neutuchající snahou feudálních šlechtických rodů dostati do rukou hrdelní jurisdikci a vykonávati ji na svých panstvích jako dědičnou patrimoniální popravu, a to nezávisle na orgánech moci ústřední. Když feudálové tohoto cíle většinou dosáhli, nekladli již odpor snaze panovníků o zřízení hrdelního regálu, protože neměli zájmu na tom, aby byla v tomto směru rozšiřována moc nižší šlechty[5] a církevní hierarchie, vládnoucí na statcích duchovních, s nimiž se jejich mocenské zájmy octly v ostrém rozporu.[6]

Základem nového uspořádání hrdelního soudnictví se stal status quo, který byl v době, kdy se podařilo prosadit uznání hrdelního regálu.

Situaci lze charakterisovat asi tak, že hrdelní jurisdikce patřila panovníkovi jako jeden z regálů, při čemž bylo napříště právo na vykonávání hrdelního soudnictví přiznáno jen

a) světským pozemkovým vrchnostem — feudálním pánům z mocných šlechtických rodů, kteří toto právo vykonávali jako svou dědičnou patrimoniální popravu,[7]

b) světským pozemkovým vrchnostem — feudálním pánům, kteří tohoto práva dosáhli na základě panovníkem uděleného privilegia,[8]

---

[5] B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 50 a 51.

[6] V. Husa, Epochy českých dějin, Sborník pro hosp. a soc. dějiny, roč. I (1946), str. 153. Přehled československých dějin I. (These) ČČH, roč. II (1954), 2. příl., str. 25.

[7] O vžitém názoru staré české šlechty, že jí bez dalšího přísluší právo na hrdelní jurisdikci, svědčí dva velmi zajímavé dopisy. Prvním z nich je dopis Aleše Holického ze Šternberka panu Oldřichu z Rožmberka (AČ II., str. 28): »... daj mi tomu rozuměti, odpíráš-li nám té popravy, kteráž nám přísluší v zemi nad neřádnými lidmi? Neb já jiného nevím, než že mně i synu mému, též jako i jiným pánům zemským, poprava nad neřádnými lidmi přísluší.« Odpověď Oldřicha z Rožmberka zní (AČ II., str. 32): »Milý příteli, slýchal jsem, jak jsem živ, že jsú páni ze Šternberka *starodávní páni v Čechách, a že práv též jako jiní páni vedle řádu země této i poprav užívati mají.*« Viz též AČ X., str. 510: »... Tvoch vinil Kuli, že by člověka jeho vzal a dal mučiti, popravy nemaje proti zřízení zemskému.« Srov. též zprávy ze 13. století svědčící o plně rozvinutém soudnictví světských pozemkových vrchností, které běžně hrdelní jurisdikci vykonávají a také s ní svobodně disponují (Regesta IV., č. 1793, str. 719; Regesta V., č. 250, str. 95; CDM III., č. 361, str. 361; Regesta II., č. 562, str. 217; č. 633, str. 247; CDM IV., č. 119, str. 166; č. 177, str. 240). Viz též: W. W. Tomek, Dějepis města Praha I., Praha 1892, str. 147—8; B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 429; B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 33 a 48; A. Sedláček, O starém rozdělení Čech na kraje, Praha 1921, str. 38; J. Kapras, Přehled právních dějin zemí koruny České, 4. vyd., str. 49; J. Kapras, Přehled právních dějin zemí koruny České, 5. vyd., str. 54; V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha 1937, str. 40; V. Vaněček, Selské poddanství v starém českém právu, Český lid, roč. III (1948), str. 149; V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 60; V. Husa, Epochy českých dějin, Sborník pro hosp. a soc. dějiny, roč. I (1946), str. 152; V. Vaněček, Počátky státu a práva v Československu, Praha 1946, str. 85. Viz také níže pozn. 15—20.

[8] Na př.: CIM IV-1, č. 12, str. 25: 1293 Horaždovice — Václav II. Bavorovi ze Strakonic: »... cives civitatis sue, dicte Horazdiowicz... a iudicio et iurisdicione omnium beneficiariorum provincialium sint liberi et exempti, et quod quicunque contra cives predictos vel aliquem eorundem habuerit aliquid questionis, illud coram dicto Bavaro vel ipso ei non faciente iusticie complemantum coram camerario nostro mediante iusticia prosequatur.« Český překlad z pol. 15. století: »... chtějíce Bavorovi ze Strakonic... učiniti milost zvláštní, měšťany města jeho, řečeného Horaždějovice, téhož práva, kteréhož jiná

c) duchovním pozemkovým vrchnostem, kterým bylo formou imunity panovníkem propůjčeno právo vykonávati na jejich panstvích hrdelní jurisdikci,[9]
d) městům královským, pokud jim je panovník propůjčí zvláštním privilegiem,[10] s výjimkou těch zločinů, jejichž souzení si výslovně vyhradil pro sebe nebo podkomořího,[11]

---

města naše užívají, ...totižto že od súdu a popravy všech popravcí v kraji mají býti prázdni a vyňati. A což by ktožkolivěk proti měšťanóm napřed jmenovaným neboli proti některému z nich měl nětco žaloby, to před již řečeným Bavorem nebo... před podkomořím naším své spravedlnosti má dojíti.« CIM IV-1, č. 50, str. 73: privilegium, dané roku 1342 Karlem, markrabětem moravským, bratřím Vilémovi st. a Vilémovi ml. z Vilémova: »Damus insuper et concedimus fratribus (Wilhelmo seniori et Wilhelmo iuniori fratribus de Egrberch) ac eorum heredibus et successoribus antedictis, ut in eodem opido Wilemow cippum habeant et infra limites eius furcam seu patibulum erigant pro facinorosis et malefactoribus puniendis, in quos quidem facinorosos et malefactores plenum habebunt deinceps iudicium exercendi et quemlibet iuxta demerita corrigendi.« Viz též níže pozn. 15—20.

[9] Pramenný materiál shromáždil vyčerpávajícím způsobem V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha 1937, str. 7—26 a l. c. III, Praha 1939, str. 49—54. Viz též: Novotný, České dějiny I — 4, str. 289; Krofta, Dějiny československé, Praha 1946, str. 59 a 159; Krofta, Dějiny selského stavu, 2. vyd., Praha 1949, str. 53; Čelakovský, Pevšechné české dějiny právní, Praha 1900, str. 158; Šusta, Dvě knihy českých dějin I., Praha 1917, str. 151; Baxa, Dějiny veřejného práva na území republiky Československé, Praha 1935, str. 98 a 101; J. Kapras, Přehled právních dějin zemí koruny České, 3. vyd., Praha 1927, str. 43—44; F. Čáda, Právní dějiny československé I., Brno 1947, str. 72; V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 59. Viz též níže pozn. 15—20.

[10] Protože nově zakládaná královská města dostávala ve svých privilegiích pravidelně právo některého jiného města, jež samo hrdelní jurisdikci již vykonávalo, jsou poměrně vzácné případy výslovného udělení hrdelní pravomoci královským městům. Není však pochyb o tom, že tato města hrdelní soudnictví skutečně vykonávala, neboť přejímala zřízení a pravomoc toho města, jehož právo jim bylo při založení propůjčeno. K potvrzení tohoto výkladu srovn. list Václava II. z roku 1293 citovaný v pozn. 8. O významu hrdelních soudů královských měst viz exkurs I. Z případů výslovného udělení hrdelní pravomoci uveďme příkladem privilegium Jana Lucemburského Kutné Hoře z roku 1329: »... ob ir eczlicher der berleute an keiner missetat oder ubelthat wirt begriffen, umb diselben missetat soll er nicht van dannen gefurt, noch gezogen, noch geeyschet, noch geladen werden in keine stat, noch andern enden, sunder da zu den Kutten vor die scheppfen, und alsz die scheppfen ine urteylen, so sol er gerichtet werden, es sey zu gulde des gutes oder stummelunge der qlide oder des lebens benemunge, darnach als sie sein missetat sich gezeichnet.« (CIM II., č. 153, str. 260). Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1336 pro město Louny: »Admittimus eciam, quod, si qui in vestro judicio detenti et nota infamie denigrati fuerint et nostri subcamerarii presenciam habere non potueritis, ut extunc de eisdem iuxta vestram conscienciam judicium et justiciam facere positis debitam et condignam.« (CIM II., č. 189, str. 311.) Privilegium Jana Lucemburského dané roku 1339 Ústí nad Labem: »Concedimus preterea dictis nostris civibus et favemus, ut quoslibet maleficos et noxios homines, puta homicidas, fures, latrones, incendiarios, predones, falsarios, proscriptos seu quomodolibet aliter criminosos usque ad loca quelibet, in quibus latitaverint vel soliti fuerint latitare, pro viribus insequentes ad civitatem Vscensem potenter reducant ac reducere, si eis tantum posse affuerit, pena(que) mortis promerita habeant trucidare.« (CIM II., č. 214, str. 336—7.) Sem patří také list Karla IV., kterým roku 1350 mezi jiným zmocnil žateckého rychtáře k vykonávání hrdelní pravomoci: »... et specialiter auctoritatem et licenciam de homicidio judicandi et nichilominus judicium Judeorum ibidem, ...de speciali nostre majestatis gratia damus ...« (CIM II., č. 297, str. 438).

[11] Na př.: »...když kteryžkolivěk zločinec smrt zasloužil, jsú jej páni Kadanští sami trestali, neb jsú moc měli kromě kdožby panně násilí udělal a palič byl a falešnú minci tepal, ty je pán sám trestal.« (Z. Winter, Kulturní obraz českých měst II., Praha 1892, str. 617.)

e) městům nekrálovským, a to v rámci pozemkově vrchnostenské pravomoci městům poddanským, jež mohou oprávnění k výkonávání hrdelního soudnictví dosáhnout přímo od vrchnosti, jedná-li se o města, která jsou na panstvích vrchností uvedených sub a)[12] a výjimečně i sub c),[13] nebo od panovníka, jedná-li se o města na panstvích vrchností sub b) nebo c), po př. i sub a), a města na komorních panstvích královských.[14]

Právní stav takto vzniklý byl pak znovu potvrzován v usneseních o sta-

---

[12] Na př.: CIM IV-1, č. 168, str. 245: 1399 Boreš ml. a Boreš nejml. z Ryzmburka Bečovu: »... darinn geben wir ihn zu hüelfe alle die dörfer, die in unser gerichte gehören, mit den halsgerichten zu Petschaw, das sie mit in sollen leiden ...« CIM IV-1, č. 278, str. 392: 1442 míšeňský pukrabí Jindřich st. z Plavna Bochovu: »... alle unsere holsgerichte und alle andre unsere gericht, di da umb in derer genehde auf unserer mannschaft güter sein, da handeln und wandeln schol in den markt zcu Puchaw ...« Viz dále exkurs II.

[13] Zprávu o kompetenci městského soudu v Lanškrouně ve věcech hrdelních máme zachovánu z roku 1332 v listině zbraslavského opata Petra o prodeji tamější dědičné rychty (CIM IV-1, č. 40, str. 56 a násl.). Roku 1378 dostaly Dobřany právo města Plzně s výslovným ustanovením, »aby na súdě o nález ran odevřených, krvavých i o mord práva požievali města Nového Plzně« (CIM IV-1, č. 115, str. 167). Další doklad o souzení hrdelních zločinů městským soudem městečka Úterý, které patřilo klášteru v Teplé, je z roku 1439 (CIM IV-1, č. 270, str. 382). Roku 1449 udělil opat břevnovského kláštera klášternímu městu Broumovu právo měst Hradce Králové a Kladska i s hrdelním soudnictvím (CIM IV-1, č. 297, str. 420). Srov. dále exkurs II.

[14] Výslovně dostala právo na hrdelní soudnictví na př. tato města: 1237 Roudnice: »... povolení dáváme, aby jak v příčinách kriminálních aneb hlavních ... vejpovědě a ortele vydávati a je k exekuti přivésti moc a právo mněli.« (CIM IV-1, č. 2, str. 14.) 1261 Přelouč: »... donamus ... civitati in Predlutzs ... omnia iura et libertates, que habent civitates nostre in Colonia et in Churim, videlicet ius, quod habet Magdeburgensis civitas, id est auctoritatem puniendi tam in personis quam rebus secundum merita reorum et excessuum qualitatem, quos ibidem contingerit perpetrari, scilicet sentenciam suspensionis, decapitacionis, rotacionis, duelli necnom omnium eorum, que ad iudicium supradictarum civitatum pertinere noscuntur.« (Regesta II., č. 2825, str. 1236.) 1299 Třebenice: »... favemus, ut in loco ipsarum forensi, dicto Trebinicz, iudicium sanquinis et patibulum habere in perpetuum possint ita, quod in eodem loco malefactores, quos ibidem in crimine deprehendi contingerit, per iudicem et iuratos ipsius loci ... secundum qualitatem criminis pena debita puniantur.« (CIM IV-1, č. 14, str. 27.) 1348 Broumov: »... in ipso oppido et extra ... in iudiciis et extra ac omnibus et singulis agendis ipsorum in quacumque causa et negociis quibuscunque ... tractari et eiusdem iuris ... teneri et ubilibet reputari, quibus supradicte civitates actenus frete sunt et hodie pociuntur.« (CIM IV-1, č. 61, str. 98.) 1349 Planá: »... decernentes, quod supradictum opidum forense in Plana omnibus iudiciis, cyppo, patibulo, iuribus, graciis, libertatibus, emunitatibus et comodis perfrui et gaudere debeat, quibus opida cetera seu opidani regni nostri Boemie hactenus freti sunt et quomodolibet pociuntur.« (CIM IV-1, č. 64, str. 104.) 1351 Kožlany: »... quodque gaudeat omnibus iuribus oppidorum forensium, cippo et patibulo ac aliis iuribus et usibus quibuscunque et quod etiam universi hoc idem oppidum cum rebus et mercibus suis frequentantes introire, exire valeant rebus et personis semper salvis.« (CIM IV-1, č. 68, str. 108.) 1396 Žebrák: »... aby jmenovaní rychtář, konšelé a obec klády nebo vazby, praněře a šibenice i jiných k soudu a k spravedlnosti vyvedení nebo učinění věcí příslušných ... užívati mohli ...« (CIM IV-1, č. 152, str. 225.) 1397 Sokolov (Falknov): »... das sie in der egenanten unser stat zu Falknaw statrecht mit gerichten, stok und galgen ... als die burgere und inwoner unser stat zu Schlackenwerde haben und gebrauchen.« (CIM IV-1, č. 161, str. 273.) 1502 Dubeč: »JKMt téhož Jana ves Dubeč za městečko vysaditi jest ráčil, tyto zvláštnie milosti mu čině: ... item s popravú obyčejnú.« (AČ XVIII., str. 279.) Srov. k tomu listiny v pozn. 8 a exkurs II. Jak ukazuje listina Jiřího Poděbradského z roku 1460, adresovaná městečku Rousínovu, nechybí ani případy, že se vykonávání hrdelní jurisdikce městům nekrálovským výslovně zakazuje: »Ale viny hlavnie neb krevnie, totižto viny trojí: viny žhářské, vražedlnický a násilnický nám i budoucím našim je zachováváme, aby oni jich podle zdání svého trestali a jednali.« (AČ IX., str. 313.)

vovských svobodách,[15] v zemských zřízeních,[16] robotních patentech,[17] prvních samostatných kodifikacích trestního práva v českých zemích[18] a jiných právních aktech,[19] sahajících až do posledních let 18. století.[20]

Přední místo mezi orgány pověřenými vykonáváním hrdelní pravomoci mají oficiální orgány veřejné moci, jimiž jsou krajští poprávcové a později

---

[15] AČ V., str. 364: »Item což se poprav dotýče, kdož má které popravy od starodávna vysazené, těch každý užívej podle výsady své a podle práva.« Srov. P a l a c k ý, Dějiny národu českého V-1, str. 262, pozn. 222.

[16] AČ V., str. 250, ZZVlad. 1500 čl. 530: »Nalezli vůbec za právo: že kdož popravy mají, že se při nich tak zachovati mají, jakž se jest země svolila.« Latinský text téhož článku zní: »Pro iure constitutum est: qui habent in suis bonis jurisdictionem capitalem, debent se circa illam ita gerere, prout a regno constitutum est.« AČ V., str. 254, ZZVlad. 1500 čl. 538: »Pakliby neměl popravy své, tehdy dej jej do města královského k nejbližší popravě, anebo kdež by poprava byla.« AČ V., str. 255, ZZVlad. 1500 čl. 541: »... kromě poprav pánů, kteří na popravy výsady mají ...« CIB IV-1, str. 75, ZZ 1530 čl. 189: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« CIB IV-1, str. 352, ZZ 1549 R 36: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« CIB IV-1, str. 595, ZZ 1564 K 35: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« OZZ 1627 T 26 (ed. J i r e č e k, str. 546): »A žádný sobě sám popravy vysazovati a jí užívati nemá, leč bychom My nebo dědicové Naši a budoucí králové čeští tuto pořádně propůjčiti ráčili.«

[17] Robotní patent Leopolda I. z 28. června 1680: »Es wäre dann Sach, dass ein oder ander Unterthan ein halsbrüchiges Verbrechen begangen hätte, in welchen Fällen wir es bei dem Aussatz unserer Verneuerten königlichen Landesordnung und ein jedwere Herrschaft und Obrigkeit bei ihrem habenden Hals- und Obergericht allerdings gelassen haben wollen.« (AČ XXIII., str. 488.) Robotni patent Karla VI. z 22. února 1717: »... leda by jeden nebo druhý poddaný nějakého hrdelního přečinění se dopustil, kdežto my vše při vyměření našeho královského Obnoveného zřízení zemského, též každé panství a vrchnost při jejich pořádně nabytým hrdelním a vrchním právě úplně a neproměnitedlně zanechávati ráčíme.« (AČ XXIV., str. 97.) Druhý robotní patent Karla VI. z 27. ledna 1738: »Přihodilo by se pak, že by jeden nebo druhý poddaný hrdelního neb sice veřejný trest po sobě táhnoucího oučinku se dopustil, tu při tom vyměření našeho královského Obnoveného zřízení zemského, a jednu každou vrchnost při svém majícím právě neporušitedlně zanechati chtíti ráčíme, a beztoho dává v tom Josefinské právní zřízení již další cíl a míru, jak v podobných kriminálních případnostech pokračovati se má.« (AČ XXIV., str. 194.)

[18] Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707, čl. II.: »Gleichwie ... einem jedwern Gericht in peinlichen Sachen recht ergehen zulassen, sondern nur denen jenigen, welche solche Macht durch besondere Belehen und Verleihungen, Privilegien oder wohlhergebrachte Gewohnheit überkommen haben, zustehet ...« Constitutio criminalis Thereziana, 1768, díl I., čl. 18 § 7: »Wo demnach der Blutbann, oder Halsgericht einem Landgut von Alters her als eine darzu gehörige Herrlichkeit anklebet und solchergestalt von Besitzer zu Besitzer übertragen worden, da ist der Herrschaftsinhaber, in so lang er solches Recht durch Übertretung dieser peinlichen Gerichtsordnung nicht verwirket, bei solch- seinem zum Gut geniessenden Halsgericht forthin zu erhalten und zu schützen.«

[19] Pragmatical-Sanction wegen Restringirung der böhmischen Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen z 15. 7. 1765, III. odst. 7 (M a a s b u r g, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Praha 1884, str. 108) »... dass bei den in die Reduction verfallenden Halsgerichten des exercitium juris gladii zu quiescieren, nicht aber zugleich dessen Gerechtigkeit, als welche sie entweder ex titulo oneroso, oder renumerationis oder ex privilegio erworben haben, gänzlich aufzuhören habe... sondern auch soethane Gerechtigkeit zu ihrer mehreren Versicherung sowohl in diesem Unseren höchsten Regulativo hiemit vorbehalten wird, als auch bei künftiger Bestätigung ihrer Privilegien für jetzt und künftige Zeiten ausdrücklich erneuert werden solle ...«

[20] Výsady pozemkových vrchností na hrdelní jurisdikci jsou po prvé opominuty v patentu Josefa II. z 1. září 1781 o poddanství a vrchnostenské moci, kterým byl okruh trestní pravomoci pozemkových vrchností nad poddanými omezen na tyto tresty: vězení (s příp. zostřením) o vodě a chlebě, práce z trestu s event. zostřením připětím želez na nohy a odsadu (AČ XXV., str. 716).

krajští hejtmané, kteří bez soudního řízení vykonávají ihned na místě popravu nad zjevnými a při činu dopadenými zločinci. Časem, zejména pak od poloviny 16. stol. a ve stoletích následujících vykonávají krajští hejtmané v rámci hrdelního soudnictví stále více činnost orgánů policejních a dohlédacích, odevzdávajíce hrdelní zločince, které sami stíhají a zatýkají, k potrestání řádnému soudu královských měst, na něž přechází moc exekutivní.[21]

Královská města, jež se postupem doby zbavila bezprostředního vlivu podkomořího na městské hrdelní soudnictví, se stala významným činitelem v rozvoji organisace hrdelního soudnictví a zejména trestního práva procesního. Význam jejich soudů zvláště upevnily: zákaz brátí naučení od zahraničních měst,[22] vykonávání hrdelní pravomoci nad zločinci, které jim předávaly k potrestání pozemkové vrchnosti, jež neměly právo popravy,[23] a krajští hejtmané, jakož i vyřizování právních naučení a odvolání, která k nim docházela od soudů nekrálovských měst.[24]

Vedle pozemkových vrchností, které na svých panstvích vykonávaly samy hrdelní soudnictví,[25] fungovaly i hrdelní soudy poddanských měst, kterým

---

[21] B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 30 a násl.

[22] V. Vaněček, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, str. 73.

[23] ZZVlad. 1500 čl. 538; ZZ 1549 R XXXVI; XX 1564 K XXXV; OZZ 1627 T XXVI. Rychtáři, konšelé a písaři královských měst zasedali také na soudech hraničních (Z. Winter, Kulturní obraz českých měst II., Praha 1892, str. 638—9), které jsou starou institucí českého práva (Koldínova práva městská A XLIII., odst. II., ed. Jireček, str. 26). Kompetence těchto soudů ve věcech hrdelních byla vymezena sněmovním usnesením z roku 1575: »Co se pak outrpných věcí na gruntech stavů dotýče, při těch má níž oznámený způsob zachován býti, totiž: jestližeby pán téhož gruntu, na kterémž by se taková věc, že by k outrpnému právu náležela, přihodila, popravu svou měl, tehdy má ten zločinec před týmž právem postaven a tu vedle jeho provinění souzen býti; pakliby týž pán takové popravy na svých gruntech neměl, tehdy má témuž zločinci hraničný soud hodnými a nepodezřelými osobami osaditi. A co tu uznáno a usouzeno bude, při tom zůstaveno býti má.« (Sněmy české IV., str. 282.)

[24] Na př.: CIM IV-1, č. 45, str. 67; č. 53, str. 79; č. 75, str. 118; č. 80, str. 126; č. 102, str. 151; č. 113, str. 163; č. 136, str. 202; č. 140, str. 210; č. 186a, str. 267; č. 186b, str. 272; č. 187, str. 280; č. 188, str. 284; č. 220, str. 327.

[25] Svědčí o tom četné listiny, jimiž si pozemkové vrchnosti pro sebe vyhrazují hrdelní pravomoc. Na př.: Regesta III., č. 630, str. 266: »... exceptis dumtaxat tribus causis, scilicet sanquinis, incendii et raptus sine oppressione mulierum, super quibus audiendis per nos ipsum vel per nostros judicio presidere et ipsarum emolumentum pro nostris specialibus deputare volumus.« Regesta III., č. 976, str. 381: »Tribus tantum de causis iudicio interesse tenebimur, hoc est propter violacionem dominarum ac virginum et homicidium et incendium...« CIM IV-1, č. 115, str. 167; AČ XXVI., str. 193: »... vyjímaje větší pře, totiž o žhářství, o ženské násilí a zabití...« Mareš, Prokopa písaře Nového města Pražského Praxis cancellariae, Praha 1908, str. 81: »... tribus dumtaxat causis exceptis, videlicet stupro, incendio et homicidio; nam tales ad dominum eorum predictum et futuros suos omnimode pertinebunt.« CIM IV-1, č. 201, str. 299: »... exceptis dumtaxat istis casibus, videlicet homicidio, incendio et stupro, qui in domini constant voluntate.« CIM IV-1, č. 281, str. 399: »... kromě vraždy, pálenie a násilé panen a paní, jenž ty viny na panské naší milosti záleží a nám tu súditi přístrojí.« CIM IV-1, č. 289, str. 411: »... kromě vyňatých těchto vin aneb vpadení, jakožto mordéřstva, pálení a násilé, kteréžto viny v páně postaveny jsú vuoli.« Die Ruge von Pröhl 1536, Mith. d. V. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XV., str. 179: »Wir rugen auch: so etwas in einer gemein gesche, was nit antref er und leimoat ader flissende wunden, das hat ein gemein zu richten; was aber betreffent er und leimoat und flissende wunden ader dem hern schemlich und schetlich, desgleichen einer gemein, das hat der her zu richten.« Z. Winter, Kulturní obraz českých měst II., Praha 1892, str. 618, pozn. 20: »... nad vejstupky proti Bohu, ouřadu a jinému řádu kromě cti a hrdla, to v moci panské zůstává.«

býval svěřován výkon hrdelní jurisdikce pro celé panství.[26] Tyto soudy zůstaly však trvale v těsné závislosti na vrchnosti. V některých případech směly soudit hrdelní zločiny jen tehdy, byl-li přítomen majitel panství nebo jeho úředník.[27] Odvolání od těchto soudů rozhodovala města královská,[28] po př. v některých případech jiné významnější město poddanské téže vrchnosti, a teprve tehdy, jestliže nemohlo samo případ rozhodnouti nebo strany nebyly s jeho výrokem spokojeny, mohlo být o právní pomoc požádáno město královské.[29] Ve všech případech však zůstává konečnou rozhodující instancí vrchnost.[30] Pán města mohl hrdelním soudem svého poddanského města svobodně disponovati,[31] mohl mu odejmouti právo vykonávati hrdelní soudnictví,[32] po př. městský soud pověřiti jen výkonem trestu.[33] Protože bylo jen málo vrchností, které pečovaly o to, aby hrdelní soudy jejich měst byly řádně obsazeny a při souzení hrdelních zločinů se řídily platnými předpisy,[34] lze říci, že těsná závislost těchto soudů na vrchnosti jim byla spíše ke škodě než k užitku a stala se trvalou brzdou plného rozvoje soudnictví poddanských měst, jež zejména ke konci 17. stol. ztratila o hrdelní jurisdikci úplně zájem. Během 16. a 17. stol. byl zvýšenou dohlédací činností státních orgánů — apelačního soudu a krajských hejtmanů[35] — do jisté míry oslaben bez-

---

[26] CIM IV-1, č. 40, str. 56; č. 153, str. 226—7; č. 168, str. 245—6; č. 278, str. 392. Viz též pozn. 12. Někdy se působnost hrdelního soudu poddanského města vztahovala i na několik panství, jako tomu bylo na př. v 17. století u hrdelního soudu ve Skutči, do jehož kompetence patřilo panství rychmburské, chrastecké a rosické (A d á m e k, Ze smolných knih východočeských měst, ČČM, roč. 77, str. 64).

[27] AČ XXIX., str. 10; CIB I., str. 206; CIM IV-1, č. 60, str. 95; Z. W i n t e r, Kulturní obraz českých měst II., str. 617, pozn. 19; hrdelní řád Josefa I., čl. II § 4; L á n y, Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), Liberec 1947, str. 15 a 30; L á n y, Kniha černá jinak smolná při hrdelním soudu v městě Bystrém, Liberec 1946, str. 15. Srovn. též pozn. 8.

[28] Viz pozn. 24.

[29] CIM IV-1, č. 76, str. 120; č. 83, str. 132; č. 98, str. 147; č. 186a, str. 267; č. 213, str. 323; č. 214, str. 324.

[30] CIM IV-1, č. 58, str. 90: »... adiungentes, ut in omnibus causis iudicii, in quibus ipsis lis suborta fuerit, que per proprios consules diffiniri non poterunt, reffugium habeant ad nos ...« CIM IV-1, č. 80, str. 126: »In eventu autem, quo alicui parti adinvencio ipsorum iudicis et scabinorum in Pieska displiceret, ne dominio nostro per illud derogetur, decernimus, ut ab eadem adinvencione ad nostram et nostrorum successorum audienciam possit licite apelari.« Ustanovení podobného znění nalezneme také v listinách otištěných v CIM IV-1, č. 83, str. 132; č. 98, str. 147; č. 102, str. 151; č. 113, str. 163; č. 122, str. 177; č. 140, str. 210; č. 186a, str. 267; č. 186b, str. 272—3; č. 187, str. 280; č. 188, str. 284; č. 220, str. 327; č. 297, str. 422. Praktické příklady nalezneme ve smolných knihách, na př.: L á n y: Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), str. 29, 31 a 33; L á n y, Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631—1769, Liberec 1948, str. 62. Závislost hrdelních soudů poddanských měst na vrchnostech a postavení vrchnosti jako konečné rozhodující instance z rozsudků těchto soudů, charakterisují v praxi smolné knihy: L á n y, Kniha černá jinak smolná města Smidar, str. 18, 19, 24, 25 a 27; L á n y, Kniha černá jinak smolná města Solnice 1569—1721, Liberec 1948, str. 31, 57 a 70; L á n y, Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudě v městě Bystrém, str. 17; L á n y, Knihy smolné založené 1588 (Dobruška), str. 19, 124 a 125, v nichž se setkáváme s případy, že pozemkové vrchnosti mění rozsudek hrdelního soudu poddanského města jim podléhajícího.

[31] CIM IV-1, č. 40, str. 56; č. 42, str. 60; č. 71, str. 113.

[32] Na př. v Luži, kde vrchnost hrdelní soud prostě zrušila a soudila sama (A d á m e k, Ze smolných knih východočeských měst, ČČM, roč. 77, str. 66).

[33] L á n y, Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), str. 15 a 16.

[34] Viz na př. řád, daný městu Benešovu v roce 1725 (ČČM, 1905, str. 71 a 73).

[35] OZZ 1627 R 2 a R 3, Z 1—Z 6.

prostřední vliv pozemkových vrchností na hrdelní soudy poddanských měst a tyto soudy byly spolu s hrdelními soudy královských měst stále více začleňovány do sféry přímého vlivu státní moci, representované panovníkem.[36]

V praxi byla tato zásada uplatněna v hrdelním řádu Josefa I., vyhlášeném 16. července 1707, který je první samostatnou kodifikací trestního práva s platností v Čechách a na Moravě, ve Slezsku a v zemích ke království českému inkorporovaných.[37]

Vyhlášení hrdelního řádu josefinského spadá do období, kdy je feudální společenský řád v našich zemích již rozrušen prvotní akumulací a kdy začíná stabilisace raně kapitalistických výrobních vztahů. V tomto období se také připravuje nová kodifikace celého českého práva, jež má znamenat do jisté míry i reorganisaci státní správy a soudnictví a další omezení přímého vlivu šlechty ve státním aparátu, který si zjednává stále větší nezávislost. Proto také podle výslovného znění hrdelního řádu josefinského byly všechny hrdelní soudy s výjimkou soudů zemských a některých soudů stavovských[38] podřízeny apelačnímu soudu, od něhož jediného směly brát právní naučení.[39] Apelační soud byl také konečnou odvolací instancí z rozsudků těchto soudů.[40]

Hrdelní zločiny směly soudit jen ty soudy, které do vyhlášení tohoto hrdelního řádu vykonávaly hrdelní jurisdikci na základě zvláštního privilegia, léna nebo starobylého obyčeje.[41] Povinností těchto soudů bylo pátrati po spáchaných zločinech, vyšetřovati je, zatýkati osoby podezřelé z pachatelství, souditi je, vyhlašovati rozsudek a pečovati o výkon trestu.[42] K tomu cíli jim bylo dovoleno užívati šibenic, stínadel a pranýřů, jež měly vlastním nákladem udržovati v použitelném stavu.[43]

Každý hrdelní soud musel být kromě předsedy obsazen nejméně devíti přísedícími, kteří měli být bezúhonní a znalí hrdelního řádu. Před nastoupením úřadu byli povinni složit přísahu, že budou souditi podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, spravedlivě a podle zákona.[44] Přísedící se nemusili kromě jednání soudu o vině a nevině obžalovaného a o výši trestu[45] zúčastniti celého přelíčení.[46] Soud byl povinen z vlastních prostředků vydržovati přísežného písaře znalého práv[47] a kata.[48] Neměl-li soud prostředků na jejich vydržování, mohl požádati nejblíže ležící hrdelní soud,

---

[36] B. Rieger, Pozemková vrchnost, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 467 a násl.
[37] Úvodní vyhlašovací patent hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707. Srov. též Storch, Řízení trestní rakouské, Praha 1887, str. 66.
[38] Čl. XXI §§ 3—5.
[39] Čl. XIV § 1.
[40] Čl. XXI § 3.
[41] Úvod, čl. II.
[42] Čl. II § 2; čl. IV § 2.
[43] Čl. II § 1.
[44] Čl. II § 3.
[45] Čl. II § 5.
[46] Čl IV § 8; čl. V § 1; čl. XVI § 4.
[47] Čl. II § 5.
[48] Čl. XXIII § 3.

aby mu je po čas přelíčení a k výkonu trestu zapůjčil. Soud dožádaný byl povinen tuto právní pomoc poskytnouti, při čemž náklady s tím spojené nesl soud dožadující.[49] U soudů, jejichž přísedící nebyli dostatečně znalí hrdelního řádu, a u soudů, kde to bylo zvykem, měl zasedati zvláštní k hrdelnímu právu přísežný vrchnostenský úředník, jehož povinností bylo pečovati o řádný průběh soudního přelíčení.[50]

Soudy, které porušovaly ustanovení hrdelního řádu josefinského, mohly být na návrh apelačního soudu zbaveny panovníkem práva vykonávati hrdelní jurisdikcí. Ztráta výkonu hrdelní pravomoci hrozila i těm soudům, které by přestupovaly zákaz bráti právní naučení od výsadních magistrátů, universit nebo soukromých znalců práva.[51] Kromě toho mohlo být právo na výkon hrdelní jurisdikce odňato soudům, které neměly dostatečně bezpečná vězení[52] nebo se nepostaraly o to, aby vězňové byli dostatečně střeženi.[53]

Vyhlášení hrdelního řádu Josefa I. a jeho výše zmíněná ustanovení o základních povinnostech hrdelních soudů a sankcích stanovených na jejich porušování nedokázaly však již zlepšit stále více upadající stav hrdelního soudnictví v Čechách, jehož základní příčiny nutno hledat především v nově nastupujících výrobních poměrech, ohlašujících rozklad feudalismu,[54] v oslabení hospodářského a politického postavení měst[55] a ve ztrátě vlivu české šlechty na správu země, jejíž správní aparát se stále větší měrou byrokratisuje.[56]

Za těchto poměrů upadá péče o hrdelní soudy nejen ve městech královských, nýbrž i — a to především — ve městech poddanských, která nemají mnoho chuti platit z vlastních prostředků soudní úředníky, jejichž plat je ostatně tak malý, že o tato místa není zájem, takže nezbývá nic jiného než obsazovati je osobami, které k zastávání tohoto úřadu nemají dostatečnou kvalifikaci.[57]

Vzrůstajícímu úpadku hrdelního soudnictví a přehmatům špatně fungujících hrdelních soudů, které podle vyjádření apelačního soudu z 16. července 1722 nebyly schopny bez právního naučení rozhodnouti ani nejjednodušší trestní při, ba ani neměly k disposici hrdelní řád Josefa I., kterým se při svém rozhodování měly řídit,[58] měl zabránit zvýšený dozor na veškerou trestní agendu, který prováděli krajští hejtmané, vykonávající v rámci hrdelní jurisdikce jednak funkci orgánů policejních, jednak funkci orgánů dohlédacích.

---

[49] Čl. II § 7.
[50] Čl. II § 4.
[51] Úvod.
[52] Čl. XXIII § 2.
[53] Čl. VII § 3.
[54] V. Husa, Epochy českých dějin, Sbor. pro hosp. a soc. dějiny, roč. I., (1948), str. 157.
[55] Přehled československých dějin I. (These), ČČH, roč. II (1954), příl. 2, str. 71 a 78.
[56] Tamtéž, str. 79.
[57] Maasburg, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Praha 1884, str. 11, pozn. 27 a 30.
[58] Tamtéž, str. 3.

Z titulu policejní pravomoci vyšetřovali krajští hejtmané z moci úřední všechny v kraji spáchané zločiny[59] a podle článků 15 a 16 instrukce pro krajské hejtmany z roku 1706 předkládali výsledky svého šetření přímo místodržícím. Podle reskriptu z 8. března 1725 byli krajští hejtmané povinni hlásit výsledky svého šetření také apelačnímu soudu. Osoby podezřelé z pachatelství hrdelního zločinu měli krajští hejtmané zatýkati a podle čl. 20 a 21 instrukce pro krajské hejtmany z roku 1731 předávati s výsledky jimi vedeného vyšetřování příslušným hrdelním soudům k potrestání. O zatčení a předání těchto osob soudu měli podat zprávu místodržitelství.[60]

Jako orgány dohlédací kontrolovali krajští hejtmané vězení hrdelních soudů a stav vyšetřovaných osob v nich chovaných. K provádění této kontroly byli krajští hejtmané zmocněni již Obnoveným zřízením zemským.[61] O výsledku prováděných kontrol referovali přímo místodržícím. Instrukce pro krajské hejtmany z roku 1731 vyžadovala, aby vězení hrdelních soudů byla pravidelně kontrolována ve čtvrtletních nebo nejvýše pololetních lhůtách. Jakmile místodržící ze zpráv krajských hejtmanů zjistili, že se u hrdelních soudů nedodržují předpisy o bezpečnosti věznic a zacházení s vyšetřovanci, měli se prostřednictvím krajských hejtmanů a apelačního soudu postarati o nápravu. Reskriptem z 8. ledna 1732 bylo krajským hejtmanům nařízeno, aby předkládali dvojmo jmenovité seznamy osob podezřelých z pachatelství hrdelního zločinu, které jsou vyšetřovány a za tím účelem drženy ve vězeních jednotlivých hrdelních soudů. Jeden z těchto seznamů zasílalo pak místodržitelství na vědomí apelačnímu soudu. Pravomoc krajských hejtmanů byla tímto reskriptem ještě více rozšířena tím, že jim bylo přiznáno právo navrhovat, aby soudy, které nezachovávají předpisy o hrdelním soudnictví, byly zbaveny práva vykonávati hrdelní jurisdikci. Pravomoc těchto zrušených soudů ve věcech hrdelních byla pak na návrh krajských hejtmanů přenesena na některý jiný hrdelní soud. Aby se řízení ve věcech hrdelních urychlilo, nařídilo roku 1744 místodržitelství krajským hejtmanům, aby seznamy vyšetřovaných osob, držených pro hrdelní zločiny ve vazbě jednotlivých soudů, předkládali přímo apelačnímu soudu a místodržitelství dávali na vědomí jen jeho opis.[62] Při kontrolách vězení hrdelních soudů měli krajští hejtmané zjišťovat a do zmíněných seznamů uvádět, jak dlouho jsou osoby vyšetřované z pachatelství hrdelního zločinu ve vazbě, z jakého trestného činu jsou obžalovány a v jakém stadiu je projednávání jejich pře před soudem. Tím se mělo zabránit protahování soudního řízení a zbytečnému věznění podezřelých osob, které mnohdy následkem brutálních vyšetřovacích metod zemřely dříve, než nad nimi mohl být vynesen řádný rozsudek.[63]

Všechna opatření ke zlepšení stavu hrdelního soudnictví zůstala však bez

---

[59] OZZ 1627 R 2 a R 4.
[60] B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., str. 290, pozn. 15.
[61] OZZ 1627 Z 1 a Z 6.
[62] B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., str. 287, pozn. 10.
[63] Maasburg, l. c., str. 2, pozn. 7.

úspěchu, takže v české dvorské kanceláři a v tajné radě se stále častěji ozývaly hlasy, aby hustá, nesnadno kontrolovatelná síť špatně fungujících hrdelních soudů v Čechách byla zredukována a aby výkon hrdelní pravomoci byl ponechán jen těm soudům, u nichž se vzhledem k dosavadnímu stavu dalo očekávat, že tato pravomoc bude řádně vykonávána. Proti návrhům, které vycházely z české dvorské kanceláře, považovala tajná rada radikální omezení počtu hrdelních soudů v Čechách za těžko proveditelné, protože by tím byla porušena stávající privilegia, a navrhovala zříditi instituci hrdelních soudců,[64] kteří by dbali na řádné vykonávání hrdelní jurisdikce, spolupracovali při vynesení rozsudku, po př. byli odsouzenému nápomocni při sestavování odvolacího spisu.[65] Pro velkou rozlohu dvanácti českých krajů, pro nedostatek finančních prostředků a vhodných osob, které by ovládaly český i německý jazyk, bylo jmenování zvláštních hrdelních soudců českou dvorskou kanceláří zamítnuto.[66]

Po tomto neúspěšném pokusu nastala v jednání o reorganisaci hrdelních soudů v Čechách delší dobu stagnace, i když mezitím byla na Moravě na návrh moravského tribunálu již roku 1729 provedena redukce 200 stávajících hrdelních soudů. Druhá restrikce moravských hrdelních soudů byla provedena reskriptem z roku 1752, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce svěřen pouze městům královským a 26 městům poddanským, jejichž počet byl však již roku 1754 opět podstatně snížen.[67]

Ke druhému, rovněž neúspěšnému pokusu o reformu hrdelního soudnictví v Čechách došlo teprve koncem roku 1754, kdy Marie Terezie na základě zprávy o neutěšeném stavu českých hrdelních soudů, kterou jí podal nejvyšší soudní úřad ve Vídni (Oberste Justizstelle), vyzvala pražský apelační soud, aby vypracoval návrh na zrušení menších, špatně fungujících hrdelních soudů a na zřízení kriminálního fondu, z něhož by byly placeny odborně kvalifikované soudní síly.[68] Apelační soud pověřil krajské hejtmany zjištěním potřebných údajů, ale krajští hejtmané je nedodali ještě ani roku 1757, takže celé jednání přišlo opět vniveč.[69]

Konečný úspěch reformním snahám o povznesení stavu hrdelního soudnictví v Čechách přinesl teprve třetí pokus o reformu, zahájený v šedesátých letech 18. století. Došlo k němu v době, kdy vnitřní rozpory ve feudální společnosti, rozložené prvky kapitalistické výroby, se dále přiostřily. Stále rostoucí odpor nevolníků nutí feudální stát k podstatnějším ústupkům a vzrůs-

---

[64] Tamtéž, str. 4.

[65] V tomto smyslu byl dokonce vypracován písemný návrh, který otiskl Maasburg, l. c., str. 38—40, příl. II.

[66] Maasburg, l. c., str. 5, pozn. 11.

[67] D'Elvert, Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens, Brno 1860, Schriften der hist.-stat. Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- u. Landeskunde, sv. XIII., str. 115 a násl. B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách II., str. 433, pozn. 54.

[68] Maasburg, l. c., str. 8.

[69] Tamtéž, str. 8, pozn. 20.

tající odpor převážné části šlechty proti reformám je naproti tomu příčinou, že absolutistický stát, který má stále větší zájem na kapitalistické průmyslové výrobě, je nucen soustřeďovati stále více agendy ve svých rukou a tím omezovati patrimoniální pravomoc i městskou samosprávu. Začlenění soudní pravomoci ve věcech hrdelních do bezprostředního vlivu státního aparátu se mělo stát jednou z forem omezení pravomoci pozemkových vrchností a samostatného soudnictví královských měst. Proto byl roku 1762 vyzván apelační soud v Praze, aby vypracoval podrobnou zprávu o stavu hrdelního soudnictví v Čechách. Jednání, zahájené v červnu tohoto roku, velmi rychle pokračovalo, takže již koncem října téhož roku byla na základě údajů, které dodali krajští hejtmané, žádaná zpráva apelačním soudem vypracována a předložena císařovně.

Podle směrnic, které apelační soud k jejímu vypracování dostal, obsahovala tato zpráva návrh na 24 měst, kterým měl být napříště svěřen výkon hrdelní jurisdikce. Ostatní ve zprávě obsažené údaje jen potvrzovaly oprávněnost téměř čtyři desetiletí trvajících pokusů o reformu hrdelních soudů, jejichž stav byl velmi neutěšený,[70] takže apelační soud přímo prohlásil, že většina těchto soudů je veřejnosti spíše ke škodě než k užitku.[71] Roku 1764 vypracoval apelační soud ještě dodatečně obsáhlý návrh o způsobu zajištění prostředků na úhradu soudních nákladů a platů soudních osob.[72]

Po projednání návrhu apelačního soudu ve třech k tomu účelu jmenovaných komisích[73] byl 25. června 1765 ve státní radě přijat konečný elaborát kompilační komise, který byl 15. července 1765 vyhlášen jako Pragmatical-Sanction wegen Restringirung der Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen.[74]

Tato »pragmatická sankce« byla 19. srpna 1765 vydána tiskem ve formě patentu[75] v českém a německém znění.[76]

Patent o snížení počtu hrdelních soudů a zřízení kriminálního fondu v Čechách se skládá ze tří částí. První obsahuje opatření ke zlepšení stavu hrdelního soudnictví včetně seznamů soudů, které se pověřují výkonem hrdelní jurisdikce. Část druhá jedná o zřízení kriminálního fondu, jeho správě, použití a důchodech do něho plynoucích. V části třetí, rozdělené na 8 článků, jsou obsaženy směrnice k řádnému vykonávání hrdelní jurisdikce,

---

[70] Tamtéž, str. 10 a 11, zejm. pozn. 29. Poznámky uvedené v seznamu hrdelních soudů (tamtéž, str. 119—122) ukazují, že podmínky potřebné k vykonávání hrdelní jurisdikce splňovalo jen necelých 11 % z celkového počtu soudů. 26 % soudů bylo zcela neschopno hrdelní jurisdikci vůbec vykonávat a také ji skutečně již delší dobu nevykonávalo. V polovině 18. stol. se do podobné situace dostalo dalších 5 % soudů. Zbývajících 59 % soudů rovněž nedávalo valnou naději, že by mohly hrdelní jurisdikci řádně vykonávat (tamtéž, str. 12).

[71] Tamtéž, str. 11, pozn. 27.

[72] Tamtéž, str. 23.

[73] Tamtéž, str. 10 a násl.

[74] Tamtéž, str. 23.

[75] Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetzte vom Jahre 1740—1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph II. noch ganz bestanden oder nur zum Theile abgeändert wurden, Vídeň 1787, sv. IV., str. 446.

[76] Oba exempláře jsou uloženy v Ústředním archivu ministerstva vnitra sign. PT 1765.

jež jsou převážně rázu procesního. K patentu je připojena příloha, ve které je podle krajů provedeno rozdělení stávajících hrdelních soudů do čtyř tříd.[77] Podle tohoto zařazení přispívala jednotlivá města částkou stanovenou ve druhé části patentu do kriminálního fondu.

Počínaje dnem 1. ledna 1766 směly hrdelní jurisdikci vykonávati jen soudy čtyř pražských měst — Starého města pražského, Nového města pražského, Menšího města pražského a Hradčan — městský soud v Chebu a soud pražské university. V jednotlivých krajích měla pak hrdelní jurisdikci vykonávati tato města:[78]

v kraji hradeckém — v části hradecké, kde bylo 30 hrdelních soudů: Hradec Králové a Trutnov;
v části bydžovské, kde bylo 25 hrdelních soudů: Nový Bydžov a Jičín;
v kraji chrudimském, kde bylo 14 hrdelních soudů: Chrudim;
v kraji čáslavském, kde bylo 18 hrdelních soudů: Kutná Hora;
v kraji kouřimském, kde bylo 17 hrdelních soudů: Kouřim;
v kraji rakovnickém, kde bylo 17 hrdelních soudů: Rakovník;
v kraji berounském, kde bylo 18 hrdelních soudů: Beroun;
v kraji žateckém — v části žatecké, kde bylo 29 hrdelních soudů: Žatec a Most;
v části loketské, kde bylo 34 hrdelních soudů: Loket a Žlutice;[79]

[77] Viz mapu v příl. 1. Tato mapa zachycuje stav hrdelních soudů v Čechách v první polovině 18. století. Z tohoto důvodu v ní nejsou zakreslena města, která v této době již hrdelní jurisdikci z jakéhokoli důvodu nevykonávala, takže nebyla pojata do soupisu, který pořídili krajští hejtmané, a nebyla také uvedena v příloze patentu o redukci hrdelních soudů z 19. 8. 1765, ačkoli je o nich známo, že v době předcházející hrdelní soudnictví vykonávala (na př. Přelouč, viz. pozn. 14). Mapový materiál, potřebný k zakreslení hranic jednotlivých krajů, zapůjčil autorovi člen-korespondent ČSAV doc. Dr F. Roubík, který byl i jinak autorovi při vypracování mapy laskavě nápomocen. Hranice krajů, zakreslené na mapce, se liší od hranic krajů Roubíkovy mapy (F. Roubík, Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850, Sborník archivu min. vnitra, sv. XI., Praha 1938) v okolí Štětí, jež je v soupisu hrdelních soudů (příloha k patentu z 19. 8. 1765) zapsáno v kraji boleslavském (srov. Palacký, Popis království českého, Praha 1848, str. 85), v jehož okolí zakreslil doc. Dr Roubík krajskou hranici podle změn, které nastaly krátce po vyhlášení patentu o redukci hrdelních soudů. Druhá odchylka je v okolí Kynžvartu, který je zakreslen v kraji plzeňském, kam jej také zařadil patent z roku 1765, ačkoliv Palacký, l. c., str. 429, jej zařadil do loketské části kraje žateckého, kam jej také zakreslil doc. Dr Roubík. Autor zvolil za krajskou hranici v těchto místech rozdělení podle berní ruly. Do mapy jsou zakreslena všechna města, uvedená v patentu z 19. 8. 1765, přestože Maasburg tvrdí (l. c., str. 119, pozn. 1), že Netvořice a Cerhovice (kraj berounský), Kuřívody (kraj boleslavský) a Slavětín (kraj rakovnický) nebyly oprávněny hrdelní jurisdikci vykonávati. Dále jest v mapě zakresleno Schirgiswalde, které patřilo ke kraji litoměřickému a roku 1845 připadlo k Sasku. Pozoruhodné je, že v obou částech žateckého kraje a v kraji litoměřickém je soustředěna téměř $^1/_3$ z celkového počtu všech hrdelních soudů v Čechách. Stejně tak není bez zajímavosti soustředění 14 hrdelních soudů v bezprostředním okolí České Lípy.

[78] Viz mapu v příl. 2.

[79] V loketské části žateckého kraje měl být podle návrhu apelačního soudu hrdelní soud v Jáchymově. Protože však nebylo možno vězení tohoto soudu rozšířiti, byl výkon hrdelní jurisdikce svěřen poddanskému městu Žluticím (Maasburg, l. c., str. 14, pozn. 35).

v kraji litoměřickém, kde bylo 39 hrdelních soudů:
Litoměřice a Ústí nad Labem;
v kraji bechyňském — v části táborské, kde bylo 28 hrdelních soudů:
Tábor a Pelhřimov;
v části budějovické, kde bylo 13 hrdelních soudů: České Budějovice;
v kraji prácheňském, kde bylo 19 hrdelních soudů: Písek;
v kraji plzeňském — v části plzeňské, kde bylo 27 hrdelních soudů:
Plzeň a Stříbro;
v části klatovské, kde bylo 14 hrdelních soudů:
Klatovy;
v kraji boleslavském, kde bylo 36 hrdelních soudů: Mladá Boleslav a Nymburk.

Města s kvalifikovanými magistráty, pověřená výkonem hrdelní jurisdikce, byla osvobozena od povinnosti přispívat do kriminálního fondu, při čemž jim z prostředků tohoto fondu byly hrazeny náklady, které si vyžádalo trestní řízení a výkon rozsudku nad zločincem, jehož soudila na žádost některého jiného soudu (t. j. nad zločincem, který místně nepodléhal bezprostřední pravomoci tohoto městského soudu — t. zv. iurisdictio vicaria). Naproti tomu však byla tato města povinna mít řádně obsazené soudy radními, kteří měli ovládat platný hrdelní řád. Aby nedocházelo k přehmatům při konání spravedlnosti, musil být u každého z 29 městských hrdelních soudů právnicky vzdělaný stálý přísežný písař-syndik,[80] jemuž při vyřizování trestní agendy vypomáhal jeden z členů městské rady.

Odbornému vzdělání a kvalifikaci syndika a jeho pomocníka (Criminal-Mitgehilfe, Malefizassistent) byla věnována mimořádná pozornost. Městský syndik musel mít právnické vzdělání a před nastoupením úřadu se musel podrobiti odborné kvalifikační zkoušce před apelačním soudem. Stejné zkoušce ze znalosti hrdelního řádu se musel před apelačním soudem podrobiti i pomocník hrdelního soudu, jehož ze svého středu volila městská rada. Aby byla zajištěna dobrá úroveň hrdelního soudnictví, měl apelační soud všechny v době vyhlášení patentu fungující písaře hrdelních soudů vyzkoušeti, po př. přezkoušeti, a shledal-li, že nejsou schopni úřad jim svěřený přesně zastávati, měl je z jejich funkce odvolati a jejich místa obsaditi schopnými nástupci. Napříště pak měla být tato místa obsazena jen takovými osobami, které se vykázaly potvrzením apelačního soudu o vykonané zkoušce.

Stejná péče jako odborné kvalifikaci byla věnována také otázce odměňování těchto soudních osob. Tak soudní písař měl kromě odměn a důchodů, které mu poskytovalo město, nárok na 150 zl. ročního platu, který mu byl

---

[80] Srov. hrdelní řád Josefa I., č. II § 3 a čl. II § 5.

vyplácen z kriminálního fondu. Odměna pomocníka hrdelního soudu, vyplácená rovněž z kriminálního fondu, činila 50 zl. ročně. V případě, že by se příjmy kriminálního fondu zvýšily, bylo oběma přislíbeno zvýšení jejich platu. Vykonával-li hrdelní soud rozsáhlejší agendu nebo starala-li se některá z těchto soudních osob mimořádně pilně o vykonávání spravedlnosti, aniž by tato činnost byla na škodu veřejnosti, mohla jí být na návrh příslušného úřadu vyplacena z kriminálního fondu mimořádná odměna. Rozhodnutí o udělení odměny a její výši bylo v druhé části patentu vyhrazeno přímo panovníkovi.

První část patentu obsahuje dále všeobecná ustanovení o povinnostech ostatních hrdelních soudů, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce zastaven. Tak tyto soudy byly povinny přispívat do kriminálního fondu pevně stanovenou roční částkou, a protože se zcela nezbavovaly povinnosti spolupracovati při vyšetřování hrdelních zločinů, měly pečovati o to, aby jejich vězení byla v použitelném stavu. Rozsah pravomoci těchto soudů při vyšetřování hrdelních zločinů je vymezen ve třetí části patentu.

Kromě těchto všeobecných ustanovení obsahuje první část patentu přechodné ustanovení, že všechny osoby, které jsou ke dni účinnosti patentu vyšetřovány pro hrdelní zločin a vězněny ve věznicích suspendovaných hrdelních soudů, mají být na náklad těchto soudů bez prodlení předány k dalšímu řízení příslušnému hrdelnímu soudu.

K úhradě nákladů spojených s vykonáváním hrdelní jurisdikce a platů soudních osob byl zřízen zvláštní kriminální fond, jemuž je věnována druhá část patentu obsahující ustanovení o jeho finančním zajištění, používání a správě.

Hlavní část důchodů kriminálního fondu tvořily příspěvky měst, jejichž soudům byl zastaven výkon hrdelní jurisdikce. Města, ve kterých byla sídla těchto soudů, byla rozdělena podle velikosti a zámožnosti do čtyř tříd a přispívala v první třídě částkou 30 zl. ročně, ve druhé třídě částkou 22 zl. 30 kr. ročně, ve třetí třídě částkou 15 zl. ročně a ve třídě čtvrtě částkou 7 zl. 30 kr. ročně.[81] Celkový příspěvek těchto měst odváděný do kriminálního fondu činil 4710 zl. ročně.

Druhou a největší položkou mezi příjmy kriminálního fondu byl výnos chudinské přirážky z prodeje kakaa, kávy a cukru, který činil 6000 zl. ročně. Na úhradu nákladů soudního řízení s pachateli hospodářských deliktů (zejména přestupníky ustanovení o clech a prodeji soli) připadalo kriminálnímu fondu z fondu camerale a bancale po 1000 zl. ročně. Poslední příjmovou položku kriminálního fondu tvořily soudní pokuty (poenae temere ligantium a septimae litium), jejichž výše se odhadovala na 1000 zl. ročně.

Z kriminálního fondu, jehož příjmy činily celkem 13.700 zl. ročně, se hradily náklady soudního řízení ve všech případech místní nepříslušnosti hrdel-

[81] Tento příspěvek byl později zvýšen na 45 zl., 30 zl., 22 zl. 50 kr. a 11 zl. ročně. Viz B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách II., str. 435, pozn. 60.

ního soudu (iurisdictio vicaria), které se odhadovaly na 6000 zl. ročně. Platy soudních osob činily 4800 zl. ročně. Zbývajících 2910 zl. mělo být v záloze pro případ:

1. že by se některé město opozdilo s placením povinného ročního příspěvku, který mělo odváděti do kriminálního fondu;
2. že by bylo třeba opravit nebo rozšířit vězení v městech, jejichž finanční situace by nedovolovala provést tuto práci z vlastních prostředků;
3. aby mohly být soudním zaměstnancům vypláceny mimořádné odměny za vzorné plnění povinností.

Správou kriminálního fondu byl pověřen apelační soud, který byl povinen koncem každého roku předložiti nejvyššímu soudnímu úřadu ve Vídni (Oberste Justizstelle) řádné vyúčtování.

Soudy suspendované ve výkonu juris gladii byly povinny zatýkati osoby z trestných činů podezřelé a v nutných případech i oprávněny vyšetřovati povahu trestné činnosti. Zatčené inkulpáty byly povinny po provedení sumárního výslechu dodati na útraty vrchnosti k příslušnému hrdelnímu soudu. V případě potřeby byly tyto soudy povinny na náklad fungujícího hrdelního soudu převzít do svého vězení vyšetřované delikventy, pro něž není místa ve věznici příslušného hrdelního soudu, před nímž mají být souzeni. Kromě toho byla těmto soudům ponechána jistá pravomoc při vyšetřování případů sebevraždy.

Třetí část patentu obsahovala také důležité ustanovení, podle něhož se všem kvieskovaným soudům ponechávají jejich dosavadní privilegia na hrdelní jurisdikci, jejichž platnost se znovu potvrzuje,[82] takže soudy, které splní všechny náležitosti patentu, mohou opět na předchozí povolení zahájiti činnost a vykonávati nadále hrdelní pravomoc.

Tohoto ustanovení skutečně také využilo město Chomutov, jemuž bylo dvorským dekretem z 5. dubna 1766 vráceno právo vykonávati hrdelní soudnictví.[83]

Po této změně, provedené ještě v době Marie Terezie, kdy byl patent o redukci hrdelních soudů teprve necelé čtyři měsíce v platnosti, došlo k dalším přesunům v organisaci hrdelních soudů teprve v době josefinské, kdy byla dvorským dekretem z 21. února 1783 odňata hrdelní pravomoc hradčanskému magistrátu[84] a rok poté spojeny v jeden magistráty zbývajících tří pražských měst.[85] V této době byla také zrušena hrdelní pravomoc universitního soudu a do Prahy přeneseny hrdelní soudy z Kouřimi a Berouna. Dále byly přeloženy hrdelní soudy z Trutnova do Hradce Králové, ze Stříbra do Plzně, z Nymburka do Mladé Boleslavi, ze Žlutic do Žatce, z Ústí nad La-

---

[82] Viz pozn. 19. Srovn. též Constitutio criminalis Thereziana, díl I., čl. 18 § 7 (pozn. 7).
[83] Maasburg, l. c., str. 108, pozn. 8.
[84] Tamtéž, str. 1, pozn. 2.
[85] K. J. Erben, Die Primatoren der königl. Altstadt Prag, Praha 1856, str. 236 a násl.

bem do Litoměřic a z Pelhřimova do Tábora,[86] takže na přelomu 18. a 19. století zůstalo v Čechách z původních téměř 400 pouze 19 hrdelních soudů.[87]

Tím byla téměř úplně zlikvidována jedna z typických stránek feudálního systému konání spravedlnosti, jehož postupné odbourávání se odehrávalo v souvislosti se stále stoupajícím významem ústředního státního aparátu jednotně vedeného pro celé habsburské soustátí.[88] Odbourání velkého počtu hrdelních soudů a zbyrokratisování soudů zbývajících je v neposlední řadě také výsledkem stále se stupňující nespokojenosti mas poddanského obyvatelstva,[89] jehož častá povstání nutí stát k tomu, aby omezoval a usměrňoval pravomoc pozemkových vrchností.[90]

EXKURS I.

(K pozn. 10)

Význam hrdelních soudů královských měst vzrostl zejména po roce 1381, kdy Václav IV. udělil některým královským městům právo popravy v jejich obvodu nebo kraji a jejich rychtáře a konšely postavil na roveň krajským poprávcům, kteří byli až dosud vesměs jmenování jen z příslušníků panských rodů. Tímto opatřením se stala tato královská města autorisovanými orgány veřejné státní moci při pronásledování zjevných zločinců a rušitelů zemského míru, které mohla pronásledovati, zatýkati, souditi a popravovati.[1]

Krajskou, resp. obvodní popravu dostala na př. tato města: Plzeň: »... vobis committimus officium justiciarie sive poprawe districtus vestri Pylsnensis vosque justiciarios sive poprawczones districtus eiusdem constituimus et ipsius districtus justiciariorum sive poprawczonum numero presentibus aggregamus;«[2] Litoměřice,[3] Kolín,[4] České Budějovice,[5] Klatovy,[6] Louny,[7] Stříbro,[8] Mělník,[9] Vysoké Mýto,[10] Staré město Pražské,[11] Menší město Pražské[12] a Nové město Pražské.[13]

Po zapojení královských měst do systému veřejné trestní pravomoci byla pak v pozdějších letech k podpoře zemského míru a v rámci všeobecné povinnosti honiti zemské

---

[86] Schmidt von Bergenhold, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, Praha 1866, str. 443.

[87] Viz mapu v příl. 3.

[88] V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 222 a násl.

[89] Tamtéž, str. 243.

[90] B. Rieger, Pozemková vrchnost, Drobné spisy I., str. 466 a násl.

[1] B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 49—50.

[2] ČIM II., č. 570, str. 734; Strnad, Listář královského města Plzně I., Plzeň, 1891, č. 137, str. 145—6.

[3] CIM II., č. 571, str. 735.

[4] CIM II., č. 572, str. 735.

[5] CIM II., č. 573, str. 736.

[6] CIM II., č. 574, str. 736.

[7] CIM II., č. 576, str. 737.

[8] CIM II., č. 577, str. 737.

[9] Pelzel, Lebensgeschichte Königs Wenceslaus I., Urkundenbuch, č. XXVII, str. 45.

[10] CIM II., č. 578, str. 737.

[11] CIM I., č. 99, str. 163.

[12] CIM I., č. 100, str. 163.

[13] CIM I., č. 117, str. 185.

škůdce vydána řada nařízení, jimiž se postavení královských měst v tomto směru ještě více upevňuje. Tak roku 1386 nařídil Václav IV. všem obyvatelům říše římské a království českého, aby pomáhali chebským měšťanům při pronásledování zemských škůdců.[14] Podle nařízení téhož panovníka z roku 1398 byli všichni páni, rytíři, panoši a purkrabí, místopurkrabí, purkmistři a konšelé měst povinni na vyzvání konšelů a měšťanů města Kadaně zatýkati zemské škůdce a dodávati je k potrestání kadaňskému hrdelnímu soudu.[15] Sem patří i příkazy Václava IV. k uzavírání jednot mezi městy královskými a ostatními privilegovanými stavy ke společnému pronásledování zemských škůdců. Jeden z těchto příkazů z roku 1399 se týká Žatce, Mostu, Kadaně, Loun, Chomutova a všech obyvatel v obvodech těchto měst.[16] Roku 1406 byl těmto městům poslán druhý list podobného obsahu.[17] Z roku 1405 je i další list Václava IV. adresovaný Čáslavi a jiným městům královským s výzvou, aby města podporovala krajské poprávce při pronásledování zločinců a vykonávala nad nimi tresty.[18] Současně s tím byly téhož roku zaslány panské nálezy proti zemským škůdcům Českým Budějovicím, Kadani, Klatovům, Kolínu, Kouřimi, Litoměřicům, Lounům, Mostu a Plzni.[19]

Se zprávami o spolupráci královských měst s orgány veřejné státní moci při pronásledování hrdelních zločinců se však setkáváme i v některých listinách starších. Tak na př. v privilegiu města Ústí nad Labem, které dostalo roku 1339 od Jana Lucemburského, se dočítáme, že měšťané ústečtí mohou vedle běžné hrdelní agendy v okolí města pronásledovati a popravovati také žháře, padělatele mince a psance: »Concedimus preterea dictis nostris civibus et favemus, ut quoslibet maleficos et noxios homines, puta homicidas, fures, latrones, incendiarios, predones, falsarios, proscriptos seu quomodolibet aliter criminosos usque ad loca quelibet, in quibus latitaverint vel soliti fuerunt latitare, pro viribus insequentes ad civitatem Vscensem potenter reducant et reducere, si eis tantum posse affuerit, pena mortis pro merita habeant trucidare.«[20] V této souvislosti je třeba věnovati také pozornost příkazu moravského markraběte Karla měšťanům jaroměřským, kterým přikazuje trestati rušitele pokoje a míru,[21] nařízení Karla IV. z roku 1348 Kutné Hoře, Čáslavi a Kolínu, aby se spojily s Jihlavou a společně se podporovaly při pronásledování všech zločinců, psanců a rušitelů obecného míru,[22] uznání vyslovené roku 1348 Karlem IV. měšťanům mělnickým za zásluhy, které si získali při pronásledování zemských škůdců,[23] souhlas Karla IV. daný téhož roku obyvatelům města Žatce[24] a Chrudimě[25] k zabrání majetku zemských škůdců, list Karla IV. z roku 1351, kterým se povoluje rychtáři a konšelům města Klatov trestati na hrdle zemské škůdce[26] a nařízení Karla IV. z roku 1370 o povinnosti okolních obyvatel pomáhati Klatovským při honění a trestání zločinců.[27]

---

[14] CIM II., č. 612, str. 781.
[15] CIM II., č. 709, str. 914—15.
[16] CIM II., č. 722, str. 933—4.
[17] CIM II., č. 794, str. 1029—1030.
[18] CIM II., č. 711, str. 1001—1006.
[19] CIM II., č. 722, str. 1006—1007; č. 733, str. 1007; č. 774, str. 1008; č. 775, str. 1008; č. 776, str. 1008; č. 777, str. 1009; č. 778, str. 1009; č. 779, str. 1009; č. 780, str. 1010.
[20] CIM II., č. 214, str. 336—337.
[21] CIM II. č. 236, str. 364—5.
[22] CIM II., č. 262, str. 397.
[23] CIM II., č. 268, str. 401.
[24] CIM II., č. 269, str. 402.
[25] CIM II., č. 270, str. 403.
[26] CIM II., č. 307, str. 452.
[27] CIM II., č. 437, str. 630.

EXKURS II.

(K pozn. 12, 13 a 14)

Velmi časté jsou případy, že pozemkové vrchnosti dávají svým poddanským městům privilegia, jimiž jim propůjčují právo některého města královského. Jak dalece se tato privilegia vztahují také na hrdelní soudnictví, nelze bezpečně určiti, ačkoliv se přímo nabízí, aby tato otázka byla zodpovězena kladně, protože tato města většinou skutečně pak hrdelní jurisdikci vykonávají, aniž by se dalo blíže určiti, kdy a kým jim byla v pozdější době tato pravomoc propůjčena. Výklad, že privilegia, jimiž se poddanským městům propůjčuje právo měst královských, opravňují tato města také k vykonávání hrdelního soudnictví, podporuje znění listin, citovaných v poznámce 8 (list Václava II.) a v poznámce 14 (privilegia daná Přelouči, Broumovu, Plané, Sokolovu a Kožlanům). Práva měst královských dostala od pozemkových vrchností na př. tato města: 1278 Havlíčkův Brod,[1] jemuž bylo pak znovu potvrzeno kolem roku 1310,[2] 1292 Libochovice,[3] 1307 Ronov,[4] kolem roku 1322 Hořovice,[5] 1337 Rabštejn,[6] 1343 Hostomice,[7] někdy v letech 1348—1358 Kasejovice,[8] 1361 Bavorov,[9] 1362 Rožmberk,[10] 1364 Dobruška,[11] 1375 Žlutice,[12] 1375 Bochov,[13] 1381 Česká Lípa,[14] 1368 Solnice,[15] 1387 Kaplice,[16] 1396 Hostinné,[17] 1407 Děčín,[18] 1412 Děčín,[19] kolem roku 1418 Kaplice,[20] 1423 Česká Lípa,[21] 1432 Dobruška,[22] kolem roku 1450 Úštěk,[23] 1383 Benešov nad Černou,[24] 1382 Manětín,[25] 1383 Litomyšl,[26] 1392 Benešov nad Ploučnicí,[27] 1400 Kralovice,[28] 1406 Horšovský Týn,[29] 1406 Příbram,[30] 1406 Trhový Štěpánov.[31]

Sem patří také případy, kdy poddanské město dostává právo jiného města poddanského, které již hrdelní jurisdikci vykonává. Privilegia tohoto druhu dostala na př. města: 1366 Bochov,[32] 1380 Krásno nad Lesy,[33] 1406 Hoštka[34] a 1435 Strakonice.[35]

Stejně neurčitým způsobem, to jest odkazem na práva jiných měst královských, dostala městské právo (a tím pravděpodobně i hrdelní soudnictví) ta města nekrálovská, kterým toto privilegium udělil přímo panovník: 1264 Doksy,[36] 1319 Luby,[37] 1331 Chotěboř,[38] 1342 Častolovice,[39] kolem roku 1343 Benátky,[40] 1360 Nasavrky,[41] 1360 Městec Králové,[42] 1361 Chotěboř,[43] 1362 Veselí nad Lužnicí,[44] 1364 Kynšperk nad Ohří,[45] 1370 Kraslice,[46] 1398 Luby[47] a 1400 Záblatí.[48]

---

[1] CIM II., č. 23, str. 61 a násl.
[2] CIM II., č. 91, str. 162 a násl.
[3] CIM IV—1., č. 10, str. 23.
[4] CIM IV—1., č. 19, str. 34 a násl.
[5] CIM IV—1., č. 31, str. 46.
[6] CIM IV—1., č. 45, str. 67 a násl.
[7] CIM IV—1., č. 53, str. 77 a násl.
[8] CIM IV—1., č. 60, str. 93 a násl.
[9] CIM IV—1., č. 80, str. 125 a násl.
[10] CIM IV—1., č. 83, str. 130 a násl.
[11] CIM IV—1., č. 86, str. 134.
[12] CIM IV—1., č. 107, str. 156.
[13] CIM IV—1., č. 108, str. 157.
[14] CIM IV—1., č. 119, str. 172—3.
[15] CIM IV—1., č. 131, str. 195 a násl.
[16] CIM IV—1., č. 134, str. 199 a násl.
[17] CIM IV—1., č. 854, str. 228 a násl.
[18] CIM IV—1., č. 195, str. 290.
[19] CIM IV—1., č. 203, str. 307 a násl.
[20] CIM IV—1., č. 221, str. 328 a násl.
[21] CIM IV—1., č. 234, str. 342.
[22] CIM IV—1., č. 244, str. 351 a násl.
[23] CIM IV—1., č. 298, str. 424.
[24] CIM IV—1., č. 126, str. 181.
[25] CIM IV—1., č. 122, str. 175 a násl.
[26] CIM IV—1., č. 127, str. 182 a násl.
[27] CIM IV—1., č. 143, str. 215 a násl.
[28] CIM IV—1., č. 173, str. 250 a násl.
[29] CIM IV—1., č. 186b, str. 270 a násl.
[30] CIM IV—1., č. 187, str. 277 a násl.
[31] CIM IV—1., č. 188, str. 282 a násl.
[32] CIM IV—1., č. 94, str. 142.
[33] CIM IV—1., č. 118, str. 171 a násl.
[34] CIM IV—1., č. 186a, str. 266 a násl.
[35] CIM IV—1., č. 249, str. 356 a násl.
[36] CIM IV—1., č. 8, str. 20 a násl.
[37] CIM IV—1., č. 27, str. 41 a násl.
[38] CIM IV—1., č. 36, str. 51.
[39] CIM IV—1., č. 49, str. 72.
[40] CIM IV—1., č. 52, str. 76.
[41] CIM IV—1., č. 74, str. 116.
[42] CIM IV—1., č. 75, str. 117.
[43] CIM IV—1., č. 81, str. 128—9.
[44] CIM IV—1., č. 84, str. 132—3.
[45] CIM IV—1., č. 87, str. 134—5.
[46] CIM IV—1., č. 103, str. 151 a násl.
[47] CIM IV—1., č. 165, str. 242.
[48] CIM IV—1., č. 175, str. 254 a násl.

ПРИМЕЧАНИЯ К КАРТАМ РАЗМЕЩЕНИЯ УГОЛОВНЫХ СУДОВ В ЧЕХИИ В ПЕРВОЙ И ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНАХ 18-ГО В.

Богуслав Роучка

Задача трех карт, помещенных в этой работе, состоит в том, чтобы дать картину расположения местонахождений уголовных судов в Чехии в первой и во второй половинах 18-го столетия, на рубеже которого, в связи с реформами государственного аппарата и его постепенного вчленения в единую систему габсбургской монархии, была проведена в 1765 г. и реформа уголовных судов, число которых было существенно уменьшено. Реформы, проведенные в последующих годах этого столетия, число судов имеющих право осуществлять уголовную юрисдикцию еще более ограничили и к концу 18-го века на территории Чехии из бывших 400 уголовных судов осталось толко 19.

В тексте примечаний дается, не претендуя на полноту, исторический обзор развития уголовной юрисдикции, которое можно грубо разбить на три периода. Для первого периода характерно отправление уголовного правосудия феодалами на собственных землевладениях независимо от центральной власти. С постепенной консолидацией государства король в течение этого периода все более старается сосредоточить в своих руках уголовную юрисдикцию. Эти старания увенчиваются успехом и к концу 14-го века отправление уголовного правосудия становится королевской регалией. После внедрения принципа, что уголовная юрисдикция является королевской регалией, отправлять уголовное правосудие могут только: 1. вотчинники-феодалы, которые в период до признания его королевской регалией отправляли уголовное правосудие без согласия короля в качестве своей наследственной привилегии; 2. вотчинники-феодалы, которым эти правомочия были предоставлены королем; 3. духовные феодалы, которым это право было предоставлено королем в форме иммунитета; 4. королевские города, поскольку король не оставил за собой права выносить решения по определенным преступлениям; 5. некоролевские города, поскольку им это право предоставлено королем или светским феодалом, имеющим право уголовной юрисдикции в качестве наследственной привилегии.

Второй период обнимает 15-ое и 16-ое столетия; для него характерно развитие отдельных категорий судов и возрастающий контроль и надзор государственных органов — краевых начальников и апелляционного суда — за отправлением уголовного правосудия.

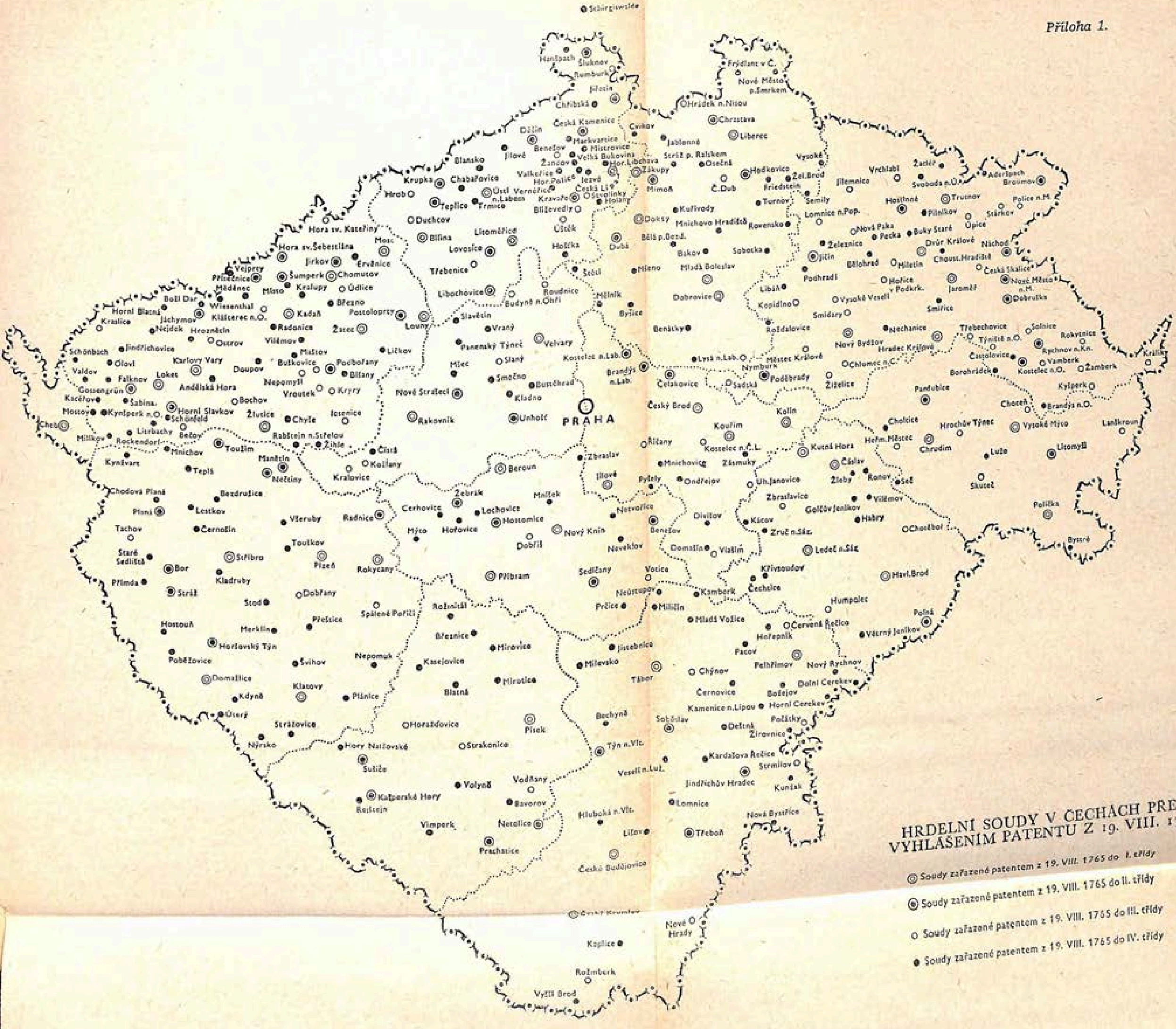
Третий период, обнимающий 17-ое и 18-ое столетия, отличается стараниями абсолютных монархов полностью подчинить себе уголовную юрисдикцию и включить ее в систему государственных органов с оплачиваемым чиновничьим аппаратом. Это было полностью осуществлено в последние годы 18-го века.

ANMERUNGEN ZUR KARTE DER HALSGERICHTE IN BÖHMEN IN DER ERSTEN UND ZWEITEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Bohuslav Roučka

Zweck der drei Karten dieser Studie ist es, eine topographische Aufzeichnung über den Sitz der Halsgerichte in Böhmen in der ersten und zweiten Hälfte des 18. Jahrhnuderts zu liefern, an dessen Wende im Zusammenhang mit den Reformierungen des Staatsapparates und dessen schrittweiser Eingliederung in die einheitliche Organisation des habsburgischen Staatsgebildes im Jahre 1765 eine Reform der Halsgerichte vorgenommen wurde, deren Zahl wesentlich herabgesetzt wurde. Durch Neuregelungen, welche in den folgenden Jahren dieses Jahrhunderts vorgenommen wurden, ist die Zahl der zur Ausübung der halsgerichtlichen Jurisdiktion berechtigen Gerichte noch mehr eingeschränkt worden, so daß am Ende des 18. Jahrhunderts in Böhmen von den ursprünglich fast 400 bloß 19 Halsgerichte bestehen blieben.

Der Textteil bietet — ohne Anspruch auf Vollständigkeit der Lösung des Problems der Halsgerichtsbarkeit in Böhmen zu erheben — eine unerläßliche kurze Übersicht der historischen Entwicklung, welche in groben Rissen in drei Perioden eingeteilt werden kann. Für die erste Periode ist die Ausübung der Halsgerichtsbarkeit durch die Feudalherren auf ihren eigenen Gutsherrschaften unabhängig von der Zentralgewalt charakteristisch. Mit der fortschreitenden Konsolidierung des Staats ist aber der Herrscher in dieser Periode immer mehr bemüht, die Halsgerichtsbarkeit in seinen Händen zu konzentrieren, was von Erfolg gekrönt ist, so daß zu Ende des 14. Jahrhunderts die Halsgerichtsbarkeit zum königlichen Regale wird. Nach der Durchsetzung der Idee des Halsregals dürfen die Halsgerichtsbarkeit ausüben 1. die Grundherrschaften — die Feudalherren, welche sie ohne Zustimmung des Herrschers in der Periode vor der Anerkennung des Halsregals als erbliches Hinrichtungsrecht ausübten; 2. die Grundherrschaften — Feudalherren, denen diese Rechtsgewalt vom Herrscher verliehen wird; 3. geistliche Grundherrschaften, denen dieses Recht vom Herrscher in der Form der Immunität verliehen wird; 4. königliche Städte, soweit sich der Herrscher für sich nicht ausdrücklich das Entscheidungsrecht über einige Delikte vorbehält; 5. nichtkönigliche Städte, soweit ihnen dieses Recht von Herrscher oder von der weltlichen Grundherrschaft, welche des erbliche Hinrichtungsrecht besitzt, verliehen wird. Die zweite Periode umfaßt das 15. und 16. Jahrhundert und ist gekennzeichnet durch die Entwicklung der einzelnen Gerichte und durch die wachsende Aufsichts- und Kontrolltätigkeit der staatlichen Organe — der Kreishauptmänner und des Appellationsgerichtes — über die Halsgerichtbarkeit. Die dritte Entwicklungsperiode, welche das 17. und 18. Jahrhundert einschließt, ist durch das Bestreben der absolutistischen Herrscher charakterisiert, sich gänzlich die Halsgerichtsbarkeit unterzuordnen und sie in das System der staatlichen Ämter mit einem besoldeten Beamtenapparat einzugliedern, was dann in den letzten Jahren des 18. Jahrhunderts konsequent durchgeführt worden ist.



HRDELNÍ SOUDY V ČECHÁCH PŘED VYHLÁŠENÍM PATENTU Z 19. VIII. 1765.

◎ Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do I. třídy

◉ Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do II. třídy

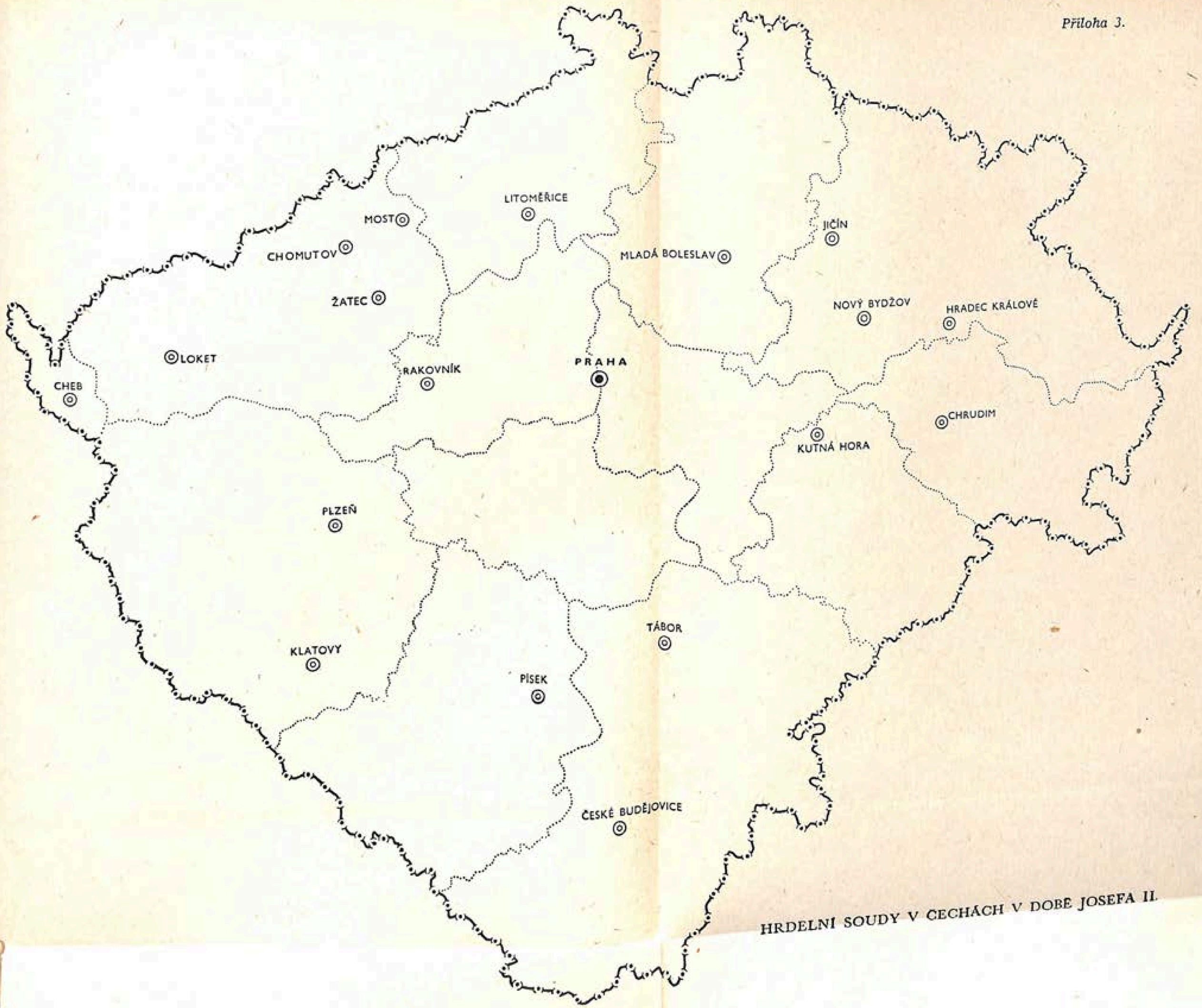
○ Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do III. třídy

● Soudy zařazené patentem z 19. VIII. 1765 do IV. třídy

ÚSTÍ NAD LABEM
LITOMĚŘICE
MOST
TRUTNOV
MLADÁ BOLESLAV
JIČÍN
ŽATEC
NOVÝ BYDŽOV
HRADEC KRÁLOVÉ
LOKET
NYMBURK
CHEB
ŽLUTICE
RAKOVNÍK
PRAHA
KOUŘIM
CHRUDIM
BEROUN
KUTNÁ HORA
STŘÍBRO
PLZEŇ
PELHŘIMOV
KLATOVY
TÁBOR
PÍSEK
ČESKÉ BUDĚJOVICE

HRDELNÍ SOUDY V ČECHÁCH PO VYHLÁŠENÍ PATENTU Z 19. VIII. 1765

- Krajské město
- Královské město
- Pozemkově vrchnostenské město


LITOMĚŘICE
MOST
JIČÍN
CHOMUTOV
MLADÁ BOLESLAV
ŽATEC
NOVÝ BYDŽOV
HRADEC KRÁLOVÉ
LOKET
RAKOVNÍK
PRAHA
CHEB
CHRUDIM
KUTNÁ HORA
PLZEŇ
TÁBOR
KLATOVY
PÍSEK
ČESKÉ BUDĚJOVICE

VĚDECKÉ ZPRACOVÁNÍ ČESKÉ PRÁVNÍ TERMINOLOGIE, ZVLÁŠTĚ V 19. STOLETÍ

Vladimír Růžička

Úpadek spisovné češtiny nastalý již po třicetileté válce a dostoupvší svého vrcholu zvláště v době neblahého působení t. zv. puristů (Rosa, Pohl a j.),[1] projevil se nepříznivě i v češtině právnické, která od této doby procházela hlubokou krisí. K největšímu úpadku dospěla zvláště na sklonku 18. a na počátku 19. století.

Na žalostném stavu právnické češtiny měli svůj podíl i někteří překladatelé rakouských zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, kteří neovládajíce zpravidla řádně český jazyk, užívali v překladech zhusta takových »českých« slov a výrazů, jež byly zvláště prostému lidu často úplně nesrozumitelné. V tom směru »vynikl« zvláště Jan Josef Zeberer (1717 až 1789), překladatel tereziánských zákonů.[2] Nejasnost právní terminologie

[1] V. J. Rosa (1620—1689), apelační rada, sestavil čtyřdílný česko-latinsko-německý slovník (Thesaurus linguae Boemicae) používv k tomu, jak ukázal J. V. Novák (Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění, roč. XI/1902, str. 155—169), materiálu zachovaného po Komenském, k němuž ovšem přidal své nesprávně tvořené výrazy. Slovník tiskem nevyšel, torso jeho (bez III. dílu) je zachováno jen v rukopise ve 3 exemplářích. Původní rukopis je uložen v Národním museu (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, sv. I, Praha 1926, str. 210, rkp. č. 1096, sign. IV E 11).

»Mluvnici« V. Pohla (1740—1790), učitele češtiny na císařské vojenské akademii, nazval F. Bílý »smutným svědectvím nejhlubšího úpadku mateřštiny naší, pomníkem nevědomosti, nevkusu a zvůle muže neznajícího ani česky mluviti, ani česky psáti, nemajícího potuchy o starším jazyku spisovném a povrhujícího zachovalou řečí lidovou (Ottův slovník naučný, sv. VI, Praha 1893, heslo »Čechy«, str. 323).

[2] Srov. k tomu »Právník« IV/1865, str. 245 násl., »Časopis českého musea« XXIX/1855, str. 141; též práci J. Stupeckého. »Příspěvky o českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního« (ČČM, LXXVII/1903 a LXXVIII/1904, též samostatně, Praha 1904), viz zvláště str. 20, pozn. 4, str. 21, pozn. 3 a str. 24 samostatného výtisku. Je tu na př. překládáno: Landmannschaft = zemáctví, Landleute = zemáci, Betrag = vejnuška, Verjährung = zletnění, das Recht verschlafen = právo se zaspává a j. Zeberer měl také k tisku již připravený německo-český a latinský slovník (Deutsch-böhmisch und lateinisches Lexicon), který však tiskem nevyšel. (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů . . ., str. 179, rkp. č. 918, sign. IV A 1.) Úpadek právní terminologie je však patrný i z překladu »Všeobecného řádu soudního pro Čechy, Moravu a Slezsko a ostatní země rakouské« z r. 1781, který pořídil Josef Valentin Zlobický (1743—1810), srov. cit. dílo J. Stupeckého str. 38 násl. Na nesrozumitelnost a četné nejasnosti v překladu Zlobického upozornil již J. Dobrovský (Litterarisches Magazin I, 1786, str. 111—120); srov. o tom nyní i studii H. Bulína »Josef Dobrovský a česká terminologie právní« (Sborník studií k dvoustému výročí narození Josefa Dobrovského [1753—1953], str. 448—452, Praha 1953). Také Zlobický připravoval česko-německý slovník, jenž však zůstal jen v rukopise (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů, str. 80, rkp. č. 382, sign. II E 2; 4C 24, 852).

byla ještě zvyšována tím, že se termínům dával často dvojí, ba i několikerý význam.[3] Z toho všeho vznikala ovšem četná nedorozumění i zmatky, znamenající často újmu na právech lidu, který neznal němčinu a nemohl si tedy ověřit skutečný význam takových nesrozumitelných slov ani srovnáním jich s textem německým.

Téměř žádného poučení neskýtal tu ani právnický slovník K. I. Thá m a, vyšlý v prvním desítiletí 19. století,[4] neboť obsahoval sám spoustu výrazů lidu neznámých a nesrozumitelných. Tehdejší používatel Thámova slovníku sotva si věděl rady s mnohými výrazy zde obsaženými.[5]

Proto představitelé národně obrozenského českého hnutí z řad právníků vyvíjeli téměř po celé 19. století velké úsilí o odstranění těchto nejasností alespoň zlepšením úrovně českých překladů. V tom směru působili zvláště od počátku 19. století Jan N e j e d l ý,[6] Jan Pravoslav K o u b e k (viz níže), Josef F r i č, Karel H a v l í k, Antonín S t r o b a c h, Jan N e u b a u e r, Karel Jaromír E r b e n,[7] Alois Vojtěch Š e m b e r a (viz níže) a j. Ti všichni — někdy s větším, jindy s menším úspěchem — usilovali o to, aby se přestalo užívati zkomolených slov a aby byla nahrazena novými odpovídajícími duchu českého jazyka.

Snahy představitelů obrozenského českého hnutí nalézaly pochopení již u mladé, formující se české buržoasie, která však i zde sledovala svůj vlastní cíl — t. j. získat větší podíl na státní moci na úkor buržoasie německé. Zavedení českého úřadování u státních úřadů i soudů místo německé-

---

[3] Nesrozumitelnosti a nejasnosti v české právní terminologii všiml si i Antonín J. P a v l o v s k ý v předmluvě k práci »Výkladové přirozeného práva«, díl theoretický, Praha 1801, nestránkováno.

[4] Karel Ignác T h á m: »Versuch eines böhmisch-deutschen juristischen und geschäftsmännischen Lexikons (Okus česko-německého právnického a jednatelského slovníku s auplným německým ukázadlem), Praha 1808.

[5] Na př.: »bud« (příští, budoucí-Hinkunft), »nematný« (přední-vornehm), »obalek« (omluva-Beschönigung), (práwowec« (právník-Jurist) (převzato z Husovy »Postilly«, viz K. N o v á k, Slovník k českým spisům Husovým, str. 124, Praha 1934), »pročinec« nebo »závadník« (zločinec-Verbrecher), sněmosnos« (snesení sněmu-Landtagschluss), »srch« (odpadlík-Abgefallener), »statečník« (držitel statku-Gutsbesitzer), »wěteník« (spojenec-Bundsverwandter), »zátek« (zatčení) a j. Pod heslem »zátek« uvedl několik německých synonym (Verkümmerung, Verarrestirung, Kummer, Beschlag, Ergreifung), z nichž však téměř každé má jiný význam. Z jiných zřejmých vad Thámova slovníku možno upozorniti aspoň na to, že staví »nevolníka« na stejný stupeň s »buřičem« (Empörer), ať už bezděky — velmi příznačně — anebo se skrytým úmyslem!

[6] Zvláště důležitá je revisní práce Jana N e j e d l é h o (1776—1834), přeloženého již »Všeobecného zákoníka občanského« z r. 1811 (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch), svěřená mu dvorskou justiční komisí, když práce předchozích překladatelů (J. V. Z l o b i c k ý a Vojtěch V e s e l ý) se ukázala nevyhovující. Dílo vyšlo v Praze r. 1812 pod názvem »Kniha všeobecných zákonů městských pro všechny německé dědičné země mocnářství rakouského«.

[7] E r b e n, F r i č, H a v l í k, N e u b a u e r a S t r o b a c h v letech 1847 a 1848 přeložili a vydali »Obecní řád soudní a řád konkursní Čech, Moravy, Slezska, Rakous nad Enží a pod Enží, Štýrska, Korutan, Gorice, Gradišče, Tyrol a Rakouských předzemí (z r. 1781). Též i předpis o stručném řízení v rozepřích civilních« (Praha 1848). Vydání opatřeno obsáhlým česko-německým a německo-českým rejstříkem slov přicházejících v originále i překladu. Erben spolu s Vend. Grünwaldem, Neubauerem a Jos. Jirečkem přeložili i »Všeobecný zákoník občanský« z r. 1811, překlad však tiskem nevyšel.

ho mělo tyto cíle české buržoasie podepřít a usnadnit. Proto přijímala kladně všechny snahy českých obrozenců směřující ke zlepšení úrovně českých překladů a vytvoření samostatné české právní terminologie.

Vedle toho byla však zvláště vědeckými pracovníky pociťována potřeba, aby i staročeská právnická slova a fráze, která se vyskytovala ve starých historických památkách, běžně již nepoužívaná a současné době tedy již neznámá, byla sebrána a jejich význam řádně osvětlen.

*

Potřebu právnického »glosáře« poznal již vůdčí představitel národně obrozenského českého hnutí Josef Dobrovský (1753—1829). Měl na mysli glosář, v němž by byly shromážděny a vysvětleny všechny staré české výrazy, v době jeho již neznámé, s nimiž se však badatelé setkávali při studiu starých latinských právních textů,[8] jichž autoři, nevědouce si často rady s jich překladem do latiny, ponechali je ve znění českém.

I pro právníka, zvláště pro lexikografa je důležité, že Dobrovský pomýšlel na vypracování slovanského slovníku etymologického. Nastínil však jen jeho metodiku a své názory vyložil na praktických příkladech.[9] Etymologický princip u slovníku, t. j. slovník uspořádaný nikoli abecedně, nýbrž podle příbuznosti, podle znaků v kořenech[10] pokládal Dobrovský za jedině správný. Nebyl proto spokojen, když J. Jungmann, jemuž dal k disposici své, po několik let shromažďované zásoby slov, se rozhodl pro pořádek abecední, podle něhož také zpracoval svůj slovník.[11]

O skutečně vědeckém nazírání Dobrovského na českou právní terminologii, zejména na významovou stránku některých právních termínů, a to jak starých, tak i soudobých, stejně jako na jejich etymologický původ, svědčí jeho — na svou dobu vynikající práce — »Deutsch-böhmisches Wörterbuch.[12] Ve slovníku je uveřejněn veškerý po 20 let Dobrovským shromaž-

---

[8] »Die Sammlung und Erklärung aller ... Böhmischen Wörter, die ... in alten lateinischen Urkunden anzutreffend sind, gehören in ein Glossarium. Dieses mit Genauigkeit und Präzision zu leisten, wäre eine verdienstliche Arbeit und gewiss ein wichtiger Beitrag zur Böhmischen Sprachgeschichte.« (J. Dobrovský, »Dějiny české řeči a literatury« v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818 vyd. Benjamin Jedlička, Spisy a projevy Josefa Dobrovského, sv. VII, Praha 1936, str. 91.)

[9] »Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der Slawischen Sprachen,« Praha 1813; druhé vydání této rozpravy pořídil V. Hanka (Praha 1833).

[10] Srov. »Literatura česká devatenáctého století«, I, str. 224, Praha 1902.

[11] Jungmann totiž použil pro svůj slovník abecedního uspořádání slov podle vzoru S. B. Lindého (Słownik języka polskiego, I, vyd. Varšava 1807—1814) a jiných. Odůvodňuje to však požadavkem čtenářů, jimž systém abecední lépe vyhovuje. (J. Jungmann, Slovník česko-německý, sv. I, předmluva str. VI, Praha 1835).

[12] J. Dobrovský, Deutsch-böhmisches Wörterbuch I, Praha 1802. Je tu zpracován materiál písmen A—K. Ostatní lexikální materiál Dobrovského zpracoval pro druhou část slovníku Ant. Jar. Puchmajer. Vyšla až po jeho smrti za redakce V. Hanky r. 1821. Dobrovský napsal také předmluvu k slovníku F. Jana Tomsy (1753—1814), jehož slovník vyšel r. 1791 s názvem »Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache«. Přepracovaný Tomsův slovník (česko-německý) vycházel pak v letech

dovaný lexikální materiál včetně právních termínů a právnické frazeologie.[13] Dobrovského německo-český slovník, jenž do dnešní doby nepozbyl své ceny, je nesporně prací významnou, která měla příznivý vliv i na příští tvorbu právní terminologie.[13a]

Úmyslem navrhnout novou českou právní terminologii zabýval se i Josef Vladimír P e l i k á n (1808—1876), okresní adjunkt v Rychnově nad Kn. a v Černém Kostelci. Prohlížel staročeské právní prameny a zjišťoval v nich takové právní termíny, jichž by bylo, podle jeho názoru, možno dosud používat. V úvodu k svému *»Navržení právnické české terminologie«*[14] právem označuje tehdejší české právnictví za velmi zanedbané. Stěžuje si, že jsou pořizovány jen české překlady vydávaných rakouských zákonů, a to ještě jen z rozkazu vlády, která samozřejmě měla zájem na tom, aby i každý Čech se mohl seznámiti s předpisy, jimiž se musel říditi. Avšak i tyto české překlady právních předpisů rakouských jsou prý často nízké úrovně. Autor vystupuje zejména ostře proti novotaření, z něhož pochází, jak praví, četné »slátaniny«.

Takovými »slátaninami« byla právnická čeština skutečně doslova přeplněna. Není možno probrati všechny tyto nešťastně utvořené výrazy, stačí však — na podepření autorova tvrzení — připomenout aspoň některé z nich, které však dostatečně charakterisují žalostný stav tehdejší právnické češtiny. Na příklad »zemský úřad« (Landesstelle) byl označován názvem »vrchní zprávenství země«,[15] pro »právo vrchního vlastnictví« užíváno zkomoleniny »právo grunto panovské«,[16] poddaný konající pěší (ruční) robotu označován výrazem »pěchocí«,[17] pro odměnu za práci vynalezeno slovo »praco mzda«[18] a j.

Odborných českých spisů právnických z této doby nebylo, kromě reakčně

1805—1807. Souběžně s druhou částí Dobrovského slovníku vyšel i dvoudílný »Česko-latinsko-německý slovník Jiřího P a l k o v i č e (1769—1850), žáka Dobrovského, přívržence češtiny veleslavínské, zaměřený proti puristickým novotám s názvem »Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beifügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten«, I (A — N — Praha, 1820), II (O — Ž — Prešpurk, 1821).

[13] Podrobnějším rozborem a hodnocením činnosti D o b r o v s k é h o na úseku právní terminologie i jeho prací lexikografických se zabývá H. B u l í n v citovaném již článku (pozn. 2); Josef Dobrovský . . . 1753—1953, Sborník studií . . ., str. 441—455.

[13a] I P a l a c k ý zdůrazňoval potřebu glosáře zastaralých českých právních termínů (»Příspěvky ku glossarium řeči české«, ČČM, I/1827, 68).

[14] ČČM V/1831, str. 326—343.

[15] Archiv český, sv. XXV, 252 (1789): ». . . kde potomně usnešené rozhodnutí jménem *vrchního zprávenství země* (im Namen der Landesstelle), vyhotoveno býti má.«

[16] Tamtéž, sv. XXV, 408 (1797): »Prodávající mil. vrchnost sobě mezi všema pamětnýma *gruntopanovským(a)* a vrchnostenskýma *právami* na tom samým odprod(a)ným gruntě jistě obzvláštně právo přednosti koupě zanechává, . . .«

[17] Tamtéž, sv. XXV, 510 (1813): »proti tomu pachtu uvolila se obec Záleská a Kovaninská bez zaplacení milostivé vrchnosti, bez ouplatku, každý kontrib(u)ent na každý kontribuční jeden zlatej jeden den, jak potažáci, tak taky *pěchocí* přirobotovati, . . .«

[18] Fr. Tob. Z a m y š, »Dokonalé shromáždění všech od r. 1829 až do nyníčké prošlých všeobecností a nařízení pro všechny sjednocení a cechy« (Jihlava 1799), str. 270 (1789). (Sig. UK — 54 I 14463, tres. Sg. 601): ». . . v nich nejenom *prácomzda*, nóbrž také všechno ostatní k tomu přitýkající zřejmě vyznamenati . . .«

katolického spisu Ant. Pavlovského a několika pojednání z církevního práva v Časopise pro katolické duchovenstvo. Pokud tu byly nějaké práce z oboru práva, byly psány z větší části německy.

Materiál pro svůj návrh převzal Pelikán z práce Koldínovy, ze »Zemského zřízení« z r. 1564, z díla Všehrdova, z článků uveřejňovaných v »Časopise českého musea« i z jiných pramenů. Terminologický materiál použitý v návrhu týká se t. zv. práva soukromého. Autor se přimlouvá, aby termíny staročeské, »které by k potřebě dnešní stačily, co drahý pozůstatek praotců«, byly zachovány potomstvu. Vlastní návrh obsahuje 165 právních termínů, z nichž některé se Pelikán pokusil vyložit zpravidla pomocí ekvivalentů německých nebo latinských. Tak na příklad: »aurok« (činže, census, Interesse), »nález« (sententia — co za právo bylo nalezeno u soudu), »obeslání« (evocatio, Beschickung), »nářek« (Bezichtigung-obvinění). Upozorňuje i na takové termíny, jež mají několik významů, jako: »poručenství«, jež není jen »tutela«, nýbrž i »mandatum« (plnomocnictví), fráze »sepření se stran« (Streit der Partheyn, contestatio litis) užívá se také ve významu »spor«, »trh« (koupě, emtio, Kauf) v přeneseném smyslu znamená i tržiště (Markt). Výklady právních termínů, jak je Pelikán podává, nejsou však vždy zdařilé. Na příklad »Depositar« není důvěrník, nýbrž schovatel, opatrovník, »Spielvertrag« není herní slib, nýbrž herní smlouva. Většina termínů navrhovaných Pelikánem je však správná.

Nutno uznat autorovu snahu, s níž se pokoušel obraceti pozornost na dobu, kdy čeština měla na svou dobu dokonalou a vytříbenou mluvu právnickou. Pelikán dobře chápal, že jediná cesta k odstranění všech zmatků a obtíží je studium starého českého práva, jež pokládal za nejdokonalejší zdroj při tvorbě nové právní terminologie.[19]

Počin Pelikánův schválil, jistě po zásluze, i J. P. Koubek.[20]

Jedním z pilířů českého obrození je *»Česko-německý slovník«* Josefa Jungmanna (1773—1847), který vycházel v Praze v letech 1835—1839. Je tu sebráno celé české slovní bohatství včetně hesel právnických (celkem asi 180.000 slov), a to nejen starých, ale i nových výrazů a frází, jež si pro svou potřebu vytvářela a jichž používala mladá, stále však mohutnící česká buržoasní společnost.

Jungmann pro svůj slovník čerpal materiál i z pramenů právních, a to starších i novějších, na příklad z díla Všehrdova, Koldínova, z Fauknarova »Tytuláře«,[21] Obnoveného zřízení zemského, z rukopisu slovníkového materiálu J. V. Rosy a jiných.

---

[19] O ostatní činnosti Pelikánově v oboru české právní terminologie viz článek Josefa Peška »Josef Vladimír Pelikán, průkopník české terminologie právnické« (Sborník věd právních a státních XVII/1917, str. 64—85 a 301.

[20] ČČM, XIII/1839, str. 216.

[21] Fauknar Šebastian z Fonkenštejna, písař komorního a lenního soudu, vydal r. 1589 »Tytulář« se jmény všech pánů a rytířů českých z tohoto roku. Připojeny jsou tu i četné formuláře právních listin.

Pokud u některých staročeských právních termínů uvádí autor jich výklad, je tento z velké části dnes již pochopitelně zastaralý a překonán výklady novými a výstižnějšími.

V třicátých letech devatenáctého století vyšla řada článků obírajících se thematy právnickými. Uveďme tu na příklad články Františka Palackého,[22] Jana Krasoslava Chmelenského,[23] nebo P. J. Šafaříka.[24] Články tyto nedotýkají se však přímo právní terminologie.

Pro tvorbu právní terminologie má však bezesporu význam článek Jana Pravoslava Koubka (1805—1859), *»Jazyk a technika právnická Slovanů,*[25] zabývající se otázkou vlivu cizích jazyků na jazyky slovanské, tedy i na právnickou mluvu slovanskou, zvláště na českou a polskou.

Podle slov autorových měli Čechové až do XVII. století, kdy nastal úpadek české literatury, dokonalou mluvu právnickou, která se zachovala proto, že před soudy i úřady bylo jednáno česky a rovněž i úřední listiny byly z největší části psány v češtině. Pokud však u Slovanů byla používána latina, byla tato podle Koubka nedokonalá a »barbarská«. Vytýká latině zejména nedůkladnost a mnohomluvnost. Úředníci, neovládajíce řádně latinu,[26] kladli při jejím používání vedle latinských výrazů i slova slovanská a užívali ve značné míře »barbarských synonym«, jak se můžeme přesvědčit z některých latinsky psaných úředních listin z Čech, Moravy i Slezska.[27]

Přesto však jazyk český vlivu latiny příliš nepodlehl. Ani vliv němčiny na českou právnickou mluvu nebyl podle Koubka příliš znatelný.

Mnohem větší vliv měla však němčina pochopitelně ve Slezsku, kde vedle češtiny a polštiny užíváno ve větší míře i právních termínů převzatých z němčiny. Na příklad místo českého terminu »výrok« (nález, usnesení) užíváno tu výrazu »abšíd« (z německého »der Abschied«).[28] Podobných ně-

---

[22] ČČM, V/1831, str. 302 násl.: »Pomůcka ku poznání řádů zemských království českého v druhé polovici XIII. století«; tamtéž, IX/1835, str. 399 násl.: »Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního«; tamtéž, XI/1837, str. 68 násl.: »Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách«.

[23] Tamtéž, sv. VI/1832, str. 182: »Manství česká«; tamtéž, IX/1835, str. 255: »Karlštejnské manské právo.«

[24] Tamtéž, sv. VIII/1834, str. 155—182: »Přehled pramenů staré historie slovanské«.

[25] Tamtéž, sv. XIII/1839, str. 215 násl.

[26] O neznalosti latiny mezi úředníky nás přesvědčuje a slova Koubkova dokazuje i citát z »Knihy Drnovské« (vyd. Vinc. Brandl, Brno 1868), str. 43 (1480): . . .»začato jest v . . . dcky nové českú řečí vkládati se a vpisovati, . . . i k tomu páni pro obec a komorníky svolili pro menší práci a lepší rozum těm, kteříž latině neumějí a mnozí latinu k svému rozumu vykládají, aby prostý rozum český stál.«

[27] Jako doklad svého tvrzení o »barbarských« latinských synonymech uvádí Koubek listinu Karla IV. z 9. října 1355, jíž se přivtěluje Slezsko ke koruně české (otiskl ji Brandl ve sbírce »Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae«, sv. VIII, str. 262—265, Brno 1874). I v jiných listinách z této doby najdeme spousty dokladů na užívání těchto »barbarských« synonym. Srov. na př. v CDM, sv. VII, str. 683—684, Brno 1858 — větu z listiny z 26. prosince 1349: »Nulli ergo hominum liceat hanc nostre donacionis, collacionis, auctorizacionis, pronunciacionis, declaracionis, defectuum supplecionis, reuocacionis, cassacionis, irritacionis et annulacionis paginam infringere . . .«

[28] Upozornění Koubkovo možno doložit citátem ze »Zemského zřízení opolského a ratibořského« z r. 1563, fol. VII a, roz. III: »má pan hajtman vrchní obě straně k soudu

meckých výrazů přizpůsobených češtině byla však celá řada. Na př. z německého »Gebiet« (soudní okres) vznikl výraz »gbít«.[29]

Latina měla podle slov Koubkových škodlivý vliv na právnickou mluvu slovanskou vůbec a zvláště na polskou. V Polsku (i jinde) byla podporována a horlivě bráněna zvláště od katolických kněží, kteří se odvolávali na to, že prý polská národní mluva nemá dostatečnou zásobu slov. Příčina byla ovšem jiná. Kněži totiž, jako znalci latiny, zastávali výnosné úřady písařů a kancléřů a měli proto na latinském úřadování zájem osobní. Nad to sama kurie římská prohlašovala slovanské jazyky za barbarské. »Mnohomluvnost« latiny pak způsobila, že v polské řeči právnické se neobyčejně rozšířilo užívání zbytečných polských synonym.

V Polsku, jak upozornil Koubek, bylo však ve značné míře rozšířeno i používání češtiny, která si získala obliby zvláště za Jagellovců. O uplatnění češtiny v Polsku se zasloužili zvláště husité a čeští bratři, kteří tu rozšiřovali české knihy obsahu především sociálního a náboženského. Čeština se tu však nestala jazykem právním, jímž ještě dlouho zůstala latina.

Nejmenší počet latinských slov se prý nachází v zákonech a právních předpisech ruských a srbských, tedy u Slovanů nekatolických, kde nebylo neblahého působení římské kurie.

Z doby úpadku spisovné češtiny zůstalo v ní mnoho slov zastaralých, která jsou Čechům těžko srozumitelná. Koubek proto usiluje o odstranění těchto slov, ale zároveň i za ponechání výrazů takových, na nichž je možno si ověřit vytříbenost a ryzost české mluvy právnické. Nutno stále obracet zřetel k těmto výrazům. Uvítal proto snahu všech, kdož se pokoušeli křísit starou českou mluvu právnickou, zejména J. Vl. Peliká na za jeho *»Navržení právnické české terminologie«* (viz výše), Jos. Krasoslava Chmelenského[30] a Ant. Emila Fayla-Dráž kovického.[31]

Větší pozornosti a důkladnějšího rozboru si zasluhuje slovník německo-české právní terminologie, vyšlý r. 1850 ve Vídni pod názvem *»Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs«*. Von der Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch böhmische Separat-Ausgabe, Wien 1850.

---

vyššímu zemskému ..., buďto do Oppoli neb Ratiboře okázati a neb poručiti, a *abšidem* psaným vyměřiti, aby strany obě stálí«; ibid. fol. VIII b, roz. III: »Od *abšidův* ouřadových, kterými se k soudu ukazují, má bráno býti po šesti grošich«. (Citováno z opisu »Zřízení zemské knížetství oppolského a ratiborského i jiných krajuov k nim příslušejících«, z výtisku NUK, pořízeného seminářem slovanského práva právnické fakulty Karlovy university v Praze r. 1926). V pramenech českých setkáváme se později sice také s terminem »Abschied«, zde však znamená propouštěcí list, jímž se potvrzovalo skončení služebního poměru (srov. § 27 čeledního řádu z r. 1782).

[29] Srov. R. Rauscher, Soudní knihy osvětimské a zátorské z r. 1440—1562, Praha 1931, str. 50. čl. 49 (1446): »Právo i zemanie nalezli osvětimského *gbítu* takto medzi panem Rudzkým a medzi synmi pana Burkartovy ...«

[30] Viz jeho články uvedené v poznámce č. 23.

[31] Jde tu o jeho práci »Právní sekretář« (Praha 1838) a k němu připojené staré listy právnické, na příklad: Kšaft Zikm. Turnovského, hejtmana panství rožemberských z r. 1531.

Kabinetní list císaře Ferdinanda V. z 8. dubna 1848 splňující zčásti české požadavky obsažené ve dvou březnových peticích pražských, zaváděl rovncprávnost češtiny s němčinou v úřadech a školách i povinnost, aby všichni úředníci znali oba jazyky. Nová úprava jazykových poměrů projevila se v jednotlivých článcích kabinetního listu z 8. IV. 1848 takto: čl. 1: »Nárcdnost česká budiž položena za základ, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví«, čl. 9: »Od nynějška mají v Čechách všichni úřadové veřejní a všecky soudy obsazeny býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými«.[32] Podobně i § 5 oktrojované (Stadionovy) ústavy prohlášené dne 4. března 1849 ustanovoval: »Všickni národové mají rovná práva a každý národ má neporušitelné právo k chování a vzdělávání národnosti své a svého jazyka.[33]

Aby tyto zásady byly uvedeny ve skutek, svolala — z podnětu právě zřízeného ministerstva spravedlnosti ve Vídni — vláda kn. Felixe Schwarzenberka (jejímiž předními členy byli ministr vnitra Stadion, ministr spravedlnosti Bach, po smrti Stadionově i ministr vnitra a ministr vyučování hr. Lev Thun) v srpnu 1849 do Vídně zvláštní komisi, složenou ze znalců slovanských jazyků, právníků i filologů.

Dochází k tomu v době, kdy feudalismus u nás je poražen a kdy je nucen ustupovat všude požadavkům mladé buržoasie. Boj rostoucí buržoasie s upadající feudalitou je v habsburském soustání zostřován ještě rozpory národnostními. Jsou to zvláště rozpory mezi živlem německým, podporovaným vládou a utlačovaným živlem českým. Odstraňování češtiny z veřejného života, prováděné zvláště od polovice 18. století, doléhalo těžce na nejširší masy venkovského i městského obyvatelstva. Vyvolávalo však zároveň odpor, a to nejen u městské i venkovské buržoasie, pokud se ovšem tato spolu s největší částí české šlechty neodnárodnila, ale v neposlední řadě i u vytvářejícího se průmyslového i vesnického proletariátu a posilovalo i jejich národní vědomí.[34] Odpor jejich přinutil i českou buržoasii, aby v rámci svého konkurenčního boje s vládnoucí buržoasií německou vytyčila určité požadavky. Proto byl i do obou zmíněných petic zahrnut požadavek jazykové rovnosti. Na druhé straně i samy vídeňské vlády, zvláště od dob francouzské buržoasní revoluce a polského povstání z let 1830—1831 — ale

---

[32] Text kabinetního listu z 8. IV. 1848 otiskl J. Kalousek, »České státní právo«, Praha (1. vyd. 1871), 2. vyd. 1892, str. 640—642 a Jan M. Černý ve sborníku »Boj za právo«, str. 102—104, Praha 1893.

[33] Text ústavy ze 4. III. 1849 otištěn ve sborníku Jana M. Černého, II., na str. 566 násl. Ústava tato byla však silvestrovskými patenty z 31. XII. 1851 odvolána, a tím odvolána i rovnoprávnost národů.

[34] O odporu venkovského lidu proti používání němčiny, zvláště na úřadech a soudech, svědčí i materiál zpřístupněný nyní v edici Frant. Roubíka »Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848«, Praha 1954. Z mnoha petic podobného obsahu je zvláště typická petice 36 chudých domkářských rodin obce Nová Skřeněř (panství Smidary, kraj novobydžovský), č. 366 ze 4. VI. 1848, jejíž bod 7, zní: »Abychom ve všem ouředním jednání týkaje se listin a neb mateřské řeči, což by proti zákonu ani axidencpatentu bylo, projednaný byly« (str. 380).

už i dříve[35] — byly nuceny se odhodlávat i ve prospěch konstituujícího se novodobého českého národa k jistým ústupkům. Takovým ústupkem bylo i ustanovení § 5 březnové ústavy z r. 1849, jímž prohlášena rovnoprávnost češtiny s němčinou. Bylo to vůbec po prvé, kdy vídeňská vláda projevila zájem o český jazyk.

Úkolem komise bylo vypracovati právnickou a úřední terminologii všech slovanských jazyků v Rakousku.[36] Terminologie, jež měla vzejíti z práce komise, byla určena jednak pro redakční potřebu říšského zákoníka (Reichsgesetzblatt), jenž byl od r. 1849[37] vydáván též v jazycích zemských, jednak pro obecnou právní praxi. Vedení celé komise bylo svěřeno Dr Pavlu Josefu Šafaříkovi, jako výtečnému znalci slovanských jazyků. Komise pracovala v pěti sekcích: české (česko-moravsko-slovenské), polské, rusínské, slovinské a illyrsko-srbské. V sekci české pracovali tito čtyři právníci: Dr Antonín Beck, redaktor ř. z. v ministerstvu spravedlnosti ve Vídni, Karel Jaromír Erben, Antonín Rybička a Alois Vojtěch Šembera. Dalšími členy sekce byli: P. J. Šafařík, Jan Kollár a Karel Kuzmány. Poslední dva byli Slováci, jejichž úkolem bylo určování eventuálních odchylných nářečních výrazů slovenských.

I ostatní sekce měly své význačné členy. Z právníků to byli zejména: advokát Dr M. Dolenc, Dr St. Car, prof. Dr M. Kawecki, Dr Th. Petranović, Julius Wyslobocki, všichni redaktoři ř. z. a Ant. Mažgon, aktuár hrdelního soudu v Lublani. Komise měla též orgán, jenž jí prostředkoval styk s vídeňským ministerstvem spravedlnosti.

Podle slov Šafaříkových v »Předmluvě« spočívaly přípravné práce komise v probírání zákonů a patentů vydaných v době panování císaře Františka Josefa včetně Stadionovy březnové ústavy, patentu o vyvazení pozemků (vyvazovací) ze 4. III. 1849 i z 27. IX. 1848, tiskového zákona ze 13. III. 1849 (proti zneužívání tisku), zákona o řízení v tiskových přestupcích ze 14. III. 1849, jakož i zákonů, zákoníků, patentů a nařízení starších. Tak na příklad byl prohlédnut řád soudní a konkursní z I. V. 1781, zákon o zločinech a těžkých přestupcích policejních z 3. IX. 1803, všeobecný občanský zákoník z 1. VI. 1811 a mnoho dalších. Z těchto zákonů, nařízení a patentů byly vyexcerpovány potřebné termíny a fráze, které pak byly překládány v jednotlivých sekcích do příslušného slovanského jazyka.

---

[35] Srov. v brožuře F. C. Kampelika »Práwa naši řeči a národnosti . . .« zvláště stať »Zákony týkající se politických úřadů«, str. 24—28, Praha 1845.

[36] Zprávu o svolání této terminologické komise do Vídně ohlásil i Karel Havlíček Borovský v úvodníku »Národních novin« ze 17. VII. 1849, č. 153; »Obšírnější zprávu o juridicko-právnickém slovníku« otiskly »Slovenské noviny« (vyd. Daniel Lichard) ze 3. IX. 1850, č. 103, str. 423 v rubrice »Světozor«; srovn. též: Antonín Grund »Karel Jaromír Erben«, str. 59 násl. (Praha 1934) a j.

[37] Císařský patent ze 4. III. 1849 (otištěn jako úvod k říšskému zákoníku z r. 1849) stanovil, že se bude »vydávati obecný zákonník říšský a věstník vládní ve všech obyčejných jazycích zemských« a že »textové v rozličných jazycích zemských mají stejnou zákonní platnost«.

Původní plán na vydání společné terminologie pro všechny Slovany však ztroskotal pro zásadní kmenoslovné a syntaktické rozdíly jednotlivých slovanských řečí.[38] Práce byla dále ztěžována i menší pracovní výkonností nečeských sekcí. Proto členové české sekce usilovali o vydání prozatím jen české terminologie a skutečně dosáhli toho, že ministerstvo spravedlnosti rozhodlo, aby se nejprve tiskla terminologie česká, která byla nejsvědomitěji připravena. Po české terminologii měla býti dána do tisku terminologie polská a rusínská.

Terminologická komise skončila své práce ve Vídni v prosinci r. 1849 a jednotlivé sekce se měly starati o brzké vydání separátních slovníků.

Avšak rok 1849 byl rokem postupné likvidace kladných výsledků buržoasně demokratické revoluce roku minulého a znamenal tedy i pokles nadějí na národnostní vyrovnání. Proto za obnoveného, tentokrát vojensko-byrokratického absolutismu Bachova vláda již nepřála vyjití terminologie a zdržovala tisk malichernými záminkami. Bylo by pro ni bývalo přijatelnější, kdyby tento pokus o vytvoření právní terminologie slovanských národů se neuskutečnil a jakýkoli náznak rovnoprávnosti národů byl zmařen.

Přece však po překonání všech obtíží a na zákrok člena české sekce Dr Becka, začalo se se sazbou české terminologie v únoru 1850. V červenci téhož roku vyšla pak *»Juridisch-politische Terminologie; deutsch-böhmische Separat-Ausgabe* s předmluvou P. J. Šafaříka. Práce vyšla jako předchůdce velkého kolektivního německo-slovanského slovníku právní terminologie všech slovanských řečí v Rakousku.

Pro vlastní práci české sekce byla základem staročeská právní terminologie z dob české stavovské monarchie, jak ji můžeme sledovati zejména v pracích Všehrda i Koldína, která však průběhem více než dvou století vyšla z užívání a nedostačovala již změněným poměrům a potřebám. České terminologie se přestalo také fakticky užívati z toho důvodu, že s postupující germanisací byla čeština násilně vytlačena z úřadů, soudů a škol. Aby byla zachována souvislost s bohatým zdrojem starých právních památek, které se vyznačovaly ryzí mluvou, přidržela se česká sekce staročeské právní terminologie tam, kde byla dosud životná. Kde tomu tak nebylo, byla nucena tvořit výrazy nové, nebo stanovit nový smysl běžným výrazům, nebo konečně přijímat slova cizí.

Ze staročeské právní terminologie byla převzata — ne vždy v přesném významu — na příklad tato slova: berník (Steuer-Einnehmer), dobrá vůle, postoupení (Cession), dolíčiti něčeho přísahou (erweisen etwas mit dem Eide), dvůr kmetčí (Bauern-Hof), hojemství (Frist), jednotník (Bundes-Genosse), list věřící (Beglaubigungsurkunde), nárok, právní nařknutí (rechtliche Beanzeigung), obstávka (Beschlag, Verbot), odúmrť (Kaducität), osep

---

[38] Srov. cit. monografii Ant. Grunda, str. 59.

(Getreide-Zehent), podýmné (Rauchfang-Steuer), potaz (Berathschlagung), půhon (Vorforderung), soukup (Gewährsmann), správa (Gewähr, Eviction), sročiti strany k jistému dni (den Parteien eine Frist auf einen Tag bestimmen), srok (Terminbestimmung für Parteien), statek zpupný (Allodgut), ustáti právo (ob Contumaciam obsiegen), vlastenství (Eigenthum), zavazení statku (Belastung eines Gutes), zvod, zvedení v statek (executive Einantwortung einer Sache).

Vedle významu českého uveden u některých termínů i odchylný nářeční výraz slovenský nebo moravský. Ze slovenských odchylek jsou to na příklad (uveden vždy výraz slovenský, český a německý): baník, horkop (Berg-Arbeiter), báňský úřad, horní úřad (Berg-Amt), birynček, ruční pouta (Hand-Fesseln), dělací den, všední den (Werk-Tag), dežma, desátek (Zehend), dežmovati, desátek odváděti (Zehend zahlen), huťař, polní hlídač (Feld-Wächter), huťaření, dohlídka k polím (Feld-Aufsicht), chotar, meze obce (Feld-Mark, Gemeindegrenzen), lichva, dobytek (Vieh), osobášiti, oddati někoho (trauen jemanden), panština, robota (Robot), pravota, pře (Process), pravotár,[39] advokát (Advocat), pravotárství, advokátství (Advocatur), pravotný, sporný (process), rozsobášení manželstva, rozloučení manželství (Ehe-Trennung), sobáš, oddavky (Trauung), trestání palicí, trestání holí (Züchtigung mit Stockstreichen), zaloh, základ, zástava (Hand-Pfand, Faustpfand), želír, podruh (Inmann).

Z odchylných nářečních výrazů moravských stojí za zmínku na příklad: hofer, podruh (slov. želír) (Inmann), padělek pozemku, částka pozemku (Parcelle eines Grundstückes), rýnský, zlatý (Gulden) a j.

U některých termínů jsou uvedeny i jejich latinské ekvivalenty. Tak na příklad: curia feudalis, manský soud (Lehen-Hof), depositum, schování (Verwahrung), evictio, správa (Gewähr), exceptio, výjimka (Ausnahme), immisio, zvod (Einführung in den Besitz), ius reciprocum, právo odvetné (Wiedervergeltungs-Recht), lucrum cessans-damnum emergens, ušlý zisk-přišlá škoda (abgehender Gewinn und zugehender Schaden), locator, pronájemce (Vermiether).

Z cizích slov byla přijata do terminologického slovníku zvláště taková, která měla platnost evropskou nebo mezinárodní. Zejména jsou to slova: advokát, auditor, datování, docent, duplikát, kabinet, komise, protokol, replika a j. Taková cizí slova, která se sice již vžila, ale obyčejně ve zkomoleném tvaru, nebyla do slovníku pojata, ale vytvořena místo nich slova nová. Jsou to na příklad tato: branec místo rekrut, četník místo žandarm, úrok místo činže, ústava místo konstituce, závět místo kšaft.[40]

Ve slovníku je však poměrně značná část i takových »českých« výrazů,

---

[39] Št. Luby (Právnické štúdie 1953/IV, str. 217, Bratislava, 1954), považuje však tento termín za nesprávně utvořený novotvar, který měl nahradit zdomácnělé již slovo advokát, dané puristy chybně na index nesprávných slov.

[40] Juridisch-politische Terminologie . . ., Předmluva, str. XI.

z nichž některé svým tvarem naprosto neodpovídaly duchu češtiny a proto se nevžily a brzy zastaraly. Jsou to výrazy, které nám připomínají dobu úpadku, zvláště dobu neblahých snah jazykově puristických. Do této skupiny patří na příklad slova: danník (Besteuerter, Contribuent), kniha mateční (Matrik), konatel (Functionär), list pohořelný (Brand-Zeugniss), odkupce (Kundmann), odvodník (Recrutirungspflichtiger), ozevce, ozvatel (Reclamant), pobočni pokrevník (Seiten-Verwandter), pokouška a zločin (Versuch eines Verbrechens), právo kapaliční, právo kapu (Dachtraufenrecht), právo stavadelné (Ständchen-Befugniss), projednací majitel (Bestand-Inhaber), projednalec (Bestand-Nehmer), přimusiti někoho k něčemu (verhalten jemanden zu etwas, zwingen), přídětění (Einkindschaft), rychlík (Courier), řízení úpadeční (Crida-Verhandlung), uměstění (Domicilirung), uměstěnec (Domicilat), uměstitel (Domicilant), úřezka (Coupon), volebnost (Wählbarkeit), zabijce (Todtschläger), zemec, osoba v zemi rodilá (Landes-Eingeborener, Inländer).

Při tvoření nových slov si členové komise nepočínali vždy — vzhledem k svému úkolu — příliš odpovědně. Jen tím si můžeme vysvětlit, že do jejich díla se dostalo — řečeno velmi mírně — i kuriosní heslo »veldělník«. Majitel továrny je tu označován názvem, který mu naprosto nepřísluší. Tvůrce tohoto slova vycházel při tom patrně ze slova »veldílna« nebo »velkodílna«, jak z počátku byla označována továrna a aniž by o tom více uvažoval, mechanicky utvořil tento nesprávný výraz.[41]

Kladnou kritiku vyšlé terminologie uveřejnil Jakub Malý v r. 1850.[42] Ve svém referátu praví m. j.: »nemusíme tuto terminologii . . . považovati za nějaký přísně nás vížící zákon, je to prozatím pouze terminologie, jaké míní užívati vláda ve svých zákonech a vynešeních, jest to návrh učiněný národu, který zajistí, kde by něco duchu jazyka méně přiměřeného se nalezlo, svým časem ryzejším slovem to nahradí a terminologie zákonní i budoucně vždy bude muset zřetel míti na mluvu obecní.«

Námitky proti terminologii měli J. V. Pelikán a Josef Kohout, praktičtí právníci, a to patrně z toho důvodu, že sami připravovali také českou terminologii.[43]

Jinak tento německo-český právnický slovník zapadl bez většího ohlasu. Ani vydavatelé pozdějších lexikografických děl si této — na svou dobu významné práce — celkem nepovšimli.[44]

*

[41] Termín »velkoděiník« je uveden i v rejstříku k českému překladu »Obecního řádu soudního a řádu konkursního« z 1. V. 1781, vyšlého v r. 1848 a pořízeného Erbenem, Fričem, Strobachem, Havlíkem a Neubauerem.

[42] ČČM, XXIV/1850, str. 624—632.

[43] Viz citovaná monografie Ant. G r u n d a, str. 204.

[44] Ani »Německo-české názvosloví úřední a právnické« (K a d l e c, H e l l e r, viz níže) se o této práci nezmiňuje; H. J i r e č e k (»Právnický život v Čechách a na Moravě«, str. 484, Praha—Brno 1903) ji jen registruje.

Všeobecné uvolnění politického ovzduší, jež nastalo v šedesátých letech v Rakousku po pádu bachovského absolutismu přimělo českou buržoasii k větší aktivitě také na poli právní historie, a to i na jejím speciálním úseku — bádání o staré právní terminologii. Vznikla v té době první měšťácká encyklopedie většího rozsahu — *»Riegrův slovník naučný«*, který vycházel v Praze v letech 1860—1876. Podnět k němu dal Dr F. L. Rieger, dohodnuv se r. 1858 o jeho vydávání s nakladatelem Kobrem. První dva svazky redigoval sám, později přibrán za spoluredaktora Jakub Malý. Z právníků přispívali do slovníku zejména: Erben, Mat. Havelka, K. Jičínský, Randa, Rybička, Šembera, Vocel a řada praktických právníků, redaktorů a politiků.

Právnická hesla, zejména staročeská jsou tu poměrně pečlivě vyložena. Tak na příklad: cedule, dědic, dědina, jsou tu rozlišeny druhy desk, vysvětlena dále hesla: hojemství, chlap, nárok, právo, primas, přidědění, purkmistr, půhon, purkrecht, vedení práva, zpupný statek a j. Je tu od J. E. Vocela delší stať o českém právu (s vytyčením právních pramenů), od K. Jičínského zpracováno heslo »právo městské«, V. V. Tomkem široce zpracovány církevní dějiny, Aug. Beerem české hornictví, V. Brandlem dějiny Moravy, Kalouskem heslo »sněm«.

Pod heslem »Čechy« najdeme rovněž větší právněhistorické stati, na příklad o manství koruny české, o panovníkovi, o erbech, jež pocházejí od samého Riegra.

Nelze však kladně hodnotit výklad všech právnických hesel. Tak nebyl správně pochopen pravý význam termínu »nedoperné«. Je tu totiž Dr Tom. Černým vyloženo jako »pokuta za poranění člověka v různici«. Tedy stejně nesprávně, jako pozdější výklady J. Malého a H. Jirečka (viz níže), ačkoli je to již značný pokrok proti Voigtovi, který zde spatřoval pokutu za vybrání ptačího hnízda.

Z dnešních právních historiků má V. Vaněček správně za to,[45] že »nedoperné« pochází od slova »nedopráti« a že se jím rozuměl výkup (prodaj-venditio) z trestu smrti bitím (praním), nebo vůbec výkup z trestu bití (praní), prostě částka, kterou provinilec musel zaplatiti, aby nebyl »dopráu« až do konce.[46]

---

[45] V. Vaněček, »Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě«, III, str. 64, Praha 1939.

[46] V dosavadní literatuře byl termín »nedoperné« zařazován, a to zcela samozřejmě mezi ony, jimiž se označovalo kolektivní ručení rodů, později obcí nebo svazu více obcí (t. zv. obecná poruka) za zachování pokoje a pořádku a za konání různých povinností k zemi a k hradu a tedy i za trestní činy spáchané v jejich obvodu, za něž, nebyl-li pachatel dopaden, musely obce platit pokuty. H. Jireček (Slovanské právo v Čechách a na Moravě I, str. 154 násl., Praha 1863) shodně s Hanělem (»Právník« XII/1873, str. 118) rozeznávali tři druhy tohoto ručení (obecné poruky) v právu slovanském. Nejstarší základ obecné poruky spočíval podle nich v jednotě rodů. Průběhem doby se však mezi dosavadní dvě strany (rod škodu způsobivší a rod, jenž škodu utrpěl) vsouvala třetí osoba, t. j. panovník, jenž si ustanovením o placení pokut vyhražoval důchod. To byl další druh obecné poruky. Třetí její druh spočíval pak na vzájemné dobrovolné úmluvě lidí (domácích s přišlými cizinci) žijících pospolu, ale netvořících již jeden rod, nýbrž obec. Příslušníci obce se dohodli na dobrovolném každoročním placení dávek, z nichž měly býti

V této souvislosti sluší zaznamenati i neúspěšný pokus Právnické jednoty sestaviti staročeskou i soudobou právní terminologii a frazeologii, po níž právní praxe již delší dobu volala. Úkol tento, vytyčený v ustavující schůzi dne 15. XII. 1864 snažila se Právnická jednota svědomitě plnit a zřídila k tomu účelu zvláštní komisi, zprvu devítičlennou,[47] rozšířenou později na patnáct členů.[48] Komise pracovala za předsednictví K. Jar. Erbena. Zahájila svou práci tím, že vydala zvláštní instrukce o desíti paragrafech[49] s přesným návodem pro spolupracovníky, jak postupovat při excerpci. V instrukcích jsou uvedeny i vzory excerpce, a to jak ze starých pramenů (Všehrd, Koldín), tak i z novějších zákonů (konkursní řád a občanský zákoník). Termíny české měly být opatřovány německým překladem a k německým termínům měl být připojován výklad český. Při komisi byly zřízeny též dva odbory, a to překládající a revidující.[50] Při vlastní práci komise se však ukázalo její složení nepraktickým, a proto byla ve schůzi dne 9. V. 1867 rozpuštěna a na místo ní zvoleno pětičlenné ředitelstvo.[51]

Přesto, že program prací byl později zúžen jen na excerpci termínů ze soudobého právního života,[52] práce komise, která tak velkoryse zahájila činnost, stejně tak i pozdějšího ředitelstva, byla málo úspěšná.[53] Prý pro zaneprázdnění členů a malou podporu se strany právníků.

Vskutku právníci tehdejší doby dávali přednost svému praktickému povolání, t. j. hlavně advokacii, nebo i výkonu poslaneckého mandátu, což bylo pro ně rozhodně výnosnější, než spoluúčast na práci vědecké. Nevšímavost a lhostejnost členů komise k terminologické práci byla tak veliká, že i sta-

---

uhrazovány eventuální pokuty. V. Vaněček má však za to, že tu pravděpodobně vůbec nešlo o staroslovanský institut (Počátky práva a státu v Československu, str. 88, Praha 1946). Do systému t. zv. kolektivních pokut byly zpravidla počítány: hlava, svod, nárok, nedoperné, pro fure, ranník, hrdost, viselec (Srv. na př. Jan Kapras, Právní dějiny zemí koruny české, II, str. 61, Praha 1913, Jaromír Čelakovský, Povšechné české dějiny právní, str. 78, II. vyd., Praha 1900 a násl. a H. Jireček, ČČM, XXX/1856, sv. IV, str. 108). Nové bádání (V. Vaněček, Počátky práva ..., str. 86, 87) však ukázalo něco jiného. Jednak to, že pokuty ukládané společně obyvatelům celých obcí nesouvisely s bývalým ručením rodů, t. j. svazků příbuzenských, pokrevních, jak se mylně domnívali H. Jireček (Slovanské právo ... I, str. 161 násl.). Jar. Čelakovský (PČDP, II. vyd., str. 74—78), K. Kadlec (Encyklopedja Polska, sv. IV, č. 2, Początki kultury slowianskiej, str. 121—122, Kraków 1912) a Th. Saturník, (O právu soukromém u Slovanů v dobách starších, str. 13—14, Praha 1934). Je tu možno mluviti jen o kolektivní odpovědnosti *poddanských* sídlišť (vsí), t. j. jednotek teritoriálních, o čemž svědčí doklady z konce 12. a 13. století. Nové bádání kromě toho ukázalo, že za trestný čin, trestaný kolektivně, možno považovati jen zabití člověka (hlava) a snad i krádež věcí (pro fure). Totéž však není možno tvrditi, jak se to dálo dosud, i o termínech »nedoperné« a »ranník«, které do t. zv. systému kolektivních pokut můžeme zařazovati jen s jistou pravděpodobností (V. Vaněček, Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století, str. 43, Praha 1928).

[47] »Právník«, III/1864, str. 853 a IV/1865, str. 35. Členy komise byli: Havelka, Škarda, Peška, Erben, Mezník, Strakatý, Jeřábek, Kotovic a Hlavatý.

[48] Tamtéž V/1866, str. 75.

[49] Tamtéž IV/1865, str. 250—252.

[50] Tamtéž IV/1865, str. 251.

[51] Tamtéž VII/1868, str. 76 a 196. Členy ředitelstva byli: Škarda, Fáček, Kaizl, Nittinger a Strakatý.

[52] Tamtéž VII/1868, str. 196.

[53] Tamtéž IX/1870, str. 76—77 a X/1871, str. 89.

rosta Právnické jednoty Matěj rytíř Havelka, jinak sám ještě polofeudální typ v našem právnictví,[54] byl již v roce 1866 nucen k výroku: »pouhé praktické zaměstnání bez všeho theoretického bádání jest . . . kusé písáctví a sprosté výdělkářství«.[55]

Přes sliby, že dílo bude v r. 1869 dokončeno,[56] veškerá práce nakonec skončila úplným nezdarem a k slibovanému vydání právní terminologie a frazeologie tiskem nikdy nedošlo,[57] třebaže komise měla k disposici i rukopisný právně terminologický materiál připravený Josefem Kohoutem (viz níže). Právnická jednota se ovšem »zhostila« svého úkolu tím, že veškerý sebraný materiál, celkem asi 6000 excerpt propůjčila Fr. Š. Kottovi jako pomůcku k jeho česko-německému slovníku.[58] A tak volání po frazeologickém právnickém slovníku se ozývá dále, ještě v roce 1887.[59]

Nejen kolektivy pracovníků, ale i jednotlivci vyvíjeli snahy po sestavení slovníku s českou právní terminologií a frazeologií. Patří mezi ně i Josef K o h o u t (1806—1865), praktický právník, posléze okresní soudce v Nechanicích, jenž byl znám svým statečným postojem v odporu proti potlačování české národnosti. I v době nejvypjatějšího bachovského absolutismu úřadoval jen česky a veškeré spisy vyřizoval vždy nejsprávnější češtinou.[60] O jeho materiál projevila zájem i Právnická jednota (viz výše). Zmocnila proto K. J. Erbena, aby s Kohoutem sjednal podmínky, za nichž by jí postoupil rukopis své staročeské právní terminologie.[61] Jednání však nevedlo k cíli, a teprve vdova po J. Kohoutovi propůjčila rukopis svého manžela Právnické jednotě k nahlédnutí.[62] O dalším osudu Kohoutovy terminologie je známo jen to, že zůstala v rukopise a poslední její stopa prý mizí v Haliči.[63]

Jen pro úplnost sluší v této souvislosti upozorniti na jinou práci Kohoutovu z r. 1845. Jde o článek *»O slohu právnickém bývalém i nynějším«*,[64] v němž se autor pokusil dokazovati nepříznivý vliv latiny a němčiny na starou, vytříbenou právnickou češtinu a upozornil i na to, jak zvláště němčina průběhem doby vytlačovala češtinu od soudů a úřadů. I v době Kohoutově, pokud vycházely od soudů a úřadů české spisy, obsahovaly sice česká slova, ale duch jejich byl podle Kohouta německý.[65]

Také Alois Vojtěch Š e m b e r a (1807—1882), od r. 1849 profesor české

---

[54] V. V a n ě č e k, České právnictví za kapitalismu, str. 36, Praha 1953.
[55] »Právník«, V/1866, str. 74.
[56] Tamtéž, VIII/1869, str. 89.
[57] Ottův slovník naučný, díl VI, str. 337, Praha 1893.
[58] »Právník« XVI/1877, str. 45 a 69.
[59] Tamtéž, XXVI/1887, str. 389.
[60] Tamtéž, IV/1865, str. 611—612; též R. N a v r á t i l »Almanach československých právníků«, str. 210, Praha 1930.
[61] »Právník«, IV/1865, str. 611—612.
[62] Tamtéž, VI/1867, str. 75.
[63] Tak zjistil J. P e š e k v citovaném již článku, str. 68 (viz pozn. č. 19).
[64] ČČM XIX/1845, str. 519—525.
[65] Pokus Kohoutův nazval F. Č á d a velmi primitivním (ČČM, 100/1926, str. 224).

řeči a literatury na universitě vídeňské, neohrožený odpůrce pravosti »Rukopisů,[66] zpracovával německo-českou právní terminologii.[67] Pro tuto práci měl jednak bohaté zkušenosti ze své úřední překladatelské činnosti,[68] jednak i dobré předpoklady jako znalec češtiny. Účastnil se činně i práce terminologické komise, která v letech 1849—1850 pod vedením Šafaříkovým vypracovala německo-české právnické názvosloví, vyšlé ve Vídni r. 1850.

Ačkoli měl Šembera *»Německo-české názvosloví právnické a politické«* již připraveno k tisku,[69] přesto tato práce tiskem nevyšla a zůstala jen v rukopise.[70]

S rostoucí mocí kapitalismu a buržoasie dochází zvláště od čtyřicátých let 19. století v habsburském soustátí k velkému rozvoji průmyslové výroby, kdy počet továren rychle roste, budují se železnice a kdy na všech úsecích hospodářského života se značně rozmnožuje používání strojů. Ve všech průmyslových odvětvích, jakož i v řemeslech, jichž význam však rozšiřováním tovární výroby stále klesá, jeví se zároveň i velký nedostatek technických názvů.

Aby tomuto nedostatku a také neznalosti dosavadních názvů v širokých vrstvách odpomohl, pokusil se Arnošt V y s o k ý (1823—1872) sestaviti technologický slovník.[71] Jeho pokus vyšel pod názvem *»Materiál k slovníku technologickému«*.[72] V »Materiálu«, jenž obsahuje z části i terminologii právní, jsou zachyceny výrazy zejména z hornictví, hutnictví, chemie a nejrůznějších řemesel. Technické názvy sbíral Vysoký mezi lidem, čerpal dále ze starých listin, jakož i z novějších českých odborných spisů. Pramenem mu byla i technická literatura cizí, zejména ruská a polská. K tvoření nových technických slov odhodlával se autor jen výjimečně, kde nebylo vyhnutí, a tu mu obzvláště pomáhala bohatá technická literatura ruská.

Vysoký užil k sestavení svého »Materiálu« také četných pramenů z oboru práva a historie. Jsou to především: »Horní řád čili horní práva krále Václava II.« z r. 1300, »Smlouva o kovy« z r. 1534, jakož i obnovená smlouva o kovy z r. 1575, »Horní práva Rudolfa II.« z r. 1579, »Paměti Mikuláše Dačického z Heslova«, »Staré paměti Kutnohorské«, »Kutnohorský horní protokol« (1750—1780), »Juridisch-politische Terminologie« z r. 1850, horní zákon z r. 1854 a j.

---

[66] Srov. »Osvěta«, XII/1882, str. 481—496 v Šemberově nekrologu od Ferdinanda Č e n s k é h o.

[67] Tamtéž, str. 496.

[68] Š e m b e r a proslul jako překladatel říšských zákonů do češtiny, byv r. 1850 jmenován spoluredaktorem české části říšského zákoníka (spolu s Ant. R y b i č k o u a A. B e c k e m). Od r. 1857 až do své smrti redigoval pak českou část říšského zákoníka sám.

[69] Srov. Jakub V š e t e č k a v »Almanachu na oslavu sedmdesátých narozenin Al. Vojt. Šembery«, str. 55, Vídeň 1877.

[70] Ottův slovník naučný, díl VI, str. 337, Praha 1893.

[71] O dalších technických pracích z pozdější doby srov. níže.

[72] »Materiál k slovníku technologickému«, sebral Arnošt V y s o k ý; Litomyšl 1861. Vysoký připravil r. 1873 k tisku i další část svého »Materiálu k slovníku technologickému«, jež však zůstala jen v rukopise. (F. M. B a r t o š, Soupis rukopisů . . ., str. 81, rkp. č. 385, sign. II E 5.)

I právního historika zaujmou některé výklady a definice uváděné Vysokým. Tak na příklad: *bratrský kukus* — v prospěch bratrské pokladnice dělaný kukus, *bratrský peníz* — příspěvek, který se dělníkům na mzdě utrhne a do bratrské pokladnice odvede, *čeládka* — horní dělníci, dělníci ve mlýně, *čtvrtletné* — daň, kterou každé čtvrtletí odvádějí těžaři státu z propůjčených hor (Quatembergeld), *desátek* — daň z horních a hutních výrobků, *dolová čeládka* — v dole pracující dělnictvo (das Grubengesinde), *dolový chlapec* — mladší dělník v dolu (der Grubenjunge), *horní čeládka* — horní dělníci, čeleď, horničná čeládka (das Berggesinde), *horní lid* — horníci, zhornilý lid (das Bergvolk, die Bergwerksverwandten), *horní právo* — soujem právních poměrů, kteréž se vztahují k bezprostředečnému a prostředečnému nabytí, zachování, užívání a vzdání se majetnosti horní, pak k právům a povinnostem zhornilého lidu, *chorá cedule* (nemocná cedule) — list, kterýž nemocný dělník u úřadu horního neb hutního vyzdvihnouti a lékaři odevzdati musí, *kollace* — mlynářským chasníkům dávaný peníz na místě večeře a snídaní, *malý* — učedlník ve mlýně (méně jak prášek), *měna* — zeměpanský úřad, do kteréhož se z dolů vydobyté zlato a stříbro, též věci od nich odvádějí. Autor uvádí dále zajímavý termín *»obvedení«* (Freifahrung, Freimachung).[73] Možno dále uvésti i jiná slova: *pachole* (der Junge) — v hornictví to byl horní chlapec, jenž se přiučoval hornímu dílu a patřil k nejnižší třídě horních dělníků (der Bergjunge), v mlynářství používáno tohoto výrazu pro mlynářského dělníka, který byl sice méně než prášek, ale více než *malý*, *poručník* — plnomocník přespolních těžařů — faktor, *retardat* — horního soudu jednání, kterým se nákladníci, kteří v ustanovenou dobu nezaplatili zbírky (příplatek) z těžařstva vylučují, *starosta horního dílu* — starosta dílu královského (urburéř), *starší* — jeden z výboru bratrstva horního, *svrchní čeleď* — horní dělnictvo na dni pracující (das Taggesinde), *šichta trestní* (Strafschicht) — šichta, kterou dělník z trestu zdarma konati musí — *úkol* — projednání práce, která se ne dle hodin, anobrž dle vykonaného díla platí, též taková práce sama (das Gedink, kdynk, kdin, gdyně), *zbírka* — příplatek, cupus-peníze, kteréž horní nákladníci nebo těžaři v poměru svých kukusů k dělání a zdržení dolu přispívají, dokudž důl nevydává žádného nebo nedostatečného příjmu k zapravení zběhlých nákladů horních (die Zubuse, Darlage).

Přesto, že nás Vysokého *»Materiál k slovníku technologickému«* upozorňuje na některé málo známé a vlastně již zapomenuté, při tom však zajímavé termíny, jako »dolový chlapec«, »kollace«, »malý«, »měna«, »pachole«, »retardat«, na četné termíny označující horní dělnictvo, z nichž

---

[73] Toto o b v e d e n í nastupovalo totiž tehdy, když důl nebo štola měl se prohlásiti v důsledku zavinění dosavadního držitele za pustý, t. j. za svobodný. K tomu bylo nutno, aby horní úředník spolu s horními přísežnými byl o b v e d e n, aby se mohl na vlastní oči přesvědčiti, že důl není obložen (t. j. osazen horními dělníky). Teprve potom mohl býti důl prohlášen za svobodný a přířknut novému uchazeči.

mnohé jsou dokladem vykořisťování práce mladistvých, je i jeho výklad právních termínů z velké části zastaralý.

*

V boji české buržoasie o české státní právo vzplanuvším opět v šedesátých letech měla velkou účast i právní historie. Neboť byla to právě ona, jež měla centralistické Vídni dokazovat jednak existenci samostatného feudálního českého státu, ale jednak i to, že tento stát české koruny nepřestal dosud právně existovat. Právní historie česká se snažila tento úkol svědomitě plnit.[74] I právní terminologie sehrála tu důležitou úlohu. Vznikly četné práce obírající se starou vyspělou českou právní terminologií z doby, kdy Čechové měli svůj samostatný stát. Práce ty vyšly sice vesměs v době, kdy boj o české historické právo byl již neslavně ukončen, přece však jsou jasným dozněním českých státoprávních snah.

Důležitou prací na úseku staročeské právní terminologie je dílo moravského zemského archiváře Vincence B r a n d l a (1834—1901) *»Glossarium illustrans bohemico moravicae historiae fontes«*, Brno 1876.

Autor při této práci mohl použít materiálu, který do uveřejnění »Glossaria« zpracoval v četných edicích a jež vesměs opatřoval rejstříky s výklady právních termínů.[75]

Brandl přihlížeje k tomu, že prameny k českomoravským dějinám jsou psány v řeči české, latinské a německé, rozdělil podle toho i svůj glosář na tři části: I (českou asi s 3000 hesly), II (latinskou asi se 700 hesly) a III (německou asi se 300 hesly). Do části latinské a německé převzal Brandl i slova slovanská z pramenů latinských a německých. Z českých slov zachytil ve II. části glosáře i taková, která se objevovala ve formě zlatinisované. Většina termínů obsažených v »Glossariu« patří do XIII.—XV. století, menší část pak do století XVI.—XVII.

Termínům právním věnoval Brandl ve své práci poměrně dost místa, ale doložil je citáty především z pramenů moravských. Početněji jsou zastoupeny termíny práva zemského než termíny t. zv. práv zvláštních, zvláště práva městského. Brandl se soustředil zvláště na některé právní termíny, jež široce vysvětlil, bohatě doložil citáty z pramenů a u některých naznačil i jejich historii. Do jisté míry je Brandlův glosář i slovníkem naučným.

---

[74] Srov. četné práce líčící slavnou českou minulost z pera H. J i r e č k a, K. J i č í n s k é h o, V. B r a n d l a, J. K a l o u s k a a jiných. Práce tyto vypočítává V. V a n ě č e k v článku »Velká doba české právní historie« ve sborníku Zdeňku Nejedlému, »Československá akademie věd«, Praha 1953, str. 575—590.

[75] Jde zejména o »Knihu Tovačovskou« (1868), »Knihu Drnovskou« (1868), »Knihu Rožmberskou« (1872), latinský glosářík k edici »Libri citationum et sententiarum«, tom. I. (1872), Brandl rovněž pořídil a r. 1868 vydal rejstřík k prvním sedmi svazkům díla »Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae« (ed. Boček, Chytil, Chlumecký).

Pokud jde o správnost Brandlem uváděných výkladů právních termínů a institucí, dnešní právní historie namnoze už s nimi nesouhlasí. Všimněme si na příklad termínu »nádvoří« (nadworze), který Brandl vykládá nesprávně jako obvinění majitele domu v případě nálezu corporis delicti na jeho dvoře. Šlo tu však o něco jiného. Tímto termínem byl totiž označován majetkoprávní delikt, jenž spáchal ten, kdo použiv násilí, vtrhl na cizí dvůr. Byl tedy správnému výkladu blíže H. Jireček,[76] který jako synonymum »nadvorje« uvádí »invasio domus«.

I pod heslem »náprava« najdeme nepřesný jeho výklad.[77] Brandl rozuměl totiž »nápravou« nemovitý statek propůjčovaný zpravidla osobně svobodným nešlechticům za určité jimi již vykonané služby, nebo za služby, jež měli teprve vykonávati.

Pochybnosti vzbuzuje i Brandlův výklad termínu »nastojte«, kteryžto tvar pokládá mylně za starší,[78] ačkoli nejstarší doklady tohoto termínu jasně ukazují tvar »nestojte«, z něhož citoslovce »nastojte« později vzniklo.[79]

Termín »nedoperné« vykládá Brandl nesprávně jako pokutu, která se platila za zranění, jež nebylo smrtelné (asi totéž, co »chromota« — mutilatio).[80]

Nemůže uspokojiti ani Brandlův úzký výklad instituce »ležení« (obstagium). Byla prý to pokuta (penale) stanovená smluvně v dlužním úpise pro ten případ, že by rukojmí nevyhověli podmínkám smlouvy. »Ležením« se však zaručovalo nejen splacení dluhu, ale zajišťovalo se jím i plnění v celé řadě jiných právních jednání, zvláště v době počátku recepce této instituce u nás.[81] Nehledíme-li k nečetným případům, kdy »ležení« mělo sloužit i k upevnění smluv uzavíraných mezi státy, bylo »ležení« smluvním prostředkem ručení za právní vady prodané věci (správa-diserigatio),[82] slou-

---

[76] »Prove«, historický slovar slovanského práva, str. 177, Praha—Brno 1904.

[77] Výklad tento převzal i J. Gebauer (Slovník staročeský, II, str. 485).

[78] Své tvrzení dokládá i citátem z rukopisu Královédvorského.

[79] Srov. potvrzení »Statut Konrádových« z r. 1229, ed. H. Jireček, CIB I, str. 64: »Item ad clamorem communem qui *nestoyte* vulgariter nominatur, nullus currere teneatur . . .«; i v břeclavském znění »Statut« z r. 1237 (tamtéž, str. 71, č. 25) je tvar *»nestoite«*. Srov. o tom: V. Vaněček, Historické záhady našeho právnického názvosloví, »Naše řeč«, XXVI/1942, č. 5, str. 135 a týž »Glosy k t. zv. Statutum Konrádovým«, Sborník věd právních a státních XLI/1941, str. 148—149.

[80] Srov. výše výklad tohoto terminu při pojednání o Riegrově naučném slovníku (též pozn. č. 46).

[81] Srov. o tom i o dalším: František Čáda, Ležení podle českého práva zemského. str. 26—33, Praha 1922.

[82] »Promittentes bona fide nostra . . . predictam villam . . . ab omni homine eam inpetenti aut inpetere volenti iam dicto domino Andree . . . *disbrigare* . . . Quod si non fecerimus, ex tunc, quod absit, quandocunque per . . . dominum Andream seu suos successores tantummodo una vice moniti fuerimus, promittimus bona fide et tenemur Brnensem civitatem nomine veri obstagii, quod iuxta consuetudinem terre Moravie servabimus, cum uno famulo et duobus equis ad domum, quam nobis ipse vel sui demonstraverint, intrare, abinde nunquam egressuri donec per nos ommia supradicta *disbrigentur*«, (CDM, XV, str. 39, č. 47 (1337), ed. B. Bretholz, Brno 1903.

žilo dále k utvrzení zástavy[83] a známe četné případy, kdy »ležení« utvrzovalo i podrobení se stran výroku ubrmanskému.[84]

Je možno se pozastaviti i nad výkladem termínu »opičné«. Brandl sice opustil nemožný výklad Jungmannův, že »opičné« je dávka za opice (Abgabe für Affen), mínil však, že »opičné« je plat za housky (simila, simella), nebo za pečivo. Naproti tomu Jaromír Čelakovský[85] a August Sedláček[86] měli za to, že správný výklad termínu »opičné« je plat za pící (opícné). Pravdě nejbližší bude asi výklad V. Vaněčka,[87] že původní forma »opičného« byla »opěčné«, což je odvozeno od staročeského slova »opěka«, jež znamenalo péči, ochranu (»tuicio«) a že tedy »opičné« znamenalo původně plat za ochranu.

Brandl se dále mylně domníval, že slovo »cúda« pochází od slovesa »cúditi« (cíditi), t. j. »očišťovati se soudně z nařčení« (očista ordálem vody nebo ohně, později očista přísahou). Na doklad svého tvrzení uvádí jiný romantický termín »svatocudná voda« podle Zelenohorského rukopisu. Etymologisoval tedy stejně nesprávně jako před ním H. Jireček[88] a po něm Gebauer.[89] Naproti tomu na dobré cestě byl Fr. Miklosich,[90] jenž měl za to, že slovo »cúda« souvisí etymologicky se slovem »sond«. I Du Cange[91] hledal původ slova »zuda — czuda« ve střlat. »suda«. Etymologický slovník jazyka českého[92] pokládá sice mylně slovo »cúda« za staročeské, ale vyslovuje mínění, že etymologicky souvisí se slovem »soud« a nikoli se slovem »cíditi«.[93]

---

[83] »Volens itaque predictum Busonem de obligatione predicta per me sibi facta reddere certiorem, ..., promitto nos Nicolaus et Sdyslaus fratres predicti nihilominus in solidum ut supra promittimus obstagium, intrare in civitatem Olomucensem duo duntaxat de nobis cum duobus famulis ... et cum quatuor equis abinde nullatenus exituri, donec dictum impedimentum removeatur per nos« ..., tamtéž, VII, str. 286, č. 394 (1342), ed. Chlumecký, Brno 1858.

[84] »A to slibuji já jakžto jistec, a my Janek ..., Ješěk ..., Jan Papák ... a Aleš ..., rukojmie jeho, s ním a zaň všickni pospolní rukú nerozdielnú, ..., to vše, což by svrchupsaní ubrmané anebo najvyšší nížepsaný ubrman vyřkli anebo kázali přijieti, učiniti ... Pak-li bychom toto neučinili, tehda dva z nás, kteráž napomanuta budeta od ... kněze Vítka neb jeho rukojmí listem nebo poslem, máme a slibujem *vléci* v Starém městě Pražském do domu ctného hospodáře tu, kdež nám jimi ukázáno bude,« ... AČ XIV, str. 558 až 559 (1413), ed. Kalousek, Praha 1895.

[85] »Právník« XV/1876, str. 244.

[86] »Místopisný slovník historický království českého,« str. 212, Praha 1908.

[87] »Základy ...« I, str. 67—68, Praha 1933.

[88] Jireček měl za to, že slovo *»cuda«* souvisí s adjektivem »cudný«, t. j. čistý a že znamenalo »soud očišťující« (Slovanské právo ... II, str. 206, Praha 1864.

[89] Slovník staročeský, I, str. 146—147.

[90] Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen, str. VIII a 315, Vídeň 1886.

[91] »Glossarium mediae et infimae latinitatis,« sv. 6, str. 938, odst. 1, 2, vydání G. A. L. Henschela, Paříž 1846.

[92] Holub—Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, str. 85, Praha 1952.

[93] Nové bádání (V. Vaněček, Základy ... II, str. 20, 21, kde uvedena též literatura, týž, Počátky práva ... str. 97—98) ukázalo jednak, že termín »cúda« souvisí s českým slovem »súd«, jednak, že je to vlastně latinská zkomolenina tohoto českého slova, jež bylo zfeminisováno přidáním koncového »a«. Tento česko-latinský výtvor byl používán u nás v latinských textech od 13. století patrně německými písaři. Termín »cúda« se pak objevuje

Termínem »cúda« byl označován obvykle soud domácího, t. j. českého práva, někdy i sudí[94] a výjimečně »cúda« znamenala i soudní okres.[95]

Podle zkomoleného slova »cúda« byl vytvořen i název pro soudce a později pro soudního úředníka vůbec. Označován byl termíny: cudarius, czaudarius[96] a pod. Nevyskytuje se však v pramenech zčeštělý termín »cudař«, ale Brandl pokládal za vhodné výraz ten ve své práci zachytit. Stejně jej najdeme i u Kotta[97] a Gebauera,[98] kteří rovněž jej považovali — ovšem mylně — za slovo staročeské.

Brandlovo *»Glossarium«*, jež přinášelo důležitý historický a právně-historický materiál dosud u nás soustavně nezpracovaný, bylo pochopitelně hojně recensováno. Celková koncepce a postup Brandlův byly sice zpravidla schvalovány, přesto však nechyběly ani kritické hlasy s věcnými námitkami, hlasy upozorňující na některé omyly a nepřesnosti autorovy. Tak Josef E m l e r, ačkoli uznával Brandlovu práci za potřebnou a záslužnou, všiml si i některých nesprávností.[99] Připomněl mimo jiné, že »nadršpan« neznamená »nad-išpan«, jak soudil Brandl, nýbrž, že je to maďarské »nadorišpan« (palatin), vzniklé ze slovanského »nádvorní župan«. Dále požadoval recensent »u výkladu více určitosti, jinde přesné rozeznání mezi poměry moravskými a českými, neboť některé úřady moravské lišily se co do kompetence se stejně pojmenovanými úřady v Čechách«.[100]

Nejzávažnější námitky jak proti způsobu zpracování, tak i proti výkladům některých hesel Brandlem vyslovil však Josef K a l o u s e k.[101] Vytýkal především Brandlovi, že při zpracování glosáře málo přihlížel k pracím, jež se pokoušely daná themata již řešit. Proto se podle Kalouska neuvaroval dávno již překonaných omylů. Kalousek nebyl také spokojen s tím, že Brandl v jednotlivých článcích neuvedl téměř žádnou literaturu, a to ani tam, kde výklady jednotlivých badatelů se různí.

— celkem však zřídka — i v českých textech z 15. století. Srov. na př. V. B r a n d l, Líbri citationum et sententiarum, IV/1, 77, č. 5. (1459—1466), Brno 1881: »mezi p. Benešem a p. Vackem, komorníkem najvyšším desk a práva *cudy* brněnské ... páni nalezli ...«).

[94] Srov. na př. v textu »Majestatis Carolinae«, XVII, § 3 (ed. H. J i r e č e k, CIB II/2, Praha 1870, str. 123): »...quod supremus camerarius, supremus *czuda* seu judex, ac notarius terrae ...«.

[95] Srov.: M. Pavel S t r á n s k ý, »Respublica Bojema« (Leyden 1643), caput XVI, VII, str. 511: »...*Saud kragskych Heytmanów*. Veterum nostrorum vulgo *Saud Czudnj*, h. e. judicium territoriale vocabatur. Sessitabant enim in eo olim cum praefecto, praecipui aliquot ex cujusque *czudae, i. e. territorii* (podtrhl V. R.) nobilitate Sapientes ...« (Dílo Stránského vyšlo ještě r. 1634, 1713 a 1719.)

[96] J. K a p r a s, Pozůstatky knih zemského práva knížetství Opavského, I, str. 31, č. 289 (1439): »Presentibus Jan Schutner camerario et Johanne *czaudario*.«

[97] Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický, I, str. 148, Praha 1878.

[98] Slovník staročeský, I, str. 147.

[99] ČČM, L/1876, str. 154—156.

[100] Tamtéž, str. 156.

[101] »Pokrok«, č. 47 ze 17. II. 1876 (Feuilleton); srov. též »Památky archeologické a mistopisné«, sv. X, str. 629—630. Odpověď Brandla na Kalouskův posudek uveřejněna v »Moravské Orlici«, 1876 v č. 45—49 z konce února a začátku března. Kalousek otiskl svou repliku opět v »Pokroku«, č. 68 z 9. III. 1876 v článku »Poddanství v Čechách a na Moravě.

Vystoupil i proti Brandlovým omylům při výkladu některých hesel (berně, dědiny kladské, hejtman, kancelář dvorská, nápravník, svobodník a j.).

Velký dosah měly obzvláště ty výtky Kalouskovy, jež se týkaly výkladu vývoje poddanství v Čechách a na Moravě, jak jej Brandl nastínil, zvláště pod heslem »odpuštění«.

Podobně vyzněla i kritika Jaromíra Čelakovského,[102] který ve svém posudku jasně naznačil, že s kritickými hlasy Emlera i Kalouska souhlasí. Čelakovský upozornil především na nutnost doplnění Brandlova glosáře, zvláště materiálem z městského práva. Dále pak vytýkal Brandlově práci, že »poměry i prameny moravské nepoměrně bohatěji jsou zastoupeny v jeho spise, než poměry a doklady české a slezské«, že »různost rozvoje právního v Čechách i na Moravě není všude jasně vylíčena a mnohdy čtenář nalézá se v rozpacích, týká-li se pravené poměrů českých neb moravských«.[103]

Ačkoliv tedy Brandlovo »Glossarium« není prosto vad a nedostatků,[104] jak bylo na některé z nich právě ukázáno, dlužno přesto jeho práci pokládati za pozoruhodnou. Již proto, že je to vůbec první práce tohoto druhu u nás.

Historickou právní terminologii zpracoval ve *»Vlastenském slovníku historickém«* i Jakub Malý (1811—1885). První vydání jeho slovníku vyšlo v Praze r. 1876, druhé v letech 1878—1879.

Malý měl pro zpracování svého slovníku značné zkušenosti, neboť pomáhal již J. Jungmannovi při pořádání »Doplňků« k jeho česko-německému slovníku a později byl i spoluredaktorem Riegrova naučného slovníku.

Slovník Malého je slovníkem převážně naučným, neboť autor se v něm snaží informovat čtenáře povšechně o českých dějinách, literatuře, genealogii, zeměpisu a j. Velká část slovníku je věnována dějinám měst a městeček.[105]

Historický slovník Malého obsahuje však i celou řadu staročeských právních termínů, z nichž některé jsou tu vyloženy celkem přijatelně. Platí to na příklad o terminech: alafanc, druh, dušník, erbovní strýc, hojemství, nápad, odúmrť, poklid, původ, půhon, vedení práva, výsluha, zvod. Pod heslem »zemědělství« jsou další právní termíny, jako: bezzemci, sedláci, svobodníci a j.

Je však i řada termínů ve slovníku Malého, jež nelze pokládati za správně vyložené. Patří mezi ně opět nesprávný výklad termínu »nedoperné«. Malý stejně nesprávně jako H. Jireček vykládá jej jako »pokutu za poranění člověka v různici« (str. 552, II. vyd.).

---

[102] »Právník« XV/1876, str. 174—176, 208—212 a 243—248.
[103] Tamtéž, str. 247.
[104] O dalších nedostatcích Brandlova »Glossaria«, srov. »Průvodce po státním archivu v Brně, Brno 1954, str. 56.
[105] Příznivý posudek práce Malého (prvních tří sešitů) uveřejněn v ČČM, L/1876, str. 157.

Slovník Malého není však prost i jiných omylů a nesprávností, z nichž četné vyplývaly již z toho, že jeho autor byl horlivým zastáncem pravosti »Rukopisů« a odpůrcem husitství.

V letech 1878—1893 vycházel v Praze *»Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický«* (I—VII) Františka Št. Kotta (1825—1915).

Kott čerpal mnoho látky pro svůj slovník i z pramenů právních. Jsou to na př.: Erben—Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae; Emlerovy Reliquiae tabularum terrae; z edicí Brandlových pak Kniha Rožmberská, Drnovská, Žerotínovy zápisové o soudě panském, Libri citationum et sententiarum, Glossarium . . .; Archiv Český; Brikcího »Práva městská«; Koldínova »Práva městská«; Juridisch-politische Terminologie z r. 1850; časopis »Právník«. Kott čerpal i z terminologického a frazeologického materiálu propůjčeného mu Právnickou jednotou.[106] Při zpracovávání později vydaných svazků použil i »Pražské terminologie« z r. 1887 (viz níže).

Proto v jeho slovníku najdeme četně zastoupenou a poměrně dobře vyloženou i terminologii právní. Ze spousty termínů je možno upozorniti jen na některé z nich. Je tu na příklad vyložen význam terminu »hlava« ve staročeském právu a doložen příslušnými citáty, stejně i význam slova »chudý« (poddaný), vysvětleno dále, co znamenalo v průběhu doby slovo »kmet«, vyložen termín »náchlebník« a j. Význam termínu »náprava« a »nápravník« však Kott nevysvětlil správně. U dobře vyloženého termínu »očista« shledáváme se opět s romantickou »svatocudnou vodou«. U některých hesel užívá autor zhusta běžných definic. To platí na př. o heslech »brání«,[107] »odhádání«,[108] i o terminech užívaných pro ostatní stupně staročeské exekuce: »panování«,[109] »úmluva«,[110] »zvod«[111] »přidědění«.[112] Heslo »host« je definováno podle Brikcího »Městských práv«.

Také K. Kadlec upozornil na určité Kottovy nesprávnosti při výkladu některých termínů.[113] Kott mylně vyložil vznik slova »zápoliti«. Uvádí totiž, že vzniklo od »za půl bráti«. Slovo to však podle Kadlce vzniklo ze substantiva »pole«, jímž vedle ekvivalentních termínů »bitva«, nebo »boj« (duellum, Zweikampf) byl označován soudní souboj stran jako průvodní prostředek ve sporu a jež znamenalo volné prostranství, na němž soupeři podnikali souboj. Kott rovněž opakuje Dobrovského a Brandlův nesprávný výklad termínu »nedoperné«, prý jako plat za trest z ubití, t. j. když někdo

---

[106] Srov. »Právník« XVI/1877, str. 45, 69 a 427, též F. Š. Kott, Česko-německý slovník . . . I, str. VIII, Praha 1878.

[107] Srov. ve vydání H. Jirečka »M. Viktorina ze Všehrd o právích země české knihy devatery«, kn. VII, str. 325, Praha 1874.

[108] Tamtéž, kn. IV, str. 203; kn. VII, str. 332.

[109] Německý výklad tohoto terminu převzal Kott z Brandlova »Glossaria . . .«, str. 222.

[110] Srov. cit. dílo Všehrdovo, kn. IV, str. 192.

[111] Tamtéž, kn. IV, str. 197.

[112] Podle »Riegrova naučného slovníku«.

[113] »O potřebě slovanských právních starožitností« (Sborník věd právních a státních, IV/1903—4, str. 51).

někoho zbil, ale nezabil, nedopral. Dokonce uvádí také starší a ještě nesprávnější výklad Voigtův z r. 1788, jako trest za vybrání hnízda ptáků ještě neopeřených.

Hlavní význam Kottova slovníku spočívá ovšem v tom, že po slovníku Jungmannově přispěl k ustálení českého pravopisu.[114]

Česká právní terminologie je obsažena i v další encyklopedii českého měšťáctva v *»Ottově slovníku naučném«*, který vycházel v Praze v letech 1888 až 1908.

I zde byl prvním pracovníkem Jakub Malý.[115] Po jeho smrti (1885) zavázal se převzíti vrchní redakci Masaryk, který se však r. 1887 vzdal účasti na redakci v souvislosti se sporem o pravost »Rukopisů«. Po nezdaru se získáním Otakara Hostinského ujal se iniciativy sám nakladatel Otto. Obrátil se na V. V. Tomka se žádostí, aby jmenoval nového redaktora.[116] Vrchní redakce byla pak vytvořena ze zástupců university a techniky. Za právnickou fakultu byl členem vrchní redakce a odborným redaktorem právnické části Jaromír Čelakovský. Ze spolupracovníků právnické části, z nichž značnou část tvořili profesoři právnické fakulty, sluší jmenovati zejména tyto: Baxa, Bráf, Drachovský, Funk, Hanel, Hermann-Otavský, Heyrovský, Hoetzel, Hora, Horáček, Jičínský, Jirečkové H., J. a K., Kadlec, Kalousek, Krčmář, Mířička, Ott, Randa, Rieger Bohuš i Fr. Lad., Stieber, Šikl, Štorch, Stupecký, Talíř, Teige J., Trakal, Zucker a celá řada právníků-praktiků. Ze zahraničních právníků přispívali do naučného slovníku profesor právnické fakulty lvovské university Oswald Balzer a profesor university v Krakově Stanislav Kutrzeba.

Ve značném množství hesel zpracovaných v Ottově naučném slovníku (asi 140.000) je pochopitelně i spousta hesel právnických, která — zvláště pokud jde o staročeskou právní terminologii — jsou z velké části celkem uspokojivě vyložena. K heslům, jež podávají poměrně spolehlivé výklady, patří zejména tato: advokát (Ott), dědic, dědinníci (Kalousek), desky manské; družina; hejtman čtvrtní, krajský, zemský; hojemství, horní daně a poplatky; horní policie, právo, regál, úřady; chlap; chlapství; kmet; lichva; robota; župa; župan (Kadlec), brání, dědinná léta, desky krajské a zemské, horní právo české, horní města, nález (Čelakovský), dědické právo (Bráf), držitel, držení (Šikl — česky zpracovaná monografie Randovy »Držby«,[117] nájem (Heyrovský), náprava, nápravník, půhon, půhončí, soudní, soudnictví

---

[114] Pochvalný posudek Kottova slovníku (prvních 11 sešitů) přinesl »Právník« XVI/1877, str. 426—427 v článku, v němž se uznává jeho důležitost a užitečnost i pro právníky. Kladnou kritiku otiskl i ČČM, LVIII/1884, str. 551—552.

[115] »Ottův slovník naučný«, díl XXVII/1898: »Některé poznámky o vzniku Ottova slovníku naučného« (na konci).

[116] Tamtéž.

[117] »Der Besitz nach österreichischem Rechte mit Berücksichtigung des gemeinen Rechtes, des preussischen, französischen und sächsischen Gesetzbuches«, Lipsko 1865; další vydání z let 1876, 1879, 1895.

(Teige), promlčení (Krčmář), zmatek, zmatečnost (Štorch), zvod (Stieber).

Kromě těchto namátkou vybraných právních termínů a institucí jsou v Ottově slovníku pod heslem »Čechy« v obsáhlé stati zachyceny z pera Jaromíra Čelakovského i »České právní dějiny«.[118] I v tomto pojednání nacházíme vyloženy nejrůznější právní termíny a instituce.

Jak již bylo řečeno, ke zpracování hesel OSN ze staročeské právní terminologie přistupovali autoři poměrně odpovědně. Zcela opačný obraz se však naskýtá, podíváme-li se na hesla jiná, zvláště na taková, jež označovala nový směr ve vývoji společnosti, nový společenský řad — socialismus, jejž v zájmu buržoasie bylo nutno zneškodňovat. Z výkladu hesel obírajících se touto thematikou jasně vyplývá strach buržoasních vykladačů před revolučními změnami, jež by mohl provést stále mohutnící průmyslový i vesnický proletariát. Stačí tu upozornit na několik hesel zpracovaných takto Alb. Bráfem a L. Wintrem.[119]

Právnické výrazy jsou přirozeně zachyceny i ve *»Slovníku staročeském«* Jana Gebauera (1838—1907). Slovník počal vycházeti v sešitech r. 1901 a první díl (písmena A—J) dokončen r. 1903. O pokračování Gebauerova díla se zasloužil prof. Smetánka, zpracovav další slovní zásobu shromážděnou Gebauerem, a to až do části písmena N. Materiál pro svůj staročeský slovník shledával autor především excerpcí jazykových památek z nejstarších dob až do polovice XIV. století, dále i důležitějších pramenů z XV. a částečně i XVI. století.

U některých slov uvádí i překlady latinské nebo německé, jež převzal od Jungmanna. Někde uveden i historický význam slov, nebo i jejich etymologický výklad.

S výklady některých právních termínů si však ani Gebauer nevěděl rady. Pokud je u některých termínů uveden jejich právní význam, dlužno připomenouti, že mnohé z nich by vyžadovaly přepracování, na př. heslo »nářez«.[120] Gebauer vykládá totiž tento termín jednak jako povinnou dávku dobytka do královské kuchyně, jednak jako povinnou dávku obroku pro koně královského vojska. Pro tento druhý výklad však není žádný doklad. Gebauer byl tu zřejmě sveden Fr. Palackým,[121] podle něhož termínem »nářez« byla označována povinnost obyvatelů zásobovati zdarma koně královského vojska obrokem. H. Jireček (Prove 187) vykládá termín nářez velmi neurčitě. Dnes je nám jasné, že »nářez« byla středověká dávka placená pravděpodobně v dobytku za používání pastvin náležejících panovníkovi.[122] Slovo

---

[118] Zvláštní otisk jeho práce s názvem »Povšechné české dějiny právní« vyšel v Praze r. 1892; druhé vydání doplněné »Přílohami« vyšlo r. 1900 a násl.

[119] Srov. na př. příslušná hesla uvedená v OSN, díl VII/1893, str. 219, 222, 225, a díl XXIII/1905, str. 571 násl.

[120] Srov. V. Vaněček, Historické záhady . . .; »Naše řeč«, XXVI, č. 5, str. 140, Praha 1942.

[121] Srov. ČČM, V/1831, str. 305 v článku »Pomůcka ku poznání řádů zemských království českého v druhé polovici XIII. století«.

[122] Srov. V. Vaněček, Základy . . . II, str. 96; týž: »Počátky práva . . .«, str. 130.

samo sice souvisí se slovesem »řezati«, ale šlo tu o nařezávání vrubů do t. zv. »rabuší« (vrubovek-dřevěných holí) používaných v době primitivního způsobu počítání a placení a na nichž bylo také stvrzováno odvedení dávky »nářezu«.[123]

Gebauer dále uvádí nesprávné výklady u četných termínů, z nichž některé opakuje po Brandlovi, nebo Jirečkovi (nádvoří, náprava, nedoperné a j.). Termín »nastojte« je podle Gebauera starší než »nestojte«. »Nestojte« prý vzniklo z »nastojte« mimořádnou hláskovou změnou.

Nezřetelně je v Gebauerově slovníku vyložen dále termín »hospodář«. V případech, kdy je jím míněn »primas« (správce městského hospodářství — hospodář), uvádí Gebauer jen širší význam »představený«.

V materiálu jinak široce zpracovaného hesla »dobrý«, marně hledáme jeden jeho velmi důležitý právnický význam. Názvem »dobrý« byl totiž ve středověku označován ten, kdo jsa stejného společenského stupně jako sporné strany, byv jimi vyvolen, vykonával funkci smírčího soudce mezi nimi.[124] Užíváno pro něho i názvů jiných, jako: smluvčí, úmluvčí, rozhodčí, hádší, prostředek, bonus, compositor amicabilis, arbiter, ubrman, Schiedsrichter.

Gebauerovo dílo, které přes určité výhrady můžeme ještě dnes kladně hodnotit, bylo ovšem zvláště v době svého vzniku prací nad jiné vynikající, neboť podstatně přispělo k objasnění historie vývoje našeho jazyka. I v budoucnosti zůstane však bohatou studnicí cenného materiálu.[125]

Výsledky svého studia na poli srovnávací právní vědy slovanské uveřejnil Hermenegild Jireček (1827—1909) v díle »Prove« historický slovar slovanského práva, Praha—Brno 1904.[126]

»Slovar« jeho obsahuje více než 1300 výrazů českých, latinských, ruských, polských, bulharských, srbských, chorvatských, litevských i jiných. Jireček totiž zahrnul do něho zčásti i středověké právní instituce a termíny, jichž užívali všichni Slované. Vycházel při tom ze zásady, že základ veškerého práva všech Slovanů je týž a že i základní terminologie je společná

---

[123] Srov. Oswald Balzer, Narzaz w systemie danin książecych pierwotnej Polski, str. 73, pozn. 3, Lwów 1928.

[124] Srov.: »Libri citationum et sententiarum« I, (ed. Brandl, Brno 1872, str. 121, č. 76 [1405]): »... o to s nim jest smlúván *dobrými* et promisit sibi coram *bonis* omnia, que recepit, restituere ...«, ibid. str. 193, č. 435 (1406): »... ješto jsem byl Bartoše ... pohnal a tu mi slíbil za základ za sto hř., že měl se mnú na *dobré* přijíti a toho mi neučinil, ...«

[125] Srov. Frant. Trávníček, »Historik českého jazyka Jan Gebauer« (Sborník ČSAV Zdeňku Nejedlému, str. 617, Praha 1953. Kritiku prvního sešitu Gebauerova slovníku — ne právě příznivou — (kusá excerpce, neúplnost) z pera V. Flajšhanse přinesla »Osvěta«, XXXI/1901, str. 440—448. Flajšhansovy výtky odmítl Frant. Pastrnek (Věstník České akademie XI/1902, str. 655—671; Gebauerův slovník zhodnotil kladně i J. Zubatý (Listy filologické, XL/1913, str. 27).

[126] Záměr vydati slovanský »Slovník právnických výrazů« ohlásil Jireček již v předmluvě k vydání »Svodu zákonův slovanských«, str. IV, Praha 1880. První zprávu o slovníku podal pak ve schůzi historického odboru Královské české společnosti nauk dne 28. XII. 1896 (»Právník«, XXXVI/1897, str. 28 násl.).

pro všechny Slovany.[127] Proto v jeho »slovaru« jsou četně zastoupeny i takové právní výrazy, které byly hluboko do feudalismu společné všem Slovanům. Patří mezi ně na př.: dědina, glawa (hlava), knjaz (kněz), krivda, očista, pravda, právo, rok, súd, vladyka, zákon a j. Vzájemný styk Slovanů s národy sousedními způsobil, že tyto národy — zvláště Maďaři a Rumuni — recipovaly množství právních institucí slovanských. Proto byly Jirečkovi bohatým pramenem při sestavování slovníku i právní památky uherské a rumunské.

Autor u jednotlivých hesel (všímáme si zde jen hesel z české oblasti) nepodává zpravidla jejich výklad, nýbrž snaží se jich význam osvětlit jen pomocí latinských ekvivalentů. Termíny dokládá — stejně jako Brandl — citáty z pramenů a u některých podává i výklad etymologický. Pro svůj slovník převzal i některé definice ze starších spisů právnických. Na příklad z díla Všehrdova (Knihy devatery) užil definice hesel »díl«, »náklady«, »odhádánie«, »směna« a j. Z práce Koldínovy pak hesel »rukojmí«, »průvod«, »služebnost«. Jireček dále převzal doslovnou definici hesla »potaz«, a to ze Štěrbova německého překladu »Zemského zřízení« z r. 1564. Jsou odtud převzaty i definice hesel »nezprava«, »obeslání«, »odboj práva« a j.

Jireček se specialisoval více než Brandl na hesla právnická. Je ovšem sporné, zda mezi právní termíny patří i označení různých druhů měr jako: čber, koretz, latro, loket, okov, provazec, po případě názvy různých poplatků a pokut, jako: odchodné, pánevné, pomlnné (molendinales), shonné a j.

Rovněž s Jirečkovým výkladem četných termínů není možno se spokojiti. Tak termíny »náprava« a »nápravník« vykládal Jireček velmi neurčitě. Zřejmě nesprávně měl za to, že jména ta vznikla ze srbského »naprava konska«, což u Srbů znamenalo koňskou úpravu, ůbor a výzbroj koně. Z toho důvodu prý »náprava« znamenala vojenskou službu, kterou konal »nápravník« na svém koni zbrojně vypraveném. Za přijatelný možno považovati výklad těchto termínů J. T e i g e m.[128]

Také termín »nedoperné« vykládá Jireček mylně (shodně s J. Malým) jako »trest za zranění ve rvačce« (mulcta pro vulneratione).[129]

Jirečkův slovník »Prove« je rovněž dokladem jeho usilovné snahy objevovati i v nejstarších českých právních památkách známky samostatné slovanské kultury. Tak si vysvětlíme, že ve svém slovníku uvádí na příklad termíny »cúda«, »cúdař« a považuje je mylně za staročeské a že pokládá za pravé doklady z R K a R Z.

Jirečkovu slovníku vytýkal některé vady, zejména mezerovitost již K. Kadlec.[130] Vskutku tu marně hledáme některá právnická hesla, jako:

---

[127] »Prove«, historický slovar slovanského práva, str. IV.
[128] Ottův slovník naučný, sv. XVII/1901, str. 1035.
[129] Správný výklad viz výše při pojednání o Riegrově naučném slovníku, též pozn. č. 46.
[130] »O potřebě historických glosářů slovanských« (Księga pamiątkowa ku czci Oswalda B a l z e r a, tom. II, str. 3, Lwów 1925); týž »O potřebě slovanských právních starožitností« (Sborník věd právních a státních, IV, str. 45, Praha 1903—1904).

držení, držba, nedílný, ohledání (škod), pohnati, provoditi, slyšení, státi, svědek, trh, zapsati, zastaviti, zpraviti, žalovati a j. Hesla »leženi« si Jireček rovněž vůbec nepovšiml, zná jen »vleženi«.

Tyto závady, na něž bylo upozorněno a ještě četné další nedostatky Jirečkova slovníku vedou nás nutně k přesvědčení, že kladná kritika, uveřejněná r. 1906,[131] poněkud přecenila tuto práci Jirečkova stáří.

*

Staročeská právní terminologie byla tedy poměrně často předmětem zpracování. Na druhé straně však právníci velmi dlouho zanedbávali zpracování soudobé právní terminologie, třebaže právní praxe již delší dobu po jejím sestavení volala. Dosavadní terminologický slovník[132] nemohl již vyhovovati plně tehdejší praktické potřebě. Byla proto uvítána *»Německo-česká právnická terminologie«*, sestavená několika členy c. k. českého vrchního soudu zemského, vyšlá v Praze r. 1887. Zvána proto i terminologií pražskou.[133]

»Terminologie« tato měla sloužit praktické potřebě práynické a měly jí být také odstraněny jazykové nesprávnosti, neboť v úředních spisech bylo stále ještě mnoho germanismů i jiných jazykových vad.

Kritický pohled na způsob zpracování jednotlivých hesel nás však příliš nepřesvědčuje o tom, že autoři plně vyhověli tomuto požadavku. Setkáváme se v ní totiž s málo zdařilými termíny, jako »činže projednací« (Bestandzins), »nedostojný« (vertragsbruchig), ačkoli duchu jazyka by odpovídaly termíny »činže« nebo »nájemné«[134] a »rušící smlouvy«.[135] Mezi málo zdařilé výrazy patří i »přisvojení« (Adoption), »přisvojitel« (Adoptivvater), »přisvojenec« (Adoptivsohn), nebo »obchod lhůtný« (Rattengeschäft). Všechny tyto výrazy možno nahraditi správnými: osvojení, osvojitel, osvojenec, obchod splátkový.

Celkem příznivě byla *»Terminologie«* přijata redakčním článkem »Právníka«.[136] V článku je však konstatována mezerovitost terminologie, neboť autoři vynechali výrazy obecně známé. Vytýkáno je dále právem nedostatečné užívání českých synomym, jimiž jednotlivé výrazy mohly býti blíže vysvětleny. Jak posudek naznačuje, bylo někde užito i výrazu nesprávného. Na příklad »Störung des Landfriedes« mělo býti správně přeloženo »rušení míru zemského«, nikoli »rušení míru pozemního«.

---

[131] ČČM, LXXX/1906, str. 201; srov. i referát J. Pekaře v »Českém časopise historickém«, roč. X/1904, str. 326—327.

[132] »Juridisch-politische Terminologie« z r. 1850.

[133] »Právník« XXXII/1893, str. 693 násl.

[134] Správně překládá o 11 let později vyšlé »Německo-české názvosloví úřední a právnické« (K. Kadlec a K. Heller), I. vyd., Praha 1898—1900, II. vyd. 1923—1926; srov. II. vyd., str. 149.

[135] Tamtéž, str. 1378.

[136] »Právník«, XXVI/1887, str. 389.

Všechny tyto nedostatky jsou však částečně omluvitelny tím, že téměř po 40 let nevyšel jediný spis, v němž by právnické názvosloví bylo soustavně zpracováno.

Četné nesprávnosti »Pražské terminologie« z r. 1887 přiměly okresního soudce Jana N e č a s e (1849—1919) k vydání *»Německo-českého názvosloví právnického«* (Brno 1893).

Nutno však ihned konstatovat, že Nečasovo úsilí opravit nebo odstranit věcné nesprávnosti této terminologické práce nebylo vždy šťastné. Na příklad termín »Rechtsmittel« uvádí »Pražská terminologie« v českém znění, a to správně jako »právní prostředek« a míří-li proti rozhodnutí, jako »opravný prostředek«. Nečas však k »opravnému prostředku« přidává zbytečně další synonymum »oprávka«. Jiný termín »Pražské terminologie« »Commisivdelict« je tu překládán jako »trestný čin spáchaný konáním.« Nečas však navrhuje — opět zbytečně — »provinění spáchané konáním«.

Autor pro svůj terminologický slovník tvořil i slova nová, někde však s malým úspěchem. Tak na příklad pro německý výraz »Bestimmungsort« navrhuje »ustanoviště« místo správného a do dnešní doby užívaného »místa určení«. Stejně je tomu tak i u termínu »bewegliche Sache«, pro něž navrhuje »věc pohybná« místo »věc movitá«. Podobných případů by se dalo uvést více.

Nečas ke škodě věci vynechal názvosloví hornické, protože prý bylo obsaženo již v »Pražské terminologii«. Na druhé straně je tu však zachycena terminologie lékařská, obchodní, železniční a statistická.

Nečasova terminologická práce má však i své klady, k nimž nesporně patří zvláště bohatá zásoba právnických rčení u některých termínů (Anspruch — nárok, Beweis — důkaz, erscheinen — dostaviti se, Fall, Recht, stellen a j.). Nelze mu dále upřít tu velkou zásluhu, že se vždy snažil razit cestu správné právnické češtině a odstraňovat germanismy a tak zvané kazimluvy, jichž bylo v právnické mluvě té doby značné množství.

Nečasovo *»Německo-české právnické názvosloví«*, jakož i jiné jeho práce,[137] vyvolaly živý ohlas a polemiku. Proti jeho purifikačním a reformačním snahám vystoupil zejména Antonín Horák,[138] který se naopak snažil dokázati potřebu germanismů, jichž odstranění by prý znamenalo ochuzování jazyka o jeho materiální bohatství. Vyskytnou-li se sporné případy, musí vždy rozhodovati otázka potřeby dotyčného termínu nebo fráze. Právě pro přílišné obavy před germanismy vloudily se však podle Horáka do Nečasova názvosloví některé výrazy nesprávné. Tak na příklad

---

[137] Srov. četné články uveřejněné v »Právníku«, XXX/1891, str. 512, 726, 763, 799, 836; tamtéž, XXXI/1892, str. 71, 144, 179, 215. Jde jednak o články označené příznačně »Fukar« a jednak o větší jeho práci »Vzorce protokolů, rozsudkův a výměrů soudních k řízení spornému i nespornému«, Praha 1892.

[138] Dr A. H o r á k, »Slovo k otázce češtiny, zvláště právnické; o prospěšnosti ba nutnosti některých druhů cizomluvů, najmě germanismův«, (»Právník«, XXXII/1893, str. 551, 585, 591, 625 násl.).

německé »Instanzenzug« překládá Nečas »pořad opravných prostředků«. Vsunutí slov »opravných prostředků« je podle Horáka nesprávné. Stačí úplně »pořad, pochod nebo postup instancí nebo stolic.« Dnes říkáme krátce »instanční pořad«. Dále na př. »Klagsvererbung« je přeloženo u Nečase jako »přechod žaloby na dědice«, nebo »zdědění žaloby«. Podle Horáka je správná jen druhá alternativa, poněvadž žaloba může přejíti se zůstavitele na dědice také cessí, a to i za života zůstavitelova.[139]

Další recensi o Nečasově terminologii, a to z pera Aug. Miřičky otiskl »Právník« v r. 1893.[140] V úvodu zmiňuje se recensent pochvalně o jeho práci, která ve srovnání s »Pražskou terminologií« znamená kvantitativní i kvalitativní pokrok. Nesouhlasí však s vypuštěním terminologie hornické a pominutím termínů trestních zákonů vojenských. Nečas se podle Miřičky podjal úkolu sice velmi důležitého, avšak zároveň velmi delikátního, t. j. tvoření nových výrazů, což je úkol velmi nesnadný, zvláště u termínů technických. Nově utvořené výrazy měly býti označeny jako návrh autora. Působí totiž někdy dojmem skutečných kuriosit. Na příklad »obúčiti« (cbrichten jemanden), »pozořiště« (Beobachtungsort), »přejmiště« (Erlagsort), »vlastníci« (Kinder der Cousins und Cousinen), »poplzka« (Lapsus). Termín technický lze podle Miřičky překládati zpravidla jen jediným výrazem. Vznikají prý pochybnosti a další nepřesnosti, klade-li se u technického výrazu několik synonym.

V souvislosti s posudkem Nečasovy terminologické práce upozornil recensent, že takovéto spory theoretické nebývají bez účinku na praxi a mohou mít špatné následky pro jednotnost právní terminologie. Proto volá po autoritě, která by byla schopna tyto sporné otázky rozhodovat. Úkol ten by mohla splnit jen zvláštní komise složená z osvědčených právníků, praktiků i theoretiků. Iniciativy by se mohla uchopit Akademie věd nebo Právnická jednota, neboť rozhodování sporných případů takovouto autoritou by působilo blahodárně na jednotu právní terminologie.

Závěrem pronáší recensent celkem příznivý soud o Nečasově terminologii, která podle něho bude jistě hojně používanou pomůckou v pracovnách právníků.

V r. 1893 rozvinula se na stránkách »Právníka« charakteristická diskuse o českém významu některých německých právních termínů. Jednu z těchto diskusí rozvířil i Jan Nečas.[141] Šlo totiž o český překlad německého »Vorstellung« v případech, kdy se jím označuje opravný prostředek. Dosud se užívalo obyčejně českého výrazu »představení«. Terminologie z r. 1887 používá zde slova »rozklad«, jež má však podle Nečase mnohdy jiný význam. Nečas vedle termínu »představení« dal i ve svém terminologickém slov-

---

[139] »Německo-české názvosloví úřední a právnické« (Kadlec—Heller, II. vyd. z let 1923 až 1926, str. 615) opakuje však překlad Nečasův.

[140] »Právník«, XXXII/1893, str. 693, 732 násl.

[141] Tamtéž, str. 107 v článku »K názvosloví právnickému«.

níku na druhé místo »volání«, jež převzal z Komenského »Labyrintu světa«. Došlo k »podnětné diskusi«, v níž právníci se předstihovali ve vynalézání nových názvů pro toto německé slovo. Doporučovali tu na př.: upozornění, předkládání, předložení, předklad, dokonce i pozastavení, nebo pozastávka.[142] Mířička neschvaloval návrh Nečasův na »volání«,[143] poněvadž dosavadní termíny »představení«, nebo »rozklad« jsou již vžité a ustálené. Nahrazování jich novými je tedy podle Mířičky zbytečné.[144]

Nečas zaujal také kritické stanovisko k novým terminům vyšlých zákonů procesních[145] v článcích »Nové názvy v nových zákonech procesních«[146] a »Věcné nesprávnosti v úředním překladě nových zákonů procesních«.[147]

Druhé vydání Nečasova právnického názvosloví, doplněné zvláště termíny z nových procesních zákonů z r. 1895 vyšlo v r. 1900 v Táboře.

V letech 1896—1899 vydával advokát Dr František Xaver Veselý (1869—1900) praktickou právnickou encyklopedii s názvem *»Všeobecný slovník právní*, příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české«.

Autor za pomoci četných spolupracovníků (též K. Kadlec) zpracoval ve svém slovníku encyklopedicky soudobou právní terminologii z Čech, Moravy a Slezska. Některá hesla podává tu i s naznačením jejich historického vývoje. Jsou to na př.: nákladnictva (těžířstva), patronát, porotci, poručenství, směnka a směnečné právo, ústava rakouská, pod heslem »clo« vylíčen i vývoj rakouského celnictví a j. U některých naznačil i jejich etymologický původ (na př. auskultanti). Nástin historie některých právních nebo s právem sovisících institucí je však někdy zatěžován zbytečným balastem.

Pro právního historika je slovník Veselého kromě vlastního materiálu cenný z toho důvodu, že v něm najde chronologicky uspořádaný seznam právních pramenů, z nichž autor čerpal. Je tu seznam zákonodárství říšského z let 1744—1895,[148] nařízení a výnosů úřadů správních,[149] zemského zákonodárství pro Čechy (1789—1895), Moravu (1852—1892), Slezsko (1867 až 1895)[150]. Jsou tam dále uvedeny jako prameny i nálezy nejvyšších stolic — nejvyššího soudního a kasačního dvoru, správního soudního dvoru a říšského soudu.[151]

---

[142] Tamtéž, str. 213, 256, 484.
[143] Tamtéž, XXXI/1892, str. 574.
[144] Pozdější právnické názvosloví (Kadlec—Heller, II. vyd., str. 1413) překládá německé »Vorstellung« jako »rozklad«, »dání na uváženou« nebo »námitky«.
[145] Byly to zákony: č. 111/1895, 112/1895 a 113/1895 ř. z.
[146] »Právník, XXXV/1896, str. 411, 490, 562, 598, 635.
[147] Tamtéž, str. 669, 672, 901.
[148] Všeobecný slovník právní . . ., sv. I, str. 598—611; Praha 1896.
[149] Tamtéž, str. 611—617.
[150] Tamtéž, str. 617—618.
[151] Tamtéž, str. 618—640.

Dílo, které bylo prvním pokusem tohoto druhu v české řeči — na svou dobu velmi významným, ba mající cenu ještě dnes — byl autor nucen vydávat vlastním nákladem. Stěžuje si také na nepochopení příslušných míst.[152]

Slovník Veselého měl sloužiti především praktickým právníkům, ale i jako příručka pro studenty právnických fakult.

Ještě dnes je možno čerpat poučení o právní terminologii zvláště z období kapitalismu z terminologické práce Dr K. Kadlce a Dr. K. Hellera, jež vycházela v Praze pod názvem *»Německo-česká terminologie úřední a právnická«* (Deutsch-böhmische amtliche und juridische Terminologie) v letech 1898—1900.[153]

Autoři přistoupili k sestavení své terminologie hlavně z toho důvodu, aby čeština mohla zaujmout zvláště v úřadech a na soudech stejné místo jako němčina a aby vešly ve známost nové názvy pro nově vytvořené poměry. Terminologie měla pomáhati rozvoji českého jazyka, měla dokázat jeho rovnocennost s němčinou a způsobilost býti jazykem úředním.[154]

Abychom měli určitý obraz o methodě a kvalitě zpracování díla, je nutno si všimnout blíže jednotlivých hesel, z nichž některá jsou ve slovníku velmi obšírně zpracována. Tak na př. heslo »držba« (Besitz) obsahuje s frazeologií a složeninami více než 60 položek, podobně i »bratrská pokladna« (Bruderlade), rozsáhle zpracován termín »služba« (Dienst), a to od »Dienst-abschied« (vyhoštění, propuštění ze služby) přes »Dienst-gesinde« (čeleď), »Dienst-grundstück« (deputátní, náchlební pozemek), »Dienst-vertrag« (služební smlouva) až k Dienst-zwang« (přinucení ke službě). Autoři zpracovali i terminologii z práva dědického, na př.: »nápad dědictví« (delatio hereditatis, Erbanfall), »dědičný podíl« (Erb-anteil), »pozůstalost« (Nachlass), »poslední pořízení« (Testament) od »allografisches Testament« (závěť psaná cizí rukou) až po »Testamentszeuge« (svědek závětní). Heslo obsahuje více než 50 položek. Jsou tu dále termíny, jako: »zákupné« (Erb-pachtschilling, Erbzins, emphyteutischer Zins), »zákupník«, dědičný úročník, emphyteuta (Erb-zinsmann). Najdeme tu i termín »fiktivní usedlost« (Fiktizium) s tímto vysvětlením: v 18. století v Čechách je to buď užitek z domu (fictitium stabile), nebo z osobní výdělkové činnosti (fictitium personale), dále termíny: manství, léno, robota (Fron-arbeit). Široce je samozřejmě zpracováno heslo »soud« (Gericht) se všemi příbuznými termíny. Je tu spousta názvů finančních úřadů, pocházejících od slov »Kameral« nebo »Kammer«, názvy úplné kancelářské hierarchie, dále hesla: »zástava« (Pfand), zástavní právo (Pfand-recht). Heslo »stát« (Staat) je zpracováno na čtyřech dvousloupcových stránkách od

---

[152] Tamtéž, sv. V (v předmluvě).
[153] H. Jireček (Právnický život ... str. 500) uvádí mylně rok vydání 1895.
[154] Kadlec—Heller, »Německo-česká terminologie úřední a právnická«, předmluva k I. vydání, Praha 1898—1900.

»Staats-abgabe« (státní dávka, daň) až po »Staats-zuschuss« (státní příplatek). Zachycena je tu terminologie směnečná, důkladně zpracováno heslo »svědek« (Zeuge) od »bedenklicher Zeuge« (vadný svědek) až k »Zeugen-vorladung« (předvolání svědků). Konečně mnoho místa je věnováno i termínu »příslušnost« (Zuständigkeit). Kromě ryzích termínů právních jsou však zde uvedeny i nejrůznější výrazy odborné, technické, také termíny z oboru správy železniční, poštovní a j.

Z těchto několika ukázek vybraných z *»Německo-českého názvosloví úředního a právnického«* je zřejmo, že autoři věnovali právním termínům mimořádnou pozornost, třebaže některé z nich bylo by možno doplnit a zpřesnit. Tak na př. termínem »fictitium« byla ještě v 19. století označována, zvláště — v řeči prostého lidu — přímo daň z výdělkové činnosti řemeslníků,[155] pro niž užíváno vedle termínu »fictitium« i termínů jiných, jako »verbšajn«,[156] »erwerbschein«[157] nebo »erwerbsteuer«.[158]

Druhé vydání díla značně rozmnožené a zrevidované vyšlo v letech 1923—1926[159] pod názvem *»Německo-české názvosloví úřední a právnické«*. V tomto vydání najdeme i termíny vojenské, vytvořené pro nově budovanou armádu československé buržoasie.

*

Právní terminologie je obsažena zčásti i v některých lexikádních pracích technických. Všimněme si tu — alespoň ukázkově — jedné z nich, jež vyšla na sklonku 19. století.

V r. 1888 vydal Josef H r a b á k (1833—1921), profesor báňské akademie v Příbrami svůj *»Terminologický slovník hornický«* (německo-český a česko-německý). Jako pomůcku použil Hrabák různých všeobecných slovníků, z odborných pak zejména Arnošta Vysokého »Materiál k slovníku technologickému« a práci Eduarda H o ř o v s k é h o »Dobývání kamenného uhlí.[160] Pramenem mu byl i horní zákon z r. 1854.

---

[155] Josef P e k a ř (České katastry 1654—1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním, Praha 1915; zvl. otisk z ČČH, roč. XIX, XX, XXII) měl za to, že termínem »fictitium« byl označován jednak výnos z domů nebo výdělkové činnosti řemeslníků (str. 122 zvl. otisku), v dalším však pokládal »fictitium stabile« přímo za daň z domů městských nebo i takových domů venkovských, jichž držitel neměl nad 1 korec polí a provozoval obchod nebo živnost (str. 131), »fictitium personale« bylo pak podle něho daní z živností a průmyslu poddanského (str. 133) a zdaňovalo živnostníky přímo. Na tento význam »fictitia« ukazuje i materiál zpřístupněný v edici Roubíkově (viz poznámky č. 156 až 158). Kadlec v recensi o zmíněné Pekařově práci (Sborník věd právních a státních, XVII/1917, str. 341) opakoval své původní mínění a výslovně tvrdil, že nelze tímto termínem označovati nějakou daň.

[156] Srov. Frant. R o u b í k, »Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z r. 1848«, č. 433, str. 449: »Aby chudý lid, baráčníci, řemeslníci, jenž *verbšajny* co *fikticum* platějí, od roboty byli osvobozeni . . .«.

[157] Tamtéž, č. 197, str. 204: »Při tom dyby byli v obci jednoho řemesla 3 nebo 4 mistři, . . ., každý musí platit 2 zl. k. m. svůj *Erwerbschein*«.

[158] Tamtéž, č. 427, str. 439: ». . . také cís. král. daně, zinnssteuer, *erwerbsteuer* . . . odvádět musí . . .«.

[159] T. S a t u r n í k uvádí mylně rok vydání 1923—1925 (Sborník věd právních a státních, XXVIII, str. 328, Praha 1928).

[160] Práce vyšla v Praze r. 1876. E. H o ř o v s k ý (1831—1898) profesor báňské akademie

Z dosud používaných hornických názvů zahrnul autor do svého slovníku ty, jež shledal správnými. Vedle toho zařadil tam i názvosloví z oborů s hornictvím příbuzných. Tvořil však zároveň i slova nová a dlužno přiznati, že někde s úspěchem.

Z terminů, které mají nějaký vztah k právu, možno z česko-německé části uvésti: bratrské, bratrský peníz (Brudergeld, Büchsengeld); kniha horní, báňská (Bergbuch); kniha kutací, kuteb (Schurfbuch); kutéř výhradní (Freischürfer); kniha směn, šichet, střídy, zápisná (Mannschaftsbuch); list výhostní, odchodní, výbytná listina (Abkehrschein); starší, starší v družstvu, mluvčí, řečník (Gedingträger, Khürführer); starší, stárek, starší havíř (Althauer); úděl, propůjčka, udělení dolových měr (Massenverleihung); údělná, propůjčovací listina (Verleihungsurkunde); úkolník, dělník úkolní (Gedingarbeiter); kniha úkolů, úkolní (Gedingbuch); závodní, správce dolu (Grubenleiter). Z části německo-české jsou to na příklad terminy: horní podíl, kuks (Bergwerksantheil); horní regál (Bergregal); nadpodolný, nad-dolný, vrchní podolný (Obersteiger); podolný, dolný (Steiger, Grubensteiger, Hutman); podpodolný, mladší podolný (Untersteiger); štolník, držitel štoly (Stöllner); výměrné, plat z míry (Massengebühr) a j. Mnohé z právě uvedených terminů se však nevžily.

Hrabák se pokusil svým dílem odstraniti nedostatky, které nesporně byly v technické terminologii vůbec a v hornické především[161] přes všechny pokusy o nápravu v letech šedesátých.

Dlužno přiznati, že se mu to alespoň zčásti podařilo, neboť mnohých, jím navrhovaných terminů se používá v hornictví ještě v dnešní době. Dalším kladem Hrabákovy práce je i poměrně hojné používání českých ekvivalentních terminů. Z těch důvodů si také jeho práci ceníme.[162]

*

Ve dvacátých a třicátých letech vynořila se v předmnichovské republice celá řada encyklopedických, t. zv. všenárodních slovníkových prací. Vzpomeňme tu alespoň nejznámějších z nich.

V letech 1925 až 1933 vycházel v Praze *»Masarykův slovník naučný«* (sv. I—VII). Skutečnost, že první president propůjčil své jméno do záhlaví tohoto slovníku se obráží v celém díle, neboť se všude dbá jeho světového názoru.[163] Řídícím redaktorem tu byl Zdeněk T o b o l k a a za právníky byl členem vrchní redakce prof. Emil S v o b o d a.

---

v Příbrami vydal kromě toho r. 1890 »Německo-česko-ruský hornický a hutnický slovník«, k němuž čerpal materiál jak z odborných spisů domácích, tak i zahraničních. Vyslovil se i pro užívání mezinárodních výrazů v hornictví (na př. »montanista« pro české »horník«). Jinak převzal pro svůj slovník mnoho výrazů navrhovaných již jeho předchůdci (Vysoký, Beer, Hrabák). Právní terminologie přináší však jeho práce jen velmi málo.

[161] Srov. v »Úvodě« k jeho terminologickému slovníku.

[162] Srov. i ČČM, LXII/1888, str. 229.

[163] Masarykův slovník naučný, předmluva k I. dílu, Praha 1925.

Jiným takovým »všenárodním« podnikem byly *»Dodatky«* k Ottovu naučnému slovníku, které vycházely pod názvem *»Ottův slovník naučný nové doby«* od r. 1930 a dokončeny až po druhé světové válce. Měly býti jimi uvedeny v nejširší známost »ohromné pokroky na poli vědy i velké změny poměrů politických, hospodářských, kulturních i sociálních«,[164] jichž bylo dosaženo od vydání posledního dílu OSN (1908).

O Masarykově slovníku i o »Dodatcích« můžeme říci, že tu šlo o díla vypočtená ne v poslední řadě na obohacení nakladatele přes veškerá opačná prohlašování.[165]

V r. 1937 vydali Dr František E h l e m a n a František V o l f, oba právníci z praxe, *»Česko-německé právnické názvosloví«* (Tschechisch-deutsche juridische Terminologie), Praha 1937.

Autoři sbírali látku ke své práci jednak excerpcí dosavadních slovníků, nových zákonů a nařízení, jakož i nových odborných spisů právnických, jednak přihlíželi i k textům (překladům) starých rakouských zákonů. Tím si vysvětlíme, že ve slovníku jsou ještě termíny, jako: čechelné, jistec, lhotník, man, půhon, půhonné, stavné, šosovní dům, šosovní plat, zádruha a j. Ze starších zákonů jsou tu však i termíny, které vznikly zřejmě špatným překladem a které se nikdy nevžily, na př. obecník, obeslanec, úkup, zénos (věno) a j.

Ve slovníku jsou i diferenční slovenské právnické výrazy, t. j. takové, které se lišily od českých tvarem nebo významem. Patří mezi ně: dlžník, faloš, kopíl (nemanželské dítě), ošmeta (tulák), panština (robota), pravotiť sa (souditi se), reexekúcia, sprisahanie (spiknutí), úverok (úvěr), záloh (zástava). Jsou mezi nimi ovšem četné výrazy nářeční. U některých termínů jsou uvedeny i latinské ekvivalenty, pro česko-německý právnický slovník celkem nadbytečně.

Právem vytkl soudobý recensent — v jinak pochvalném posudku[166] — že pod jedním heslem je často zahrnuto několik výrazů, které však nemají vždy týž význam. Tak upozornil na heslo »ustanovení«, pod nímž je uvedeno ne méně než 26 různých výrazů, a to vedle »Bestimmung« a »Anordnung« také »Designation«, »Determination«, »Kanon«, »Statut« i j., jež však nejsou vždy totožné. Bylo by možno uvést ještě řadu podobných nepřesností.

Dílo, které bylo určeno pro praktickou potřebu českých i německých právníků, přispělo svým podílem i k ustálení tehdejší právní terminologie.[167]

Všestranný zájem věnoval právní terminologii — zvláště z feudálního

---

[164] Ottův slovník naučný nové doby, předmluva k I. dílu, Praha 1930.
[165] Srov. na př. v předmluvě k I. dílu Ottova slovníku naučného nové doby.
[166] List československých právníků »Všehrd«, XIX/1938, str. 150—151.
[167] Tamtéž. Kromě tohoto referátu byl další posudek uveřejněn ve »Sborníku věd právních a státních«, XXXVII/1937, str. 297.

období — Václav V a n ě č e k.[168] V roce 1942 vyšla jeho krátká studie,[169] v níž podal »několik ukázek nejnovějšího zájmu právnického o věci, jež jsou na pomezí filologie, historie a právní vědy«.[170] Je tu zdůrazněna důležitost spolupráce právníka (právního historika) s filologem a historikem při určování významu, jaký to neb ono slovo v právním životě mělo. Na četných právních termínech (dědic, dluh, jistec, náprava, nářez, nestojte, pokuta, posloupný, povinnost, soud (cúda), trh, zpupný a j.) se tu zajímavě ukazuje, jak taková vzájemná spolupráce je těmto vědním oborům prospěšná.

*

O *slovenské* právní terminologii, jejím vývoji, stavu a vyhlídkách do budoucnosti informoval obšírně a výstižně v r. 1954 Štefan L u b y.[171] Autor podal ve své práci přehled vývoje slovenské právní terminologie od 18. století a zvláště pak od uzákonění slovenštiny jako spisovného jazyka, od kteréžto doby požadavek po vytvoření slovenské právní terminologie se stával čím dále tím více intensivnějším. Probral všechny důležitější terminologické práce, jakož i theoretická pojednání týkající se slovenské právní terminologie (zvláště str. 172—190).

Všimněme si proto jen dvou terminologických prací, jež sice pocházejí ze Slovenska a patří do XIV. a XV. století, u nichž však jde v podstatě o zpracování staročeské právní terminologie, jak ji můžeme sledovat i v právních památkách českých této doby. Terminologie tato je ovšem hojně promíšena krajovými jazykovými zvláštnostmi.

Jako první svazek »Knihovny Slovenského archivu« vyšla v Bratislavě r. 1937 práce Václava V á ž n é h o *»Glossarium bohemoslavicum«*, slovník k *»Středověkým listům ze Slovenska«* z let 1426—1490 s jazykovým rozborem.[172] Většina listů, jichž je celkem 206, pochází ze Slovenska, část z Čech, Moravy, Polska i Uher.

Slovník Vážného je prací jen výběrovou,[173] která nevyčerpává všechen lexikální materiál, obsažený v těchto listech a listinách z XV. století. Výrazy zde obsažené jsou psány národním jazykem Slováků v XV. století, t. j. češtinou, promíšenou ovšem zčásti krajovými dialektickými zvláštnostmi.[174] Ze slovakismů, pokud mají nějaký vztah k právu, uvádíme aspoň tyto: božba (přísaha); habanie (přivlastňování, zabavování); chotár, chotář,

---

[168] Mnohé z četných jeho prací, zabývajících se právní terminologií, jsou citovány výše. Přehled prací vyšlých v letech 1945—1955 přinášejí »Materiály k bibliografii dějin státu a práva«, str. 9—10, cykl. vyd. Kabinetu dějin státu a práva v ČSR, ČSAV, Praha 1955.

[169] »Historické záhady našeho právnického názvosloví« (Naše řeč, XXVI/1942, str. 130 až 142, Praha 1942.

[170] Tamtéž, str. 131.

[171] »Slovenská právna terminologia — vývin, stav, výhľady« (Právnické štúdie IV/1953, str. 165—224, Bratislava 1954).

[172] »Středověké listy ze Slovenska« (Sbírka listů a listin psaných jazykem národním z let 1426—1490), vydal V. C h a l o u p e c k ý, Bratislava—Praha 1937.

[173] V. V á ž n ý, Glossarium . . . str. XXVI.

[174] Tamtéž, str. VI.

chodář (hranice mezi pozemky, obecní hranice nebo pozemky jedné obce); chotárník (soused); záloh (zástava). Ze slov převzatých z němčiny možno uvésti na př. »gróf« (hrabě), z polštiny: rozbitovati (kořist rozděliti), proviniti co komu (ublížiti, uškoditi někomu), z maďarštiny: išpán, špán (župan).

Nehledíme-li k již zmíněným nářečním odchylkám slovenským shledáváme, že právní terminologie »Středověkých listů ze Slovenska« je téměř shodná s právní terminologií staročeských právních památek z této doby. Můžeme si to ověřit na př. na těchto termínech: bránie, drženie, glejt, lozunk (poplatek z majetku městského, nebo z důchodu), mýto, nápad, povrub (poddanská dávka), přikazovati se (odevzdávati se, poroučeti se), seděnie, svědomie, šoltys, uberman, vzdawné, záštie a j.

Druhou prací sem spadající je *»Slovník k Žilinské knize«* Františka R y š á n k a,[175] obsahující cenný terminologický materiál pro poznání vývoje středověkého městského práva. Ve slovníku jsou doklady na všechna slova vyskytující se v »Žilinské knize«.[176]

Pohled na právní termíny ve slovníku přesvědčí nás o tom, že z největší části jde i zde o termíny běžné i v právních památkách českých a moravských a používané na Slovensku ve stejném významu. Současně však vidíme, že jiným termínům byl již tehdy dáván na Slovensku často význam zcela jiný než v Čechách a na Moravě. Je to zjev, se kterým se setkáváme ještě i v soudobé slovenské právní terminologii.[177] Jde na příklad o termíny: »poběhlý«, užívaného tehdy na Slovensku ve významu »movitý« (poběhlé zboží — varende habe), nebo »zprávcě« — ve významu »poručník dětí«. Slovník má však i takové výrazy, s nimiž se v Čechách a na Moravě buď vůbec nesetkáváme, nebo jen velmi zřídka a které nelze přímo označiti ani za slovakismy. Na příklad termín »glejtník« (kdo dává glejt), nebo »jednač« (ubrman). Ve slovníku jsou pochopitelně i četné slovakismy, jako božba, boženík, boženstvo (přísežné konšelství), rychtář vyšní (vyšší), řád chýšný (domovní), úžera a j. Jsou tu však i výrazy převzaté z blízké polštiny: mateřizna (podíl po matce), otčizna (podíl po otci),[178] nebo z maďarštiny: špán (obecní zřízenec) a j.[179]

*

---

[175] Fr. R y š á n e k, Slovník k Žilinské knize. Bratislava 1954.

[176] »Knihu Žilinskou«, která je jednou z nejstarších českých jazykových památek na Slovensku, vydal V. C h a l o u p e c k ý v »Pramenech učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, sv. 5, Bratislava 1934.

[177] Srov. cit. článek Št. L u b y h o, str. 220.

[178] Podle V. C h a l o u p e c k é h o »Kniha Žilinská« str. XXXVI. Polský původ těchto termínů dokazuje i to, že se s nimi často setkáváme zvláště při studiu starých právních památek knížetství slezských, kde polský vliv byl nejzřetelnější. Srov. na př. v »Soudních knihách Osvětimských a Zátorských z let 1440—1562«. Osv. č. 17, 104, 132; Zát. č. 200, 217, 316 a j.); vyšlo ve vydání R. R a u s c h e r a jako 3. sv. »Pramenů učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, Praha 1931.

[179] Stať o R y š á n k o v ě slovníku převzata částečně z práce: V. R ů ž i č k a »Na okraji práce na historickém slovníku právní terminologie v Československu«, Právněhistorické studie II, 1956, str. 60 násl.

Pro právněhistorické studium mají velkou důležitost i slovníky etymologické, neboť etymologie jako nauka o původu a příbuznosti slov pomáhá právnímu historikovi při objasňování významu, který určité slovo mělo v právním životě průběhem doby.

Ze slovanských etymologických slovníků má právní historik k disposici zejména Fr. Miklosiche *»Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen«* (Wien 1886) a neúplný Ericha Berneker a *»Slawisches etymologisches Wörterbuch«* (Heidelberg, I, 1908—1913, 1, seš., II. sv., 1915).

Také jednotlivé slovanské národy mají své etymologické slovníky.[180] Z českých etymologických prací je to Josefa Holuba *»Stručný slovník etymologický jazyka československého«* (Praha 1932)[181] a zvláště pak J. Holuba a Fr. Kopečného *»Etymologický slovník jazyka českého«* (Praha 1952). Je to úplně přepracované a rozšířené vydání slovníku Holubova, v němž jsou objasněny dějiny českých slov a vysvětlena jejich souvislost a příbuzenství s podobnými slovy jak ostatních jazyků slovanských, tak i neslovanských.[182]

*

V předložené studii nebylo možno probrati všechny terminologické práce podrobně a s takovou pozorností, jak by si byly zasluhovaly. Leckde nebylo dobře možno oddělit od sebe výklad terminologický a věcný, takže výklady termínů se někde proplétají s výklady všeobecně historickými.

Úmyslem autora studie[183] bylo — vedle hlavního účelu, t. j. potřeby pro »HISP« — upozorniti jak na klady, tak i četné nesprávnosti a omyly autorů, zvláště při výkladu významu jednotlivých hesel a dáti tak podnět ke zkoumání hodnoty a spolehlivosti starších terminologických prací.

---

[180] Hlavní z nich jsou uvedeny v »Etymologickém slovníku jazyka českého« (Holub—Kopečný), str. 571 násl.

[181] Druhé přepracované vydání vyšlo v Praze r. 1937.

[182] Kromě těchto prací jsou pro právní historii důležité i četné studie o etymologickém výkladu slov, zvláště od J. Zubatého, O. Hujera, J. Janka a v novější době pak Fr. Trávníčka, B. Havránka, V. Machka a jiných. Podrobněji o těchto pracích informuje »Etymologický slovník jazyka českého« (Holub—Kopečný), str. 571.

[183] Studie, v níž bylo použito i cenných rad prof. dr. V. Vaněčka a za něž mu touto cestou děkuji, vznikla v souvislosti v dlouhodobou prací připravovanou oddělením dějin státu a práva v ČSR při Ústavu práva ČSAV — t. j. »Historický slovník české právní terminologie« (HISP), spějící již ke stadiu redakčních prací; srov. k tomu: Vladimír Růžička, Na okraji práce na »Historickém slovníku právní terminologie v Československu« (Právněhistorické studie, II/1956, str. 60 násl.)

НАУЧНАЯ РАЗРАБОТКА ЧЕШСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ЧАСТНОСТИ В 19-ом ВЕКЕ

Владимир Ружичка

Начавшаяся со второй половины 17-ого века и продолжавшаяся и в 18-ом столетии неясность и непонятность для широких масс чешской юридической терминологии, а в значительной мере и возникающие на этой почве неразбериха и материальный ущерб — в особенности для простых людей — были причиной почему представители национального возрождения — как юристы, так и неюристы — старались уже и в начале 19-ого столетия улучшить эту терминологию. Отдельные словари, статьи и проекты, посвященные чешской юридической терминологии являются лучшим свидетельством затраченных ими усилий. Как отдельные лица, так и целые коллективы специалистов, все они — иногда с меньшим, иногда с большим успехом — пытались в своих работах устранить хотя бы наиболее кричащие несуразности (»казимлувы«, т. е. порчи языка — прим. пер.) и создать такую новую чешскую юридическую терминологию, которая ни в чем не уступала бы старочешской юридической терминологии времен самостоятельности чешского феодального государства, о высоком развитии и богатстве которой у нас имеются блестящие доказательства в специальных юдирических сочинениях того времени.

Эти стремления встречали положительное отношение и со стороны чешской буржуасии, которая в своей борьбе на почве конкуренции с немецкой буржуазией, стремилась добиться большего участия во власти в австрийской монархии. Замена немецкого делопроизводства в важнейших административных учреждениях и судах делопроизводством на чешском языке и приобретение в них большего влияния должны были помочь ей достигнуть своих целей.

WISSENSCHAFTLICHE BEARBEITUNG DER TSCHECHISCHEN JURISTISCHEN TERMINOLOGIE BESONDERS IM NEUNZEHNTEN JAHRHUNDERT

Vladimir Růžička

Die Unklarheit und Unverständlichkeit der tschechischen juristischen Terminologie, welche schon seit der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts an datieren und die auch über das 18. Jahrhundert hinaus andauerten, und nicht an letzter Stelle die Verwirrungen und Schäden, welche daraus namentlich dem einfachen Volke entstanden — das waren die Ursachen — warum die Repräsentanten der nationalen Wiedergeburt — Juristen und Nichtjuristen — schon vom Anfang des 19. Jahrhunderts an um die Hebung ihres Niveaus bestrebt waren. Einzelne Wörterbücher, Abhandlungen und Vorschläge, die sich mit der tschechischen juristischen Terminologie befassen, sind der beste Beleg für die von ihnen aufgewendeten Bemühungen. Ob es nun schon Einzelne, oder Kollektive von Fachleuten waren, alle — da mit größerem, dort mit geringerem Erfolg — waren bemüht, in ihren Arbeiten zumindest die gröbsten Unrichtigkeiten und Sprachfehler zu beseitigen und eine neue tschechische Terminologie zu schaffen, und zwar eine solche, die in keiner Weise hinter dem Niveau der alttschechischen juristischen Terminologie aus der Zeit der Selbständigkeit des böhmischen feudalen Staates zurückstehen sollte, von deren hochstehender Reife und Feinheit wir glänzende Belege in den fachlichen juristischen Schriften jener Zeit besitzen.

Diese Bestrebungen wurden auch von der tschechischen Bourgeoisie positiv aufgenommen, welche im Rahmen ihres Konkurenzkampfes mit der deutschen Bourgeoisie um die Erreichung eines größeren Anteils an der Macht im österreichischen Staatsgebilde bemüht war. Die Ersetzung der deutschen Amtssprache in wichtigen Ämtern und Gerichten durch die tschechische Amtssprache und die Erringung eines größeren Einflusses in diesen Ämtern sollte die Erreichung ihrer Ziele erleichtern.

K OTÁZCE FAŠISACE ZÁKONODÁRSTVÍ A PRÁVNÍHO ŘÁDU BURŽOASNÍ REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ

Kandidát právních věd Michal Lakatoš

V buržoasní republice v Československu, již na počátku její existence, začal proces fašisace, který se vlekl po celou dobu jejího trvání a vyvrcholil v »druhé republice«, po mnichovských událostech. V průběhu tohoto procesu se buržoasní republika postupně měnila v otevřenou fašistickou diktaturu.

Počátkem dvacátého století finanční kapitál nabývá ve vyspělých kapitalistických zemích rozhodujícího ekonomického postavení. Ekonomický vývoj má své důsledky ve vzájemném poměru tříd, v třídním boji. Koncentrace a centralisace kapitálu nesou s sebou proletarisaci. Dělnická třída a ostatní pracující masy stávají se hrozbou panství finančního kapitálu. Hospodářská krise prohlubuje všeobecnou krisi kapitalismu. Rozpory mezi imperialistickými zeměmi a mocenské přesuny mezi jednotlivými vrstvami buržoasie téhož národa vedou k zauzlování rozporu kapitalismu v období imperialismu. *Parlamentní režim* se stává nedostatečným nástrojem potlačování pracujících v rukou finanční oligarchie. Jediné východisko pro finanční kapitál je fašisace uvnitř země, nastolení fašistického státu a imperialismu i agrese navenek.

Fašistický stát se vyznačuje hlavně těmito rysy, odlišnými od *buržoasní demokracie:*

1. slouží zájmům malé skupiny monopolistů (finanční oligarchii, agrárním magnátům, junkerům, velkostatkářům);

2. likviduje buržoasně demokratické svobody a práva, rozpouští a brutálně potlačuje všechny politické strany a jiné veřejné organisace, kromě fašistických;

3. nastoluje režim zvůle a bezpráví fašistické byrokracie na místo režimu zákonnosti;

4. odstraňuje buržoasně demokratické instituce, založené na principech buržoasně demokratických (na př. volební právo, výsady parlamentu jako nositele nejvyšší moci ve státě atd.);

5. zavádí fašistické instituce v čele »s vůdci«, kteří uskutečňují bez jakékoly kontroly moc ve státě;

6. aparát veřejné správy je centralisován v rukou úředníků, řízených z ústředí.[1]

Nastolení fašistického státu se děje v *rozmanitých formách*. »V jedněch z nich (rozuměj státech — pozn. autora), převážně tam, kde fašismus nemá širokou masovou základnu, a kde boj jednotlivých skupin v táboře fašistické buržoasie samé je dosti silný, neodhodlal se fašismus ihned likvidovat parlament a ponechává jiným buržoasním stranám a rovněž sociální demokracii jistou legalitu. V jiných zemích, kde vládnoucí buržoasie se obává blízkého výbuchu revoluce, zavádí fašismus svůj neomezený politický monopol buď ihned, nebo stále více stupňuje teror a zúčtování se všemi konkurujícími stranami a skupinami.«[2]

Před nastolením fašistické diktatury procházejí buržoasní vlády obvykle *přípravnými etapami*, jež urovnávají cestu k nastolení fašistické diktatury.

V přípravných etapách příchodu fašismu k moci významnou úlohu hraje *fašisace zákonodárství*,[3] *rozklad buržoasní zákonnosti a právního řádu*. Finanční kapitál zavrhuje buržoasně demokratickou legalitu a uskutečňuje svou diktaturu metodou teroru a zvůle.

V období *nástupu buržoasní třídy* proti třídě feudálů vznikají jako výraz zájmu buržoasie, jako výraz rozporů mezi feudály a buržoasií právní názory, jež tvoří součást rodící se buržoasní nadstavby. Součástí těchto názorů byl také požadavek buržoasní legality.

Požadavek legality v pojetí buržoasních theoretiků v období nástupu buržoasie k moci, v jejich pojetí zákona jako »obecné vůle«,[4] směřoval proti feudálně absolutistickému režimu libovůle, proti libovolným zásahům administrativy do sféry soukromého vlastnictví.

V této době byly buržoasní zákony jako celek »posvátnými«, neboť sloužily k ochraně měšťáků samých, jejich hospodářských a politických zájmů.

I když některý zákon škodil určité části buržoasie, i když určitá část buržoasie bojovala za jeho zrušení, komplex zákonů, buržoasní zákonodárství jako celek sloužilo buržoasii. Proto také, ačkoli kapitalisté porušují zákony v konkretních případech tam, kde je výhodné nerespektovat zákony, vcelku se ke svým zákonům v tomto období odvolávají a používají jich.

V době, kdy se buržoasie postavila proti feudálům, kdy bojovala za to, aby byla odstraněna překážka působení zákona závazného souladu mezi stupněm rozvoje výrobních sil a charakterem výrobních poměrů, její právní zákony a zákonnost plnily především tento úkol.

Legalita — ať byla zdůvodňována buržoasními theoretiky jakkoli, pro-

---

[1] Srov. Theorie státu a práva. Orbis, 1951, str. 220.

[2] G. Dimitrov, Výbor ze spisů. Svoboda, 1951, str. 52.

[3] Pojem zákonodárství používám jednak ve smyslu vydávání normativních aktů, jednak tím rozumím výsledek normotvorné činnosti, normativní akty.

[4] Jean Jacques Rousseau napsal: »Zákony jsou vlastně jen podmínkami občanského sdružení. Lid podřízený zákonům má být jejich původcem; jen těm, kdož se sdružují, přísluší, aby upravovali podmínky společnosti«. (O společenské smlouvě, Praha, 1949, str. 49.)

klešťovala cestu rozvoji nových výrobních poměrů a jejich prostřednictvím rozvoji výrobních sil v zájmu buržoasie jako vládnoucí třídy. Po *vítězství buržoasie*, poté, co buržoasie třeba i po kompromisu s určitou částí feudálů upevnila svou moc, zákonnost slouží hlavně jako metoda *potlačování proletariátu*, třídy, jež je produktem kapitalismu a jež se stala i jeho hrozbou.

V období *imperialismu*, kdy buržoasie se definitivně stává překážkou rozvoje výrobních sil, kdy proklestění cesty působení zákona závazného souladu mezi stupněm rozvoje výrobních sil a výrobními poměry předpokládá zbavení buržoasie politické moci a výrobních prostředků — revoluční bitvy ničí veškerou buržoasní zákonnost.

Tváří v tvář nebezpečí proletářské revoluce finanční oligarchie odhazuje metodu buržoasní zákonnosti jako jedné z metod uskutečňování své diktatury a nahrazuje ji metodou *otevřeného teroru*.

Metoda zákonnosti a metoda otevřeného teroru jsou pouze různé formy uskutečňování diktatury buržoasie. Liší se od sebe nejen tím, že metoda zákonnosti předpokládá existenci vydávání i zachovávání zákonů a metoda teroru nikoli. Takové objasnění je neúplné a nepřesné.

Metoda otevřeného teroru záleží v tom, že buržoasní státní orgány provádějí svou činnost *svévolně*, nerespektují principy buržoasní zákonnosti při vydávání normativních aktů (na př. zákony vydávají i orgány státní správy) vydávají se *drakonické »zákony«* porušující platnou ústavu atd., a při jejich aplikaci porušují se procesní předpisy, ústavní nebo zákonné předpisy o občanských právech a svobodách, používá se soustavně »mimořádných«, t. j. nezákonných, protiústavních opatření.

Nerozlučné spojení *otevřeného teroru*, bezpráví a zvůle i vydávání a aplikace normativních aktů svévolným způsobem orgány státního aparátu se projevuje odhazováním všeho práva, které nevyhovuje buržoasii, a vydáváním normativních aktů, vyznačujících se drakonickými sankcemi (jež zpravidla odporují i buržoasním ústavám). Nezřídka byrokratické orgány kapitalistického státu jsou vybavovány plnými mocemi a vydávají normativní akty nejvyšší právní síly.

Zvlášť významnou úlohu zde mají *výjimečné zákony*, které vylučují platnost obecných norem pro určitý okruh osob nebo určitý okruh vztahů. Jsou to zejména zákony o zřízení mimořádných soudů, o rozšíření pravomoci administrativy atd.

Zachování těchto »zákonů« a jiných »normativních aktů« má prodloužit existenci odumírajícího kapitalistického řádu. Boj proti vydávání takových normativních aktů je bojem proti fašismu, proti fašisaci buržoasních států.

Fašisace kapitalistických států je vždy nerozlučně spjata s vydáváním zákonů a jiných normativních aktů, které jí prokleštují cestu, s fašisací zákonodárství a právního řádu, jež probíhá již v přípravných etapách, před nastolením fašismu.

Přípravné etapy k nastolení fašismu v buržoasní republice v Československu probíhaly takto:

1. první etapa od roku 1920 do roku 1929 (období dočasné stabilisace kapitalismu;

2. druhá etapa — období od roku 1929 do roku 1934 (období krise);

3. třetí etapa od roku 1934 do vzniku »druhé republiky« (deprese zvláštního druhu).

V této stati se pokusíme o prozkoumání procesu fašisace buržoasního zákonodárství a právního řádu ve všech uvedených etapách.

*

Ad 1. Po vzniku buržoasní republiky české a slovenské buržoasii se podařilo *dočasně stabilisovat* ekonomickou základnu buržoasního státu. Proces poválečné obnovy se projevil několika směry: index výroby buržoasní republiky dosáhl předválečné úrovně; s ním postupovala racionalisace průmyslové výroby a růst koncentrace a centralisace kapitálu. Monopoly hrály stále více rozhodující úlohu, diktovaly ceny a rozdělovaly mezi sebou trhy. Ke koncentraci docházelo zvláště u bank, v průmyslu železářském, strojírenském, textilním, kaolinovém, petrolejářském atd. Kartelisace pokračovala a v roce 1929 byla prakticky všechna průmyslová odvětví dalekosáhle monopolisticky organisována buď v kartelech, syndikátech nebo trustech.[5]

Paralelně s tímto procesem postupovalo pronikání kapitalismu do zemědělství a srůstání bank s agrárním kapitálem.

Všechny tyto skutečnosti vedly k určité stabilisaci kapitalismu, kterou buržoasie prováděla na účet pracujícího lidu za stálého snižování jeho životní úrovně. Vysoká cla na všechny druhy potravin, zvýšená daň na cukr, líh atd., zvýšení železničních tarifů, zvýšení nájemného, výdajů na armádu, zvýšení platů kněžím a vysoké byrokracii, to vše se projevilo v dalekosáhlém zhoršení podmínek pracujících.

Naproti tomu velké monopolistické podniky upevňovaly své posice. I když jsou k disposici jenom oficiální finanční zprávy, které, jak známo, zakrývají skutečné zisky, přece z nich lze získat určitý obraz. Tak na př. Škodovy závody měly v roce 1921 zisk 24,7 milionu Kč, v roce 1923, v době největší nezaměstnanosti a bídy, v období kapitalistické stabilisace již 40,2 milionu Kč, v roce 1928 vykazovaly zisky 54 milionů Kč. Báňská a hutní akciová společnost zvýšila zisk ze 24,2 milionu na 44,1 milionu Kč v roce 1928. Pražská železářská ve stejné době z 4,4 milionu na 8,1 milionu Kč.

Důsledkem koncentrace a centralisace kapitálu byl vzrůst vlivu finančního kapitálu.

Pokles životní úrovně pracujících vedl k zmenšení odbytu. Politicky zna-

---

[5] Za bolševickou orientaci KSČ, SNPL, 1954, str. 250.

menal zostření třídních rozporů. Relativní stabilisace kapitalismu prohloubila všeobecnou krisi kapitalismu.[6] Všeobecná třídní diferenciace v období stabilisace kapitalismu se projevovala několika směry. Část maloměšťáctva proletarisovala a těsněji se přimkla k dělnické třídě, část se stala pomocníkem nacionálního fašismu nebo zůstala nadále v maloburžoasních stranách.

Všeobecná diferenciace na venkově se projevila v růstu kulactva a v proletarisaci malého a středního rolnictva.[7] Výrobní základna (půda) drobného

1925	71.482	1928	104.544
1926	82.768	1929	122.146
1927	99.111		

(Za bolševickou orientaci KSČ, SNPL, 1954, str. 274.)

a středního rolnictva se zužovala, proletarisovaní drobní rolníci byli vtlačováni do námezdního poměru. Kulackým živlům, soustředěným v agrární straně, se podařilo vtáhnout část středních a proletarisovaných rolnických vrstev do područí finančního kapitálu. Agrární strana demagogicky využívala nespokojenosti drobných a středních rolníků, soustavně propagovala fašistickou ideologii a představovala již v tomto období vážné fašistické nebezpečí.

Na základě racionalisace, korupčních metod různého druhu atd., pokračoval proces vytváření vrstvy dělnické aristokracie, kterou buržoasie používala proti třídně uvědomělému proletariátu.

Důsledky politiky stabilisace v třídní sféře vedly k zostření třídního boje, k prohloubení rozporu mezi proletariátem a buržoasií. Vliv politiky stabilisace na státní zřízení se projevil v tom, že se politická základna hlavních representantů »stabilisační« politiky, zejména českých stran sociálně patriotických, natolik zúžila, že otázka formy státu se stala pro buržoasii Československa akutním problémem dne. »... česká buržoasie vážně uvažovala o možnosti fašistické, resp. primoderiverovské nebo pašičovské diktatury«.[8]

K těmto skutečnostem přistupovaly *komplikované poměry národnostní.* Vytvořením československého státu české buržoasii se podařilo jen zčásti vytlačit buržoasii německou a maďarskou z jejích hospodářských posic na území Československa. Německá buržoasie uhájila své posice hlavně v důlním, textilním průmyslu a pod. Nutnost spolupráce mezi německou a českou buržoasií se projevila záhy a skutečně k ní také došlo.

Na *Slovensku* v této době, v průběhu boje s maďarskou buržoasií, se vytvořila slabá vrstva slovenské velkoburžoasie, která srostla se slovenským

---

[6] Kl. Gottwald, Spisy I, str. 19.

[7] O zbídačování malého rolnictva a třídní diferenciaci dává určitý obraz vývoj exekucí na nemovitostech, povolených soudy. Většina těchto exekucí se týkala zemědělských podniků. Od roku 1925 do roku 1929 byl tento vývoj:

[8] Kl. Gottwald, Spisy I, str. 24.

finančním kapitálem. Mimo to špičky slovenské maloburžoasie byly ochotny spolupracovat s českou buržoasií, čímž paralisovaly a pomohly zlomit odpor ekonomicky zaostalejší části slovenského maloměšťáctva, které se v období stabilisace rychle radikalisovalo a vedlo k vzrůstu t. zv. *ľudové strany*.

Stabilisace kapitalismu byla tedy zajištěna a umožněna v Československu takovými prostředky, které zúžily a podlomily základy měšťácké demokracie, formy moci české buržoasie. Účast buržoasie ve vládě diskreditovala reformistické strany, které utrpěly (zejména sociální demokracie) ve volbách 1925 těžké ztráty.

V zostřujícím se třídním zápase hrál *sociáldemokratismus* úlohu přímé agentury finančního kapitálu v řadách proletariátu.

Kl. Gottwald na V. sjezdu KSČ o úloze sociáldemokratismu v československém dělnickém hnutí řekl: »Reformismus hraje ovšem i v Československu úlohu agenta buržoasie. Sociální kořen jeho zesílení vězí v relativní stabilisaci kapitalismu v té okolnosti, že buržoasie užila části přebytků, kterých dosahuje zvýšeným vykořisťováním spodních vrstev dělnictva, k sociální korupci tenké vrstvy dělnické aristokracie, která tvoří kádry sociální demokracie.«[9]

Reformismus v celkovém procesu třídní diferenciace a přeskupování třídních sil měl tuto úlohu: rozbíjet jednotu proletariátu v denním boji dělnictva, v odborových organisacích brzdit politické a hospodářské boje dělníků, rozbíjet stávky, odstraňovat revoluční živly a způsobovat ideologický rozklad v řadách dělnictva. Ve vládě a v parlamentu reformisté schvalovali opatření a zákony proti pracujícímu lidu. Aby odvedli pozornost dělnické třídy od boje proti vykořisťovatelskému státu, hlásali názor, že Československo není imperialistickým státem, ale naopak, že je předmětem vykořisťování imperialistických států. Připravovali fašisaci státního aparátu a podíleli se na jejím provádění.

Mimo to buržoasie zajišťovala své panství (už v tomto období) cílevědomým vytvářením fašistických skupin. Finanční kapitál tvořil si reservu v nacionálfašistickém hnutí, zejména v hnutí Gajdy a Stříbrného. Nacionální fašistické hnutí mělo za úkol podchycovat nejen vrstvy maloměšťácké, kulacké elementy, ale též vrstvy dělnické, zklamané politikou reformistických stran.

Polarisace třídních sil tvořila politické a sociální předpoklady pro velké boje mezi proletariátem a buržoasií. Zostřování třídních protikladů mělo svůj odraz též ve státním aparátu. Aby buržoasie ubránila všeobecné podmínky vykořisťování, musela mít pevnou mocenskou státní organisaci.

Pokud jde o fašisaci zákonodárství a právního řádu, projevila se jeho postupná fašisace několikerými směry.

»Zákonodárnou moc« vykonávalo pro celé území buržoasní republiky Ná-

---

[9] Kl. Gottwald, Spisy I, str. 203.

rodní shromáždění, skládající se ze dvou sněmoven: sněmovny poslanecké a senátu (viz § 6, II. hlava úst. list. z r. 1920).

Rozdíl mezi oběma sněmovnami (pokud jde o pravomoc ve vydávání zákonů) se projevoval pouze v nepatrné preponderaci poslanecké sněmovny. Usnesení poslanecké sněmovny stávalo se zákonem přes odchylné usnesení senátu, když se poslanecká sněmovna usnesla nadpoloviční většinou svých členů na tom, že setrvává na svém původním usnesení (§ 44, úst. list.). Zamítl-li však senát třípětinovou většinou svých členů osnovu zákona přijatou v poslanecké sněmovně, stávala se osnova zákonem pouze tehdy, setrvala-li poslanecká sněmovna na svém opětném usnesení třípětinovou většinou svých členů.

Zákony byly projednávány nejprve v jedné, pak v druhé sněmovně. Návrhy zákonů, usnesené v senátu, schvalovaly se v poslanecké sněmovně. Zamítla-li je poslanecká sněmovna po druhé nadpoloviční většinou všech svých členů, nestaly se zákonem.

Návrhy zákonů mohly vycházet buď od vlády nebo od kterékoli sněmovny, s výjimkou zákona rozpočtového a branného, který musel být projednán nejprve v poslanecké sněmovně.

Zákonnost v zákonodárném úseku zajišťoval t. zv. ústavní soud. Instituce ústavního soudu, která zůstala po celé trvání buržoasní republiky prakticky mrtvou, měla bdít nad tím, aby obyčejné zákony nebyly v rozporu se zákonem ústavním.

Účast presidenta buržoasní republiky na tvorbě zákonů měla prakticky pouze připomínkový charakter. President republiky měl právo vrátit zákon usnesený v Národním shromáždění do jednoho měsíce, počítajíc od dne, kdy usnesení Národního shromáždění bylo dodáno vládě. Odmítnutí však nemělo účinek veta, jestliže obě sněmovny setrvávaly nadpoloviční většinou svých členů na usneseném zákoně, nebo setrvala-li na usneseném zákoně poslanecká sněmovna třípětinovou většinou (§ 48 úst. list.).

K platnosti zákona bylo třeba, aby byl vyhlášen, a to do 8 dnů takovým způsobem, v němž by zřetelně bylo označeno, že jde o zákon.

Vládě buržoasní republiky náležela pravomoc vydávat nařízení k provedení určitého zákona a v jeho mezích (§ 55 úst. list.). Každé nařízení podepisoval předseda vlády nebo jeho náměstek a ministři, pověření jeho provedením, nejméně však polovina ministrů (§ 89 úst. list.).

Zákonodárná činnost bývalých zemských sněmů zanikla. O normotvorbě sekunderní ústava měla jenom několik ustanovení, o terciální normotvorbě neměla ustanovení vůbec.

Vcelku lze říci, že normotvorba buržoasní republiky podle ústavní listiny byla organisována na buržoasně demokratických principech. Avšak skutečnost byla zcela jiná. Abychom tuto skutečnost mohli ukázat v celé šíři, je třeba zkoumat činnost buržoasního parlamentu, orgánu, kterému náleželo tvoření zákonů.

Na buržoasně demokratickém parlamentu je možno vidět dvě stránky, které vzájemně těsně souvisí.

S jedné strany parlament buržoasní byl orgánem buržoasní republiky, orgánem buržoasního státu.

S druhé strany buržoasní parlament byl zastupitelským orgánem, voleným občany, majícími hlasovací právo.

Abychom pochopili, jakou úlohu při fašisaci zákonodárství sehrál buržoasní parlament, je třeba zkoumat poměr těchto dvou stránek.

Výše jsme uvedli, že v Československu bylo silné dělnické hnutí, které mělo možnost, vzhledem k buržoasně demokratickým volebním řádům, silně uplatňovat v buržoasním parlamentě svůj vliv. Buržoasie znala tento vliv a snažila se jej omezit, ignorovat parlament, změnit jeho podstatu a tudíž změnit i zákonodárnou kompetenci parlamentu.

Čím více dělnické hnutí sílilo, tím více zesilovala buržoasie své tendence vyřadit parlament ze zákonodárné činnosti.

Snahy buržoasie o ignorování parlamentu narážely na silný odpor. Odbourání práv občanů, dělnické třídy a ostatních pracujících, týkající se jejich zastoupení v parlamentu znamená zpravidla vážnou porážku dělnické třídy a prakticky lze toho dosáhnout jenom zlomením dělnického hnutí. Buržoasie v Československu neměla síly zlomit již v začátcích trvání buržoasní republiky dělnické hnutí. Chtěla-li fašisovat zákonodárství a právní řád, musela se pokusit jít cestou postupného odbourávání občanských práv a svobod, cestou postupné fašisace zákonodárství, která teprve ve svých důsledcích, při příznivém poměru sil v prospěch reakce, mohla jí přinést výsledky. Pro takovou cestu se skutečně buržoasie rozhodla hned na počátku trvání buržoasní republiky.

Hlavní zájem, pokud jde o vydávání normativních aktů, buržoasie měla v tomto období na zostření trestních sankcí na politické delikty. Již v roce 1919 byly zahájeny práce na změnách v trestním zákonodárství, které měly vést k omezování občanských práv a svobod a k rozšiřování pravomoci soudů a policie až k hranicím libovůle. V prvních letech trvání buržoasní republiky, v důsledku tlaku revolučních mas, byly sice legislativně utvrzeny některé buržoasně demokratické vymoženosti existující ve všech buržoasně demokratických státech (na př. možnosti podmínečného odsouzení a propouštění, zvláštní trestní soudnictví nad mládeží), avšak ruku v ruce s nimi rozvíjela se v duchu fašisačních tendecí i legislativní činnost.

V roce 1921 byl vydán *zákon proti útisku* a na ochranu svobody ve shromážděních (č. 309/1921 Sb. z. a n.). Vydání zákona bylo doprovázeno demagogickou kampaní reformistických a buržoasních stran o rudém teroru. Po první světové válce zavládlo bezohledné kořistnictví t. zv. keťasů, majitelů domů atd. Akce pracujících proti těmto zjevům bezohledného kořistnictví byla nazývána rudým terorem. Zákon (zejména § 4 a 5) měl poskytnout ochranu zejména žluťáckým odborům a jejich příslušníkům, kteří vystu-

povali jako stávkokazi, a reformistickým stranám při provádění jejich shromáždění.

Již v počátcích trvání buržoasní republiky byl podniknut pokus o zbavení *vojáků volebního práva*, avšak vůdcové buržoasie se neopovážili v této době předložit svůj návrh veřejnosti.

V prvních letech po vzniku buržoasní republiky byla buržoasie nucena maskovat svou snahu, potlačit revoluční dělnické hnutí. Jakmile v roce 1920 byla vlna revolučního hnutí rozražena a krvavě potlačena, začala vystupovat otevřeněji. Tímto otevřeným projevem fašisace, pokud jde o vydávání normativních aktů, byl *zákon na ochranu republiky* č. 50/1923 Sb. z. a n.

V kapitalistických státech, kde proces fašisace proběhl rychle, koncentrovaně, byly zpravidla takové zákony vydávány teprve po vítězství fašismu. (Na př. zákon ze dne 29. listopadu 1926 »O ochraně státu v Italii«, zákon ze dne 25. února 1933 v Německu »O ochraně národa a státu«.) Vydání zákona na ochranu republiky v roce 1923 v Československu neslo ovšem všechny stopy procesu postupné fašisace a nikoli vítězného fašismu, což se projevilo v celé řadě ustanovení tohoto zákona.

Bezprostřední záminkou k vydání zákona na ochranu republiky byl atentát na ministra financí Rašína. Za týden po atentátu byl parlamentu předložen návrh zákona, který jej také urychleně schválil. Ve skutečnosti šlo o snahu buržoasie posílit její protilidový potlačovatelský státní aparát a o přechod od více méně buržoasně demokratických metod k teroristickým metodám uskutečňování diktatury buržoasie.[10]

Důvodová zpráva k zákonu na ochranu republiky uvádí, že vládní návrh není zákonem výjimečným, nýbrž určeným »pro trvalou potřebu«[11] a zdůrazňuje, že osnova »není namířena jako zákony jiných států, jmenovitě Uher, Jugoslavie, Polska a zvláště Ruska proti určitým třídám«[12] a bude sloužit k »ochraně demokracie«.[13] Realisace tohoto zákona v pozdějších letech, ukázala, že na základě tohoto zákona bylo potlačováno téměř výhradně dělnické hnutí,[14] což odhaluje licoměrnost a lživost důvodové zprávy.

Přes mohutný odpor pracujících byl tento zákon přijat buržoasním parlamentem. Pro přijetí zákona na ochranu republiky hlasovali koaliční po-

---

[10] B. Rattinger o tom píše: »Myšlenka vydat nový zákon proti dělnickému hnutí a na záchranu buržoasního panství nevznikla v Československé republice. Vzor nového zákona byl dovezen z Německa, kde se buržoasie v témže roce, za podpory západních imperialistů, krutě vypořádala s dělnickým hnutím a Hitler se po prvé pokusil o uchopení moci. Německý zákon byl výplodem ovzduší, v němž německé bílé gardy a fašistické bandy vraždily nejen komunisty, ale také buržoasní politiky, kteří se jim zdáli málo výbojní a reakční, jako na př. Rathenau. Podle německého vzoru byl vypracován československý zákon, pronikavě zvyšující všechny trestní sazby na politické trestné činy a ohrožující mnoholetým žalářem účastníky každého hnutí, bojujícího proti buržoasní vládě«. (Nástin ústavního vývoje předmnichovské republiky, Rudé právo, 1954, str. 100—101.)

[11] I. PS 1923, č. 3966, str. 22.

[12] I. PS 1923, č. 3966, str. 22.

[13] I. PS 1923, č. 3966, str. 22.

[14] L. Bianchi, Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku, Bratislava, 1955, str. 22 a násl.

slanci za nadšeného souhlasu sociálně demokratických poslanců a všech reformistických stran buržoasní republiky vůbec. Německá a slovenská nacionalistická oposice v parlamentních řečech sice vyslovila nesouhlas s návrhem zákona, či spíše obavu, aby zákon ve svých důsledcích nebyl namířen aspoň některými ustanoveními proti ní. Před hlasováním však opustila parlament a tím umožnila přijetí tohoto zákona.

Jedině komunistická strana (oslabená o šest vyloučených poslanců) a část poslanců vyloučených pro svůj opositční postoj z národně socialistické strany hlasovali proti přijetí zákona.

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. v první hlavě, pod rouškou boje proti »úkladům o republiku«, »přípravám k úkladům«, obsahoval přímo teroristická opatření proti proletariátu. Formulace zákonných disposic byly tak široké, že umožňovaly buržoasii zlikvidovat každé hnutí, namířené proti její politické moci. V druhé hlavě, pod titulem »poškozování republiky« a »útoky na ústavní činitele«, poskytoval zákon zvláštní ochranu buržoasním představitelům státního aparátu. Třetí hlava byla namířena především proti »rušení obecného míru«, »sdružování státu nepřátelskému«, »hrubé neslušnosti«, »šíření nepravdivých zpráv« atd. Organisace, řádně ustanovené na podkladě organisačního zákona, mohly být rozpouštěné podle zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. jako tajné, jestliže se jim »dokázalo«, že předstírají jiný cíl. Do tří měsíců byli trestáni komunističtí redaktoři za šíření zpráv, »jež míti za pravdivé neměli dostatečného důvodu«.

Reakčnost zákona na ochranu republiky se projevovala zejména v tom:

1. zákon odstranil poroty pro všechny politické trestné činy;
2. zvýšil trestní sazby a zpřísnil zásady vyměřování trestu;
3. zavedl celou řadu nových skutkových podstat (na př. § 4 a 10), jejichž formulace byly velmi široké, pružné a právem označované za kaučukové.[15]

Odstranění porot zákonem na ochranu republiky znamenalo přeměnu politických soudů v byrokratické nástroje stejného druhu jako byla policie a byrokracie. V buržoasně demokratickém soudnictví měl proletariát aspoň formálně zaručené právo obhajoby na veřejném projednávání před porotou, i když i zde vystupuje soud jako nástroj vládnoucí třídy. Zákon na ochranu republiky tyto buržoasně demokratické instituce odbourával.

Skutkové podstaty politických trestných činů v zákoně na ochranu republiky byly vymezeny tak široce a tak pružně, že na základě těchto ustanovení bylo možno zasahovat do nejrůznějších občanských práv. Počet odsouzených na základě zákona na ochranu republiky stále rostl. V roce 1924 bylo odsouzeno podle tohoto zákona 691 osob, v roce 1935 2623 osob.[16]

---

[15] L. Bianchi, Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku, Bratislava, 1955, str. 29.

[16] L. Bianchi, Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku, Bratislava, 1955, str. 22.

Významnou roli při postupné fašisaci zákonodárství buržoasní republiky sehrály *zákony o reorganisaci státní správy* buržoasní republiky. V roce 1920 vymohlo si široké lidové hnutí určité ústupky na buržoasii. V zákonodárství projevily se určité ústupky, mimo jiné *v zákoně* č. 126/1920 Sb. z. a n. *o zřízení žup*, který však vstoupil v účinnost teprve v roce 1923 v omezené míře a jeho platnost skončila v roce 1927. Tehdy, v revoluční situaci, kdy revoluční vlna pracujících v čele s dělnickou třídou nebyla ještě rozražena, sloužila některá ustanovení demokratického charakteru, obsažená v zákoně, reformistům a buržoasii k uklidňování oposičních nálad u širokých mas pracujícího lidu. Důvodová zpráva k návrhu tohoto zákona tvrdila, »že náš stát přijetím a realisací tohoto zákona stane se nejdemokratičtějším státem«[17] (rozuměj buržoasní republika).

Zákon o zřízení žup sliboval provést dekoncentraci státní správy bez ohledu na t. zv. zemské hranice a s přihlédnutím k hospodářským potřebám. Župy měly být rozděleny na okresy jako nejmenší jednotky státní správy. Zákon zaváděl novou instituci t. zv. *župní svazy*. Tato instituce byla výsledkem kompromisu mezi zastánci reorganisace státní správy a nejreakčnější frakcí finančního kapitálu a vysoké církevní hierarchie. Jaké úkoly měla plnit instituce župních svazů, nebylo z ustanovení zákona jasné.[18]

Župní zastupitelstva a okresní výbory měly být volenými orgány. V župách č. 15 až 20 (na Slovensku) vláda byla oprávněná jmenovat na určité volební období další členy župních zastupitelstev, jejichž počet nesměl však převyšovat 1/3 volených členů. Tato protidemokratická výhrada měla zaniknout v roce 1940 (§ 12).

Působnost župního zastupitelstva (§ 20) se vztahovala *a)* na některé otázky hospodářské politiky, *b)* na normotvorbu atd. Zákon výslovně zakazoval župnímu zastupitelstvu projednávat věci »politické povahy« (§ 30 cit. zák.).

Ve věcech hospodářských bylo župní zastupitelstvo povoláno pečovat »o správní a hospodářské záležitosti župy a jejího obyvatelstva a může k tomu konci podávat z vlastního uznání úřadům a zákonodárným sborům návrhy a vznášet v mezích jednacího řádu dotazy a stížnosti« (§ 30 cit. zák.).

Župy byly povolány pečovat především o humanitní, zdravotní, sociální, hospodářské, dopravní a kulturní zájmy župy a jejího obyvatelstva. Kromě schvalování župního rozpočtu, těžiště župního zastupitelstva záleželo jen v nevýznamných věcech hospodářských a kulturních. Pokud jde o působnost normotvornou, župní zastupitelstvo mohlo pro svůj obvod vydávat nařízení k zákonům na základě výslovného zmocnění vlády, určovat statuty institucí, které náležely do jeho kompetence a vydávat podrobné předpisy o správě jmění obcí (§ 56).

---

[17] Těsnopisecká zpráva ze 175. schůze RNS ze dne 27. 2. 1920, str. 3679.
[18] Srov. § 63 cit. zákona.

Pravomoc župního zastupitelstva a okresních výborů byla ve skutečnosti značně omezená, neboť župan a okresní náčelník byli v každém případě nadřízeni zastupitelským sborům: a) svolávali jejich schůze, určovali jejich program a předsedali těmto schůzím, b) župní zastupitelstvo nemělo pravomoc zbavit župana, okresní výbor náčelníka funkcí, jestliže prováděli politiku, která byla v rozporu s většinou členů zastupitelských sborů. V podstatě účast zastupitelských orgánů na státní správě buržoasní republiky podle zákona č. 126/1920 Sb. z. a n. nepřevyšovala stupeň účasti bývalé rakouské samosprávy. Avšak ani tento stupeň účasti lidu na státní správě nemohl vyhovovat buržoasii. V roce 1927 přikročila buržoasie k nové reorganisaci státní správy. Dočasná stabilisace kapitalismu dávala české buržoasii možnost semknout se k společné vládě se slovenskou, německou a maďarskou buržoasií a vydat zákon o t. zv. organisaci veřejné správy č. 125/1927 Sb. z. a n.

Německá buržoasie, podílející se v této době na centrální vládě, opouští myšlenku župní autonomie, připouští zostření a legislativní utvrzení centralistického režimu národnostního utlačování menšin, neboť taková politika sloužila k posílení jejího zájmu a velkorysým plánům německého imperialismu.

Koncentrovaným silám buržoasie (vláda t. zv. panské koalice) podařilo se prosadit *zákon o reorganisaci veřejné správy* č. 126/1927 Sb. z. a n., na jehož základě účast volených zastupitelských orgánů byla omezena na minimum. Reorganisace znamenala plné vítězství nejreakčnějších skupin české buržoasie a krok na cestě fašisace. Zákon o organisaci politické správy byl vydán jako novela k župnímu zákonu z roku 1920. Ve skutečnosti šlo o zcela nový normativní akt, založený na zcela jiných principech. Jestliže župní zákon z roku 1920 byl více méně založen na buržoasně demokratických principech státní správy, zákon o organisaci veřejné správy byl vybudován na fašistických principech veřejné správy.

Pro přijetí zákona hlasovaly všechny buržoasní strany bez ohledu na národnost a po uzákonění správní formy se Kramářova strana a též ľudová strana rozhodly pro účast »v mezinárodně buržoasní vládě«.

Reformističtí vůdcové předstírali odmítavý postoj k tomuto zákonu, avšak jejich »kritika« nesměřovala proti reakční podstatě zákona, nýbrž k podvádění mas, k ospravedlnění své vlastní politiky před masami. Jakmile vstoupili reformisté do vlády, patřili mezi nejhorlivější uskutečňovatele tchoto zákona.

Fašistickou státní správu charakterisuje ta skutečnost, že jsou odstraňovány volitelné orgány (t. j. samospráva) a moc přechází na jmenované úředníky, kteří plní směrnice z ústředí (Bürgermeister v Německu, podesta ve fašistické Italii). V Československu byla na základě zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. koncentrována moc v rukou byrokracie a oklešťována pravomoc t. zv. zastupitelstev na minimum a částečně odbourávána jejich volitel-

nost. Namísto zastupitelských okresů a silničních okresů, zemských zastupitelských orgánů, namísto župních zastupitelských orgánů byly zřízeny zemské a okresní úřady. V čele těchto úřadů stáli zemští presidenti a okresní hejtmani, státní úředníci, jmenovaní státními orgány, kteří řídili práci jim podřízených úřadů a předsedali všem schůzím t. zv. zastupitelských orgánů a jejich komisí, měli právo zastavovat usnesení zastupitelských orgánů, zmocňovat referující úředníky k hlasování, vykazovat ze schůze členy zastupitelstev, jednali-li podle mínění zemského presidenta nebo hejtmana neslušně.

Pravomoc zemských a okresních zastupitelských orgánů byla nepatrná a týkala se hlavně hospodářské a finanční správy. V praxi byla zemská a okresní zastupitelstva pouhými poradními sbory byrokratických úřadů. Důvodová zpráva k zákonu o organisaci veřejné správy zdůrazňovala na několika místech, že zemská a okresní zastupitelstva mají posuzovat věci, předložené jim k rozhodování s hlediska »odborného« a nikoli politického.

Zdůrazňování apolitičnosti zastupitelských sborů bylo úplně v rozporu s ustanoveními zákonů upravujících volby do zemí a okresů, kde se počítalo s politickými volbami a kde v souvislosti s volbami se výslovně mluvilo o politických stranách. Očividně vystupuje nesmyslnost t. zv. nepolitičnosti zastupitelských sborů v konfrontaci s ustanovením zákona o tom, že t. zv. nepolitičtí odborníci, jmenovaní státními orgány, byli povinni na začátku zasedání zemského zastupitelstva prohlásit, s kterou politickou stranou budou hlasovat při volbách do zastupitelských orgánů.

Vláda mohla kdykoli a jakoukoli část veřejné správy těmto orgánům odejmout. Stačila k tomu dohoda resortního ministra s ministrem vnitra.

Ministerstvo vnitra mělo pravomoc kdykoli, podle uvážení ministra, rozpustit zastupitelské orgány. Zákon neuvádí důvody rozpouštění zastupitelských orgánů.

Jak významným krokem k fašisaci buržoasní republiky měl být zákon o organisaci politické správy č. 125/1927 Sb. z. a n., svědčí ta skutečnost, že v souvislosti s jeho přijetím došlo k zhoršení volebního práva do zemských zastupitelstev. Aktivní volební právo do zemských zastupitelských orgánů příslušelo jen státním občanům, kteří dosáhli 24 let svého věku. Aktivní volební právo do parlamentu »politického orgánu« příslušelo občanům, kteří dosáhli věku 21 let. I tato skutečnost staví na hlavu tvrzení buržoasie a reformistů o »nepolitičnosti« zastupitelských orgánů. Pro pasivní volební právo do zemských zastupitelstev se předpisovala hranice 30 let. Doba pobytu v zemi a okrese, potřebná pro aktivní volební právo, se zvyšovala na 1 rok, pro pasivní volební právo na 2 roky (předtím 1 rok).

V rozpravě o zákonu v parlamentu sami buržoasní poslanci museli přiznat, že takové ustanovení zákona o lhůtách pobytu, potřebných pro aktivní a pasivní volební právo, vylučuje značnou část dělnictva (zejména zemědělské dělnictvo ze Slovenska) z volebního práva.

Úvodní ustanovení zákona o reorganisaci veřejné správy obsahovalo několik článků pojednávajících o *policejním trestním právu*, které legalisovalo prakticky úplnou libovůli a teror buržoasní policejní správy, policie a četnictva. Ministerstvu vnitra a politickým úřadům bylo uloženo »bdít nad veřejným pořádkem, klidem, bezpečností a veřejnou mravností a odvracet v tomto směru všelijaké nebezpečenství i odstraňovat nastalé poruchy« (§ 3). Za uvedenými účely měly politické úřady pravomoc ve svých úředních obvodech »vydávati — vyjma případy nutné a neodkladné se schválením zemského úřadu — příkazy a zákazy v zájmu veřejném nutné — jak ve způsobu všeobecných nařízení, tak i pro jednotlivé případy a mohou na nedbání takových příkazů a zákazů stanoviti tresty na penězích od 10 Kč do 5000 Kč nebo na svobodě od 12 dnů do čtrnácti dnů« (§ 3). Tyto tresty mohly politické úřady ukládat bez újmy soudního stíhání též za »nepřístojné jednání« nebo chování na místech veřejných nebo veřejně přístupných, kterým se ruší nebo ohrožuje veřejný pořádek, klid, bezpečnost, slušnost atd.

Policejní předpisy, legislativně utvrzené v tomto zákoně, nebyly ničím jiným nežli rámcovým zákonem pro výjimečná opatření policie a byly tak kaučukové, že okresní hejtmani a policejní ředitelé mohli si dělat co chtěli[19] a proklešťovat tak cestu teroristickým metodám státní správy, charakteristickým pro fašistický stát.[20]

Přiléhajícím doplňkem k zákonu o reorganisaci veřejné správy č. 125/1927 Sb. z. a n. byl *zákon* č. 77/1927 Sb. z. a n. *o nové úpravě finančního hospodářství* svazků územní samosprávy, který podřizoval »samosprávu« i finančně byrokratickému aparátu.

Zákonem č. 102/1929 Sb. z. a n. byly doplněny *zákony o donucovacích pracovnách a policejním dozoru* a zaváděny nucené pracovní kolonie jako zvláštní druh donucovacích pracoven.

Útokem na sociální vymoženosti dělnictva, podporou srůstání reformistických odborů se státním aparátem, byl zákon č. 267/1921 Sb. z. a n., na jehož základě buržoasie zaváděla t. zv. *gentský systém*. Gentský systém upravoval podporování nezaměstnaných v tom smyslu, že stát, který dříve nesl veškeré náklady na podporu nezaměstnaných, nyní pouze přispíval odborovým organisacím. Odborové organisace hradily zbytek úhrady ze svých prostředků (z členských příspěvků) a vyplácely podporu jen těm nezaměstnaným, kteří byli odborově organisováni.

Zavedením gentského systému byla velká část nezaměstnaného dělnictva zbavena finanční pomoci. Tento systém znamenal značné finanční zatížení odborových organisací tím, že vyčerpával jejich fondy.

---

[19] Srov.: Těsnopisecká zpráva o 90. schůzi Národního shromáždění PS, II. volební období, ze dne 27. června 1927, str. 1870.

[20] Původní osnova zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. byla ještě důsledněji založena na fašistických principech.

Buržoasní stát favorisoval při provádění tohoto zákona reformistické odbory. Docházelo k těsnějšímu spojení státního aparátu s reformistickými odbory, k jejich závislosti na státu. Rudým odborům bylo často vyplácení příspěvků pod různými malichernými záminkami zastavováno.

Všechna opatření buržoasie směřovala k posílení byrokraticky centralisovaného státního aparátu, zejména četnictva, policie a armády. Četník, konající službu, měl zákonem stanovená práva stráže civilní i vojenské a směl podle tohoto zákona »šetře opatrnosti, podle okolností případu potřebné«, užít zbraně v těchto případech: »... v případě nutné obrany, aby odvrátil násilný útok, jenž na něho byl učiněn, či který mu bezprostředně hrozí, nebo jímž se život jiné osoby ohrožuje, a nelze-li jinak překonat odpor, směřující k zmaření jeho služebního výkonu...« (§ 6 zák. č. 28/1928 Sb. z. a n.).

Slova »nelze-li jinak překonat odpor« znamenají v podstatě neomezené použití zbraně. Mimo to, když četnictvo zakročovalo semknutě pod jednotným velením, platily o použití zbraně předpisy platné v tomto směru pro vojsko.[21]

V celé řadě normativních aktů vydaných v tomto období a týkajících se občanských práv a svobod byly zostřovány sankce (na př. v zákoně č. 300/1920 Sb. z. a n. o mimořádných opatřeních).

Již v tomto období Národní shromáždění buržoasní republiky vydalo zákon č. 337/1920 Sb. z. a n., jímž *se vláda zmocňovala* činit opatření k úpravě mimořádných poměrů, způsobených válkou. Zmocnění se vztahovalo:

a) na úpravu mimořádných hospodářských poměrů,

b) zdravotních poměrů.

Vláda měla povinnost předložit taková opatření k dodatečnému schválení Národnímu shromáždění nebo jeho Stálému výboru, v případě, že Národní shromáždění nezasedalo. V prvních letech po revoluci v roce 1918 v Československu buržoasie využívala nařizovací pravomoci vlády k upevnění svých hospodářských posic, částečně i v boji s německou a maďarskou buržoasií. Nicméně již existence tohoto zákona ukazuje, jakou cestou se budou vyvíjet zákonodárství buržoasní republiky a její právní řád. Zákonodárnou činnost nevykonával jenom parlament, ale částečně i vláda na základě zmocnění, ačkoli v této době parlament nebyl ještě záměrně vytlačován na vedlejší místo ve vydávání zákonů v takové míře jak se to dělo v třicátých letech.

Postupná fašisace zákonodárství a právního řádu v období od roku 1920 do roku 1929 se projevovala:

1. ve vydávání zákonů, které odbourávaly *buržoasně demokratické instituce* vůbec, nebo dávaly legální podklad pro jejich postupnou fašisaci;

---

[21] Srov. zákon č. 28/1928 Sb. z. a n.

2. v zostřování sankcí starých zákonů a v nové *pružné* a *neurčité* (kaučukové) *formulaci* jejich zákonných disposic;
3. v mimořádné nařizovací pravomoci vlády, která dávala možnost částečně odsunout parlament na vedlejší místo.

*

Ad 2. V roce 1929 nastává *nová etapa vývoje fašisace* předmnichovské republiky. Končí v roce 1934, kdy začíná období přípravy války a kapitulace československé buržoasie.

Koncem roku 1929 došlo k velkému krachu na newyorské burse, který byl počátkem hospodářské krise světového kapitalismu: krise zachvátila průmyslovou i zemědělskou výrobu a postupně zasahovala všechny kapitalistické státy.

Krise trvala přes čtyři roky. V roce 1932 až 1933, v době největšího hospodářského úpadku, klesla světová průmyslová výroba o 37 % a světový obchod o 66 %. Světová nezaměstnanost (podle neúplných a skreslených odhadů buržoasní statistiky) dosáhla 30—40 milionů pracujících. Do tohoto počtu nejsou zahrnuti nezaměstnaní z koloniálních zemí.

Základ krise spočíval v rozporu mezi společenským charakterem výroby a kapitalistickou formou přivlastňování výsledků výroby.

Světová hospodářská krise v letech 1929 až 1933, která vyvěrala z hlubokých rozporů kapitalistického systému po první světové válce, vedla ke krajnímu zostření těchto rozporů:

a) zostřil se konkurenční boj mezi kapitalistickými státy,
b) boj o rozdělení světa mezi hlavními imperialistickými státy,
c) rozpor mezi imperialistickými státy a koloniemi,
d) rozpor mezi Sovětským svazem a kapitalistickými státy,
e) rozpor mezi proletariátem a buržoasií kapitalistických zemí.

V podmínkách vypuknuvší hluboké hospodářské krise, příkrého zostření všeobecné krise kapitalismu a revolucionování pracujících mas přešel fašismus k rozsáhlému nástupu.

Imperialistické kruhy se pokoušely převalit celou tíhu krise na bedra pracujícího lidu. K tomu potřebovaly fašismus.

Snažily se rozřešit problém trhů na vrub zotročení slabých národů, zvýšením koloniálního útisku a znovurozdělením světa válkou. K tomu potřebovaly fašismus.

Na poli mezinárodním jsou třicátá léta mezníkem ve vývoji fašismu; jde tu přímo o zrod fašistických ohnisek, která se pak stala ohnisky druhé světové války.

Krise, která proběhla v Československu v letech 1929 až 1934 a jež byla součástí krise světové, měla stejné základní příčiny a znaky jako v ostatních kapitalistických státech. Při tom však některé zvláštní rysy kapita-

listického Československa krisi ještě více zostřovaly. Československo patřilo k zemím *nejvíce postiženým hospodářskou krisí.*[22]

Buržoasie řešila krisi urychlením útoku na životní úroveň pracujícího lidu. Každým rokem vzrůstala armáda nezaměstnaných a polozaměstnaných. O skutečně přesném rozsahu nezaměstnanosti nemáme žádné spolehlivé údaje. Nezaměstnanost stoupla podle oficiálních údajů z 24.400 v říjnu 1928 na 920.000 v únoru 1933, t. j. více než třicetkrát.

Na základě rozboru statistiky nezaměstnanosti lze však soudit, že ve skutečnosti byl nejvyšší stav nezaměstnanosti v Československu kolem 1,300.000 osob.[23]

Obraz o nezaměstnanosti v letech krise lze si učinit na základě této tabulky:[24]

Rok	Roční průměr	Nejvyšší stav
1929	41.600	239.600 prosinec
1930	105.400	55.200 únor
1931	291.300	486.400 prosinec
1932	554.100	746.300 prosinec
1933	738.300	920.200 únor
1934	677.000	844.300 únor

Agrární krise se projevila v nízkých mzdách,[25] v dlouhé pracovnídobě nezaměstnaného dělnictva. Pachtovní poplatky a daně platili malí rolníci jako před hospodářskou krisí. Drahý úvěr a pokles cen obilí omezil jejich možnost používání umělého hnojiva, což mělo za následek pokles hektarových výnosů.

Důsledkem agrární krise byla podprůměrně nízká životní úroveň zemědělského dělnictva, zadluženost drobného a středního rolnictva a jeho úplná poplatnost finančnímu kapitálu při zachování formální samostatnosti, pauperisace nižších vrstev rolnictva, jejich přechod do kategorie proleta-

---

[22] Index průmyslové výroby a vývozu kapitalistického světa a některých kapitalistických zemí na nejhlubším bodě krise:

(1929 = 100)

	Průmyslová výroba	Vývoz
Kapitalistický svět	63,0	34,0
ČSR	60,2	28,5
USA	53,8	24,9
Německo	59,8	38,5
Francie	69,1	36,8

Tabulka sestavená podle údajů: Za chléb, práci, půdu a svobodu. SNPL, 1954, str. 407.

[23] Za chléb, práci, půdu a svobodu, SNPL, 1954, str. 471.
[24] Za chléb, práci, půdu a svobodu, SNPL, 1954, str. 471.
[25] Srov. Za chléb, práci, půdu a svobodu, str. 478.

riátu, pracujícího částečně za mzdu, zesílení třídní diferenciace na venkově a vzrůst třídních rozporů.

Pro kapitalisty znamenala hospodářská krise především zostření konkurenčního boje a rozdělení nadhodnoty a znovuzhodnocení části kapitálu, znehodnoceného krisí. Koncentrace a centralisace pokračovala rychlým tempem a moc finančního kapitálu, představovaná několika velkobankami, dosáhla nebývalých rozměrů.

Pronikavá centralisace byla provedena u bank. Desítky menších bank byly pohlcovány velkobankami, část bank úplně zkrachovala. V roce 1929 počet bank v ČSR činil 143, v roce 1934 106.

K podřizování státu přímému obohacování finanční oligarchie vydal buržoasní parlament celou řadu zákonů. V roce 1932 byl vydán zákon č. 54 Sb. z. a n., kterým se zřizoval zvláštní fond pro potírání následků hospodářské krise. Tento zákon sloužil především velkým bankovním a průmyslovým koncernům.

Bezprostřední podřizování státního aparátu monopolům se projevilo v tomto období i ve vytvoření lombardního a reeskomptního ústavu, který byl zřízen na základě zákona č. 25/1934 Sb. z. a n. Hlavním účelem tohoto ústavu bylo řízení kursu státních papírů a poskytování úvěru kapitalistům.

Podle fašistického vzoru vláda vydala v roce 1930 vládní nařízení č. 79 Sb. z. a n. nazvané demagogicky »produktivní péče o nezaměstnané«, které opravňovalo státní aparát nahnat nezaměstnané na nouzové práce za snížené mzdy.

Bankovním zákonem z roku 1933 bylo uzákoněno monopolisování bankovních obchodů ve prospěch velkých bank. Zákon zakazoval zřizování nových bankovních ústavů i nových filiálek a expositur. Procesu centralisace kapitalistických podniků a slučování bank napomáhaly daňové a poplatkové úlevy. Uvedené zákony, vyjadřující otevřené hospodářské zájmy skupin finančního kapitálu, nesporně ukazují, že buržoasní právní řád se rychle fašisoval.

Hospodářská krise prohloubila všeobecnou krisi kapitalistického systému a zostřila všechny rozpory kapitalismu a vedla k dalšímu přesunu třídních sil ve prospěch proletariátu.

Vliv KSČ na masy a její aktivita neustále rostla. Pod praporem KSČ se shromažďovaly stále mohutnější řady pracujících. Nešlo o zvětšení vlivu, ale o dobytí většiny dělnické třídy. Pracující masy se přesvědčovaly o činnosti strany, viděly, že KSČ je jedinou stranou bojující za jejich osvobození.

Koncentraci buržoasních sil ztělesňovala hradní koketerie v čele s Masarykem. Mezi jednotlivými skupinami buržoasie sice docházelo k neshodám, avšak všechny třenice mezi buržoasními skupinami měly pouze druhořadý význam. Nikterak nerušily v zásadních otázkách společný postup buržoasie proti proletariátu a pracujícímu rolnictvu.

Koncentraci buržoasních sil významně pomáhaly reformistické strany. Tyto strany v době krise pokračovaly ve spolupráci s finančním kapitálem, přesvědčovaly dělníky o nutnosti snižování mezd, o možnosti stávkových bojů a pod. Ve vládě podporovaly návrhy na zvýšení zisku finančního kapitálu (schvalovaly agrární návrhy na agrární monopol, dobytkářský syndikát a j.). Své důvěřivé straníky podváděly různými návrhy na řešení krise, které ovšem v podstatě neměly účel krisi zmírnit, ale naopak převalit ji na bedra pracujících. Touto svou »sociální« činností byly reformistické strany pod vedením »Hradu« důležitým pomocníkem fašisace.

Další reservu vytvořil si finanční kapitál *v nacionálním fašismu* Stříbrný — Gajda.[26]

Nacionální fašismus vedl demagogický »boj« proti vládě, při čemž obratně podchycoval šovinistické nálady maloměšťáctva a usiloval pomocí sociální demagogie o rozšíření svého vlivu na proletářské vrstvy.

Fašisace zákonodárství a právního řádu dosáhla v tomto období vysokého stupně. Buržoasní parlament[27] odhlasoval v tomto období mnoho fašistických zákonů, odbourával shromažďovací svobodu, svobodu slova a tisku a proklešťoval cestu k fašisaci.

Významným mezníkem na cestě k fašismu byl *zákon o mimořádné nařizovací moci* vlády č. 95/1935 Sb. z. a n. Zmocňoval buržoasní vládu k mimořádné nařizovací moci v otázkách sociálních a hospodářských.

Kl. Gottwald v diskusi o tomto zákoně v parlamentu vyzval buržoasní poslance, aby zahájili schůzi písní »Umřel nám parlament, už ho vezou«. Ve skvělé řeči, která je příkladem marxistického rozboru buržoasních zákonů, vykreslil postup fašisace předmnichovské republiky a charakterisoval význam zmocňovacího zákona takto: »Předložený zmocňovací zákon, který v několika tiskových řádcích obsahuje nekonečnou řadu těch nejtěžších hospodářských, sociálních a politických útoků na všechny vrstvy pracujícího lidu, musí být posuzován v souvislosti s politicko-persekučními opatřeními, která ve svém celku znamenají útok na poslední zbytky práv pracujícího lidu. Zmocňovací zákon, který dnes projednáváme ... spojuje v jedno hospodářský a sociální útok s útokem politickým, s útokem na životní úroveň pracujícího lidu, takže můžeme říci, že předložený zmocňovací zákon znamená rozhodný krok k fašistické diktatuře v Českosloven-

---

[26] Kl. Gottwald, Spisy V, str. 30, 90.

[27] Zd. Jičínský v článku »Boj Klementa Gottwalda proti fašisaci státu a práva v I. republice« hodnotí význam parlamentu v buržoasní republice takto: »Význam parlamentu stále klesal. Parlament se stával orgánem, který posléze neměl fakticky vliv na rozhodování o nejdůležitějších otázkách státní politiky. Přeměnil se zcela v hlasovací mašinerii, dávající souhlas ke všem opatřením vlády, v dekorativní příspěvek, který měl dosvědčit, že v ČSR je „demokracie", že „vládne lid". Zastánci vládních, zvlášť sociálfašistických stran využívali parlamentu k obhajobě vládní politiky, resp. své účasti ve vládě, aby klamali lid řečmi plnými slibů, které se ovšem nikdy neuskutečnily. (Právník, roč. 92, str. 237.)

sku, je mezníkem v dosavadním vývoji republiky ... podle tohoto zmocňovacího zákona může si vláda fakticky dělat co chce. Na tom nic nemění farizejské ujišťování vládních stran, že se současně v zákoně pamatuje na omezení vlády.«[28]

Zmocňovací zákony sehrály při fašisaci buržoasních států důležitou úlohu. V Německu na základě zmocňovacích zákonů byly postupně odbourávány demokratické instituce a tak připravována cesta k moci Hitlerovi. V Italii sloužily *legi decrete* k upevnění fašistické diktatury Mussoliniho. Obdobnou funkci splnily zmocňovací zákony i v Rakousku.

Vládní návrh zákona o mimořádné zmocňovací pravomoci vlády byl předložen ústavnímu výboru poslanecké sněmovny 7. června 1933. Tento výbor dostal lhůtu podat zprávu poslanecké sněmovně do 8. června 1933, do 12 hodin. Buržoasie měla zájem, aby při jeho odhlasování a uvedení do praxe bylo málo křiku.

Vláda zdůvodnila návrh zmocňovacího zákona tím, »... že mimořádné poměry této doby i blízké budoucnosti vyžadují zvláštní pozornosti a pohotovosti všech orgánů, jimž jsou svěřeny osudy a zájmy státu ... Současná tíseň hospodářská prokazuje čím dále tím více potřebu rychlého jednání ... Vláda má právo dožadovat se větší pravomoci.«[29]

Zpravodaj ústavně právního výboru Dr Černý farizejsky ujišťoval poslance Národního shromáždění, že »udělením zmocnění vládě nebude — jak často projevovány jsou někdy i nepřímé obavy — parlament vyřazen ze svých prací zákonodárných, nebude ohrožena jeho dělnost ... Parlament bude pracovat jako dosud a pouze ony hospodářské problémy, které vzhledem jednak k naší obtížné a komplikované parlamentní technice (rozuměj technice parlamentu buržoasní republiky — pozn.), jednak k politické naší mnohotvárnosti vyžadují zejména v dnešních dobách nesporně dlouhé doby k projednávání a vyřízení, budou opatřeny cestou nařízení vlády.«[30]

Reformistické strany před projednáváním zmocňovacího zákona prováděly tanec mezi vejci. Nejprve se stavěly proti zmocňovacímu zákonu a ve svých novinách také proti němu psaly, ale nakonec prohlásily, že zmocňovací zákon, jak jim to vysvětlila vláda, není tak zlý a projevily s ním svůj souhlas.

Slovenští nacionalisté (ľuďáci) a německé strany se pokoušeli svým opozičním postojem proti zmocňovacímu zákonu zesílit tlak na vládu, ale fakticky proti jeho odhlasování nic nepodnikli.

Národní socialisté se rozčilovali nad tím, v parlamentu i ve svých novinách, že zmocnění vlády jsou příliš úzká. Nikoli Gajda a Stříbrný, nýbrž

---

[28] Kl. Gottwald, Spisy IV, str. 244.

[29] Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny, NS, Praha, 1933. 282. schůze poslanecké sněmovny NSRČ ze dne 8. června 1933.

[30] Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny, NS, Praha, 1933. 282. schůze poslanecké sněmovny NSRČ ze dne 8. června 1933.

vládnoucí měšťácké a reformistické strany se nabízely finanční oligarchii k odbourávání parlamentu, omezování jeho ústavní moci a k dosažení takového režimu, který by mohl rychle a účinně provádět příkazy finančního kapitálu.

KSČ zaujala proti zmocňovacímu zákonu otevřené stanovisko a odhalovala jeho důsledky sledující postupnou fašisaci Československa.

Vládní zpravodaj v parlamentu zdůrazňoval, že ve zmocňovacím zákoně existují záruky, které vládě znemožňují zneužít zmocňovacího zákona. Tyto záruky měly spočívat v tom: 1. vláda měla povinnost do 14 dnů předložit vládní nařízení vydané na základě zmocnění Národnímu shromáždění ke schválení; 2. vztahy, které mohla vláda upravovat zmocňovacími vládními nařízeními, týkaly se jenom hospodářství.

Praxe ukázala, že tyto záruky byly naprosto ilusorní. Celá řada příkladů potvrzuje, že dodatečné schvalování vládních nařízení, vydávaných na základě zmocňovacího zákona, stalo se fiktivní zárukou buržoasní zákonnosti. Tak na příklad zmocňovací nařízení, které postihlo široké vrstvy pracujících (zmocňovací nařízení, týkající se snížení podpor v nezaměstnanosti), bylo sice vládou předloženo do 14 dnů parlamentu, avšak mašinerie parlamentních výborů měla možnost zdržovat schvalování takových nařízení podle toho, jak to potřebovala vláda. KSČ třikrát žádala, aby byl svolán parlament, získala 100 podpisů poslanců na podporu svého požadavku, přesto však k svolání parlamentu nedošlo.

Rovněž okruh vztahů, které se mohly legislativně upravovat zmocňovacím nařízením, určovala vláda. Neexistovala žádná reálná a účinná záruka, která by určovala meze nařizovací pravomoci vlády.

Finanční oligarchie měla možnost používat vládu přímo jako svého nástroje nejen k udržení politického panství, ale i k obohacování se na účet státní pokladny. Tak na příklad mezi prvními normativními akty vlády, vydanými na základě zmocnění, bylo vládní nařízení, které snižovalo podpory v nezaměstnanosti o 40 %. Přibližně tolik (asi 60 milionů), co se ušetřilo na nezaměstnaných, dostal jako podporu agrární obilní fond.

Zákon 206/1933 Sb. z. a n. prodlužoval platnost mimořádné nařizovací pravomoci vlády do 30. června 1934. V červnu 1934 vláda opět podala návrh zákona o mimořádné nařizovací moci.

Nový návrh dával vládě pravomoc pověřovat státní úřady vydáváním normativních aktů, které by v mezích vládních nařízení upravovaly »jednotlivosti«, čímž se mimořádná nařizovací pravomoc měla vztahovat též na nižší správní úřady, pokud to vláda uznala za vhodné (čl. 3).

V článku 1. zákona č. 109/1934 Sb. z. a n. je nápadný rozdíl ve stylisaci dosavadního a nového zmocňovacího zákona. Nová dikce již nečinila výhrady »pokud k tomu není třeba zvláštního zákona podle předpisu ústavní listiny« pro vydávání vládních nařízení. »Pružnější« stylisace ve skutečnosti opět rozšiřovala nařizovací pravomoc vlády. Vsuvka o t. zv. ústavních zá-

konných výhradách tvořila určitou překážku v rozšiřování nařizovací pramořádné nařizovací pravomoci vlády.

Zákon č. 109/1933 Sb. z. a n. nejen prodlužoval mimořádnou nařizovací pravomoc vlády, ale též »blíže upravoval její použití«. Co znamenala podrobnější úprava nařizovací pravomoci vlády? V podstatě přinesla další rozšíření pravomoci vlády, neboť vláda byla zmocněna upravit »bližší podrobnosti« nařízení vydávaných na základě zmocňovacího zákona, a to i po uplynutí doby mimořádné nařizovací pravomoci. Přestupky takových vládních nařízení se trestaly podle vládních nařízení, vydaných na základě mimořádné nařizovací pravomoci vlády.

Rozšíření pravomoci vlády na vydávání t. zv. prováděcích nařízení se týkala: a) okruhu vztahů, které vláda mohla upravovat svými normativními akty; b) tyto normativní akty nepodléhaly podpisu presidenta republiky ani dodatečnému schvalování parlamentu. Nešlo tedy o podrobnosti, ale o postupné rozšiřování nařizovací pravomoci vlády, která pak vyvrcholila v letech 1938 a 1939, kdy president republiky a vláda úplně nahradili parlament.

K serii fašisačních zákonů vydaných v tomto období se dále řadí *zákon* č. 108/1933 Sb. z. a n. *o ochraně cti*. Ochraňoval představitele buržoasního státního aparátu před kritikou. Oklestil možnosti kritiky vůdců politických stran, ministrů a buržoasních institucí. Stíhal vysokými tresty nakladatele a redaktory při porušování jeho disposic.

Již v roce 1932 podala vláda obsáhlý *návrh zákona o tisku*. Zákon měl nahradit bývalý rakouský tiskový zákon ze dne 17. prosince 1862 č. 6 ř. z., platný v Čechách a na Moravě, a uherský tiskový zákonný článek XIV/1914, platný na Slovensku. Ústavně právní výbor poslanecké sněmovny považoval sice vládní návrh zákona o tisku za »velmi pěkný elaborát«,[32] avšak nemohl jej doporučit Národnímu shromáždění ke schválení. Důvody byly politické. Nová osnova přinášela podstatné ozemení tiskové svobody, překračující tehdejší stupeň fašisace v Československu a vůdcové vládních stran právem se obávali, že vlastní jejich straníci budou hlasovat proti jejímu přijetí. Finanční oligarchie se rozhodla jít cestou postupného omezování tiskové svobody, učinit snesitelnějším omezení tiskové svobody pro měšťácké a reformistické strany tím, že k ní dojde postupně, a skutečně tato cesta byla nastoupena. Ústavně právní výbor poslanecké sněmovny i Ná-

---

[31] J. Slávik, ústavní zpravodaj, k tomuto zákonu o tom říká: »Vsuvka o t. zv. ústavních zákonných výhradách tvořila vážnou překážku vhodných a skutečně účinných zásahů podle mimořádného zmocnění a činila mimořádnost ilusorní, neboť většinou není možné ani činit opatření, na př. v oboru cen, výroby, odbytu, spotřeby bez nějakého zásahu do výhrad ústavy podle § 107 odst. 2 a § 107 a 109 ústavní listiny. Totéž platí na př. i v otázce úpravy veřejné správy se zřetelem na § 85 a 89 ústavní listiny«.

(Těsnopisecká zpráva o schůzích poslanecké sněmovny, Praha, 1934. 302. schůze poslanecké sněmovny NSRČ ze dne 14. června 1934.)

[32] Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny, NS, Praha, 1933. 263. schůze poslanecké sněmovny NSRČ ze dne 9. června 1933.

rodního shromáždění vyjmul z vládního návrhu několik důležitých ustanovení, týkající se kolportáže tisku, tiskopisů ohrožujících mládež, cizozemského tisku a tiskových zpráv, které pak byly schváleny jako zákon č. 123/1933 Sb. z. a n., jímž se měnily a doplňovaly tiskové zákony.

V opposici proti návrhu tohoto zákona stáli slovenští nacionalisté (ľudáci) a německé strany, namítali zejména, že se obávají takové interpretace zákona, která by byla namířena také proti nim.

Podstata omezení, které přinášel nový zákon, záležela v kolportáži. Zemské úřady byly oprávněny zakazovat kolportáž tiskopisů (§ 7), které »přímo nebo nepřímo podvracejí nebo hanobí samostatnost, ústavní jednotnost, celistvost, demokraticko-republikánskou státní formu, nebo demokratický řád v Československé republice . . . tisk, který ohrožuje veřejný klid a pořádek, zejména obsahem nepravdivým nebo pravdu skreslujícím.« Právo zakazovat kolportáž velmi účinně postihovalo tiskovou svobodu, neboť dávalo zemským úřadům pravomoc znemožňovat zveřejňování tiskopisů. Zemští presidenti mohli prakticky kterýkoli článek novin prohlásit za »ohrožující veřejný klid« a zakázat kolportáž celého výtisku časopisu. Komunistický mluvčí řekl v parlamentní rozpravě o tomto zákoně: »Předložený návrh zákona znamená útok na tiskovou svobodu, poněvadž kolportáž musíme pokládat za nutnou součást práva tiskové svobody. Tisková svoboda u nás fakticky přestává. Napříště nebude mít svobody dělnický tisk, nýbrž napříště bude mít svobodu jenom byrokracie při rozhodování o osudu časopisu.«[33]

To, co buržoasie chtěla prosadit zákonem o tisku, dosáhla *několika zákony*, vydanými v letech 1933 a 1934. K serii těchto fašisačních zákonů patří též zákon č. 140/1933 Sb. z. a n., kterým se měnil a doplňoval zákon na ochranu republiky a zákony tiskové. Doplňoval mezery těchto zákonů pokud jde o vytváření předpokladu pro cílevědomé vytváření fašistické formy státu.[34]

V ustanoveních tohoto zákona byly přijaty nové normy, které umožňovaly dalekorázněji a účinněji zasahovat správním aparátem do rozšiřování tiskopisů, omezování činnosti informací a kritiky. Tak na příklad podle § 2 tiskové novely z roku 1933 mohl zemský president zakročit proti tiskopisům, které přímo nebo nepřímo podvracely nebo hanobily »samostatnost, ústavní jednotnost, celistvost, demokraticko-republikánskou státní formu nebo demokratický řád Československé republiky nebo hrubě urážely stud, veřejný klid atd.« zákazem kolportáže. Proti takovému tisku umožňovala nová osnova zákona další administrativní zásahy, a to zákaz prodeje takového tisku v prodejnách tabáku, v budovách sloužících veřejné

---

[33] Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny NSRČ, Praha, 1933. 284. schůze poslanecké sněmovny ze dne 20. června 1933.

[34] Zpráva ústavně právního výboru o tom otevřeně říká: »Vládní osnova je v podstatě doplněním zákonů usnesených loňského roku, patřícím do souhrnu norem, jež byly nazvány zákony na ochranu demokracie«.

dopravě, dále odnětím dopravních a sazebních výhod, eventuálně vyloučení z poštovní a železniční dopravy vůbec. Neuplynul-li ještě rok od poslední lhůty, na kterou byl periodický tisk zastaven a nastal-li do této lhůty nový »důvod« k jeho zastavení, mohl správní aparát zastavovat vydávání tiskopisů na dobu 6 měsíců a pod.

Jiné ustanovení tohoto zákona stanovilo pod trestní ochranu t. zv. demokraticko-republikánské smýšlení občana nebo skupiny obyvatelstva (t. j. vládních stran), dále vládě bylo přiznáno generální zmocnění rozšiřovat vládními nařízeními okruh skutkových podstat trestných činů, pro které bylo možné podle § 34 zákona na ochranu republiky vyslovit přípustnost zabavování periodického tisku a prodloužit také dobu zastavování.

Zkušenosti z praxe používání zákona na ochranu republiky ukázaly, že s prostředky, které tento zákon poskytoval, nemůže buržoasie vystačit při rychle postupující fašisaci buržoasního státu. Ministerstvo spravedlnosti bylo pověřeno vládou v roce 1933 vypracovat vládní návrh, který by doplnil *zákon na ochranu republiky*. Tehdejší ministr spravedlnosti, sociální demokrat Meissner, opět osvědčil své služby buržoasnímu státu. Zákon č. 124/1934 Sb. z. a n. doplnil zákon na ochranu republiky ve dvou směrech: a) především rozšířil v článku 1 trestní ochranu Národního shromáždění. Zákon na ochranu republiky poskytoval Národnímu shromáždění ochranu proti násilí (§ 1—10) a proti osobování si jeho pravomoci (§ 10). Doplňující zákon poskytoval Národnímu shromáždění, jeho předsedům, výborům a komisím ochranu před hanobením; b) druhý doplněk se týkal zastavování periodických tiskopisů (podle § 36 zákona na ochranu republiky). Počet zločinů a přečinů podle zákona na ochranu republiky se zvětšoval o celou desítku nových skutkových podstat. V důvodové zprávě se nepokrytě uvádí, že vláda, pokud jde o vládní návrh na doplnění zákona na ochranu republiky, vycházela z názoru, »že mohou nastat události, které se blíží stavu, za něhož by bylo možné vyhlásit mimořádné opatření podle zákona č. 300/1920 Sb. z. a n. V této situaci je nezbytné, aby vláda měla prostředky«[35] ... odpovídající této situaci.

Přes odpor komunistické strany vládní většina v parlamentu odhlasovala i tento zákon, o němž zástupci buržoasních opozičních stran prohlašovali, že opozičnímu tisku bude jakákoli kritika naprosto znemožněna.

K zákonu č. 124/1933 Sb. z. a n., kterým se doplňoval zákon na ochranu republiky, k zákonu č. 125, Sb. z. a n., jímž se měnil zákon o mimořádných opatřeních, k zákonu č. 126/1933 Sb. z.a n., kterým se měnily a doplňovaly tiskové zákony, k zákonu č. 147/1934 Sb. z. a n. o stíhání protistátní a podvratné činnosti státních zaměstnanců a některých jiných osob, o překládání soudců na jiná služební místa proti jejich vůli se připojil návrh zákona o zastavování a rozpuštění politických stran.

---

[35] Tisk k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny, Praha, 1933, tisk č. 2293.

Zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran č. 201/1933 Sb. z. a n.[36] opravňoval vládu zastavovat činnost politických stran nebo rozpouštět politické strany, jejichž činnost »zvýšenou měrou« ohrožovala buržoasní republiku. O stupni ohrožení republiky rozhodovala výhradně vláda, což prakticky znamenalo neomezenou libovůli vlády v rozpouštění politických stran.

Následky zastavování činnosti politických stran záležely v zákazu jakékoli jejich činnosti. Okresní (policejní) úřad byl oprávněn příslušníky strany, jejíž činnost byla zastavena, podrobit těmto policejním omezením: 1. zabavovat a otevírat jejich dopisy a jiné zásilky; 2. censurovat telegramy příslušníků strany, jejíž činnost byla zastavena; vypovědět je z určitého území, dát je pod policejní dozor a pod.

Následky rozpuštění politické strany byly: a) likvidace veškerého majetku strany; b) pozbytí mandátu členů rozpuštěné strany a všech funkcí ve státních institucích. Na uprázdněná místa v parlamentu se nepřipouštěli náhradníci rozpuštěné politické strany.

Usnesení, jímž byla rozpuštěna politická strana, musela vláda neprodleně oznámit prvnímu presidentu nejvyššího soudu, neboť o ztrátě mandátu v tomto případě rozhodoval mandátový senát nejvyššího správního soudu.[37]

Zákon o zastavení činnosti a rozpouštění politických stran byl později novelisován a ve svých důsledcích ničím se nelišil od nynějšího zákona o registraci politických stran USA, kde postupná fašisace dosáhla již v mnohých směrech vysokého stupně.

Zákonodárným opatřením téhož druhu byl *zákon o mimořádných opatřeních* (č. 125/1933 Sb. z. a n.). Tímto zákonem měnil buržoasní parlament zákon o mimořádných opatřeních z r. 1920 (č. 300). Za války nebo tehdy, na-

---

[36] Univ. prof. H o e t z e l v Právníku, roč. 1934, č. 1, str. 1—16, k tomuto zákonu napsal: »Zákon č. 201/1933 Sb. z. a n. není výsledkem nějaké překotné práce ... Bylo o něm dlouho uvažováno ... Nynější znění je výsledkem přemnohých přípravných redakcí.« A dále ukazuje na cíle sledované zákonem: »Podle § 20 rozumí se v tomto zákoně nejen politická strana řádně organisovaná, nýbrž i jakákoli politická skupina, sdružení nebo hnutí. I tato definice je diktována opatrností, aby se nic nezapomnělo a aby nebyly zmařeny cíle zákonem sledované ... Aby zákonem mohla být postihnuta jakakoli činnost, která by nevyhovala vládnoucí třídě, zákon z opatrnosti, aby na nic nebylo zapomenuto, užívá vědomě a po zralé úvaze — nikoli z nějaké povrchnosti a ledabylosti — širokých formulací«.

[37] »Při provádění zákona si „nehynoucí slávu" vysloužil H á c h a, který při zastavování činností NSDAP postupoval tak, že si získal plnou důvěru všech nacistů a reakcionářů a který zejména dbal, aby se ustanovení zákona nevztahovala na náhradní skupinu NSDAP, na stranu Henleinovu a který z vůle finančního kapitálu poskytoval všemožnou ochranu jejím fašistickým protistátním rejdům. Resoluce osmého plena Ústředního výboru Komunistické strany Československa z října roku 1933 výstižně charakterisovala tento zákon jako fašistickou reformu ústavy, reformu, která v souvislosti se všemi ostatními zmocňovacími zákony znamenala, „že zfašisovaná měšťácká demokracie se stává fašistickou diktaturou". Po mnichovské kapitulaci v prosinci 1938 byla Komunistická strana Československa rozpuštěna na základě zvláštního háchovského nařízení, které ovšem převzalo úplně obsah zákona o rozpuštění politických stran.«

(B. R a t t i n g e r, Nástin ústavního vývoje předmnichovské republiky. Rudé právo, 1954, str. 110.)

staly-li uvnitř státu nebo na jeho hranicích události, které by mohly narušit »klid a veřejný pořádek«, mohla vláda se souhlasem presidenta republiky suspendovat ústavu. Bezpečnostním úřadům byla dána pravomoc bez jakéhokoli trestního řízení konat domovní a osobní prohlídky, zabavovat a otevírat dopisy a se souhlasem ministra vnitra vykonávat dozor nad spolky a organisacemi.

K sérii fašisačních zákonů patřil dále zákon o stíhání protistátní činnosti státních zaměstnanců a překládání soudců na jiná služební místa proti jejich vůli č. 147/1933 Sb. z. a n. Státní zaměstnanci mohli být propouštěni ze služebního poměru (pokud pobírali odpočivné platy, ztráceli nárok na jejich pobírání), jestliže jim bylo dokázáno, že vyvíjejí činnost proti buržoasnímu státu. O překládání soudců na jiná služební místa proti jejich vůli, ustanovení tohoto zákona zostřovalo starý rakouský zákon č. 46/1868 ř. z., pokud jde o podřízenost soudců vůči soudní správě a tím z nich činilo ještě povolnější nástroje diktatury buržoasie.

Zákon č. 122/1933 Sb. z. a n. oklešťoval demokratická práva volebního řádu v obcích. Dohled státního aparátu nad volbami, potvrzování starostů, to vše podřizovalo činnost volených zastupitelstev byrokracii. Významné a důležité byly zejména dva paragrafy zákona č. 122/1933 Sb. z. a n., a to § 10 a § 63.

§ 10 prodlužoval dobu mandátu v obci ze 4 let na 6 let a § 63 zavedl státní potvrzování obecních a městských starostů.

Reakčnost tohoto zákona se projevovala zejména v § 63, v němž se praví, že každý starosta města, obecní starosta, musí být potvrzen, a to jednak od zemského úřadu a jednak od ministra vnitra. Jestliže některý starosta nebyl potvrzen, konaly se nové volby. Neprovedli-li členové zastupitelstev v případě nepotvrzení první volby starosty na své druhé schůzi novou volbu, nebo zvolili-li v této schůzi opět nepotvrzeného starostu, pozbývala platnosti i volba členů obecního zastupitelstva. Dohlédací úřad v tomto případě jmenoval starostu sám a »v příhodné době« měl vypsat novou volbu. Původní návrh tohoto zákona ustanovoval, že v případě volby starosty, který nebude potvrzen státním aparátem, mělo být obecní zastupitelstvo rozpuštěno.

Činnost byrokracie, jež byla sankcionována takovými fašistickými monopolními akty, se vyznačovala brutálními zákroky proti pracujícím.

Důkazem toho jsou zákroky policie proti pracujícím v Radotíně, Duchcově, Košutech, Frývaldově, Ture, Pasice, Parkánu, v Dolní Suché, na Ostravsku, v Mostě, Telgártu a j., které si vyžádaly desítky mrtvých.

Fašisace zákonodárství a právního řádu se projevovala v tomto období zejména:

1. v definitivním odsunutí parlamentu na druhé místo, pokud jde o normativní úpravu společenských vztahů, na kterých měla eminentní zájem finanční oligarchie, a přenesení této kompetence na vládu;

2. v rozšíření normotvorné pravomoci vlády a byrokratického aparátu. Zhoršení záruk právního řádu a zákonnosti, pokud jde o občanské svobody a práva jednak vydáváním nových zákonů,[38] hlavně však novelami k starým normativním aktům, které rozšiřovaly zákonné dispozice v prospěch pravomoci byrokracie.

*

Ad 3. V polovině třicátých let začíná nové období fašisace buržoasní republiky. Končí vyvrcholením fašisace »v druhé republice«, kdy buržoasně demokratická forma státu byla nahrazena fašistickou formou.

V kapitalistických zemích nastala po světové hospodářské krisi v letech 1934—1937 deprese zvláštního druhu, jež vedla k jistému oživení a vzestupu průmyslu. Úroveň průmyslové výroby v roce 1929 byla ve světovém měřítku nepatrně překročena, zejména v důsledku hospodářského vývoje útočných imperialistických států (Německo, Japonsko), které převedly své národní hospodářství na koleje válečné ekonomiky. Ve většině kapitalistických zemí průmysl se nemohl pozvednout ani na úroveň roku 1929. V roce 1937, ve světovém měřítku, dočasný vzestup průmyslu vyvrcholil.

Po něm začala (již v druhé polovině 1937) výroba opět klesat. Nastala nová hospodářská krise.

Index průmyslové výroby v kapitalistickém světě a v některých kapitalistických státech (index 1929 = 100):

Země:	Rok 1934	Rok 1935	Rok 1936	Rok 1937	Rok 1938
USA	77,7	86,0	96,4	103,7	93,0
Kapitalistický svět, celkem	66,4	75,6	88,1	92,2	72,3
Francie	75,2	72,5	78,0	91,7	76,1
Německo	79,8	94,0	106,3	117,2	126,2

(Údaje: Statistická ročenka 1941, str. 185.)

Nová krise nenastala po rozkvětu průmyslu, jak tomu bylo v roce 1929, nýbrž po depresi a jistém oživení, které však nepřešlo v rozkvět.

Kapitalisté hledali východisko z deprese a narůstající krise ve fašismu a válce.

V polovině třicátých let světový fašismus vytvořil dvě hlavní ohniska agrese a přešel k otevřeným útokům proti jiným státům. Fašistické Ně-

[38] Fašista Stříbrný v roce 1934, při diskusi v parlamentu o jednom z těchto fašistických zákonů, řekl: »Přeji si ... hodně zdraví, abych se dočkal, až všechny zákony, které jste u nás v poslední době nadělali, budeme moci na vás vyzkoušet, a proti vám použíti«. (Těsnopisecké zprávy o schůzích Národního shromáždění, Praha, 1934. 337. schůze poslanecké sněmovny NSRČ 27, z roku 1934.)

mecko zajišťovalo své výbojné plány v Evropě společně s fašistickou Itálií a pomohlo nastolit fašismus ve Španělsku. Fašistická Italie anektovala Habeš.

Dvě hlavní světová ohniska fašismu, v Evropě hitlerovské Německo, v Asii Japonsko, hrozily novou válkou.

Vývoj Československa byl obdobný jako v ostatním kapitalistickém světě. Deprese zvláštního druhu měla však v Československu mnohem těžší průběh než v jiných kapitalistických zemích.

Objem průmyslové výroby (rok 1929 = 100):

Země	Rok 1933	Rok 1934	Rok 1935	Rok 1936	Rok 1937
Kapitalistický svět, celek	71,9	77,7	86,0	96,4	103,7
Československo	60,2	66,5	69,9	80,2	96,3

(»Mirovoje chozjajstvo i mirovaja politika«, roč. 1938, str. 362.)

Československý průmysl byl značně závislý na zahraničních trzích. Hospodářská krise a po ní zvláštní deprese zkomplikovaly problém odbytišť, což citelně postihlo československý průmysl. V roce 1937 dosáhla průmyslová výroba 96,3 % úrovně z roku 1929; objem vývozu činil však pouze třetinu vývozu z roku 1929.

Ve druhé polovině r. 1936 došlo k určitému oživení a vzestupu průmyslové výroby, zejména v důsledku zbrojní inflační konjunktury, neboť Československo bylo jedním z největších vývozců vojenské výzbroje (na třetím místě na světě).

Vyhrocení problému odbytu bylo mocným impulsem pro vznik kartelů, jejichž počet vzrostl v roce 1937 na 822 (v roce 1933 bylo v Československu zaregistrováno 130 kartelů).[39]

V bankovnictví pokračovala koncentrace a centralisace a urychlovala proces koncentrace kapitálu a tvoření monopolů. Devět velkobank, Živnostenská banka, Česká eskomptní banka (BEBCA), Česká banka Union, Anglo-československá a Pražská úvěrní banka, Banka pro obchod a průmysl, Česká průmyslová banka, Agrární banka, Moravská banka a Legiobanka koncentrovaly 85 % kapitálu všech akciových bank a měly v národním hospodářství dominující postavení.[40]

---

[39] Statistický zpravodaj, roč. 1, str. 49.

[40] Tak na př. Živnostenská banka ovládala 70 akciových společností v různých průmyslových odvětví. Svůj vliv ještě stupňovala t. zv. systémem účasti v jiných akciových bankách. Vlastnila 51 % akcií České eskomptní banky, a tak kontrolovala celý koncern, který se vytvořil kolem této banky a k němuž patřilo přes 50 průmyslových podniků.

Největší banky zmohutněly a tím se konkurence a boj mezi různými skupinami finančního kapitálu ještě více zostřil a znovu zesílil tendenci k další centralisaci. Růst hospodářské moci monopolů, boj finančních skupin mezi sebou — to vše se projevilo v politickém životě, v zákonodárství a právním řádu.

V zemědělství pokračovala v tomto období agrární krise, která však byla poněkud zmírněna v důsledku vzestupu průmyslu. Zmírnění agrární krise v letech 1934 až 1937 nezastavilo proces třídní diferenciace vesnice. Agrární buržoasie, ve snaze převalit důsledky krise na bedra pracujících, sahá za pomoci státu k monopolisaci trhů zemědělských výrobků. Agrární monopoly urychlovaly a prohlubovaly diferenciaci vesnice a vedly k dalšímu zbídačování drobných a středních rolníků.

Zadluženost zemědělských usedlostí vzrostla v letech 1934—1937 na 2,861.000.[41]

Pouze 18% zemědělských závodů bylo bez dluhu, zatím co každá stá usedlost byla dluhy zatížena více než činila její hodnota.[42]

Počet nezaměstnaných byl v roce 1937, ve srovnání s rokem 1929 podle oficiálních statistik, zřejmě podhodnocených údajů, ještě dvaapůlkrát větší. V únoru 1934 činil 844.300, v únoru 1935 833.200, v únoru 1936 860.200, v roce 1937 677.900.[43]

Koncentrace a centralisace kapitálu v průmyslu a zemědělství vedla nevyhnutelně k prohlubování rozporů mezi společenským charakterem výroby a soukromým přivlastňováním výrobků. V třídní sféře měla za následek prohloubení rozporů mezi proletariátem a buržoasií. Nová hospodářská krise neobyčejně zostřovala tyto rozpory.

Tyto vnitřní a vnější skutečnosti působily na přeskupení vnitřních politických sil v Československu, které podstatně určovaly v letech 1934—1938 vývoj republiky.

Nástup fašismu k moci v Německu znamenal od počátku zvýšené nebezpečí pro Československo. Česká buržoasie tohoto nebezpečí chtěla využít jako vhodnou příležitost k podpoře fašisace republiky.

Rozhodující roli při fašisaci zákonodárství sehrála v tomto období agrární strana, která našla spojence v henleinovské reakční klice a luďáckém hnutí. Vytvořila pak fašistický široký blok, projevující se ve vládě i mimo vládu. Platforma záchrany společných majetkových zájmů, nenávist vůči dělnickému hnutí a Sovětskému svazu a společná orientace na fašistické Německo spojovaly tento reakční blok, v němž se projevovalo mnoho protikladů a třenic.

Tendenci nejreakčnějších fašistických sil v Československu, spojit se s fašistickým Německem proti vnitřním revolučním silám, čelila dělnická

---

[41] Na obranu republiky proti fašismu a válce, SNPL, 1955, str. 457.
[42] Na obranu republiky proti fašismu a válce, SNPL, 1955, str. 457.
[43] Údaje: »Statistická ročenka 1941«, str. 185.

třída v čele s KSČ taktikou lidové fronty a obrany republiky proti vnitřnímu a vnějšímu fašismu. Heslem obrany republiky proti fašismu vyjadřovala KSČ nerozlučnou spojitost vnitřní politiky a mezinárodního postavení Československa.

VII. sjezd KSČ ukázal, že úměrně s tím, jak roste nebezpečí války, nebezpečí hitlerovské agrese, roste i nebezpečí nastolení fašistické diktatury uvnitř země a odmítl názory, že boj proti fašismu je spojen s mírem s t. zv. »demokratickou buržoasií«. Usnesení VII. řádného sjezdu KSČ o této otázce praví: »Komunisté odmítají názor, že obrana republiky je nutně spojena s politikou hradního míru a podřízení se vedení „vlastní" buržoasii. Naopak. Skutečná obrana republiky nevyhnutelně vyžaduje zesílení třídního boje proti vlastní buržoasii, především proti reakčním fašistickým živlům, zrádcům a kapitalistům.«[44]

Reformističtí vůdcové přes všechny námitky KSČ setrvávali v řadách odpůrců akční jednoty dělnické třídy. Odmítali dohodu s KSČ na podkladě minimálních požadavků obrany politických práv pracujících, zlepšení jejich životní úrovně a dohodu o společné obraně republiky.

Boj na obranu republiky se rozvíjel v letech 1936—1937 za stále ostřejších srážek s reakcí. V těchto bojích sílila jednotná fronta pracujícího lidu, utvořená zdola.

Přes vrůstající odpor pracujícího lidu, vyjádřený v zesilování a růstu jednotné fronty zdola, finanční oligarchie a reformističtí vůdcové prováděli politiku, jež vedla k nastolení fašistické formy státy. Jejím výsledkem byla mnichovská kapitulace a 15. březen, jako nutný důsledek vnitřní fašisace veškeré buržoasie.

Fašisace zákonodárství dosáhla v tomto období svého vrcholu. Projevovala se:

a) ve vydávání normativních aktů, které sloužily výhradně skupinám finanční oligarchie,
b) ve snaze buržoasie anulovat poslední zbytky parlamentarismu a soustředit normotvorbu do rukou státního aparátu, zejména vlády.

Významným prostředkem centralisace a koncentrace hospodářské moci ve prospěch finančního kapitálu byla nucená syndikalisace, při jejímž provádění sehrály důležitou roli normativní akty. Tak na př. vládní nařízení o nucené syndikalisaci v textilním průmyslu, č. 288/1936 Sb. z. a n., dávalo monopolistům přímo diktátorskou moc nad malými a menšími podniky. Nařízení stanovilo, že »...opatření, na která se usnesla směrodatná část příslušného odvětví, mohou být učiněna i pro část zbývající«.

Nucené syndikalisace, jež byly pro období 1934—1938 velmi typickým jevem růstu monopolů, jsou výrazem podřizování státu finančnímu kapitálu.

---

[44] Klement Gottwald, Ako brániť ľud a krajinu proti Horthymu a Hitlerovi, Praha, 1936, str. 37.

Vážnou hrozbou fašisace zákonodárství a právního řádu byl návrh zákona o registraci politických stran, k němuž reakce upínala velké naděje. Avšak tento zákon byl v březnu 1935 beznadějně pohřben.

Přijetí zákona o registraci politických stran bylo by se zajisté stalo důležitým mezníkem na cestě fašisace zákonodárství. Prakticky by vedlo k odbourání systému poměrného zastoupení v parlamentu a k přeměně parlamentu v nástroj postupné fašisace zákonodárství.

V červnu 1935 byl znovu prodloužen *zmocňovací zákon* č. 109/1934 Sb. z. a n. (do 30. června 1936) a plné moci vlády opět rozšířeny na opatření pro organisaci policejní správy a služby.

Ústavně právní výbor poslanecké sněmovny opět zdůvodňoval nutnost zmocňovacího zákona poukazem na mimořádnost poměrů ve státě. »Mimořádné poměry — praví se ve zprávě ústavně právního výboru — však trvají dále a nelze očekávat, že by se v dohledné době podstatně změnily. Je tedy jen logické, aby vládě nebyla odpírána i nadále mimořádná moc nařizovací, když důvody její trvají.«[45]

Poslanci koaličních stran při schvalování zmocňovacího zákona v sněmovně hovořili o ušlechtilé péči o demokracii, o poměrech, »se kterými se nelze mazlit«.[46]

Nový zmocňovací zákon dal vládě mimo jiné pravomoc účinně zasahovat do organisace a činnosti policie. V mnoha městech t. zv. městská policie se ukázala nedostatečně spolehlivá ve vykonávání příkazů finanční oligarchie. Vláda na základě tohoto zákona řešila též otázku sanace sociálního pojištění v neprospěch dělnických pojištěnců, daňové poměry, zdražila mouku a chléb zavedením obilního monopolu atd.

V červenci 1936 byla znovu prodloužena mimořádná nařizovací pravomoc vlády zákonem č. 163/1936 Sb. z. a n.[47]

Zmocňovací zákon a jeho prodlužování sloužilo v této době finanční oligarchii hlavně třemi směry:

1. stalo se bičem proti pracujícím. Tak na př. na základě vládního nařízení (opírajícího se o zmocňovací zákon) z 31. března 1936, č. 78/1936 Sb. z. a n., byly sníženy podpory nezaměstnaného dělnictva, bylo prodlouženo zhoršení gentského systému, nařízením z 31. března č. 76/1936 Sb. z. a n. bylo provedeno oddlužení velkostatkářů t. zv. zemědělským vyrovnávacím řízením, kterým byly dány desítky milionů velkostatkářům a zbytkářům. Vládním nařízením vydaným na základě zmocňovacího zákona ze 4. května 1936, č. 118, byly zavedeny přirážky k celnímu sazebníku na některé druhy obilí atd.;

---

[45] Tisk k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění RČ. Praha, 1936. Poslanecká sněmovna 1935, I. zasedání.

[46] Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny NSRČ, 1936. 4. schůze poslanecké sněmovny ze dne 24. června 1935.

[47] Do června 1936 bylo vydáno na základě zmocňovacího zákona 149 vládních nařízení. Parlament za tu dobu schválil 125 zákonů.

2. zmocňovací zákon sloužil v této době jako beran agrární strany proti reformistickým stranám. Reformistické strany jako součást vládní koalice byly chráněny proti možným důsledkům zmocňovacího zákona, pokud byly součástí vládní koalice. Nakonec všechny fašistické zákony, pro které reformisté hlasovali v parlamentu, byly použity proti nim;
3. zmocňovací zákony v tomto období přinášely prakticky generální zmocnění vlády upravovat legislativně veškeré společenské vztahy kromě základních ústavních vztahů.

Syrového vláda podala 18. 11. 1938 opět návrh na vydání zmocňovacího zákona a na změnu ústavy. Návrh předpokládal zmocnění: a) presidenta republiky k změně ústavy; b) vlády k vydávání všech obyčejných zákonů. Vzhledem k událostem, které probíhaly v této době v Československu, návrh byl odvolán. Beranova vláda pak vypracovala nový návrh, který byl schválen jako zákon č. 330/1938 Sb. z. a n., jímž byla *definitivně suspendována práva parlamentu* a všechna moc přešla na presidenta republiky a vládu. Československé zákonodárství a právní řád se staly fašistickými institucemi.

Významné místo mezi zákony buržoasní republiky v letech 1934 až 1938 zaujal *zákon na obranu republiky* č. 131/1936 Sb. z. a n. Zákon umožňoval vládě činit zejména tato opatření: a) zřídit orgán, který by již v míru zkoumal všechny předpoklady obrany státu a organisoval tuto obranu; b) činit přípravy k obraně státu (příprava mobilisace atd.); c) zajistit ve státě »klid a pořádek«, bezpečnost života a statků obyvatelstva.

Zákon sledoval cíle úplně spoutat pracující lid, jeho organisace a jeho revoluční iniciativu. To, co z politických a demokratických práv, za které lid po celá desetiletí bojoval, ještě zůstalo po přijetí celé série fašisačních zákonů, o nichž jsme mluvili výše, bylo tímto zákonem zrušeno, a to právě v době, kdy bylo nejvíce třeba, aby měl lid volnou ruku a mohl organisovat účinnou obranu proti fašistickým útočníkům.

Zákon sankcionoval neomezenou moc vysoké byrokracie a generality. Uvážíme-li, že vysoká byrokracie a generalita byla u nás skrz na skrz prosáklá reakcionáři a fašisty, že značná část těchto reakcionářů a fašistů patřila k zavilým nepřátelům jediného spojence Československa proti Hitlerovi, Sovětského svazu, uvážíme-li, že značná část živlů mezi nimi byla taková, že by Československo nejraději viděla ve spojení s Hitlerem, můžeme si učinit živou představu jak obrana republiky před Hitlerem měla vypadat, v jakých rukou měla spočívat. Již z těchto nejzávažnějších skutečností plyne, že zákon na obranu republiky neměl ani tak na zřeteli obranu republiky a obranu země, jako spíše obranu kapitalistického panství a ve svých konečných důsledcích podporu fašisace.

Na základě tohoto zákona byla vytvořena Nejvyšší rada obrany státu a Meziministerský sbor, který měl zkoumat předpoklady obrany státu, organisovat ji a zejména zabezpečit »klid a pořádek ve státě«. V zákoně byly

uvedeny široké definice o státní nespolehlivosti a dána široká pravomoc vládě k provádění různých protilidových opatření. O charakteru tohoto zákona svědčí již ten fakt, že pro jeho přijetí hlasovali též henleinovci.

Fašisace zákonnými opatřeními se rovněž projevovala v prodlužování různých výjimečných opatření zákonů a zostřováním sankcí zákonů, týkajících se občanských práv a svobod.

Zákonem ze dne 20. prosince 1934 č. 26 Sb. z. a n. bylo do 1. ledna 1936 prodlouženo zmocnění, dané vládě zákonem ze dne 25. října 1933 č. 201 Sb. z. a n. k zastavování činnosti a rozpouštění politických stran a stran náhradních, jakož i zmocnění úřadů k rozpouštění spolků a jiných podobných útvarů. (§ 3 odst. 3a a § 15 odst. 1). Toto zmocnění bylo zákonem č. 132/1936 Sb. z. a n. opět prodlouženo do 1. ledna 1937 a v prosinci 1936 zákonem č. 317/1936 Sb. z. a n. do 1. ledna 1938.

V roce 1937 vláda se pokusila doplnit zákon o rozpouštění politických stran. Vládní návrh umožňoval rozpouštět i jednotlivé složky politických stran zemskými úřady a ministerstvem vnitra. Toto opatření mělo vybavit byrokracii možnostmi postupně likvidovat organisace KSČ. Projednávání tohoto vládního návrhu v parlamentních výborech se protáhlo až do druhé republiky, kdy prakticky již buržoasie jej nepotřebovala a tudíž bylo odvoláno.

Zákon č. 182/1936 Sb. z. a n. prodlužoval účinnost některých ustanovení tiskových zákonů. Podle § 2 odst. 2 tiskové novely č. 126/1933 Sb. z. a n. správní orgány byly oprávněny zakazovat kolportáž (t. j. bezplatné rozdílení nebo odprodej dům od domu, na veřejných místech a ve veřejných místnostech) tiskopisů, které ohrožovaly »veřejný klid a pořádek«, zejména obsahem nepravdivým nebo pravdu skreslujícím. K zákazu kolportáže byl oprávněn zemský úřad, pokud jde o kolportáž cizozemských tiskopisů ministerstvo vnitra v dohodě s ministerstvem zahraničních věcí, ke kolportáži neperiodických tiskopisů též státní bezpečnostní úřad.

Podle § 4a cit. zák. ve znění článku 4 zákona č. 140/1934 Sb. z. a n. mohlo být stejným způsobem zakazováno rozšiřování tiskopisů charakteru výše uvedeného v místnostech a stáncích, v nichž se prodávaly tabákové výrobky, poštovní ceniny, jakož i v místech a stáncích umístěných v budovách, sloužících veřejné dopravě. Podle § 4b, odst. 1 cit. zák. ve znění článku 4 zákona č. 140/1944 Sb. z. a n. bylo ministerstvo vnitra a zemský úřad oprávněny odnímat sazební a dopravní výhody, jež se povolovaly tiskopisům při dopravě poštou atd.

Podle § 4, odst. 2 mohlo ministerstvo vnitra činit podobná opatření i proti periodickému tisku, jestliže trestní soud uznal, že »v době poměrně krátké« jeho obsahem byl spáchán nový trestný čin. Platnost těchto ustanovení byla prodloužena opět do 30. června 1938. K jejímu novému prodloužení již nedošlo, neboť druhá republika stala se otevřenou fašistickou diktaturou a používala »účinnějších« opatření.

Zákon č. 111/1937 Sb. z. a n. doplňoval volební řád do obcí. Volební řád do obcí ponechával možnost stavět kandidátku do obecního zastupitelstva všem občanům, majícím volební právo. Všechny volební skupiny, strany atd. mohly navrhovat své kandidáty, aniž jim hrozila jakákoli újma v případě, že jejich kandidáti nebyli zvoleni.

Podle nového zákona musela kandidátní skupina, která ve volbách byla poražena, nahradit obci náklady spojené s rozmnožováním kandidátek. Prakticky to znamenalo, že kdo měl peníze, mohl klidně kandidovat, kdo však neměl hmotné prostředky, nemohl hlasovat.

*

Postupná fašisace buržoasní republiky, pokud jde o zákonodárství a právní řád, měla příznivé podmínky, neboť buržoasní republika převzala v roce 1918 právní řád po rozpadnuvším se Rakousko-Uhersku. Pod rouškou *demokratisace* tohoto *právního řádu a zákonodárství* prováděla buržoasie jeho postupnou fašisaci. Podle ústavní listiny buržoasní republiky z r. 1920 příslušela zákonodárná iniciativa vládě a členům Národního shromáždění (skupině 21 poslanců). Ve skutečnosti však parlament projednával pouze vládní návrhy. Tak na př. ve čtvrtém volebním období (1935 až 1938) bylo podáno v buržoasním parlamentu 165 vládních návrhů, kdežto iniciativních návrhů poslanců bylo 516. Avšak projednávány a schvalovány byly výhradně vládní návrhy. Poslanci buržoasních a reformistických stran neměli zájem na projednávání svých návrhů, neboť tyto návrhy byly určeny pouze pro klamání voličů a návrhy komunistických poslanců byly koaliční vládní většinou zamítány.

Dále, zákonodárnou činnost v buržoasní republice nevykonával pouze parlament, ale na základě t. zv. zmocňovacích zákonů od roku 1933 též vláda, což vyvrcholilo v roce 1938 v generálním zmocnění presidenta vydávat ústavní zákony a vlády k vydávání obyčejných zákonů. V tomto období fašisace zákonodárství dosáhla svého vrcholu:

a) vydávání normativních aktů definitivně bylo vzato z rukou parlamentu a vláda i ostatní státní aparát zkoncentrovaly vydávání normativních aktů do svých rukou;
b) namísto buržoasní zákonnosti nastoupila metoda teroru a zvůle;
c) začala rychlá fašisace celého právního řádu ve všech oborech buržoasního práva.

Formulace zákonů, týkajících se občanských práv a povinností, byly kaučukové, velmi pružné, což umožňovalo značnou libovůli soudů a jiných státních orgánů při výkonu jejich úředních povinností.

Rozhodující roli při fašisaci zákonodárství buržoasní republiky sehrála *agrární strana*.

Agrární strana vyjadřovala a hájila třídní zájmy kapitalistických velko-

statkářů, finančních magnátů a monopolistických průmyslníků. Ti měli v rukou celé vedení strany.[48]

Úplná kontrola velkostatkářů a finanční oligarchie nad agrární stranou znamenala zároveň kontrolu nad vládou, ve které měli agrárníci vedoucí posici.[49]

V čele fašisace zákonodárství a právního řádu nestály *fašistické strany* Národní sjednocení a Národní obec fašistická v čele s Gajdou, ačkoli tyto strany patřily k nejreakčnějším a nejšovinističtějším živlům finančního kapitálu. V parlamentu ani ve vládě neměly důležitější posice, neměly ani politický vliv v zemi. V čele fašisace zákonodárství a právního řádu buržoasní republiky stála agrární strana.

Příčiny tohoto zjevu lze spatřovat v tom, že agrární strana hájila zájmy *celé velkoburžoasie*, veškerého agrárního, finančního a průmyslového kapitálu a zároveň hlavně a především hájila zájmy určitých skupin agrárníků a monopolistů.

Přímými pomocníky agrární strany při fašisaci zákonodárství a právního řádu buržoasní republiky byly reformistické strany. V buržoasní republice Československé byl podíl reformistických stran v přípravě fašistické diktatury větší než v kterékoli zemi. Složité národnostní poměry v Československu nutily finanční oligarchii k těsnější spolupráci s reformistickými stranami, jejichž vůdcové srostli s finančním kapitálem a opírajíce se o mocenské prostředky finačního kapitálu, zabezpečovaly mu plnou podporu.

---

[48] Ústřední orgán agrární strany, výkonný výbor měl na počátku roku 1938 150 členů, z toho 125 velkostatkářů a velkopodnikatelů, 20 statkářů a 5 zástupců masové rolnické organisace »Domovina«.

[49] Od roku 1922 do roku 1928 obsadili agrárníci vždy křeslo ministerského předsedy a měli rozhodující posice téměř ve všech vládách buržoasní republiky.

К ВОПРОСУ О ФАШИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАВОПОРЯДКА ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ БУРЖУАЗНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Михал Лакатош

Буржуазные правительства обычно проходят до установления фашистской диктатуры через подготовительные даты, в течение которых расчищается путь для установления фашистской диктатуры.

В подготовительных этапах крупную роль для прихода фашизма к власти играет фашизация законодательства, расклад буржуазной законности и правопорядка. Финансовый капитал отбрасывает буржуазно-демократическую легальность и осуществляет свою диктатуру путем террора и произвола.

Подготовительные этапы по установлению фашизма в буржуазной республике Чехословакии проходили в следующем порядке:

А. Первый этап 1920—1929 гг (период временной стабилизации капитализма).

Постепенная фашизация законодательства и правопорядка в этом периоде проявлялась:

1. В издании законов, которые или вообще ликвидировали буржуазно-демократические учреждения, или же давали легальное основание для их постепенной фашизации,
2. в усилении санкций, установленных действующими законами и в новой гибкой и неопределенной (гутаперчивой) редакции их диспозитивной части,
3. в чрезвычайных полномочиях правительства по изданию нормативных расположений, что давало возможность отодвинуть парламент на второй план.

Б. Второй этап фашизации законодательства и правопорядка обнимает период с 1929 г. до 1934 г. В этот период в частности:

1. Парламент был окончательно отодвинут на второе место, поскольку речь шла о нормативной регулировке тех общественных отношений, в которых была кровно заинтересована финансовая олигархия, а соответствующая компетенция переносится на правительство,
2. расширяются полномочия правительства и бюрократического аппарата по изданию юридических норм. Умаляются гарантии соблюдения правопорядка и законности, поскольку речь идет о правах и свободах граждан, путем издания новых законов, но главным образом цутем изменений действующих юридических норм, расширяющими правоусмотрения в пользу полномочий бюрократии.

В. Третий этап фашизации законодательства и правопорядка протекал с 1934 г. и до образования второй республики. Здесь фашизация достигла кульминационного пункта.

1. Издание нормативных актов было окончательно изъято из рук парламента и правительство и государственный аппарат сконцентрировали издание нормальных актов исключительно в своих руках;
2. буржуазная законность уступила место методам террора и произвола;
3. началась быстрая фашизация правопорядка в целом во всех отраслях буржуазного права.

Формулировки законов, касающихся прав и обязанностей граждан были гутаперчивы, очень растяжимы, что давало возможность судам и прочим органам государства действовать при выполнении своих полномочий по произволу.

Решающую роль в деле фашизации законодательства буржуазной республики сыграла партия аграриев.

ZUR FRAGE DER FASCHISIERUNG DER GESETZGEBUNG UND DER RECHTSORDNUNG DER BOURGEOISEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK

Michal Lakatoš

Vor der Machtergreifung der faschistischen Diktatur machen gewöhnlich die bourgeoisen Regierungen Vorbereitungsetappen durch, welche den Weg zur Einsetzung der faschistischen Diktatur ebnen.

In den Vorbereitungsetappen zur Machtergreifung durch den Faschismus spielt eine bedeutende Rolle *die Faschisierung der Gesetzgebung*, der Verfall der bourgeoisen Gesetzlichkeit und der *Rechtsordnung*. Das Finanzkapital verwirft die bourgeoise demokratische Legalität und verwirklicht seine Diktatur durch die Methode des Terrors und der Willkür.

Die Vorbereitungsetappen zur Einsetzung des Faschismus in der bourgeoisen Republik in der Tschechoslowakei verliefen folgenderweise:

A. Die erste Etappe vom Jahre 1920 bis zum Jahre 1929 (Periode der vorläufigen Stabilisierung des Kapitalismus). Die fortschreitende Faschisierung der Gestzgebung und der Rechtsordnung äußerte sich in der Periode 1920 bis 1929:
   1. in der Erlassung von Gesetzen, welche den Abbau der *bürgerlich-demokratischen Institutionen* überhaut vornahmen oder die legale Unterlage für ihre forschreitende Faschisierung lieferten;
   2. in der Verschärfung der Sanktionen der alten Gesetze und in der neuen *elastischen* und unbestimmten (kautschukartigen) Formulierung ihrer gesetzlichen Dispositionen;
   3. in der außerordentlichen Verordnungsvollmacht der Regierung, welche die Möglichkeit bot, das Parlament teilweise auf ein Nebengeleise abzuschieben.

B. Die zweite Etappe der Faschisierung der Gesetzgebung und der Rechtsordnung verlief in den Jahren 1929 bis 1934 und äußerte sich namentlich:
   1. in der endgültigen Beiseiteschiebung des Parlaments an zweite Stelle, soweit es um die normative Regelung der gesellschaftlichen Verhältnisse ging, an denen die Finanzoligarchie ein eminentes Interesse hatte, und die Übertragung dieser Kompetenz auf die Regierung;
   2. in der Erweiterung der normenbildenden Rechtsbefugnis der Regierung und des bürokratischen Apparats. Verschlechterung der Sicherungen der Rechtsordnung und der Gesetzmäßigkeit, soweit es sich um bürgerliche *Freiheiten und Rechte* handelt, sowohl durch Herausgabe neur Gesetze, hauptsächlich aber durch Novellen zu alten normativen Akten, welche die gesetzlichen Dispositionen zugunsten der Rechtsgewahlt der Bürokratie erweiterten.

C. Die dritte Etappe der Faschisierung der Gesetzgebung und der Rechtsordnung verlief in der Zeit von 1934 bis zum Entstehend der Zweiten Republik und hat ihre Höhepunkt erreicht:
   1. die Herausgabe von Normativakten wurde endgültig aus den Händen des Parlaments genommen und die Regierung und der übrige Staatsapparat konzentrierten die Herausgabe von Normativakten in ihre Hände;
   2. an die Stelle der bourgeoisen Gesetzmäßigkeit trat die Methode des Terrors und der Willkür;
   3. begann die rasche Faschisierung der gesamten Rechtsordnung in allen Zweiten des bourgeoisen Rechtes.

Die Formulierung der Gesetze, welche die bürgerlichen Rechte und Pflichten betrafen, waren kautschukartig, sehr elastisch, was eine bedeutende Willkür der Gerichte und der anderen staatlichen Organe bei der Ausübung ihrer Amtspflichten ermöglichte.

Eine entscheidende Rolle bei der Faschisierung der Gesetzgebung der bourgeoisen Republik spielte die *Agrarpartei*.

DĚJINY STÁTU A PRÁVA V LIDOVĚ DEMOKRATICKÉM POLSKU

Michal Sczaniecki

I. Období prvních změn 1945—1951.

Právně historická nauka stanula v počátcích lidově demokratického Polska před těžkými úkoly.[1] Za války a hitlerovské okupace prořídly kádry právních historiků. Válečná zkáza se dotkla v podstatě všech historickoprávních ústavů. Díky pomoci lidově demokratických orgánů se přistoupilo ihned v prvních letech k znovuvybudování ústavů v Krakově, Poznani i Varšavě a zároveň byly zřízeny nové ústavy v Lublině, Lodži, Toruni a Vratislavi. Těžším však úkolem byl nástup nauky na nové cesty methodologické a organisační.

V prvních letech lidově demokratického Polska se právní historie zpožďovala za probíhajícím vývojem, stojíc dále zcela v posicích idealistických. Projevoval se tu jmenovitě vliv autorit buržoasní vědy, O. Balzera a St. Kutrzeby. Lze to vysvětlit také i tím, že práce, které se tehdy objevily, byly psány převážně v době hitlerovské okupace nebo docela před válkou. K nim patří v první řadě synthetická práce Z. Wojciechowského »Państwo polskie w wiekach średnich«, vydaná v r. 1945.[2] Tato práce, cenná s hlediska faktografického, jest zcela založena na názorech idealistických. Projevuje se to zejména v širokém rozvinutí buržoasní teorie rodové, připisování přílišného významu cizím vlivům při vzniku státu,

---

[1] Výsledky polského bádání v oboru dějin státu a práva v prvních letech Lidového Polska zaznamenali, aniž však podali jejich kritiku: A. Vetulani, Dzieje historii prawa w Polsce, Kraków 1948; M. Sczaniecki, Chronique des travaux d'histoire du droit publiés en Pologne 1939—1946, Czasopismo prawno-historyczne I, 1948; W. Osuchowski, Les études d'histoire du droit romain en Pologne, tamtéž II, 1949. Teprve až v letech 1954—1955 se ve spojitosti s desetiletím Lidového Polska objevily práce, které toto thema více vyčerpávaly: M. Sczaniecki — J. Wąsicki, Nauka historii państwa i prawa w dziesięcioleciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Czasopismo prawno-historyczne VI/2, 1954; J. Bardach, Nauka prawa w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej, Nauka Polska II/3, 1954; týž. O rabote polskich istorikov gosudarstva i prava, Doklady i soobščenija Instituta istoriji, vypusk 6, Moskva 1953. Historickoprávní bibliografii za období 1944—1953 sestavuje J. Sawicki, Materialy do polskiej bibliografii historycznoprawnej za lata 1944—1953, Czasopismo prawno-historyczne VI/2, Poznań 1954; za rok 1954 tamtéž VII/2, 1955.

[2] Z. Wojciechowski, Państwo polskie w wiekach średnich, Poznań 1945. 2. vyd. Poznań 1948; ve francouzském překladě L'État polonais au moyen-âge, Paris 1949.

přeceňování prvků politických a pomíjení činitelů společensky-hospodářských.

Mezi nejvýznamnějšími pracemi z oboru dějin polského práva, vydaných v této době, jest třeba se zmíniti o druhém dílu práce Z. Kaczmarczyka o monarchii Kazimíra Velkého,[3] jeho práci o německé kolonisaci,[4] monografii Z. Wojciechowského o Zikmundovi Starém[5] a knize S. Šreniowského o dějinách státního zřízení ve Slezsku.[6]

Rovněž práce z oboru obecných dějin státu a práva, jakož i dějin římského práva se pohybují v okruhu hledisek buržoasní vědy. Patří k nim francouzsky psaná práce M. Sczanieckého o instituci peněžních rent udílených lenní formou,[7] článek A. Vetulaniho o dekretu Gracianově[8] i spis J. Matuszewského o rujánském právu.[9]. V oboru římského práva se značnému a zaslouženému ohlasu v celém světě těší práce R. Taubenschlaga o právu v řecko-římském Egyptě,[10] jakož i jím redigovaný »Journal of Juristic Papyrology«.[11]

Teprve od r. 1949 se počínají objevovat první práce, jež, psány methodou tradiční, počaly nesměle navazovat na methodologii marxistickou. Jiné práce stály v této době ještě dále u hledisek buržoasní vědy. Jedny i druhé počaly vyvolávat ostrou diskusi. V té době teprve počínal růst širší zájem o prohloubení marxistické methodologie a osvojení si učení o společensko-hospodářských formacích atd. Velkou pomocí byly tu zkušenosti sovětského dějepisectví. Přechod do marxistických posic musil počít uvědoměním si jednoty a zákonitosti dějinného procesu. Právní historikové se rychle zapojili do diskuse o periodisaci polských dějin, jež měla ukázat zákonitost jejího vývoje.[12] V této první etapě změn byly důležitým činitelem, jenž ukazoval nové cesty, recense a podnětné recensní články.[13]

Tyto změny byly pochopitelným a nutným následkem toho, že lidově demokratické Polsko nastoupilo cestu budování socialismu pod vedením dělnické třídy. Právě v prosinci 1948 došlo totiž k sjednocení polského dělnického hnutí v Polské sjednocené dělnické straně. V době provádění

---

[3] Z. Kaczmarczyk, Monarchia Kazimierza Wielkiego, II, Poznań 1948.
[4] Týž, Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry, Pozań 1946.
[5] Z. Wojciechowski, Zygmunt Stary, Warszawa 1945.
[6] S. Šreniowski, Historia ustroju Śląska, Wroclaw 1948.
[7] M. Sczanieckji, Essai sur les fiefs-rentes, Paris 1946.
[8] A. Vetulani, Gratien et le droit romain, Revue historique de droit français et étranger, Paris 1946-7.
[9] J. Matuszewski, Studia nad prawem rugijskim, I, Poznań 1947.
[10] R. Taubenschleg, The Law of the greco-roman Egypt in the light of the papyri, vol. II., Warsaw 1948; týž, Introduction to the Law of the Papyri, I, Bruxelles 1952.
[11] Vol. II., 1948; vol. III., 1949; vol. IV., 1950; vol. V., 1951; vol. VI., 1952; vol. VII/VIII, 1953-4.
[12] Srov. na př. J. Bardach, O periodyzacji dziejów i jej ujęciu w historiografii radzieckiej, Przegląd Historyczny LX, 1950.
[13] Srov. na př. recensi J. Bardacha o práci S. Šreniowského o zbíhání poddaných (Zbiegostwo chłopów w dawnej Polsce jako zagadnienie ustroju społecznego, Warszawa 1948), otištěnou v časopise Nowe drogi IV 16, 1949.

šestiletého hospodářského plánu, jehož linie byly stanoveny na sjednocovacím sjezdu a jenž se měl stát socialistickou generální ofensivou proti kapitalistickým prvkům v městě i na vesnici, ukázala se s celou výrazností veliká závažnost a dalekosáhlá úloha společenských věd, mezi nimi i právně historických. Tváří v tvář velkým úkolům, jež stály před polskou vědou, se započalo na počátku r. 1950 s přípravnými pracemi pro 1. kongres polské vědy, který se konal v červnu 1951 pod heslem připoutání vědy k lidově demokratickému státu a životu lidu.

Období přípravných prací pro první kongres polské vědy (1950—1951) se stalo v oboru dějin státu a práva obdobím zásadních změn. Na dvou konfrencích právních historiků, které se v té době konaly, se už ukázalo, že celkově právní historikové se počínají pokoušet o uplatňování historického materialismu.[14] Tyto konference poskytly příležitost, aby se zjistily zásadní nedostatky rozvoje dějin státu a práva v Polsku do té doby a aby se prodiskutovaly prostředky jak co do organisace vědy, tak co do plánování, jimiž by se tyto nedostatky mohly odstranit.

K hlavním nedostatkům patřily — nehledíme-li k otázce samotné methodologické úrovně historickoprávních prací:

1. nadměrná koncentrace studia vzdálenějších historických období a téměř úplné zanedbávání studia státu a práva v 19. a 20. století,
2. zanedbávání studia dějin práva soukromého, trestního a procesního,
3. nedostatek těsnější spolupráce mezi jednotlivými obory dějin státu a práva,
4. nedostatek náležitých organisačních forem, zejména koordinace prací v jednotlivých pracovních střediscích.

Výsledkem těchto konferencí byla jasná formulace nutnosti usilovné snahy o důsledné uplatňování marxistické methodologie ve vědě. Dále byla přijata řada rozhodnutí o organisačních formách další práce a sestaven její program. Jako úkol pro nejbližší dobu nejdůležitější bylo vytyčeno zpracování příruček, odpovídajících potřebám společnosti a změnám, probíhajícím v lidově demokratickém Polsku. Polská akademie věd, uvedená v život na I. kongresu vědy v r. 1951, usnadnila a umožnila další plánovanou a vyšší úroveň mající práci právních historiků.

II. Organisační formy studia dějin státu a práva.

Základní kádr polských právních historiků je seskupen na historickoprávních kathedrách právnických fakult polských universit, t. j. na kathedrách dějin polského státu a práva, obecných dějin státu a práva a dějin

---

[14] Srov. I ogólnopolska konferencja historyków prawa w Toruniu, Czasopismo prawno-historyczne III, 1951; II ogólnopolska konferencja historyków prawa w Poznaniu, tamtéž III, 1951. Srov. tamtéž i J. Bardach, Perspektywy rozwoju nauki historii państwa i prawa.

práva římského. Na každé kathedře působí jeden nebo více samostatných vědeckých pracovníků a několik asisetntů.[15] Historickoprávní kathedry každé fakulty tvoří svazky katheder, těsně spolupracující, mající často společné knihovny a konající společné vědecké schůze. Plán vědecké práce katheder je sestavován ministerstvem vysokých škol za spoluúčasti Polské akademie věd. V určitých intervalech se konají porady všech vedoucích katheder jednotlivých předmětů, aby se práce mezi všemi středisky zharmonisovala. Nová methoda didaktické činnosti na universitách přispěla k vzrůstu kádrů pomocných vědeckých sil.

Se zřízením Polské akademie věd vznikl Výbor právních věd a s ním spolupracující Ústav právních věd. Vlastní badatelské práce se konají v Ústavu právních věd pod všeobecným dohledem Výboru na rozvoj a plnění plánu právně historických studií. Výbor právních věd vedle toho vyvíjí rozsáhlou vydavatelskou činnost, a to ve třech směrech:

1. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, založené r. 1946 prof. Z. Wojciechowským a prof. Z. Lisowským, vycházelo od r. 1948 v ročních číslech. Teprve r. 1953 tento časopis — po převzetí Výborem právních věd — vychází ročně ve dvou obšírných svazcích.[16] Tento orgán hraje důležitou úlohu v rozvoji dějin práva v Polsku. Jeho nedostatkem je nadále přílišné omezování se na problematiku polskou a nedostatečné rozvinutí spolupráce s jinými zeměmi, zvláště lidově demokratickými.

2. *Studia nad historią prawa* je pokračováním edice »Studia nad historią prawa polskiego«, založené r. 1900 Oswaldem Balzerem a věnované monografickým pracím. Po válce vyšlo v nich pod redakcí Z. Wojciechowského v letech 1948—1952 pět větších prací. Po převzetí této vydavatelské řady Polskou akademií věd vyšly v ní zatím tři svazky[17] a v plánu pro nejbližší léta je řada dalších prací, z nichž některé jsou už v tisku.[18]

---

[15] Na pěti právnických fakultách, jež dnes existují, pracují jako samostatní vědečtí pracovníci: *Varšava:* prof. J. Bardach, prof. B. Leśnodorski, prof. J. Sawicki (právo polské), prof. K. Koranyi, doc. Z. Zdrójkowski (obecné právní dějiny), prof. E. Gintowt (římské právo); *Krakov:* prof. A. Vetulani, prof. W. Sobociński, doc. S. Roman (polské), prof. M. Patkaniowski (obecné), prof. W. Osuchowski (římské); *Lublin:* prof. J. Mazurkiewicz (polské), prof. L. Halban (obecné), doc. A. Wiliński (římské); *Lodž:* prof. S. Śreniowski (polské), prof. A. Adamus (obecné), prof. B. Łapicki (římské); *Poznaň:* prof. Z. Kaczmarczyk, doc. J. Wąsicki (polské), prof. J. Matuszewski, prof. M. Szczaniecki (obecné), prof. K. Kolańczyk (římské); *Vratislav:* prof. S. Wysłouch (polské), prof. I. Jaworski (obecné), prof. M. Wyszyński, doc. A. Falenciak (římské). Mimo fakulty pracují v Polsku především tito právní historikové: prof. R. Taubenschlag, prof. T. Cieślak, doc. J. Baszkiewicz *(Varšava)*, prof. W. Hejnosz, doc. E. Cieślak *(Toruň)*, prof. S. Matysik *(Gdaňsk-Sopoty)*.

[16] Díl I., 1948, II — 1949, III — 1951, IV — 1952, V — 1953, VI/1-2 — 1954, VII/1-2 — 1955, VIII/1 — 1956.

[17] Níže uvedené práce W. Kostuše, J. Baszkiewicze a B. Lesińského.

[18] Jsou to knihy W. Wolfartha o »ascripticii«, S. Romana o něšavských statutech z r. 1454, W. Voisé o Fryczovi-Modrzewském a W. Sobocińského o svobodě svědomí v Polsku.

3. *Pomniki prawa polskiego* jsou rozsáhlou řadou pramenných edic pod redakcí komise, v jejímž čele je prof. A. Vetulani.[19] V nejbližší době dojde v ní k vydání ruského překladu statutů Kazimíra Velkého z první poloviny 15. století a statutů Kazimíra Velkého v redakci Syntagmatů z r. 1488. Vbrzku bude také odevzdán do tisku první svazek plánované serie vesnických soudních knih (15.—18. stol.). Vedle toho se konají práce k vydávání pramenů městského práva, pramenů dějin státu a práva Knížectví Varšavského a Království Polského (z let 1807—1830).

V rámci vlastního bádání Ústavu právních věd byl největší důraz položen na kolektivní práci na komplexní otázce dějin vlastnictví výrobních prostředků, do níž byli zapojeni vědečtí pracovníci ze všech vědeckých středisek v Polsku.[21] Avšak nejdůležitější akcí podjatou Polskou akademií věd je příprava rozsáhlé příručky dějin polského státu a práva, jež je proponována na tři obšírné svazky. První díl (do r. 1795) pod redakcí prof. J. Bardacha je už v tisku. Značně už pokročily práce na druhém dílu (1785—1917/8) pod redakcí K. Grzybowského a W. Sobocińského a zároveň je v proudu příprava třetího dílu o republice buržoasně-velkostatkářské (1917/8—1939). Práce na příručce nejenom seskupují větší či menší autorské kolektivy (tři autoři I. dílu, dvacet autorů II. dílu), nýbrž i mobilisují všechny polské právní historiky, kteří se účastní diskusí v různých etapách přípravných prací.

Jedním z nejtěžších organisačních úkolů byla a jest otázka vypracování patřičného a reálného plánu vědeckého výzkumu. K věci se přistoupilo již r. 1950. Hlavní vůdčí myšlenkou bylo zde včlenění do plánu studia oborů zanedbaných (právo soukromé, právo v 19. a 20. století) a vytvoření určité specialisace v jednotlivých pracovních střediscích v zemi.

Hovoří-li se o organisačních formách vědy, nelze pominout pracovní účast širších kolektivů historiků postupně podle potřeby na jednotlivých zvláště závažných problémech, diskutovaných širšími celky historiků nebo právníků. Je tu potřebí připomenout účast právních historiků na zasedání Polské akademie věd, věnované ústavě Polské lidově demokratické republiky r. 1953, zasedání věnované výročí Montesquieua r. 1955, zasedání Historického ústavu, věnovaného osvícenství r. 1950 nebo renesanci r. 1954. Konečně je potřebí podtrhnout vydatnou účast právních historiků na příručce polských dějin, vydávané Historickým ústavem, jejíž první díl vyšel jako maketa r. 1955. Tyto práce jsou neobyčejně užitečné, neboť vyvádějí právní historiky z úzkého horizontu jejich speciálních zájmů a přičiňují se o nutnou spolupráci s jinými disciplinami právními na jedné a historickými na druhé straně.

---

[19] Srov. referát o pracích této komise: Czasopismo prawno-historyczne V, 1953; VI/1, 1954 a VII/1, 1955.

[20] Ze starších pramenných edicí jest tu potřebí se zmínit o vydání statutů Kazimíra Velkého, jež zpracoval O. Balzer, Poznań 1948 a o Volumina legum X, Poznań 1952.

[21] Srov. zprávu v Czasopismu praw.-hist. VI/1, 1954.

III. Studium dějin polského státu a práva.

Jak už bylo výše řečeno, bylo nejzávažnějším úkolem, jenž stál před polskými právními historiky, připravení synthetické práce, která by měla potřebnou methodologickou úroveň. Bylo už také řečeno, že první díl příručky dějin polského státu a práva byl už odevzdán do tisku. Hlavním problémem, který má tato synthetická práce rozřešit, je prokázání zákonitosti vývoje státoprávní nadstavby v Polsku. Synthetický odraz této zákonitosti je už v samotné periodisaci, která v chronologickém rámci zachycuje změny, k nimž došlo ve státní formě. Autoři příručky ve shodě s názorem většiny právních historiků rozlišili tu tato období: období monarchie raně feudální (do r. 1138), období feudální rozdrobenosti (1138—1320), období feudální monarchie stavovské (1320—1466), období šlechtické demokracie (1466—1648) a období magnátské oligarchie (1648—1764). K nejpodstatnějším specifickým rysům polského vývoje patří skutečnost, že nedošlo ke vzniku absolutistické monarchie; šlechtická demokracie a magnátská oligarchie p˘edstavují toliko další etapy vývoje stavovské monarchie. Je pochopitelné, že problémům jako jsou počátky feudalismu, konec období feudální rozdrobenosti, počátky šlechtické demokracie a závěrečné fáze feudalismu věnovala polská nauka zvláště značný zájem.

Jak je známo, zatěžoval polskou předválečnou historiografii falešný buržoasní pohled, zvláště propracovaný O . Balzerem a Z. Wojciechowským, o údajně neobvykle dlouhém trvání rodového zřízení od prvotně pospolné společnosti až do pozdního středověku. Usilovalo se o to, aby toto rodové zřízení bylo postaveno proti feudalismu a přitom aby se prokázalo, že organisace polského státu a většina jeho institucí v prvních staletích jejich existence byly přímým a bezprostředním pokračováním prvotních poměrů rodových. Tento pohled úplně zastíral zásadní kvalitativní rozdíl, který je mezi prvotně pospolným zřízením a feudalismem. Tuto teorii, která i v jiných zemích již dosti dávno ztratila význam, v Polsku nejúčinněji napadl J. Bardach[23] v rosáhlé rozpravě, napsané na okraji jinak velmi cenné práce K. Kolańczyka, jež však zůstávala nadále v okruhu názorů rodových.[24] Rodovou teorii podrobil ostré kritice rovněž J. Adamus v pracích o rodové teorii piastovského státu a o monarchii Gallově,[25] v nichž potírá názor Balzerův o rodovém charakteru piastovské dynastie.[26]

Základních společenských otázek v starších obdobích feudalismu se do-

---

[22] Srov. příslušné referáty v Czas. praw-hist. V, 1953; VI/1-2, 1954; VII/2, 1955.

[23] J. Bardach, Uwagi o »rodowym« ustroju społeczeństwa i prawie bliższości w Polsce średniowiecznej, Cszasopismo prawno-historyczne IV, 1952.

[24] K. Kolańczyk, Studia nad reliktami wspólnej własności ziemskiej w najdawniejszej Polsce. Rozporządzanie własnością ziemską do końca XIV w., Poznań 1950.

[25] J. Adamus, O teorii rodowej państwa Piastów, Czas. praw.-hist. IV, 1952; t ý ž. O monarchii gallowej, Warszawa 1952.

[26] Charakteristické jest, že i Z. Wojciecowski opustil v posledních svých pracích své dřívější názory na rodové zřízení.

týká práce Z. Kaczmarczyka a M. Sczanieckého o vývoji feudální renty.[27] O období feudální rozdrobenosti a procesu sjednocování polského státu na zlomu 13. a 14. století pojednal J. Baszkiewicz[28] ve velmi rozsáhlé práci, založené na důsledném používání marxistické methodologie. Tato práce vyvolala nyní velkou diskusi, která se přičiní o další prohloubení znalostí této doby, v dějinách polského státu tak důležité.

Dalším problémem, který vzbudil velmi živý zájem polských právních historiků, je formování se specificky polské formy státu, šlechtické demokracie z konce 15. století. Tento problém nabyl na aktuálnosti zejména r. 1953 v souvislosti s »Rokem renesance«, kdy se bádání polských historiků soustředila na tuto dobu, jíž také bylo věnováno značné množství vydaných vědeckých prací. Klíčový význam mají tu práce Z. Kaczmarczyka o typu a formě státu v období šlechtické demokracie[29] a společný referát téhož autora a W. Sobocińského o státní suverenitě a svobodě svědomí v 15. a 16. století.[30] V té době se objevila řada článků, týkajících se tohoto období a zanedlouho v edici »Studia nad historią prawa« vyjdou tři knihy z téhož období. Všechna tato bádání dovolila poukázat na řadu pokrokových rysů při utváření polského státu a práva v tomto období, v jehož závěrečných fázích teprve získaly převahu síly magnátské reakce a zhoubně ovlivnily další osudy státu. Vývoj společenských poměrů na vsi a v městě jest, jak lze říci, středem zájmu dějin hospodářských. Vedle řady historickoprávních prací z tohoto období znamená cenný přínos právních historiků v tomto směru také zařazení edice vesnických soudních knih a památek městského práva do vydavatelského plánu.

Na období rozkladu feudalismu a narůstání pokrokových prvků na konci 18. století se pozornost polských historiků soustředila hlavně v letech 1952—52. Nejdůležitější postavení má tu velké dílo B. Leśnodorského o »čtyřletém sněmu« (1788—1792),[31] které díky prohloubené analyse společensko-hospodářských poměrů, politických bojů a střetávání různých názorů přineslo nové chápání a ocenění reforem »velkého sněmu«. Práce nebyla bez chyb. Autor, jak mu spravedlivě vytkla kritika, nedocenil plně pokrokovou úlohu »ústavy 3. máje«, jež omezovala moc magnátských privilegií. Těchto chyb se vyvaroval v referátu na plenárním zasedání »Roku renesance«,[32] na němž podal prohloubený pohled na změnu státní formy

---

[27] Z. Kaczmarczyk — M. Sczaniecki, Kolonizacja na prawie niemieckim w Polsce a rozwój renty feudalnej, Czas. praw.-hist. III, 1951.

[28] J. Baszkiewicz, Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przelomie XIII i XIV w. Warszawa 1954.

[29] Z. Kaczmarczyk, Typ i forma państva polskiego w okresie demokracji szlacheckiej, Warszawa 1953.

[30] Z. Kaczmarczyk — W. Sobociński, Zagadnienie suwerenności państwowej i wolności sumienia w Polsce XV i XVI w., Zagadnienia prawne konstytucji PRL, díl II., Warszawa 1954.

[31] B. Leśnodorski, Dzieło Sejmu Czteroletniego, Warszawa 1951.

[32] Týž, Rzeczpospolita w drugiej polowie XVIII. w. Typ państwa i zmiany formy rządu, Kołłątaj i wiek Oświecenia, Warszawa 1951.

na konci 18. století. Tématiky osvícenského století se dále týkají práce Z. Radwańského o základních právech v Polsku a J. Wąsického o konfederaci targovické.[33] Uvésti je konečně potřebí i rozpravu K. Opałka o Hugovi Kołłątajovi.[34]

Připojení historických polských západních území k Lidově demokratické polské republice rozšířilo historické studium na otázky státu a práva západních zemí dnešního polského státu, t. j. Slezska, Pomoří a Východních Prus. Z oblasti této thematiky existuje rozprava B. Leśnodorského o světském dominiu varmijských biskupů (Ermland),[35] knížka W. Kostuše o lemborském a bytovském lénu, jež bylo v 15. století touto formou propůjčeno západomořským knížatům a r. 1657 braniborským kurfiřtům[36] a M. Sczaniecki podal synthetický pohled na vývoj státu a práva na Západním Pomoří.[37]

Organisační úsilí, vyvíjené v posledních letech k oživení zanedbávaného studia 19. a 20. století, počalo již vydávat první plody. Dochází výrazu především v stále četnějších článcích, jež otiskuje zvláště Czasopismo prawno-historyczne a jež píší hlavně mladší vědečtí pracovníci.[38] Vytvoření potřebných kádrů dosvědčuje nejlépe existující již kolektiv dvaceti spolupracovníků příručky dějin polského státu a práva.

Podobně patřily k zanedbávaným oborům i dějiny oborů judiciálních. I tam lze v posledních letech konstatovat oživení činnosti a vytvoření kádrů mladých pracovníků, pracujících na těchto problémech. Dějinami starého polského soukromého práva se zabývá hlavně J. Matuszewski, jenž v poslední době soustředil svůj zájem na nejstarší polskou knihu zvykového práva, t. zv. Knihu elblangskou z první poloviny 13. století,[39] z mladších S. Roman,[40] J. Zdrójkowski, jenž se zajímá hlavně o vývoj trestního práva v 18. století[41] a B. Lesiński, autor pěkné práce o postavení ženy v starém polském právu.[42] Změnami v civilním právu v době boje feudálních prvků s narůstajícími prvky buržoasními se mimo jiné

---

[33] Z. Radwański, Prawa kardynalne w Polsce, Poznań 1952; J. Wąsicki, Konfederacja targowicka i ostatni sejm szlacheckiej rzeczypospolitej z roku 1793, Poznań 1952.

[34] K. Opałek, Hugona Kołłątaja poglądy na państwo i prawo, Warszawa 1952.

[35] B. Leśnodorski, Dominium warmińskie 1243—1569, Poznań 1959.

[36] W. Kostuś, Władztwo Polski nad Lęborkiem i Bytowem, Warszawa 1955.

[37] M. Sczaniecki, Główne linie rozwoju państwa i prawa zachodnio-pomorskiego, Część I, do 1478, Czas. praw.-hist. VII/1, 1956; cz. II, od 1478 do 1848, tamtéž VIII/1, 1956.

[38] Jsou to zejména práce a články A. Bartla, A. Gwiżdża, K. Orzechowského, W. Rostockého, F. Ryszky, J. Strumińského a j.

[39] Srov. diskusi A. Vetulaniho s J. Matuszewským o původu této sbírky v Czas. praw.-hist. V, 1953.

[40] S. Roman, Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim, Czas. praw.-hist. V, 1953.

[41] Z. Zdrójkowski, „Praktyka Kryminalna" Jakuba Czechowicza, Toruń 1949; týž, Teodor Ostrowski (1750—1802), Warszawa 1956.

[42] B. Lesiński, Stanowisko prawne kobiety w polskim prawie ziemskim do poł. XV. w., Wrocław 1956.

obírali J. Wąsicki a Z. Radwański, kteří v patřičném osvětlení ukázali feudální a reakční charakter pruského Landrechtu.[43]

IV. Studium obecných dějin státu a práva

Rozvoj studia obecných dějin státu a práva neprobíhá příliš žádoucím způsobem. Je tu nedostatek těsnějšího spojení našich vědců se zahraničím. Oživení si zvláště vyžadují styky s vědou v lidově demokratických zemích. V nynější situaci se kathedry obecných právních dějin více zabývají dějinami polského práva než dějinami práv cizích. V tomto oboru je však polská věda o to již šťastnější, že má dnes už příručku, kterou napsal K. Koranyi[44] a jejíž methodologická úroveň je vysoká. Jejím nedostatkem je příliš daleko jdoucí zdrženlivost při formulaci synthetických závěrů. V tom směru ponechává značnou vůli těm odborníkům, kteří tento obor přednášejí. Nedostatkem je i nepřihlédnutí k vývoji státu a práva v některých zemích, zvláště Československu a Uhrách. Tato příručka, jež překračuje rámec vysokoškolské příručky pro posluchače, může být cennou základnou pro prohloubené studium vývoje státní a právní nadstavby s hlediska celosvětového.

V pracích vycházejících v tomto vědním oboru nejeví se dosud žádná plánovitost. Hlavně francouzským feudalismem se zabývá práce M. Sczanieckého o rentách propůjčovaných lenní formou, anglickým feudalismem článek W. Zakrzewského o počátcích parlamentarismu v Anglii, německé thematiky se dotýká článek M. Z. Jedlického o právně politických názorech Dětmara Merseburského a studie J. Baszkiewicze.[45] Na široké základně obecné založil svou práci o pobřežním právu (ius naufragii) S. Matysik.[46] Novější thematikou se zabývají práce T. Cieślaka, zejména jeho kniha o bismarkovském protisocialistickém zákoně.[47]

Téměř zcela úhorem leží studia z oboru dějin kanonického práva. Výjimku tu činí jedině práce A. Vetulaniho o Gratianově dekretu, v nichž tento autor na základě studia gdańského rukopisu, jejž nalezl, navrhuje

---

[43] Z. Radwański — J. Wąsicki, Wprowadzenie pruskiego prawa krajowego na ziemiach polskich, Czas. praw.-hist. VI/1, 1954.

[44] K. Koranyi, Powszechna historia państwa i prawa w zarysie, díl I., Epoka niewolnictwa, Warszawa 1951; díl II., Epoka feudalizmu, Warszawa 1955; díl III., Epoka kapitalizmu (zpracováván).

[45] M. Sczaniecki, Essai sur les fiefs-rentes, Paris 1946; W. Zakrzewski, O powstaniu parlamentu angielskiego i jego specyfice, Cszas. praw.-hist. VI/2, 1954; M. Z. Jedlicki, Poglądy prawnopolityczne Thietmara, tamtéž V, 1953; J. Baszkiewicz, Uwagi o uniwersalizmie i koncepcji suwerenności państwowej w feudalnej teorii politiycznej, tamtéž VII/2, 1955 a VIII/1, 1956.

[46] S. Matysik, Prawo nadbrzeżne — ius naufragii, Toruń 1950.

[47] T. Cieślak, Bismarkowska ustawa antysocjalistyczna z 1878, Toruń 1953.

důležité korektury tohoto významného pramene.[48] Zmínky si v tomto oboru zaslouží pramenné edice, zvláště serie »Concilia Poloniae«, vydávaná J. Sawickým a obsahující sbírky synodních statutů (dosud vyšlo osm svazků).

Methodologický zlom se nejpomaleji projevuje v oboru studia dějin římského práva. Hovořilo se už o význačných výsledcích vědecké práce prof. R. Taubenschlaga. Většina prací polských romanistů je publikována v tisku západoevropském.[49] Že však i v tomto oboru vstupuje polská nauka na cesty marxistické methodologické, ukazuje práce A. Vilińského a recense prací buržoasních romanistů, jež se nejnověji objevují, zejména rozsáhlá recense knihy W. Kunkela »Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen«, již napsal K. Kolańczyk.[50] V badatelském plánu polských romanistů důležité místo zaujímají práce na dějinách římského práva v Polsku.

V činnosti polských historiků státu a práva lze pozorovat vzrůst zájmu o dějiny politických učení. V novém pětiletém právnickém studiu jest tento předmět zaveden jako povinný a je vznášen požadavek na vytvoření samostatných katheder dějin politických doktrin. Tou thematikou se mimo kathedru státního práva v Krakově, vedenou prof. K. Grzybowským, zabývají nyní hlavně historici práva a theoretikové práva. V tomto článku není na místě podání bohatých již výsledků v tomto odvětví za poslední léta. Podle nynější praxe lze soudit, že kathedry budoucích učitelů tohoto předmětu budou ve značné míře obsazovány historiky práva.

*

Uzavírajíce náš přehled můžeme konstatovat, že dějiny státu a práva v Lidově demokratické Polské republice se v poměru k stavu tohoto vědního oboru v předchozí době mohou vykázat určitými konkretními výsledky. K nim patří především zvýšení úrovně vědeckých prací na základě stále hlouběji zasahujícího methodologického přelomu. K positivním výsledkům patří také rozhojnění vědeckých kádrů historiků práva, zejména vyškolením nových kádrů, značné množství publikací a všeobecně pružná organisace vydavatelského ruchu. Nové organisační formy vědy a uvedení v život vědeckého plánování umožnily v dosti krátkém čase oživení bádání v oblastech dosud deficitních, zvláště v oblasti judiciálních oborů a dějin práva v závěrečném období feudalismu a za kapitalismu. Upevnění spolupráce právních historiků se všemi obory historie a s jednotlivými od-

---

[48] A. Vetulani, Dekret Gracjana i pierwsi dekretyści w świetle nowego źródła, Wrocław 1955.

[49] Zejména práce W. Osuchowského, E. Gintowta a B. Łapického.

[50] K. Kolańczyk, O pochodzeniu i stanowisku społecznym prawników rzymskich, Czas. praw-hist. VII/1, 1955.

větvími positivního práva dalo vědeckému bádání hlubší obsah a zajistilo těsnější spojení historickoprávního studia se životem.

Nesluší se ovšem zavírat oči před chybami, které existují nadále. Naše studium nemá ještě vždy potřebnou methodologickou úroveň. Potřeba současné produkce prací analytických i synthetických, jež vyvěrá z hledisek marxistické methodologie, otevírá často cestu nedostatečně založenému a povrchnímu synthetickému pojetí. Nejednou zůstává mnoho toho, čeho by si bylo ještě přáti, pokud se týče samotné »dílny« pracovníků a způsobu využití pramenů. Oživená práce na pramenných edicích se jistě přičiní o zdokonalení této »dílny«. Patřičné sestavení plánu vědecké práce a jeho realisace v podrobnostech bude ještě dlouho zdrojem vážných těžkostí. Co do methody srovnávací, tak nutné při marxistickém bádání, bylo dosud dosaženo výsledků malých. S toho hlediska oživení spolupráce polské historie státu a práva s tímto vědním odvětvím v jiných zemích jest jedním z nejpalčivějších požadavků a upevnění přátelské spolupráce nauky dějin státu a práva v Polsku s naukou dějin státu a práva v Československu otvírá tu zvláště rozsáhlé možnosti.

Přeložil *Vladimír Procházka*

PRÁVNĚHISTORICKÁ PRÁCE V SOUČASNÉM ČESKOSLOVENSKU

Pod tímto názvem uveřejnil doktor právních věd, prof. JUDr Václav Vaněček, člen korespondent ČSAV, v polské odborné revue »Czasopismo prawno-historyczne«, r. VIII, sešit 2 (1956), str. 183—210, obsáhlou informativní a programovou stať o nové české a slovenské vědecké tvorbě v oboru dějin státu a práva. Dodatkem tohoto článku je bibliografie nejvýznamnějších prací právně historických, vydaných v Československu v letech 1945—1955, kterou zpracoval pracovník Kabinetu dějin státu a práva v ČSR Dr Vladimír Procházka (tamtéž, str. 211—218).

Článek Vaněčkův je určen především pro informaci čtenářů zahraničních, avšak pro svou závažnost zasluhuje, aby se s ním seznámila i odborná veřejnost česká i slovenská. Protože však nemůžeme z technických důvodů otisknout celé znění obsáhlé a bohatým poznámkovým materiálem opatřené práce, podáváme z ní aspoň přehledný výtah. *Redakce*

Pokroková složka mezi československými právníky a právními historiky uvědomovala si již delší dobu před rokem 1948 ideové a metodické nedostatky dosavadní práce o dějinách státu a práva. Ukázalo se, že buržoasní právní historii se nepodařilo podati celkový, byť i stručný obraz minulosti státu a práva u nás. Co se nanejvýše v celkovém přehledu podávalo, byl nástin vývoje institucí politických (t. zv. práva veřejného). Dosavadní vědou zůstaly nezpracovány rozsáhlé úseky dějin soukromého práva, trestního práva a procesu.

Pokroková část československých právníků a právních historiků viděla, jak důležité úkoly náleží badatelům o dějinách státu a práva v kulturní revoluci, která v Československu začala probíhat, a jak veliký význam pro budování socialismu má správný, to jest skutečně vědecký obraz naší minulosti i po stránce vývoje právního. Principy a methody historického a dialektického materialismu počaly na široké frontě pronikat vítězně do československé právní historie.

Na československých právnických fakultách byla zreorganisována právně historická práce v rámci nových kateder dějin státu a práva. Právně

historické přednášky se soustředily ve dvou předmětech: a) v dějinách státu a práva v Československu, b) v obecných dějinách státu a práva, kam byly zařazeny i výklady o právu římském a kanonickém.

Vedle právnických fakult, jež v této době byly omezeny na dvě (brněnská přestala r. 1950 fungovat), stal se od r. 1952 novým centrem československé vědecké práce právně historické »Kabinet dějin státu a práva v ČSR«, zřízený v Praze při nové Československé akademii věd. O něco později byl zřízen (1954) při Slovenské akademii vied v Bratislavě »Kabinet právnych vied«, který mimo jiné dostal i úkoly právně historické. V r. 1955 počal pražský Kabinet vydávati sborník »Právněhistorické studie«.

Při zahájení prací Československé akademie věd na podzim 1952 došlo k programovým prohlášením významným i pro právní historii. Byly zde vyhlášeny hlavní směry bádání v oblasti dějin státu a práva v ČSR pro nejbližší dobu. Prvořadým politickým úkolem je studovat systematicky stát a právo předmnichovské republiky (1918—1938). Dalším hlavním úkolem je studovat stát a právo v období husitského revolučního hnutí. Je nutno vidět positivní budovatelské dílo husitského revolučního hnutí i v právu a je třeba studovat význam husitské epochy v pokrokových tradicích našeho právnictví. Z jiných naléhavých úkolů bylo vyzvednuto studium počátků státu a práva u nás, studium počátků i dalšího rozvoje feudálních výrobních vztahů i studium rozkladu feudalismu a nástupu buržoasie a především ovšem odrazu toho v politických a právních institucích. Konečně byl převzat od generace předchozí (Karel Kadlec) úkol shromažďovati další vědecký materiál pro historický slovník právní terminologie, i když zatím třeba jen z oblasti české.

První celkové přehledy dějin státu a práva v Československu byly zpracovávány už od r. 1950, a to k účelům vysokoškolského vyučování, přednášek a zkoušek (H a l a x a, V i e t o r, V a n ě č e k). Většinou ani nevycházely tiskem, nýbrž byly jen rozmnožovány jako vysokoškolská skripta. Avšak už v r. 1955 vyšel tiskem V a n ě č k ů v celkový přehled s názvem »Krátké dějiny státu a práva v Československu«, který je označen jako »these k učebnici«, ačkoli jednotlivé jeho partie už značně překračují rámec pouhých thesí. V knize je učiněn pokus nejen stručně zachytiti vývoj státního aparátu, nýbrž podati obraz nejtypičtějších institucí práva rodinného, majetkového, trestního i procesního v každé době.

Systematické dílčí studium jednotlivých otázek rozšířilo v letech 1948—1955 naše poznatky plánovitě hlavně v pěti komplexech otázek: vznik státu a práva u nás; stát a právo za husitského revolučního hnutí; vývoj práva za rozloženého feudálního řádu; právní dějiny předmnichovské republiky; a konečně hodnocení starší právnické a právně historické literatury.

K problematice vzniku státu a práva v Československu byla napsána

již r. 1949 s nových hledisek práce, která našla zvláště živou odezvu také v Polsku (V a n ě č e k, Prvních tisíc let . . .). Nehledě k tomu, že znamená zásadní revisi autorových starších prací s hlediska historického a dialektického materialismu, byla to první právně historická marxistická kniha v ČSR vůbec. Některé její konstrukce zapustily, jak se zdá, v české vědě už pevné kořeny. Vznik přemyslovské hegemonie nad celým územím Čech se zde klade do let 872—873. Staví se tu these, že od 9. století lze už mluviti u nás o státě feudálním, což platí zejména také o státu moravském.

Speciální právně historickou studii o státě moravských Mojmírovců, »Říši Velkomoravské«, pokusil se napsati nověji Jaromír H l a v s a. Bohužel dostalo se do ní vedle řady správných postřehů i několik omylů, nedorozumění a nedůsledností.

Velmi důležitý příspěvek k právním dějinám velkomoravského období představují dvě stati J. V a š i c i zabývající se juristickou stránkou činnosti cyrilometodějské mise. První z nich přinesla thesi, že t. zv. »Zakon sudnyj ljudem«, dosud považovaný za právní památku starobulharskou, je soudní příručka, kterou sestavil pro Moravu Konstantin z přeložených trestních předpisů byzantské Eklogy a z některých předpisů práva západního. Druhá stať, rozsáhlejší, podrobně dokazuje, že slovanský překlad právní sbírky (nomokanonu) Jana Scholastika je o něco pozdějším dílem Metodějovým, které vykazuje stopy prastaré české právní terminologie, jakou v Čechách máme zachovánu zčásti hluboko do feudalismu. Výše zmíněný článek Hlavsův bohužel si studií Vašicových vůbec nepovšiml.

Do zásad rozložené prvobytně pospolné společnosti nejen u Čechů a Slováků, nýbrž i u Poláků, pokusil se proniknout H. B u l í n. Plně přijatelná je jeho these — ostatně ne nová — že zde existovaly předstátní »soudy«, které rozhodovaly na základě starých obyčejových řádů. K této věci snesl Bulín řadu dokladů z dosavadní literatury, kterou však sám mohl obohatiti jen velmi málo.

V příštích letech bude nezbytné tento úsek bádání ještě daleko prohloubiti. Archeologické objevy nejnověji učiněné na Moravě, stejně jako české výkopy z let 1949—1955 naléhavě volají po odborné interpretaci s hlediska dějin státu a práva. Je zapotřebí interpretace reálné, svědomité a zejména přihlížející k souvislostem srovnávacím, slovanským a germánským. Na obzoru objevuje se nyní myšlenka určité kontinuity státního a politického života v našich zemích od polootrokářských Keltů a od zásahů otrokářské římské říše přes knížectví germánských plemen u nás až k Avarům a k definitivnímu vítězství politických útvarů slovanských (u nás v 7.—8. století), které ve stol. 9. daly vznik skutečným státům raně feudálním, přemyslovskému (v Čechách) a Mojmírovskému (na Moravě a na Slovensku). Pokud jde o předstátní řády doby 4.—8. stol. a o nejstarší právo stol. 9. a 10., je nezbytné přísně vědecky analysovati všechny dosažitelné zprávy soudobých pramenů, je třeba použíti methody zpětných soudů na základě stavu 11.—

14. stol. a je konečně třeba použíti i srovnávací methody, a to nejen za pomoci materiálu slovanského, nýbrž i germánského, románského (Italie, Francie) a byzantského, jak dobře ukázaly studie Vašicovy.

Pomalu, ale zato více systematicky, rozvíjela se v posledních 5 letech práce o dějinách státu a prává v období husitského revolučního hnutí. Od konce roku 1952 bylo studium těchto otázek plánováno v »Kabinetu dějin státu a práva v ČSR« při Československé akademii věd. Osvědčila se tu methoda současného dvojího postupu: na jedné straně byl učiněn Václavem V a n ě č k e m pokus předběžně celkově shrnouti, a to v pojetí marxistickém, dosavadní naše znalosti o tomto thematu, na druhé straně byla podniknuta řada drobných studií speciálních.

Autorem těchto speciálních prací je převážnou většinou Jiří K e j ř. Jeho úsilí směřuje jednak k poznání husitské ideologie právnické a státovědecké, jednak k osvětlení husitské revoluční právní praxe. Ve směru poznávání husitské právní ideologie byly podány důležité příspěvky zejména k husitskému boji proti theorii formálních soudních důkazů, kterou hájila oficiální církev, a k objasnění pokrokových názorů Jana Husa na funkci práva a právníků ve společnosti. V druhém směru byl objasněn vztah husitské revoluční praxe k právu 14. stol., byl vyložen boj o státní formu za husitské revoluce mezi přívrženci a odpůrci monarchie a konečně připravena je k publikování rozsáhlá Kejřova práce, která podává na základě archivního materiálu pestrý obraz husitského právního života v jednom z nejdůležitějších českých měst, nacházejícím se od r. 1421 v rukou Husitů, v Kutné Hoře.

V novém, přepracovaném a rozšířeném vydání vyšla mimo to starší (z r. 1948 původně) studie F o u s t k o v a, analysující filosofii Chelčického, který, jak se nyní ukazuje, byl i s hlediska dějin politické theorie mluvčím umírněného křídla Husitů, t. zv. měšťanské opposice.

Nesmírný účinek husitství na státní a právní život nevyčerpal se stoletím 15., nýbrž potrval přes století 16. až do roku 1620. Základní význam má v celém tomto »stavovském« období politický poměr hlavních tří *stavů:* na jedné straně pánů a rytířů (šlechty), na druhé straně královských měst. Čas od času vyjadřuje se tento poměr charakteristicky v soudobém zákonodárství. Pracovník katedry dějin státu a práva na právnické fakultě Karlovy university Karel M a l ý vzal si proto za úkol analysovati t. zv. svatováclavskou smlouvu z r. 1517, významný dokument politických bojů mezi šlechtou a městy v Čechách.

Je zřejmé, že na úseku dějin státu a práva v ČSR v období husitském a pohusitském (1400—1620) čeká československé právní historiky ještě množství otázek velmi závažných. Tak bude třeba zpracovat změny, které přineslo revoluční hnutí ve státní správě (v administrativě), v soudnictví, v právu trestním zvláště, v právu majetkovém, v právu rodinném atd. Obrazu daleko jasnějšího než dosud budeme musit nabýt o právu revoluč-

ního Tábora a ostatních husitských měst a městských svazů. »Obce«, které byly základem veřejné organisace husitského revolučního hnutí, musí nám býti osvětleny mnohem pronikavěji než dosud na pozadí vývoje politických nauk středověku. Musí býti plně objasněny jednotlivé kategorie o b c í a jejich vzájemný poměr a funkce. Čtyři pražské artykule, společný minimální program všech husitských směrů a po jistou dobu základní zákon českého státu, volají po podrobném marxistickém rozboru monografického rázu, a to ovšem s ohledem zároveň na další proměny tohoto husitského programu (basilejská kompaktáta).

Úkol zcela mimořádné politické důležitosti byl dán československým právním historikům v rámci studia závěrečného období vlády kapitalismu v zemích dnešního Československa počínaje rokem 1918. Také při tomto thematu lze konstatovat, že současně s dílčími studiemi vysoce specialisovanými byly učiněny pokusy o práce, obsahující předběžné celkové shrnutí, i když zatím s orientací pouze na vývoj státu resp. státního a správního práva.

První takovýto pokus podnikl Miroslav C i h l á ř v práci, která podle svého označení byla sice zaměřena pouze na vývoj administrativy, ale která přesto ve svém jádře přinášela synthetický pohled na celé období 1918—1945. Přes nedostatek systematičnosti a některé jiné závady znamenala kniha Cihlářova pro studium předmnichovské republiky veliký krok kupředu v době, kdy vyšla. Nelze ovšem zatajit, že partie Cihlářovy knihy zabývající se dobou před první světovou válkou, počínaje už stoletím 16., mají ráz kompilační, takže jejich význam mohl být v nejlepším případě jen populárně vědecký. Nadto pak je v těchto partiích řada nedorozumění a omylů. Druhý pokus — téměř současný — o celkový pohled na vývoj buržoasní československé republiky vyšel z pera Bedřicha R a t t i n g e r a. Na rozdíl od knihy Cihlářovy není zde partií, které by zabíhaly do období feudalismu anebo do vývoje v kapitalistickém Rakousko-Uhersku a které by se vydávaly nebezpečí diletantského zpracování této vzdálené látky. Autor se správně omezuje v podstatě na to, že systematicky podává vývojové profily nejdůležitějších institucí státního práva Československa z doby 1918—1938 a tento úkol se mu skutečně zdařil. Zvláště je třeba vyzvednouti, že Rattinger pracoval i s archivním materiálem dosud neuveřejněným.

Z dílčích studií zabývajících se otázkami státu a práva v předmnichovském Československu je třeba zejména upozorniti na české práce H o u s e r o v y a na slovenské práce V i e t o r a a B i a n c h i h o. Jaroslav H o u s e r, pracovník pražského »Kabinetu pro dějiny státu a práva v ČSR«, osvětlil — především s navázáním na výsledky vědy sovětské — jak došlo po roce 1918 k připojení t. zv. Podkarpatské Rusi k Československé republice a ukázal na koloniální postavení této oblasti v rámci imperialistického Československa. U příležitosti třicátého výročí vydání smutně proslulého

»Zákona na ochranu republiky« z roku 1923 napsal pak Houser studii, která odhaduje pravou povahu tohoto zákona, jednoho z nejúčinnějších instrumentů diktatury buržoasie v Československu. Dvě stati věnoval Houser vylíčení ústupkové politiky české buržoasie v revoluční situaci 1918—1920, kdy masy československého pracujícího lidu byly záměrně klamány sliby postupné socialisace, při čemž zvláště perfidní úlohu hráli zrádní vůdcové oportunistické sociální demokracie. V poslední době věnuje se Houser soustavnému studiu dějin pracovního práva v českých zemích i na Slovensku, počínaje likvidací feudalismu v roce 1848. Jádrem práce bude však opět vylíčení vývoje v období 1918—1945.

Leonard B i a n c h i, pracovník »Kabinetu právnych vied« při Slovenské akademii věd v Bratislavě, publikoval v posledních dvou letech řadu prací, které se vesměs zabývají zkoumáním třídní povahy státního aparátu a soudní i administrativní persekucí dělnického hnutí v buržoasní ČSR. Jako předchozí autor, tak i L. Bianchi pracuje důsledně marxisticky a opírá se o původní materiál získaný archivním studiem.

Jeden z nejzávažnějších příspěvků k dějinám státu a práva v předmnichovské republice podal M. V i e t o r, docent právnické fakulty v Bratislavě, monografií o Slovenské republice rad z června r. 1919. Širší veřejnost věděla dosud o tomto mimořádně významném politickém zjevu poměrně málo. M. Vietor shromáždil rozsáhlý, zčásti zcela neznámý dosud materiál a pokusil se vylíčit revoluční vznik a působení proletářské slovenské sovětské republiky v širokých souvislostech rozpadu habsburské monarchie, vzniku Československé republiky, vzniku maďarské sovětské republiky a kontrarevoluční války proti maďarské sovětské republice. Jako p r á v n í historik věnoval Vietor pozornost zejména organisaci slovenské sovětské republiky a celé rozsáhlé činnosti jejího rychle se vytvářejícího státního aparátu. Svůj výklad doprovodil řadou dokumentárních příloh, většinou dosud neuveřejněných.

Vietorova kniha vyvolala rozsáhlou diskusi autorů slovenských, maďarských i českých. Vedle pochvalných vyjádření byly vznášeny proti Vietorově zpracování i výtky. Namítá se zejména, že autor nerozpracoval dostatečně učení o diktatuře proletariátu a že se neodvážil jasně formulovat závěry, že Slovenská republika rad byla koncipována chybně jako pouze slovenský a nikoli československý politický útvar a že v ní nebyl náležitě respektován požadavek nezbytného spojení (svazku) dělnictva s rolnictvem.

Důležitým, avšak velmi nesnadným úkolem nové, marxistické právní historie v Československu je vědecky zhodnotiti právní a zvláště historicko-právní práci dosavadní, především ovšem práci z období vlády buržoasie. Také na tomto úseku paralelně se studiemi dílčími šel pokus o širokou předběžnou práci celkovou, synthetického rázu v knize V a n ě č k o v ě, České právnictví za kapitalismu (1954). Proti této knize byly však vzneseny takové námitky, že celá další práce na tomto úseku zatím uvázla.

Bylo zejména namítáno, že není třeba vyzvedávati z prachu zapomenutí právnické veličiny starého světa, neboť jde převážnou většinou o právníky, kteří sloužili vládnoucí hrstce vykořisťovatelů. Knize bylo vytýkáno příliš příznivé hodnocení činnosti starých právníků. Kladného přijetí dostalo se naproti tomu pracím B o u r o v ý m, které se zabývají jednak filosofickou stránkou některých typických vlastností práce buržoasních právníků, jednak názory na stát a právo v českém dělnickém hnutí za Rakouska.

Zvláštní pozornost věnovali čeští a slovenští právní historikové některým význačným zjevům české právní historiografie z období kapitalismu. Vedla je k tomu nejen otázka, do jaké míry jsou pro nás dosud cenné výsledky práce předchozích generací právních historiků, nýbrž i širší otázka kulturního dědictví minulosti a eventuálních pokrokových tradic v právní historii české a slovenské. Sem patří pokus z r. 1952 marxisticky zhodnotiti jednak rozsáhlé dílo známého právníka slavisty Karla Kadlce, jednak skupinu českých právních historiků z 60. let min. století. Je možno vyjádřit naději, že v příštích letech čeští a slovenští právní historikové znovu se vrátí — na vyšším stupni své ideologické výzbroje — k řešení všech těchto otázek a že bude náležitě vědecky probádána historie právnictví v českých zemích i na Slovensku, a to jak právnictví kapitalistického, tak i feudálního, včetně dějin politických nauk v Československu.

Teprve na konci roku 1954 umožnilo rozšíření počtu pracovníků v »Kabinetu dějin státu a práva v ČSR« při ČSAV plánovité studium také jednoho z nejtemnějších období v dějinách státu a práva v ČSR. Je to období mezi třicetiletou válkou a rokem 1848. Je nám známo, že se v této době odehrál i na území Československa proces rozkladu feudalismu a nástupu buržoasie, avšak podrobnosti toho, jak se tento proces zrcadlil ve vývoji práva, známy dosud nejsou. Jako první dílčí úkol, jehož výsledky by umožnily proniknouti v této problematice dále, zvolil si Valentin U r f u s studium právní úpravy manufakturní výroby. Vyplynulo odtud důležité zjištění, že manufaktura v 18. století ztrácí svůj původní patrimoniální charakter a že akumulace kupeckého kapitálu v rukách příslušníků nešlechtických společenských tříd vyvolává v život manufakturu měšťansky-podnikatelského rázu, pro kterou není již charakteristický výrobní a obchodní monopol na základě individuálního privilegia (privativum), nýbrž prostá vládní koncese v rámci nových, celostátních, obecných právních předpisů.

Za další dílčí úkoly v rámci thematiky sem spadající, bylo stanoveno jednak studium právní úpravy námezdní práce ve století 16. až 18., jednak studium počátků práva směnečného a obchodního v Čechách ve století 18. (Valentin Urfus), jednak konečně studium právní situace českého rolníka v 18. století se zvláštním zřetelem k jeho poměru k půdě. Současně se zpracovává (Jiří K l a b o u c h) i mimořádně zajímavá problematika právních nauk této doby a zejména desetiletí osvícenských, jak se jeví v theoriích oficiálně hlásaných na právnických fakultách v českých zemích i v různých

projevech neoficiálních. Zvláštní zřetel je tu věnován otázkám platnosti římského (obecného, pandektního) práva a otázkám nauk přirozeného práva na sklonku feudalismu v českých zemích. Nové, revoluční proudy v Uhrách na sklonku feudalismu velmi dobře osvětlil na konkretním případě M. Vietor.

Avšak československá právně historická produkce posledních let dalekc nedá se vtěsnati pouze do 5 hlavních — a celkem již pravidelně plánovaných — úseků československých právních dějin, které jsme právě probírali.

Povšimněme si nejprve více méně živelné, neplánované a následkem toho roztříštěné další produkce, týkající se československých právních dějin. Toho rázu jsou na př. poslední publikované práce Markova, Veselého a Saturníka, navazující zčásti na starší studie autora této stati. Zabývají se themata ze 13.—14. století, tedy z období překonávání feudální rozdrobenosti ve starém českém státě. Jen výjimečně zasáhl tento roztříštěný zájem do doby ještě starší, totiž do 11. století, které po stránce právně historické vykazuje zejména důležitý a stále ještě náležitě nezpracovaný zjev dekret Břetislavových z r. 1039, jedné z nejstarších zachovaných legislativních památek u Slovanů vůbec.

Velké pochybnosti co do jakékoli užitečnosti vzbuzují práce toho rázu jako je právě uveřejněná Wegenerova stať o »kopí sv. Václava«, s níž se dostáváme k malé skupině prací týkajících se české právní historie, vzniklých v Německu. Na podkladě řady nereálných domněnek a kombinací staví v ní autor thesi, že tradiční české svatováclavské kopí s praporem (lancea et vexillum) pochází z doby poměrně pozdní (z r. 1080) a že není vlastně ničím jiným než královským německým oštěpem (Königsspeer), který nesl znak říšského orla. Ve skutečnosti ovšem i sám materiál shromážděný u Wegenera daleko spíše svědčí o tom, že přemyslovský panovnický znak (orlice) je původu daleko staršího a zejména že svatováclavské kopí jako symbol přemyslovské vládní moci pochází skutečně již z 10. století, a to pravděpodobně přímo z doby knížete Václava, jak to převážně přijímala věda dosavadní, česká i německá.

Vedle minulosti a práva státu ve vlastní zemi studují českoslovenští právní historikové i minulost státu a práva v jiných zemích a u jiných národů. Stále nové podněty dodává jim v tomto směru vysokoškolská pedagogická praxe, neboť na československých právnických fakultách, jak jsme už výše uvedli, přednáší se také rozsáhlý předmět označený jako obecné dějiny státu a práva, v němž se posluchačům podává přehled vývoje státu a práva v epoše otrokářského společenského řádu, v epoše feudalismu i v epoše kapitalismu. Podkladem k těmto přednáškám může být u jednotlivých učitelů jen vážné vědecké studium jednotlivých problémů sem spadajících, širších i užších, podnikané — abychom tak řekli — na okraji přednášek. Zvláštní pozornost je při tom ovšem věnována státům přímo sousedícím s Československem a celé velké skupině národů slovanských.

Pokud jde o právní slavistiku, navazuje se zde na vyšším stupni daném marxistickým východiskem na odborné tradice pražské právnické fakulty (Karel Kadlec). V právní orientalistice (klínopisné bádání) navazuje se na tradice Bedřicha Hrozného, který, ač filolog v podstatě, velmi mnoho se zabýval prameny právními.

Literární výsledky zatím kromě orientalistiky nejsou z posledních let příliš rozsáhlé. Největší přínos ke studiu právních dějin starověku podal v posledních letech neprávník, český egyptolog starší generace, akademik L e x a. Jeho kniha, bohatě dokumentovaná, stane se jistě předmětem diskusí, zvláště pokud jde o jednotlivé fáse vývoje otrokářské společnosti v údolí Nilu. Řadu vysoce odborných prací k právu staré Mesopotamie publikoval Josef K l í m a, který posléze shrnul v knihu hlavní výsledky svého původního bádání o zákoníku Chamurapiho. Velmi dobrá marxistická kniha o vzniku státu v Řecku pochází opět z pera neprávníka Pavla O l i v y. Do pozadí ustupuje oproti ní, zejména pro nedostatek přímého studia staroorientálních dokumentů, jiná studie o nejstarších státních útvarech, ač z pera právníka Vítězslava P r o v a z n í k a. Poměrně malý zájem byl — dočasně, jak je možno se domnívat — o právo římské a jeho dějiny. V tomto oboru kromě dvou statí Milana B a r t o š k a máme pouze několik rozptýlených příspěvků B o h á č k o v ý c h.

Obraz rovněž velmi roztříštěný poskytují příspěvky k obecným dějinám státu a práva v epoše feudalismu. Problematika raně feudálních barbarských států na západě je zastoupena velmi podnětnou prací historika Jaroslava K u d r n y (Brno) o t. zv. barbarských zákonících, v níž autor zpracovává otázku »občiny« u Germánů, všímá si přežitků rodové společnosti ve feudálních právech a vyrovnává se s theoriemi A. Dopsche.

K právnímu životu v Byzanci lze zaznamenati edici (v latinském překladě) zajímavého zákona z 11. století, reformujícího tehdejší právnické studium. Edice je pořízena opět filologem, akademikem S a l a č e m.

K otázkám právně slavistickým jsou zde, kromě rozsáhlé a francouzsky publikované V a n ě č k o v y recense knihy Łowmiańského, především dvě iniciativní právně historické studie Vladimíra P r o c h á z k y, pracovníka »Kabinetu dějin státu a práva v ČSR«. První z nich pokouší se vnésti světlo do složitého a dosud nezpracovaného problému raně feudálních dějin dnešní Německé demokratické republiky, totiž do daňového systému polabských a pobaltských Slovanů ve století 10.—12. Druhá z nich zpracovává zajímavý přežitek rodových řádů zachovaný ve feudální společnosti u všech Slovanů, totiž zničení veškerého delikventova movitého majetku za trest. Studie Procházkovy spočívají na širokém srovnávacím základě a vyznačují se velmi dobrým shrnutím rozsáhlého materiálu z pramenů i z literatury.

Do této slavistické skupiny právně historických prací náleží také themata zpracovávaná v rámci brněnské odbočky Slovanského ústavu právníky tam zaměstnanými, totiž P o š v á ř e m, B u l í n e m, V y b r a l e m a

Cvetlerem. To, co dosud bylo odtud publikováno, svědčí o vážném úsilí vybaviti se z pout staré ideologie, avšak současně i o methodických rozpacích, neboť »slavistické« hledisko a slovansky srovnávací cíl jsou zde někdy dány jen formálně, prostým rozšířením thematu původně bohemistického na širší oblast, resp. jinou slovanskou zemi.

Významná otázka z posledních let existence feudálního řádu v Polsku je předmětem práce M. Doležala důsledně vycházející z marxistických posic a přinášející leccos nového nejen vědě české, nýbrž i vědě polské.

Jen minimální počet položek můžeme zatím zaznamenati v oboru obecných dějin státu a práva za kapitalismu. Je nutno toho tím více litovati, že čtenářský zájem o práce k této problematice je v Československu veliký a že by na tomto poli bylo možno rozvinouti účinné akce politicky vzdělávací i pro širší veřejnost, a to přísně vědecky podložené. Z pražské katedry dějin státu a práva náleží sem práce Litschova, velmi dobře osvětlující některé stránky Hitlerova fašistického režimu.

Slavisticky jsou založeny Cvetlerovy dosud nepublikované práce o působení českých právníků na Balkáně, zvláště v Bulharsku, v druhé polovici 19. století, kde kapitalistická habsburská monarchie začala o tyto oblasti projevovati zvláště pronikavý zájem.

S obecnými dějinami státu a práva úzce souvisí studium dějin politických nauk. Na tomto poli bylo zatím v Československu publikováno jen velmi málo. Zaznamenati lze pouze několik statí vzešlých z vědecké konference konané r. 1955 u příležitosti 200. výročí smrti Montesquieuovy.

*

Problém pro sebe je napsání vhodných nových učebnic pro oba hlavní historické předměty na právnických fakultách v Československu přednášené: jednak pro dějiny státu a práva v ČSR, jednak pro obecné dějiny státu a práva. S tímto úkolem úzce souvisí, alespoň pokud jde o dějiny státu a práva v ČSR, otázka celkové revise poznatků vědou dosud na tomto poli učiněných a úplného shrnutí těchto poznatků ve vědecké dílo, pravděpodobně vícesvazkové, které by podávalo vyčerpávající všestranný obraz vývoje politických a právních institucí v ČSR od nejstarších dob k dnešku. V daleké výhledové perspektivě počítá československá právní historie i s tímto úkolem, i když pro nejbližší dobu počítá jen s definitivní redakcí učebnic, s uspořádáním chrestomatie (výběru textů), s novými vědeckými edicemi některých nejvýznamnějších právních památek staročeských a také s historickým slovníkem československé (anebo alespoň české) právní terminologie.

These k menší učebnici dějin státu a práva v ČSR byly vypracovány a bude o nich diskutováno. Chrestomatie k obecným dějinám státu a práva pro účely prvního a druhého ročníku studia na právnických fakultách je

v tisku (redaktorem je Josef T u r e č e k). Chrestomatie k dějinám státu a práva v ČSR je ve stadiu příprav. Také na učebnici obecných dějin státu a práva v ČSR rozvržené do tří svazků se již pracuje.

Historický slovník právnické terminologie — zatím alespoň české — přejde v nejbližších dvou letech ze stadia excerpčních prací do stadia redakčního zpracovávání bohatého materiálu, shromažďovaného již od dob Karla Kadlce, jak o tom informují práce R ů ž i č k o v y.

Při práci na učebnicích a chrestomatiích vrací se vždy znovu otázka, podle jakých zásad uspořádati výběr látky daného předmětu k účelům vysokoškolských přednášek a zkoušek. Jasné totiž je, že učebnice daleko nemůže obsáhnouti celou sumu poznatků svého oboru (právě tak jako chrestomatie může být jen nepatrnou částí zachovaných právních pramenů a památek), nýbrž, že sem mohou býti pojaty jen poznatky základní, ve výběru vědecky spolehlivém a pedagogicky vhodném. Jeden z nejtěžších problémů je však dán tím, že učebnice dějin státu a práva v ČSR musí přihlížet k minulosti zemí osídlených Čechy stejně jako ke Slovensku.

Slovensko, jak známo, má historicky zjistitelné počátky státního a právního života do značné míry společné s Čechami a s Moravou, a to zvláště v rámci státu moravských Mojmírovců z 9. stol. běžně zvaného »říše velkomoravská«. V 11. stol. se Slovensko dostává na téměř 800 let do rámce státu ovládaného hlavně maďarskou feudalitou a pak buržoasií — do rámce státu uherského. Teprve rokem 1918 začíná opět společný státní život Čechů a Slováků v témž státě — Československé republice. Při přednášení předmětu zvaného »dějiny státu a práva v ČSR« — a stejně při psaní příslušné učebnice — je třeba rozřešiti otázku, co z dějin starého feudálního a pak kapitalistického, resp. polofeudálního Uherska je nutno zařaditi do výkladu a zejména také, *jak* to zařaditi. Pokud jde o Slovensko, je potřebí z dějin státu a práva starých Uher vybrati do jednotné učebnice dějin státu a práva v ČSR jednak to, co se bezprostředně týká Slovenska, jednak to, co bylo ve starých Uhrách pro dějiny Slováků zvláště významné. Jednotný systém přednášek i učebnice je umožněn již tím, že Slovensko v rámci Uher 11. až 15. stol. mělo vývoj politických i právních institucí velmi podobný tomu, jaký vidíme ve starém státě českém, a od r. 1526 do r. 1918 že oba státy, český (resp. od stol. 18. jen jeho relikty) i uherský (v letech 1849—1860 zaniklý), měly velmi úzce souvislý vývoj hospodářský, sociální a politický v rámci habsburského soustátí, Rakouska resp. Rakouska-Uherska.

Je třeba, aby slovenští právníci a historikové ve spolupráci zejména s novou vědou maďarskou a v přirozené spolupráci také se všemi badateli jiných národů, kteří o tyto otázky mají zájem, usilovali o získání vědecky správných poznatků o vývoji politických a právních institucí, které měly význam v minulosti jejich země a jejich národa, ať už v epoše kterékoli. A je nezbytné, aby příslušní odborníci dohodli se o tom, které z takto

získaných poznatků zařadí do vysokoškolských přednášek a učebnic jednotného předmětu dějin státu a práva v ČSR a v jakém systému.

Než přejdeme k vlastnímu závěru — končí prof. Vaněček — upozorněme ještě, že v tomto přehledu nebylo nám možno zabývati se pracemi historiků-neprávníků, kteří zpracovávali themata mající vztah k dějinám státu a práva, ať již z dějin Československa, či z dějin jiných zemí a národů. Je velkou chybou, že mladší generace československých historiků většinou podceňuje právně historické vzdělání, které jediné by jí umožnilo přistupovat k řešení otázek souvisících s politickými a právními institucemi minulosti tak, aby výsledky této práce právníci mohli přijímat bez námitek a pochybností. Bližší spolupráce historiků a právníků na celé naší historické pracovní frontě je pro budoucnost jedním z hlavních našich požadavků.

Ale i tak bilance nové právně historické práce v současném Československu není pasivní. Přehled právě podaný svědčí o tom, že nesnáze, které zde ještě před několika lety nesporně byly, jsou již úspěšně překonány a že je oprávněná naděje, že tu velmi brzy nebude lze mluvit ani o zaostávání nebo opožďování oproti vědeckým oborům jiným a zejména ve srovnání s rychlým rozmachem hospodářství lidově demokratického Československa. Co dosud plný rozvoj a rozkvět právně historické práce v Československu brzdí, je jednak nedostatek vyzrálých a zkušených kádrů pro všechny potřebné úkoly, jednak stále ještě určitá nepevnost ideologická, která spadá na vrub ne vždy uspokojujícího, často jen povrchního a příliš spěšného theoretického vzdělání marxistického; jednak konečně nedostatek takové kritiky, která by byla *odborně* plně na výši a nevzbuzovala pochybnosti co do motivů, s nimiž byla psána.

Českoslovenští právní historikové jsou si nyní již těchto závad, chyb a nedostatků dobře vědomi. To je nejlepší zárukou toho, že celková úroveň jejich práce bude stále stoupat, tak jak to jedině odpovídá úspěchům, kterých československý pracující lid na všech jiných polích dnes dociluje ve svém mírovém socialistickém budování.

VÝZNAM PRÁVNICKÉ ERUDICE PRO PRÁCI V ARCHIVU

Jarmila Veselá

Dnes je archivnictví všeobecně věnována mimořádná péče, protože archivalie mají cenu nejen kulturně historickou, nýbrž jsou i cenným pramenem pro zjišťování skutečností, významných pro dnešní práci v různých úsecích výzkumné i hospodářské činnosti, na př. v hornictví, lesnictví, stavebnictví (zvl. při stavební obnově historických městských jader), ve vinařství atd. Aby archivy mohly sloužit jak kulturně historickým účelům, tak aktuálním potřebám hospodářským a politickým, je třeba prohlubovat methody archivní práce.

Popudem k napsání této úvahy byla mi skutečnost, že je často nedoceňována znalost práva i právních dějin a právnické erudice při využívání a vytěžování archivních pramenů i při archivní práci, t. j. pořádání, zpracovávání a zpřístupňování tohoto materiálu. Někdy i právník pracující v archivu má sklon svou odbornou právnickou erudici podceňovat. Pozná však posléze, že právnická erudice je mu pro práci v archivu cenným pracovním vodítkem.

Závažnost znalosti právních předpisů pro jakoukoliv pracovní činnost související s archivem měla by vysvítat již ze samého pojmu archivu, podle u nás všeobecně uznávané Vojtíškovy definice.[1] Podstatným předpokladem účelné a ekonomické práce v archivu a pro archiv je znalost právních předpisů, obsahujících údaje o rozsahu a obsahu kompetence úřadu, z jehož činnosti vzešel archivní fond.

Thematem našich úvah je význam znalostí právních norem pro práci v archivu a pro archiv, t. j. I.) pro vytěžování historických skutečností z archivního materiálu a pro II.) pořádání, zpracovávání a zpřístupňování archivního materiálu.

Pokusím se nyní přesně formulovat a systematicky analysovat problém, o který jde.

---

[1] Vojtíšek — Volf, Zásady pořádání městských archivů. Archivní příručka, Sborník přednášek o archivní praxi, Praha 1948, str. 183. Srov. nejnovější Z. Fiala, Pojem archivu, Archivní časopis 1951 str. 103: »Dnes rozumíme pod slovem archiv soubor písemností a památek povahy příbuzné ..., který vznikl z organické činnosti úřadu nebo orgánu, dále z provozu agendy podniku, z činnosti spolku nebo ústavu atd. a po provedení skartačního řízení ... je uchován v původním pořádku pro potřeby historické vědy, politické, hospodářské a výzkumnické účely.«

I.

Těžení zpráv o jakýchkoliv historických skutečnostech z archivního materiálu může se díti jednak pro účely dějin určitých jevů (společenských, technických), které sledují, popisují, zkoumají a vysvětlují souvislosti a příčiny těchto jevů, jednak pro účely jiného vědního oboru nebo pro účely praktické. Jde tu o dílčí problém erudice protřebné pro zjišťování historických skutečností vůbec, jež vyžaduje různou erudici *a)* podle pramene zjišťování, *b)* podle zkoumaného předmětu a *c)* podle doby, z níž se skutečnosti zjišťují. Tato kriteria se prolínají.

Pokud jsou pramenem zjišťování archivy, je třeba lišiti, jde-li o archivy úřední, podnikové nebo soukromé, resp. zda-li jde o archivní fond, pocházející z činnosti úřadu, podniku nebo někoho jiného. K tomu, abychom pronikli do agendy úřadu, z jehož činnosti fond vzešel, je zajisté třeba jiných znalostí, než k proniknutí do agendy podniku. Omezujeme thema svých úvah na problém erudice potřebné pro vytěžení písemného materiálu archivů resp. fondů úředních.

Pokud jde o vlastní předmět zjišťování, chápe se jen v některých vědních oborech význam toho, že jak zjišťování, tak hledání souvislostí historických skutečností vyžaduje speciální znalosti materie, o kterou jde, na př. na poli dějin výtvarného umění, dějin hudby, dějin práva, kde vedle erudice historické je požadována speciální erudice vědních oborů, zabývajících se tím kterým předmětem. Při zjišťování historických skutečností je však vždy třeba určitých znalostí souvisících s předmětem zjišťování (lesnictví, rybnikářství, hornictví atd.), a to nejen pro hodnocení skutečností, nýbrž i pro vlastní zjišťování z archivního materiálu; zde je třeba i znalosti příslušné odborné terminologie.

Podle časového údobí, z něhož historické skutečnosti zjišťujeme, bude se lišit stupeň významnosti erudice historické a právnické. Význam historického školení je větší, jde-li o materiál starší, kde významnou úlohu hrají odborné znalosti a praxe, zvláště z paleografie. Při práci s novodobým materiálem — a v dnešní době je právě tento materiál, jak se stanoviska historického zpracovávání hospodářských a sociálních problémů, tak se stanoviska praktických hospodářských a výzkumných potřeb ve většině případů významnější než materiál starý — má větší význam erudice právnická. Souvisí to s vývojem vyhranění kompetence úřadů, se stoupajícím významem a počtem právních předpisů, s písemným zachycováním všeobecných norem a jejich publikováním. Pomocné[2] nauky historické jsou jednostranně zaměřovány na starší období (tak paleografie), jednak se jejich význam omezuje na starší dobu (heraldika)[3]. Čím blíže k novější

---

[2] K výrazu »pomocné« nauky historické srov. V o j t í š e k, O vývoji methody diplomatické a jejích potřebách, Sborník historický II., Praha 1954, str. 35.

[3] Srovnej nejnověji D. H l a v á č e k, Pomocné vědy historické na X. hist. kongresu v Římě 1955, Archivní časopis 1956, str. 34, který uvádí (tamže str. 40), že se otázkou

době, tím jsou postradatelnější pro těžení z archivů t. zv. pomocné nauky historické tak, jak jsou dnes tradovány, a tím významnější jsou právní předpisy o organisaci a kompetenci úřadů a právnická erudice. Jistě nikdo nebude míti pochybnosti — volme krajní případ — že, jde-li o zjišťování skutečností ze současného spisového materiálu úřadů, je pro tuto činnost kompetentní právník.

Právník obvykle nemá znalosti z paleografie a diplomatiky a z ostatních t. zv. pomocných nauk historických; má však znalosti a vědomosti o činnosti úřadů, o problémech organisace a kompetence úřadů. Pro dobu nejstarší, kdy nelze mluvit o úřadu v dnešním slova smyslu, tyto jeho znalosti mají menší význam; pro novější dobu jsou však svrchovaně důležité a významné.

Víme-li, který úřad byl věcně a místně příslušný pro rozhodování o určité věci, víme eo ipso, v kterém archivním fondu se má a může určitý spisový materiál hledat. Studium právních předpisů nám ukáže, jednak od které doby byly, resp. měly býti určité skutečnosti úřady zachycovány, kde a jak byly tyto skutečnosti zachycovány (na př. v úředních knihách, ve zprávách předkládaných vyšší instanci), zda byly zprávy vyhotovovány dvojmo a jeden exemplář ponecháván v té či oné instanci, komu a jakým způsobem byly předkládány, prostřednictvím které instance vyšší a s jakými přílohami.

Je samozřejmé, že tím ještě nevíme, že v určitém fondu opravdu najdeme ten který materiál. Víme však, že jej tam můžeme, resp. nemůžeme nalézti; ovšem za předpokladu, že byl při pořádání archivního fondu dodržen provenienční princip.

Znalost právních předpisů je důležitá nejen pro určení časové a věcné kompetence (od kdy do kdy a u kterého úřadu a tedy v kterém fondu a pro kterou dobu v něm mohu určité skutečnosti v archivním materiálu hledat), nýbrž i pro určení kompetence místní, tedy i k zodpovědění otázky, v které signatuře, jde-li o fondy téže instance v několika místech, můžeme materiál týkající se určitého místa nalézti.

Ukažme si to na příkladech. Volím příklady z hornictví, oboru to pro dnešní zkoumání zvláště důležitého a aktuálního. Budeme hledat na př. montánní materiál o Stříbře. Ve Státním ústředním archivu ve fondu t. zv.

---

novověké paleografie všeobecně v novější době zabýval vlastně jen K. Pivec v článku »Paläographie des Mittelalters-Handsschriftenkunde der Neuzeit?« v díle Festschrift zu Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus, Hof und Staatsarchivs, Vídeň 1949, str. 225—236.

Při diskusi konané o pomocných vědách historických v Brně 25. IX. 1953 (Archivní časopis 1954, str. 227 a n.: Nové pojetí pomocných věd historických) byla uznána za nesprávnou přílišná specialisace absolventů pomocných věd historických na nejstarší období našich dějin (str. 228). »Požadavek, aby pomocné vědy historické zaměřily svou pozornost rovnoměrně na všechna období našich dějin byl shledán za správný a zejména s hlediska archivářů, neboť archivy konkretně pociťují při své každodenní práci nedostatky, které byly způsobeny tím, že pomocné vědy historické se nezabývají novějším a nejnovějším údobím našich dějin a že v tomto směru nebyla prováděna výchova dorostu.«

starých montán, který zahrnuje především materiál úřadu nejvyššího mincmistra a jím převzatý materiál komorní, je sice zvláštní signatura pro Stříbro, obsahující montánní materiál týkající se této lokality, neobsahuje však konsultační protokoly, kde je nejdůležitější materiál o provozu dolování. Protože Stříbro nemělo v 18. stol. vlastní horní úřad a spadalo pod horní úřad slavkovský, musíme ve slavkovské signatuře fondu starých montán hledat v konsultačních protokolech i materiál pro Stříbro. Obdobně je tomu i pokud jde o celou řadu dalších lokalit. Budeme-li hledat na př. materiál o Hrobu, najdeme v signatuře fondu MM pro Horu sv. Kateřiny v konsultačních protokolech materiál pro dobu, kdy Hrob spadal do kompetence horního úřadu v Hoře sv. Kateřiny. Naopak zase pro jiný časový úsek, je materiál pro Horu sv. Kateřiny v signatuře pro Hrob, kdy Hora sv. Kateřiny spadala pod kompetenci horního úřadu v Hrobu.

Předpisy je stanoveno, které přílohy a od které doby se přikládaly ke konsultačním protokolům. Cenným doplňkem mapového materiálu jsou přílohy obsahující údaje o měřických tazích (Zug-Zettel). Víme-li, kterým nařízením bylo předepsáno, aby byly jako přílohy ke konsultačním protokolům přikládány, víme od které doby je můžeme v archivním materiálu jako přílohu konsultačních protokolů nalézti.

Jaký význam mají pro těžení z archivů zemědělských instrukce pro vrchnostenské úředníky, tedy právní předpisy, vyplývá z práce V. Černého.[4]

Pro některý materiál bude význam právních předpisů větší, jindy menší. V oboru horního podnikání na př. je jistě význam právních předpisů nepoměrně větší než v jiných úsecích hospodářského dění, protože stát, jako nositel horního regálu, měl svrchovaný zájem na výši urbury a tím i na prosperitě dolování, což vedlo i k vyšší jeho ingerenci na tomto úseku a k větší hustotě právních předpisů. V každém případě, i když jde o materiál, kde ingerence státu byla menší, je rozsah i obsah kompetence dán právními předpisy, které upravovaly i provozní úsek tvořící agendu úřadu.

Musíme ovšem počítat s určitou divergencí mezi právem obsaženým v starých normách a právem aplikovaným, tedy mezi právními předpisy a právními akty tvořícími archivní materiál. Tato divergence bývá větší v starší době než v době novější. Na druhé straně však právě právní předpisy pro starší dobu jsou méně všeobecné, konkretnější a bližší soudobým potřebám právní praxe. Jejich časová platnost je mnohdy vázána na osobu nositele úřadu. Tak na př. změny, které se jeví v instrukcích pro nejvyššího mincmistra, nám dovolují usuzovat na to, co právě pro určitý časový úsek může archivní materiál obsahovat. Hledali bychom na př. visitační protokoly. Z právních předpisů, z uvedených instrukcí, vidíme, že se konaly, respektive že se měly konat v různých dobách v různých intervalech, a že tedy pro určitý časový úsek bude archivní materiál obsahovat visitační

[4] Václav Černý, Hospodářské instrukce, Praha 1930.

protokoly pololetně, jindy ročně a pod. Divergence mezi právním předpisem a právní normou bude tu v tom, že nejvyšší mincmistr tento úkol pro určitý důlní úsek případně nesplnil. Tato divergence souvisí pro starší dobu s tím, že často není formálních sankcí na nesplnění předpisů.

Znalost právních předpisů usnadňuje orientaci a hledání v archivním materiálu.

Nutnost této znalosti je prakticky pociťována. Při jednání subkomise pro dějiny hornictví při ČSAV v březnu 1956, kterého se zúčastnili i zástupci resortů, pro něž průzkum spisového materiálu montánního je důležitou složkou při výzkumu nerostných zdrojů, byl jako pracovní pomůcka archivního průzkumu uveden přehled vývoje organisace a kompetence horních úřadů.

V montánním materiálu je význam znalostí právních předpisů větší než v jiném materiálu, protože jde o materii dříve a podrobněji upravovanou právními předpisy z důvodů, o nichž jsme již dříve mluvili. Zde došlo velmi záhy ke kodifikaci a později byly opětovně vydávány horní řády, všeobecné to předpisy pro určité oblasti.

Pokud jde o montánní materiál, jsou staré právní normy publikovány.[5] Systematické zpracování nejstarších dějin horního práva obsahuje pro oblast práva jihlavského dílo Zychovo,[6] pro oblast práva jáchymovského práce Weizsäckerova.[7] Novodobé předpisy montánní, zvláště předpisy 17. a 18. stol. teprve čekají na zpracování.

Zpracování pro účely archivní práce musí se však díti jinak než zpracování pro účely dogmatické nebo právně historické. Musí se klásti důraz na vyčerpávající, stručné, ale přesné zachycení skutečné agendy úřadu, jak vyplývá z právních předpisů, a o přesné stanovení kompetencí věcných, funkčních i místních. Takové zpracování je věcí právníka, t. j. osoby mající právnickou erudici a praxi.

Tato erudice dává předpoklady pro formulování kompetence starého úřadu na podkladě starých předpisů. Dává i předpoklad pro orientaci po právních předpisech, pro orientaci ve sbírkách zákonů. Dává také předpoklady pro znalost fungování úřadů a pod. Známe-li na př. z úřední praxe, že u úřadů, kde je systém referentů, je v t. zv. referátníku nejen zdůvodnění úředního opatření či rozhodnutí, nýbrž i výtah ze spisů, které byly podkladem, víme, že referátník bude obsahovat i údaje z příloh, které byly vráceny do nižší instance. Máme-li s úspěchem hledat v archivním materiálu, musíme míti znalosti z úřední agendy. Že význam znalostí úřední agendy roste s léty blížícími se současnosti, není třeba zvláště vysvětlovati.

Znalost organisace a kompetence úřadů je tedy ukazatelem pro hledání v archivním materiálu.

---

[5] F. A. Schmidt, Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Oest. Monarchie, Wien, 1832—1834, 13. sv.

[6] Zycha A., Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, 2 sv., Berlin, 1900.

[7] Weizsäcker W., Sächsisches Bergrecht in Böhmen, Liberec, 1929.

II.

Tato znalost má však význam i pro vlastní archivní praxi, t. j. pro pořádání, zpracovávání a zpřístupňování archivního materiálu.

Význam znalostí právních dějin pro archivní práci se theoreticky celkem uznává. Tak v publikačním programu Sborníku ministerstva vnitra, k jehož vydávání přikročil archiv v roce 1926, byla mezi pěti body programu zvláště vytčena na druhém místě pojednání o dějinách státních úřadů zemí koruny české. Podle pracovního programu archivu měly práce uveřejňované ve Sborníku předcházet rozsáhlým zpřístupňovacím pracím, katalogisačním i inventarisačním, jež předpokládají kritické a všestranné prozkoumání vzniku, významu a dějin úřadů těch fondů, které vznikly z jejich činnosti.[8] Ovšem v XIII. rozsáhlých svazcích tohoto Sborníku, které vyšly, je tomuto thematu věnováno jen několik prací.[9] Řada prací tohoto zaměření vyšla však jinde.[10]

Je škoda, že pozornost v tomto směru nebyla rovnoměrně rozdělena na všechny důležitější fondy archivu. A k splnění úkolu popsati dějiny úřadů, z jejichž činnosti fondy vzešly, pro vlastní archivní práce bylo by postačilo stručné a přehledné popsání.

Znalost vývoje instituce, z jejíž činnosti fond vzešel, jako předpoklad zdárné práce archiváře respektujícího provenienční princip, je výslovně zdůrazněna u Vojtíška—Volfa.[11]

Nutnost znalosti práva a právních dějin se pociťuje i pro výuku archivářů. V učební osnově bývalé Archivní školy byly ihned při jejím založení přednášky z oboru práva.[12]

Archivní příručka z roku 1948, uspořádaná Volfem a Haasem obsahuje

---

[8] Cit. podle Kollman, Dějiny archivu, Průvodce po ústředním archivu AMV, Praha 1952, str. 29.

[9] Tak podrobná práce Pešákova o dějinách král. české komory od roku 1527, v III. sv. Sborníku, práce téhož autora o Protokolech ČDK od počátku XVI. stol. do Bílé hory, v II. sv., Roubíkova práce o Počátcích policejního ředitelství v Praze, v I. sv., od téhož autora »K vývoji poštovnictví v Čechách v 16. až 18. stol.«, v X. sv., »Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850«, v XI. sv., o »Vývoji správního rozdělení Čech v letech 1850—1868«, ve sv. XII., kde ovšem, jak uvádí i Mendl v referátě o publikacích Sborníku (Časopis archivní školy, XV.—XVI., str. 245) je těžištěm autorova zájmu, oproti starší práci Riegrově o krajském zřízení, zaměřené na problémy správní organisace, v problémech historicko-geografických.

[10] Tak na př. ve Zprávách českého zemského archivu, ve sv. V, 1915, Flieder, »Zemský výbor v království českém« (1714—1783), ve sv. VII/1931 Bedřich Jenšovský, »Patrimoniální archiv nejv. purkrabství pražského«, kde před popis jednotlivých oddělení archivu statků nejvyššího purkrabství je předeslán stručný přehled dějin úřadu nejvyššího purkrabství pražského, zvláště i jeho kompetence; ve sv. VIII. (1939) Miloslav Volf, »Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí«; ve sv. IX. (1946) Antonín Haas, »Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského.« — Nebo na př. v Časopise archivní školy roč. I. (1923) Karel Kazbunda, »Organisace a archiv nejvyššího policejního úřadu a ministerstva policie (1852—1867).«

[11] V článku cit. v pozn. 1.

[12] V učební osnově archivní školy z r. 1921 byly tyto právnické předměty: v II. roč. Základní pojmy právní a hlavní prameny práva římského a kanonického — 2 hod., v III. roč. Dějiny veřejné správy v zemích československých — 6 hod. a Dějiny práva v zemích českých se zvláštním zřetelem k dějinám práva německého — 2 hod. (Časopis

vedle přednášek z vlastní nauky archivní (pořádání, skartace, konservace materiálu) a přednášek z oboru pomocných nauk historických i přednášky z oboru dějin správy. Při diskusi konané o pomocných vědách historických v Brně dne 25. IX. 1953[13] bylo zdůrazněno, že je prvořadým zájmem archivářů, aby pomocné vědy historické více přihlížely k osvětlování správního vývoje, a to nejen pokud jde o všeobecnou správu, ale i o jednotlivé obory správy. Podobně byla i na celostátní poradě vedoucích státních archivů v Praze z konce roku 1955[14] mezi lektorskými thematy, na nichž má zájem archivní správa s hlediska archivní výuky, zdůrazněna i themata z dějin správy.

Nedostatek je v tom, že se vesměs mluví o »dějinách správy« a přihlíží se více k okolnostem a důvodům vzniku a zániku úřadu, místo k znalostem právních předpisů o obsahu a rozsahu kompetence úřadu. A ani postulát znalosti organisace a kompetence úřadu se nedomýšlí do všech důsledků. Nestačí znáti časové rozmezí činnosti úřadu, všeobecné předpisy o jeho kompetenci, nýbrž i nesčíslnou řadu hmotně právních ustanovení, která dávala této činnosti náplň.

V klasickém díle holandských archivářů[15] se význam znalosti organisace a vývoje úřadu pro vlastní archivní práci sice neformuluje výslovně, ale znalost se předpokládá jako samozřejmá. Mluví se o ní jen na okraji, když se klade postulát, aby byly sdělávány poznámky o organisaci a vývoji úřadu pro badatelské potřeby.[16]

Jako pracovní předpoklad je tato znalost výslovně formulována u Miťajeva[17]. Podle Šambergera[18] se v sovětském archivnictví »věnuje značná pozornost dějinám správy. Ještě dříve než je přistoupeno k pořádání a zpracování určitého archivního fondu, je považováno za samozřejmé, že fond bude prozkoumán ve vztahu k úřadu nebo orgánu, z jehož činnosti vzešel« a »protože většina dokumentů tvořících státní archivní fond vznikla především z činnosti různých státních úřadů, organisací a institucí, je proto považována velmi dobrá znalost dějin státní správy za nezbytnou podmínku úspěšné archivní práce.«

---

archivní školy, I., 1923, str. 175). Podle studijní osnovy z r. 1934 byla přednáška z dějin práva v zemích českých přesunuta do roč. II. a přednáška z dějin správy v III. roč. omezena na novověk a počet hodin byl 4. (Časopis archivní školy, XII, 1936, str. 171). Dnešní stav je, pokud jde o vyučování právním dějinám, zcela neuspokojivý.

[13] Archivní časopis, 1954, str. 227.

[14] Archivní časopis 1956, str. 44.

[15] Muller, Feith, Fruin—Kaiser, Anleitung zum Orden und Beschreibung von Archiven, Leipzig-Groningen, 1905.

[16] Na str. 89 »Die Erfüllung dieser Forderung bietet dem gewissenhaften Archivar wenig Schwierigkeiten, da derselbe ja doch, wenn er sein Inventar gut einteilen will, das Räderwerk der alten Verwaltung studieren muss, eine Arbeit, die nicht bei jedem Unterteil gründlich zu sein braucht, aber trotzdem öfter in allerlei Einzelheiten sich wird versenken müssen«. Cituji doslovně, poněvadž se mi zdá, že je tu dobře naznačen rozsah potřebných znalostí o organisaci a chodu úřadu.

[17] K. T. Miťajev, Těorija i praktika archivalnovo děla, Moskva 1946. Polský překlad: Teoria i praktyka pracy archivalnej, Warszawa 1954, zvl. str. 15, 98, 99.

V lidově demokratickém Polsku je značná část archivářských míst dnes obsazována z řad právníků.[19]

Může se právem namítnout, že v řadě případů, jde-li o dobu nejstarší, budou předpisy samy zahrnuty v archivním materiálu, a bude tedy třeba materiál případně spořádati, aby se v něm tyto všeobecné předpisy nalezly. Mnohdy jsou staré právní předpisy zpracovány nebo publikovány, jako na př. při materiálu montánním, jak již bylo dříve řečeno. Když nejsou právní předpisy publikovány ani systematicky zpracovány, je důležité v prvé řadě v archivním materiálu pátrat po právních normách všeobecnějších, neboť jen na jejich podkladě nabude se přesnějšího obrazu o obsahu fondu Pro dobu novější, t. j. sub specie našeho problému pro dobu, od kdy jsou právní předpisy publikovány, by mělo býti obeznámení se s příslušnými právními předpisy prvním předpokladem pro archivní práci.

Avšak i pro starší dobu jedině znalost tehdejších právních zvyklostí může vysvětlit vznik a skladbu fondu i osud jednotlivých písemností[20] a je nutným předpokladem pro zdar práce archivářovy.

Projdeme nyní jednotlivé fáze činnosti archivářovy, abychom si ujasnili, jak a kdy má znalost příslušných právních předpisů význam pro jeho práci. Přehlédneme tu v prvé řadě ke klasickému dílu holandské archivní nauky, shora již citovanému, a probereme si z něho některé problémy, které se staví před archiváře při pořádání a zpracovávání archivalií podle provenienčního principu.[21] Opřeme se o usnesení a postuláty celostátní porady vedoucích státních archivů z ledna 1955[22], a přihlédneme i k požadavkům kladeným na archivy v současné archivní theorii i praxi sovětské.

Prvým stupněm archivářovy činnosti je uspořádání fondového materiálu. Neuspořádané fondy jsou dosud v našich archivech, jednak jako dědictví doby, kdy nebyl věnován čas v prvé řadě zpřístupnění fondů, jehož prvým předpokladem je spořádání materiálu; jednak v důsledku častého, rychlého a nepřipraveného stěhování archivních fondů. Archivář je dnes často postaven před úkol pořádati neuspořádaný fond. Nejsnažší bude jeho úkol, má-li k disposici registraturní plán starého úřadu a pomocné knihy a spisy opatřené odpovídajícími značkami, a lze-li při pořádání na podkladě těchto pomůcek uvésti fond do původního spisového stavu. Avšak ani tehdy nepůjde o práci čistě mechanického rozhození a seskupení spisů podle původních značek. I když má archivář po ruce registraturní plán a pomocné knihy, bude důležité, aby znal přesně organisaci a kompetenci

---

[18] Zásady sovětské archivní theorie a praxe. Archivní časopis, 1955, str. 77 a n., zvl. str. 81.

[19] Za tuto informaci vděčím členu korespondentu ČSAV prof. Dr V. Vaněčkovi.

[20] Skvělý rozbor archivu České koruny pochází od právníka: Rudolf Koss, Archiv koruny české. Dějiny archivu. Z pozůstalosti k tisku upravil Otakar Bauer, 1939.

[21] Nemůžeme a nechceme vyčerpati v tomto směru odbornou archivní literaturu. Citujeme jen ukázky z literatury, abychom na nich demonstrovali význam právnické erudice pro práci archivářovu.

[22] Viz referát Šambergerův, Archivní časopis, 1955, str. 1 a n.

úřadu, z jehož činnosti pochází pořádaný fond. Vždyť i k pochopení plného významu a studiu elenchů je třeba znalosti organisace a kompetence příslušného úřadu. Nemáme-li registraturní plán a máme-li jej podle spisových značek rekonstruovat, je znalost organisace a kompetence úřadu naprosto nutná. Je samozřejmé, že se nesmí zaměňovat znalost organisace a kompetence úřadu se znalostí organisace jeho registraturního plánu, pro jehož rekonstrukci je znalost kompetence úřadu jenom vodítkem.

Znalost právních předpisů má na př. význam, má-li se složiti rozběhlý konvolut aktů. Půjde tu na př. o posouzení, k jakému aktu patří opisy starých listin. Je sice pravda, že v řadě případů nebude lze určiti na př. které opisy starých aktů byly pořízeny pro rozhodnutí konkretní otázky, ale v mnohém případě to bude záviseti na právním předpise.

Jindy půjde o posouzení, zda a jakou souvislost mají listiny svázané do balíčku. Najde-li na př. archivář svázány akty na prvý pohled spolu nesouvisící, může mu znalost dějin archivu, ale i znalost právních předpisů ukázati, zda tyto akty k sobě patří. Archivář tu často pracuje se znalostí právních norem tak, jak ji čerpá ze zpracovaného materiálu archivního, aniž si při tom uvědomuje, že jde právě o znalosti právní normy.[23]

Znalost právních předpisů umožní i správné rozhodnutí o tom, jsou-li na př. součástky aktů odděleny, přípisy kterého úřadu nižší či vyšší instance a v jaké materii patří do spisového materiálu úřadu, z jehož činnosti fond vzešel. Má-li na př. býti tříděn neuspořádaný archivní materiál, kde do spisovny nově vzniklého úřadu přešel nejen spisový materiál zaniklého úřadu, který byl jeho předchůdcem, nýbrž i spisový materiál, fondy různých úřadů, zaniklému úřadu podřízených, může z labyrintů dohadů, k nimž by se neměl archivní pracovník nikdy utíkati, vyvésti jen znalost právních předpisů, určujících kompetenci úřadu nadřízeného a úřadů jemu podřízených. Má-li archivní pracovník rozhodnouti, do jaké míry má vytříditi více drobných fondů, musí znáti právní předpisy, z nichž vyplývá kompetence všech příslušných úřadů. Je třeba znalosti právních předpisů k posouzení, jde-li o samostatný úřad, který nutno vyčleniti.[24]

Uvedu nyní několik postulátů formulovaných holandskými archiváři v cit. díle.[25] A zamyslíme-li se nad nimi, musíme si uvědomit, že není

---

[23] V citovaném holandském díle je na str. 58 uváděn příklad z archivní praxe, kdy účel konvolutu nejrůznějších listin shodujících se jen přibližnou dobou svého vzniku, byl zjištěn podle obdobného konvolutu nadepsaného » Tituli ordinarium exhibiti«, z čehož se poznalo, že jde i ve sporném konvolutu o doklady o majetkoprávních poměrech osob, ucházejících se o vysvěcení na kněze. V citov. díle stojí, že »se ví«, že církev požaduje před vysvěcením na kněze doklady o tom, že osoba je schopna žíti přiměřeně požadavkům svého stavu; ale právě pramen tohoto vědění je znalost právních norem, která se tu prostě předpokládá.

[24] Srov. Vojtíšek — Volf, na u. m. str. 187, 183.

[25] Nepouštím se do úvah, jak dalece je účelné tyto postuláty přesně dodržovat. Uvedla jsem je jen, abych demonstrovala význam právních znalostí pro plnění takových postulátů.

možné je plnit bez znalostí právních předpisů. Holandskými archiváři je vyjádřena směrnice, že jde-li o komisi vykonávanou jako funkci u určitého úřadu, patří archiv těchto komisí či úředníků do archivu úřadu.[26] Jinak je posuzován případ, kdy jde o úředníka či komisi se samostatným archivem.[27] Holanďané kladou dále požadavek, aby v inventáři byly odděleny časové úseky podle reorganisace úřadu.[28] Požaduje se dále, aby archiv samostatného úřadu byl samostatně spořádán a popsán, i když práva a funkce tohoto úřadu přešly na jiný.[29] Jinak se posuzuje případ, kdy jednotlivý úřad prostě nahradil úřad starý a přejímal jeho archiv jako celek, kdy se připouští inventář jednotný.[30]

Znalost právních předpisů dovoluje jednak rozhodnouti, o který případ stanovený úředními směrnicemi nebo kladený jako postulát v literatuře pro pořádání archivů v daném případě jde, jednak rozhodnouti konkretní otázky pořádání. Znalost právních předpisů je tedy nezbytným předpokladem pro úspěšné pořádání archivního materiálu.

Má však význam zvláště pro další stupně činnosti archivářovy, pro popis fondů a thematický katalog, pro inventarisaci a katalogisaci. Víme-li na podkladě právních předpisů, co může — po event. ztrátách a nešetrné skartaci a hledě na divergenci mezi právními normami a právní praxí — zpracovaný fond obsahovati, můžeme při pročítání materiálu, ať již pro účely popisu fondu, inventarisace, katalogisace, rozlišovat podstatné od nepodstatného, základní od náhodného. Práce archivářova je usnadněna, zná-li z předpisů nejen organisaci úřadu, z jehož činnosti fond vzešel, nýbrž i obsah a rozsah jeho kompetence.

Význam této znalosti pro archivní práci vynikne zvláště při pracech na popisech fondů, jako podkladu pro průvodce po archivu. Má-li podati obraz o obsahu a rozsahu fondu a jeho charakteru, nutně musí jíti pararelně s průzkumem fondu, podrobné studium kompetence úřadu na podkladě právních předpisů.

Při poradě vedoucích státních archivů v lednu 1955 se zdůrazňovala pro průvodce po archivu nutnost toho, aby se věnovala pozornost struktuře a působnosti instituce, z níž fond vzešel. Tento postulát se však kladl pro zpracování úvodu k fondu, ne jako pracovní předpoklad pro vlastní popis fondu. Stejně tomu bylo i v cit. holandském díle, kde požadavek stručného popisu dějin a kompetence úřadu byl kladen pro orientaci badatele, aby věděl, který úřad se zabýval otázkou jej zajímající a znal i časový rozsah toho úřadu.[31]

---

[26] Str. 80 cit. spisu.
[27] Str. 82 cit. spisu.
[28] Str. 75 cit. spisu.
[29] Str. 78 cit. spisu.
[30] Str. 80 cit. spisu.
[31] Str. 88 cit. spisu.

Má-li podle sovětské archivní theorie a praxe[32] obsahovati charakteristika fondu v průvodci krátkou zprávu o dějinách původce fondu, v níž se uvádí: název původce fondu a změna tohoto názvu, doba zániku tohoto názvu, doba vzniku fondu, doba a příčiny likvidace původce fondu, vyžaduje to znalosti právních předpisů. Mají-li se v nejdůležítější části charakteristiky fondu, v údajích o jeho obsahu,[33] vyjádřiti nejdůležitější, ústřední otázky, které jsou pro materiál fondu charakteristické, není tak možno učinit bez důkladného studia právních předpisů.

Průzkum spisového materiálu, tvořící podklad popisu fondu, může býti úspěšný jedině při znalosti příslušných právních předpisů. Pro tento průzkum má význam právnická erudice a praxe podobně, jak jsme o tom mluvili v I. oddíle těchto úvah.

Popis fondu se zaměřením na průvodce po archivu tvoří podle celostátní porady vedoucích státních archivů z ledna 1955[34] druhý stupeň ze čtyř stupňů ve vývoji archivu podle stupně rozpracovanosti. Třetí stupeň tvoří zpracování inventářů a katalogů se zaměřením na zveřejnění inventářů a katalogů z nejvýznamnějších fondů s opatřením příslušných rejstříků.[35]

Na této poradě bylo v jednotlivých diskusních příspěvcích zdůrazněno,[36] že při zpracovávání inventářů a katalogů je třeba tyto zpracovávat tak, aby mohly podat badatelům v prvém případě stručným, v druhém vědeckým vyčerpávajícím způsobem thematický obsah, rozsah a charakter jednotlivého fondu, a že bude nutno opatřit inventáře a katalogy úvodem zabývajícím se správním a kancelářským vývojem příslušného fondu. Zde by bylo třeba zdůraznit opětovně, že právě znalost právních předpisů umožní nejen zpracování takovéhoto úvodu, nýbrž i vlastní inventarisaci a katalogisaci. Vím-li, co do kompetence úřadu patří, znám-li předpisy, na nichž spočívá jeho agenda v jednotlivých úsecích, dovedu snáze a lépe určiti a popsati stručný obsah jednotlivého úředního aktu, tvořícího archivní jednotku.

Znalost právních předpisů má význam i pro volbu terminologického odlišení jednotlivých aktů úřadu, požadovaného v theorii.[37] Je důležitá i pro datování popisované archivní jednotky: v archivní theorii je položen požadavek, že při datování popisovaných archivalií se posuzují jako přílohy ty akty, v opise či v originále, které jsou starší než záležitost projednávaná

---

[32] Šamberger, Zásady sovětské archivní theorie a praxe. Archivní časopis 1955, str. 85.

[33] Šamberger na u. m. str. 86.

[34] Srov. Archivní časopis, 1955, str. 3.

[35] K pojmu inventáře a katalogu a katalogisační jednotky viz Vojtíšek—Volf na u. m. str. 184 a n. — Hrubý, Úvod do archivní theorie a praxe, str. 46, 51. Čechová, K otázce archivní methodiky, Archivní časopis, 1954, str. 6 a n., Michal Kušík, K problémom inventarizácie novodobého spisového materiálu, Archivní časopis, 1956, str. 138.

[36] Archivní časopis, 1955, str. 5.

[37] Srov. cit. holandské dílo, str. 121 a násl.

ve spise (retroacta) a že nebudou míti vliv na datování spisu.[38] Mám-li posouditi, co je předmětem jednání a které součásti spisové jsou přílohou projednávané věci, bude mi zase důležitou pomůckou znalost předpisů o kompetenci úřadu.

Je ovšem jisté, že při inventarisaci a katalogisaci je třeba procházet veškerý materiál a že znalost toho, co fond má a může podle právních předpisů obsahovat, je jen vodítkem a pomůckou pro odlišení a zachycení podstatného. I pro sestavení indexu k inventáři a katalogu je znalost kompetence úřadu vodítkem i korektivem práce.

Jde-li o sestavování t. zv. thematického katalogu, tedy o zpřístupnění fondu zaměřeného k určitému účelu, pevnou oporu pro tuto práci dá jen znalost příslušných právních předpisů.

U thematické katalogisace nebo u thematického přehledu montáních fondů pro účely geologického průzkumu budou závažné všechny spisy obsahující zvl. údaje o staré těžbě, o místě a postupu starého dolování, lokalisaci důlních děl, důvodech zastavení těžby atd. Studium starých právních předpisů mi dovolí nejen určiti, v jakém druhu aktového materiálu budou takové údaje obsaženy, nýbrž i ve kterých fondech a ve které době se tento materiál bude vyskytovat, tak jak jsme o tom mluvili při úvaze o vytěžování historických skutečností z archivního materiálu a o významu znalostí právních předpisů pro tuto práci. Archivář zpracovávající thematický katalog nehledá konkretní údaje jako badatel pracující na určitém thematě, nýbrž sestavuje ukazatel, kde badatelé určitého vědního oboru nebo badatelé sledující praktické cíle, mohou určité historické údaje nalézti. Jeho práce ovšem předpokládá, nemá-li jíti o plýtvání námahy a času, že použije vodítka daného právními předpisy.

I archivář dávající poradu badateli o materiálu fondu jemu svěřeného potřebuje nutně znalosti právních předpisů. Platí tu vše, co bylo řečeno o významu znalosti právních předpisů pro vytěžování skutečností z archivního materiálu v I. oddíle této úvahy.

A netřeba zapomenouti na důležitou funkci archivářů při skartaci nejnovějšího materiálu, kde znalosti o organisaci a kompetenci příslušného úřadu jsou nezbytným předpokladem pracovním. Nedostatek pochopení pro význam spisového materiálu jako podkladu pro studium právního vývoje může vésti k nešetrné skartaci.

Československý archivář má míti znalosti o základních právních pojmech, na př. zvl. z práva římského a kanonického, praktické znalosti o fungování úřadů a soudů, znalosti o úřední agendě, o organisaci a kompetenci úřadů. Má znáti československé právní dějiny. Má znáti jak české zemské právo, tak práva zvláštní, zejména právo městské, horní a církevní. Má znáti organisační a kompetenční vývoj jednotlivých úřadů. Znalosti právního vývoje

---

[38] Srov. cit. holandské dílo, str. 67.

se nesmí omezovati na dobu starší, nýbrž sahati až do doby nejnovější. Je třeba znáti skladbu práva v jeho vývoji, aby si pracovník v archivu dovedl určiti, do kterého úseku práva té které doby spadá konkretní materiál. Archivní pracovník musí věděti, kde a jak nalezne v úvahu přicházející právní předpisy, a to jak pro dobu starší, tak pro dobu nejnovější. Musí znáti literární prameny, z nichž může čerpati poučení i publikační sbírky a musí se uměti v nich orientovat. Časový a věcný rozsah potřebných znalostí bude v praxi dán obsahem i časovým rozsahem konkretních fondů.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že v archivní práci je nutná a účelná kombinace method čistě archivních s pracovními methodami na podkladě právních znalostí, a že je prakticky ideální kolektivní spolupráce odborníků obou vědních oborů, právníků a historiků.

Tato úvaha by chtěla dáti podnět k diskusi mezi archiváři s výlučně historickým školením a právníky, kteří jsou jakkoliv pracovně zapojeni v souvislosti s archivy. Domnívám se, že taková věcná diskuse povede k požadavku historické i právní erudice pro práci archivní nebo k požadavku kolektivní spolupráce osob s těmito erudicemi.

ZYGMUNT WOJCIECHOWSKI

27. IV. 1900 — 14. X. 1955

14. října 1955 zemřel v Poznani a 18. října 1955 v uznání celoživotního díla měl státní pohřeb řádný člen polské akademie věd Dr phil. et Mgr iur. Zygmunt Wojciechowski, profesor dějin polského práva na poznaňské universitě, doktor historických věd, předseda Poznaňské společnosti přátel nauk, člen vojevodské národní rady, důstojník a komtur řádu »Polonia restituta« a nositel »Medaile desetiletí lidového Polska«, vedoucí činitel poznaňského kulturního života, dlouholetý přední bojovník o připojení západních zemí k Polsku a v neposlední řadě význačný hlasatel přátelství a spolupráce polsko-československé. Jeho odchod jest velkou ztrátou i pro československou právní historii, neboť prof. Wojciechowski pěstoval s jejími zástupci velmi těsné styky, jejichž výsledky měly vyústit jednak v obohacení historickoprávních prací o jednotlivých slovanských národech pohledy na právní dějiny ostatních slovanských národů, jednak v systematickou přípravu srovnávacích právních dějin slovanských národů.

Původem z rodu selských pachtýřů narodil se akademik Wojciechowski ve Lvově jako syn docenta dějin polské literatury Konstantina Wojciechowského v rodinném prostředí, prosáklém ideami polských povstání z let 1830 a 1863 a polské demokracie. Po skončení středoškolských studií se zapsal na lvovské universitě na historii, ale zároveň studoval i dějiny práva, takže dosáhl jednak doktorátu filosofie, jednak hodnosti magistra práv. Jeho učiteli byli Jan Ptaśnik, Stanislav Zakrzewski a František Bujak; pod jejich vlivem si osvojil dokonalou přípravu monografických prací — avšak proti analytismu učitelů vždy uplatňoval hlediska synthetická. Největší vliv na mladého vědce však měl zakladatel moderní polské právní historie Oswald Balzer a jeho působení zůstal prof. Wojciechowski věren v celém dalším životním díle. Jeho pracovní methoda je pokračováním Balzerovy se všemi jejími přednostmi i určitými nedostatky: dokonalé analytické vyčerpání materiálu je provázeno synthetickým pohledem s vytčením zákonitostí, převážně však povahy statické, nikoli dynamické. Snahou o zdůraznění tohoto vývojového momentu právě v posledních letech svého života prof. Wojciechowski usiloval o vytváření plnějšího historického výkladu, než jak tomu bylo v ryzí škole Balzerově.

Pro mimořádné nadání se už v r. 1925 stal docentem dějin polského práva v Poznani, která jeho zásluhou a zásluhou zároveň tam působícího druhého význačného historika Kazimíra Tymienieckého stanula po smrti představitelů starší generace v čele polského dějepisectví. Jeho přičiněním došlo také právě v Poznani k značnému rozšíření popularisačních přednášek z oboru historie, zejména ve vztahu k problematice dnešních polských západních území. Ve válce spolupracoval prof. Wojciechowski v Krakově s význačným polským linguistou Tadeášem

Lehrem-Spławińským. Po skončení války se vrátil do Poznaně jako děkan právně ekonomické fakulty, již po válečném zničení znovuvybudoval, a posledních deset let jeho života je vyplněno vedle vlastní vědecké práce mimořádně intensivní prací organisační, kdy zasahuje do kulturního života Poznaně i nově získaných území jako ředitel »Západního ústavu« (Instytut Zachodni) pro studium polských západních zemí a jako tajemník, později předseda Poznaňské společnosti přátel nauk. Při zřízení Polské akademie věd byl jmenován jejím řádným členem.

Shrnutím výsledků životního díla prof. Wojciechowského je jeho práce *Państwo polskie w wiekach średnich. Dzieje ustroju* (1. vyd. Poznań 1945, 2. rozšířené vyd. Poznań 1948), jež vyšlo rovněž ve francouzském překladu pod názvem *L'Etat polonais au moyen-âge. Histoire des instutitions* (Paris 1949). Ve velkém kolektivním díle »Historia Śląska« (Kraków 1932) napsal Z. Wojciechowski obsáhlou a celou slezskou státoprávní problematiku vyčerpávající pasáž *Ustrój polityczny Śląska do końca XIV w.* Základní význam má jeho monografie o právním postavení polské šlechty *Prawo rycerskie w Polsce przed statutami Kazimierza W.* (Poznań 1928), jež byla rozšířena a doplněna v německém překladu *Das Ritterrecht in Polen vor den Statuten Kasimirs d. Grossen* (Breslau 1930) a na širší základnu problému feudalismu v Polsku vůbec postavena v rozsáhlém článku *La condition des nobles et le problème de la féodalité en Pologne* v »Revue historique du droit français et étranger, 4. sér.-XVI (Paris 1937). Druhou hlavní monografii prof. Wojciechowského jest *Sądownictwo prawa polskiego w dobie przedimmunitetowej* (Lwów 1930). Jeho hlavní zájem se však soustřeďoval na otázku vzniku polského státu z nižších organisačních útvarů a v tom směru nebude možno nikdy přejít výsledky jeho práce, která celou problematiku ve všech jejích dílčích otázkách otevřela a v mnohých přinesla závěry, jež zůstávají základem všeho dalšího bádání. K pracím na tomto úseku patří *Momenty terytorialne organizacji grodowej w Polsce piastowskiej* (Lwów 1924), *Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów* (Lwów 1924), *Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich* (Pamiętnik historyczno-prawny IV, Lwów 1927), *O ustroju szczepowym ziem polskich* (Slavia occidentalis VII, Poznań 1928) a d.

Původní školení prof. Wojciechowského jako obecného a nikoli právního historika se projevilo v řadě prací zejména z tohoto počátečního období vývoje polského státu; i když vždy v nich zaujímá stanovisko k otázce státního zřízení a problémům práva, dominuje tu většinou obecně historický výklad. Problémům polsko-německého pohraničí při prvotním rozvoji polského státu věnoval práci *Mieszko I i powstanie państwa polskiego* (Toruń 1936), jež vyšla i anglicky pod názvem *Mieszko I and the rise of the Polish state* (Toruń-Gdynia-London 1936) a práci *Polska nad Wisłą i Odrą w X wieku* (Katowice 1939). Řešení polsko-německých problémů na konci druhé světové války vyvolalo přehled této otázky v díle *Polska-Niemcy, dziesięć wieków zmagania* (Poznań 1945), jež tvoří i převážnou část kolektivního díla Západního ústavu v Poznani *Poland's place in Europe* (Poznań-London 1947), jehož byl Z. Wojciechowski zároveň hlavním redaktorem. Proti polsko-německým rozporům podtrhl polsko-československou spolupráci v knize *Polska-Czechy, dziesięć wieków sąsiedztwa* (Katowice-Wrocław 1947). Pruské problematice věnoval prof. Wojciechowski práce *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski* (Toruń 1933) — anglicky pod názvem *The territorial development of Prussia in relation to the Polish homelands* (Toruń-Gdynia 1936) — a práci *Hołd pruski i inne studia historyczne* (Poznań 1946). Vedle období vzniku polského státu byla zamilovanou dobou prof. Wojciechowského renesance; pro nával práce na nejstarších dějinách však z tohoto úseku napsal jen jednu velkou práci, totiž *Zygmunt Stary (1506—1548)* (Warszawa 1946).

Samotným prof. Wojciechowským ještě zredigovaný výbor jeho třiceti drobných prací vyšel pod názvem *Studia historyczne* již po jeho úmrtí v Poznani v březnu 1956.

Zcela mimořádné jsou zásluhy prof. Wojciechowského na poli organisačním. Jako zásadní stoupenec myšlenky decentralisace vědy, jež v soutěži několika středisek umožňuje skutečný pokrok nauky, byl jedním z nejpřednějších budovatelů Poznaně jako polského vědeckého centra prvořadého významu. V Poznani vytvořil svazek kateder dějin práva a jeho semináře znamenaly založení »poznaňské školy právních dějin«, která po smrti Balzerově stanula v čele polské právní historie; z ní vyšli dnešní profesoři Sczaniecki, Kaczmarczyk, Matuszewski a Kolańczyk a ředitel kórnického archivu Weymann. Prof. Wojciechowski počal také po druhé světové válce pokračovat v přerušeném vydávání Balzerovy edice *Studia nad historią prawa polskiego* a založil ústřední orgán polské právně historické nauky *Czasopismo prawno-historyczne*. Za svůj rozvoj vděčí mu i *Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk*, jehož byl nejdříve generálním tajemníkem a posléze předsedou.

Prof. Wojciechowski se systematicky snažil zapojit polskou historickou nauku na jiná než německá centra, pod jejichž vlivem zvláště v dřívější době byla. Proto před druhou světovou válkou i po ní spolupracoval zejména s francouzskými právními historiky (Olivier-Martin); pravidelně zpravoval franzouskou veřejnost o vývoji polské právní historie a francouzsky vyšly také dvě jeho základní práce. Po druhé světové válce navázal prof. Wojciechowski těsnou spolupráci s právní i obecnou historií českou.

Prof. Wojciechowski byl předním představitelem myšlenky polskosti nynějších polských západních území. Již před druhou světovou válkou organisoval síť přednášek o těchto územích a sám v jejich pořadu neúmorně přednášel. Po válce, kdy došlo k uskutečnění toho, co nejdříve postuloval pouze na základě vědeckého výkladu historického vývoje, založil odborné středisko pro veškerou problematiku, týkající se těchto prostorů, poznaňský *Instytut Zachodni*, jehož byl také až do své smrti ředitelem. V rámci ústavu jako tiskový orgán pro otázky západních polských území a sousedících států (Československa a Německa) se z jeho iniciativy stal *Przegląd Zachodni*. Pro informaci západního čtenářstva vyšla z jeho podnětu řada publikací ústavu anglicky a francouzsky.

Jestliže životní dílo prof. Wojciechowského, ať jde o jeho činnost vědeckou, učitelskou nebo organisační, již samo sebou zřetelně ukazuje velikost ztráty, kterou znamená jeho odchod, pociťují ještě větší bolest a zármutek ti, kdo měli šťastnou příležitost se stýkati se zemřelým za jeho života častěji osobně. Prof. Wojciechowski ušlechtilostí povahy a teple lidským přístupem ke všem, kdo ho obklopovali, patřil k těm osobnostem, jež nejen jako učitelé, nýbrž zároveň i jako lidé dovedou naplňovat život všech, s nimiž je pojí společná cesta. A tak nejen dílem, nýbrž i nejlidštějšími složkami své osoby zůstává Zygmunt Wojciechowski nadále ve vzpomínkách všech, kdo ho znali, měli jej rádi a hluboce si ho vážili.

Vladimír Procházka

K OTÁZCE STÁTU U POLABSKO-POBALTSKÝCH SLOVANŮ

Ve 4. čísle III. ročníku *Československého časopisu historického* (Praha 1955) otiskla Libuše Hrabová obsáhlý materiálový článek *K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů*. Volbou tohoto tématu potvrdila, že tato problematika, která již po několik desítek let se neobjevila v naší historiografii, se opět dostává do středu zájmu našich historiků.[1] Tento zájem je důležitější o to, že rovněž bádání polských odborníků po druhé světové válce přineslo řadu prací z polabsko-pobaltské thematiky[2] a že tedy lze od soutěživé československo-polské spolupráce očekávat další kladné výsledky.

Jak Hrabová sama na několika místech poznamenává, jde při studiu vzniku a vývoje státu polabsko-pobaltských Slovanů o otázky často složité a proto samozřejmě její vlastní práce může jenom otevříti některé z nich, aniž by si činila nárok na nějaké závěry definitivnější. V tomto směru je však potřebí konstatovat, že výsledky, jichž dosáhla, jsou skutečným přínosem, a že její instruktivní studie je dobrým podnětem k dalšímu zpracovávání této thematiky. Hrabová totiž ve zkratce přehlédla hlavní názory dosavadní literatury a naznačila hlavní linie vývoje státu těchto slovanských národů, zejména vznik raněfeudálního státu, jak se zračí v nejposlednějších spisech především sovětských historiků. Výsledky její práce otevírají pak zároveň pole diskusi o některých základních otázkách celé této thematiky, již Hrabová samozřejmě nemohla vyřešit a již stejně nemůže vyřešit tato recense její práce, ke které však bude nutno v budoucnu přistoupit po systematickém výzkumu všech příslušných pramenů a zhodnocení jednotlivých náhledů literatury.

V citaci literatury, k níž musí přihlédnout každý, kdo chce poznat dějiny polabsko-pobaltských Slovanů, nejsou z jinak dobře uvedené německé literatury zmíněny tři práce základního významu, jež napsali Guttmann[3], Ohnesorge[4] a Bruns-Wüstefeld[5]. Z ruských prací chybí ve výčtu nejstarší souhrnné, dnes ovšem zcela

---

[1] V Brně na dějinách feudální společnosti polabsko-pobaltských Slovanů pracuje v tamní odbočce Slovanského ústavu H. Bulín, jenž zatím ve sborníku Vznik a počátky Slovanů I (Praha 1956) publikoval článek K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu, věnovaný především polabsko-pobaltským Slovanům, v Praze aspirantka Slovanského ústavu M. Beranová připravuje větší pojednání o jejich zemědělství, v Právně historických studiích I (Praha 1955) otiskl Vl. Procházka rozsáhlý článek Daňová a jiná břemena u polabsko-pobaltských Slovanů.

[2] Jsou to zejména práce: J. Matuszewski, Artykuły słowiańskie Zwierciadła saskiego, Czasopismo prawno-historyczne I, Poznań 1948; G. Labuda, Powstania Słowian polabskich u schyłku X wieku, Slavia occidentalis XVIII, Poznań 1947; týž, Studia nad początkami państwa polskiego, Poznań 1946; J. Widajewicz, Weleci, Katowice 1946; týž, Niemcy wobec Słowian polabskich, Poznań 1946; týž, Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba, Kraków 1946; týž, Słowanie zachodni i Niemcy w wiekach średnich, Katowice 1946. Polabsko-pobaltské thematiky se dotýká i důležitá edice T. Kowalski, Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie Al-Bekriego, Pomniki dziejowe Polski, ser. II, t. I, Kraków 1946. Nejdůležitější novou polskou literaturu o Pomoří, již Hrabová do své práce nepojala, uvádí Procházka, Daňová a jiná břemena 157—8 p. 1.

[3] B. Guttmann, Die Germanisierung der Slawen in der Mark, Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte IX, Leipzig 1897.

[4] W. Ohnesorge, Ausbreitung und Ende der Slawen zwischen Nieder-Elbe und Oder, Lübeck 1912.

[5] K. Bruns-Wüstefeld, Die Uckermark in slawischer Zeit, ihre Kolonisation und Germanisierung, Prenzlau 1919.

překonané dílo Gilferdingovo[6] a druhá, materiálově velmi bohatá práce Kotljarevského[7]. Při citaci Jegorova a zmínce o tom, že podstatná část jeho práce je věnována rozboru ratibořského lenního registru z r. 1230—1234, překvapuje, že zároveň není řečeno, že vlastně celý první díl jeho práce obsahuje toliko rozsáhlý kritický rozbor Helmolda. Macešsky je pamatováno na literaturu polskou. Zřejmě děje se tak na vrub skutečnosti, že Hrabová ponechala stranou vývoj státu na Pomoří, o němž Poláci psali nejvíce; cituje však pro Pomoří a Rujanu důležitou práci Fockovu, vedle pomořského Codexu jediné dílo z pomořské oblasti[8], přesto že v dalším odkazů na prameny z Pomoří užívá častěji. Pokud se pominutí polské literatury týče, je zvláště litovat neuvedení prací Tymienieckého[9], jež pro problematiku polabsko-pobaltských Slovanů mají význam zásadní. Hrabová neměla patrně také v rukách druhé vydání Wachowského[10], významné zejména pro úvod Labudův, jenž v něm tlumočí nový názor na chápání dějin státu těchto slovanských větví, založený na výkladu z vnitřních poměrů zcela shodně s pojetím Koroljuka a Gracianského, o něž se Hrabová opírá. Ve výčtu pramenů postrádáme sbírku pramenů šlesvicko-holštýnsko-lauenburských[11], sbírku pramenů saských[12] a v jejím rámci zejména nově vydaný listinář magdeburský[13].

Avšak vedle těchto drobnějších nedostatků je nutno jmenovat jeden nad jiné závažný: Hrabová vůbec nehleděla k historickoprávním pojednáním o thematu své práce. Její nezájem patří právní historii nejenom naší, nýbrž i polské a docela i sovětské, ač jinak o výsledky sovětské vědy se opírá. V jejím článku není totiž zmínky o přehledu polabsko-pobaltské thematiky, jejž podal Kadlec[14], o podrobném spisu Balzerově[15], ani o synthetických závěrech Černilovského[16]. V tomto směru Hrabová jde důsledně cestou naší obecné historie. Na rozdíl od historiografie na př. polské — německou, kde něco takového se nikdy nedálo, nepotřebujeme ani uvádět, se stalo totiž *u nás neblaze už přímo tradičním zvykem, vůbec nepřihlížet při historickém bádání k výsledkům speciálních studií právně historických.* Přitom je zcela nepochopitelné, jak je možno odpovědně míti za to, že se v otázce vzniku státu a práva lze odvažovat podat obraz jejich vývoje, aniž se bere zřetel k práci oboru, jemuž celá tato problematika je nejbližší[17]. I když snad

---

[6] A. F. Gilferding, Istorija baltijskich slavjan, Mokviťan 1854; rovněž in: Sočinenija IV, Peterburg 1874.

[7] A. Kotljarevskij, Skazanija ob Ottone Bambergskom v otnošeniji slavjanskoj istoriji i drevnosti, Praga 1874.

[8] Přitom se nezmiňuje o dalších dvou základních pramenných sbírkách pro Pomoří a zároveň i Rujanu, totiž: R. Klempin — R. Prümers a další, Pommersches Urkundenbuch, Stettin od 1868, a C. G. Fabricius, Urkunden und Geschichte des Fürstentums Rügen, Stralsund 1841—1844. Hlavní literaturu o Rujaně a Pomoří srov. rovněž Procházka, Daňová a jiná břemena 157—8 p. 1.

[9] K. Tymieniecki, Ludność wiejska w krajach polabskich i pomorskich w wiekach średnich, Slavia occidentalis I, Poznań 1921; týž, Podgrodzia w północno-zachodniej Słowiańszczyznie i pierwsze lokacje miast na prawie niemieckim, tamtéž II 1922; týž, Społeczeństwo Słowian lechickich, Lwów 1928.

[10] K. Wachowski, Słowiańszczyzna zachodnia, 2. vyd. Poznań 1950.

[11] P. Haase, Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, Hamburg—Leipzig od 1886.

[12] Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Halle od 1870.

[13] F. Israel — W. Möllenberg, Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg, Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, Neue Reihe 18, Magdeburg 1937.

[14] K. Kadlec, Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves, Paris 1933.

[15] O. Balzer, O kształtach państw pierwotnej Słowiańszczyzny zachodniej, Pisma pośmiertne III, Lwów 1937.

[16] Z. M. Černilovskij in: Istorija gosudarstva i prava, I. díl, Moskva 1949.

[17] Tak na př. typicky by se nemohl Fr. Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách

lze chápat, že autor-obecný historik nepoužije možnosti srovnání s novými pohledy na vznik státu v přímém sousedství těchto slovanských kmenů[18], zejména jak se jeví v posledních pracích Vaněčka[19] a Łowmiańského[20], je výklad o státu polabsko-pobaltských Slovanů, v podstatě jinak velmi podrobně uvádějící obecně historickou literaturu, bez zmínky o práci Kadlcově, Balzerově a Černilovského zcela nepochopitelný.

Základní otázkou, již práce Hrabové otevírá, je problém územní sféry státu polabsko-pobaltských Slovanů. Hrabová hovoří jen o *Slovanech polabských* a počítá k nim Obodrity, Velety a Lužické Srby. Psaním slova »polabský« s velkým »P« se má zřejmě zdůraznit národní jednota kmenů, kdežto označování Slované »polabsko-pobaltští«, jehož se používá v této recensi, zdůrazňuje *moment teritoriální* a skutečnost, že *tyto kmeny nevytvořily jednotnou národnost* jako ostatní slovanské národy v sousedství. Jestliže Hrabová na jedné straně počítá k »Polabským Slovanům« i Lužické Srby, které většina literatury pokládá za větev samostatnou,[21] nemluví naproti tomu o Raňanech a Pomořanech, které naopak většina literatury pokládá za součást celku, jejž jsme nazvali »polabsko-pobaltskými Slovany«; přitom však sama Hrabová, jak už řečeno, argumentuje dále doklady z pomořského území. Pokud se těchto větví týče, je ovšem sounáležitost Raňanů s ostatními zcela bezesporná. Proti tomu v Pomořanech je polská nauka ochotna vidět zvláštní větev a zvláště polská linguistická i historická literatura před druhou světovou válkou systematicky uváděla Pomořany v těsnějším vztahu k Polákům, zejména politickém, než ostatní kmeny polabsko-pobaltských Slovanů.[22] Dnešní politická situace oderského prostoru ovšem podporuje toto traktování problému, avšak pro dobu 10.—12. století není toto hledisko rozhodujícím a konečné slovo musí tu říci na jedné straně linguisté a na druhé straně zejména historici po podrobném rozboru materiálu se všech hledisek (dějiny politické, hospodářské, právní, materiální a duchovní kultury). Netajíme se zde s náhledem, že zejména

---

v době předhusitské I, Praha 1953, 199, dopustit osudného omylu při výkladu »prodeje lidí«, kdyby znal práci: J. Markov, Venditio debitoris, »Bratislava« VIII (1934) 459—68. a tak se dověděl, že tu šlo o zvláštní procesní úkon a pokutu, nikoli však převedení do stavu otroctví. Graus sice právně historických spisů uvádí hodně, avšak právě výtka, již na str. 190 činí veškeré právní historii, která podle něho se snaží o konstrukci jakéhosi všeobecného a ideálního »práva klasického feudalismu«, musí dopadnout především na jeho hlavu, neboť jeho práce, kde bez dalšího uvádí instituce všech evropských práv v jedno s právem českým, je typickým příkladem postupu, jejž sám pranýřuje.

[18] Na př. H. F. Schmid, Burgbezirksverfassung bei den slawischen Völkern in ihrer Bedeutung für die Geschichte ihrer Siedlung und ihrer staatlichen Organisation, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen, Neue Folge II/2, Breslau 1926; Wł. Kowalenko, Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII w.), Poznań 1938; Z. Wojciechowski, Momenty terytorialne organizacji grodowej w Polsce piastowskiej, Lwów 1924; týž, Ze studiów nad organizacją państwa polskiego za Piastów, Lwów 1924; týž, Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich, Pamiętnik historyczno-prawny IV, Lwów 1927; týž, O ustroju szczepowym ziem polskich, Slavia occidentalis VII, Poznań 1928.

[19] V. Vaněček, Prvních tisíc let. Předstátní společenská organisace a vznik státu u českých Slovanů, Praha 1949.

[20] H. Łowmiański, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich, Warszawa 1953. Obsáhlou diskusní recensi tohoto díla podal V. Vaněček, Byzantinoslavica XVI, Praha 1955.

[21] L. Niederle, Slovanské starožitnosti, odd. I, díl III, Praha 1919, 94 a d.

[22] Přehled polské literatury k této otázce uvádí Procházka, Daňová a jiná břemena 162 p. 32. Nejnověji M. Sczaniecki, Główne linie rowoju feudalnego państwa zachodnio-pomorskiego, część I.: do r. 1478, Czasopismo prawno-historyczne VII/1, Warszawa 1955, praví jednak, že poměr polsko-pomořský není zcela zřetelný (str. 53, 57), jednak počítá Pomoří k Polsku (68); přitom jeho výklad feudální rozdrobenosti na Pomoří spíše nasvědčuje vztahu nezávislosti (69).

otázku přináležitosti pomořského státu k Polsku bude nutno diskutovat velmi kriticky, aby výsledkem bádání bylo dosažení skutečné vědecké pravdy a nikoli zájmy jiné. V tomto směru totiž výklad lenní závislosti, jež ve středověku byla založena na odchylných základech, než jaké platí v 19. století, byl právě od počátku tohoto 19. století často podáván pojmy doby zcela svou povahou odlišné a tedy ahistoricky.[23] Jako drobnost sluší tu jen uvést fakt, že i polští linguisté, kteří jinak obecně postulují, v podstatě patrně shodně se skutečností, bližší společenství větví t. zv. lechických,[24] sami konstatovali, že i jazykově existuje rozdíl mezi Pomořím západním a východním;[25] tento rozdíl mimo jiné byl jistě způsoben i existencí dvojí hospodářské a kulturní sféry, jimž tedy nepochybně odpovídá i samostatnější, ne-li zcela samostatné postavení Západního Pomoří, někdejší »Slavie«.

Dosavadní výsledky studia právně historického dovolují nám však zatím, aniž by tím chtěl být vznášen nárok na definitivnost názoru, tvrzení, že *s hlediska vývoje státu a práva jsou Obodrité, Veleti, Raňané a Pomořané* jedním celkem. Průběh vývoje státu u jednotlivých z nich jest sice různorodý — feudální prvky převažují u Oboritů a na Pomoří, kde jinak existuje soustava samostatných měst, proti tomu u Veletů dominuje zřízení plemenné a u Raňanů největší roli hraje prvek plemenně kultovní,[26] avšak pro ně *pro všechny je charakteristické dlouhé trvání prvků staré plemenné soustavy se zvláštními orgány sněmovními a kultovními, a to ještě i v době rozvoje raně feudálního státu.* Konstatování těchto rysů je zvláště důležité pro Pomoří, neboť ukazuje na přináležitost tohoto území s hlediska vývoje státu k ostatním polabsko-pobaltským územím. V literatuře posledně Sczaniecki poukazuje na to, že »městské republiky« na Pomoří mají vzhledem k dosažené hospodářské základně i státnímu zřízení, na ní zbudovanému, povahu raně feudálního státu.[27] Přitom však sám zároveň shledává nízký stupeň rozvoje knížecí vlády (především mimo jiné pozdní vznik principu dědičnosti), pozdní dokončení sjednocovacího procesu státu a nakonec i poměrně pozdní počátek dalších období ve vývoji státu (feudální rozdrobenost);[28] právě tyto rysy takto ukazují, jak ve zvláštních historických podmínkách se na Pomoří uplatňují ony starší charakteristické znaky jinak ovšem různorodého zřízení i ostatních polabsko-pobaltských Slovanů. Od 12. století ovšem i na Pomoří vznikl feudální stát do nejmenších podrobností podobný sousednímu feudálnímu státu polskému. To však se stalo až v době, kdy mezinárodními svazky i silnou cizonárodní infiltrací je Pomoří stále těsněji spojováno s neslovanským světem, kdežto pro období plné vnější i vnitřní svébytnosti nelze konstatovat rozdíly od ostatních polabsko-pobaltských Slovanů. Právě Sczaniecki, jenž ve své práci začleňuje Pomoří do obecné

---

[23] Typicky Widajewicz v uvedeném už spise o poměru západních Slovanů k Němcům vztahy Čech k Německu vykládá zcela odchylně od vztahů Polska k Německu, ač rozdíl poměru byl nevelký. Jak na jedné straně odmítá závislost Polska na Německu, tak na druhé ze zpráv zcela obdobných přijímá závislost polabsko-pobaltských národů na Polsku.

[24] Niederle, Slovanské starožitnosti, III, 95 (zejména o názoru Lorentzově).

[25] T. Lehr-Spławiński, Plemiona słowiańskie nad Łabą i Odrą w wiekach średnich, 3. vyd. in: Rozprawy i szkice z dziejów kultury Slowian, Warszawa 1954, mluví o pěti větvích, totiž Lužických Srbech, Obodritech, Veletech, Raňanech a Pomořanech (str. 115 až 116) a přitom se zmiňuje o rozlišnosti jazyků západních a východních Pomořanů (120—1 a mapa na str. 128).

[26] V stručném přehledu srov. Procházka, Daňová a jiná břemena 160—164.

[27] Sczaniecki, Główne linie rozwoju 59—60; s jeho odmítáním vzniku šlechty z někdejších předáků plemenného zřízení (str. 55) nelze v celém rozsahu souhlasit.

[28] Sczaniecki, Główne linie rozwoju 55—57, 69.

linie vývoje raně feudálního státu, hovoří o »feudálních republikách městských«,[29] tedy formě na př. polskému právu zcela cizí, kdežto ostatním polabsko-pobaltským Slovanům velmi blízké.

Jestliže tedy proti Hrabové postulujeme nutnost výkladu i vzniku státu u Raňanů a Pomořanů, vyvstává mně otázka, *proč až dosud se odděleně od těchto kmenů traktoval státní vývoj Lužických Srbů, ačkoliv i jejich instituce se původně vyznačují shodnými rysy*. Důvod toho není v literatuře nikde uváděn, avšak je ve své podstatě prostý. Lužičtí Srbové totiž jediní z polabsko-pobaltských Slovanů žijí dodnes a tato jejich *trvající samostatná národní existence je promítána nazpět do minulosti* zcela podobně jako u ostatních dnes žijících slovanských národů. Odtud také správné psaní jejich národního jména majuskulemi a ne jako u polabsko-pobaltských Slovanů minuskulemi. K tomuto důvodu přistupují však navíc ještě dva další. Lužičtí Srbové totiž i s hlediska jazykového jsou většinou pokládáni za *větev jazykově samostatnou*[30] a vedle toho jejich *připoutání k české koruně po řadu století* mělo za následek výklad jejich právních dějin od doby feudalismu ve spojitosti s výkladem dějin českého státu,[31] takže i nejstarší období, ostatně opravdu neobyčejně nejasné, v němž snad patřili spíše k ostatním polabsko-pobaltským Slovanům, není od ostatního výkladu oddělováno. Tím ovšem není řečeno, že v případě, že by další výzkum jazykový a historický prokázal jejich bližší příbuzenství s ostatními kmeny polabsko-pobaltských Slovanů, nemohlo by být studium vzniku a vývoje jejich státu a práva spojeno s odpovídajícím studiem těchto ostatních slovanských větví.

Jinak Hrabová, jež se tedy omezila jen na západní polovinu polabsko-pobaltských Slovanů, k nimž připojila Lužické Srby, správně kritisuje výklad vzniku jejich státu z vnějších momentů politických a výklad zániku z hodnot psychických, především dříve tak soustavně zdůrazňované nesvornosti, a následujíc především Koroljuka (s Gracianským, zdá se, není tak dobře obeznámena) hledá skutečné příčiny vzniku státu ve *vnitřním vývoji společnosti* a zániku *v objektivních historických skutečnostech*. Její rozbor teritoriálního momentu ve vytváření slovanské společnosti (»hradová centra«) a vznik »nadkmenových společenství« ukazují, jak jde správnou cestou; oč však by tato cesta byla snadnější, kdyby znala několik let již existující shora zmíněné práce právně historické![32] Její snaha o vyjasnění přesného poměru »urbs« k »civitas« je ovšem marná; středověcí autoři se v tomto směru neřídili žádnou systematikou.

V souvislosti s novými pohledy na tvorbu raně feudálního státu u polabsko-pobaltských Slovanů jsou velmi plastické výklady Hrabové o růstu »primores«.[33] Správně poukazuje na to, že prameny používaný termín »rex« zavádí a upozorňuje, že charakteristicky právě lépe zpravení autoři z bližších Slovanům míst zásadně používají výrazu »dux«.[34] Velmi důležitý je poukaz na tři zdroje zesíleného

---

[29] Tamtéž 53.

[30] N i e d e r l e, Slovanské starožitnosti, III 98—99; L e h r - S p ł a w i ń s k i, Plemiona 116 o neuzavřenosti jednotlivých jejich kmenů v jednotu.

[31] J. K a l o u s e k, Státní české právo, 2. vyd., Praha 1892, 11, 28, 72—76, 83 atd.; J. Č e l a k o v s k ý, Povšechné české dějiny právní, 2. vyd., Praha 1913, 87—88, 94, 166 atd.; J. K a p r a s, Právní dějiny zemí Koruny České, Praha 1913, I, 23, 31, 34, 63 atd.; t ý ž, Přehled právních dějin zemí Koruny České, Praha 1935, zejména 59 a d.; Fr. Č á d a, Povšechné právní dějiny československé, Brno 1947, 8, 12, 29, 30 atd.; V. V a n ě č e k, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, 22, 31, 41, 53 atd.

[32] Srov. zejména V a n ě č k o v y výklady o »hradových obcích« a »plemenech-kmenech-knížectvích« v uvedené knize Prvních tisíc let.

[33] Str. 655.

[34] Str. 657.

upevňování moci knížat, pronikajících nad starou plemennou soustavu, jimiž byly tendence *k zlomení principu volitelnosti, svazky s panujícími dynastiemi okolními* a konečně *snahy o zavedení křesťanství.*[35] Správné je i to, jak Hrabová traktuje *dvojí státoprávní systém na témž území,* kdy jednotky zároveň pokládané za území slovanských feudálů jsou lenní formou propůjčovány německým šlechticům; faktická moc pak řeší otázku skutečné vlády.[36] Spojování rozbití slovanského státu s rozvojem pirátství[37] je jistě správné, avšak tak, jak je představuje v celé úplnosti Hrabová, je patrně poněkud zesíleno; i v těchto bojem naplněných dobách jistě do určité míry existovaly běžné mírové formy života s produkcí zemědělskou. Úsudek na platbu daní slovanským vévodům v penězích podle obdoby církevní biskupovnice[38] je mylný; knížecí daň svou podstatou byla staršího data, a protože *daně vůbec zachovávají formy tradiční* — pokud nejde o daně zcela nově zavedené — není tato domněnka na místě.

Velmi podnětné jsou připomínky Hrabové ke kultovní organisaci polabsko-pobaltských Slovanů. Pokud se vlastního kultu týče, přiklání se ve shodě s všeobecně nyní zastávanými názory k mínění, že tu značnou roli hrála soutěž se soustředěným útokem tří biskupství, jemuž i pohanský odpor se kladl v nových a nepřímým vlivem samotného křesťanství vybroušených formách[39] — ovšem ani zde by nebylo radno podceňovat vnitřní růst domácího kultu. Mimořádnou důležitost má však snaha Hrabové o výklad kultovní organisace jako náhražky raně feudálního státu knížecího. Tento názor není zcela nový — již Balzer se domníval, že právě dominování kněžské soustavy mělo za následek neexistenci monarchických prvků ve veletském zřízení[40] a na Pomoří je boj knížat s kněžími nad jiné typický.[41] Novotou je však nadhození možnosti srovnávání kněžské soustavy se společností světské šlechty. Vnější příznaky jsou obdobné, na př. hierarchie, pro kněžskou vrstvu na Rujaně a Pomoří velmi charakteristická[42] nebo vojenská družina Svantovítova v Arkoně.[43] Nicméně při studiu této otázky bude potřebí zachovávat krajní opatrnost a nesměšovat prvky rodové a raně feudální společnosti. Nelze zapomínat, že tato kněžská soustava nepřežila na rozdíl od feudality pád starých slovanských kmenů, s nimiž byla bytostně spojena[44] a že právě u Veletů, o něž Hrabové především jde, existovalo typicky sněmovní zřízení[45] s předáky

---

[35] Str. 661.
[36] Str. 664.
[37] Tamtéž.
[38] Str. 658—659.
[39] Str. 659.
[40] Balzer, O kształtach państw 87.
[41] J. Mitkowski, Pomorze zachodnie w stosunku do Polski, Poznań 1946, 17.
[42] Saxo Grammaticus, Historia Danica, ed. P. E. Müller et J. M. Velschov, Havniae 1838—1858, 2. vyd. pod názvem Gesta Danorum, ed. A. Holder, Strassburg 1886 (podle toho citováno), XIV 567: alia quoque fana compluribus in locis hoc numen (=Svantovit) habebat, que per supparis dignitatis ac minoris potencie flamines regebantur. — Ebbo, Vita Ottonis episcopi Babenbergensis, Mon. Germ. hist. — Scriptores XII, III 1: summum ydolorum pontificem, III 20: maior ille pontifex idolorum. — Historia episcoporum Camminensium (E. Sieniawski, Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych między Łabą i granicami dawnej Polski, Gniezdno 1861, 290): protoflamines, archiflamines, flamines.
[43] Saxo XIV 566.
[44] Annales Augustani a. 1068, Mon. Germ. hist.-Scriptores, III 128, podávají zprávu o zániku lutického svazku po zničení Retry se Svaroživovým kultem halberstadtským biskupem Burchardem. Proti tomu na příklad u Vagrů, kde trval nadále samostatný politický život, existoval stále kult boha Prove (Helmoldus, Chronica Slavorum, Mon. Germ. hist.-Scriptores, XXX/1, solo Hannover 1868 a Hannover—Leipzig 1909, I 84).
[45] Balzer, O kształtach państw 59; Kadlec, Introduction 32—33.

toliko ze středu sněmu.[46] Nadto opět právě u Veletů je doloženo, že jejich kněží byli ustanovováni ostatními příslušníky kmenů[47] a tedy, jak je možno stručnému údaji pramene rozuměti, patrně volení na sněmu.

Generální závěr Hrabové o zániku státu polabsko-pobaltských Slovanů se v podstatě shoduje s obecně přijatými hledisky. Základním předpokladem byl *německý nápor*, jenž rozrušil vývoj ethnických pospolitostí a odstranil podmínky vzniku feudálního národa, *společného jazyka a společné kulturní tradice*.[48] Pěkně Hrabová ukazuje, jak slovanská šlechta sice společensky pokračovala v růstu po linii, již nastoupila ještě v dobách politické samostatnosti, avšak jak přijala německé formy tohoto poměru od německých seniorů a stala se feudalitou národnostně neslovanskou.[49]

Z drobných nedostatků, jež by autorce bylo možno vytknout, by byl poukaz na často neslovanskou citaci názvů, pro něž jinak existuje slovanský termín: na př. ratibořský a ne ratzeburský registr, pomořský předák Vičak (tak ho obecně uvádí ruská a polská literatura) a ne latinisovaný Witscacus-Witskak. Název kmenu Dolenčanů místo obvyklého Dolenců je zřejmě recepcí přepisu ruského. Prohozeny jsou poznámky 95 a 93. Jestliže vedle Svarožice jako hlavního ratarského boha uvádí Hrabová v citaci Helmoldově, aniž k tomu co podotýká, i Radegasta,[50] vychází zřejmě z této zprávy Helmoldovy, založené na Adamovi Brémském,[51] zatím co nauka většinou přijímá za správný jen Dětmarův údaj o Svarožicovi.[52]

Celkově je však jisto, že práce Hrabové je přínosem, a pokud některá její tvrzení vzbuzují pochybnosti, otevírá jimi dveře k diskusi, která jistě bude plodná.

Vladimír Procházka

---

[46] Ibrahim ibn Jakub (latinský překlad: K o w a l s k i, Relacja 147): Regem autem non habent neque ab uno (principe) se duci patiuntur, sed magistratus apud eos seniores eorum sunt. — T h i e t m a r, episcopus Merseburgensis, Chronicon, Mon. Germ. hist.-Scriptores III, solo Hannover 1889, VI 25: Hiis autem omnibus, qui communiter Liutici vocantur, dominus specialiter non presidet ullus. Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discutientes in rebus efficiendis omnes concordant.

[47] T h i e t m a r VI 24: Ad haec curiose tuenda ministri sunt specialiter ab indigenis constituti.

[48] Str. 666—668.

[49] Str. 667.

[50] Str. 660.

[51] A d a m u s Bremensis, Cesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, Mon. Germ. hist.-Scriptores VII, solo Hannover 1876, II 18.

[52] T h i e t m a r VI 23.

PRÁVNICKÁ PRÁCE O UČENÍ PETRA CHELČICKÉHO

Současná vědecká tvorba v teorii státu a práva se při malém počtu pracovníků a při potřebě jejich mimořádného pracovního soustředění na problémy dneška jen velmi zřídka obírá dějinami politických nauk, ačkoliv jde o obor svrchovaně významný a u nás velmi zanedbaný. Je proto každý pokus na tomto poli velmi vítán, v první řadě jistě i od historiků státu a práva, kterým mohou být monografie z dějin právních a politických nauk podstatnou pracovní oporou, zejména týkají-li se revolučních období, důležitých pro další vývoj státu a práva.

Profesor Radim F o u s t k a si vybral jako předmět svého studia významnou osobnost husitské revoluce, Petra Chelčického, jehož učení o státě, státním zřízení i právu platném ve feudální společnosti rozebírá v nepříliš rozsáhlé, avšak hutné knížce. (Radim F o u s t k a, *Petra Chelčického názory na stát a právo, Acta universitatis Carolinae, Iuridica, 1955, č. 1.)* Autor se zde nezabývá Chelčickým po prvé. Jeho studie navazuje v podstatě na jeho starší práci Politické názory Petra Chelčického, Praha 1948, avšak nejde snad jen o nové, doplněné a přepracované vydání dřívějšího díla. Sice v řadě míst sáhá přímo k textu předcházející práce a přijímá některé odstavce buď doslovně, nebo jen s malým pozměněním, nerozšiřuje ani ve větším množství pramenný materiál, avšak tentokrát řeší problémy mnohdy s jiných hledisek, klade si nové a dosud téměř neřešené otázky, takže jde i zde ve značné míře o dílo původní.

Práce poněkud trpí přemírou citátů v textu, někdy dokonce velmi dlouhých. Autor přepisuje celé odstavce z literatury i tam, kde by stačil stručný výklad nebo odkaz (na př. při převzetí dlouhého citátu z Německé selské války na str. 6, kde jde o hodnocení Engelsovo obecně známé, nebo nechává-li v závěru práce opětovně hovořit práce Mackovy). Rovněž množství citátů ze spisů Chelčického, jimiž je celý text naplněn, vadí spádnosti slohu. Ve vědecké práci historické je nesporně působivým prostředkem stylistickým, jestliže se v samém textu objeví zvláště vybraná, příléhavá a typická místa přímo z pramenů, avšak přílišné užití tohoto prostředku rozrušuje souvislost výkladu a jeho účin je tím právě opačný.

Radim Foustka sleduje Chelčického nauky o státu a právu v celé šíři jeho literárního odkazu. Rozčleňuje systematicky jeho názory na feudální společnost vůbec, na církev, stát a právo, rozebírá je na základě obecných poznatků o složení feudální společnosti v 15. století a ukazuje, ke kterým cílům se učení Chelčického zaměřovalo a kterými prostředky se mělo podle něho k jejich dosažení postupovat. V tomto správném přístupu k látce je mezerou, že autor nevěnuje dostatečnou pozornost časovému sledu vzniku Chelčického děl a nekonfrontuje je vzájemně s ohledem na dobu jejich vytvoření, aby tím precisněji mohl určit historickou podmíněnost vývoje jeho názorů.

V práci dřívější podléhal Foustka mnohde ještě názorům starší literatury, které místy přejímal a opíral o ně své výklady. Nyní již postoupil dále; jeho výklad je opřen především o studium pramenů a z textu mizí odvolání na Pekaře a Chaloupeckého vyskytující se dříve. Avšak to je na druhé straně nedostatkem, neboť se měl ve větší míře s těmito názory vyrovnat, kriticky posoudit jejich správnost a ukázat jejich závady a tendenci politickou. Nepodstatný vzrůst rozsahu dílka by tak byl vyvážen jeho širší použitelností i jako kritické základny pro posuzování literatury o Chelčickém.

Významným přínosem Foustkovy práce je pokus o třídní zařazení Chelčického. Až dosud považovala literatura téměř vesměs Chelčického za osamělého myslitele, který sice rozeznal zlo, ale trpně jen k němu přihlížel; za jedince isolovaného od

ostatní společnosti, který stál mimo všechny soupeřící strany. Dokonce se tento názor opakuje i v nejnovějším díle historiografie marxistické, v Mackově hodnocení Chelčického ve spisu Tábor v husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, str. 170 až 174. Foustka se pokusil rozeznat, kterou třídu nebo vrstvu tehdejší společnosti Chelčický representoval, koho byl mluvčím, komu byly vlastní názory Chelčickým hlásané. Nastoupil tak samostatně a cílevědomě cestu, na kterou ukázal nejdříve A. St. Mágr v článku Marxistické poznámky k Chelčickému, Jihočeský sborník historický 19 (1950), str. 75: »Chelčický již nebude při vší své nepopíratelné svéráznosti zdánlivě isolovaným zjevem a jeho ideologii bude lze vyložit a posuzovat především z myšlenkových proudů, v nichž se obrážely společenské poměry jeho vrstvy v době husitské revoluce.« Foustka odpovídá na otázku po společenském zařazení Chelčického (str. 65) tak, že »... Chelčický byl mluvčím té části venkovského obyvatelstva, které svým společenským postavením bylo nejblíže měšťanstvu — totiž majetných sedláků«. Pro budoucno nelze sice vyloučit odchylná mínění o tomto hodnocení, avšak nesporným zůstává správný methodický přístup k řešení otázky, jak jej naznačil shodným způsobem i Mágr v cit. článku, str. 78: »Buď tomu jak buď, jisté je, že nové bádání o Chelčickém bude muset především vyzkoumat v díle Chelčického prvky, které jsou podmíněny jeho třídní příslušností ...« Bylo by snad v tomto směru prospělo i pokusit se znovu o rozřešení záhady osoby Chelčického a vyrovnat se zejména s míněním F. M. Bartoše, Kdo byl Petr Chelčický, JHS 15 (1946), str. 1, avšak toto určování, ostatně povahy výlučně historické, by bylo přesáhlo rámec autorova úkolu.

Methodické závěry plynoucí z práce Foustkovy mají ovšem platnost daleko obecnější než pouhého společenského zařazení Chelčického, třebas byl sebevýznamnějším ideologem své doby a své třídy. Stejnou methodou bude třeba přistupovat ke každému význačnějšímu mysliteli v dějinách politických nauk; vždy bude napříště nutno hledat společenské síly, které jeho názory podmínily, a bude třeba vždy zavrhnout jakékoli pokusy pokládat někoho za osobnost isolovanou od politických zápasů své doby. V této methodické obecnosti lze jistě spatřovat značný klad Foustkovy práce.

Lze snad vyslovit naději, že dílko o Chelčickém nebylo pouhým autorovým exkursem do dějin politických nauk, že se Radim Foustka sám znovu v budoucnu k podobné látce vrátí a že jeho příkladu budou následovat i jiní pracovníci theorie státu a práva. Takové práce by byly podnětným povzbuzením pro právní historii i pro samu theorii státu a práva, jejíž neodmyslitelnou podmínkou je plné historické pochopení veškerého politického dění.

Jiří Kejř

PRÁVNÍ POMĚRY PODDANÝCH V 16.—19. STOLETÍ VE SVĚTLE NEJNOVĚJŠÍHO BÁDÁNÍ V ČESKOSLOVENSKU A POLSKU

Pohusitské době u nás a době od vzniku šlechtické monarchie v Polsku věnovaly naše a polská právní historie na rozdíl od doby starší dosud málo pozornosti. Proto právem se nyní bádání historiografie československé i polské soustřeďuje na tento dostatečně neosvětlený úsek.

Jednou z nejdůležitějších součástí problematiky tohoto období je otázka právních poměrů poddaných v 16.—19. století. V tomto oboru existuje velmi mnoho drobných monografií zejména regionálních. Ve většině případů jde tu však o práce víceméně laické, jež volbou thematu i methodou zpracování nepodávají výsledky, o něž by se pevně mohlo opřít studium vědecké. Proto jedině systematický vědecký výzkum na tomto poli může vést k uspokojujícím výsledkům.

V nejposlednějších letech se sice polští i naši odborníci ve zvýšené míře počali zajímat o tyto otázky, avšak většinou šlo až dosud o studium převážně obecně historické, zatím co speciální zájem zůstává — alespoň u nás — stranou. Mezi obojím bádáním není ovšem často jasně odlišená hranice: na př. otázka povinností selského obyvatelstva je ve středu zájmu jak historiků obecných, tak právních. Avšak rozhodně právě ryze právní problematika — a v jejím středu právní úprava vztahů sedláků k půdě — není zatím natolik středem pozornosti, jak by po zásluze a s hlediska nutnosti podat úplný obraz poměrů sedláků mělo být. Z toho důvodu i v rámci ČSAV *Kabinet dějin státu a práva* si položil jako jeden ze svých úkolů prostudování této mimořádně důležité otázky. Výsledky, jichž se mezitím dopracovala ostatní polská a československá historiografie, jsou tu jistě i pro právní přístup k těmto problémům významnou oporou jak co do dílčích výsledků nových zjištění, tak co do zkušeností především methodických.

Právně historický výzkum v oblasti dějin právních poměrů selského stavu v 16.—19. století naráží zejména na dvě obtíže. Základem obou je *nepřeberné bohatství materiálu*, jejž nutno zpracovat. To na jedné straně vede k nutnosti nalezení *odpovídajících pracovních method*, zcela odlišných od method pro epochu feudalismu ve středověku nebo pro kapitalismus, jichž obojích se už všeobecně používá s kladnými pracovními výsledky. Na druhé straně práce s materiálem, jenž dosud vůbec nebyl zpracován a kde tedy právní historik na rozdíl od staršího feudalismu přistupuje k pramenům předtím pomocnými historickými vědami nepředzpracovaným, vyvolává *nebezpečí, že se bude příliš obírat obecně historickou problematikou* a vlastní právní otázky dotyčného materiálu zanedbá nebo k nim alespoň nepřihlédne v potřebné míře. Je pochopitelné, že při práci se zcela novými prameny se ani právní historik nevyhne řadě přípravných prací, které nejsou právně historické povahy; jde tu však o to, aby v tom směru se nepřekračovaly určité nezbytně nutné meze.

Nejnovější polská a československá produkce v oboru dějin selských poměrů v 16.—19. století může tedy dáti určité zkušenosti pro práci právního historika a umožňuje tak stanovení některých základních hledisek, jimiž by se při své práci řídil.

*

Práce právního historika musí se především *opřít o výsledky prací obecně historických*. Obecná historie se nejnověji zaměřila ovšem především jednak na otázku selských bouří, osvětlujících zásadní rozpory soudobé společnosti a revo-

luční boj sedláků, jednak na zpracování údajů o produkci vrchnostenských i selských hospodářství. Z takto získaných dat právní historie může arci těžit pramálo. Avšak v souvislosti s těmito problémy objevuje se tu řada nových výsledků studia zejména *úpravy povinností sedláků*, jež nepopiratelně jest jedním ze středů zájmu i právního historika. Vedle toho *obecné závěry o jednotlivých* příslušných vývojových obdobích mají zásadní význam jako rámec pro výklad vývoje jednotlivých právních institucí.

V tomto směru značně bohaté výsledky přinesl Alois Míka v obsáhlém pojednání *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.—XVI. stol.), (Historický sborník I, Praha 1953).* Zvláště poukázal na to, že vznik hospodaření šlechty ve vlastní režii nepředstavuje nějaký zlom ve vývoji, nýbrž postupný růst od konce 14. století. Přitom ovšem až do druhé poloviny 16. století šlechtické velkostatky hrají roli poměrně malou a v podstatě až do třicetileté války bylo jejich úkolem především zásobovat panskou kuchyň. Plný *rozvoj dvorů* nastává v souvislosti s *rozkvětem pivovarnictví*. Četné spory o *milové právo* mají za účel uvolnit cesty pivovarní produkci poddanských měst a městeček, nikoli bezprostředně rozvinout produkci šlechtickou, jež v tomto směru nikdy nebyla omezena (šlechtické hrady a jejich průmyslová podhradí byly mimo sféru milového práva). Až do třicetileté války je robota v jižních Čechách poměrně nízká a zejména o pěší robotu mají vrchnosti zájem malý. Fakticky dopadá robota daleko tíživěji na menší sedláky než na větší, i když navenek se její odstupňování zdá být spravedlivé. Dvory byly poměrně hojně vybaveny čeledí. Řada prací se vykonávala *námezdně;* souvisí to podle Míky s tím, že mzdy přes jinak obecný pokles kupní síly peněz zůstávaly na staré úrovni — pravděpodobně tu však především půjde o skutečnost, že robotní povinnosti byly přesně vymezeny a i když, jak Míka správně podotýká, bylo možno *mimořádnou »výpomocí«* získat práci sedláků i pro nové činnosti, rozsah starých a jako »věčné« určených povinností se zhusta dodržoval. Skutečně nová břemena vznikla totiž — jak sám Míka praví — až *zvyšováním poplatků* a *spotřebních daní*, započítaných do ceny produktů značně se rozvíjejícího vrchnostenského průmyslu.

V článku *Z feudální problematiky moravské předbělohorského období* (Časopis *Matice moravské* 73, *Brno* 1954) dospěl František Matějek k závěru, že do *poloviny 16. století* převažoval na Moravě *rozprodej* šlechtických statků sedlákům s omezováním robot, zatím co od této doby nastalo nové soustřeďování půdy ve *velkostatcích*, uvozené *zvyšováním platů a naturálních dávek*. Na počátku 16. století bylo zbraní proti pauperisaci dovolení odprodávat části statků (Jan z Pernštejna). Pustá půda daňově zatěžovala půdu obdělanou, neboť povinnosti zůstávaly pro jednotlivé vsi stejné bez ohledu na skutečný měnící se stav hospodářství; dobrovolné obdělávání součástí zcela zpustlých vsí bylo povolováno za výhodnějších podmínek platu »na desátou kopu«. Na tovačovském panství existovala široká vrstva bezzemků-podruhů *(hořeři)*, jimž jako robota byly ukládány různé výpomocné zemědělské práce.

Henryk Zins v článku *Położenie ludności chłopskiej na Warmii w pierwszej połowie XVI. w. (Kwartalnik historyczny LXII, Warszawa 1955)* podává některé zajímavé detaily poměrů poddaných této oblasti. V zemi převládaly církevní velkostatky biskupské a kapitulní, jež měly původ jednak kolonisační, jednak byly výslednicí hojného odkupu půdy od šlechty, a dělily se na *dominiální*, provozované ve vlastní režii, a *graciální*, propůjčované na 30 let až tři generace. Ve společenské struktuře bylo důležitým faktorem, že někdejší pruští *equites* poklesli na sedláky; nižší vrstvy městského obyvatelstva se rekrutovaly především ze selských zběhů. Zběhnutí se promlčovalo v 15 letech. V těchto hraničních oblastech bylo charak-

teristickým barometrem vzájemného poměru útisku v sousedících zemích. Od 16. století se zvyšovala připoutanost sedláků k půdě. Původně možný *odchod* při opatření vhodného náhradníka byl dán *zcela do rukou pánů;* proti tomu se dcery na cizí panství mohly provdat s pouhým svolením rodičů. R. 1528 byl vůbec zakázán přechod z Warmie biskupské do kapitulní a naopak. Zůstal-li na statku jeden hospodář-dědic po smrti zůstavitele, mohli se ostatní synové vystěhovat, pokud se zřekli dědických nároků. Značnou hospodářskou ztrátu pro selský stav znamenalo dovolení *obchodu chmelem, lnem a vlnou jen na nejbližším trhu.* Po válkách, jež zničily asi polovinu všech polností, nastal nový kolonisační ruch; kolonisátorům byla poskytována *osvobození od povinností na 3—15 let.*

V diskusním článku *Z badań nad rozwarstwieniem wsi na Pomorzu w XVIII w. (Kwartalnik Historyczny LXII, Warszawa 1955)* podává Wacław Odyniec především data o rozložení polností mezi jednotlivé vrstvy sedláků a o platech pracovníků na velkostatku, avšak některé jeho údaje mají význam i pro právního historika. Zajímavé je konstatování, že královský majetek nebyl osazen robotnými sedláky, nýbrž činžovními. Jinak všeobecně *činžovní sedláci* převažovali u nejnižších vrstev selského stavu, *zahradníků* a *půlzahradníků.* Jejich povinnosti nebyly však vyčerpány činží, nýbrž doplněny drobnými povinnostmi robotními (3—12 dní ročně) a naturálními (předivo, dvanáctý nebo třináctý snop). Často byli zároveň řemeslníky. *Osobní závislost poddaných* na pánu bývala přerušena, když došlo k *propachtování celých vsí.* Rozsah *výkupu z poddanských povinností* není možno zjistit, neboť vykoupivší se se zcela pravidelně stěhovali do jiných oblastí.

Vedle převážné většiny údajů o administrativní, hospodářské a sociální roli farností na malopolském venkově přináší zprávy o soustavě povinností sedláků na prospěch církve Marian Zgórniak v článku *Rola plebanii w wyzysku chłopstwa i jego walce klasowej na wsi małopolskiej w drugiej połowie XVIII wieku (Kwartalnik Historyczny LXII, Warszawa 1955).* Na půdě farností byli většinou usazeni jen malí sedláci, *»zahradnici«.* Nečetní sedláci sloužili robotu v rozsahu 3—4 dní v týdnu se spřežením, chalupníci 2—4 dny pěší roboty a poskytovali kapouny, vejce a předivo. Vedle ní byla rozšířena i *nucená práce za plat.* Jinak základem příjmů byl *desátek,* převážně ve formě *naturálního podílu* z výnosu, méně peněžní. Placení desátků v naturáliích umožňovalo zabírání stanoveného množství obilnin z nejhodnotnější části úrody. Hojné bylo *vykupování desátků,* často však nikoli přímé, nýbrž prostředečné převodem nejdříve na vlastníka vsi a s něho teprve s dalším jeho ziskem na sedláky. Někde byl naturální desátek *nahrazen platem a doplněn robotou.* Druhou základní dávkou farností bylo *mešné,* původně patrně poplatek za každý jednotlivý úkon, později řádná pravidelná dávka, jejíž výše obnášela až po půldruhém korci žita a ovsa z lánu. *Petita* byla drobným dobrovolně poskytovaným plněním v naturáliích, nakonec však většinou vymáhaným jako by šlo o plnění povinné. Dobrovolně sedláci církvi zapisovali krávy na způsob našich »železných krav«. Významným zdrojem příjmů byly příjmy z trestů a poplatky za jednotlivé církevní úkony, nezřídka libovolně kněžími nad předepsanou míru zvyšované.

*

Po stránce *methodické* velmi značný význam pro další bádání o právních poměrech sedláků v 17.—18. století v našich zemích měla přednáška, již *18. ledna 1956* proslovil v rámci *přednášek Historického klubu* přední pracovník Čs. akademie zemědělských věd pro obor dějin zemědělství PhDr Emanuel Janoušek na námět *Zemědělská výroba na feudálním velkostatku a sociálně hospodářské po-*

stavení venkovského lidu. Jeho přednáška shrnula výsledky předběžného průzkumu materiálu někdejších patrimoniálních archivů, které po r. 1945 se dostaly do rukou státu a jejichž probádání dává nové možnosti vědecké práce na tomto úseku. Řečník poukázal na některé obecné závěry pro toto další bádání a dovodil je na několika konkretních příkladech z materiálu, s nímž sám osobně pracoval.

Podle jeho slov zanikají na prvý pohled v mase materiálu vývojové linie a výsledkem této skutečnosti jest tendence psáti toliko lokální dějiny z tohoto období. Při pracích obecnějších, jichž však je pramálo, bývá vodítkem moderní problematika a sedlák jest odtrhován od dominia a chápán jako abstraktní kategorie, neživotný typ venkovského obyvatele. Nadto dosavadní literatura věnovala svůj zájem jen určitým otázkám, především poměru dominikálu a rustikálu, daním a ostatním povinnostem, reformním snahám státu, poměru sedláka k vlastníku dominia a úředníkům a nečetným dalším. Řada otázek byla zcela opomíjena (na příklad situace bezzemků) a jednotlivé monografie byly de facto toliko dokumentací díla Kroftova s hlediska určitého dílčího problému a určitého dílčího prostoru.

Zásadním nedostatkem v tomto směru bylo, že se těžilo z pramenů toliko narativních, statistických a normativních, z nichž zejména poslední dva typy podávaly obraz velmi jednostranný: statistické roviny porušovaly plynulost skutečného vývoje a prameny normativní vedly k jinak ovšem pochopitelné snaze pokládat stav jednotlivými předpisy nařízený za stav faktický. (Tato druhá výtka je neobyčejně důležitá pro práci právního historika, jenž se nesmí soustředit toliko na abstraktní předpis, nýbrž hledat jeho konkretní vyjádření v praxi, zejména v konkretních smlouvách, a jenž musí hledat také povšechně skutečnou praxi při aplikaci vydaných norem.) *Zpřístupněné patrimoniální archivy dovolují nyní se opřít o nový druh materiálu, totiž materiál provozní,* jenž ve svém celku dává možnost poznat vývoj rovněž i v nepatrných časových úsecích a v konkretních otázkách, jež vědeckému poznání zůstávaly dříve uzavřeny. Tím se také otevírá možnost *nových problémových základen,* dříve neexistujících; přitom však *nelze postupovat od tématu* (shora), daného bez ohledu na skutečný stav, *nýbrž od materiálu* (zdola), podle toho, jak vůbec tento materiál sám novou otázku položí.

Tímto způsobem je možno na př. nově řešit otázku vývoje renty v úkonech a její postupné přeměny v náhradní plat. Se změnou vztahu vlastníka dominia k dominikální půdě souvisí i změna obsahu povinnosti poddaných vůči dominiálnímu pánovi. Tyto změny může zaznamenat jen podrobné sledování skutečné náplně povinností, dříve při opření o obecné předpisy nemožné nebo možné v jen ve velmi nepřesné podobě. Účetní materiál zpravuje nás o postupném zavádění reluic za roboty skutečně nevykonané nebo za úkony nově již nepotřebné (na příklad trhání lnu), dále za předměty v nových poměrech nežádoucí (drůbež, daně v obilí), až konečně o zavedení robotní reluice vůbec.

Podobně ubývání lesní půdy od 16. stol. dovoluje vyslovit nové závěry o sociálním vrstvení vesnice. Nově vzniklá orná půda nebyla totiž připojena většinou k dominikálu, nýbrž k rustikálním lánům za různý nájem. Hlad po půdě v 18. století vedl ke vzniku domkářské vrstvy, jejíž příslušníci nejsou však uváděni v urbářích a pozemkových knihách, takže dosud o jejich postavení nebylo zpráv; až nyní prozkoumávání nájemních výkazů a soupisů domkářů dovoluje učinit si obraz o vývoji vesnice v této době. V souvislosti s tímto vývojem se dominikál štěpí ve dvojí: ve vlastní režii a pronajatý. (Tato skutečnost dovolí snad v budocnu vrhnout nové světlo i na otázku poměru sedláků zakoupených a nezakoupených.)

Dalších obdobných problémů lze už dnes najít celou řadu a zkoumání materiálu ještě tyto možnosti rozhojní.

*

Důležité zkušenosti poskytují také samozřejmě nejnovější práce našich a polských právních historiků (část jich bude zmíněna ještě v dalším zvláštním oddíle o methodě srovnávací).

Tak na příklad lze konstatovat, že *k žádoucím výsledkům s hlediska právně historického nevede zaměření na vyličeni historického vývoje jednoho panstvi*, i když jinak přináší neobyčejně cenné výsledky obecně historické. Tím způsobem Karel Rebro v obšírném článku *Z hospodársko-sociálnej minulosti obce Horovce (Právnické štúdie III, Bratislava 1955)* podal zajímavý obraz hospodářských a sociálních poměrů tohoto panství, avšak otázek právních forem těchto poměrů se, ač rutinovaný právník, dotkl jen letmo a náhodně. Dějiny jednotlivého panství nutí totiž vždy samozřejmě badatele k výčtu konkretního materiálu a jeho uspořádání v historický sled; i když tento vývoj je napojen na obecně platné zákonitosti společenského vývoje, dominuje hledisko historických událostí (držba panství, sociální bouře) a konkretních dat hospodářské povahy. Jen tam, kde náhodou tyto skutečnosti vystupují v podobě právních institucí, se činí zmínka o právně historické povaze problematiky. Avšak snaha o podání obrazu právního vývoje selských poměrů žádá si spíše *soustředění na určitou instituci* a její sledování na základě *srovnávacího materiálu* z širší územní oblasti; tedy zobecňování a nikoli vytyčování konkretních historických událostí. Nutnost správné orientace v nepřeberné mase materiálu vyžaduje ovšem jako předpoklad zásadního významu výběr *typických součástí* tohoto materiálu.

K právně významným závěrům Rebrovy práce patří konstatování, že jako v ostatních zemích i na Slovensku se šlechta snažila omezením státního daňového břemene zlepšit postavení svých sedláků a tak si zajistit lepší možnost vlastního příjmu. Dálo se tak formálním převáděním sedláků na menší daňové jednotky, údajným vedením poddaných na půdě vrchnostenské místo na půdě poddanské, formálním nadáním osobního stavu svobodníků (libertinů) jakožto domněle řemeslníků a konečně osvobozením od urbárních povinností a poskytnutím úlev od urbárních povinností (při stavbě domu na 12 let), jimiž byli dotyční vyňati ze skupiny sedláků povinných k státním daním. Na počátku 19. století byly daňové předpisy určovány na základě čistého, nikoli hrubého výnosu. Konfrontace právních předpisů s konkretním historickým materiálem dovolila učinit zajímavý závěr, že půjčky zajištěné na statcích nedávaly ve skutečnosti potřebnou jistotu, neboť častá zběhnutí zbavovala věřitele reálné možnosti faktického úkoje ze zajištěné nemovitosti. Jiným zajímavým závěrem je konstatování, že při dělení panství mezi více dědiců byli někteří poddaní, zejména řemeslníci, ponechávání ve spoluvlastnictví několika dědiců.

Avšak ani volba určité správní instituce a vylíčení jejího vývoje v určitém časovém rozmezí *nemusí vést vždy k žádoucím výsledkům právně historickým, jestliže převáží vnější politický rámec vývoje tohoto administrativního orgánu nad hlediskem právních výsledků jeho agendy*. Tak je tomu v případě vylíčení osudů komise pro selské otázky *(komisja włościańska)*, zřízené r. 1815 v republice krakovské a vyvíjející činnost až do zániku státu r. 1846, jejíž osudy popisuje Szczęsny Wachholz v padesátistránkové studii *Reforma chłopska w Rzeczypospolitej Krakowskiej w świetle dokumentów archiwalnych (Czasopismo prawno-historyczne VI/2, Warszawa 1954)*. Těžení z bohatého archivního materiálu mu dovolilo podat vyvážený obraz vývoje komise a podložení výkladu přehledem hospodářské situace republiky umožnilo správné zarámování celého problému. Vlastní právní rozbor postavení sedláků vůbec a zejména pak rozbor právní úpravy jejich držby však v ostatní materii zcela zanikl a zůstal omezen na pouhých pět stránek textu. A přece právě úprava selské držby v Krakově je mimořádně zajímavá

a důležitá. Vedle vsí v soukromé držbě šlechty, v nichž není odchylek od poměrů jinde všeobecně platných, byly zde odlišně upraveny poměry *sedláků ve vsích duchovních statků a vsích patřicích městu*. Ačkoliv totiž ústava města formálně proklamovala rovnost všech obyvatelů, pro nemovitosti sedláků na církevní a »národní« půdě platila zásada *děleného vlastnictví;* dominium directum v prvních patřilo příslušné církevní instituci, v druhých pokladně Svobodného města. Povinnostmi (platy, roboty) a celkovým právním postavením (sehnání špatného hospodáře) nebylo fakticky rozdílu od sedláků ve vsích šlechtických; v zásadě však byli *věčnými držiteli půdy* bez práva vrchnosti na odnětí statku bez důvodu. Nešťastně skončivší revoluce v r. 1848 proklamovala zcela *svobodné selské vlastnictví půdy*.

K výsledkům pro právní historii neobyčejně bohatým vede *soustředění zájmu na určitou právní instituci v oblasti časově i prostorově omezené*, zejména pak, když jde o systematické sebrání materiálu z obsahově bohatých soudních knihovních zápisů. Systematické sebrání a učlenění konkretního právního materiálu, řady zápisů, dává možnost obecného závěru o takové instituci, takže ji plně vysvětluje. Této methody použil Josef Markov v pojednání *Z právneho zvykloslovia Liptova (Slovenský národopis IV, Bratislava 1956)*, v němž na základě obecních knih městečka Trumovce na Liptovsku z let 1551, 1625 a 1687 podal obraz organisace nedílové rodiny z této doby. Byla to *rodina většinou třigenerační v čele s hospodářem a hospodyní*. Dcery, pokud nebylo synů způsobilých k hospodaření, dědily a podobně vdovy nebyly nikdy omezeny poručníky; v podstatě tedy bylo *postavení žen plnoprávné*. Při častých *přijímáních do nedílného společenství* dalších osob byly přesně určovány jejich podíly jak při vstupu, tak při výstupu. Adopce jsou řídké, není však pro ně žádných omezujících předpisů. Dcery dostávaly věno a výbavu. Práva a povinnosti zeťů vstupujících do společenství byly určovány stejně jako u osob cizích. Podobně tomu bylo i u nových manželů při provdání vdov, jež jinak — pokud měly děti — zásadně zůstávaly hlavami původní rodiny. K disposici majetkem byl nutný *souhlas všech dospělých členů nedílu* a k zcizování docházelo jen v případě krajní potřeby. Většinou se však na prospěch původního vlastníka zaknihovává *předkupní právo*. Značná je už tendence k *individualisaci vlastnictví*. Drobením usedlostí byla v 17. a 18. století základní hospodářskou jednotkou *čtvrtina* dvora. Při zcizování mohla být část usedlosti oddělena jako *»výstavok«* jinému vlastníku; s hlediska berní šlo však nadále o jedinou jednotku. Poručníci byli jmenováni otcem nebo úřadem; v případě nutnosti mohli zcizovat nemovitosti.

Pramenem mimořádné důležitosti, z něhož však dosud bylo těženo jen zcela nepatrně, jsou *patrimoniální soudní knihy*. V tom směru navazuje na starší práce Ulanowského a Rafacze, otevřel nové pohledy Bohdan Beranowski prací *Sprawy obyczajowe w sądownictwie wiejskim w Polsce wieku XVII i XVIII, Łódź 1955*. Obšírná recense této knihy, již podal Michał Staszków *(Czasopismo prawno-historyczne VII/2, Warszawa 1955)*, poukazuje na důležitost a zároveň i nebezpečí omylů a nedostatků, jež bádání v pramenech tohoto druhu s sebou přináší. Autor pojednání rozebral praxi vesnických soudů při stíhání deliktů proti mravnosti. Vyčerpal však jen materiál malopolský a výběr poukazů na materiál z jiných oblastí Polska rozhodně nedovoluje činit závěry tak obecné, jak by chtěl. *Srovnávací studia mohou k plně uspokojujícím výsledkům vésti zřejmě jen na základě značně úplného prostudování řady oblastí, neboť namátkové srovnávání nezaručuje nikterak pravdivý obraz skutečnosti*. Proto také Baranowského povšechné srovnávací úvody, přihlížející k materiálu římskému nebo orientálnímu, rozhodně nejsou na místě, jsouce příliš mělké. V otázkách, které těsně souvisí s pro-

blematikou, jež je v přímém vztahu k oficiálnímu náboženství, rovněž *nedostatečné přihlížení k agendě církevních soudů v příslušných materiích zkresluje skutečnost*. Výsledkem práce Baranowského je poukaz na to, jak v 17. a 18. století existovala dvojí morálka, jedna pro šlechtu a druhá pro poddané. U poddaných za přestupky proti mravnosti *odpovídali* nejen ti, kdo se jich dopustili, nýbrž i *osoby, v jejichž společenském svazku žili* (otec, hospodář). Taxy trestů však nebyly, jak se mylně domnívá, na většině polského území diferencovány podle společenského postavení, nýbrž byly pro všechny příslušníky třídy sedláků v podstatě stejné. Přitom se vycházelo z platební schopnosti trestaných: bohatší platili pokuty, chudší byli podrobováni bití. Jako takové byly tresty poměrně značně mírné. Pokuty se odevzdávaly vrchnosti, církvi a soudu; vrchnost od nich často, využívajíc možnosti k laskavému gestu, osvobozovala.

*

Společenství ekonomicko-sociální a právní problematiky zemí na východ od Labe v 17.—19. století, shodně se lišící od poměrů v Německu na západ od Labe a v západní Evropě, vyvolává nutnost *srovnávacích studií* z těchto prostorů. Tímto směrem vykročil u nás Josef V á l k a, jenž v instruktivním článku *K současnému stavu otázky »druhého nevolnictví« ve středoevropských zemích (Časopis Matice moravské 73, Brno 1954)* podal dobrý přehled nejnovějších názorů na tuto otázku u nás, v Polsku, Maďarsku a východním Německu. Skutečnost, že na místo prvotní akumulace nastoupilo v těchto prostorech druhé nevolnictví, vyvěrá ze stejných všeobecných předpokladů, jež charakterisuje zejména upevnění feudálního pozemkového vlastnictví, zavedení nové renty v úkonech, rozšiřování zemědělské výroby v rámci rozvoje trhu, utužování nevolnictví, zpožďování rozvoje měst a vznik mnohonárodních centralistických monarchií. Válka, jda v šlépějích svého učitele prof. J. Macůrka, všeobecně zdůrazňuje srovnávací methodu. Nejzajímavějším názorem, jejž v této své práci rozebírá, je tlumočení nového pojetí feudalismu v 17. a 18. století, jež podal východoněmecký historik J. Nichtweis. Podle něho jde v této době o vznik nového, podstatně odchylného stadia feudalismu, v němž Gutsherrschaft vytvořila předpoklady pro zvláštní Gutwirtschaft. Z klasických znaků původního feudalismu zůstává v něm jen skutečnost těsné osobní závislosti, kdežto znaky ostatní, totiž naturální hospodářství, samostatné postavení vlastního výrobce a povšechně nízká výrobní technika, se vyskytují jen značně omezeně.

Srovnávací methody pro dějiny českomoravské a polské oblasti použil také František M a t ě j e k v obsáhlém pojednání *Gostomski a soudobé hospodářské instrukce v českých zemích (Slovanské historické studie I, Praha 1955)*. Tento postup mu dovolil vytvořit obecný závěr, že *polské roboty převyšovaly* v druhé polovině 16. století *2—5krát* roboty u nás (přes 200 dní na soukromých a 100 až 150 dní na královských panstvích): příčinou toho byl dvoj- až trojnásobný počet dvorů na polských panstvích a fakt, že téměř žádné práce nebyly na statku konány režijně. Slezsko je ve všech směrech přechodnou oblastí mezi Moravou a Polskem. Roboty u nás měly povahu *prací sezonních*, nikoli jako v Polsku celoročních. I tam ovšem byly oblasti s poměry výhodnějšími, zejména na Ukrajině, kam rovněž směřoval neobyčejně silný proud zbíhajících. Platební a dávkové povinnosti nebude možno reálně srovnat, ač literatura se o to snaží neustále, dokud se neobjasní skutečná velikost lánu, problém úrodnosti polí a skutečný rozsah jednotlivých měr. Pokud se týče vesnické organisace, nutno pro Polsko konstatovat značné *omezení samosprávy* a alespoň podle disposic Gostomského nastolení policejního režimu s hlídáním jedněch druhými, zatím co v Čechách se for-

málně vždy hájil ideál šlechtice jako otce-ochránce. V úřednické organisaci místo našeho vrchního zastával v Polsku *hlavní ekonom*, jenž měl k ruce *revisora*. Duší správy byl *»úředník«*, zatím co *vladař* a *kličník* (šafář) měli podružnější postavení než jim odpovídající naši funkcionáři; zato nad nimi významem stála *dvorka-paní stará* (tato spíše při ústřední správě panství než v jednotlivém dvoře). Nejasný je Matějkův výklad právního postavení selských gruntů.

Pro srovnávací studie hospodářských, sociálních a právních poměrů v oblasti dnešního Československa a Polska je důležitým předpokladem především výzkum sousedních německých území na východ od Labe. Zvláště polské nauce se tu otevřely nové cesty rozšířením polského státu na území Slezska, Branibor, Pomořan a Pruska.

První studií z tohoto oboru je práce, jíž uveřejnila Irena M a l i n o w s k a pod názvem *Tak zwane prawo karcenia chłopów poddanych i czeladzi według kodyfikacji pruskiej z 1794 r. (Czasopismo prawno-historyczne V, Warszawa 1953).* Toto disciplinární právo zahrnovalo jak *gruntovní poddané*, tak *osobní poddané* (příslušníky cizí vrchnosti, smluvně pracující u vrchnosti v místě svého pobytu); z těch se rekrutovala t. zv. *freies Gesinde* na rozdíl od *Zwangsgesinde* z vlastních vrchnostenských poddaných. Soudobá teorie vládnoucí třídy pohlížela na disciplinární tresty jako na *poenae medicinales* a pokládala je za přechodný obor mezi právem rodinným a trestním. Vykročeními z tohoto práva proti dětem se Ober-Landes-Justizcollegium zabývalo ex officio, dospěli proti tomu musili sami žalovat. I po zrušení nevolnictví r. 1807 však šlechta nadále vykonávala toto disciplinární právo, nyní ovšem pouze z titulu policejního soudnictví, jež dále spravovala. Studii Malinowské podrobil kritice Kazimierz O r z e c h o w s k i v diskusním článku *Na marginesie prawa karcenia poddanych i czeladzi (Czasopismo praw.-hist. VII/1, Warszawa 1955)*, jenž rozsahem převýšil práci kritisovanou. Hlavní námitkou kritikovou je, že Malinowska dostatečně nevyjasnila, že posláním disciplinárního práva bylo potlačování přirozeného pasivního odporu poddaných vůči vrchnostenským povinnostem, jakož i skutečnost, že *Landrecht platil jako norma subsidiární* a že tedy bez vyčerpání ostatního komplikovaného zákonodárství nelze podat skutečný obraz poměrů (tento závěr je neobyčejně významný, neboť varuje před přílišným zdůrazňováním obecných norem v oblasti selského práva a vede k *nutnosti pečlivého přihlížení k partikulárním předpisům a skutečné praxi).* Při rozlišování *Erb-Unterthanen* a *Schutz-Unterthanen* je třeba míti na zřeteli, že jen menší část těchto druhých podléhala disciplinárnímu právu. Snížená schopnost poddaných k svědectví znemožňovala prakticky stíhat pány za vykročení z disciplinárního práva. Ze soudobé literatury vysvítá, že pod toto právo příslušely jen činy spáchané při práci na velkostatku a vůbec menšího významu; pro ostatní byl příslušný řádný patrimoniální soud. *Ius castigandi* tedy těsně souviselo *s velkostatkářskou držbou.* Ke skutečnému zrušení disciplinárního práva došlo až ve všeobecném občanském zákoníku z r. 1896/1900, zatím co před tím úřady representující zájmy statkářů živily pochybnosti o jeho současném zániku se zánikem poddanství.

Velmi dobrých výsledků s hlediska právně historických závěrů se dopracoval Kazimierz O r z e c h o w s k i v obsáhlém pojednání *Przekształcenia praw chłopów do ziemi na Górnym Śląsku w końcu XVIII i w pierwszej połowie XIX wieku (Czasopismo prawno-historyczne VI/1, Warszawa 1954).* Methoda *základního výkladu obecně platných předpisů a jejich aplikace v určitém omezeném územním celku* (zde okresu kozelském) se ukazuje jako vhodná; nemůže ovšem podat obraz úplný, neboť právě aplikace v jiných částech země mohla být značně odlišná.

V této době, přestože částečně se ve Slezsku uplatňuje dvojpolní hospodářství,

začíná převládat zbožní výroba. Všeobecně probíhající pauperisaci nasvědčuje percentuální vzrůst chalupníků, kteří pak jsou lacinou pracovní silou. Rozšiřování dvorů vedlo k zabírání v průměru třetiny selské půdy. Na dvorech se však používalo roboty většinou jen ruční, neboť byly pracovně dobře vybaveny; roboty potažní bylo užíváno k dopravě. V poměru sedláků k půdě existují dva základní typy: *Lassgüter, lassitischer Besitz* jsou vrchnostenskými nemovitostmi propůjčovanými podle valného uvážení s povinností podpory sedláka v nouzi, t. zv. *niederschlesische Eigentumsrecht* je běžným typem »věčného pachtu«, z něhož při přechodu na nového vlastníka se platí laudemium ve výši 10% ceny. Tyto typy tedy odpovídají postavení našich sedláků jednak nezakoupených, jednak zakoupených. Obdobu lze spatřovat i v dvojím zvláštním postavení usedlostí slezských »zahradníků«, z nichž *Freigärtnerstellen* měly původně rozměry menší a byly bez robotní povinnosti, kdežto *Robothgärtnerstellen* tížila robotní povinnost a postupem doby jednostranným odnímáním půdy vrchností měly fakticky rozměry ještě menší než zahradnictví svobodná. Jinak skutečné rozměry usedlostí neodpovídají už jejich historickým typům (lány, půllány atd.). Vedle těchto typů se vyskytují t. zv. *Freistellen, Freigüter*, z nichž si sedláci vykoupili roboty na počátku 16. století a měli jen povinnost dozorčí služby v lesích. Od nich je potřebí odlišovat *jiný typ Freistellen*, které na rozdíl od *Robothstellen* jsou usedlostmi s povinností platu činže a robotami jen v minimálním rozměru. O historických základech vývoje jednotlivých těchto typů se Orzechowski nezmínil. O výkupu sedláků z povinnosti jsou od 18. století zprávy jen o »svobodných zahradnících«, jichž r. 1767 bylo 39 %, r. 1787 42 % a r. 1811 63 %. Formou přechodu do nového právního poměru byla *kupní smlouva*, jíž se dosahovalo postavení *»erblich und zu Eigenthum«*. Tyto smlouvy vedly sice k omezování povinností, avšak k zcizení a zatížení nemovitosti byl nadále nutný souhlas vrchnosti. Stát podporoval růst usedlostí tohoto typu z důvodů daňových. Často však smlouvy byly jen sepsány a faktický život se řídil staršími obyčejovými pravidly. *»Deklaratoria«* ze 14. 8. 1799 doporučila změnu robot na činže.

V rámci řady změn zrušil *»říjnový výnos«* z 9. 10. 1807 nutnost souhlasu vrchnosti k dispozičním a zatěžovacím aktům, ponechal však v menším rozměru činže, roboty, laudemium a patrimoniální soudnictví. Likvidaci feudálního vlastnictví znamenal další *»regulační výnos«* ze 14. 11. 1811 — s výjimkou drobných usedlostí chalupnických, jenž však zároveň dovolovaI smluvní prodloužení starých povinností. Dodatková deklarace z 29. 5. 1816 fakticky zhoršila poměry sedláků, neboť rozlišila samostatné existence schopné *Ackernahrungen*, na něž se reformy vztahovaly, a *Dienstfamilienetablissements*, jichž se nedotkly. Podobné omezení pro »zahradnické« usedlosti znamenalo opatření z 13. 7. 1827. Právo na změnu periodických poskytnutí na *reluici* z jednostranného podnětu sedláka, zavedené 7. 6. 1821, bylo fakticky omezeno zákonem z 31. 1. 1845, jenž dovoloval, aby sedlák mohl od této nové úpravy ustoupit. Proti tomu zákon z 31. 10. 1845 zrušil staré rozlišování na Ackernahrungen a Dienstfamilienetablissements. V rámci revoluce r. 1848—1849 byl 31. 10. 1848 zrušen bez náhrady *honební regál* vrchností, 2. 1. 1849 *patrimoniální soudnictví* a 2. 3. 1850 konečně všechny *závazky z někdejšího vrchnostensko-poddaného poměru*.

*

Pro studium spletitých otázek právních poměrů selského stavu v době panovnického absolutismu se jako pracovní forma mimořádné důležitosti ukázalo pořádání *pracovních konferencí* za účasti zástupců všech složek odborné veřejnosti,

především vědeckých ústavů, vysokých škol a archivů. Možnost okamžité výměny názorů pracovníků z několika oborů je neobyčejně žádoucí právě v problematice, ve které vědecký výzkum namnoze dosud značně tápe a teprve hledá cesty.

Se značným úspěchem se tedy v tomto směru potkala *konference o moravské feudální problematice*, již pořádala *21. března 1956 brněnská odbočka Historického ústavu ČSAV*. Porada měla formu přednášky, již na námět *Poddanská půda na Moravě v 16. a 17. století* přednesl PhDr Jaroslav Novotný, a k níž se potom konala obsáhlá diskuse hojného počtu účastníků konference. Přednáška Dr Novotného byla první částí výsledků jeho dvacetileté práce na těchto otázkách. Protože šlo o materiál určený především k písemnému zveřejnění, byla poněkud přetížena detaily, nicméně však jasně podala i základní problematiku vlastní.

Pro právní dějiny menšího významu byly výklady přednášejícího o charakteru a průběhu zřízení moravských lánových rejstříků. Proti tomu význam má líšení jednotlivých typů lánů. Vycházeje z dělení lánu jednak na pruty s plužinou záhumenkovou v lesní oblasti spravující se magdeburským právem a jednak na hony s plužinou v tratích ve vsích řadového typu, poukázal Dr Novotný na dva základní typy lánů v Německu: *kolonisační lesní lán francký* s výměrou velmi různou a stejnoměrnější asi o polovinu menší *lán holandský (flámský)* v půdách rovinatých. Kolonisační lesní lán se na Moravě uplatnil v západoseverní lesnaté oblasti; vedle orné půdy zahrnoval vždy i kusy luk, pastvin a lesa. V Čechách se dělil na 12 prutů o 25 provazcích a 40 loktech. Proti tomu v úrodné nížinaté části Moravy je t. zv. *lán přeměřený*, dělící se na míry, jitra a hony, na rozdíl od úrodných oblastí jiných zemí zde však různě veliký i na jednotlivých panstvích. Zřejmě tu šlo o dodatečné naroubování lánové soustavy na starší dělení půdy jiné povahy.

Lán jako takový je možno považovat za *jednotku, podle níž jsou ukládány povinnosti*. Jejím základem je výnos, nikoli územní plocha. Je celkem, v němž vedle vlastní orné půdy i jiné půdy (louky, pastviny, lesy) se uplatňují i vlivy všeobecných hospodářských možností, katastrální situace celé vsi, prvky sociální atd. jakožto celek. Změnami držby v průběhu staletí se rozsah lánu vytvářel v jednotlivých vsích zcela individuálně, takže neshoda skutečných hospodářských schopností s povinnostmi, uloženými podle původního stavu, dovedla k zrušení funkce lánu jako administrativní jednotky.

Právě tento vývoj lánu podle velmi různých historických poměrů jednotlivých oblastí vedl od 2. poloviny 17. století k řadě násilných zásahů vrchností do držby sedláků, jež umělým vyrovnáním hospodářských předpokladů se snažily o zjednání rovnoměrnější a tím i produktivnější základny selského hospodářství. Tato nová rozdělování půdy nabyla na Moravě svým rozsahem povahy význačného zlomu v dějinách moravského venkova.

V držbě jednotlivých sedláků byla *půda jednak zakoupená, jednak nezakoupená*. V činžovních registrech lze nezakoupenou půdu dobře odlišit podle odchylného obsahu i lhůt plnění. Vedle *zakoupené půdy purkrechtní* existuje *půda činžovní*, pronajímaná vrchností za určité platy, obvykle v paušální části úrody (»snopné«, »pod šestý snop«, »čtvrti doubravní«, »nivy«, »role újezdní«, »pole pod plat do vůle vrchnosti«). Vedle půdy znova s povolením vrchnosti vyklučené sem patřila i purkrechtní lánová půda zběhlých poddaných a půda napadlá vrchnosti odúmrtním právem. Často byla dodatečně prodávána a tak nabyla povahy půdy purkrechtní. Proti tomu *půda volná* (»Freiäcker«) byla odevzdávána sedlákům na základě smlouvy, jež dovolovala její volný převod na kteroukoli další osobu podle vůle dosavadního držitele.

Podsedci neseděli na půdě získané oddělením od lánů, nýbrž nově nabyté z ji-

ných pramenů. Do poloviny 16. století byla řada panských dvorů změněna v poddanská pole, teprve později dochází k vykupování lánů. Pro posouzení možností obhospodařování půdy je důležitý fakt, že dříve zastávaný názor, že do špatných půd se selo hustěji, je nesprávný.

»*Pustou« půdou* se vedle půdy skutečně zarostlé rozumí i půda vzdělaná, avšak opuštěná hospodářem, jakož i půda, jíž z nějaké příčiny nelze obhospodařovávat (úmrtí a invalidita hospodáře, zchudnutí, živelná katastrofa). V nedostatku pracovních sil byla pustá půda pronajímána na šestý snop sedlákům ze sousedství či okolních vsí. Pustých vinohradů bylo relativně více než pustých polí. Hlavní příčinou nových případů pustnutí bylo zhoršující se postavení poddaných, na Moravě tíživější ještě než v Čechách. Hojná zběhnutí byla podporována ochotným přijímáním zběhů na jiných panstvích přes přísné jinak zákazy. Celkově lze konstatovat, že půdy byl značný dostatek, proti tomu však značný nedostatek pracovních sil. Ke shánění docházelo z důvodu nedostatečné produktivity sehnaných, a to i na někdejším »českém právu«. Statky byly zabavovány také v důsledku spáchání trestného činu. Při nedostatku pracovníků vrchnosti nutily k přejímání rozsáhlejších usedlostí.

Všechny tyto výklady doplnil Dr Novotný podrobnou statistikou držby s hlediska sociální příslušnosti a rozsahu půdy obhospodařované a pusté.

Po přednášce, jež ve dvou částech trvala čtyři hodiny, se rozvinula rozsáhlá a rovněž celkem čtyřhodinová diskuse, která s hlediska právní historie přinesla četné a důležité náměty a připomínky.

V této diskusi hovořil PhDr Emanuel J a n o u š e k především o t. zv. *jitrní půdě v Čechách*, jež se vyskytuje jako půda nepatřící k vlastnímu statku od 17. století. Svým původem pocházela z klučení lesů (platy z ní vybírali hajní, nikoli normální vrchnostenská správa) a termín »jitro« neoznačuje zde výměru, nýbrž prostě »kus«. Pokud o ní byly sjednávány smlouvy, povětšině souhrnné pro celé vsi, zvala se *půdou hamfeštní*. Tvoří pozdější *dominikál*, avšak patrně se dostala i do berní ruly a tak nabyla povahy *rustikálu;* byli-li si toho vědomi berní komisaři a jak na věc reagovaly vrchnosti, může ukázat teprve budoucí studium. O získání této půdy usilovali zejména podsedci a domkáři. Bezprostředním podnětem k jejímu obdělávání byl nedostatek krmivové základny, nově vzniklý v 16. století. Od sklonku tohoto století vrchnosti prodávají běžně půdu sedlákům, kteří ji žádají pro vysoký stav dobytka a nedostatek píce. Podle smluv se půda řídí »knihami purkrechtními« (»zakoupená jitra«) a faktickou cestou je zcela připodobněná normální držbě zakoupené. Vedle toho však někde vrchnost zapisuje tyto pozemky do činžovních register a tehdy se tato půda nikdy nestává rustikálem. Nerozřešenou zatím otázkou jsou *nová zakupování půdy dříve už zakoupené*. Nelze činiti rovnítko mezi půdou lánovou a zakoupenou. Z let 1710—1740 je i v Čechách asi dvacet případů nuceného vyrovnání pozemků poddaných na jednotlivých panstvích.

Prof. Dr Josef M a c ů r e k upozornil na důležitost *srovnávání poměrů moravských se západoslovenskými* a hlubšího studia *pozemkových knih*, v obecně historických pracích dosti pomíjených. Zajímavým zjevem jsou »daleké pohledávky«, totiž práva a povinnosti jednotlivých statků v odlehlých územních oblastech. Transfer obyvatelstva nemusí být vždy útěkem s gruntu; často jde o přesídlení na vzdálené panství téže vrchnosti.

PhDr Jiří R a d i m s k ý poukázal na možnost, že *lán nebyl původně jednotkou plošnou, nýbrž správní a vojenskou*. Berně se nevybíraly podle lánů, nýbrž podle osedlých. Pokud se na Moravě lišilo mezi *polnostmi oddělitelnými* a *neoddělitelnými*, jsou tyto veškerou půdou starou, původní, ony půdou činžovní, které je

celkem asi toliko 5 % vší půdy. Půda »volná« (Freiäcker) byla převedena do tereziánského katastru. Rozlišení mezi půdou zakoupenou a nezakoupenou se datuje od r. 1775 a jejich poměr co do rozsahu je přibližně 3 : 1. Hospodářsky výhodnější bylo pronajímání vrchnostenské půdy schopným sedlákům než provoz ve vlastní režii; proto přes svádění *dominikálu relativně ubývá*. Jestliže pro Moravu uvádí tereziánský katastr 154.000 domů a 11.300 osedlých, nejsou do osedlých patrně započítáni domkáři.

JUDr Vladimír Procházka vyslovil mínění, že povahu lánu bude možno osvětlit toliko po *srovnávacích studiích* s oblastí na západ od Labe včetně západní Evropy vůbec a jejího odlišení od oblasti na východ od Labe, kam spadají i naše země. Pokud lán měl být základní jednotkou pro výměr povinností, nemohl poskytnout základnu pro rovnoměrné vyměření těchto povinností a tak *jako jednotka subjektivní daňové soustavy selhal* (podobně jako v moderní době daň důchodová). Objasnění právní povahy jednotlivých typů půdy může dát jen *konfrontace pozemkových knih s účetními doklady;* zejména tu půjde o zjištění, z kterých typů držby byly placeny státní daně. Jestliže právně historické studium zatím konkretní historické prameny netraktovalo v potřebném rozsahu, historická nauka činí chybu, že se neopírá především o *soudobou odbornou literaturu právní*, která k mnohým problémům je jediným možným klíčem.

PhDr Adolf Turek promluvil o otázce pusté půdy; aby bylo možno zjistit skutečný stav, je třeba zkontrolovat půdu udanou jako pustou záznamy v pozemkových knihách a matrikách, neboť vrchnosti často za účelem daňového úniku podávaly zprávy nepravdivé.

PhDr František Matějek upozornil na to, že půda sedláků v cizích vesnicích je často náhradou za pozemky, s nichž byli sehnáni při zakládání panských dvorů. Jeho návrh na přiřazování městeček k vesnicím a nikoli městům narazil na odpor většiny účastníků diskuse.

Další četné příspěvky k rozpravě neměly přímý význam pro otázky dějin práva.

*

Nejnovější československé a polské práce z oboru dějin právních poměrů poddaných v 16.—19. století přinášejí tedy hodně podnětů pro další úspěšnou práci na tomto vědním úseku. Jejich skutečný význam je však ještě širší. Zkušenosti ze zpracovávání těchto otázek dovolí totiž v dalším snadnější přístup i k řadě dalších problémů, které v tomto časovém období, zatím jen velmi nedostatečně prozkoumaném, čekají na své zpracování.

Vladimír Procházka

PRAVIDLA PRACOVNÍHO POSTUPU PŘI REDAKCI »HISTORICKÉHO SLOVNÍKU ČESKÉ PRÁVNÍ TERMINOLOGIE« (HiSP)

Ve II. svazku *»Právně historických studií«* (Praha 1956) byla na str. 73—81 otištěna rámcová pravidla *»Historického slovniku české právní terminologie«* (tehdy ještě »Historického slovníku právní terminologie v Československu«) z roku 1953 a pravidla excerpční etapy přípravných prací v novém znění z r. 1954, jež byla vypracována v *Kabinetu dějin státu a práva v ČSR* a podle nichž se 1. dubna 1953 započalo s excerpcí. Protože od té doby sbírání materiálu pokročilo tak dalece, že k 1. dubnu 1956 bylo shromážděno jako výsledek tříleté práce 109.800 excerpčních lístků (pro někdejší *Kadlcův »Glosář«* bylo v jeho bohemistické části vyexcerpováno ve Slovanském ústavu mimo vlastní excerpci prof. Dr Kadlce v letech 1930—50, tedy za dvacet let, celkem 144.700 lístků), nastala zejména s ohledem na předběžné řazení sebraného materiálu nutnost, sestavit pravidla redakce slovníku, jimiž vedle tohoto řazení by se v podrobnostech mohla řídit i další excerpce materiálu.

Z toho důvodu věd. pracovník Čs. akademie věd JUDr Vladimír Procházka sestavil a na základě připomínkového řízení podle vyjádření zástupců řady vědeckých ústavů a pracovišť (především *Ústavu pro jazyk český ČSAV, Kabinetu filologické dokumentace Ústavu české literatury ČSAV* a *Státního ústředního archivu)* upravil text pravidel redakční etapy přípravných prací na slovníku. Jeho uveřejnění má nyní dáti možnost i dalším odborníkům, aby se k pravidlům vyjádřili a tak umožnili co nejlepší předpoklady pro zdárné připravení rukopisu HiSPu a potom jeho vydání.

Znění pravidel je toto:

I. ORGANISACE REDAKCE

1. »Historický slovník české právní terminologie« (HiSP) obsáhne veškerou právní terminologii, které se používalo v českých zemích od nejstarší doby, a to bez ohledu na to, o který jazyk šlo. Jádrem slovníku bude ovšem terminologie česká.

2. Redakční kolektiv HiSPu bude organisován tímto způsobem:

Předseda redakční rady

Hlavní redaktor

Redakční rada o 4—5 členech

Pomocní redaktoři

Předseda redakční rady jednak rozhoduje o zásadních otázkách průběhu redakce, jednak schvaluje definitivní znění hesel. Hlavní redaktor je vedoucím výkonným a koordinačním orgánem redakčního kolektivu. Pomocní redaktoři provádějí technické a administrativní práce podle disposic jednotlivých redaktorů.

3. Hesla se k zpracování rozdělují mezi redaktory na jejich společné schůzi pod vedením hlavního redaktora tak, že se celkově postupuje podle abecedy a v rámci každého písmene dostávají jednotliví redaktoři pokud možná hesla z oborů jim nejbližších a ta, jež si přímo vyžádají. Zadání určitého hesla znamená zároveň i zadání zpracování jeho synonym.

4. Při přípravě jednotlivých hesel zpracuje každý redaktor veškerý materiál z předchozích etap; přitom zejména, používaje vší dostupné literatury, navrhne výklad hesla a všechny doklady, jež hodlá citovat, srovná s původním textem pramene, odkud jsou čerpány, aby citace nebyla vadná. Každý výpiskový lístek, jenž pro účely redakce byl již zpracován, se označí v pravém horním rohu ležatým křížkem v kroužku. Této práce se účastní pomocní redaktoři podle disposic jednotlivých redaktorů opatřováním veškerého potřebného materiálu (zejména literatury) a sepsáním, resp. po opravách v dalším redakčním procesu přepisová-

ním textu hesla.

5. Zpracované heslo předloží redaktor k nahlédnutí a doplnění všem ostatním redaktorům per rollam.

6. Podle potřeby, zpravidla ve čtrnáctidenních intervalech, se konají schůze redakce pod vedením hlavního redaktora, na nichž se řeší všechny otázky spojené s přípravou slovníku a zejména rozhoduje o těch případech hesel, jejichž úprava přesahuje možnosti jediného redaktora. Jednou měsíčně se konají plenární schůze redakce za vedení předsedy redakční rady.

7. Definitivní návrh hesla předkládají redaktoři hlavnímu redaktoru, jenž heslo přehlédne také zejména s hlediska předepsané úpravy pro tisk a schválí je podpisem v levém dolním rohu.

8. Takto upravené heslo jest odevzdáno předsedovi redakční rady k definitivnímu schválení, jež předseda poznamená svým podpisem v pravém dolním rohu.

9. Všichni, kdo se účastní redakce, mohou navrhnout, nepokládají-li určité heslo za uspokojivé, aby se o něm vyslovila ještě jednou plenární redakce nebo i širší kruh odborníků, k tomu účelu zvláště svolaný, nebo konečně aby heslo bylo znovu vráceno do redakčního řízení.

10. Dodatečně nalezený materiál k heslům již zpracovaným bude odevzdán hlavnímu redaktoru slovníku, jenž buď dotyčná hesla příslušně doplní, nebo, půjde-li o změnu závažnou, zavede celé nové redakční řízení.

11. Jestliže na základě redakčního řízení bude nutno návrh hesla podstatněji pozměnit, zařídí hlavní redaktor slovníku přepis původního rukopisu a svým podpisem v pravém dolním rohu potvrdí shodu nového znění se zněním v konečné fázi revise. Revidované a předsedou redakční rady podepsané texty, nyní nahrazené novým přepisem, se budou shromažďovat odděleně od vlastního rukopisu pro případnou kontrolu; skartovány budou až po vytištění slovníku.

12. Po uzavření ucelených úseků hlavní redaktor slovníku hesla průběžně očísluje v pravém horním rohu a tak označí jejich definitivní pořadí pro tisk.

13. Excerpční materiál HiSPu se po skončení prací na slovníku a jeho vytištění nezničí, nýbrž bude jako jedinečný svým obsahem i rozsahem zachován jako podklad pro další monografické práce právní, historické a lexikální.

II. PŘÍPRAVNÉ REDAKČNÍ PRÁCE

14. Aby se usnadnila vlastní redakce slovníku, zpracuje se před jejím započetím materiál HiSPu pokud jde o odkazy, heslář a s hlediska hláskoslovného. Tyto přípravné redakční práce proběhnou ve třech etapách: v první se termíny upraví hláskoslovně (čl. 16), provedou se vzájemné odkazy při frazeologii a substantivních spojeních (čl. 17) a zachytí se odchylná znění heslových slov s příslušnými odkazy (čl. 18), v druhé se sepíše heslář (čl. 19) a ve třetí se materiál zpracuje s hlediska ekvivalentů (čl. 20).

15. Ve všech třech etapách přípravných redakčních prací zpracovává vždy každý pracovník určitou část abecedy. Hlavní redaktor slovníku provádí revisi všeho odkazově zpracovaného materiálu.

16. Hesla se v zásadě upraví na formu znění moderní češtiny (na př. sú-, sause přepíše na sou-), moderní němčiny a klasické latiny (na př. ju- na iu-) a do materiálu se zařadí upozornění na řazení nejběžnějších případů hláskoslovných změn (au- viz ú, vo- viz o- atd.). Vyhynulé termíny staročeské, pro něž neexistuje novočeské znění, se budou řadit pod toto starší vyhynulé znění staročeské a nebudou se převádět na novočeskou podobu. Německé termíny se řadí pod tvary novoněmecké tam, kde odchylka od starého tvaru je nepatrná (Markgrafthum pod Markgraftum); kde však je značná, řadí se pod tvar starý (e, vryde, nikoli pod Ehe, Friede). Pro přepis latiny se bude používat pravidel Kabinetu filologické dokumentace ČSAV.

17. U frází (viz čl. 22) zařazených pod substantivum se pořídí lístek s příslušným slovesem jako heslovým slovem, aby pak při redakcí mohl být učiněn u slovesa odkaz, u frází zařazených pod sloveso se pořídí naopak lístek se substantivem jako heslovým slovem. Podobně u slovních spojení substantivních (viz čl. 23) řazených pod substantivum v nominativu se pořídí z téhož důvodu lístek se substantivem v jiném pádu jako heslovým slovem a opačně.

18. Pro redakční zařazení odkazů z méně obvyklých forem heslových slov na obvyklejší (hověnství, hojemství) se v rámci přípravy redakce pořídí odkazovací lístky s hlavním heslem v tomto méně obvyklém znění a s podheslím v obvyklejším znění (hověnství; 1. hojemství) i naopak (hojemství; 1. hověnství).

19. Heslář jednak umožní stanovení výrazu, pod nímž bude uveden hlavní výklad, a synonym, kde bude pouhý odkaz, jednak bude v něm poznamenáno, který redaktor které heslo zpracovává, takže se zabrání možnosti ztráty některého hesla v průběhu redakčních prací.

20. Aby bylo možno u všech českých hesel uvést ostatní české ekvivalenty i ekvivalenty v ostatních jazycích (zejména latinské a německé), poznamenají se všechny cizojazyčné termíny materiálu, jakož i různé české názvy téže instituce na zvláštní odkazové lístky pod hlavní heslové slovo české (na př. »iudicium«, »Gericht« na lístek s heslovým slovem »soud«, »rozdíl« na lístek s heslovým slovem »dělení«). U latinských a německých variant českých termínů se výklad nepodává a toliko se provede odkaz na český výraz.

III. HLAVNÍ ZÁSADY REDAKCE

21. Hesla, která jsou materiálově rozsáhlejší, mají tři oddíly. Do prvního patří výklad a doklady k vlastnímu heslovému slovu. V druhém oddílu jsou speciální případy heslového slova, jež především mají buď formu adjektivní (smlouva

trhová) nebo formu substantivního genitivního spojení (rada hejtmana). Celý oddíl je seřazen v abecedním pořádku (soud dvorský, mimo řád obyčejný, nesvůj, obecný). Třetí oddíl tvoří frazeologie, jejímž základem jsou slovesné vazby, a substantivní spojení ostatní (t. j. jiná, než která určují zvláštní případy heslového slova, tedy na př. u heslového slova »manželství« spojení »roztržení manželství«). Tento oddíl je seřazen v dalším samostatném abecedním pořadí (běžeti v s-ě, chvátavý k s-u, jde: s. jde rovně, vzdáti s.).

22. Fráze se řadí pod s l o v e s o, vyjadřuje-li toto sloveso právní činnost nebo stav a může se tak pojit s řadou dalších podstatných jmen (*obeslati* k soudu, *pohnati* o škody, *poručiti* k zisku). Pod s u b s t a n t i v u m se fráze řadí, jestliže a) sloveso je vyloženě neprávní povahy (*nářek* učiniti, *let* dojíti), b) sloveso se sice většinou vyskytuje v těsné souvislosti s právní činností, avšak je typické ve spojení s dotyčným podstatným jménem (in *iuramento* cadere, s *úřadu* svrhnouti), c) sloveso samo je sice právní povahy, avšak ve spojení s dotyčným podstatným jménem dostává specifický význam (v *kázeň* bráti, ku *právům* držeti, t. j. podati žalobu).

23. Slovní spojení substantivní, jež budou tvořit jeden abecední celek s frazeologií (viz čl. 21), se řadí pod substantivum, které je významnější s hlediska příslušného právního jevu nebo instituce, tedy někdy pod substantivum v nominativu (*mez* království, *nápad* odúmrti, *vydání* zločince), někdy pod substantivum v genitivu (způsobení *artykulů*, dosahování *dluhu*, pochybení *přísahy*).

24. Adjektiva právní povahy (lenní, poddanský) nebudou většinou v textu vysvětlována, nýbrž se provede odkaz na příslušné substantivum, od něhož jsou odvozena. U adjektiva se uvede toliko příkladmý výběr nejtypičtějších předmětů povahy označené adjektivem (poddanský grunt, mlýn).

25. V dokladech se zachycuje údaj jednak nejstarší, jednak — pokud jde o termín dnes už vyhynulý — nejmladší a dále pak citace, kde pramen sám dotyčnou instituci nebo výraz definuje. Pro úpravu dokladu platí předpisy čl. 28 Pravidel 1. etapy. Kde uváděný výraz jest pozdějším překladem, označí se datum původního textu ležatým křížkem a poté po pomlčce se uvede doba překladu (na př.: X1375 — zač. 16. stol.).

26. Etymologické výklady ze staré češtiny budou podávány jen tam, kde nejsou samozřejmé (nápravník, nárok). K etymologii praslovanské a indoevropské se nebude přihlížet, protože většinou jde o otázky příliš nejasné (právo, soud). Výklad slov převzatých z cizích jazyků bude pouze tam, kde není nasnadě nebo kde jej nenaznačuje příslušný cizojazyčný ekvivalent (ano: jorgeltník, nikoli: rentmistr).

27. Terminologie odpovídajících institucí cizích práv se uvádí jen tam, kde to je skutečně žádoucí (cizí instituce při zřejmé úplné shodě nebo nepochybné recepci). Zkratkou se označí právo, z něhož dotyčný výraz pochází.

28. U hesel, u kterých se výklad nepodává, se odkaz provede znakem šipky směřující vpravo nahoru a za šipkou se uvede heslo, u něhož bude v textu dotyčný výklad a ekvivalenty. Poté se podle potřeby po příslušném grafickém znaku uvedou substantivní spojení a frazeologie.

29. Rukopis HiSPu se píše na listy normalisovaného formátu A5 našíř a jen po jedné straně. Rozsáhlejší hesla jsou psána na listy průběžně číslované a vložené do přeloženého l'stu dvojnásobného formátu, na němž je toliko poznamenáno heslové slovo; v čele jednotlivých vložených listů se heslové slovo opakuje.

IV. ÚPRAVA HESLA

30. Způsob tisku a jeho označení v rukopisu slovníku se budou řídit těmito zásadami:

Pořadí údajů:	*Rukopis:*	*Tisk:*
1. heslové slovo	dvakrát podtrženo	polotučná antikva
2. odchylná znění	jednou podtrženo	kursiva
3. etymologie	obyčejně v závorce	antikva v závorce
4. ekvivalenty	obyčejně	antikva
a) stejnojazyčné		
b) jinojazyčné		
c) názvy ekvivalentních institucí jiných práv		
5. výklad	jednou podtrženo	kursiva
pořadová čísla jednotlivých významů	dvakrát podtrženo	polotučná antikva
6. doklady	obyčejně	antikva
7. speciální případy hlavního hesla	jednotlivé jejich složky řazeny, psány a tištěny způsobem 1.—6.	
8. frazeologie	jednotlivé její složky řazeny, psány a tištěny způsobem 1.—6.	
9. odkazy	jednou podtrženo, uvozeno šipkou	kursiva, uvozena šipkou

31. Jednotlivé součásti hesla nejsou navzájem odděleny žádnou interpunkcí (na př. ekvivalenty od výkladu), protože jsou tištěny různým typem písma. Uvnitř součásti jsou jednotlivé výrazy (na př. jednotlivé ekvivalenty) oddělovány čárkou. Pokud se u dokladu jen vyjmenovávají místa výskytu, jsou od sebe oddělena čárkami, kdežto uvádí-li se citace textu o několika slovech, jsou jednotlivé doklady navzájem odděleny středníkem; citovaný text je uvozen dvojtečkou. Zvláštní případy heslového slova (právo církevní, civilní, disciplinární), které jako další oddíl hesla jsou zvláštním abecedním celkem, jsou od předchozího textu odděleny grafickým znakem kosočtverce a uvádějí se tak, že opakování hlavního hesla se naznačí krátkou zvlněnou čárkou a poté následuje adjektivum nebo substantivum, jímž toto hlavní heslo je specialisováno. Posledním oddílem hesla v dalším samostatném abecedním řazení je frazeologie (právo brátí, dovésti, zůstaviti), která jest od předchozího textu oddělena grafickým znakem malého plného kruhu; heslové slovo v ní se označuje jeho prvním písmenem, v případě vazby v jiném pádu prvním písmenem, pomlčkou naznačující opakování dalších písmen a pádovou koncovkou. V tisku se všude při změně typu sazby učiní poněkud větší mezera, než jaká je mezi jednotlivými slovy; před polotučně tištěnými texty se učiní mezera velká (v rukopisu se to naznačí znakem čtverce).

32. Vzor hesla (zpracována jen jeho část jako příklad pro redakční práce a tisk, nikoli definitivní podoba hesla):

Rukopis:

rozsudek rozsud (roz-souditi)□1) nález, výrok, výpověď, ortel, sententia, iudicium, Urteil, pol. wyrok rozhodnutí soudu ve sporu OhfIg1 II 31: kdež ta pře skrze rozsudek váš konec a miesto vzieti má; MZD II Brn. 77 č. 2 (1496); Vš IX 1; ZZV 161 □2) právo rozhodovati GCechArt XXXII (1739): vrchní dohlížení a rozsudek vesměs vrchnosti neb magistrátu přináleží ◆ ~ hlavní r. jistý r. konečný Kold. B 86 □~ o postranní při r. praejudiciální, t. j. předchozí rozhodnutí o jiné věci, mající význam pro při hlavní OZZČ D 46 □~ ubrmanský arbitrium, sententia arbitri nález rozhodčího Brikcí I 49 ● jde: r. jde před se sententia procedit r. se vykonává ZZV 24: a rozsudkové panští a vládyčtí předešlí i potomní, ti také mají jíti před se □porovnati r-em rozhodnouti r-em Kold. S 12 □r. vzíti býti rozsouzen AČ VII 493 (1475)□↗ kniha rozsudků

Tisk:

rozsudek *rozsud* (roz-souditi) **1)** nález, výrok, výpověď, ortel, sententia, iudicium, Urteil, pol. *wyrok rozhodnutí soudu ve sporu* OhfIgl II 31: kdež ta pře skrze rozsudek váš konec a miesto vzieti má; MZD II Brn. 77 č. 2 (1496); Vš IX 1; ZZV 161 **2)** *právo rozhodovati* GCechArt XXXII (1739): vrchní dohlížení a rozsudek vesměs vrchnosti neb magistrátu přináleží ◆ **~ hlavní** r. jistý *r. konečný* Kold. B 86 **~ o postranní při** *r. praejudiciální, t. j. předchozí rozhodnutí o jiné věci, mající význam pro při hlavní* OZZČ D 46 **~ ubrmanský** arbitrium, sententia arbitri *nález rozhodčího* Brikcí I 49 ● **jde: r. jde před se** sententia procedit *r. se vykonává* ZZV 24: a rozsudkové panští a vládyčtí předešlí i potomní, ti také mají jíti před se **porovnati r-em** *rozhodnouti r-em* Kold. S 12 **r. vzíti** *býti rozsouzen AČ VII* 493 (1475) *kniha rozsudků* ↗

OBSAH.

Václav Vaněček: Keltská a germánsko-římská kapitola dějin státu a práva v Československu 5

Jiří Kejř: Poznání státu a práva v husitském revolučním hnutí — závažný úkol právní historie 77

Valentin Urfus: »Záští« v Čechách v polovině 15. století 90

Bohuslav Roučka: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století 115

Vladimír Růžička: Vědecké zpracování české právní terminologie zvláště v 19. století 137

Michal Lakatoš: K otázce fašisace zákonodárství a právního řádu buržoasní republiky Československé 177

AKTUÁLNÍ GLOSY

Michal Sczaniecki: Dějiny státu a práva v lidově demokratickém Polsku . 215

Václav Vaněček: Právně historická práce v současném Československu . . 226

Jarmila Veselá: Význam právnické erudice pro práci v archivu 238

DISKUSE — REFERÁTY — ZPRÁVY

† Zygmunt Wojciechowski *(Vladimír Procházka)* 251

K otázce vzniku státu u polabsko-pobaltských Slovanů *(Vladimír Procházka)* 254

Právnická práce o učení Petra Chelčického *(Jiří Kejř)* 261

Právní poměry poddaných v 16.—19. století ve světle nejnovějšího bádání v Československu a v Polsku *(Vladimír Procházka)* 263

Pravidla pracovního postupu při redakci »Historického slovníku české právní terminologie« (HiSP) 275

NAKLADATELSTVÍ ČSAV

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Sekce ekonomie a práva
ÚSTAV PRÁVA
ODDĚLENÍ (KABINET) DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE III

Vědečtí redaktoři Dr Jaroslav Houser a Dr Jiří Kejř
Recensovali kandidát právních věd Dr Ivan Bystřina,
akademik Josef Dobiáš, akademik Jan Filip
a člen korespondent univ. prof. Dr Václav Vaněček

Obálku navrhla Jaroslava Běhounková
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 589. publikaci
Odpovědný redaktor Antonín Horský
Technický redaktor Jan Rejdal

Z nové sazby písmem Brno Z. Vytiskla tiskárna Rudé
právo Brno. Formát papíru 70×100. 25,83 autorských archů.
26,21 vydavatelských archů — HSV 41830/56-C-HS-I/2-7705
D-572693

Náklad 1700 — 02/63 — I. vydání
Cena brožovaného výtisku Kčs 26,—
1/9